

श्रेष्ठि-देवचन्द्र-लालभाई-जैन-पुस्तकोद्धारे ग्रन्थाङ्क ७२
जगद्गुरुश्रीहीरविजयसूरीभरत्रिग्व्योपाध्यायश्रीकीर्त्तिविजयविग्रहिनोऽङ्क

विचाररत्नाकरः ।

सशोधकाः-उपोति'शास्त्रविशारद-आचार्यवर्यवर्यश्रीमद्विजयदानसूरीभरराः।

मुद्रणकारिका-श्रेष्ठि देवचन्द्र लालभाई जैन पुस्तकोद्धार संस्था ।

प्रसिद्धिकारक.-जीवनचन्द्र साकरचन्द्र जहेरी, अस्याः कार्यवाहकः ।

इदं पुस्तक मोहमयया जीवनचन्द्र साकरचन्द्र क्षेपेरी इत्यनेन

भावनगरे, 'आनन्द' मुद्रणालये गुलाबचन्द लख्ठभाई द्वारा मुद्रणयित्वा प्रकाशितम् ।

कीर सप्तम् २४१३

[मूल्ये १०००]

विक्रम सं.व. १९८३

वैतन रु. ३-०-०

सन १९२७

[Rs 3-0-0]

Shreshthi Devchand Lalbhai Jain Pustakoddhâr Series No 72

VICHÂRA RATNÂKARA.

By

Shree Kêerttivilaya Upâdhyâya.

—•—
A D 1927

—
Price Rupees Three

(अस्या पुनर्मुद्रणाद्याः सर्वधिकारा एतद्भण्डागारकार्यवाहकाणामायत्ताः स्थापिताः)

[All Rights Reserved by the Trustees of the Fund.]

From Page No. 1 to Page No. 68 Printed at "Manoranjan" Press, Girgaon, Bombay and from

Page No. 69 to all Printed by Gulabchand Lalubhai Shah at the 'Anand' Press,

Station Road, Bhavnagar. and published by Jiranchand Sakarchand Javeri.

on behalf of Sheth Derchand Lalubhai Jam Pustakodddhar Fund.

No. 114-116 Javeri Bajar Bombay.

श्रेष्ठी देवचन्द लालभाई जहोरी.

जन्म १९०९ वैक्रमाब्दे
कार्तिकशुक्लद्वादश्यां, सूर्यपुरे.

निर्याणम् १९६२ वैक्रमाब्दे
शेषशुक्लतृतीयायाम्, सुभनय्याम्.

The Late Sheth Devchand Lalbhai Javeri.

Born 1853 A. D. Surat,

Died 13th January 1906 A D Bombay.

9-21.-Copies 5000.

श्रेष्ठिदेवचन्द्रलालभाई-जैनपुस्तकोद्धार-ग्रन्थाके-

विचाररत्नाकरस्योपोद्घात ।

—*—

८ नम । पारमेश्वर्यप्रवचने महर्षिभि श्रुतसागरादनेके ग्रन्थरत्ना समुद्भूता सन्ति । तत्रायमप्येकोऽतिगहनो विपुलतरङ्गलोलाश्च नानाविधविषयविचाररत्नपरिपूर्णा विचाररत्नाकराभिधानश्चिराज्जायति । अस्य ग्रन्थस्य के विधातारः कदा च सजाता इति जिज्ञासाया मकञ्चरभूषतिप्रतिबोधकश्रीमद्विजयहीरक्षरीश्वरपादैर्न कोऽप्यज्ञो भविष्यति, तेषा शिष्यरत्ने सुशुद्धीतनामधेयैर्महात्महोषाभ्यायश्रीमत्कीर्तिविजयगणिभिर्निर्मितोऽय ग्रन्थ । तेषा समयस्तु सुप्रसिद्ध एव । ग्रन्थरचना तु श्रीमद्विजयहीरक्षरीश्वरपादप्रभावकश्रीमद्विजयसेनक्षरीश्वरपादश्रीमद्विजयतिलकक्षरीद्रपदप्रतिष्ठित-श्रीमद्विजयानन्दक्षरिशेखराणा साम्राज्ये नवत्याधिकषोडशशताब्दे समभवत्, तेषामेव सूरीश्वराणामादेशादय ग्रन्थ श्रुतसागरात् समुद्भूत । उपाध्यायदेवविजयगणिभिः, सशोधितो लोकप्रकाशाद्यनेकग्रन्थानिर्माह्यु-प्रस्तुतग्रन्थकृतिद्वयरत्नवाचकवरविनयविजयगणिभिश्च सशोधित प्रथमादरां लिखितश्च । तदुक्तम्—

तदनुभवुजमान्योऽनन्यसाभान्यभाय-खिभुवनगुरपट्टे सूरिशको यभूय ।

विजयिविजयसेन केनपिएडावदात , प्रसुमरवरकीर्तिर्भूतिमान् पुण्यराशि ॥ १८ ॥

येनात्युन्मदयादिदुन्दहदयस्मापीठजन्मा महान् , गर्वलोष्टिरुह क्षणादपि तथा निर्मूल्युन्मूलित ॥

भूपाव वरससदि ररवचनेर्युक्तिप्रथापेशलो-माद्यदुन्दुरसिन्दुरोऽधुरकरैरन्भोजमाला यथा ॥ १९ ॥

शलिं यस्य परे स्तुयन्ति मतिनोऽप्यन्तर्मनोऽभीष्टदं. कालेऽस्मिन्नापि जामदग्नमहिमा यद्गोत्रमन्त्रोद्भूतः ।

निःशेषागमवारिधेरपि सुप्तं दत्तावकाशो हृदि, स्वातुं न प्रशुरज्ञजधिरभिदं यस्य त्रयं चित्रकृत् ॥

एतेषामादेशात्. समुच्चितः प्रवचनादयं ग्रन्थः । श्रीह्रीरविजयगणपतिशिष्टुपाठकर्कीर्तिविजयेन ॥ २८ ॥

संशोधितश्च सुविहितचूडामणिरामविजयतृधरिशिष्यैः । श्रीदेवविजयवाचक—वृषभैः कोविदकुलोत्तसैः ॥ २९ ॥

किञ्चान्न लेखनशोधनविषये यत्नं चकार मच्छिष्यः । विनयविजयाभिधानः प्रथमादर्शं च स लिलेख ॥ ३० ॥

अस्मिन् विचाररत्नाकरे आचारान्नाथेकादशाज्ञात्मकविचारतरङ्गसंकुलोऽपूर्वः पूर्वतटो वर्तते । औपपातिकदिग्दादर्शोपज्ञानन्वययोगद्वाररूपशास्त्रविचारवीचित्रहुलः कतिपयसूत्रमातान्तरावर्तयुत आवरयकदशावैकालिकोत्तराध्ययनौघनिर्मुक्तस्यादिसूत्रसन्दर्भरूपकलिकाकालितञ्जालव्यमध्यो मध्यभागो वर्तते । निरीश्वमहानिरीश्विदशाश्रुतस्कन्धवृहत्कल्पव्यवहारपञ्चकल्पनाभाकच्छेदसूत्रानामाशयस्फटिकस्फीतोऽप्यश्विमपद्मिमतटो वर्तते । किं बहुना प्रकीर्णकप्रकरणादिविचारात्मजलतरङ्गध्वनितो यथाऽयं दर्शनेन नैत्रमधुरो निदर्शनेन मनोवेधकस्तथा श्रवणेनापि निरन्तरं कर्णपेशलसंगीतदायको वेलावारिधिः श्रुतरत्नाकरौपोपसनारासिकत्वेनेतस्वतो आन्यमाणानां वेलाधिनां परमार्थपूरकः केवलनिधानसंवाहको भविष्यतीत्यत्र नास्ति संशयलेशोऽपि । अस्मिन्ग्रन्थे—“ गणस्तव कोटिकः स्थानियं कुलं वैराख्या शाखा, अमुकाभिधान आचार्य उपाध्यायश्च । साध्व्याः प्रवर्तिनी तृतीयोद्देशाष्टव्या ” इत्येवं स्वपदिवन्धवत्तः, न प्रवर्तकाभिधानं नापि श्रावकशाविकयोसिति । तथा—“ अजातदमश्रुणः शिष्यादेराचारप्रकल्पाध्ययनं पाठयितुं न कल्पते ” “ यो वलस्यैकं विगलं ददाति ददतं वा स्वादयति—शत्रुमोदयति तस्य दीपाः ” इत्युत्तरैः, कारणे तु त्रयाणामनुज्ञा परतः प्रायश्चित्तम् ।

विचार-

रत्नाकरः

॥ १ ॥

तत्पट्टाभ्रमुकान्तसुन्दराशिर शृङ्गारवास्तोष्पति । पटुर्कोदधिमन्दर सारजयी चारिन्चूडामणि ॥

चञ्चलान्द्रकुलाधिचन्द्रसदृशाश्चन्द्रोज्ज्वलश्रीयशा । स श्रीमान् विजयप्रयुक्ततिलक सूरीश्वर सोऽभवत् ॥ ३० ॥

य श्रीसूरिवर समन्वयमदधद्भ्राजिष्णुना जिष्णुना । लक्ष्मीदत्तकटाक्षपानमतनुप्रद्युम्नसम्पादक ॥

दध्रे येन जिनाधिराजवचनश्रेणीधरिष्ठी भुवम् । दर्पान्धोरगघोरसागरजलैरालाभ्यमाना बलात् ॥ २१ ॥

तत्पट्टाधिपति क्षितीशक्ततिभि स्तुत्यकमान्भोरह । सूरिश्रेणिशिरामणि स विजयानन्द क्षमाशुद्धिषु ॥

स्वच्छश्रीस्तपगन्धराज्यमारिल शास्ति प्रशस्ताभिध-स्तीर्थधीशपदारविन्दविलसद्भक्तिर्गुक्तिप्रिय ॥ २२ ॥

आजन्माऽपि रज प्रसन्नरहिते रत्नप्रदीपोज्ज्वले, विश्रामोदिसुवासने श्रुतधने चातुर्यचन्द्रोदये ।

यद्येव सद्ने निरस्त्रमदने स्वाध्यायदीवारिके, श्रीधर्मे क्षितिप क्षमादिगृहियीवर्गे सह प्रीडति ॥ २३ ॥

यत्कीर्त्याहुतमेतदद्य विहित शुभ सृजन्त्या जगत्, ढुष्णश्वेतकचि शिव शिष्यमिय प्रोवाच शङ्काकुला ।

कस्त्व तदयितो न सोऽसितवतुर्न स एव प्रिये, दम्पत्योरितरेतर सशपथ कल्टस कलिर्नकश ॥ २४ ॥

कठे सारस्वती हृदि कृपानीतिक्षमाशुद्धयो, वक्त्राब्जे मुखवक्त्रिका सुभगता कार्ये करे मुक्तिका ।

भूषणप्रणति पदे दिशि दिशि श्लाघाऽभित सम्पद, इत्थ भूरिवधूवृतोऽपि विदितो यो ब्रह्मचारीश्वर ॥ २५ ॥

लक्ष्मीमीश्वरता च य परिचितामुत्सृज्य बाल्यादपि, श्रामण्य श्रितवानगण्यगुणभृत्पुण्यप्रवीणाशप ।

तत्रौजस्रपरान्तिक तदितरा त्वदृणापि नाङ्गीकृता-ऽप्येतत्पादपवित्रोहिसदने तिष्ठत्यहो रागिता ॥ २६ ॥

श्रेष्ठिदेवचंद्रलालभाई—जैनपुरतकोद्धार—ग्रन्थार्थके— विचाररत्नाकरस्योपोद्घातः ।

इं नमः । पारसेश्वर्यप्रवचने महर्षिभिः श्रुतसागरादनेके ग्रन्थरत्नाः समुद्भूताः सन्ति । तत्रायमप्येकोऽतिगहनो विपुलतरङ्गलोलश्च नानाविधविषयविचाररत्नपरिपूर्णो विचाररत्नाकराभिधानश्चिराज्जयति । अस्य ग्रन्थस्य के विधातारः कदा च संजाताः इति जिज्ञासायामकव्यरभूपतिप्रतिबोधकश्रीमद्विजयहीरक्षरीश्वरपादैर्न कोऽप्यज्ञो भविष्यति, तेषां शिष्यरत्नैः सुगृहीतनामधेयेर्महामहोपाध्यायश्रीमत्कीर्त्तिविजयगण्णिभिर्निर्मितोऽयं ग्रन्थः । तेषां समयस्तु सुप्रसिद्ध एव । ग्रन्थरचना तु श्रीमद्विजयहीरक्षरीयापदप्रभावकश्रीमद्विजयसेनक्षरीशपट्टालज्ञारश्रीमद्विजयतिलकक्षरीद्रपदप्रतिष्ठित—श्रीमद्विजयानन्दक्षरिशेखराणां साप्राज्ये नवत्यधिकषोडशशताब्दे समभवत्, तेषामेव सूरीश्वराणामादेशादयं ग्रन्थः श्रुतसगारात् समुद्भूतः । उपाध्यायदेवविजयगण्णिभिः संशोधितो लोकप्रकाशाद्यनेकग्रन्थनिर्मातृ-प्रस्तुतग्रन्थकृच्छिष्यरत्नवाचकवरविनयाविजयगण्णिश्च संशोधितः प्रथमादर्शः लिखितश्च । तदुक्तम्—

तदनुसमुजमान्योऽनन्यसामान्यभारय—स्त्रिभुवनगुरुरपदे सूरिशको वभूव ।

विजयिविजयसेनः फेनपिण्डावदातः, प्रसभरवरकीर्त्तिर्मूर्त्तिमान् पुण्यराशिः ॥ १८ ॥

येनात्युन्मदवादिद्वन्द्वद्वयदसापीठजन्मा महान्, गर्वदोषिणरुहः क्षणादपि तथा निर्मूलमुन्मूलितः ॥

भूपाकञ्चरसंसदि स्ववचनेर्मुक्तिप्रथापेशलौ—माँचद्वन्दुरसिन्दुरोऽधुरकरैरम्भोजमाला यथा ॥ १९ ॥

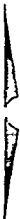
रवधि कार्या, अथधिमध्ये तूद्भाद्रणि का चिनापि शीघ्र देवमन्थथा देवद्रव्योपभोगदोषप्रसक्ति, तद्द्रव्यचिन्तकैरूद्भाद्रणिप्रापि शीघ्रमभ भगनतया स्वद्रव्यपरदेवद्रव्येऽपि कार्या ” । “ तथान्त्यावस्थाया पिनादीना यन्मान्यते तत्साधधानत्वे गुरश्चाद्वादिवहुसमक्षमेव धान्यम् - यन्मधजिमित्तमिधिनसध्ये इयद्व्यधिय्यामि तदनुभोदना भवद्वि कार्या । तदपि सद्य सर्वज्ञात व्ययितव्यम् । स्वनाम्ना व्यये तु स्तैन्यादिदोष ” इत्यादयोऽनेके उपयोगिनो विषया प्रपञ्चिता इति ॥

स्तम्भननगरं

पूज्यपाद—आचार्यदेवशीमद्विजयदानधरीश्वरसाम्राज्यवर्षी—अनुयोगाचार्य

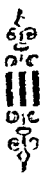
भाषा ६ कृष्णद्वितीयायां धीर षडत् २४६३

श्रीमत्प्रेमविजयगणिवरविनेयाणुर्जन्वु विजय.

शु देवचन्द्र लालभार्द्-जैन पुस्तकोद्धार-ग्रन्थांकः ७२.

आभारदर्शनम् .

अयं मन्थोऽतीवाशुद्ध आसीत्, तस्य शुद्ध्यर्थं प्रातःस्मरणीयमहामहोपाध्यायश्रीमद्वीरविजयानां ज्ञानकोषात् हस्तालिखितं द्वं प्रता-
मिलीति । ययोरैका नृतना, द्वितीया जीर्णा, द्वेऽप्यतीवाशुद्धेस्तः । अयं मन्थः प्रायेण सर्वत्राशुद्धिमान्नेव दृष्टः । तादृशस्यापि शोधनेऽ-
खण्डप्रतापयुक्तशासननायकश्रीमद्विजयकमलसूरीशानां सुविहितपट्टाकशेऽज्ञानतमोऽध्वंसकनभोमणिभिः श्रीमद्विजयदानसूरीश्वरैः यत्परिश्रमः
संसेवितस्तेनैवास्यासीमोपकारकस्य मन्थरत्नाकरस्य प्रकाशने समर्थकिता वयं, ततस्तेषां नामसंकीर्तनेनैव वयमस्माकं रसनां पावनीं कूर्मः ।
तेषां प्रभावाच्चास्य मन्थस्याध्येतारः सकलरहस्यार्थसार्थसम्पादनसुखभाजना भवन्वित्यभिलषामो वयम् । दृष्टिदोषात् मुद्रकदोषाद्वा
या अशुद्ध्यः संजाताः ताः धीमद्भिः कृपां कृत्वा संशोधनीयाः ॥

मोहमयीपत्तने

साकरचन्द्रात्मजो जीवनचन्द्रः

भाषाढ कृष्ण पञ्चम्या वीर संवत् २४५३.

शर्दम्

॥ श्रीपरमात्मने नमः ॥

श्रेष्ठि-देवचन्द्र लालभार्द-त्रैलपुस्तकोद्धार-ग्रन्थाङ्के-

श्रीकीर्त्तिविजयोपाध्यायविरचित-—

श्रीविचाररत्नाकरः ॥

॥ अथ प्रथमस्तरू. ॥

स जयति जिनवीरः क्षीरपूराच्छकीर्त्तिर्भवति सुवनमान्यो यत्प्रसत्तेर्नरोऽपि ।

अथ किमिव न शक्य दिव्यशक्तैर्धटोऽपि, अयति जननुता यत्कामकुम्भप्रतिष्ठाम् ॥ १ ॥

जीयासुर्जिनशासनोन्नतिकरा, श्रीहीरसूरीभ्वराः, सिद्धान्तोदधयः समाश्रिततटा रत्नार्थिभिर्धीवरै ।

शिष्टाभीष्टरसाश्रया धनजना येभ्यो निपीतामृताः, गर्जन्तोऽप्यजडाशया, प्रतिदिश प्रीति समातन्वते ॥ २ ॥

तेषामच्छस्वपशा परिमलपरिकलितसकलसुवनानाम् । हृदि गोत्रमन्त्रमिहं निधाय कामितफलवदान्यम् ॥ ३ ॥

अङ्गोपाङ्गाद्यागमताद्विष्टुतिप्रकरणादिदृष्टानाम् ।

रक्षयामि विचाराणा निचय ग्रन्थेऽत्र रुचिराणाम् ॥ ४ ॥ त्रिभिर्विदोषकम्

ये सिद्धान्तमयाशयाः कृतधियः संवृद्धशास्त्राश्च ये, तेषामेष विशेषलेशलिखनायासोऽस्तु हासाय वै । अन्येषां तु मुदे भविष्यति जने हास्या न कृत्यासहा, किं क्रीडाशकटी करोति विकटीभावं शिशूनां मुदः ॥ ५ ॥

अत्र च यथाक्रममज्ञोपाज्ञाव्यागमप्रकरणविचारा उद्देशकादिक्रमेण लिख्यन्ते । तत्र च प्रथममाचाराङ्गविचारास्तत्राऽपि पूर्वं ज्ञानाधिकारतया मंगलत्वेन जातिस्मृतिमान् कियतो भवाञ्जानातीति जिज्ञासया च तत्स्वरूपं लिख्यते—

“ से जं पुण जाणेज्जा सहसम्मइयाए” इत्येतस्य निर्युक्तौ—“ एत्थ य सहसम्मइयाए जं पयं तत्थ जाणणा होइ । ओहीमणपज्जवनाणकेवले जाइसरणे य ॥ ६४ ॥” एतद्वृत्तिश्च—अत्र च ‘सहसम्मइयाएत्ति’ सूत्रे यत्पदं तत्र ‘जाणणत्ति’ ज्ञानमुपात्तं भवति ‘मन ज्ञाने’ मननं मतिरितिकृत्वा, तच्च किंभूतं? इति दर्शयति—अवधि-मनःपर्यायकेवलजातिस्मरणरूपमिति । तत्रावधिज्ञानी संख्येयानसंख्येयांश्च भवाञ्जानाति । एवं मनःपर्याय-ज्ञान्यपि । केवलज्ञानी तु नियमतोऽनन्तान् । जातिस्मरणस्तु नियमतः संख्येयानिति । शेषं स्पष्टम् । इत्याचारांग-प्रथमश्रुतस्कन्धप्रथमाध्ययनप्रथमोद्देशकनिर्युक्तिगाथावृत्तौ २३७ प्रतौ १४ पत्रे ॥ १ ॥

एकपर्यासकाश्रयेणासंख्येया अपर्यासका भवन्तीति जिज्ञासया लिख्यते—

“ जे बायरे विहाणा, पज्जत्ता तत्तिया अपज्जत्ता । सुहुमावि होति दुविहा, अपजत्ता चैव पज्जत्ता ॥ ७९ ॥” ‘जे बायरे इत्यादि’ यानि बादरपृथ्वीकाये विधानानि भेदाः प्रतिपादिताः, तानि यावन्ति

पर्यासकानां तावन्त्येवापर्यासकानामपि । अत्र च भेदानां तुल्यत्वद्रष्टव्यं न तु जीवानाम् । यत एकपर्यासका-
 श्रयेणासल्येया अपर्यासका भवन्ति । सूक्ष्मा अपि पर्यासकापर्यासकभेदेन द्विविधा एव । कित्त्वपर्यासकनिश्रया
 पर्यासकाः समुत्पद्यन्ते, यत्रैकोऽपर्यासकस्तत्र नियमादसल्येयाः पर्यासकाः स्युः । इत्याचाराद्गुणप्रथमश्रुतस्कन्धप्रथमा-
 ध्ययनद्वितीयोद्देशकनिर्युक्तिगाथावृत्तौ २३७ प्रतौ १९ पत्रे ॥ २ ॥

श्रुत्युपमर्देन तज्जीवानां यादृशी वेदना भवति तज्जिज्ञासया लिख्यते—

“ पायच्छेयणभेयण जयोरु तरेव अगुवगेसु । जट्टुति नरा दुष्टिया, पुढविकाण तहा जाण ॥ १७ ॥ ”
 ‘पायेत्यादि’ यथा पादादिकेज्वद्गुणप्रत्यङ्गेषु छेदनभेदादिकया क्रियया नरा दुःखितास्तथा पृथिवीकायेऽपि वेदना
 जानीहि, यद्यपि पादशिरोग्रीवादीन्यद्गानि पृथिवीकायिकानां न सन्ति, तथापि तच्छेदनानुरूपा वेदनासल्येवेति
 दर्शयितुमाह—“णत्थि य सि अगमगा, तयाणुरूवा य वेयणा तेसि । केसिचि उदीरेंति, केसिचि य घायण पाणे
 ॥१८॥” पूर्वार्द्धं गतार्थम् । केपाञ्चित्पृथिवीकायिकानां तदारम्भिण, पुरुषा वेदनामुदीरयन्ति । केपाञ्चित्तु प्राणान-
 प्यतिपातयेयुरिति । तथा हि भगवत्या दृष्टान्त उपात्तो यथा—चतुरङ्ग(न्त)चक्रवर्त्तिनो गन्धपेपिका यौवनवर्त्तिनी बलव-
 त्याद्रामलकप्रमाण सचिच्चपृथिवीगोलकमेकाविशति कृत्वो गन्धपट्टके कठिनशिलापुत्रकेण पिण्यात्तस्तेषां पृथिवी-
 जीवानां कञ्चित्सङ्घटितः । कञ्चित्परितापितः । कञ्चित्परकिल न तेन शिलापुत्रकेण स्पष्टोऽपि । इ-
 त्याचाराद्गुणप्रथमश्रुतस्कन्धप्रथमाध्ययनद्वितीयोद्देशकनिर्युक्तिगाथावृत्तौ २३७ प्रतौ २१ पत्रे ॥ ३ ॥

व्यवहारं हि केवलिनोऽपि सुतरां मन्यन्त इत्यर्थगर्भितो जलविचारो लिख्यते—

“संति पाणा उदयनिस्सिया जीवा अणेगे, इह च खलु भो अणगाराणां उदयजीवा वियाहिया” इत्येतस्य वृत्तौ—शाक्यादयस्तूकाश्रितानेव द्वीन्द्रयादिजीवानिच्छन्ति नोदकमित्येतदेव दर्शयति—खलुशब्दोऽवधारणे । इहैव ज्ञातपुत्रीये प्रवचने द्वादशाङ्गे गणिपिटकेऽनगाराणां साधूनामुदकरूपा जीवाः । चशब्दात्तदाश्रिताश्च पूतरकच्छेदनकलोद्दनकअमरकमत्स्यादयो जीवा व्याख्याताः । अवधारणफलं च नान्येपासुदकरूपा जीवाः प्रतिपादिताः । यद्येवमुदकमेव जीवस्ततोऽवश्यं तत्परिभोगे सति पातकभाजः साधव इत्यत्रोच्यते—नैव त(नैत)देवं यतो वयं त्रिविधमन्कायमाचक्ष्महे—सचित्तं मिश्रमचित्तं च । तत्र योऽचित्तोऽपकायस्तेनोपयोगविधिः साधूनां नेतराभ्यां, कथं पुनरसौ भवत्यचित्तः ? किं स्वभावादाहोस्विच्छस्त्रसम्बन्धात् ? उभयथाऽपीति । तत्र यः स्वभावादेवाऽचित्तीभवति न बाह्यशस्त्रसम्बन्धात्तमचित्तं जानाना अपि केवलमनःपर्यायावधिश्चुतज्ञानिनो न परिशुद्धते, अनवस्थाप्रसङ्गभीरुतया । यतोऽनुश्रूयते—भगवता किल श्रीवर्द्धमानस्वामिना विमलसलिलसमुल्लसत्तरङ्गः शैवलपटलत्रसादिरहितो महाहृदो व्यपगताशेषजलजन्तुकोऽचित्तचारिपूर्णः स्वशिष्याणां तुद्वाधितानामपि पानाय नानुजज्ञे, तथाऽचित्ततिलशकटस्थण्डिलपरिभोगानुज्ञा चानवस्थादोषसंरक्षणाय भगवता न कृतेति, श्रुतज्ञानप्रामाण्यज्ञापनार्थं च, तथाहि—सामान्यश्रुतज्ञानी बाह्येन्धनसम्पर्कारूपितस्वरूपमेवाचित्तमिति व्यवहरन्ति जलं, न पुनर्निरिन्धनमेवेति । अतो यद्बाह्यशस्त्रसंपर्कात्परिणामान्तरापन्नं वर्णादिभिस्तदचित्तं साधुपरिभोगाय कल्पते । इत्याचाराङ्गप्रथमश्रुत-

स्कन्धप्रथमाध्ययन ३ उद्देशकवृत्तौ २३७ प्रतौ २९ पत्रे ॥ ४ ॥

केचिद्वासं प्रति विप्रतिपद्यन्ते, तेन वासविधिसत्तासूचक उपस्थापनाविधिर्लिख्यते, कः पुनरुपस्थापने विधिरित्यत्रोच्यते—

शोभनेषु तिथिकरणनक्षत्रमुहूर्तेषु द्रव्यक्षेत्रभाषेषु च भगवता प्रतिकृतीरभिवन्द्य प्रवर्द्धमानाभिः स्तुतिभिरथ पादपतितोत्थितः सुरिः सह शिष्येण महाव्रतारोपणप्रलय कायोत्सर्गमुत्सायकैक महाव्रतमादित आरभ्य त्रिरुचारयेद्यावन्निशुक्तिचिरतिरविकला त्रिरुचारिता पश्चादिदं त्रिरुचारितव्यम्—“ इचेइयाइ पंच महव्वयाइ राइभोयणवेरमणछट्टाइ अत्तहियट्टयाए उवसपजित्ताण विहरामि ” पश्चाद्ब्रन्दनक दत्त्वोत्थितोऽवनताङ्गयष्टिः सन्दिशत किं भणामीति भणति । सुरिः प्रत्याह—वन्दित्वाऽभिधत्स्वेत्येवमुक्तोऽभिवन्द्योत्थितो भणति, युष्माभिर्मम महाव्रतान्यारोपितानीच्छाम्यनुशिष्टिमिति । आचार्योऽपि प्रणिगदति, निस्तारकपारगो भवाचार्यगुणैर्वदस्व, वचनचिरतिसमनन्तरं च सुरभिवासचूर्णमुष्टिं शिष्यशिरसि किरति, पश्चाद्ब्रन्दनक दत्त्वा प्रदक्षिणीकरोत्याचार्यं नमस्कारमावर्त्तयन्, पुनरपि वन्दते । तथैव च करोति सफलक्रियानुष्ठानम् । एव त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य चिरमति शिष्यः । शेषाः साधवश्चास्य मूर्ध्नि युगपद्वासमुष्टिं विमुञ्चन्ति सुरभिपरिमला यतिजनसुलभकेसराणि वा । पश्चात्कारितकायोत्सर्गः सुरिरभिदधातिगणस्तव कोटिकः, स्थानीय कुलम्, वैराख्या शाला, अमुकाभिधान आचार्यं उपाध्यायश्च । साध्व्याः प्रवर्तिनी तृतीयोद्दे-

दृष्ट्या । यथासंज्ञं बोधस्थाप्यमाना रत्नाधिका भवन्ति । पद्मादाचाम्लं निर्विकृतिकं वा स्वगच्छसन्ततिसमायातं समाचरन्ति । इत्याचाराङ्गप्रथमश्रुतस्कन्धशस्त्रपरिशुद्धयनससमोदेशकान्ते 'तं परिणाय मेहावीति' गाथावृत्तौ २३७ प्रतौ ४७ पत्रे ॥ ५ ॥

देवानामपि जरासङ्गावोऽस्तीति जिज्ञासया लिख्यते—

“जरामञ्चुवसोवणीए नरे सततं मूढे धम्मं नाभिजाणइत्ति” । वृत्तिर्यथा ‘जरा इत्यादि’ जरा च मृत्युञ्ज ताभ्यामात्मवशमुपनीतो नरः प्राणी सततमनवरतं मूढो महामोहेन मूढमतिर्यमं स्वर्गपवर्गमार्गं नाभिजानीते नाभिगच्छति । तत्संसारे स्थानमेव नास्ति यत्र जरासृत्यू न स्तः । देवानां जराऽभावः ? इति चेन्न तत्राप्युपान्त्य-काले लेश्याबलसुखवर्णप्रसुत्वहान्युपपत्सेरस्येव तेषामपि जरासङ्गावः । उक्तं च—“देवाणं भंते ! सव्वे समवन्ना ? नो इण्हे समहे, से केण्हणं भंते ! एवं बुबुत्ति ?, गोयमा ! देवा बुविहा पणत्ता । तंजहा—पुव्वोववन्नगा य पच्छोव वन्नगा य । तत्थ णं जे ते पुव्वोववन्नगा ते णं अबिसुद्धवन्नगरा । जे णं पच्छोववन्नगा ते विसुद्धवन्नगरा ” एवं लेश्या-व्यपीति । च्यवनकाले तु सर्वस्यैवैतद्भवति, तथा—“माल्यम्लानिः कल्पवृक्षप्रकम्पः, श्रीहीनाशो वाससां शो-परागः । दैन्यं तन्ना कामरागाङ्गभङ्गौ, दृष्टेर्भ्रंशो वेपथुम्भारतिभ्य ॥ १ ॥” इत्याचाराङ्गप्रथमश्रुतस्कन्धतृतीयाध्ययन-प्रथमोदेशकवृत्तौ २३७ प्रतौ ९६ पत्रे ॥ ६ ॥

केचित्केवलिशरीरात्सर्वथा जीवविराधना न भवतीत्युचुः । आगमाज्ञया तु केवलिनं पाबन्धैलेशीप्रति-

पत्नानामपि शरीरादबश्य भावितया जायमाना जीवविराधना न विकथ्यते । कर्मबन्धवैचित्र्यं भवतु नाम ।
इत्यर्थे विज्ञापयिषया लिख्यते—

“ एग्या गुणसमितस्त रीयतो कायफासमशुचिन्ना एग्तिया पाणा उद्ययतिस्ति ” । वृत्तिर्यथा—एकदा
कदाचिद्गुणसमितस्य गुणयुक्तस्याप्रमत्तस्यतेः रीयमाणस्य सम्यगनुष्ठानवतोऽभिक्रामतः प्रतिक्रामतः सङ्कुचतः
प्रसारयतौ विनिवर्त्तमानस्य सपरिमृजतः कस्याञ्चिद्वस्याया कायः शरीरं तत्सस्पर्शमनुचीर्णो कायसङ्गमागताः
सपातिमादयः प्राणिन एके परितापमामुबन्त्येके ग्लानतामुपयन्त्येके च ध्वसमापद्यन्ते । अपञ्चिमावस्या तु
सूत्रकृदेव दर्शयति—एके प्राणाः प्राणिनोऽपद्रान्ति प्राणैर्विमुच्यन्ते । अत्र च कर्मबन्ध प्रति विचित्रता । तथाहि—
शैलेन्द्रियवस्याया मशकादीनां कायसस्पर्शेन प्राणत्यागेऽपि बन्धोपादानकारणयोगाभावाद्वास्ति बन्धः । उपशान्त-
११क्षीणमोहः १२सयोगिकेवलिन १३ स्थितिनिमित्तकायाभावात्सामयिकः । अप्रमत्तयतेर्जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कृ-
ष्टतोऽन्त कोटाकोटी स्थितिरिति । प्रमत्तस्य त्वनाकुट्टिकयोपेत्य प्रभृत्तस्य क्वचित्पाण्याद्यवयवसस्पर्शोत्पाण्युप-
तापनादौ जघन्यतः कर्मबन्ध उत्कृष्टतश्च प्राक्तन एव विशेषिततर इत्यादि । इत्याचाराद्गप्रथमश्रुतस्त्वन्धपञ्चम-
लोकसाराध्यनचतुर्थोविशकष्टौ २३७ प्रतौ १३२ पत्रे ॥ ७ ॥

अभग्नस्य भग्नत्वाभग्नत्वशङ्का न स्यादित्यभिप्रायो लिख्यते—

“ सिया वेगे अणुगच्छन्ति असिया वेगे अणुगच्छति अणुगच्छमाणे कदं न निव्विज्जे ” ।

वृत्तिर्यथा—‘सिया इत्यादि’ सिताः पुत्रकलत्रादिभिरवबद्धाः, वाशब्द उत्तरापेक्षया पक्षान्तरमाह, “ एगे अणुगच्छं तित्ति ”, एके लघुकर्मणः सम्यक्त्वं प्रतिपादयन्तमाचार्यमनुगच्छन्त्याचार्योक्तं प्रतिपद्यन्ते । तथा, असिता वा गृह-पाशविमुक्ता वैके विचिकित्सावाद्गृहिता आचार्यमार्गमनुगच्छन्ति, तेषां च मध्ये यदि कश्चित्कङ्कडुकदेश्यः स्यात्, स तान् प्रभूताननपाचीनमार्गप्रतिपन्नानवलोक्यासावपि कर्मविवरतः प्रतिपद्येताऽपीति दर्शयितुमाह—‘अणु-गच्छमाणेहिं इत्यादि’ आचार्योक्तं सम्यक्त्वमनुगच्छद्भिर्विरैर्विरताविरतैः सह संवसंस्तैर्वा चोद्यमानोऽननुगच्छ-न्नप्रतिपद्यमानः कथं न निर्वेदं गच्छेद्? असदनुष्ठानस्य मिथ्यात्वादिरूपां विचिकित्सां परित्यज्याचार्योक्तं सम्यक्त्व-मेव प्रतिपद्यत इत्यर्थः । यदि वा सितासितैराचार्योक्तमनुगच्छद्भिर्वुद्ध्यमानैः सद्भिः कश्चिद्ज्ञानोदयान्मतिजाड्यतया क्षपकादिश्चिरप्रव्रजितोऽप्यननुगच्छन्नवधारयन् कथं न निर्विद्येत न निर्वेदं तपःसंयमयोर्गच्छेत्? निर्विण्णश्चेदमपि विभावेद्यथा नाहं भव्यः स्यां न च मे संयतभावोऽप्यस्तीति, यतः स्फुटविकटमपि कथितं नावगच्छामि, एवं च निर्वि-ण्णस्याचार्याः समाधिमाहुः, यथा—भो साधो! मा विषादमवलम्बिष्ठाः, भव्यो भवान् यतो भवता सम्यक्त्वमभ्युप-गतं तच्च न ग्रन्थिभेदमृते तद्भेदश्च न भव्यत्वमृतेऽभव्यस्य हि भव्याभव्यशङ्काया अभावादिति भावः । किं चायं विरतिपरिणामो द्वादशकषायक्षयोपशमाद्यन्यतमसद्भावे सति भवति, स च भवतावासः । तदेवं दर्शनचारित्र-मोहनीये भवतः क्षयोपशमं समागते दर्शनचारित्रान्यथानुपपत्तेः । यत्पुनः कथ्यमानेपि समस्तपदार्थावगतिर्न भवति, तज्ज्ञानावरणीयविजृम्भितम् । तत्र च श्रद्धानरूपं सम्यक्त्वमालम्बनमित्याह । इत्याचाराङ्गप्रथमश्रुतस्कन्ध-

पञ्चमलोकसाराध्यनपचमोद्देशके २३७ प्रती १३६ पत्रे ॥ ८ ॥

केषाञ्चित्सिद्धान्ततात्पर्यानिभिज्ञानामेकान्ततो दयाविडम्बिना 'सन्वे पाणा सन्वे भ्रूया सन्वे जीवा सन्वे सत्ता न रतन्वा' इत्यानुपदेश कथं भगवान् जलपुष्पजीवोपमर्दिनी प्रतिमापूजाशुपदिशति? इत्यादि वृथाबावदूकानाशुत्सर्गापवादाद्यनेकविचारवितानगहनश्रीजिनागमसूत्रवैचित्र्यदर्शनाय तादृश चक्रवर्तिगन्धपेपिकापेषणादनचिन्तीभवदसख्यातजीवात्मकमपि लवणमजानता गृहीत तत्स्वामिना चानुज्ञात कारणात्स्वयं भुजीत साधर्मिकेभ्यो वा दयात्साधुरिति सूत्रार्थो लिख्येते—

“से भिक्खू वा भिक्खुणी वा जाव समाणे सिया परो अभिहट्ठु अतो पडिगहत्तो विड वा लोण उड्ढिय वा लोण परिभाएत्ता णीहट्ठु दलएज्जा तहप्पगार पडिगहत् परहत्थसि वा परपायसि वा अफासुय जाव नो पडिगाहेज्जा । से आहच्च पडिगाहत्तिं सिया त च णात्तिदूरगए जाणिज्जा से तमायाए तत्थ गच्छेज्जा । पुब्बामेव आलोणज्जा—आउसोत्ति भड्ढणित्ति वा इम ते किं जाणया दिन्न उदाहु अजाणया दिन्न? सो अ भणेज्जा णो खलु मए जाणया दिन्न अजाणया दिन, काम खलु आउसो इयाणि निसिरामित भुजह च ण परिभाएह च ण । त परेहि समणुणाय समणुसिद्धतत्तो सजयामेव भुजेज्ज वा पिणज्ज वा ज च णो सचाए वा पात्तए वा साहम्मिया तत्थ वसति समोइया समणुणा अपरिहारिया अदूरगया तेसिमणुप्पदायव्व सिया” इति । वृत्तिर्यथा—‘से इत्यादि’स भिक्षुर्गृहादौ प्रविष्टस्तस्य स्यात्कदाचित् परो गृहस्थः । ‘अभिहट्ठु अतो इति’ अन्तः प्रविश्य पतद्गृहे काष्ठच्छव्व-

कादौ ग्लानाद्यर्थं खण्डादियाचने सति षिडं वा लवणं खनिविशेषोद्भवसुद्भिजं वा लवणाकाराद्युत्पन्नं “परिभाएत्तास्ति” दातव्यं विभज्य दातव्यद्रव्यात्किञ्चिदंशं गृहीत्वेत्यर्थः, निःसृत्य दद्यात्तथाप्रकारं परहस्तादिगतमेव प्रतिषेधयेत्तच्च “आहचसि” सहसा प्रतिगृहीतं भवेत्तं च दातारमदूरगतं ज्ञात्वा स भिक्षुस्तल्लवणादिकमादाय तत्समीपं गच्छेत् । गत्वा च पूर्वमेव तल्लवणादिकमालोकयेद्दर्शयेदेतच्च ब्रूयात्, अमुक इति वा, भगिनी इति वा । एतल्लवणादिकं त्वया जानता दत्तमुताजानता ? एवमुक्तः सन् पर एवं वदेयथा—पूर्वं मया जानता दत्तं साम्प्रतं तु यदि भवतोऽनेन प्रयोजनं ततो दत्तमेतत्परिभोगं कुरुध्वम् । तदेवं परैः समनुज्ञातं समनुसृष्टं सत्प्राप्तुकं कारणवशादप्राप्तुकं वा सुञ्जीत पिबेद्वा । यच्च न शक्नोति भोक्तुं वा पातुं वा तत्साधर्मिकेभ्यो दद्यात्तदभावे च बहुपर्यापन्नविधिं प्राप्तुं विदध्या-देतत्तस्य भिक्षोः सामग्र्यम् । इत्याचाराङ्गद्वितीयश्रुतस्कन्धपिण्डैषणाध्ययनदशमोद्देशके २३७ प्रतौ २०३ पत्रे ॥१॥

इह हि केचिच्चिन्तनाज्ञानवासनातिभिरनिरुद्धान्तरदृशः परमकृपापीयूषपूरपूतान्तरश्रीजिनेश्वराज्ञैकजीवितां परमार्थदयामजानाना मणिबुद्ध्या ग्रहिलगृहीतोपलशकलन्यायेन खमनीषिकाविजृम्भितमेव श्रेयो मन्यमानाः पारगतप्रतिमापूजानिषेधादि यत्किञ्चिद्भ्रुवते, न च तत्तेषां सूत्राज्ञया विहरतां नद्याद्युत्तरतां कारणाद् दृक्षायवलम्ब-तामाद्यन्तरक्षणक्षमं द्वितीयव्रतरक्षणक्षमं च । तस्मादाज्ञामनोज्ञैव दयाऽऽश्रयणीया । अन्यथा दयाज्ञयोर्विरोधापत्तिः स्यादिति दर्शनाय लिख्यते—

“से भिक्खू वा भिक्खुणी वा गामाणुगामं दूहज्जमाणे वा अंतरा से वप्पाणि वा फलिहाणि वा

पागाराणि वा तोरणाणि वा अगगलाणि वा अगगलापासगाणि वा गङ्गाओ वा दरिओ वा सते परक्कमे सजयामेव परक्कमेज्जा नो उज्जुअ गच्छेज्जा । केवली बूया आयाणमेय, से तत्थ परक्कममाणे पयलेज्ज वा पवडेज्ज वा से तत्थ पयलमाणे वा पवडमाणे वा रुक्खाणि वा गुम्माणि वा लयाओ वा वल्लीओ वा तथाणि वा गट्टणाणि वा ररिताणि वा अवलबिय अवलबिय उत्तरेज्जा से (जे) तत्थ पाडिपरिया उवागच्छति ते पाणी जाणज्जा तओ सजयामेव अवलबिय अवलबिय उत्तरेज्जा तओ सजयामेव गामाणुगामं दूइजेज्जत्ति । ” वृत्तिर्यथा—‘से इति’ स भिक्षुग्रा-मान्तराले यदि वप्रादिक पश्येत्ततः सत्यन्यस्मिन् सक्रमे तेन ऋजुना पथा न गच्छेद्यतस्तत्र गर्त्तादौ पतन् सचिन्ना वृक्षादिकमवलम्ब्येत्तचायुक्तमथ कारणिकस्तेनैव गच्छेत् । कथञ्चित्पतितञ्च गर्तगतो बल्ल्यादिकमवलम्ब्य प्रातिपथिकस्त वा याचित्वा सयत एव गच्छेत् । इत्याचाराद्द्वितीयश्रुतस्कन्धतृतीयाध्ययनद्वितीयोद्देशके २३७ प्रतौ २१९ पत्रे ॥ १० ॥

आस्तामगीतार्थानां सभासमक्ष व्याख्यानकरणादि, अविदितैतत्पोडशविधवचनाना जल्पमप्यनुचितमित्यभिप्रायो लिख्यते—

“ समियाण सजण भास भासेज्जा । तजहा—एगवयण १ दुवयण २ बहुवयण ३ इथीवयण ४ पुरिसवयण ५ नपुसगवयण ६ अज्झत्थवयण ७ उवनीत्तवयण ८ १ अवणीयवयण ९ २ उवणीयवयण १० ३ अवणीयवयण ११ ४ अवणीयवयण १२ ३ अणागयवयण १३ पडुप्पन्नवयण १४ पचक्खवयण १५ परोक्खवयण १६ । से एगवयण

वदिसामीति एगवयणं वदेजा जाव परोवखवयणं वदिसामीति परोवखवयणं वएज्जा” वृत्तिर्यथा—भाषासमित्या समतया वा रागद्वेषाकरणलक्षणया षोडशवचनविधिशो भाषां भाषेत । यादृग्भूता च भाषितव्या तां षोडशवचन-विधिगतां दर्शयति, तद्यथेत्ययमुपदर्शनार्थः—एकवचनं वृक्षः? द्विवचनं वृक्षौ? बहुवचनं वृक्षाः? इति । स्त्रीवचनं वीणा कन्या इत्यादि४। पुंवचनं घटः पट इत्यादि५ । नपुंसकवचनं पीठं देवकुलमित्यादि ६ । अध्यात्मवचनं आत्मन्यधि अध्यात्मं हृदयगतं तत्परिहारेणान्यद्गुणिष्यत्तदेव सहसा पतितम् ७ । उपनीतवचनं प्रशंसावचनं यथा रूपवती स्त्री ८ । तद्विपर्ययेणापनीतवचनं, यथेयं रूपहीनेति ९ । उपनीतापनीतवचनं कश्चिद् गुणः प्रशस्यः कश्चिन्नित्यः, यथा रूपवतीयं स्त्री किं त्वसद्भूतेति १० । अपनीतोपनीतवचनं यथाऽरूपवती कुरूपा स्त्री किं तु सद्भूतेति? । अतीत-वचनं कृतवान्? २ । वर्त्तमानवचनं करोति? ३ । अनागतवचनं करिष्यति १४ । प्रत्यक्षवचनमेव देवदत्तः १५ । परोक्षवचनं स देवदत्तः १६ । इत्येतानि षोडशवचनान्यमीषां च स भिक्षुरेकार्थविवक्षायामेकवचनमेव ब्रूया-द्यावत्परोक्षवचनमेव ब्रूयात् । इत्याचाराङ्गद्वितीयश्रुतस्कन्धचतुर्थभाषाध्ययनप्रथमोद्देशके २३७ प्रतौ २२? पत्रे ॥ ११ ॥

निर्लक्षण उपधिज्ञानदर्शनचारित्रोपघातकारित्वान्मुनिभिर्न रक्षणीय इत्यभिप्रायजिज्ञापयिषया लिख्यते—
“से भिक्खू वा भिक्खुणी वा से जं पुण वत्थं जाणिज्जा अप्पंडं जाव संताणं अनलं अथिरं अयुवं अधार-णिज्जं रोइज्जंतं नरोच्चइ तह्पगारं वत्थं अफासुअं जावनो पडिगाहेज्जा” इति । वृत्तिर्यथा—‘से भिक्खू इत्यादि’ स

भिक्षुर्यत्पुनरेवंभूत वस्त्र जानीयात्तद्यथा—अल्पाण्ड धौवदल्पसन्तानकं किं त्वनलमभीष्टकार्योसमर्थं हीनादित्वा-
त्ताथाऽस्थिर जीर्जमधुव स्वल्पकालानुज्ञापनात्तथाऽधारणीयमप्रशस्तदेश स्वल्पनादिकलङ्काङ्कितत्वात्, तथा
चोक्तम्—“ चत्वारि देवया भागा, दुवे भागा य माणुसा । आसुरा य दुवे भागा, मज्झे वत्थस्स
ररससो ॥१॥ देवेसु उत्तमो लाभो, माणुसेसु अ मज्झिमो । आसुरेसु अ गेलन्न, मरण जाण
रम्बसे ॥ २ ॥ ” किं च—‘ लखलणहीणो उवही, उवहणइ णाणदसणचरित्तमित्यादि’ । तदेवभूत-
मप्रायोग्य रोच्यमान प्रशस्यमान दीयमानमपि दात्रा न रोचते साधवे न कल्पत इत्यर्थः ॥ इत्या-
चाराद्द्वितीयश्रुतस्कन्धपञ्चमाध्ययनप्रथमोद्देशके २३७ प्रतौ २२३ पत्रे ॥ १२ ॥

देव	असुर	देव
मनुष्य	राक्षस	मुष्य
देव	असुर	देव

इदं ब्रह्मविभागयन्म् ।

वस्त्रपरिकर्मणा साधूनामनुचितेति जिज्ञापयिषया लिरयते—

“ से भिक्खू वा भिक्खुणी वा अहेसणिज्जाइ वत्थाइ जाइज्जा अहापरिगगहियाइ वत्थाइ
घारेज्जा नो घोणज्जा नो रणज्जा नो धोअरत्ताइ वत्थाइ घारेज्जा अपलीउचमाणे गामंतरेसु ओमचे-
लिण एत खलु वत्थधारिस्स सामग्गिय ” इति । वृत्तिर्यथा—‘ से भिक्खू इत्यादि ’ स भिक्षुर्य-
श्रेणीयान्यपरिकर्माणि वस्त्राणि याचेत यथापरिगृहीतानि च धारयेन्नतत्र किञ्चित्कुर्यादिति दर्शयति । तद्यथा—
तद्वस्त्र गृहीत सत्प्रक्षालयेन्नाऽपि रक्षयेत्तथा नाऽपि बाकुशिकतया धौतरक्तानि धारयेत्तथाभूतानि न गृह्णीयादि-
त्यर्थः । तथाभूताधौतरक्तवस्त्रधारी च ग्रामान्तरे गच्छन् “ अपलिउचमाणेत्ति ” अगोपयन् सुखेनैव गच्छे-

१ जाणेजा

द्यतोऽसावमचेलिकोऽसारवस्त्रधारीत्येतत्तास्य भिक्षोर्वस्त्रधारिणः सामग्र्यं संपूर्णं भिक्षुभावो । यदेवंभूतवस्त्रधारणमित्येतच्च सूत्रं जिनकल्पिकोद्देशेन द्रष्टव्यम् । वस्त्रधारित्वविशेषणाद्गच्छान्तर्गतेऽपि चाविरुद्धम् । इत्याचाराद्गद्वितीयश्रुतस्कन्धपञ्चमाध्यनद्वितीयोद्देशके २३७ प्रती २२५ पत्रे ॥ १३ ॥

केचिद्दण्डकग्रहणमनागमिकमिति वदन्ति तच्चासत्, राद्धान्ते दण्डकग्रहणस्य स्पष्टमुक्तत्वात् । न च वाच्यं कारणिकोऽयं विधिग्लानादीनां नाशेषाणामिति, तथात्रानुक्तत्वात् । न च वाच्यं छत्रकवदस्याऽपि कारणिकता भावनीया, इहैवाऽत्रे वक्ष्यमाणेषु श्रीभगवतीसूत्राक्षरेषु हे आयुष्मन् ! एको दण्डकस्तवया ग्राह्योऽन्ये साधर्मिकेभ्यो देया इत्यत्र सर्वेषां ग्लानादिकताकल्पनस्याऽनुचितत्वात् । अत्रैव सूत्रकृताङ्गतरङ्गे ' पाणहाड य छत्तं च ' इत्यादिना छत्रकनिषेधवद्दण्डकनिषेधस्य कुत्राऽप्यश्रूयमाणत्वाच्चालं कल्पनया । सिद्धान्त एव प्रमाणम् । स चाऽयं लिख्यते-

“ समणे भविस्सामि अणगारे अकिंचणे अपुत्ते अपसू परदत्तभोई पावं कम्मं नो करिस्सामीति समुट्ठाए, सव्वं भंते ! अदिण्णादाणं पच्चक्खामि । से अणुपचिसित्ता गामं वा जाव रायहाणिं वा नेव सयं अदिन्नं गिणहेज्जा, नेवनेणं अदिन्नं गिणहावेज्जा, नेवन्नं अदिन्नं गिण्हंतंपि समणुजाणेज्जा । जेहिं वि सद्धिं संपव्वइए तेसिं पि याइं भिक्खू छत्तयं वा मत्तयं वा दंडगं वा जाव चम्मच्छेयणगं वा तेसिं पुब्बामेव उग्गहं अणणुन्नाधिय अपडिलेहिय अप्पमल्लिय नो उगिणहेज्ज वा पगिणहेज्ज वा, तेसिं पुब्बामेव उग्गहं अणुन्नविअ पडिलेहिय पमल्लिय तओ संजयामेव उगिणहेज्ज वा पगिणहेज्ज वा” इति । वृत्तिर्यथा-‘समणे इत्यादि’ आस्यतीति अमणस्तपस्वी । यतोऽहमेवंभूतो

भविष्यामीति दर्शयति—'अनगारो' अगा वृक्षास्तैर्निष्पन्नमगारम्, तन्न विद्यते यस्येत्यनगारस्त्यक्तगृहवास इत्यर्थः ।
तथा न विद्यते किमप्यस्येत्यकिञ्चनो निःपरिग्रह इत्यर्थः । तथाऽपुत्रः स्वजनबन्धुरहितो निर्मम इत्यर्थः । एवम-
पशुद्विपदचतुष्पदादिरहितः । यत एवमतः परदत्तभोजी सन् पाप कर्म न करिष्यामीत्येव समुत्थायैतत्प्रतिज्ञो
भवामीति दर्शयति—यथा सर्वं भदन्तादत्तादानं प्रत्याख्यामि दन्तशोधनमात्रमपि परकीयमदत्तं न गृह्णामीत्यर्थः ।
तदनेन विशेषणकदम्बकेनापरेषां शाक्यसरजस्कादीनां सम्यक् श्रमणत्व निराकृतं भवति, स चैवभूतोऽकिञ्चनः
श्रमणोऽनुप्रविश्य ग्रामं वा यावद्वाजधानी वा नैव स्वयमदत्तं गृह्णीयान्नैवापरेण ग्राहयेन्नाप्यपरं गृह्णन्तं समनुजा-
नीयात् । यैर्वा साधुभिः सह सम्यक् प्रव्रजितस्तिष्ठति तेषामपि सम्बन्धुपकरणमनुज्ञाप्य न गृह्णीयादिति
दर्शयति—तन्वाथा—'छत्रक' इति, छद्द अपवारणे छादयतीति छत्रं वर्षाकल्पादि, यदि वा कारणिकः क्वचित्कौङ्क-
णदेशादावतिवृष्टिसंभवाच्च छत्रकमपि गृह्णीयान्नावचर्मच्छेदनकमप्यनुज्ञाप्याप्रत्युपेक्ष्य वाऽप्रभृष्य च नावगृह्णी-
यात्सकृत्प्रगृह्णीयादनेकशः । तेषां सम्बन्धि यथा गृह्णीयात्ताथा दर्शयति—पूर्वमेव ताननुज्ञाप्य प्रत्युपेक्ष्य चक्षुषा
प्रमृज्य रजोहरणादिना सकृदनेकशो वा गृह्णीयात् । इत्याचाराद्द्वितीयश्रुतस्त्वसप्तमाध्ययनप्रथमोदेशके २३७
प्रती २२७ पत्रे ॥ १४ ॥

॥ इति श्रीमदकनरभूपालविशालचित्तालवालविद्वत्तट्टपरसाशालातिशालिश्रीहीरविजयसुरीश्वरशिष्योपाध्यायश्रीकीर्तिविजयगणिसमुचिते
श्रीविचाररत्नाकरे विशेषसमुच्चयापरानि श्रीआचारङ्गकियद्विचारसमुच्चयनामा प्रथमस्तोत्रे ॥ १ ॥

इति श्रीविचाररत्नाकरे प्रथमस्तोत्रे सम्पूर्णं ।

॥ अथ द्वितीयस्तरङ्गः ॥

अनन्तचैतन्यविकासनाथ, सर्वज्ञलक्ष्मीकनकासनाथ ।

कृतान्यतीर्थोन्नतिनाशनाथ, नमो नमः श्रीजिनशासनाथ ॥ १ ॥

अथ क्रमायाताः श्रीसूत्रकृताङ्गविचारा लिख्यन्ते—

इह हि केचिदसद्ग्रहयस्तद्दयाः प्रतिपदमालोक्यमानश्रीजिनप्रतिमाक्षरभीरवः सूत्रसूचितार्थसार्थसमर्थितान्यपि प्रकरणसिद्धान्तविवरणानि न स्वीकुर्वन्ते, न च ते विदन्ति सिद्धान्तार्थो एवैते । तत्र चागमो लिख्यते—

“सुत्तेण सूचियं चिय, अत्था तह सूचिया य जुत्ता य । तो बहुविहप्पउत्ता, एया पसिद्धा अणादीया ॥२१॥”
 निर्युक्तिगाथा । वृत्तिर्यथा—अर्थस्य सूचनात्सूत्रम् तेन सूत्रेण केचिदर्थाः साक्षात्सूचिताः सुख्यतयोपात्तास्तथाऽपरे सूचिता अर्थापत्त्याक्षिप्ताः । साक्षादनुपादानेऽपि दध्यानयनचोदनावदिति । एवं च कृत्वा चतुर्दशपूर्वविदः परस्परं षडस्थानपतिता भवन्ति । तथा चोक्तम्—“अक्खरलंभेण समा, ज्जणहिया होति मत्ति-विसेसेहिं । ते चिय मईविसेसा, सुयनाणंभत्तरे जाण ॥ १ ॥” तत्र ये साक्षादुपात्तास्तान् प्रति सर्वेऽपि तुल्याः, ये पुनः सूचितास्तदपेक्षया कश्चिदनन्तभागाधिकमर्थं वेत्त्यपरोऽसंख्येयभागाधिकमन्यः संख्येयभागाधिकं तथाऽन्यः संख्येयासंख्येयानन्तगुणमिति । ते च सर्वेऽपि युक्ता युक्त्युपपन्नाः सूत्रोपात्ता एव वेदितव्याः । तथा चोक्तम्—“ते वि य मईविसेसा’ इत्यादि, ननु किं सूत्रोपात्तेभ्योऽन्येऽपि केचनार्थाः सन्ति येन तदपेक्षया चतुर्दशपूर्वविदां षडस्थान-

पतित्वमुद्घुस्यते, बाढ विद्यन्ते, यतोऽभिरितम् “पणवणिज्जा भावा, अणतभागो उ अणभिलप्पाणं । पणवणिज्जाण पुण, अणतभागो सुयनिबद्धो ॥१॥” इति श्रीसुत्रकृताङ्गप्रथमश्रुतस्कन्धप्रथमाध्ययने २७१ प्रतौ ५ पत्रे ॥१॥

अधिकरणकारि वचन वदत साधोर्भूयसी हानिर्भवतीति यतिजनजिज्ञाषधिषया लिख्यते—

“अहिगरणकडरस भिवसुणो, वयमाणरस पसज्ज दारुण । अट्टे परिहायइ बहु, अहिगरणं न करेज्ज पंडिण ॥ १९ ॥” ‘अहिगरण’ इत्यादि, अधिकरणं कलहस्तत्करोति तच्छीलश्चेत्यधिकरणकरस्तस्यैवभूतस्य भिक्षोस्तथा अधिकरणरूरीं दारुणा वा भयानका प्रसह्य प्रकटमेव वाच द्रुवतः सतोऽर्थो मोक्षस्तत्कारणभूतो वा समयः स बहुः परिहीयते ध्वसमुपयाति इदमुक्त भवति, बहुना कालेन यदर्जितं विकृष्टेन तपसा महत्पुण्यं तत्कलह कुर्वतः परोपघातिनी वाच द्रुवतस्तत्क्षणमेव ध्वसमुपयाति । तथा हि—“ज अज्जिय समीलहणहि तवनियमवभमईणहि । मा णु तय छडुएह, कलहता सागपत्तेहि ॥ १ ॥” इत्येवमत्वा मनागप्यधिकरण न कुर्यात्पण्डितः सदसद्विवेकी । इति सूत्रकृताङ्गश्रुतस्कन्धद्वितीयवैतालीयाध्ययने द्वितीयोद्देशकवृत्तौ २७१ प्रतौ ४२ पत्रे ॥ २ ॥

दुःकर्मवशतो नारका अशुच्यादिविरूपमाहारमाहारयन्तीति जिज्ञासया लिख्यते—

“ते हम्ममाणा णरगे पडति, पुत्ते डुरुवरस महाभितावे । ते तत्थ चिद्धति डुरुवभवक्खी, तुट्ठति कम्मोवगया किमीहिं ॥ २० ॥” ते वराका नारका हन्यमानास्ताड्यमाना नरकपालेभ्यो नष्टा अन्यस्मिन् घोरतरे नरकैकदेशे पतन्ति गच्छन्ति । किंभूते नरके? पूर्णे भूते, दुष्ट रूप यस्य तदुरूपम् विष्टाष्टमासादिकमल तस्य भूते । तथा

महाभितापेऽतिसन्तापोपेते ते नारंकाः स्वकर्मविबद्धैस्तत्रैवंभूते नरैके दुर्लुपंभक्षिणोऽगुच्यार्दिभक्षकाः प्रभूतं कौलं यावत्तिष्ठन्ति । तथा कृभिभिर्नरकपालापादितैः परस्परकृतैश्च स्वकर्मोपगताः स्वकर्मदोषिकनास्तुद्यन्ते व्यथयन्त इति । तथा चागमः-“छट्टीसत्तमीसु णं पुढवीसु नेरइया प्हू महंताइं लोहियकुंजुलवाइं विडिविता अन्नमन्नस कायं समतुरंगेमाणा समतुरंगेमाणा अणुघायमाणा अणुघायमाणा चिहंति ” । इति सूत्रकृताङ्गप्रथमश्रुतस्कन्धे निरयधिमत्तिनामपञ्चमाध्ययनप्रथमोद्देशे २७१ प्रतौ ७७ पत्रे ॥ ३ ॥

न च परभवकृतमेव कर्मात्र सुज्यते, अत्र कृतं परत्रैव भोक्तव्यमिति निर्भेकना । नापि च-‘अत्युग्रपाप-पुण्यानामिहैव फलमाप्यते’ इदं लौकिकमेव, आगमिदप्यस्य श्रूयमाणत्वात् । स चायम्-

“अस्मि च लोए अहुवा परत्था, सयगसो वा तह अन्नहा वा । संसारमावन्न परं परं ते, बंधनि वेयंति य दुन्नियाइं ॥ ४ ॥” ‘अस्मि च’ इत्यादि, यान्याशुकारीणि कर्माणि तान्यस्मिन्नेव जन्मनि विपाकं ददति, अथवा परस्मिन् जन्मनि नरकादौ तस्य कर्मविपाकं ददति । एकस्मिन्नेव जन्मनि विपाकं तीव्रं ददति, शताग्रशो वेति बहुषु जन्मसु । येनैव प्रकारेण तदशुभमाचरन्ति तथैवोदीर्यते तथाऽन्यथा वेति, इदमुक्तं भवति, किञ्चित्कर्म तद्भव एव विपाकं ददाति किञ्जिन्मान्तरं, यथा मृगाणुत्रस्य दुःखविपाकाख्ये विपाकश्रुताङ्गश्रुतस्कन्धे कथित-मिति । दीर्घकालस्थितिकं परजन्मान्तरकृतं वेद्यते, येन प्रकारेण सकृत्तथैवाऽनेकशो वा । यदि वान्धेन प्रकारेण सकृत्सहस्रशो वा शिरश्छेदादिकं हस्तपादच्छेदादिकं चातुभूयत इति । तदेवं ते कुशीला आयतदण्डाश्चतुर्ग-

तिकससारमापन्ना अरघदृघटीयन्त्रन्यायेन ससारसागरं पर्यटन्तः पर पर प्रकृष्ट प्रकृष्ट दुःखमनुभवन्ति । जन्मान्तरकृत कर्मानुभवन्तश्चैकमार्त्तध्यानोपहृता अपर वदन्ति वेदयन्ति च, द्रुष्ट नीतानि दुर्नीतानि द्रुष्टतानि । न रि स्वकृतस्य कर्मणो विनाशोऽस्तीति भावः । तदुक्तम्—“मा रोहि रे विसन्नो, जीव तुम विमगदुम्भणो दीणो । ण द्दु चितिण्ण फिट्ठइ, त दुक्ख जं पुरा रइय ॥ १ ॥ जइ पधिससि पायालं, अडवि व दरिं गुह समुद वा । पुव्वकयाओ न चुक्कसि, अप्पाण घाइसे जइ वि ॥ २ ॥” एव तावदोघत कुशीलाः प्रतिपादिताः । इति सूत्रकृताद्गप्रथमश्रुतस्कन्धसमकुशीलाध्ययने २७१ प्रतौ १२ पत्रे ॥ ४ ॥

सन्निधिदोषदुष्टस्य स्नातुर्वस्त्रविभूषणप्रक्षालनादिकारिणश्च दूरे संयम इत्यर्थप्रतिपादनपरा सार्था सूत्रगाथा लिख्यते—

“जे धम्मलद्ध वि निहाय सुजे, वियडेण साहट्टु यजे सिणाइ । जो धावई लूसई य वत्थ, अथाट्टु से नागणियस्स दूरे ॥ २२ ॥” ये केचन शीतलविहारिणो धर्मेण सुधिकया लब्ध धर्मलब्धमौदेशिकक्रीतकृतादिदोपरहितमित्यर्थः । तदेवभूतमप्याहारजात निधाय व्यवस्थाप्य सन्निधि कृत्वा भुञ्जते । तथा ये धिकटेन प्रासुकोदकेनापि सङ्कोच्याङ्गानि प्रासुक एव प्रदेशे देशसर्वस्नान कुर्वन्ति । तथा यो वस्त्र धावति प्रक्षालयति तथा लूपयति शोभार्थम् । दीर्घं सत्पादयित्वा हस्व करोति हस्व वा सन्धाय दीर्घं करोति, एवं लूपयति । तदेव स्वार्थ परार्थ वा यो वस्त्र लूपयति । अथासौ “नागणियस्स त्ति” निर्ग्रन्थभावस्य सयमानुष्ठानस्य दूरे वर्तते, न तस्य संयमो भवतीत्येवं तीर्थकरण-

धरादय आहुः । इति सूत्रकृताङ्गप्रथमश्रुतस्कन्धकुशीलपरिभाषानाम्नि सप्तमाध्ययने २७१ प्रतौ ९६ पत्रे ॥ ५ ॥
परिणतपत्रफलशाकाद्यादरणे तु तत्तत्कालीनसंविग्नगीतार्थोच्चारणैव प्रमाणं, परं सर्वथा निषिद्धत्वं तु न
संभाव्यते, यतोऽत्र तात्पर्यतोऽपरिणतानामेव निषेधस्य टीकाकारव्याख्यातत्वात् । सा गाथा चेयम्—

“कम्मं परिज्ञाय दगंसि धीरे, विअड्डेण जीविज्जइ आदिमोक्खं । से बीअकंदाइ अञ्जमाणे, विरए सिणाणाइसु
इत्थिआसु ॥ २ ॥ ” “कम्मं परिज्ञाय” इत्यादि, धिया राजत इति धीरो बुद्धिमान् ‘दगंसि च्चि’ उदकसमारम्भे सति
कर्मबन्धो भवतीति परिज्ञाय किं कुर्यादित्याह—विकटेन प्रासुकोदकेन सौवीरादिना जीव्यात्प्राणधारणं कुर्यात् ।
च शब्दादन्येनाप्याहारेण प्राशुकेनैव प्राणवृत्तिं कुर्यात् । आदिः संसारस्तस्मान्मोक्ष आदिमोक्षः संसारविमुक्तिं
यावदिति, धर्मकारणानां वादिभूतं शरीरं तद्विमुक्तिं यावत्, यावज्जीवमित्यर्थः । किं चासौ साधुर्बीजकन्दा-
दीनमुद्धानः । आदिग्रहणान्मूलपत्रफलादीनि गृह्यन्ते, एतान्यप्यपरिणतानि परिहरन् विरतो भवति । कुतः ?
इति दर्शयति—स्नानाभ्यङ्गोद्धर्त्तनादिक्रियासु निःप्रतिकर्मशरीरतयाऽन्यासु च चिकित्सादिक्रियासु न वर्त्तते, तथा
स्त्रीषु च विरतः । वस्तिनिरोधग्रहणादन्येऽप्याश्रवा गृह्यन्ते । यश्चैवंभूतः सर्वेभ्योऽप्याश्रवद्वारेभ्यो विरतो नासौ
कुशीलदोषैर्युज्यते, तदयोगाच्च न संसारं बभ्रमीति । इति सूत्रकृताङ्गप्रथमश्रुतस्कन्धकुशीलपरिभाषानाम्नि
सप्तमाध्ययने २७१ प्रतौ ९६ पत्रे ॥ ६ ॥

मुनीनामाहाराद्यर्थं गृहस्थप्रशंसनं परमापायकारणमिति जिज्ञापयिषया लिख्यते—

“ णिक्वम्म दीण परभोयणंमि, मुहमगलिए उदराणुगिद्धे । नीवारगिद्धे च महावराहे, अदूरए एहति घात-
मेव ॥ २५ ॥” यो ह्यात्मीय धनधान्यहरण्यादिक त्यक्त्वा निष्कान्तो निष्कम्य च परभोजने पराहारविषये दीनो
दैन्यमुपगतो जिह्नेन्द्रियवशादात्तो बन्दिवन्मुखमाङ्गलिको भवति, मुखेन मङ्गलानि प्रशसावाक्यानीदृशस्तादृश-
स्त्वमित्येव दैन्यभावमुपगतो वक्ति । यदुक्तम्—“सो एसो जस्स गुणा, विअरतनिवारिया दसदिसासु । इहरा कहरासु
सुच्चसि, पच्चक्व अज्ज दिट्ठोसि ॥ १ ॥” इत्येवमौदर्यं प्रतिगृह्योऽध्युपपन्नः किमिव ? नीवारः शूकरादिमृगभक्ष्य-
विशेषस्तस्मिन् गृह्य आसक्तमना गृहीत्वा च स्वयूथ महावराहो महाकाय शूकरः, स चाहारमात्रगृह्योऽतिसङ्कटे
प्रविष्टः सन्नदूर एव शीघ्रमेव घात विनाशमेप्यति प्राप्स्यति । एवकारोऽवधारणे । अवश्यं तस्य विनाश एव नापरा
गतिरस्तीति । एवमसावपि कुशील आहारमात्रगृह्यः संसारोदरे पौन पुन्येन विनाशमेवैति । इति सूत्रकृताङ्गप्रथमश्रुत-
स्कन्धकशीलपरिभाषानाम्नि सप्तमाध्ययने २७१ प्रतौ ०७ पत्रे ॥ ७ ॥

साधूना परस्परक्रिया “अह त्वदीय पात्र सज्जीकरोमि, त्व मदीय वत्त्र सज्जीकुरु” इत्यादिरूपा न कल्पते
इत्यादिप्रतिपादनपरा गाथा लिख्यते—

“ पाणहाउ य छत्त च, णालीय वालवीयण । परकिरिय अन्नमन्न च त विज्जं परिजाणिया ॥ १८ ॥”
उपानहो काष्ठपादुके च, तथा तापादिनिवारणाय छत्रं, तथा नालिका द्यूतक्रीडाविशेषस्तथा वालैर्मयूरपिच्छैर्वा
व्यजनक, तथा परेषा सम्बन्धिनी क्रियामन्योन्य परस्परतोऽन्यनिष्पाद्यामन्यः करोत्यपरनिष्पाद्या चापर इति, चः

समुच्चये, तदेतत्सर्वं विद्वान् पण्डितः कर्मोपादानकारणत्वेन ज्ञपरिज्ञया परिज्ञाय प्रत्याख्यानपरिज्ञया परिहरेदिति । इति श्रीसूत्रकृताङ्गप्रथमश्रुतस्कन्धनवमधर्माध्ययने २७१ प्रतौ १०२ पत्रे ॥ ८ ॥

केचिद्विदितपरमार्थाः “पाण्डिहारियपीढफलग” इत्यादि दर्शयन्तो गृहस्थवस्त्रव्यापारणं स्वीकुर्वते तच्चासङ्गतम् । येन ‘पाण्डिहारिय’ इति, प्रतिगृहीतत्वेन पीढफलकादिविशेषणं मन्तव्यम् । तथैव च गृहस्थवस्त्रपात्रभोगनिषेधः श्रूयते सिद्धान्ते, स चायम्—

“ परमत्ते अन्नपाणं न भुञ्जेन्न कयाइ वि । परवत्थं अचेलो वि, तं विज्जं परिजाणिया ॥ २० ॥ ” “परमत्ते” इत्यादि, परस्य गृहस्थस्यामन्नं भोजनं परामन्नम्, तत्र पुरःकर्मपश्चात्कर्मभयात् (तद्भयात्) हृतनष्टादिदोषसम्भवाच्चान्नं पानं च मुनिर्न कदाचिदपि भुञ्जीत, यदि वा पतद्ग्रहधारिणदिच्छद्रपाणेः पाणिपात्रं परपात्रम्, यदि वा पाणिपात्रस्याच्छिद्रपाणेर्जिनकल्पिकादेः पतद्ग्रहः परपात्रं तत्र संयमविराधनाभयान्न भुञ्जीत । तथा परस्य गृहस्थस्य वस्त्रं परवस्त्रम्, तत्साधुरचेलोऽपि सन् पश्चात्कर्मादिदोषभयात् हृतनष्टादिदोषसंभवाच्च न विभृयात्, यदि वा जिनकल्पिकोऽचेलो भूत्वा सर्वमपि वस्त्रं परवस्त्रमिति कृत्वा न विभृयात् । तदेतत्सर्वं परपात्रभोजनादिकं संयमविराधकत्वेन ज्ञपरिज्ञया परिज्ञाय प्रत्याख्यानपरिज्ञया परिहरेदिति । इति सूत्रकृताङ्गप्रथमश्रुतस्कन्धनवमाध्ययने २७१ प्रतौ १०२ पत्रे ॥ ९ ॥

एतेन प्रतिग्रामं ये गृहस्थस्य घटादिपात्रं व्यापारयन्ति, ते निरस्ता द्रष्टव्याः ॥

केचिदिह कुमतिमस्विनीयक्त्यमुक्त्यध्वान् प्रतिपदमागमोरुमपि योगोद्धहनमस्वीकुर्वाणाः सिद्धान्त-
पदान्यगारिणामगणिताशातना पाठयन्ति । ते च ससार पद्धवयन्ति सिद्धान्तनिषिद्धत्वात् । निषेधश्चैतद्भाथातात्प-
र्यार्थवगमगम्य , सा चैयम्-

“ गिहे दीवमपासता, पुरिसादाणिया नरा । ते वीरा बधणुमुक्का, नावकत्वति जीविय ॥ ३४ ॥” ‘ गिहे
दीव’ इत्यादि, गृहे गृहवासे गृहपाशे वा गृहस्थभाव इति यावत्, ‘ दीवति ’ दीपी दीप्तौ, दीपयति प्रकाशयतीति
दीप , स च भावदीप श्रुतज्ञानलाभ’, यदि वा द्वीपः समुद्रादौ प्राणिनामावासभूत’, स च भावद्वीपः
ससारसमुद्रे सर्वशोक्तचारित्रलामस्तदेवभूत दीप द्वीप वा गृहस्थभवेऽपश्यन्त अप्राप्नुवन्तः सन्तः सम्यक्
प्रव्रज्योत्यानेनोत्थिता उत्तरोत्तरगुणलाभैर्नैवंभूता भवन्तीति दर्शयति-नराः पुरुषाः पुरुषोत्तमत्वाद्दर्भस्य नरो-
पादनमन्यथा स्त्रीणामप्येतद्गुणभावत्व भवति, अथवा देवादिव्युदासार्थमिति । मुमुक्षुणा पुरुषाणा आदानीया
आश्रयणीया’ पुरुषादानीया (महतोऽपि) महीयासो भवन्ति, यदि वा आदानीयो हितैपिणा मोक्षस्तन्मार्गो
वा सन्यग्दर्शनादिकः पुरुषाणा मनुष्याणामादानीयः, स चिन्तेते येषामिति विगृह्य मत्त्वर्थयोऽर्थो आदिभ्योऽजिति ।
तथा ये एवभूतास्ते विशेषेणैरयत्यष्टप्रकार कर्मेति वीरास्तथा बन्धनेन सबाध्याभ्यन्तरेण पुत्रकलत्रादिस्नेहरूपेणो-
त्पावल्पेन मुक्ता बन्धनोन्मुक्ताः सन्तो जीवितमसयमजीवित प्राणधारणं वा नाभिकाद्क्षन्ति नाभिलषन्ति ।
इति सूत्रकृताङ्गप्रथमश्रुतस्कन्धनवमधर्मोध्ययनग्रन्ते २७२ प्रतौ १११ पत्रे ॥ १० ॥

अथ केचिदन्यक्षमिति श्रुथिव्यादिजीवत्वं प्रति विप्रतिपद्यन्ते वदन्ति च । नास्माकमागमः प्रमाणम्, केवलं युक्तिप्रिया हि वयम् । ततस्तान् प्रति युक्तिसन्दर्भित आगमो लिख्यते—

यथा—“ सन्वाहिं अणुजुतीहिं, मइमं पडिलेहिआ । सन्वे अङ्कतदुवखाय, अतो सन्वे न हिंसया ॥ ९ ॥”

‘सन्वाहिंति’ सर्वा याः काश्चनाऽनुरूपाः श्रुथिव्यादिजीवसाधनत्वेऽनुकूला युक्तयः साधनानि । यदि वाजसिद्ध-
विरुद्धनैकान्तिकपरिहारेण पक्षधर्मत्वसपक्षसत्वविपक्षव्याष्टुत्तरूपतया युक्तिसङ्गता युक्तयोऽनुयुक्तयस्ताभिरनु-
युक्तिभिर्मतिमान् सदसद्विवेकी श्रुथिव्यादिजीवनिकायान् प्रत्युपेक्ष्य पर्यालोच्य जीवत्वेन प्रसाध्य तथा सर्वेपि
प्राणिनोऽकान्तदुःखा दुःखाद्विपः सुखालिप्सवश्च मत्वाऽतो मतिमान् सर्वानपि प्राणिनो न हिंसयादिति । युक्तयश्च
तत्प्रसाधिकाः सङ्क्षेपेणैसाः । सात्मिका श्रुथिवी तदात्मनां विद्रुमलवणोपलादीनां समानजातीयान्कुरसद्भावादर्शो-
विकाराङ्कुरवत् । तथा सचेतनमम्भो भूमिलननादाविष्कृतस्वभावसंभवाद्दुरवत् । तथा सात्मकं तेजस्तद्योग्या-
हारशृद्ध्याशृद्ध्युपलब्धेर्बालवत् । तथा सात्मको बाधुः अपरप्रेरितनिग्रतितिरश्चीनगतिमत्त्वाद्भोवत् । तथा सचेतना
वनस्पतयः जन्मजरामरणरोगशोकादीनां समुदितानां सद्भावात् स्त्रीवत् । तथा क्षतसरोहणाहारोपादानदोहृद-
सद्भावसङ्कोचसायाह्रस्वापप्रयोपसर्पणादिभ्यो हेतुभ्यो वनस्पतेश्चैतन्यसिद्धिः । द्वीन्द्रियादीनां तु पुनः
कृम्यादीनां स्पष्टमेव चैतन्यम् । तद्वेदनाओपक्रमिकाः स्वाभाविकाश्च समुपलभ्यमाना मनोवाक्यैः कृतकारितानु-
मतिभिश्च नवकेन भेदेन तत्पीडाकारिण उपमर्दाश्रितव्यम् । इति सूत्रकृताङ्गप्रथमश्रुतस्कन्धैकादशमोक्ष-
मार्गाध्ययने २७१ प्रतौ १२२ पत्रे ॥ ११ ॥

साधूना केनचिद्विप्रादिना वापीकृपसत्रादिषु पुण्य न वेति दृष्टे सति तैर्यत्कार्यं तदभिधायिन्यौ सूत्रगाथे लिख्यते—

“जे अ दाण पससति, वह्मिच्छंति पाणिण । जे अ ण पडिसेहति, विसिच्छेय करति ते ॥२०॥” जे अ दाण-मिल्यादि' ये केचन प्रपासत्रादिक दान बहूना जन्तुनासुपकारीति कृत्वा प्रशसन्ति—श्लाघन्ते, ते परमार्थानभिज्ञाः प्रभूततरप्राणिना तत्रशसाह्वारेण वध-प्राणातिपातामिच्छन्ति । तद्दानस्य प्राणातिपातमन्तरेणानुपपत्ते । येऽपि च किल सूक्ष्मधियो वयमित्येव मन्यमाना आगमसद्भावानभिज्ञाः प्रतिपेधयन्ति-निपेधयति, तेऽप्यंगीतार्थाः प्राणिनां वृत्तिच्छेद-वर्त्तनोपायधिग्न कुर्वन्तीति ॥ २० ॥ तदेव राज्ञा अन्येन वैश्वरेण कृपतडागयागसत्रदानानुद्यतेन पुण्य-सद्भाव दृष्टेर्मुमुक्षुभिर्यद्विधेय तद्दर्शयितुमाह—“दुहओवि ते ण भासति, अत्यि वा नत्थि वा पुणो । आय रयस्स ह्नेच्चा ण, निन्वाण पाडणति ते ॥२१॥” ‘दुहओवीत्यादि’ यद्यस्ति पुण्यमित्येवमूचुः ततोऽनन्ताना सत्त्वाना सूक्ष्माणां वादराणा सर्वदा प्राणत्याग एव स्यात् । प्रीणनमात्र तु पुन स्वल्पाना स्वल्पकालीयमतोऽस्तीति न वक्तव्यम् । नास्ति पुण्यमित्येव प्रतिपेधेऽपि तदर्थिनामन्तराय' स्यादित्यतो द्विधाप्यस्ति नास्ति वा पुण्यमित्येव ते मुमुक्षव' साधव' पुनर्न भाषन्ते, किं तु दृष्टे. सद्भिर्मौन समाश्रयणीयम् । निर्वन्धे त्वस्माक द्विचत्वारिंशदोपवर्जित' आहार' कल्पते, एवंविधविषये मुमुक्षूणामधिकार एव नास्तीति, उक्तच—“सत्य वप्रेषु शीत शशिकरधवलं चारि पीत्वा प्रकाम, न्युच्छिन्नान्शेषतृष्णा' प्रमुदितमनसः प्राणिंसार्था भवन्ति । शोय नीते जलौघे दिनकरकि-

रैर्योन्यनन्ता विनाशं, तेनोदासीनभावं व्रजति मुनिगणः कूपवप्रादिकार्यं ॥ १ ॥” तदेवमुभयथापि भाषिते रजसः-कर्मण आयो लाभो भवति अतस्तमायं रजसो मौनेनानवद्यभाषणेन वा हित्वा-त्यक्त्वा तेऽनवद्यभाषिणो निर्वाणं-मोक्षं प्राप्नुवन्ति ॥२१॥ इति सूत्रकृताङ्गप्रथमश्रुतस्कन्धैकादशमोक्षमार्गाध्ययने २७१ प्रती १२४ पत्रे ॥१२॥

औदयिकादिभावस्वरूपं जिज्ञासया लिख्यते—

“भावसमोसरणं पुण,णायब्बं ह्विब्व्हंमि भावंमि । अहवा किरिय अकिरिया, अपणाणी चेव वेणइया॥२॥”
 ‘भावसमोसरणमित्यादि’ भावानामौदयिकादीनां समवसरणमेकत्र मेलापको भावसमवसरणम् । तत्रौदयिको भाव एकविंशतिभेदः । तद्यथा—गतिश्चतुर्धा, कपायाश्चतुर्विधाः, एवं लिङ्गं त्रिविधम्, मिथ्यात्वाज्ञानासंयतत्वासिद्ध-
 त्वानि प्रत्येकमेकैकविधानि, लेख्याः कृष्णादिभेदेन पड्डिधा भवन्ति १ । औपशमिको द्विविधः, सम्यक्त्वचारित्रो-
 पशमभेदात् २ । क्षायोपशमिकोऽष्टादशभेदः । तद्यथा—ज्ञानं मतिश्रुतावधिमनःपर्यायभेदाच्चतुर्विधम् । अज्ञानं मत्य-
 ज्ञानश्रुताज्ञानविभङ्गज्ञानभेदात्त्रिविधम्, दर्शनं चक्षुरचक्षुरवधिदर्शनभेदात्त्रिविधम्, लब्धिः दानलाभभोगोपभोग-
 वीर्यभेदात्पञ्चधा, सम्यक्त्वचारित्रसंयमासंयमाः प्रत्येकमेकैकप्रकारा इति ३ । क्षायिको नवप्रकारः । तद्यथा—केवल-
 ज्ञानं केवलदर्शनं दानादिलब्धयः पञ्च सम्यक्त्वं चारित्रं चेति ४ । जीवत्वभव्यत्वाभव्यत्वभेदात्पारिणामिकश्चि-
 विधः ५ । साक्षिपातिकस्तु द्वित्रिचतुःपञ्चकसंयोगैर्भवति । तत्र द्विकसंयोगः सिद्धस्य क्षायिकपारिणामिकभावद्व-
 यसद्भावादवगन्तव्यः । त्रिकसंयोगस्तु मिथ्यादृष्टिसम्यग्दृष्टयविरतविरतानामौदयिकक्षायोपशमिकपारिणामिक-

भावसद्भावादवगतन्य, तथा भवस्यकेवलिनोऽप्यैदधिकक्षायिकपरिणामिकभावनसद्भावाद्विज्ञेय इति । चतुष्कस-
योगोपि क्षायिकसम्यग्दृष्टीनामौदयिकक्षायिकक्षायोपशामिकपरिणामिकभावसद्भावात्, तथौपशामिकसम्यग्दृष्टी-
नामौदयिकौपशामिकक्षायोपशामिकपरिणामिकभावसद्भावाच्चेति । पञ्चकसयोगस्तु क्षायिकसम्यग्दृष्टीनामुपश-
मश्रेण्या समस्तोपशान्तचारित्रमोहाना भावपञ्चकसद्भावाच्छिज्ञेय इति । तदेव भावाना द्विकत्रिकचतुष्कपञ्चकस-
योगात्समविन सान्निपातिकभेदा पङ् भवन्ति । एत एव त्रिकसयोगचतुष्कसयोगगतिभेदात् पञ्चदशधा प्रवेशा-
न्तरेऽभिहिता । इति सूत्रकृतान्नप्रथमश्रुतस्कन्धषट्पादशसमवसरणाध्ययननिर्धुक्तिगाथा २७१ प्रतौ १२७ पत्रौ १३॥

अत्र केचित्कठिनहठा प्राक्कृतकर्मकप्राधान्यवादिनः केचिचोद्यमप्राधान्यैकवादिन एव कालादिप्रायान्यवादि-
नोऽपि, तथासत् । जैनसिद्धान्तवेदिभिस्तु समुदाय एव प्राधान्येन वाच्य इत्यर्थसूचको विचारो लिख्यते-

इदानीं तेषा सम्यग्गिन्यावादित्व विभागेन यथा भवति तथा दर्शयितुमाह-“सम्महिद्धी क्रिययावादी मि-
च्छा य संसगा वादी । जह्णिञ्ज मिच्छवाय, सेवह वाय इम सच ॥६॥” ‘सम्महिद्धीत्यादि’ सम्यगविपरीता दृष्टि-
दर्शन पदार्थपरिच्छित्तिर्यस्याऽसौ सम्यग्दृष्टिः । कोऽसावित्याह-क्रियामस्तीत्येवभृता वदितु शीलमस्येति क्रिया-
वादी । अत्र क्रियावादीत्येतत् ‘अत्थिति क्रिययादी’ इत्यनेन प्राक्प्रसाधित सदन्वय सम्यग्दृष्टित्त्विधीयते,
तस्यासिद्धत्वादिति । तथाहि-अस्ति लोकालोकविभागः । अस्ति पुण्यपापविभागः । अस्ति तत्फल
स्वर्गनरकावासिलक्षणम् । अस्ति काल कारणत्वेनाऽज्ञोपस्य जगत प्रभञ्चद्विरियतिविनाशेषु साभ्येषु तथा शीतो-

एषवद्भावनस्पतिषुष्पफलादिषु चेति । तथा चोक्तम्-“कालः पचति भूतानि, कालः संहरते प्रजाः । कालः सुसेषु जागर्ति, कालो हि दुरतिक्रमः ॥१॥” तथाऽस्ति स्वभावोऽपि कारणत्वेनाशेषस्य जगतः स्वो भावः स्वभाव इति कृत्वा, तेन हि जीवाजीवभन्यत्वाभन्यत्वमूर्त्तत्वामूर्त्तत्वानां स्वस्वरूपानुविधानात् । तथा धर्माधर्मकाशकालादीनां च गतिस्थित्यवगाहपरत्वापरत्वादिस्वरूपपादानादिति । तथाचोक्तम्-“क कण्टकानां” इत्यादि । तथा नियतिरपि कारणत्वेनाश्रीयते । तथा पदार्थानां नियतेरेव निष्पन्नत्वात् । तथाचोक्तम्-“प्रासव्यो नियतिबलाश्रयेण योऽर्थः, सोऽवश्यं भवति चृणां शुभोऽशुभो वा । भूतानां मद्दति कृतेऽपि हि प्रयत्ने, नाभाव्यं भवति न भाविनोऽस्ति नाशः ॥ १ ॥” तथा पुराकृतं तच्च शुभाशुभमिष्टानिष्टफलकारणम् । तथा चोक्तम्-“यथा यथा पूर्वकृतस्य कर्मणः, फलं निधानस्थमिहोपतिष्ठते । तथा तथा पूर्वकृतानुसारिणी, प्रदीपहस्तेव मतिः प्रवर्त्तते ॥ १ ॥” तथा-“स्वकर्मणा युक्त एव, सर्वो ह्युत्पद्यते जनः । स तथा कृष्यते तेन, न यथा स्वयमिच्छति ॥२॥” इत्यादि । तथा पुरुषकारोऽपि कारणं, यस्मान्न पुरुषकारमन्तरेण किञ्चित्सिध्यति । तथा चोक्तम्-“न दैवमिति सञ्चिन्त्य, त्यजेदुद्योगमात्मनः । अनुद्यमेन कस्तैलं, तिलेभ्यः प्रान्तुमर्हति? ॥१॥” तथा-“उद्यमाचारुचित्राङ्गि! नरो भद्राणि पश्यति । उद्यमात्कृमिकीटोऽपि, भिनत्ति महतो द्रुमान् ॥ २॥” तदेवं सर्वानपि कालादीन् कारणत्वेनाभ्युपगच्छंस्तथाऽऽत्मपुण्यपापपरलोकादिकं चेच्छन् क्रियावादी सम्यग्दृष्टित्वेनाभ्युपगन्तव्यः । शेषकास्तु वादा अक्रियावादाज्ञानवादवैतनयिकवादा मिथ्यावादा इत्येवं द्रष्टव्याः, तथाहि-अक्रियावादी अत्यन्तनास्तिकोऽध्यक्षसिद्धं जीवाजीवादिपदार्थैजातमपहवन्मिथ्यादृष्टिरव

भवति अज्ञानवादी तु सति मत्यादिके हेयोपादेयप्रदर्शके ज्ञानपञ्चकेऽज्ञानमेव श्रेय इत्येव वदन् कथं नोन्मत्तः
 स्यात् ? । तथा विनयवाद्यपि विनयादेव केवलाद् ज्ञानक्रियासाध्या सिद्धिमिच्छन्नपकर्णयितव्यः । तदेव विपरीता-
 र्थाभिधायितयैते मिथ्यादृष्टयोऽवगन्तव्याः । ननु च क्रियावाच्यशीत्युत्तरशतभेदोऽपि तत्र तत्र प्रदेशे कालादी-
 नभ्युपगन्तव्येव मिथ्यावादित्वेनोपन्यस्तः, तत्कथमिह सम्यग्दृष्टित्वेनोच्यत इति, उच्यते, स तत्रास्त्येव जीव इत्येव
 साधधारणतयाऽभ्युपगम कुर्वन्तथा काल एवैक सर्वस्यास्य जगतः कारणम् तथा स्वभाव एव नियतिरेव पूर्व-
 कृतमेव पुरुषकार एवेत्येवमपरनिरपेक्षतैकान्तेन कालादीना कारणत्वेनाश्रयणान्मिथ्यात्वम् । तथाहि—अस्त्येव
 जीव इत्येवमस्तिना सह जीवस्य सामान्याधिकरणयाद्यदस्ति तज्जीव इत्येव प्राप्तमतो निरवधारणपक्षसमाश्रयणा-
 दिन् सम्यक्त्वमभिरहितम् । तथा कालादीनामपि समुदिताना परस्परमन्यपेक्षाणा कारणत्वेनेह श्रयणादित् सम्य-
 कत्वमभिरहितमिति । ननु च कथं कालादीना प्रत्येक निरपेक्षाणा मिथ्यात्वस्वभावत्वे सति समुदिते सम्यक्त्व-
 सद्भानं ? , न हि यत्प्रत्येक नास्ति तत्समुदाये भवितुमर्हति, मिक्ततातैलवत् । नैतदस्ति । प्रत्येक पद्मरागादि-
 मणिज्वलिन्यमानाऽपि रत्नावली समुदाये भवन्ती दृष्टा । न हि दृष्टेऽनुपपन्न नामेति यदिकश्चिदेतत् । इति सूत्र-
 कृताङ्गप्रथमश्रुतस्कन्धछादशाध्ययने २७१ प्रतौ १३४ पत्रे ॥ १४ ॥

अत्र केपाञ्चिदन्यद्व्यदर्शनिनामपि ज्योतिर्निमित्तशकुनादिभिर्भावित्वसंवादीनि ज्ञानान्यालोम्याधिदित-
 परमाथरणे एतेऽप्यतिशयवन्तः प्रशस्या इति न्यामोहो न विधेयः । तेषां तद्गतानामपि ज्योतिर्निमित्तादिज्ञानाना
 पूर्वान्त पातित्वेन गणधरप्रणीतत्वात् । तत्र चागमः—

“संवच्छरं सुविणं लक्खणं च, निमित्तदेहं च उपाइयं च । अट्टंगमेयं बहवे अहिता, लोगंसि जाणंति अणा-
गयाइं॥१॥” “संवत्सरमित्यादि’ सांवत्सरं ज्योतिषं, स्वप्नप्रतिपादको ग्रन्थः स्वप्नस्तमधीत्य, लक्षणं श्रीवत्सादिकं, च-
शब्दादान्तरबाह्यभेदभिन्नं, निमित्तं वाक्प्रशस्तशकुनादिकम्, देहे भवं देहं मपतिलकादिकम्, उत्पाते भवमौत्पा-
तिकमुत्कापातदिग्दाहनिर्घातभूमिकंपादिकम्, तथाऽष्टाङ्गं च निमित्तमधीत्य । तथा—भौममुत्पातं स्वप्नं आन्त-
रिक्षं आङ्गं स्वरं लक्षणं व्यञ्जनं इत्येवंरूपं नवमपूर्वतृतीयाचारवस्तुविनिर्गतं सुखदुःखजीवितमरणलाभालाभा-
दिसंसूचकं निमित्तमधीत्य लोकेऽस्मिन्नतीतानि वस्तूनि अनागतानि च जानन्ति परिच्छिदन्ति । न च शून्या-
दिवादेष्वेतद्घटते, तस्मादप्रमाणमेव तैरभिधीयते, इत्येवं व्याख्याते सति आह परः—ननु व्यभिचार्यपि श्रुतमुप-
लभ्यते । तथाहि—चतुर्दशपूर्वविदामपि षट्स्थानपतित्वमागम उद्द्युष्यते, किं पुनरष्टाङ्गनिमित्तशास्त्रविदाम्? अत्र
चाङ्गवर्जितानां निमित्तशास्त्राणामानुष्टुभेन छंदसाऽऽर्द्धत्रयोदशशतानि सूत्रम्, तावन्त्येव सहस्राणि वृत्तिः,
तावत्प्रमाणलक्षा परिभाषेति । अङ्गस्यार्द्धत्रयोदशसहस्राणि सूत्रम्, तावत्परिमाणलक्षा वृत्तिः, अपरिमितं वा-
र्त्तिकमिति ॥ ९ ॥ तदेवमष्टाङ्गनिमित्तानामपि परस्परतः षट्स्थानपतित्वेन व्यभिचारित्वमत इदमाह—“केई
निमित्ता तहिया भवंति, कोसिंच तं विप्पडिण्ति णाणं । ते विज्जभावं अणह्जिज्जमाणा, आहंसु विज्जापरि-
मोक्खमेव । (जाणाम लोगंसि वयंति मंदा) ॥ १० ॥” “केई णिमित्ता इत्यादि’ छान्दसत्वात्प्राकृतशैल्या वा लिङ्गव्य-
त्ययः कानिचिन्निमित्तानि तथ्यानि सत्यानि भवन्ति । केषाञ्चित्तु निमित्तानां निमित्तधेदिनां वा बुद्धिवैकल्या-

सा राविधक्षयोपशमाभावेन तन्निमित्तज्ञान विपर्यास-न्यलयमेति । आर्हतानामपि निमित्तव्यभिचारः समुपल-
 भ्यते, किं पुनरन्यतीर्थिकानां (स्तीर्थिकानाम्) । तदेव निमित्तशास्त्रस्य व्यभिचारमुपलभ्य ते अक्रियावादिनो
 विद्यासद्भावमनधीयमानाः सन्तो निमित्तं तथा चान्यथा च भवतीति मत्वा ते 'आहसु विज्ञा परिमोम्बमेव'
 विद्याया'-श्रुतस्य व्यभिचारेण तस्य परिमोक्ष-परित्यागमाहुरुक्तवन्तः । यदि वा क्रियाया अभावाद्द्विषया-ज्ञाने-
 नैव मोक्ष सर्वकर्मच्युतिलक्षणमाहुरिति । क्वचिचरमपादस्यैव पाठ'-'जाणाम लोगसि यंति मदात्ति' विद्यामन-
 धीत्यैव स्वयमेव लोकमस्मिन् वा लोके भावान्वय जानीमः, एव मन्दा-जडा वदन्ति । नच निमित्तस्य तथ्यता ।
 तथाहि—कस्यचित्त्वचिच्छ्रुतेऽपि गच्छत' कार्यसिद्धिदर्शनात्, शकुनसद्भावेऽपि कार्यविधातदर्शनात्, अतो निमि-
 त्तबलेनादेशविधायिना मृपावाद् एव केवलमिति । नैतदस्ति । नहि सम्यगधीतस्य श्रुतस्यार्थे विसवादोऽस्ति ।
 यदपि पदस्थानपतित्वमुद्घुष्यते तदपि पुरुषाश्रितक्षयोपशमवशेन । नच प्रमाणाभासन्यभिचारे सम्यक्प्रमाण-
 न्यभिचारशङ्का कर्तुं युज्यते । तथाहि—मरुमरीचिकाजले (निचये) जलग्राहिप्रत्यक्ष न्यभिचरतीति कृत्वा किं
 सत्यजलग्राहिणोऽपि प्रत्यक्षस्य व्यभिचारो युक्तिसङ्गतो भवति ? । नहि मशकवर्त्तिरग्निसिद्धावुपदिश्यमाना व्य-
 भिचारिणीति सत्यधूमस्यापि व्यभिचारो । नहि सुविवेचितं कार्यं कारणं व्यभिचरतीति । ततश्च प्रमातुरय-
 मपराधो न प्रमाणस्य । एव सुविवेचितं निमित्ताश्रुतमपि न व्यभिचरतीति । यश्च क्षुतेऽपि कार्यसिद्धिदर्शनेन व्य-
 भिचार' शङ्कयते, सोऽनुपपन्नः । तथाहि—कार्याकृतात्क्षुतेऽपि गच्छतो वा कार्यसिद्धिः साऽपान्तरालेतरशोभन-

निमित्तबलाऽसञ्जातेत्येवमवगन्तव्यम् । शोभननिमित्तप्रस्थितस्यापीतरनिमित्तबलात्कार्यव्याघात इति । तथा च श्रुतिः-किल बुद्धः स्वशिष्यानाहूयोक्तवान् यथा-द्वादशवार्षिकमत्र दुर्भिक्षं भविष्यत्यतो देशान्तराणि गच्छत यूयम् । ते च तद्वचनाद्गच्छन्तस्तेनैव प्रतिषिद्धाः । यथा-मा गच्छत यूयम् । इहाद्यैव पुण्यवान् महासत्त्वः सञ्जातः, तत्प्रभावात्सुभिक्षं भविष्यति । तदेवंन्तरापरनिमित्तसद्भावाच्च तद्व्यभिचारं शङ्कति स्थितम् । इति श्रीसूत्र-कृताङ्गप्रथमश्रुतस्कन्धे द्वादशे समवसरणाध्ययने २७१ प्रतौ १४७ पत्रे ॥ १५ ॥

एतेन ये केचन वदन्ति शकुनादिनिमित्तमनैकान्तिकत्वाद्बुध्यभिचारित्वाच्चान्वयव्यतिरेकाभ्यामप्रमाणमिति तेऽपि निरस्ता वेदितव्याः ॥

केचिच्चाऽत्रासुद्राज्ञाननिद्रासुद्रितान्तःकरणाः स्वमतविशेषदर्शनाय च स्त्रीषु नागन्यमेव विशेषः, इति न्यायमङ्गीकृत्य यथोक्तावसरविधेयामपि वाङ्मात्रेण निद्रां निषिद्धय स्वपाण्डित्यं दर्शयन्ति । स च गृहज्वालनात्कीर्त्युत्पादनमयमेव न्यायः, शास्त्रे निद्राकालस्याप्युक्तत्वात्, स चायं सूत्रार्थाभ्यां लिख्यते—

“संजमजायामायावत्तियं बिलमिव पन्नगभूतेणं अप्पाणेणं आहारं आहारेज्जा । अन्नं अन्नकाले, पाणं पाणकाले, वत्थं वत्थकाले, लेणं लेणकाले, सयणं सयणकाले, से भिक्खु मायन्ने अन्नयरं दिसं अणुदिसं वा पडिवन्ने धम्मं आइ-क्खे विभए किट्टे उवाट्टिएसु वा अणुवट्टिएसु वा सुस्सुसमाणेसु पवेदए ॥” इति । वृत्तिर्यथा—संयमयात्रायां

मात्रा समयमात्रामात्रा, यावत्साऽऽहारमात्रया समयमात्रा भवति सा तथा तथा समयमात्रामात्रया वृत्तिर्यस्य तत्तथा । तदपि थिलप्रवेशपक्षगभूतेनात्मनाऽऽहारमाहेत् । इदमुक्त भवति । यथा—आहिलिप्रविशस्तूर्णं प्रविशति, एव साधुनाप्याहारस्तत्त्वादमनास्यादयता शीघ्र प्रवेशयितव्य इति । यदिवा संपेणेवाहरो लब्ध्वाऽनास्वादमभ्यनर्ह्यत इति । तदेव चाहारादिक दर्शयितुमाह—अन्न भक्त अन्नकाले सूत्रार्थैरुप्यनन्तरकाले, भिक्षाकाले प्राप्ते पुर पश्चात्कर्मपरिहृत भवति । यथोक्तभिक्षादनेन ग्रहणकालावाप्त भैक्ष्य परिभोगकाले सुञ्जीत । तथा पानक पानकाले, नातितृपितो सुञ्जीत, नाऽप्यतिधुमुक्षित. पानक पिवेदिति । वन्न वन्नकाले गृहणीयादुपभोग वा कुर्यात् । तथा लयन-गुरादिकमाश्रयस्तस्य वर्षास्ववश्यमुपादानमन्यदा त्वनियमः । तथा शय्यतेऽस्मिन्निति शयन सस्तारकः, स च शयनकाले । तत्राप्यगीतार्थानां प्रहृद्वय निद्राविमोक्षो गीतार्थानां तु प्रहर्मेकमिति । स भिक्षुराहारोपधि शयनस्वाध्यायध्यानादीनां मात्रा जानातीति तद्विधिज्ञः सन्नन्यतरा दिश अनुदिश वा प्रतिपन्नः समाश्रितो धर्ममाग्यापयेत्प्रतिपादयेत्, येन यद्विधेय तद्यथायोग विभजेत्, धर्मफलानि च कीर्त्तयेदाविर्भावयेत्, तच्च धर्मकर्मकथन परहितार्थप्रवृत्तेन साधुना सम्यगुपस्थितेष्वनुपस्थितेषु वा कौतुकादिप्रवृत्तेषु शुश्रूषमाणेषु-श्रोतुं प्रवृत्तेषु स्वपरिहाय प्रवेदयेदावेदयेत् । इति सूत्रकृताद्भक्तितीयश्रुतस्कन्धप्रथमपुण्डरीकाध्ययने २७१ प्रतौ १९१ पत्रे ॥ १६ ॥

य. साधूनामवज्ञाकारी भवति स आगाढमिथ्यादृष्टिरुच्यते, इत्यभिप्रायो लिख्यते—

‘से एगइओ समण वा माहण वा दिस्सा पाणाविधेहि पावकम्मोहि अत्ताण उवमवाहत्ता भवइ ।

अदुवा णं अच्छरते आफालेत्ता भवइ । अदुवाणं फरुसं वइत्ता भवइ । कालेणवि से अणुपविट्टस्स असणं वा पाणं वा जाव नो दवावेत्ता भवइ । जे इमे भवंति बोधमंता भारोक्कंता अलसगा वसलगा क्विणगा पव्वयंति” इति । वृत्तिर्यथा—सांप्रतं विपर्यस्तदृष्टयो गाढमिथ्यादृष्टयोऽभिधीयन्ते ‘से एगइओ’ इत्यादि । अर्थककः कश्चिदभिगृहीतमिथ्यादृष्टिरभद्रकः साधुप्रप्लनीकतया श्रमणादीनां निर्गच्छनां प्रविशतां वा स्वतश्च निर्गच्छन् प्रविशन् वा नानाविधैः पापोपादानभूतैः कर्मभिरात्मानमुपख्यापयिता भवतीति । एतदेव दर्शयति—अथवेत्यय-मुत्तरोपेक्षया पक्षान्तरोपग्रहार्थः । क्वचित्साधुदर्शने सति मिथ्यात्वोपहतदृष्टिनया अपशक्नुोऽयमित्येवं मन्यमानः सन् दृष्टिपथादपसारयन् साधुमुद्दिश्यावज्ञयाऽप्सरायाः—चण्डिकाया आस्फालयिता भवति । अथवा तत्तिरस्कार-मापादयन् परुषं वचो ब्रूयात् । तद्यथा—ओदन (उदर) मुंड ! निरर्थककायक्लेशपरायणदुर्बुद्धे ! अपसराग्रतस्तदसौ भृकुटिं वा विद्ध्य्यादसभ्यं वा ब्रूयात् । तथा भिक्षाकालेनापि से-तस्य भिक्षोरन्धेभ्यो भिक्षाचरेभ्योऽनु-पश्चा-त्प्रविष्टस्य सतोऽत्यन्तदुष्टतयाऽन्नादेर्नो दापयिता भवति, अपरं च दानोद्यतं निषेधयति । तत्प्रप्लनीकतयैतच्च ब्रूते-ये इमे पाखण्डिका भवन्ति ते एवंभूता भवन्तीत्याह-‘बोणत्ति’ तृणकाष्ठहारादिकं अधमं कर्म, तद्विद्यते धेपांते तद्वन्तः । तथा भारेण कुटुम्बभारेण पोद्दलिकादिभारेण वाऽऽक्रान्ताः-पराभयाः सुखलिप्सवोऽलसा क्रमागतं कुटुम्बकं पालयितुमसमर्थास्ते पाखण्डव्रतमाश्रयन्ति । तथा चोक्तम्—“गृहाश्रमपरो धर्मो, न भूतो न भविष्यति । पालयन्ति नराः शूराः, क्लीवाः पाखण्डमाश्रिताः ॥ १ ॥” तथा-‘वसलगा’ इति, वृपला अधमाः

शुद्धजातयन्त्रिर्वर्गप्रतिचारकास्तथा कृपणाः क्लीवा अकिञ्चित्कराः श्रमणा भवन्ति प्रव्रज्या गृह्णन्तीति । इति
मूत्रकृताङ्गुलितीयश्रुतस्कन्धद्वितीयक्रियास्थानाख्याध्ययने २७१ प्रती २०४ पत्रे ॥ १७ ॥

एतेन ये केचिज्जैनश्राद्धतया विदिता अपि सुनीनामाहारादि निषेधयन्ति, साधुतया विदिताश्च ये केचन
तमुपदेश ददति ते उभयेऽपि आगाढमिथ्यात्विनो द्रष्टव्याः ।

अपरे च केचन केवलानामाहारमनागमिकमयौक्तिक च मन्वते ततस्तदवबोधाय तत्र युसत्यागमौ लिख्येते-
“अतोमुहुत्तमद्धा, सेलेसीण भवे अणाहारो । सादीयमणिधण पुण, सिद्धाणाहारगा होति ॥ ८ ॥” ‘अतो-
मुहुत्तमित्यादि’ । शैलेश्यवस्थाया आरभ्य सर्वथाऽनाहारकः सिद्धावस्थाप्राप्तावनन्तमपि काल यावदिति । पूर्वं तु
कायलिकच्यतिरेकेण प्रतिसमयमाहारकः । कायलिकेन तु कादाचित्क इति । ननु केवलिनो घातिकर्मक्षयेऽनन्तवी-
र्यत्नात् भवत्येव कावलिकारः । तथाहि-आहारादाने यानि वेदनीयादीनि पद् कारणान्यभिहितानि तेषामभ्ये-
एकमपि न विद्यते केवलिनि, तत्कथमसावाहार बहुदोषदृष्ट गृहणीयात् ? । तत्र न तावत्तस्य वेदनोत्पत्ते, तद्वे-
दनीयस्य दग्धरज्जुस्थानिकत्वात्सत्यामपि न तस्य तत्कृता पीडा, अनन्तवीर्यत्वात् । वैयावृत्यकारण तु भगवति
सुरासुरनराधिपतिपूज्यत्वेन सभान्यते एवेति । ईर्यापथ (थ) केवलज्ञानावरणपरिक्षयात् सम्यगवलोक्यत्येवासौ ।
सयमस्तु तस्य यथाख्यातचारित्रिणो निष्ठितार्थत्वादनन्तवीर्यत्वाद्वाहाराग्रहणाय कारणीभवति । प्राणवृत्तिस्तु
तस्थानपन्नित्वादायुपोऽनन्तवीर्यत्वाचान्यथा सिद्धैव । धर्मचिन्तामसरस्त्वपगतो निष्ठितार्थत्वात् । तदेव

केवलिनः कावलिक आहारो बहूपायत्वान्न कथञ्चिद्धटते इति स्थितम् । अत्रोच्यते । तत्र यत्तावदुक्तं घातिकर्मक्षये केवलज्ञानोत्पावनन्तवीर्यत्वान्न केवलिनो मुक्तिरिति । तदागमानभिज्ञस्य तत्त्वविचाररहितस्य युक्तिहृदयमजानतो वचनम् । तथाहि-यदाहारनिमित्तं वेदनीयं कर्म तत्तस्य तथैवास्ते । किमिति शारीरी स्थितिः प्राक्तनी न भवति ? प्रमाणं च-अस्ति केवलिनो मुक्तिः समग्रसामग्रीकत्वात्पूर्वमुक्तिवत् । सामग्री चेयं प्रक्षेपाहारस्य, तथथा-पर्यासत्वं वेदनीयोदयः आहारपाक्तिनिमित्तं तैजसशरीरं दीर्घायुष्कत्वं चेति । तानि च समस्तान्यपि केवलिभिः सन्ति । यदपि दग्धरज्जुस्थानिकत्वमुच्यते वेदनीयस्य तदप्यनागमिकमयुक्तिसङ्गतं च, आगमे ह्यत्यन्तोदयः सातस्य केवलिन्यभिधीयते, युक्तिरपि-यदि घातिकर्मक्षयाद् ज्ञानादयस्तस्याऽभूवन् वेदनीयोद्भवायाः क्षुधः किमायातं? येनाऽसौ न भवति । न तयोद्दृष्टायातपयोरिव सहानवस्थानलक्षणो नापि भावाभावयोरिव परस्परपरिहारलक्षणः कश्चिद्विरोधोऽस्तीति । सातासातयोश्चान्तर्मुहूर्त्तपरिचर्त्तमानतया यथा सातोदय एवमसातोदयोऽपीत्यनन्तवीर्यत्वे सत्यपि शरीरवलापचयः क्षुद्रेदनीयोद्भवा पीडा च भवत्येव । न चाहारग्रहणे तस्य किञ्चित्क्षीयते, केवलमाहोरुपिकामात्रमेवेति । यदप्युच्यते वेदनीयस्योदीरणाया अभावात्प्रभृततरपुद्गलोदयाभावः, तदभावाच्चात्यन्तं वेदनीयपीडाऽभावः, इति वाङ्मात्रमूतथाहि-अधिरतसम्यग्दृष्टयादिव्वेकादशसु गुणस्थानकेषु वेदनीयस्य गुणश्रेणीसद्भावात्प्रभृतपुद्गलोदयसंभवः किं तेषु प्राक्तनेभ्योऽधिकपीडासद्भाव ? इति । अपि च यो जिने सातोदयस्तीव्रः किमसौ प्रचुरपुद्गलोदये ? नेत्यतो यत्किञ्चिदेतदिति । तदेवं सातोदयवदसातोदयोऽप्यनिवारित इति,

तयोरन्तर्मुहूर्त्तकालेन परिवर्त्तमानत्वात्, यदपि कैश्चिदभिधीयते-विपच्यमानतीर्थकरनाम्नो देवस्य च्यवनकाले
पण्मासकाल यावदत्यन्त सातोदय एवेति । असावपि यदि स्यान्न नो बाधायै, केवलिनः सुक्तेरनिवारितत्वात् ।
यदप्युच्यते आहारविषयाकाङ्क्षारूपा क्षुब्धवति, अभिकाङ्क्षा चारपरिग्रहबुद्धिः, सा च मोहनीयविकार-
स्तस्य चापगतत्वात् केवलिनो न भुक्तिरिति । एतदप्यसमीचीनम् । यतो मोहनीयविपाका क्षुब्ध
भवति । तद्विपाकस्य प्रतिपक्षभावनया प्रतिसख्यानेन निवर्त्यमानत्वात् । तथाहि-कपायाः प्रतिकूलभावनया
निवर्त्तन्ते । तथा चोक्तम्— “उबसमेण हणे कोहं, माण मद्भवया जिणे । माय चञ्जवभावेण, लोह संतुट्टिए
जिणे ॥ १ ॥” मिथ्यात्वसम्यक्त्वयोश्च परस्परनिवृत्तिर्भावनाकृता प्रतीतैव । वेदोदयोऽपि विपरीतभावनया
निवर्त्तते । तदुक्तम्— “काम ! जानामि ते मूलं, सङ्कल्पात्किल जायसे । ततस्त न करिष्यामि, ततो
मे न भविष्यसि ॥ १ ॥” इत्यादिपट्टमपि चेतोविकाररूपतया प्रतिसख्यानेन निवर्त्तते । क्षुब्धेदनीय तु रोगशी-
तोष्णादिज्व्रीयुद्गलविपाकितया न प्रतीपवासनामात्रेण विनिवर्त्तते अतो न मोहखभावा क्षुदिति । तदेव
व्यवस्थिते यत्कैश्चिदात्रगृहीतैरभिधीयते यथा— “अपवर्त्तते कृतार्थं, नायुर्ज्ञानादयो न हीयन्ते । जगदुपकृतावनन्तं,
वीर्यं किं गततृपो भुक्तिः ॥ १ ॥” इति । तदेतत्त्ववते, यतश्छद्मस्थावस्थायामप्येतदस्तीति तत्रापि किमिति
मुद्के ? तत्र समस्तवीर्यान्तरायक्षयाभावाद्भुक्तिसद्भावः इति चेत्तदुक्तम् । यतः— किं तत्रायुष्कस्यापवर्त्तनं स्यात् ?
किं वा चतुर्णां ज्ञानानां कचिद्धानिः स्यात् ? येन भुक्तिः, इति । तस्माद्यथा दीर्घकालस्थितेरायुष्क कारणम्

एवमाहारोऽपि । यथा सिद्धिगतेर्बुधपरतक्रियस्य ध्यानस्य चरमक्षणः कारणम् एवं सम्यक्त्वादिकमपीति । अनन्त-
वीर्यताऽपि तस्याहारग्रहणे सति न विरुद्धयते । यथा तस्य देवच्छन्दादीनि विश्रामकारणानि गमननिषीदनानि
च भवन्ति एवमाहारक्रियाऽपि विरोधाभावात्, न ह्यत्र बलवत्तरस्य वीर्यवतोऽल्पीयसी क्षुदिति । एवं व्यवस्थिते
यत्किञ्चिदेतत् । अपि च-एकादशपरीषहा वेदनीयकृता जिने प्रादुष्यन्ति । अपरे त्वेकादश ज्ञानावरणीया-
दिकृतास्तत्क्षयेऽपगता इतीयमप्युपपत्तिः केवलानि मुक्तिं साधयति । तथाहि-क्षुत्पिपासाशीतोष्णदंशमश-
कनागन्यारतिस्त्रीचर्यानिषद्याशय्याक्रोशवधयाच्ञालाभरोगतृणस्पशमलसत्कारपुरस्कारप्रज्ञाज्ञानदर्शनानि, इत्येते
द्वाविंशतिः सुसुक्ष्मणां परिपोढव्याः परीषहाः । तेषां च मध्ये ज्ञानावरणीयोत्थौ प्रज्ञाज्ञानाख्यौ, दर्शनमो-
हनीयसंभवो दर्शनपरीषहो, अन्तरायोत्थोऽलाभपरीषहः, चारित्रमोहनीयसंभवास्त्वमी-नागन्यारतिस्त्रीनिषद्याऽऽ-
क्रोशयाच्ञासत्कारपुरस्काराः, एते चैकादशापि जिने केवलानि न संभवन्ति । तत्कारणानां कर्मणामपगतत्वात्, न
हि कारणभावे क्वचित्कार्योत्पत्तिः, शेषास्त्वेकादश जिने संभवन्ति, तत्कारणस्य वेदनीयस्य विद्यमानत्वात् ।
ते चामी-क्षुत्पिपासाशीतोष्णदंशमशकचर्याशय्यावधरोगतृणस्पशमलाख्याः, एते च वेदनीयप्रभवास्तत्र केव-
लानि विद्यन्ते । न च निदानानुच्छेदे निदानिन उच्छेदः संभाव्यते; अतः केवलानि क्षुद्रेदनीयादिपीडा संभा-
व्यते । केवलमसावनन्तवीर्यत्याश्च विह्वलीभवति । न चासौ निष्ठितार्थो निष्प्रयोजनमेव पीडामधिसहते ।
न च शक्यते वक्तुम् एवंविधमेव तस्य भगवतः शरीरं यदुत क्षुत्पीडया न बाध्यते आहारमन्तरेण च वर्सते;

यथा स्वभावेनैव स्वेदादिरहितम् एव प्रक्षेपाहाररहितमिति । एतच्चाप्रमाणकत्वादपकर्णनीयम् । अपि च केव-
 लोत्पत्तेः प्राग्मुक्तेरभ्युपगमात्केवलोलोत्पत्तावपि तदेवौदारिक शरीरमाहारानुपस्कार्य, अधान्यथाभावः कैश्चि-
 द्बुच्यते असावपि युक्तिरहितत्वाद्भ्युपगमकमात्र एवेति । तदेव देशोनपूर्वकोटिकालस्य केवलस्थितेः
 समवादीदारिकशरीरस्थितेश्च यथायुक्त कारणमेव प्रक्षेपाहारोऽपि, तथाहि-तैजसशरीरेण मृदूकृतस्याभ्यवहृतस्य
 द्रव्यस्य स्वपर्याप्त्या परिणामितस्योत्तरोत्तरपरिणामक्रमेणौदारिकशरीरिणामनेन प्रकारेण क्षुद्रुद्भवो भवति
 वेदनीयोदये सतीय च सामग्री सर्वाऽपि भगवति केवलानि सम्भवति तत्किमर्थमसौ न मुद्क्त इति ? । न च
 घातिचतुष्टयस्य सत्कारिकारणभावोऽस्ति येन तद्भावात्तदभाव इत्युच्येत, तदेव ससारस्था जीवा विग्रह-
 गतौ जघन्येनैक समयम्, उट्टकृष्टतः समयत्रयम् । भवस्थकेवली समुद्धातावस्थ समयत्रयमनाहारकः ।
 शैलेश्यवस्थाया त्वन्तर्मुहूर्त्तं सिद्धास्तु सादिकमपर्यन्तमनाहारका इति स्थितम् । इति सूत्रकृताद्द्वितीयश्रुतस्कन्ध-
 तृतीयाहारपरिज्ञाध्ययने २७१ प्रतौ २१६।२७ पत्रे ॥ १७ ॥

एते एव च स्त्रीणा मुक्ति न मन्यते । तत्पूर्वोत्तरपक्षौ तु इहैवात्रे वक्ष्यमाणान्नन्दीविचारतरङ्गादवसेयौ ॥१८॥
 ननु मूर्तामूर्त्तयोर्जीवकर्मणोः कथं सम्बन्धः येऽपि च क्षीरनीरसुवर्णमृत्तिकादयो दृष्टान्तास्तेऽपि वैधर्म्यो-
 ध्यासिताः, तत्रोभयोर्भूर्त्तत्वात्, इयं हि शङ्का भूयसा चेतासि मलिनयति । ततस्तदाशङ्कानिरासाय युक्ति-
 सन्दर्भित आगमो लिरयते—

“नत्थि बंधे व मोक्खे वा, नेवं सन्नं निवेसए । अत्थि बंधे व मोक्खे वा, एवं सन्नं निवेसए ॥ १५ ॥”
 वृत्तिर्यथा-बन्धः प्रकृतिस्थित्यनुभावप्रदेशात्मकतया कर्मपुद्गलानां जीवेन स्वव्यापारतः स्वीकरणम् । स
 चामूर्त्तस्यात्मनो गगनस्येव न विद्यते, इत्येवं संज्ञां नो निवेशयेत् । तथा तदभावाच्च मोक्षस्याप्यभावः,
 इत्येवमपि संज्ञां नो निवेशयेत् कथं तर्हि संज्ञां निवेशयेत्, ? इत्युत्तरार्द्धेन दर्शयति-अस्ति बन्धः कर्म-
 पुद्गलैर्जीवस्येत्येवं संज्ञां निवेशयेदिति । यत्तुच्यते-मूर्त्तस्यामूर्त्तिमता सम्बन्धो न युज्यते इति, तदयुक्तम् ।
 आकाशस्य सर्वव्यापितया पुद्गलैरपि सम्बन्धो दुर्निवार्यः, तदभावे तद्व्यापित्वमेव न स्यात् । अन्यच्चास्य
 विज्ञानस्य हृत्पूरमदिरादिना विकारः समुपलभ्यते, न चासौ सम्बन्धमृते, अतो यत्किञ्चिदेतदिति । अपि
 च संसारिणामसुमतां सदा तैजसकर्मणशरीरसद्भावादात्पयन्तिकममूर्त्तत्वं न भवतीति । तथा तत्प्रति-
 पक्षभूतो मोक्षोऽप्यस्ति, तदभावे बन्धस्याप्यभावः स्यादित्यतोऽशेषबन्धनापगमस्वभावो मोक्षोऽप्यस्ति, इत्येवं
 संज्ञां निवेशयेत् । इति सूत्रकृताङ्गद्वितीयश्रुतस्कन्धपञ्चमाचारश्रुताख्याध्ययने २७१ प्रतौ २३६ पत्रे ॥ १९ ॥

ननु भगवत्यादौ ऋषभदत्तादय एकादशाङ्गिनः श्रूयन्ते, तत्सम्बन्धाश्चैकादशाङ्गान्तःपातिनः, कथमिदं
 घटते ? कथं वा द्वादशाङ्ग्या नित्यत्वं घटते ? । एतच्छङ्कतङ्कापनोदाय लिख्यते—

“कामं दुवालसंगं, जिणवयणं सासतं महाभागं । सब्वज्झयणाणि तथा, सब्वत्तरसन्निवाया य ॥ ५ ॥
 तहवि य कोइ अत्थो, उप्पज्जति तम्मि तस्मि समयंमि । पुब्बं भणिओऽणुमओ य, होइ इसिभासितेसु जहा ॥ ६ ॥”

ननु शाश्वतमिदं द्वादशशङ्कामपि गणितकथानकं तु श्रीवर्द्धमानतीर्थवसरे तत्कथमस्य शाश्वत-
 त्वमित्याशङ्क्याह ॥ “काममित्यादि” काममित्येतदभ्युपगमे इष्टमेवैतदस्माकम् । तद्यथा-द्वादशशङ्कामपि जिन-
 वचन नित्यं शाश्वतं महाभाग-महानुभावम्, आमर्षोपध्यादिकृद्धिसमन्वितत्वात् केवलमिदम् सर्वाण्यप्यध्यय-
 नान्येवभूतानि । तथा सर्वोक्षरसन्निपाताश्च-मैलापका द्रव्यार्थादेशान्नित्या एवेति । ननु मतानुज्ञानाम् निग्रहस्थानं
 भवत इत्याशङ्क्याह-‘तद्वियइत्यादि’ । यद्यपि सर्वमपीदं द्रव्यार्थतः शाश्वतम्, तथाऽपि कोऽप्यर्थस्तस्मिन्
 समये तथा क्षेत्रे कुतश्चिदार्द्रादेः सकाशादाविर्भावमास्कन्दति, स तेन व्यपदिश्यते । तथा पूर्वमप्यसावर्थोऽ-
 न्यमुद्दिश्योक्तोऽनुमतश्च भवति, ऋषिभाषितेषु उत्तराध्ययनेषु यथा । इति सूत्रकृताद्द्वितीयश्रुतस्कन्धपष्ठा-
 ध्ययननिर्युक्तौ २७१ प्रतौ २४३ पत्रे ॥ २० ॥

केचिच्चात्रासदाभिमानकवलितचिगदाशयाः पण्डितमन्याः परेषां भोजनाद्यनुकम्पादानमपि निषेधयन्ति,
 वदन्ति चासद्वचनानि, मण्डूकपिण्डेन भुजगभोजनतुल्यं तद्दानमित्यादीति तच्चाज्ञानम्, यतोऽनुकम्पादानस्य
 श्रीजिनशासने कुत्राप्यनिषिद्धत्वात् । प्रत्युत श्रीराजप्रश्रीये केशी गणधरः श्रीप्रदेशिन प्रति पूर्वं रमणीयो
 भूत्वा पश्चादरमणीयो मा भूया इत्यादिवाक्यैरनुकम्पादानस्य विहितत्वेन प्रतीयमानत्वात् । नच वाच्यम् ।
 ‘सुरिणसु अदुरिणसु अ, जा मे अस्सजणसु अणुकंपा । राणेण व दोसेण व, तं निदे, त च गरिणमि” । इत्यत्र
 तद्दानस्य प्रतिक्रान्तत्वादिति । तत्र निषेधतात्पर्यस्य रागद्वेषयोरेव विश्रान्तत्वात् । तथा चात्रापि तद्वर्त्मप्रशसा-

पूर्वं सद्धर्मनिन्दापूर्वं च यदसंयतिभोजनं तदेव निषिद्धम् । विशेषणस्य विशेषार्थोद्दीपकत्वात् । सा गाथा चैयम्-

“दयावरं धम्म दुगुंछमाणो, वहावहं धम्म पसंसमाणो । इक्कपि जो भोअयती असीलं, णिवो णिसं जाति कुतोऽसुरेहिं? ॥ ४५ ॥” दया-प्राणिषु कृपा तथा वरः-प्रधानो यो धर्मः तमेवंभूतं धर्मं जुगुप्समानो-निन्दन् । तथा वधं प्राण्युपमदर्मावहतीति वधावहः तं तथाभूतं धर्मं प्रशंसन्-स्तुवन्नेकमप्यशीलं-निव्रतं पद्दजीवकायो-पमर्देन यो भोजयेत्, किं पुनः प्रभूतान् । नृपो राजन्यो वा यः कश्चिन्मूढमतिधार्मिकमात्मानं मन्यमानः; स वराको निशेव नित्यान्यकारत्वाग्निशा-नरकभूमिस्तां याति । कुतस्तस्यासुरेष्वधमदेवेष्वपि प्राप्तिः । इति सूत्रकृताङ्गद्वितीयश्रुतस्कन्धषष्ठाध्ययने २७१ प्रतौ २५४ पत्रे ॥ २१ ॥

॥ इति श्रीमदकम्बरभूपालविशालचिन्तालविवर्द्धितश्रीजिनधर्मसालसालातिशालिश्रीहीरविजयसूरेश्वरशिष्योपाध्यायश्रीक्तीर्तिविजयगणिसमुच्चिते श्रीविचाररत्नाकरे विशेषसमुच्चयापरनाम्नि श्री सूत्रकृताङ्गद्विचारसमुच्चयनाम्ना द्वितीयस्तारङ्गः ॥२॥

इति श्रीविचाररत्नाकरे द्वितीयस्तारंगः सम्पूर्णः ।

॥ अथ तृतीयस्तरङ्ग ॥

“रसाश्रित दुर्मदवादिवादग्रीष्मोष्मकापङ्कपमासशब्दम् ।

सता सदा शस्यफलासिद्धेः, प्रीत्याऽऽश्रये श्रीजिनशासनाब्दम् ॥ १ ॥”

अथ क्रमायाताः श्रीस्थानाङ्गविचारा लिल्यन्ते-तत्र प्रथमं कृष्णपाक्षिकशुक्लपाक्षिकयोः स्वरूपजिज्ञासया लेश्यास्वरूपविषये मतान्तरजिज्ञासया च सटीकं सूत्रद्वयं लिख्यते—

“एगा कणहपरिस्त्रयाण वग्गणा एगा सुक्कपन्निस्त्रयाण वग्गणा १ । एगा कणहलेसाण वग्गणा एगा नीललेसाण वग्गणा एव जाव सुक्कलेसाण वग्गणा २ । ” वृत्तिर्यथा-‘एगा कणहपरिस्त्रयाण वग्गणा इत्यादि’ कृष्णपाक्षिकतरयोर्लक्षणम्-“जेसिमवङ्गो पोग्गलपरियदो सेसओ उ संसारो । ते सुक्कपन्निस्त्रयाण खलु, अहिण्ण पुण कणहपस्सी य ॥ १ ॥ इति” एतद्विशेषितोऽन्यो दण्डकः । ‘एगा किणहलेसाण इत्यादि’ । लिख्यते प्राणी कर्मणा यया सा लेश्या । यदाह-‘श्लेष इव वर्णबन्धस्य कर्मबन्धस्थितिविधान्य’ । तथा-‘कृष्णादिद्रव्यसाचिन्व्यात्, परिणामो य आत्मनः । स्फटिकस्येव तत्राय, लेश्याशब्दः प्रयुज्यते ॥ १ ॥ इति” । इयं च शरीरनाम कर्मपरिणतिरूपा, योगपरिणतिरूपत्वात् । योगस्य च शरीरनामकर्मपरिणतिविशेषत्वात्, यत् उक्तं प्रज्ञापनादृत्तिकृता । “योगपरिणामो लेश्या, कथं पुनर्योगपरिणामो लेश्या?, यस्मात्सयोगिरेवली शुक्लेश्यापरिणामेन विहृत्यान्तर्मुहूर्त्तं शेषे योगनिरोधं करोति, ततोऽयोगत्वमलेश्यत्वं च प्राप्नोति, अतोऽवगम्यते योगपरि-

णामो लेदयेति । स पुनर्योगः शरीरनामकर्मपरिणतिविशेषः । यस्मादुक्तं कर्म हि कर्मस्य कारणम् अन्येषां च शरीराणामिति । तस्मादौदारिकादिशरीरयुक्तस्यात्मनो वीर्यपरिणतिविशेषः काययोगः १ तथौदारिकवैक्रियाहारकशरीरव्यापाराहतवाग्द्रव्यसमूहसाचिव्यात् जीवव्यापारो यः स वाग्योगः २ तथौदारिकादिशरीरव्यापाराहतमनोद्रव्यसमूहसाचिव्यात् जीवव्यापारो यः स मनोयोगः ३ ततो यथैव कायादिकरणयुक्तस्यात्मनो वीर्यपरिणतियोग उच्यते तथैव लेश्यापीति” । अन्ये तु व्याचक्षते-कर्मनिब्यन्दो लेदयेति, सा च द्रव्यभावभेदाद् द्विधा । तत्र द्रव्यलेश्या कृष्णादिद्रव्याण्येव, भावलेश्या तल्लन्यो जीवपरिणाम इति । इयं च पदप्रकाराजम्बूखादकपुरुषपदकष्टान्ताद् ग्रामघातकपुरुषपदकष्टट्टान्ताद्वा आगमप्रसिद्धादवसेयम् । इति श्रीस्थानाङ्गप्रथमस्थानके ४४० प्रती ३१।३२ पत्रे ॥ १ ॥

पारस्पर्यवर्जिताः केचन विशिष्टक्षमाश्रमप्रत्युपेक्षणादिकं गुरुरपरम्परागतं योगविधिस्वरूपमजानाना हुंक्तरराचारालादिलघुकर्मकसाध्यनिरन्तरतपःक्रियाभीरवश्च योगोद्ग्रहनं उद्देशसमुद्देशानुज्ञादिवचनैः प्रतिपदमागमोक्तमपि नाङ्गीकुर्वन्ति, तत्र तेषां चलनश्रमभिया मार्गत्यागपूर्वकं गर्त्तापातप्रायम्, योगविधिसत्तासूचकः सिद्धान्तश्चायम्-“दो दिसाओ अभिगिज्झ कप्पति निगंथाण वा णिगंथीण वा पव्वावित्ताए-पाईणं चैव उदिणं चैव, एवं मुंडावित्ताए सिक्खावित्ताए उट्ठावित्ताए संभुजित्ताए संवसित्ताए सज्झायं उद्धिसित्ताए सज्झायं समुद्धिसित्ताए सज्झायमणुजाणित्ताए आलोइत्ताए पडिक्कमित्ताए निंदित्ताए गरहित्ताए विडट्टित्ताए विसोहित्ताए अक-

रणयाण अभ्युद्विस्तण अहारिण पायच्छित्त तवोकम्म पडिवल्लित्तण” । वृत्तिर्यथा ‘दो दिसाओ इत्यादि’ द्वे दिशौ-
 काष्ठे अभिगृह्य-अङ्गीकृत्य तदभिमुखीभूयेत्यर्थः । कल्पते-युज्यते, निर्गता ग्रथाद्धनादेरिति निर्यथाः-साधवस्तेषा
 निग्रन्ध्य -साध्व्यस्तासा प्रवाजयितु रजोहरणादिदानेन प्राची-पूर्वामित्यर्थः उदीचीमुत्तरामित्यर्थः । उक्तच-
 “पुन्वामुहो उ उत्तरमुहोव्व देज्जाऽह्वा पडिच्छेज्जा । जीए जिणादओ वा हविल्ल जिणचेइयाइ च ॥१॥” इति । एव
 इति यथा प्रवाजनसूत्र दिग्भ्याभिलाषेनाधीतम् एव मुण्डनादिसूत्राण्यपि षोडशाधेयतव्यानीति । तत्र
 मुण्डयितुं-शिरो लुचनत १ शिक्षयितु-ग्रहणशिक्षापेक्षया सूत्रार्थो ग्राहयितुमासेवनाशिक्षापेक्षया तु प्रत्युपे-
 क्षणादि शिक्षयितुमिति । २ उतथापयितुं-महाव्रतेषु व्यवस्थापयितु ३ सम्भोजयितु-भोजनमण्डल्या निवेदा-
 यितु ४ सवासयितु-सस्तारकमण्डल्या निवेशयितु ५ सुणु आ-सर्पादयाऽधीयते इति स्वाध्यायोऽङ्गादिस्तमुद्देशु-
 योगविधिक्रमेण सम्यग्योगेनाधीष्वेदमित्येवमुपदेशुमिति । ६ समुद्देशु-योगसामाचार्यैव स्थिरपरिचित कुर्विदमिति
 वक्तुमिति ७ अनुज्ञातु-तथैव सम्यगेतद्धारयान्येषा च प्रवेदयेत्येवमभिधातुमिति ८ आलोचयितु-गुरवे अपरा-
 धान्निवेदयितुमिति ९ प्रतिक्रमिषु-प्रतिक्रमण कर्तुमिति १० निन्दितुं-अतिचारान् स्वसमक्ष जुगुप्सितु ११ आह
 च-‘सचरित्तपच्छायावो निदत्ति’ गर्हितु-गुरुसमक्ष तामेव जुगुप्सितु १२ आह च-‘गरहावि तहा जातीयमेव
 नवर परप्पयासणयत्ति’ ‘विउट्टित्तणत्ति’ व्यतिवर्त्तयितु विब्रोदयितु विब्रोदयितु वा, अतिचारानुबन्ध विच्छेदयि-
 तुमित्यर्थः १३ विशोधयितुमतिचारपङ्कापेक्षयाऽऽत्मान विमलीकर्त्तुमिति । १४ अकरणतया पुनर्न करिष्यामीत्ये-

वमभ्युत्थानुमभ्युपगन्तुमिति १५ यथार्हमतिचाराद्यपेक्षया ग्रथोचितं पापच्छेदकत्वात्प्रायश्चित्तविशोधकत्वाद्वा प्रायश्चित्तम्, उत्तंच-“पावं छिंदइ जम्हा, पायच्छित्तं तु भण्णते तेण । पाएण वावि चित्तं, विसोहए तेण पच्छित्तं ॥ १ ॥” ति । तपःकर्म निर्विकृतिकादिकं प्रतिपत्तुम्-अभ्युपगन्तुमिति १६ । इति श्रीस्थानाङ्गद्वितीय-स्थानकप्रथमोद्देशके ४४० प्रतौ ५४।५५ पत्रे ॥ २ ॥

केचिच्चानागमज्ञा सुनीनामशुद्धाशनादिदानं नरकार्युर्वन्धफलमिति वदन्ति, तच्चानागमिकम्, अल्पायुष्क-ताया एवागमे तत्फलत्वेनोक्तत्वात्, अत्राशङ्कासमाधाने तु एतत्सूत्रतात्पर्यावयवोधावगम्ये, तच्चेदम्—

“तिहिं ठाणेहिं जीवा अप्पाउयत्ताए कम्मं पकरंति । तंजहा-पाणे अइवाइत्ता भवति १ सुसं वइत्ता भवति २ तहारूवं समणं वा माहणं वा अफासुणं अणेसणिज्जेणं असणपाणवाइमसाइमेणं पडिलाभेत्ता भवति ३ इच्चेतेहिं तिहिं ठाणेहिं जीवा अप्पाउयत्ताए कम्मं पकरंति” इति वृत्तिर्यथा-‘तिहिं ठाणेहिं इत्यादि’ त्रिभिः स्थानैः-कारणैर्जीवाः-प्राणिनः ‘अप्पाउयत्ताएत्ति’ अल्पं-स्तोकं आयुर्जीवितं यस्य सोऽल्पायुः तद्भावस्तत्ता तस्यै अल्पायुष्कतायै तदर्थं तन्निबन्धनमित्यर्थः । कर्मायुष्कादि । अथवा अल्पमायुर्जीवितं यत् आयुपस्तदल्पायुः तद्भावस्तत्ता तथा कर्मायुर्लक्षणं प्रकुर्वन्ति-बध्नन्तीत्यर्थः । तथा-प्राणान् स प्राणिनोऽतिपातयित्तेति शीलार्थं त्वनि तृन्नन्तमिति कर्मणि द्वितीयेति, प्राणिनां विनाशनशील इत्यर्थः । एवंभूतो यो भवति, एवं मृषावादं वक्ता यश्च भवति, तथा तत्प्रकारं रूपं-स्वभावो नेपथ्यादिर्वा यस्य स तथारूपो दानोचित इत्यर्थः तं श्राम्यति-तपस्यतीति

श्रमणस्तपोयुक्तस्त मा हन इत्याचष्टे य पर प्रति स्वय हनननिवृत्तः सन्निति स माहनो मूलगुणधरस्त, बा-
 शब्दौ विशेषणसमुच्चयार्थौ । प्रगता असवोऽसुमन्तः प्राणिनो यस्मात्तत्प्रासुकम् तन्निषेधादप्रासुकं सचेतन
 मित्यर्थः । तेन इत्यते गवेद्यते उद्गमादिदोषविकलतया साधुभिर्धर्यत्तदेषणीय कल्प्य तन्निषेधादनेषणीय तेन ।
 अद्रयते भुज्यते इत्यशन-ओदनादि । पीयते इति पान-सौवीरकादि । खादन खादस्तेन निवृत्त खादनार्थं तस्य
 निर्वर्त्यमानत्वादिति ग्रादिम-भक्तौषधादि । स्वादन स्वादः, तेन निवृत्त स्वादिम च-दन्तपावनादीति ।
 समाहारद्वन्द्वं तेन, गाथाश्चात्र "असण ओदणसचुग मुग्ग जगाराइ खज्जगविही य । खीरादि खुरणादि मडग-
 पभिइ य विनेय ॥ १ ॥ पाण सोवीरजवोदगाइ चित्त सुराइय चेव । आउक्काओ सन्वो कक्कड्ढगजलाइय च
 तहा ॥ २ ॥ भत्तोस दताइ खज्जूर नालिकेरदसराइ । कक्कडिअवगकणसाइ, बहुविह खाइम नेय ॥ ३ ॥
 दत्तण तगोल, चित्त अज्जगकुहेडगाईय । मट्टुपिप्पलिसुठाई, अणेगहा साइम तेइत्ति" ॥ ४ ॥ प्रतिलम्भयिता
 लाभवन्त करोतीत्येवशीलो यश्च भवति । ते अल्पायुष्कतया कर्म प्रकुर्वन्तीति प्रक्रमः । 'इचेतेरिति' इत्येतैः
 प्राणातिपातादिभिरुक्तप्रकारैस्त्रिभिः स्थानैर्जीवा अरपायुष्कतया कर्म प्रकुर्वन्तीति निगमनमिति । इह च प्राणा
 तिपाताग्नित्रादिपुरुषनिर्देशेऽपि प्राणातिपातादीनामेवाल्पायुर्गन्धनिग्रन्थनत्वेन तत्कारणत्वमुक्तं द्रष्टव्यमिति । इय
 चास्य सूत्रस्य भावना । अन्यवसायविशेषैतत्त्रय यथोक्तफल भवतीति । अथवा यो हि जीवो जिनादिगुण-
 पक्षपातितया तत्पूजायर्थं दृथिव्यान्वारभेण न्यासापहारदिना च प्राणातिपातादिषु वर्त्तते तस्य सरागसयम-

निरवयदाननिमित्तायुष्कापेक्षेयमल्पायुष्टा समवसेया । अथ नैतदेवं निर्विशेषणत्वात्सूत्रस्याल्पायुष्कस्य क्षुल्ल-
कभवग्रहणरूपस्यापि प्राणतिपातादिहेतुतो युज्यमानत्वात्तः कथमभिधीयते स विशेषणप्राणातिपातादिवर्त्ती
जीव आपेक्षिकी चाल्पायुष्कता इति ? उच्यते, अविशेषणेऽपि सूत्रस्य प्राणातिपातादेर्विशेषणमवश्यं वाच्यम्
यत इतस्तृतीयसूत्रे प्राणातिपातादित एवाशुभदीर्घायुष्टां वक्ष्यति । न हि समानहेतोः कार्यवैषम्यं युज्यते,
सर्वत्रानाश्वासप्रसङ्गात् । तथा—‘समणोवासयस्स णं भंते ! तहारूवं समणं वा माहणं वा अफासुएणं अणे-
सणिज्जेणं असणपाणखाइमसाइमेणं पडिलाभेमाणस्स किं कज्जइ ? गोयमा ! बहुतरिया से निज्जरा कज्जइ
अप्पतराए से पावे कम्मे कज्जइ’ इति भगवतीवचनश्रवणादवसीयते नैवेयं क्षुल्लकभवग्रहरूपा अल्पायुष्टा ।
नाहि स्वल्पपापबहुनिर्जरानिबन्धनस्थानुष्ठानस्य क्षुल्लकभवग्रहणनिमित्ता संभाव्यते, जिनपूजाद्यनुष्ठानस्यापि
तथाप्रसङ्गात् । अथाप्रासुकदानस्य भवतृक्ता अल्पायुष्टा प्राणतिपातमृषावादयोस्तु क्षुल्लकभवग्रहणमेव
फलमिति, नैतदेवम्, एकयोगप्रवृत्तत्वादिविरुद्धत्वाच्चेति । अथ मिथ्यादृष्टिश्रमब्राह्मणानां यदप्रासुकदानं ततो
निरुपचरितैवाल्पायुष्टा युज्यते इतराभ्यां तु को विचार इति ? नैवम्, अप्रासुकेनेति तत्र विशेषणस्यानर्थकत्वात्,
प्रासुकस्यापि अल्पायुष्टाफलत्वाविरोधात्, उक्तंच भगवत्याम्—“समणोवासयस्स णं भंते ! तहारूवं असंजय-
अविरयअपडिहयपबक्खायपावकम्मं फासुएण वा अफासुएण वा एसणिज्जेण वा अणेसणिज्जेण वा असण-
पाणखाइमसाइमेणं पडिलाभेमाणस्स किं कज्जइ ? गोयमा ? एगंतसो पावे कम्मे कज्जइ णो से काइ निज्जरा

कञ्जइति” । यच्च पापकर्मण एव कारणं तदल्पायुष्टाया अपि कारणमिति । नन्वेव प्राणानिपातमृधावादाब्रामासु-
 कदान च कर्त्तव्यमापन्नमिति, उच्यते, आपद्यता नाम भूमिकोपेक्षया को दोषः ? । यत - “अधिकारिवशा-
 च्छास्त्रे धर्मसाधनसंस्थिति । व्याधिप्रतिक्रिया तुल्या, विज्ञेया गुणदोषयोः ॥ १ ॥” तथा-यृष्टिण प्रति जिन-
 भवनकारणफलमुक्त-“ एतदिह भावयज्ञः, सद्गृष्टिणो जन्मफलमिदं परमम् । अभ्युदयाभ्युच्छ्रया, नियमादप-
 वर्गवीजमिति ॥ १ ॥” तथा-“भन्नइ जिणपूयाणं, कायवहो जइवि होइ उ कत्तिचि । तहवि तई परिसुद्धा गिरीण
 कृनाहरणजोगो ॥ २ ॥ असदारमपवत्ता, ज च गिही तेण तेसि विज्ञेया । तन्निव्वित्तिफलच्चिय, एसा परिभाव-
 पीयमिदं ॥ ३ ॥” दानाधिकारे तु श्रूयते, द्विविधाः श्रमणोपासना-सविग्रभाविता लुब्धकदृष्टान्तभाविताश्चेति ।
 यथोक्तम्-“सविग्गभावियाण, लुद्धयदिट्ठतभावियाण च । मोत्तूण खेत्तकाले, भाव च कहरि ति सुद्धुछ ॥ १ ॥”
 इति । तत्र लुब्धकदृष्टान्तभाविता यथाकथञ्चिद्दति । सविग्रभावितास्त्वौचित्येनेति । तच्चेदम्-“सशरणमि
 असुद्ध, दुणहवि गिणहतदितयाणइहिय । आउरदिट्ठेण, त चेव हिय असशरणे ॥ १ ॥” तथा-“नायागयाण
 कप्पणिज्जाण अन्नपाणाईण दग्वाण देसकालसद्धासक्कारुमजुयमित्यादि” क्वचित् ‘पाणे अइवाइत्ता मुस
 वइत्ता’ इत्येव भवति शब्दवर्जा वाचना तत्रापि स एवार्थः । कत्वाप्रत्ययान्त (न्ततया) वा व्याख्येया । प्राणानतिपाल्य
 मृपोक्त्वा श्रमण प्रतिलभ्य अल्पायुष्कनया कर्म वधन्तीति प्रक्रमः, शेष तथैव । अथवा प्रतिलभनस्थानकस्यैवेतरे
 विशेषणे, तथाहि-प्राणानतिपाल्याधाकर्मादिकरणतो मृपोक्त्वा यथा-भो. साधो ! स्वार्थसिद्धिमिदं भक्तादि कल्प-

नीयं वो न शङ्का कार्येत्यादि, ततः प्रतिलभ्य तथा कर्म कुर्वन्तीति प्रक्रमः । इह च द्वयस्य विशेषणत्वेनैकस्य विशेष्यत्वेन त्रिस्थानकत्वमवगन्तव्यम् । गम्भीरार्थं चेदं सूत्रम्, अतोऽन्यथाऽपि भावनीयम् । इति श्रीस्थानाङ्गत्-
तीयस्थानकप्रथमोद्देशके ४४० प्रतौ ९८।९९ पत्रे ॥ ३ ॥

इह हि जगद्गुरुणा श्रीवर्द्धमानस्वामिनाऽप्यनुमतयोः परमोपकारिणोर्मातापित्रोर्भक्त्यतिशयाय धर्मावबो-
धादिशुभोदकाय च सर्वथा यतनीयं प्राज्ञैः । नत्र वाच्यं खल्वेदधिक्रियोपशमनाय प्रवृत्ताभ्यां ताभ्यां महीजल-
संयोगोत्पन्नतृणन्यायेन कर्मवशाद्दुत्पन्नाय प्राग्निने किमुपकृतमिति ? । तदनन्तरमपि धारणपालनपोषणवात्सल्या-
द्यनेकोपकारकारित्वाद्दशक्यप्रत्युपकारत्वमेव तयोः । नचेदं लौकिकमेव, आगमेऽपि (तथोक्तेः) । स चायम्-

“ तिण्हं दुष्पाडियारं समणाउसो !, तंजहा-अम्मापिज्जो भद्विस्स धम्मायरियस्स, संपाओविय णंकेइ पुरिसे
अम्मापियरं सयपागसहसपागेहिं तिह्लेहिं अब्भंगित्ता गंधवट्टएण उव्वट्टित्ता तीहिं उदएहिं मज्जचित्ता सव्वा-
लंकारविभूसियं करेत्ता मणुणं थालीपागसुद्धं अट्टारसवंजणाउलं भोयणं भोयावित्ता जावल्लीवाए पिदठ्ठिवडिं-
सयाए परिवहेज्जा, तेणावि तस्स अम्मापिउस्स दुष्पाडियारं भवइ, अहे णं से तं अम्मापियरं केवलपन्नत्ते धम्म-
आयवइत्ता पल्लवइत्ता पल्लवइत्ता ठावित्ता भवइ तेणामेव तस्स अम्मापिउस्स ” वृत्तिर्यथा—‘ तिण्हं’ इत्यादि
‘तिण्हं’ त्रयाणां दुःखेन-कृच्छ्रेण प्रतिक्रियते-कृतोपकारेण पुंसा प्रत्युपक्रियते इति खल्वप्रत्यये सति दुष्पतिकारं

प्रत्युपकर्तुमशक्यमितियावत् रे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! हे अमृतानिर्देशो वा हे श्रमणायुष्मन् ! इति भगवता
 शिष्य संयोजितः । अम्बया-मात्रा सह पिता-जनकः अम्ब्यापिता तस्येत्येक स्थानम्, जनकत्वेनैकत्वविवक्ष-
 णात् । तथा- 'भट्टिस्स'ति भर्तुं पोपकस्य स्वामिन इत्यर्थः, इति द्वितीयम् । धर्मदाता चाचार्यो धर्माचार्यस्त-
 स्येति तृतीयम् । आह च- "दुष्पतिकारौ मातापितरौ स्वामी गुरुश्च लोकेऽस्मिन् । तत्र गुरुरिहासुत्र च, सुदुःकरत-
 रप्रतीकार ॥१॥" इति तत्र जनकदुष्पतिकार्यतामाह- 'सपाओ'ति प्रातः-प्रभात तेन समः समातः समातरपि-
 च-प्रभातसमकालमपि च यदैव प्रातः मधुस्त तदैवेत्यर्थः, अनेन कार्यन्तराव्यग्रता दर्शयति, सशब्दस्या-
 तिशयार्थत्वाद्वा अतिप्रभाते प्रतिशब्दार्थत्वाद्वाऽस्य प्रतिप्रभातमित्यर्थः । कश्चिदिति कुलीन एव न तु सर्वोऽपि
 पुरुषो-मानवः, देवतिरश्चोरेवाविधन्यतिकरासम्भवात् । शत पाकानाम्-औपधिकथाया पाके यस्य, औपधिज्ञतेन वा
 सह पच्यते यत्, शतकृतवो वा पाको यस्य, शतेन वा रूपकाणा मूल्यतः पच्यते यत्तच्छतपाकम् । एव सहस्रपाकमपि ।
 ताभ्या तैलाभ्या 'अभ्रगिस्ता' अभ्यङ्ग कृत्वा 'गधवदृष्ण'ति गन्धाष्टकेन-गन्धद्रव्यक्षोदेन उद्वृत्योद्वलन कृत्वा
 त्रिभिर्दूधैः-गन्धोदकोष्णोदकशीतोदकैर्मज्जयित्वा-स्नपयित्वा मनोज्ञ-कलमौदनादि स्थाली-पिठरी तस्या पाको
 यस्य तत्तथा, अन्यत्र हि पकमपक्व वा न तथाविध स्यादितिद विशेषणमिति शुद्ध-भक्तदोषवर्जितम्
 स्थालीपाक च तच्छुद्ध च स्थालीपाकेन वा शुद्धमिति विग्रहः । अष्टादशभिलोकप्रसिद्धैर्व्यञ्जनकैः-शालनकैस्त-
 ऋादिभिः (सुपादिभिः) वा सकुल सङ्कीर्णं यत्तत्तथा, अथवाऽष्टादशभेद च तद्व्यञ्जनाकुल चेति, अत्र भेदपद-

लोपेन समासः । भोजनं भोजयित्वा । एते चाष्टादश भेदाः-“सूओ १ दणो २ जवन्नं ३, तिन्रि य मंसाइ ६ गोरसो ७ जूसो ८ । भक्त्वा ९ गुललावणिया १०, मूलफला ११ हरियगं १२ सागो १३ ॥ १ ॥ होइ रसात् य तहा १४, पाणं १५ पाणीय १६ पाणगं चैव । अट्टारसमो सागो १८, निरुवहओ लोहओ पिंडो ॥ २ ॥” मांसत्रयं जलजादिसत्कम्, जूषो-सुद्धतन्दुलजीरककटुभाण्डादिरसः, भक्ष्याणि-खण्डखाद्यादीनि, गुडलावणिका-गुडपर्पटिका लोकप्रसिद्धा गुडधाना वा, मूलफलान्येकमेव पदम्, हरितकं-जीरकादि, शाको-वस्तूलादिभर्जिका, रसात्-मल्लिका तल्लक्षणमिदम्-“दो घयपला महुपलं, दहियस्सऽद्वाढयं मरिय वीसा । दस खंडगुल पलाइं, एस रसात् निवइजोगो ॥१॥” । पानं-सुरादि, पानीयं-जलम्, पानकं-द्राक्षापानादि, शाकस्तक्रासिद्ध इति । यावान् जीवो-यावज्जीवं यावत्प्राणधारणम् पृष्टौ-स्कन्धे अवंतंस इवावंतंसः-शेखरस्तस्य करणमवंतंसिका पृष्ठयवंतंसिका तथा परिवहेत्, पृष्ठधारोपितमित्यर्थः । तेनापि परिवाहकेन परिवहनेन वा तस्यां वा पितुर्दुष्प्रतिकारमशक्यप्रतीकार इत्यर्थः, अनुभूतोपकारतया तस्य प्रत्युपकारित्वात् । आह च-“कयउपयारो जो होइ सज्जणो होइ को गुणो तस्स? । उवयारबाहिरा जे, हवंति ते सुंदर । सुअण ॥१॥” त्ति । ‘अहे णं से त्ति’ अथ चेत् णमिति वाक्यालङ्कारे स पुरुषस्तमम्बापितरं धर्मं स्थापयिता-स्थापनशीलो भवति अनुष्ठानतः स्थापयतीत्यर्थः । किं कृत्वा? इत्याह-‘आघवइत्ता’ धर्ममाख्याय प्रज्ञाप्य-बोधयित्वा प्ररूप्य भेदत इति, अथवाऽऽख्याय-सामान्यतो यथा कार्यो धर्मः, प्रज्ञाप्य-विशेषतो यथाऽऽसावहिंसादिलक्षणः, प्ररूप्य-भेदतो यथा शीलान्नसहस्ररूप इति,

शीलार्थतृप्तानि वैतानीति । 'तेणामेवासि' ततस्तेनैव धर्मस्थापनेनैव न परिवहनेन, अथवा तेनैव धर्मस्थापकपुरुषेण न परिवारिना तस्य प्रत्युपकरणायस्याऽम्बापितुः । इति स्थानाद्गतृतीयस्थानके प्रथमोद्देशके ४४० प्रतौ १०७ पत्रे ॥४॥

उपस्थापनाया अक्षराणि लिख्यन्ते—

“तओ सेहभूमिओ पणत्ता, । तजहा-उक्कोसा मज्झिमा जहन्ना । उक्कोसा छम्मासा, मज्झिमा चउम्मासा, जहन्ना सत्त राइ दिया इति” दृष्टिर्यथा-त्रतारोपणे कालविशेषानाह-‘तओ सेहेत्यादि’ सुगमम् । किंतु ‘सेहत्ति’ ‘पिध् सराद्धौ’ इति वचनात्, सिध्यते-निष्पाद्यते य स सेध शिक्षा वाऽधीत इति शैक्षः तस्य भूमयो-महाब्र-तानामारोपणकाललक्षणा. अवस्था पदव्य इति सेधभूमयः शैक्षभूमयो वेति, अयमभिप्रायः-उत्कृष्टतः पद्भि-र्मसैरुत्थाप्यते न तानतिक्रम्यते । मध्यमतश्च चतुर्भिर्मा सैरुत्थाप्यते । जघन्यत. सप्तभिरेव रात्रिदिवैर्गृहीतशिक्ष-त्वादिति । उक्तं च-“सेहस्स तित्ति भूमी, जहन्न तह मज्झिमा य उक्कोसा । राइदि सत्त चउमासिया य छम्मा-सिया चेवा १ ॥ ” त्ति आसु चाय व्यवहारोक्तो विभागः-पुबोवदठपुराणे, करणजयट्टा जहन्निया भूमी । उक्कोसा दुस्से(म्मे)ह, पडुच दुस्सहटाणं च ॥ १ ॥ एमेव य मज्झिमगा, अणहिज्जते असइहते य । भावियमेहा-चिस्सवि, करणजयट्टा य मज्झिमगा॥२॥” इति श्रीस्थानाद्गतृतीयस्थानकद्वितीयोद्देशके ४४० प्रतौ ११ पत्रे ॥५॥

सिद्धान्ताध्ययन साधूनामेव सम्मतं न गृहस्थानाम्, यदि तेपामपि तत्स्यात्तर्हि तेपामपि सुनीनामिव श्रुतस्थविरत्वमुक्तं स्यात्, न च तत्तथोक्तं, सुनीना तृक्तमेव । तत्पाठश्चायम्-

“तओ धेरभूमीओ पणत्ता, तंजहा-जाइथे सुयथेरे परियायथेरे, सदठिवासजाए समणे निगंगंथे जाइ-थेरे ठाणसमवायथेरे समणे निगंगंथे सुअथेरे वीसवासपरियाए णं समणे निगंगंथे परियायथेरे । इति” वृत्तिर्यथा-‘तओ थेरेत्यादि’ व्यक्तम् । नवरं स्थविरो-वृद्धस्तस्य भूमयः-पद्व्यः स्थविरभूमय इति । जातिजन्म, श्रुतमागमः, पर्यायः प्रब्रज्या, तैः स्थविरा-वृद्धा ये ते तथोक्ता इति । इह च भूमिकाभूमिकावतोरभेदादेवमुपन्यासः, अन्यथा भूमिका उद्दिष्टा इति ता एव वाच्याः स्युरिति । एतेषां च त्रयाणां क्रमेणानुक्रमपापूजावन्दनानि विधेयानि । यत उक्तं व्यवहारे-“आहारे उवही सेज्जा, संथारे खेत्तासंक्रमे । किइच्छंदाणुवत्तीहिं, अणुकंपइ थेरगं ॥ १ ॥ उट्टाणासणदाणाइं, जोगाहारप्पसंसणा । नीयसेज्जाइणिहेसवत्तिए पूयए सुअं ॥ २ ॥ उट्टाणं वंदणं चैव, गहणं दंडगस्स य । अगुरुणोवि य णिहेसे, तईयाए पवत्ताए ॥ ३ ॥” इति । इति श्रीस्थानाङ्गनृतीयस्थान-कंद्वितीयोद्देशके ४४० प्रती ११५ पत्रे ॥ ६ ॥

अल्पवृष्टिकारणानि लिख्यन्ते-

“तिहिं ठाणेहिं अप्पवुट्टिकाए सिया । तंजहा-तंसिं च णं देसंसि वा पदेसंसि वा नो बहवे उदग-जोणिया जीवा य पोगला य उदगत्ताए वक्कमंति विउक्कमंति चयंति उववज्जंति १ । देवा णागा जक्खा भूया नो सम्मं आराहिया भवंति । तत्थ समुदठियं उदगपोगलं परिणयं वासिउकामं अन्नं देसं साहरंति २ । अबभवइलं

च ण समुद्रिय परिणय वासिडकाम वाडकाण विधुणाइ ३ । इचेरि तिह्रि ठाणेह्रि अप्पुद्रिकाण सिया । इति”
 वृत्तिर्यया-‘तिह्रि’ इत्यादिभिरष्टाभिः सूत्रैराह । सुगमानि चैतानि किंतु ‘अप्पुद्रिकाणत्ति’ अल्प-स्तोकोऽविद्य-
 मानो वा वर्षण-वृष्टिरथ’पतन वृष्टिप्रधान कायो-जीवनिकायो व्योमनिपतदप्काय इत्यर्थः; वर्षणधर्मयुक्त वोदक
 वृष्टिः, तस्याः कायो-राशिवृष्टिकायः, अल्पवृष्टिकायश्च अल्पवृष्टिकायः स स्याद्भवेत्तस्मिस्तत्र मगधादौ ।
 चशब्दोऽप्युष्टिकारणान्तरसमुच्चयार्थः । णमित्यलङ्कारे देशे-जनपदे, प्रदेशे तस्यैवकदेशरूपे, वाशब्दौ विकल्पार्थौ,
 उदकस्य योनय उदकयोनय-परिणामकारणभूता उदकयोनयः त एवोदकयोनिना उदकजननस्वभावा व्युत्क्रामन्ति-
 उत्पद्यन्ते, व्यपक्रामन्ति-व्यवन्ते । एतदेव यथायोग पर्यायत आचष्टे-व्यवन्ते उत्पद्यन्ते क्षेत्रस्वभावादित्येकम् । तथा
 देवा-वैमानिका ज्योतिष्का, नागा-नागकुमारा भवनपत्युपलक्षणमेतत्, यक्षा भूता इति व्यन्तरोपलक्षणम् ।
 अथवा देवा इति सामान्यम्, नागादयस्तु विशेषः, एतद्ग्रहणं च प्राय एवमेवविधे कर्मणि प्रवृत्तिरिति ज्ञाप-
 नाय विचित्रत्वाद्वा सूत्रगतेरिति । नो सम्यगाराधिता भवन्ति, अविनयकरणाज्जानपदैरिति गम्यते । ततश्च तत्र
 मगधादौ देशे प्रदेशे वा तस्यैव समुत्थितम्-उत्पन्न उदकप्रधान पौद्गल-पुद्गलसमूहो मेघ इत्यर्थः । उदकपौद्गलं तथा
 परिणत उदकदायकावस्थाप्राप्तम् अत एव विन्दुदादिकरणाद्द्विषितुक्ताम सत् अन्य देश मगधादिक सहरन्ति-नयन्तीति
 द्वितीयम् । अत्राणि-मेघास्तैर्वादलकं दुर्दिन अत्रवादलकं ‘वाडआणत्ति’ वायुकायः-प्रचण्डवातो विधुनाति-ध्वस-
 यतीति तृतीयम् । ‘इच्चे इत्यादि’ निगमनम् । इति स्थानाद्गतृतीयस्थानकतृतीयोद्देशके ४४० प्रतौ १२६ पत्रे ॥ ७ ॥

इह केचिदज्ञानिनो भूयोभूयः सयुक्तिभिः सिद्धान्तोक्तिभिः सुविहितगीतार्थबोधिता अपि योगापलापाग्रहं न त्यजन्ति, ततस्तान् प्रति 'अश्रान्ताः परोपकारे सन्त' इत्यङ्गीकृत्य पुनरपि योगविधिसत्तासूचकं सूत्रं लिखयते—

“ तओ न कप्पति वाइत्ताए (तओ अवायणिज्जा पणत्ता) तंजहा-अविणीए विगइपडिबद्धे अविडसि-यपाहुडे । इति ” वृत्तिर्यथा—‘ तओ इत्यादि ’ सुगमं नवरं न वाचनीयाः—सूत्रं न पाठनीयाः अत एवार्थमप्यश्रावणीयाः सूत्रार्थस्य गुरुत्वात्, तत्राविनीतः—सूत्रार्थदातुर्वन्दनादिविनयरहितः, तद्वाचने हि दोषाः । यत उक्तम्—“इहरहविनाणथज्झवत्तणुइ, अविणीओ लंभिओ किमु सुएणं ? । माणट्ठो नासिहिई खएव खारोवसेगो ड ॥१॥ गो-जूहस्स पडागा, सयं पलायस्स वड्ढई वेगं । दोसोदए य समणं, न होइ न नियाणतुल्लं व ? ॥२॥” निदानतुल्यमेव भवतीत्यर्थः । “ विणयाहीया विज्जा, देइ फलं इह परे य लोगंमि । न फलइ अविणयगहिआ, सस्साणिव तोअहीणाइं ॥१॥” तथा चिकृतिप्रतिबद्धो-घृतादिरसविशेषगृद्धोऽनुपधानकारीति भावः । इहापि दोष एव । यदाह—“अतवो न होइ जोगो, न य फलए इच्छियफलं विज्जा । अवि फलति विउलमणुणं, साहणहीणा जहा विज्जा ॥१॥” त्ति अन्यवसितम्—अनुपशान्तं प्राभृतमिव प्राभृतं नरकपालकौशलिकः परमक्रोधो यस्य सोऽन्यवसितप्राभृतः । उक्तं च—“ अप्पेवि पारमाणं, अवराहे वयइ खामियं तं च । बहुसो उदीरयंतो, अविडसियपाहुडो स खलु ॥१॥ ” त्ति पारमाणं—परमक्रोधसमुद्घातं व्रजतीति भावः । एतस्य वाचने इहलोकतस्यागोऽस्य प्रेरणायां कलहनात्, प्रान्त-

देवताछलनाच्च, परलोक्तोऽपि त्यागः, तत्र श्रुतस्य दत्तस्य निष्फलत्वात्, ऊरक्षिसत्रीजवदिति । आह च-
 “दुविहो उ परिबाओ इह चोअणकलह देवयाछलण । परलोगमि अ अफल, खित्तपिव ऊसरे बीय ॥ १ ॥” ति
 इति स्थानाद्गतृतीयस्थानकचतुर्थोद्देशके ॥ ८ ॥

केचिदेकान्ततो रागिणोऽपरे च छिद्रान्वेषिण इत्यादि श्रावकेष्वपि वैचिन्त्यदर्शनात्त व्यामोहो विधेयो,
 नापि छिद्रान्वेषिष्वश्रावकधीः कर्तव्या, चातुर्विध्यस्यागमे उक्तत्वात् । स चायम्—

“ चत्तारि समणोवासगा पणत्ता, तजहा-अम्मापिइसमाणे भाइसमाणे भित्तसमाणे सवत्तिसमाणे ।
 चत्तारि समणोवासगा पणत्ता । तजहा-अद्दागसमाणे पडागसमाणे खाणुसमाणे खरटयसमाणे इति ” दृत्ति-
 र्थथा-‘ अम्मापिइसमाणे इति ’ मातापितृसमानः-उपचार विनापि साधुषु एकान्तैव वत्सलत्वात् । भ्रातृसमान-
 अल्पतरभ्रमत्वात्तत्त्वविचारदौ निष्ठुरवचनादप्रीते तथाविधप्रयोजनेष्वत्यन्तवत्सलत्वाच्चेति । मित्रसमानः-सोप-
 चारवचनादिना विना प्रीतिक्षते, तत्क्षतौ चापद्युपेक्षकत्वादिति । समान-साधारणः पतिरस्याः सा सपत्नी
 यथा सा सपत्न्या ईर्ष्यावशादपराधान् वीक्षते एव यः साधुषु दूषणदर्शनतत्परोऽनुपकारी च स सपत्नीसमानो-
 ऽभिधीयते इति । ‘ अद्दागत्ति ’ आदर्शसमानो, यो हि साधुभिः प्रज्ञाप्यमानानुत्सर्गापवादादीनागमिकान् भावान्
 यथावत्प्रतिपद्यते सनिर्हितार्थानादर्शकवत् स आदर्शसमानः । यस्यानवस्थितो बोधो विचित्रदेशनावायुना
 सर्वतोऽपहियमाणत्वात्पताकेव स पताकासमानः । यस्तु कुतोऽपि कदाग्रहात्त गीतार्थदेशनया चालयते सोऽनमन-

स्वभावबोधत्वेनाप्रज्ञापनीयः स्थाणुसमान इति । यस्तु प्रज्ञाप्यमानो न केवलं स्वाग्रहाद्ब्रज चलति अपितु प्रज्ञापकं दुर्वचनकण्टकैर्विध्यति स खरकण्टकसमानः । खरा-निरन्तरा निष्ठुरा वा कण्टका यस्मिंस्तत्खरकण्टकं बबूलादिडालम् खरणमिति लोके यदुच्यते तच्च विलग्नं चीवरं न केवलमविनाशितं न मुञ्चति अपितु तद्विमोचकपुरुषादिकं हस्तादिषु कण्टकैर्विध्यति । अथवा खरणयति लेपवन्तं करोति यत्तत्खरणमशुच्यादि तत्समानः, यो हि कुबोधोपापनयनप्रवृत्तं संसर्गमात्रादेव दूषणवन्तं करोति । कुबोधकुशीलतादुष्प्रसिद्धिजनकत्वेनोत्सृज्यप्ररूपकोऽयमित्यसदृषणोद्भावकत्वेन वेति । इति श्रीस्थानाङ्गचतुर्थे स्थानके तृतीयोद्देशके ६४० प्रतौ २०५ पत्रे ॥ ९ ॥

ननु निरर्थकं धर्माचरणं, फलबन्धत्वात्, यद्येतस्याशेषस्य यथोक्तफलाव्यभिचारः स्यात्तदा भूयांसोऽप्यनशनादिसदनुष्ठानेन विपत्नाः कथं खेन्द्रत्वादिविभवं न दर्शयन्ति?, मैवं, तदनागमने हेतुचतुष्टयस्य शास्त्रे प्रतिपादितत्वात् । पूर्वकाले तत्कारणसद्भावे कथमागतास्ते श्रूयन्ते इति चेत्तत्र पुण्यप्रायलयं कारणमिति, सर्वसुस्थं, देवानागमनहेतुप्रतिपादकं शास्त्रं चेदम्—

“चउहिं ठाणेहिं अहुणोववन्ने देवे देवलोएसु इच्छेज्जा माणुसं लोगं हव्वमागच्छित्ताए नो चेव णं संचाएइ हव्वमागच्छित्ताए । तंजहा-अहुणोववन्ने देवे देवलोएसु दिव्वेसु कामभोएसु मुच्छिए गिद्धे गढिए अज्जोववन्ने से णं माणुसे कामभोए नो आढाइ नो परियाणाइ नो अदुं बंधइ नो नियणं पकरेइ नो छिह्णकणं करेइ १ । अहुणोववन्ने देवे देवलोएसु दिव्वेसु कामभोएसु मुच्छिए तस्स णं माणुसे पेम्मे वोच्छिणे दिव्वे संकते

भवइ । अहृणोववन्ने देवे देवलोएसु दिव्वेसु कामभोणसु मुच्चिए ४ तस्स ण एव भवइ-एयण
 (इया णिह) गच्छ मुहुत्तेण गच्छ तेण कालेण अप्पाअआ मणुस्सा कालधम्मणा सपत्ता भवति ३।
 अहृणोववण्णे देवे देवलोएसु दिव्वेसु कामभोणसु मुच्चिए ४ तस्स ण माणुस्से गधे पडिकूले पडिलोमे
 यावि भवइ । उट्ठपिय ण माणुस्सए गधे चत्तारि पच जोयणसयाइ हव्वमागच्छइ इचेतेहि चउहि ठाणेरि
 अहृणोववन्ने देवे देवलोएसु इच्छेज्जा माणुस्सलोग हव्वमागच्छिएत्ताए नो चेष ण सचाणइ हव्वमागच्छिएत्ताए
 ४। इति " वृत्तिर्यथा- 'चउहि ठाणेहि नो सचाणइ ति' सम्बधस्तथा देवलोकेषु-देवमध्ये इत्यर्थ' । 'हव्व'
 शीघ्र 'सचाणइ ति' शक्नोति कामभोगेषु-मनोसशब्दादिषु मूर्च्छित इव मूर्च्छितो-मूढस्तत्स्वरूपस्या-
 नित्यत्वादेर्विवोधोधाक्षमत्वात्, गृह्यस्तदाकाङ्क्षावान् अतृप्त इत्यर्थः, ग्रथित इव ग्रथितस्तद्विषयस्नेहरज्जुभिः
 सन्दर्भित इत्यर्थः, अध्युपपन्नोऽत्यन्त तन्मना इत्यर्थ' नाद्रियते-न तेष्वादरवान् भवति, न परिजानाति-एतेऽपि
 वस्तुभूता इत्येव न मन्यते, तथा तेऽपि गम्यते नो अर्थं बध्नाति-एतैरिदं प्रयोजनमिति निश्चय करोति, तथा नो
 तेषु निदानं प्रकरोति-एते मे भूयासुरित्येवमिति, तथा नो तेषु स्थितिचिकल्पम्-अवस्थानचिकल्पनम् एतेष्वहं तिष्ठामि
 एते वा मम तिष्ठतु-स्थिरा भवन्तु इत्येवरूपम्, स्थित्या वा-मर्यादया प्रकृष्टः कल्प-आचार' स्थितिप्रकल्पस्त प्रकरोति-
 कर्तुमारभते, प्रशब्दस्यादिकर्मार्थत्वादिति । एव दिव्यविषयप्रसक्तिरेक कारणम् । तथा यतोऽसावधुनोत्पन्नो देवः
 कामेषु मूर्च्छितादिविशेषणोऽतस्तस्य मानुष्यकमित्यादीति दिव्यप्रेमसक्रान्तिर्द्वितीयम् । तथाऽसौ देवो यतो भो-

गेषु मूर्च्छितादिविशेषणो भवति ततस्तत्प्रतिबन्धात् 'तस्स णं इत्यादि' देवकार्याऽऽद्यत्ततया मनुष्यकार्याऽऽना-
यत्तत्वं तृतीयम् । तथा दिव्यभोगमूर्च्छितत्वादिविशेषणत्वात्तस्य मनुष्याणामयं मनुष्यः स एव मनुष्यको-
गन्धः प्रतिकूलो दिव्यगन्धविपरीतवृत्तिः प्रतिलोमश्चापि इन्द्रियमनसोरनाल्लाहादकत्वादेकार्थौ चैतावत्यन्तामनो-
ज्ञाप्रतिपादनायोक्ताविति यावत् । इति परिमाणार्थः । 'चत्तारिपंचेति' विकल्पदर्शनार्थं कदाचिद्भ्रतादिष्वेका-
न्तसुपमादौ चत्वार्येव अन्यदा तु पञ्चापि मनुष्यपञ्चेन्द्रियतिरश्चां बहुत्वेनौदारिकशरीराणां तदवयवतन्मलानां
न बहुत्वेन दुरभिगन्धप्राचुर्यादिति । आगच्छति मनुष्यक्षेत्रादाजिगमिषुं देवं प्रतीति । इदं च मनुष्यक्षेत्रस्याशु-
भस्वरूपत्वमेवोक्तम् । न च देवोऽन्यो वा नवभ्यो योजनेभ्यः परत आगतं गन्धं जानातीति अथवा अत एव
वचनात् । यदिन्द्रियविषयप्रमाणमुक्तं तदौदारिकशरीरेन्द्रियापेक्षयैव संभाव्यते कथमन्यथा विमानेषु योजन-
लक्षादिप्रमाणेषु दूरस्थिता देवा घण्टाशब्दं शृणुयुः, यदि परं प्रतिशब्ददशरेणान्यथा वेति । नरभवाशुभत्वं चतु-
र्थमनागमनकारणमिति, शेषं सुगमम् । इति स्थानाद्भ्रतुर्थस्थानकतृतीयोद्देशके ४४० प्रती २० पत्रे ॥ १० ॥

न केवलसुरगा एवाशीविषाः, किंतु मनुष्यादयोऽपि तथोक्ताः सन्ति, इति जिज्ञासया उरगादिविषविषय-
जिज्ञासया च लिख्यते—

“ चत्तारि जाइ आसीविसा पणत्ता । तंजहा-विच्छुजाइ आसीविसे, मंडुक्काजाइ आसीविसे, उरगजाइ
आसीविसे, मणुस्सजाइ आसीविसे । विच्छुजाइ आसीविसस्सणं भंते ! केवइए विसए पणत्से ?

गोयमा ! पभू ण विञ्जुजाइआसीविसे अद्धभरहप्पमाणमेत्त बोदि विसेण विसपरिणय विसट्टमाणी
 करित्तण विसण से विसट्टयाण नो चेष ण सपत्तीण करेसु वा करोति वा करिस्सति वा ।
 मडुक्कजाइआसीविसस्स पुच्छा, पभू ण मडुक्कजाइआसीविसे भरहप्पमाणमेत्त बोदि विसेण विसपरिणय विस-
 ट्टमाणी करित्तण जाव करिस्सति वा । उरगजाइआसीविसस्स पुच्छा ? पभू ण उरगजाइआसीविसे जञ्जूहीवप्पमाण-
 मेत्त बोदि विसेण सेस त चेष जाव करिस्सति वा । मणुस्सजाइआसीविसस्स पुच्छा ? पभू ण मणुस्सजाइआसी-
 विसे समयग्नेत्तप्पमाणमेत्त बोदि विसेण विसपरिणय विसट्टमाणि करित्तण विसण से विसट्टयाण नो चेष ण जाव
 करिस्सतीति । वृत्तिर्यथा—सुगम चेद नवरम् 'आसीविसत्ति' आइयो-दप्पाः तासु विप येपा ते आशीविपाः,
 ते च कर्मतो जातित्तञ्च । तत्र कर्मतस्तिर्यङ्मनुष्याः कुतोऽपि गुणादाशीविपाः सुः, देवाश्चाऽऽसहस्रारच्छापादिना
 परव्यापादनादिति । उक्तं च—“आसी दाढा तगगयमहाविसाऽऽसीविसा दुविहभेया । ते कम्मजाइभेण णेगहा चड
 विहचिगप्पा॥१॥” ति जातित आशीविपा जात्याशीविपा वृश्चिकादयः । 'केचइयात्ति' कियान् विपयो-गोचरो विप
 स्येति गम्यते । प्रभुः समर्थः । अद्धभरतस्य यत्प्रमाण सातिरेकत्रिपष्टयधिक्योजनशतद्वयलक्षण तदेव मात्रा-
 प्रमाण यस्याः साऽद्धभरतप्रमाणमात्रा ताम् । 'बोदि' शरीर विपेण-स्वकीयाशीविपेण ऋणभूतेन विपपरिणता
 विपरूपापना, निपपरिगतामिति क्वचित्पाठः, तत्र तद्वयासामित्यर्थः । 'विसट्टमाणि' विकसन्ती-विदलन्ती कर्तुं
 विधातु विपयः स गोचरोऽसौ । अथवा 'से' तस्य वृश्चिकस्य विपमेवार्थो विपार्थः तद्भावस्तत्ता तस्या-विपार्थ-

ताया विपत्त्वस्य तस्यां वा 'नो चेवत्ति' नेवेत्यर्थः । संपत्त्या एवंविधवोदिसंप्राप्तिद्वारेण अकार्षुर्वृश्चिका इति गम्यते । इह चैकवचनप्रक्रमेऽपि बहुवचननिर्देशो वृश्चिकाशीविषाणां बहुत्वज्ञापनार्थम्, एवं कुर्वन्ति करिष्यन्ति । त्रिकालनिर्देशश्चास्मीषां त्रैकालिकत्वज्ञापनार्थः । समयक्षेत्रं-मनुष्यक्षेत्रम् । इति स्थानाज्ञाचतुर्थस्थानकचतुर्थोद्देशके ४४० प्रती २२५ पत्रे ॥ ११ ॥

साधूनामाचार्योपाध्यायैः सह कलहस्थानानि लिखन्ते—

“आयरियोवज्जायस्स णं गणंसि पंच वुग्गहटाणा पणत्ता, तंजहा-आयरियोवज्जाए णं गणंसि आणं वा धारणं वा नोःसम्मं पंडजित्ता भवइ १ । आयरियोवज्जाए णं गणंसि अत्तारायणियाए किइकम्मं वेणइयं नो सम्मं पंडजित्ता भवइ २ । आयरियोवज्जाए णं गणंसि जे सुअपज्जवजाते धारेइ, ते काले २ नो सम्मं अणुप्पवाइत्ता भवइ ३ । आयरियोवज्जाए णं गणंसि गिलाणसेहवेयावचं नो सम्मं अब्भुट्ठित्ता भवइ ४ । आयरियोवज्जाए णं गणंसि अणापुच्छियचारिया भवइ इति ५ ।” वृत्तिर्यथा-आचार्योपाध्यायस्येति समाहारद्वन्द्वः, कर्मधारयो वा, ततश्चाचार्यस्योपाध्यायस्य चाचार्योपाध्यायस्य वा 'गणंसिति' गणे विग्रहस्थानानि-तलहाश्रयाः । आचार्योपाध्यायो द्वयं वा गणे-गणविषये आज्ञां हे साधो ! भवतेदं विधेयमित्येवंरूपामादिष्टाम् । धारणां-न विधेयमित्येवंरूपां नो नैव सम्यगौचित्येन प्रयोक्ता भवतीति साधवः परस्परं कलहायन्ते, असम्यग्निर्योगाद् दूर्निर्गतत्वाच्च । अथवा अनौचित्येन नियोक्तारमाचार्यदिकमेव कलहायन्ते, इत्येवं सर्वत्रेति । अथवा गृहार्थपदैरेगीतिर्यस्य पुरतो देशान्तर-

स्थगीतार्थनिवेदनाय गीतार्थो यदतिचारनिवेदन करोति साऽऽज्ञा, असकृदालोचनादानेन यत्प्रायश्चित्तविशेषाव-
 धारण सा धारणा, तयोर्न सम्यग्रयोक्तेति कलहभागिति प्रथमम् । तथा स एव 'अहारापणिगाण इति' रत्नानि
 द्विधा, द्रव्यतो भावतश्च, तत्र द्रव्यत कर्मेतनादीनि भावतो ज्ञानादीनि । तत्र रत्नैर्ज्ञानादिभिर्ब्यवहरतीति रत्नि-
 कः-दृष्टत्पर्यायो यो रत्निको यथारात्निक तद्भावस्तत्ता तथा यथारात्निकतया-यथाज्येष्ठं कृतिकर्म-वन्दनक
 चिनय एव वैनधिक तच्च न सम्यक् प्रयोक्ता अन्तर्भूतकारितार्थत्वाद्वा प्रयोजयिता भवतीति द्वितीयम् । तथा स
 एव यानि श्रुतस्य पर्यवजातानि-सुत्रार्थप्रकारान् धारयति-धारणाविपयीकरोति तानि काले काले-यथावसरं न
 सम्यगनुप्रवाचयिता भवति न पाठयतीत्यर्थः इति तृतीयम् । कालेऽनुप्रवाचयितेत्युक्तम्, तत्र गाथा - "काल-
 क्षमेण परा, सवच्छरमाइणा उ ज जंमि । त तमि चैव धीरो, वाण्ज्जा सो य कालोऽय ॥ १ ॥ तिवरिसपरियागस्त
 उ, आयारपकप्पनामज्झयण । चउवरिसस्त य सम्म, सूअगड नाम अगति ॥ २ ॥ दसकप्पव्ववहारा, सवच्छर-
 पणगदिन्निरयस्सेव । ठाण ममवाओवि य, अंगे ते अट्टयासम्म ॥ ३ ॥ दसवासस्त त्रियाओ, एकारसवासपस्स
 य इमे उ । खुड्डियविमाणमाई, अज्झयणा पच पायव्वा ॥ ४ ॥ वारसवासस्त तहा, अरुणुववायाइ पच अज्झयणा
 तेरसवासस्त तहा, उट्टाणसुयाइया चउरो ॥ ५ ॥ चउदसनासस्त तहा, आसीविसभावण जिणा विति । पवरस
 चासस्त य, दिट्ठीविसभावणं तह य ॥ ६ ॥ सोलसवासार्इसु, एकोत्तरखुड्डिणसु जहसस । चारणभावणमट्ट-
 सुविणभावणा तेअगनिसग्गा ॥ ७ ॥ ण्णवीसग्गस उ, दिट्ठीवाओ हुवालसमंग । सपुण्णवीसवरिसो,

अणुवाहं सव्वसुत्तस्स ॥८॥” तथा स एव ग्लानशैक्षवैयावृत्त्यं प्रति न सम्यक् स्वयमभ्युत्थाता-अभ्युपगन्ता भवतीति चतुर्थम् । तथा स एव गणं अनापृच्छय चरति क्षेत्रान्तरसंक्रमादि करोतीत्येवंशीलोऽनापृच्छयचारीति पञ्चमं विग्रहस्थानम् । इति स्थानाङ्गपञ्चमस्थानकप्रथमोद्देशके ४४० प्रतौ २५३ पत्रे ॥ १२ ॥

एतेनैव च सूत्रेण ‘ काले अणुप्पवाहत्ता ’ इत्यादिवाक्यात्साधूनामपि यथोक्तवर्पातिक्रमे यथोक्तं शास्त्राध्यापनमुक्तम् । ततश्च ये गृहस्थान् सूत्रमध्यापयन्ति, ते निरस्ता दृष्टव्याः ।

केचिदवश्यंभावितयाऽपि केवलिशरीराज्जीविविराधनां न स्वीकुर्वते, चलोपकरणतां च जानाना अपि साग्रहाशयत्वाद्, वदन्ति च जानन्नपि केवली कथं जीवघ्नं व्यापारं कुर्यात् ?, तच्चासत् । अवश्यंभाविभावस्य केवल्लिभिरशक्यप्रतीकारत्वाद्, अन्यथा जानन्नपि केवली कथं ह्यवश्यवदपक्रोशकचस्त्रापहारकपुरुषसकाशं गच्छति ? कथं वा तस्माद् दूरमुपसर्पतस्तस्य वस्त्रापहाराद्यापद्येत ? तस्मादवश्यंभाविभावोऽशक्यप्रतीकार एव । ह्यवस्थकेवल्लिचस्त्रापहारादिसूत्रे चेमे-

“ पंचहिं ठाणेहिं छउमत्थे उदिन्ने परीसहोवसणे सम्मं सहेज्जा तित्तिक्खेज्जा अहियासेज्जा । तंजहा-उदिण्णकस्से खलु अयं पुरिसे उम्मत्तगभूए तेण मे ऐस पुरिसे अहोसइ वा अवहसइ वा निच्छोडेइ वा निव्वभत्थेइ वा बंधेइ वा रुंधइ वा छविच्छेयं वा करेइ पमारं वा नेइ उद्वेह वा वत्थं वा पडिगहं वा कवलं वा पाय-

पुत्राणां वा आर्द्रिदुःखं वा भिदइ वा अवरुड वा १ । जस्यार्द्रुदुःखं गलु अय पुरिसे तेषां मे एस पुरिसे अफोसइ
 वा तांते जाय अवरुड वा २ । मम च ण तब्भमेयणिज्जे रुम्मे उदिने भयड तेषां मे एस पुरिसे अफोसइ वा जाय अ-
 वरुड वा ३ । मम च ण सम्ममसग्गमाणरुम जाय अणत्थियामेमाणस्स कि मने कज्जड ? एगतसो मे पावे रुम्मे कज्जड ४ ।
 मम च ण सम्म सग्गमाणस्स जाय अत्थियामेमाणस्स कि मने कज्जड ? एगतसो मे निज्जरा कज्जड ५ । उवोतेहिं पचाहिं
 दाणेहिं छउमत्थे उदिने परीसगेयसग्गे सम्म सग्गेजा जाय अत्थियामेजा ॥ पचाहिं दाणेहिं केवली उदिने परी-
 सगेयसग्गे सम्मं सग्गेजा जाय अत्थियामेजा । तज्जाय-गेत्तचिंते गलु अय पुरिसे तेषां मे एस पुरिसे अफोसइ वा
 तांते जाय अवरुड वा १ दित्तचिंते गलु अय पुरिसे तेषां मे एस पुरिसे जाय अवरुड वा २ जस्यार्द्रुदुः
 खं गलु अय पुरिसे तेषां मे एस पुरिसे जाय अवरुड वा ३ मम च ण तब्भमेयणिज्जे रुम्मे उदिने भयड तेषां मे एस
 पुरिसे जाय अवरुड वा ४ मम च ण सम्म सग्गमाणे तितिसग्गमाणे अत्थियामेमाणे पारिसिन्ना गल्लने
 अने छउमत्था मग्गा निग्गाया उदिने २ परीसगेयसग्गे एव सम्म सत्तिस्सति जाय अत्थियामिस्सति ५
 इतोहिं पचाहिं दाणेहिं केवली उदिने परिसहे सम्म सग्गेजा जाय अत्थियामेजा इति ॥ इत्तिर्यथा- ' पचनी
 त्यादि ' स्फुटं किंतु त्रापते येन तन्च्छद्व-ज्ञानात्तरणादियातिरुर्मचतुष्टय तत्र तिष्ठतीति छद्मस्थ-सत्तुपाय इत्यर्थः ।
 उदीर्णान्-उदितान् परीपहोपसर्गानभित्तररूपान् सम्यक्कृपायोदयनिरोधादिना सत्तेत भयाभावेनाधिचलना-
 न्दत्तत्, क्षमेन क्षान्त्या, तितिक्षेत अदीनतया, अग्र्यामीत परीपहादावेवाधिस्येनासीत न चलेदिति ।

उदीर्णशुद्धितं प्रबलं वा कर्म-मिथ्यात्वमोहनीयादि यस्य स उदीर्णकर्मा खलु चाप्रयालङ्कारे अयं प्रत्यक्षः पुरुष उन्मत्तको सदिरादिना विप्लुतचित्तः स इव उन्मत्तकभूतः, भूतशब्दस्योपमानार्थत्वात्, उन्मत्तक एव वा उन्मत्तकभूतो भूतशब्दस्य प्रकृत्यर्थत्वादुदीर्णकर्मा, यतोऽयं उन्मत्तकभूतः पुरुषः तेन कारणेन 'चे इति' मां एषः अयमाक्रोशति शपति, 'उपहसइति' उपहासं करोति, अपवर्षति आगवर्षणं करोति, भिच्छोदयति सम्बन्धान्तर-सम्बन्धं हस्तादौ गृहीत्वा बलात्क्षिपति, निर्भर्त्सयति दुर्वचनैः, बध्नाति रज्ज्वादिना, रुणद्धि काराणात्प्रवेशादिना, छेदेः-शरीरावयवस्य हस्तादेः छेदं करोति, प्रमारं-सरणप्रारंभः प्रमारो मूर्च्छाविशेषो कारणस्थानं वा तं नयति-प्रापयतीति, अपद्रावयति आरयति, अथवा प्रमारं मरणमेव 'उद्देश्येति' उपद्रवयति उपद्रवं करोतीति, पतद्ग्रहं-पात्रं कस्यलं प्रतीतं पादप्रोच्छन्नं-रजोहरणं आच्छिनत्ति-यलाङ्कुडालयति, विच्छिनत्ति-विच्छिन्नं करोति दूरे न्यवस्थापयतीत्यर्थः, अथवा वस्त्रमीपच्छिनत्ति-आच्छिनत्ति, विशेषेण छिनत्ति-विच्छिनत्ति, भिनन्ति-पात्रं स्फोटयति अपहरति-चोरयति । वाशब्दाः सर्वे विकल्पार्थाः, इत्येकं परीपहादिसहनालम्बनस्थानं । इदं चाक्रोशादिकमिह प्राय आक्रोशवधाभिधानपरीपहद्वयरूपं मन्तव्यम्, उपसर्गवियक्षायां तु मानुष्यकं प्राद्वेषि-काद्युपसर्गरूपमिति । तथा यक्षाधिष्ठितो-देवताधिष्ठितोऽयं, तेनाक्रोशयतीत्यादि छिनीयम् । तथा अयं हि परी-पहोपसर्गकारी मिथ्यात्वादिकर्मवशावर्त्ती 'ममं च णंति' मम पुनस्तेनैव मानुष्यकेण भवेन जन्मना वेच्यते-अनुभूयते यत्तत्तद्भववेदनीयं कर्मोदीर्णं भवति अस्ति तेनैव मामाक्रोशयतीत्यादि तृतीयम् । तथा एष वालिशः पापाभीनत्वा-

त्करोतु नामाक्रोशनादि मम पुनरसहमानस्य 'किं मन्वेत्ति' मन्ये इति निपातो वितर्कार्थः 'कञ्जडत्ति' सप्यते
 इह विनिश्चयमाह—'एगतसोत्ति' एकान्तेन सर्वथा पाप कर्मा-असातादि क्रियते-सप्यते इति चतुर्थः । तथा
 अय तावत्पाप यद्वाति मम चेद सहतो निर्जरा क्रियते इति पञ्चमम् । 'इचेतेहीत्यादि' निगमनमिति, शेष
 सुगममिति । छद्मस्थविपर्यय केनलीति तत्सूत्रम् । तत्र चक्षिसचित्तः पुत्रशोकादिना नष्टचित्तः । दृसचित्त पुत्र-
 जन्मादिना दर्पत्रचित्तानुम्भत्त एवेति । मा च सहमान दृष्ट्वा अन्येऽपि सहिष्यन्त्युत्तमानुसारित्वात्प्राय इतरे-
 पाम् । यदाह—“जो उत्तमोहं मगो, पहओ सो दुक्करो न संसाण । आयरियमि जयते, तयणुचरा केण सीए-
 ज्ज ॥ १ ॥” त्ति 'इचेतेहि इत्यादि' अत्रापि निगमन, शेष सुगमम् ॥ इति स्थानान्नापञ्चमस्थानकप्रथमोदेशके

४४० प्रतौ २५५२५६ पत्रे ॥ १३ ॥

श्रीजिनशासने कुत्रापि नैकान्तो दृढो विधेयो, यतो निषिद्धमाद्रियते कारणात्, क्वचिदाहृतमपि निषि-यते ।
 नैकान्तत किञ्चिन्निषिद्धमाहृत वा, सूत्राशैव सर्वत्र प्रमाण, न स्मतिरूपना । एत्र प्रतिमापूजादिष्यपि ज्ञेयम् । तथैव
 च साधूना परमनिषिद्धोऽपि स्त्रीस्पर्शो निर्ग्रन्थयलम्बनादौ विहितत्वेनोक्तः समीचीनतामञ्चति । तत्सूत्र चेदम्-
 प्यह्नि ठाणेहि समणे निग्गथे निग्गथि गिण्हमाणे वा अवलम्बमाणे वा पाइरुमइ, तजहा-नि-
 ग्गथि च ण अत्रपरे पसुजाइए वा पस्सिजाइए वा ओहाण्जा, तत्थ निग्गथे निग्गथि गिण्हमाणे वा अवलम्बमाणे
 ना नाइक्कमइ ? । निग्गथे निग्गथि दुग्गसि वा विसमसि वा पम्बलमाणि वा पवडमाणि वा गिण्हमाणे वा अत्रल-

वमाणे वा नाइक्कमइ २ । निगंथे निगंथिं सेथंसि वा पंकंसि वा उदंगंसि वा उदंगंसि वा उवक्कसमाणिं वा उवु-
 ज्जसमाणिं वा गिण्हमाणे वा अवलंबमाणे वानाइक्कमइ ३ । निगंथे निगंथिं नावं आरुहमाणे ओरुहमाणे वा णाइ-
 क्कमइ ४ । खित्तइत्तं दित्तइत्तं जक्खाइट्टं उस्मायत्तं वा उवसग्गत्तं वा साहिगरणं सपायच्छित्तं भत्तपाणपडि-
 याइक्खित्तं अट्टजायं निगंथे निगंथिं गिण्हमाणे वा अवलंबमाणे वा णाइक्कमइ ५ । ” वृत्तिर्यथा-‘पंचहिं-
 इत्यादि’ सुगमम् नवरं ‘गिण्हमाणेत्ति’ बाह्यादावङ्गे गृह्णन् अवलंबमानः-पतन्तीं बाह्यादौ गृहीत्वा धारयन्, अथवा
 ‘सन्ध्यागियं तु गहणं, करेण अवलंबणं तु देसंमिस्सि ।’ नातिक्रामति स्वाचारमाज्ञां वा गीतार्थः स्थविरो वा निर्ग-
 न्तिकाभावेन यथाकथञ्चित्पशुजातीयो दसो गवादिः; पक्षिजातीयो गृध्रादिः; ‘ओहाएज्जत्ति’ उपहन्यात्तत्र उपह-
 न्ने गृह्णन्नतिक्रामति, कारणिकत्वान्निष्कारणत्वे तु दोषाः; यदाह-“सिच्छत्तं उट्टुहो विराहणा फासभावसंबंधो,
 पडिगसणाई दोसा सुत्तासुत्ते य नायव्वा॥१॥ इत्येकम् । तथा दुःखेन गस्यतेस्सो दुर्गः । स च त्रिधा-वृक्षदुर्गः श्वापद-
 दुर्गो म्लेच्छादिमनुष्यदुर्गः । तत्र वामार्गे, उत्तं च-“तिविहं च होइ दुग्गं, इक्खे सावयमणुस्सदुग्गं च ”स्ति ।
 तथा धिपमे वा-गर्त्तापाषाणाद्याकुले पर्वते वा प्रस्खलन्तीं वा गत्या प्रपतन्तीं वा सुवि । अथवा “भूसीए अक्षंपत्तं
 पत्तं वा हत्थजाणुणादीहिं । पक्खलणं नायव्वं पवडणभूसीय गत्तेहिं । १ ।” गृह्णन्नतिक्रामतीति द्वितीयम् । तथा
 पङ्कः पनको वा सजलो यत्र निमज्जते स सेकस्तत्र वा, पङ्कः कर्दमस्तत्र वा, पनके वा आगन्तुकप्रतनुद्रवरूपे कर्दम
 एव वा अपकसन्तीं पङ्कपनकयोः परिहसन्तीं अपोत्थमानां सेके पनके वा नीयमानां गृह्णन्नतिक्रामतीति ।

गाथा चेह—“पको ग्लु चिन्मिह्लो, आगतुपतणुओ दवो पणओ । सोचिय सजलो सेओ, सिइज्जइ जत्थ दुविहेवि
 ॥१॥त्ति । परुपणगसु नियमा, उवकसण दुज्जण सिया सेण । निगमि निमज्जणा य, सजले सेण सिया दोवि॥२॥”त्ति
 इति तृतीयम् । तथा—‘नावमाकहमाणेत्ति’ आरोहयन् ‘ओरुहमाणेत्ति’ अवरोहयन्तुत्तारयन्तित्यर्थो नातिक्रामतीति
 चतुर्थम् । तथा—‘क्षिस-नष्ट रागभयापमानौश्चित्त यस्या सा क्षिसचित्ता ता वा । उक्त च—“रागेण वा भयेण वा, अहवा
 अग्रमाणिया महतेरि । एतेरि रिचचित्ति” तथा हस-सन्मानाहर्षवचित्त यस्याः सा हसचित्ता ता वा । उक्त च
 —“इति एस असमाणा, खित्तो समाणओ भवे दित्तो । अग्गीव इधणेण, दिप्पइ चित्त इमोहे तु ॥ १ ॥ लाभमण्ण व
 मत्तो, अहवा जेऊण दुज्जय सत्तुति ” । यक्षेण-देवेन आधिष्ठा-अधिष्ठिता यक्षाधिष्ठा ता वा । अत्रोक्तम्—
 “ पुन्वभववेरिणा, अहवा रागेण रागिया सती । एतेरि जग्गइहत्ति” उन्माद उन्मत्ता प्राप्ता उन्मादप्राप्ता ता वा ।
 अत्राप्युक्तम्—“उम्माओ रलुदुविहो, जग्गणसो य मोहणिल्लो य । जग्गणसो वुत्तो, मोहेण इम व वोच्छामि ॥१॥
 रूग्ग दट्टण, उम्माओ अहव पित्तमुच्छाणत्ति” उपसर्ग-उपद्रव प्राप्ता उपसर्गप्राप्ता ता वा । इहाप्युक्तम्—“ तिविहे
 खलु उवस्सग्गे, दिन्वे माणस्सण तिरिग्गे य । दिन्वे य पुव्वभणिण, माणस्से आभिओगे य ॥१॥ विज्जाण मतेण य,
 चुण्णेण व जोइया अणप्पवसत्ति” तथा सहाधिकरणेन साधिरुणा युद्धार्यमुपस्थिता ता वा । सह प्रायश्चित्तेन
 सम्रायाश्चित्ता ताम् । भावना चेह—“अहिगरणमि कयमि उ, गामेत्तुमुविट्ठियाण पच्छित्त । तप्पढमया भण्ण, हेइ किल
 ताव वहमाणी ॥ १ ॥” तथा भक्तपाने आभव प्रत्याख्याते यया सा भक्तपानप्रत्याख्याता, ता वा । इह गाथा—“अट्ट

वा हेतुं वा, समणीणं विरहणं कर्हितस्स । सुच्छाणं विवडियाणं, कप्पइ गहणं परिणयाणं ॥१॥” तथा अर्थः—कार्य-
मुत्पत्राजनतः स्वकीयपरिणेत्रादेर्जातं यथा सा अर्थजाना, पतिचौरादिना संयमाच्चाल्यमानेत्यर्थः तां वा ।
इह गाथा अन्नोचि जीए क्कां संजायं एस अत्थजायो डा तां पुण संजत्तभावा, चालिज्जांति समवलंयं ॥१॥”ति इति
स्थानाङ्गपञ्चमस्थानकद्वितीयोद्देशके २४२ प्रश्ने ॥ १४ ॥

केचिदशान्त्रज्ञाः प्रतिपादयन्ति, यथा यादृशान्तादृशो भवतु परं तीर्थङ्करासनोपधिष्टत्वात्तीर्थङ्करतुल्यत्वा-
च्चाचार्यो न त्याज्यः । असत्प्ररूपणे तु तस्य संसारवृद्धिः, किमन्येषामित्यादि । तच्च कुमतिविजुंभितं, कैश्चित्
कारणैराचार्योपाध्यायस्यपि गणापक्रमणं भवतीत्युक्तत्वात् । नचेदम्—

“पंचहिं ठाणेहिं आयरियउवज्जायस्स गणापक्रमणे पणत्ते । तंजहा-आयरियउवज्जाए गणंसि आणं वा
धारणं वा नो सम्मं पंडजित्ता भवइ १ । आयरियउवज्जाए गणंसि अट्टारायणियाए किइकम्मं वेणइयं णो सम्मं
पंडजित्ता भवइ २ । आयरियउवज्जाए गणंसि जे सुअपज्जयजाए धारिंति ते काले काले नो सम्ममणुपवाएत्ता
भवइ ३ । आयरियउवज्जाए गणंसि सगणियाए वा परगणियाए वा निग्गंथीए नादिल्लेसे भवइ ४ । मित्तणा-
इरणे वा से गणाओ अवक्खमेज्जा तेसिं संगहोवगहट्टयाए गणापक्रमणे पन्नत्ते इति” वृत्तिर्यथा—‘पंचहिं इत्यादि’
सुगमम् । नवरं आचार्योपाध्यायस्य आचार्योपाध्याययोर्वो गणात्—गच्छादपक्रमणं—निर्गमो गणापक्रमणम् ।

आचार्योपाध्याययोगे गच्छविषये आज्ञा वा योगेषु प्रवर्त्तनलक्षणा धारणा वा धेधेषु प्रवर्त्तनलक्षणा नो-नैव
 सम्यग् यथौचित्य प्रयोक्ता तयो. प्रवर्त्तनशीलो भवति, इदमुक्तं भवति-दुर्विनीतत्वाद्गणस्य ते प्रयोक्तुमशक्नुवन्
 गणादपक्रामति, कालिकाचार्यवदित्येकम् । तथा गणविषये रत्नाधिकतया यथाज्येष्ठ कृतिकर्म तथा वैनयिक-
 विनय नो-नैव सम्यक् प्रयोक्ता भवति, आचार्यसपदा साभिमानत्वात् । यत आचार्येणापि प्रतिक्रमणक्षा-
 मणादिपूचितानामुचितविनयः कर्त्तव्य एवेति द्वितीयम् । तथाऽसौ यानि श्रुतपर्यवजातानि-यान् श्रुतपर्याय-
 प्रकारानुदेशकाध्ययनादीन् धारयति ह्यविस्मरणतस्तानि काले काले यथावसर नो सम्यगनुप्रनाचयिता-तेषा
 पाठयिता भवति । 'गणोत्ति' इह सवध्यते, तेन गणे-गणविषये गणमित्यर्थ । तस्याविनीतत्वात्त्वस्य वा सुव-
 लपटत्वान्मन्दप्रज्ञत्वाद्धेति गणादपक्रामतीति तृतीयम् । तथाऽसौ गणे वर्तमान' 'सगणियाएत्ति' स्वगणसम्ब-
 न्धिन्या 'परगणियागति' परगणसत्काया वा निग्रन्थ्या तथाविधाशुभकर्मवशवर्त्तितया सकलकल्याणाश्रय-
 समसौधमध्याह्निलेश्या-अन्त करण यस्यासौ बहिलेश्य आसक्तो भवतीत्यर्थः एव गणादपक्रामतीति । न चेदम-
 धिकगुणत्वेनास्यासम्भाव्यम् यत' पठ्यते-"कृन्माह नूण घणाधिक्यकृणह गुरुयाह वज्रसाराह । नाणदृढियपि
 पुरिस, पथाओ उप्पह नेति ॥१॥" इति चतुर्थम् तथा मित्र-ज्ञातिर्गणो वा सुहृत्स्वजनवर्गो वा भे-तस्याचार्यदेः
 कुतोऽपि कारणाद्गणादपक्रमेत, अतस्तेषा सुहृत्स्वजनाना संग्रहायर्थं गणादपक्रामण प्रज्ञसम् । तत्र सग्रहस्तेषा स्वीकार
 उपग्रहो वज्रादिभिरुपष्टभ इति पञ्चमम् । इति स्थानाद्गपचमस्थानकृद्वितीयोदेशके २४२ प्रनौ १५२ पत्रे ॥ १५ ॥

केचिच्च वयं सिद्धान्तोक्तमेव स्वीकुरुम इत्यादि वृथा प्रलपन्तः परंपराचरणाय प्रलपन्ति, तच्चाज्ञानविलसितम् । यतः शास्त्रे सुनीनां प्रायश्चित्तदानाधिकारे आगमश्रुतज्ञाधारणजीतानां व्यवहारत्वेनोक्तत्वात् । तच्चेदस्मिन् पंचविहे व्यवहारं पण्णत्ते, तंजहा-आगमे सुए आणा धारणा जीए । जहा से तत्थ आगसे सिया, तत्थ आगमेणं व्यवहारं पट्टवेज्जा १ । नो से तत्थ आगसे सिया, जहा से तत्थ सुते सिया, सुतेणं व्यवहारं पट्टवेज्जा २ । नो से तत्थ सुते सिया, एवं जाव जहा से तत्थ जीए सिया, जीएणं व्यवहारं पट्टवेज्जा । इच्छेतेहिं पंचहिं व्यवहारं पट्टवेज्जा । तंजहा-आगमेणं जाव जीएणं, जहा जहा से तत्थ आगसे जाव जीए तहा तहा व्यवहारं पट्टवेज्जा इति” वृत्तिर्यथा-‘पंचविहे इत्यादि’ । व्यवहरणं व्यवहारः, व्यवहारो-सुसुधुप्रवृत्तिनिवृत्तिरूपाः, इह तु तत्रिवन्धनत्वाद् ज्ञानविशेषोऽपि व्यवहारः । तत्रागम्यन्ते-परिच्छिद्यन्ते अर्था अनेनेत्यागमः केवलमनःपर्यायावनिपूर्वचतुर्दशकदशकनवरूपः १ शेषं श्रुतमाचारप्रकल्पादि श्रुतम् २ नवादिपूर्वाणां श्रुतत्वेऽप्यनीन्द्रियार्थज्ञानहेतुत्वेन सात्तिशयत्वादागमव्यपदेशः केवलवदिति । यदगीतार्थस्य पुरतो गृहार्थपदैदेशान्तरस्थगीतार्थनिवेदनायातिचारालोचनमितरस्यापि तथैव शुद्धिदानं साऽऽज्ञा ३ गीतार्थसंधिमेव द्रव्याद्यपेक्षया यत्रापराधे गथा या विष्णुद्धिः कृता तामवधार्य यदन्यस्तत्रैव तथैव तामेव प्रयुक्ते सा धारणा । वैयावृत्त्यकरादेर्वा गच्छोपग्रहकारिणोऽशोपस्यानुचितस्योचितप्रायश्चित्तपदानां प्रदर्शितानां धारणं धारणेति । ४ । तथा द्रव्यक्षेत्रकालभावपुरुषप्रतिपेवानुवृत्त्या संहननधृत्यादिपरिहाणिमवेक्ष्य यत्प्रायश्चित्तदानम् यो वा यत्र गच्छे सत्रातिरिक्तः कारणतः प्रायश्चित्तव्यवहारः प्रवर्त्तितो

बहुभिरन्यैश्चानुवार्चितस्तज्जीतमिति, अत्र गाथाः—“ आगमसुयववहारो, मुणह जहा धीर पुरिसपन्नतो । पचस्सो य, परोक्सो
 सो वि अ दुविहो मुणेयव्वो ॥ १ ॥ पचक्सो वि य दुविहो, इदियजो चव नो य इदियञ्चो । इदियपचवखो वि ये,
 पचसु विसएसु नेयव्वो ॥ २ ॥ नोइदियपचवखो, ववहारो सो समासञ्चो तिविहो । ओहिमणपज्जे ये या, केवलनाणे य
 पचस्सो ॥ ३ ॥ पचक्खलागमसरिसो, होइ परोक्सो वि आगमो जस्स । चदमुहीव उ सो वि हु, आगमववहारव होइ ॥४॥
 परोक्ख नवहार, आगमञ्चो सुयहरा ववहरति । चोइसदसपुव्वधरा, नवपुव्विग गधहत्थी य ॥ ५ ॥ [एते गन्धहस्तिसमाः]
 “ ज जह मोल्ल रयण, त जाणइ रयणवाणिञ्चो निउण । इय जाणइ पचक्खी, जो सुज्झइ जेण दिनेण ॥ ६ ॥ कप्पस्स य
 निज्जुत्तिं, ववहारस्सेव परमनिउणस्स । जो अत्थञ्चो वियाणइ सो ववहारी अणुनाञ्चो ॥ ७ ॥ त चैव अणुसज्जेते, [अनुस-
 रन्] ववहारविहिं पउजइ जहुत्त । एसो सुअववहारो, पन्नतो वीयरगेहिं ॥ ८ ॥ अपरक्कमो तवस्सी, गतु जो सोहिकारगस-
 मीवे । न चएई आगतु, सो सोहिकरो विदेसाञ्चो ॥ ९ ॥ अह पट्टवेइ सीस, देसतरगमणनट्टचेट्ठाञ्चो । इच्छामऽजो काउ, सोहि
 तुब्भ सगासमि ॥ १० ॥ सो ववहारविहिन्नु, अणुसज्जिता सुञ्चोवएसेण । सीसस्स देइ ध्याण तस्स इम देह पन्धिच्च
 ॥ ११ ॥ ‘ गूढपरैरुपदिशतीति ’ । ३ । जेणऽ नयाइ दिट्ठ, सोहीकरण परस्स कीरत । तारिसय चैव पुणो, उप्पन्न कारण
 तस्सा ॥ १२ ॥ सो तमि चैव दव्वे, रिउत्ते काले य कारणे पुरिसे । तारिसय चैव पुणो, करिंतु आराहञ्चो होइ ॥ १३ ॥
 वेयावचकरो वा, सीसो वा देसहिंडञ्चो वावि ‘देस अघारतो, चउत्थञ्चो होइ ववहारो ॥ १४ ॥ चि’ बहुसो बहुस्सुएहि, जो
 वत्तो नो नवारिञ्चो होइ । वत्तणुवत्तपमाण, जीएण कय हवइ एय ॥ १५ ॥ तथा-ज जस्स उ पन्धिच्च, आयरियपरपराए

अचिरुद्धं । जोगा य बहुविहीया, एसो खलु जीयकप्पो उ ॥ १६ ॥ ” इति । जीतं-आचरितमिदं चास्य लक्षणम्, “असदं गण समाइन्नं, जं कत्थइ केणई असावज्जं । न निवारियमन्नेहिं, बहुमणुमयमेयमायरिथं ॥ १७ ॥ ” इति, आगमादीनां व्यापारणे उत्सर्गापवादावाह-‘ यथेति ’-यत्प्रकारः केवलादीनामन्यतमः ‘से’ तस्य व्यवहर्तुः स च उक्तलक्षणः । तत्र तेषु पञ्चसु व्यवहारेषु मध्ये तस्मिन् वा प्रायश्चित्तदानादिव्यवहारकाले व्यवहर्त्तव्ये वा वस्तुनि विषये आगमः-केवलादिः स्यात्-भवेत्तादृशेनेति शेषः । आगमेन व्यवहारं-प्रायश्चित्तदानादिकं प्रस्थापयेत्-प्रवर्त्तयेन्न शेषैः, आगमेऽपि पञ्चविधे केनलेनावन्ध्यवोधकत्वात्तस्य तदभावे च मनःपर्यायैर्गैवं प्रधानतराभावे इतरेणेति, अथवा ‘ने’ नैव ‘से’ तस्य स वा तत्र व्यवहर्त्तव्यादावागमः स्यात् यथा-यत् प्रकारं तत्र श्रुतं स्यात्तादृशेन श्रुतेन व्यवहारं प्रस्थापयेदिति । ‘इजेतेहिं’ इत्यादि निगमनं सामान्येनेति । यथा यथासौ तत्रागमादिः स्यात्तथा तथा व्यवहारं प्रस्थापयेदिति तु विशेषनिगमनम् । इति स्थानाङ्गपञ्चमस्थानकद्वितीयदिशके ४४०प्रतौ २६६पत्रे ॥ १६ ॥

ननु धर्मपुरुषयोः कः प्रतिविशेष ? उच्यते, धर्मः श्रुतचारित्रादिः । पुरुषं तत्कलभूतं शुभं कर्म । पयमेव भगतीवृ-

चावभिप्रायस्तथाऽत्रापि-

णवविहे पुने पनेत्ते । तं जहा-अन्नपुन्ने १ पाणपुन्ने २ वत्थपुन्ने ३ लेणपुन्ने ४ सयणपुन्ने ५ मणपुन्ने ६ वत्तिपुन्ने ७ कायपुन्ने ८ नमोक्कारपुन्ने ९ । इति । वृत्तिर्यथा-‘पुन्ने’ त्यादि, पात्रायान्नदानाद्यस्तीर्थङ्करनामादिपुण्यप्रकृतियन्धस्तदन्नपुण्यमेवं सर्वत्र । नवरं ‘लेण’ति लयनं-गृहम्, शयनं-संस्तारकः, मनसा गुणेषु तोषात्, वाचा प्रशंसनान्, कायेन पर्युपासनात्,

नमस्काराच्च, यत्पुण्य तन्मनःपुण्यादीनि । उक्तं च “अन्नं १ पानं २ च वस्त्रं ३ च, आलयं ४ शयना ५ सनम् ६ । शुश्रूषा ७ वन्दनं ८ तुष्टि ९, पुण्य नवविधं स्मृतम् ॥ १ ॥ ” इति स्थानान्नवमस्थानके ४४० प्रती ३३७ पत्रे ॥ १७ ॥

दुर्लभाधिनि प्रतिमापलापिन केचन स्थापना नाङ्गीकुर्वन्ते, तच्च तेषा भृताविष्टहसितप्राय, सिद्धान्ते स्थापनायाः सत्यत्वेनोक्तत्वात् । सचायम्—

“ दमविधे सचे पन्ते । तजहा-जणवय १ समय २ ठगणा ३, नामे ४ रुमे ५ पडुच्चसचे य ६ । ववहार ७ भाग ८ जोगे ९, दसमे श्रोत्रम्मसचे य १० ॥ १ ॥ ” दृत्तिर्यथा— ‘ जणवय ’ चि सत्यशब्द प्रत्येकाभिसवन्धनीयः ततश्च जनपदेषु-देशेषु यद्यदर्थवाचकतया रूढ देशान्तरेऽपि तत्तदर्थवाचकतया प्रयुज्यमान सत्य च्छित्तयमिति जनपदसत्यम्, यथा कोङ्कणादिषु पयः पिच्च नीरमुदकमित्यादि, सत्यत्व चास्यादुष्टविवक्षाहेतुत्वान्नाजनाजनपदेष्विष्टार्थप्रतिपत्तिजनकत्वव्यवहारप्रवृत्तेरेव शेषेष्वपि भावना कार्येति । ‘ समय ’ चि समत च तत्सत्य चेति समतसत्यम्, तथाहि-कुमुदकुवलयोत्पलतामरसाना समाने पद्मसभये गौपालादीनामपि समतमरविन्दमेव पद्मजमिति, अतस्तत्र समततया पद्मजशब्द सत्यः, कुवलयोदानसत्योऽसमतत्वादिति । ‘ ठगण ’ चि स्थाप्यते इति स्थापना-यल्लेप्यकर्माहदादिनिरूपेण स्थाप्यते तद्विषये सत्य स्थापनासत्यम्, यथाऽजिनोऽपि जिनोऽयमनाचार्योऽप्याचार्योऽयमिति । ‘ नामे ’ चि नाम-अभिधान तत्सत्य नामसत्यम्, यथा कुलमवर्द्धयन्नपि कुलवर्द्धन उच्यते एव धनवर्द्धन इति । ‘ रूमे ’ चि-रूपापेक्षया सत्यम् रूपसत्य, यथा प्रपञ्चयति गत्रजितरूप धारयन् प्रत्रजित उच्यते, नचासत्यताऽस्येति । ‘ पडुच्चसचे ’ चि प्रतीत्य-आश्रित्य त्स्त्वन्तर गत्यम् प्रतीत्यसत्य यथा अनामि-

विचार-

॥ ३८ ॥

काया दीर्घत्वं ह्रस्वत्वं चेति । तथाहि-तस्यानन्तपरिणामस्य द्रव्यस्य तत्तत्सहकारिकारणसंनिधानेन तत्तद्रूपमभिव्यज्यत इति सत्यता । 'व्यवहार'सि व्यवहारेण सत्यं व्यवहारसत्यम्, यथा दहते गिरिगलति भाजनम्, अयं च गिरिगततुणादिदाहे व्यवहारः प्रवर्त्तते, उदके च गलतिसतीति । 'भाव'सि भावं-भूषिष्ठुक्लादिपर्यायमाश्रित्य सत्यं भावसत्यम्-यथा शुक्ला वला-केति, सत्यपि हि पञ्चवर्णसंभवे शुक्लवर्णेऽकटत्वात् शुक्लेति । 'जोगे'सि योगतः-संचन्धतः सत्यं योगसत्यं, यथा दण्डयोगा-दण्ड-द्वययोगान्धत्र एवेत्येते । दशममौपम्यमत्यमिति उपमैवौपम्यं तेन सत्यमौपम्यसत्यम्, यथा समुद्रवत्तडागं, देवोऽयं सिंहस्त्वमिति सर्वत्रैकारः प्रथमैकवचनार्थो दृष्टव्यः । इति स्थानान्नादशमरथानके ४४०प्रतौ ४०४पत्रे ॥ १८ ॥

दानस्वरूपजिज्ञासया किञ्चिद्विच्यते-

दानस्वरूपजिज्ञासया किञ्चिद्विच्यते-
दानस्वरूपजिज्ञासया किञ्चिद्विच्यते-
दानस्वरूपजिज्ञासया किञ्चिद्विच्यते-
दानस्वरूपजिज्ञासया किञ्चिद्विच्यते-
दानस्वरूपजिज्ञासया किञ्चिद्विच्यते-

“ दसविहे दाणे पत्रते, तं जहा-अणुकंपा १ संगहे २ चेष, भये ३ कालुणिणइ ग ४ । लजाए ५ गारेणं च ६,
अधम्मे ७ उण सत्तमे ॥१॥ धम्मे ८ ग अट्टमे युत्ते, काहीइ ९ य कयंति १० य । चुत्तिय्या-दानस्य भेदानामनुयोगमाह-
'दस' इत्यादिः, अणुकंपेत्यादिश्लोकः सार्द्धः, 'अणुकंप' इति दानशब्दसंबन्धादनुकंपया-कृपया दानं दीनानाथवि-
पयमनुकंपादानमथवा अनुकंपातो यदानं तदनुकंपैवोपचारात्, उक्तं च वाचकमुल्लेखमास्मानिपूज्यापादः-“कृपणेऽ नाथदरिद्रे,
व्यसनप्राप्ते च रोगशोकहते । यदीयते कृपाथादनुकंपा तद्वेदानम् ॥ १ ॥” राजहृणं सद्ग्रहो-व्यसनादौ महायकरणं, तदर्थं
दानं सद्ग्रहदानम्, अथवा अभेदादानमपि सद्ग्रह उच्यते, आह च-“ अभ्युदये व्यसने वा, यत्किञ्चिदीयते सहायार्थम् ।
तत्सद्ग्रहतोऽभिमतं, मुनिभिर्दानं न मोक्षाय ॥ १ ।” तथा भयाद्यदानं तद्व्यदानम्, भयनिमित्ताद्वा दानमपि भयमुपनारा-

दिति । उक्त च-राजारक्षपुरोहितमधुमुखमावह्नदण्डपाशेषु च । यदीयते भयार्थं तद्भयदानं उर्थेयम् ॥ १ ॥३, 'कालुण्णिएह
 य' ति कारुण्य-शोकस्तेन पुनरियोगादिजनितेन तदीयस्यैव तल्पदेः स जन्मान्तरे सुखितो भवति । वासनातोऽन्यस्य वा
 यद्दानं तत्कारुण्यदानं, कारुण्यजन्यत्वाद्वा दानमपि कारुण्यमुक्तमुपचारादिति ४, लज्जया-ष्टिया दानं यत्तल्लज्जानमुन्यते ।
 उक्तं च-"अभ्यर्थितः परेण तु, यद्दानं जनसमूहमध्यगतं । परचित्तरत्नार्थं, लज्जयास्तद्भवेद्दानम् ॥१॥" ५, इति, 'गारवेण
 च' ति गौरवेण-गर्वेण यदीयते तद्गौरवदानमिति । उक्तं च-"नटनर्चमुष्टिकेभ्यो, दानं सबन्धिवन्धुमित्रेभ्यः । यदीयते-
 यसोऽर्थं, गर्वेण तु तद्भवेद्दानम् ॥१॥" ६, अर्थमयोपकृत्तानमर्थमदानम्, अर्थमकारणत्वाद्वाऽर्थमैवेति । उक्तं च-"हि-
 सानृतचौयोघतपरदारपरिश्रहप्रसक्तेभ्यः । यदीयते हि दानं, तज्जानीयादधर्मय ॥ १ ॥" ७ इति, धर्मकारणं यत्तद्धर्मदानं
 धर्मे एव वा । उक्तं च-"सममणितृणमुक्तेभ्यो, यद्दानं दीयते सुपात्रेभ्यः । अक्षयमतुलमनन्तं, तद्दानं भवति धर्मय ॥१॥ ८,
 इति 'काहीरे य'त्ति करिष्यति कञ्चनोपकारं ममायमिति बुद्ध्या यद्दानं तत्करिष्यति दानमुन्यते ९, तथा कृतममानेनैतत्प्रयो-
 जनमिति प्रत्युपकारार्थं यद्दानं तत्कृतमिति दानमुन्यते । उक्तं च-"शतशः कृतोपकारो, दत्तं च सहस्रशो ममानेन । अहमपि
 ददामि किञ्चित्प्रत्युपकाराय तद्दानम् ॥ १ ॥" इति १० । इति श्रीस्थानाङ्गदशमस्थानके ४४० प्रतौ ४१ पत्रे ॥ १६ ॥
 ॥इति श्रीमदकव्यरत्नभूषणविशालविशालचिन्तालवालविन्दितवृत्तपरसालशालातिशालिश्रीश्रीश्रीहीरविजयद्वरीश्वरशिष्योपाध्याय-
 श्रीकीर्त्तिविजयगणिसमुचिते श्रीविचाररत्नाकरे निशेषसमुच्चयापरनाम्नि स्थानाङ्गकियद्विचारनामा तृतीयस्तरङ्ग ॥ ३ ॥

विनमत जिनमतमभिमतफलवितरणसततसञ्जममितनयम् ।
मुखरपरवादिसण्डलनिष्ठुरमुखमूकतामन्त्रम् ॥ १ ॥

अथ क्रमायाताः श्रीसमवायाङ्गविचारा लिख्यन्ते—

केचिच्चासद्वादिनः श्रीजिनप्रतिमापूजकान् विगायन्ति—अहो एते पूजाधर्मोपदेशेन जलपुष्पादिजन्तुहिंसका इत्यादि । तच्च सकर्णैरपकर्णेनीयम् । यत एतादृशं किमपि कायिकं वाचिकं धर्मानुष्ठानं नास्ति, यत्र जीवविराधनाऽभावः । 'जावं च णं एयइ वेयइ' इत्यादिवचनात्, तथा च किमपि धर्मानुष्ठानं नानुष्ठयं स्यात् । विराधना चेयं कूपखननन्यायेन प्रतिमापूजनोद्धृतसुकृतप्राग्भारप्लावितेति न दुष्टा, यतो ज्ञानत्रयत्रन्धुरैरतिचतुरैर्निर्जैरपि मृदुशीतलजलदेन रजःशमेने पृथिव्यादीनां, महेन्द्रध्वजेन वायोः, जलजस्थलजकुसुमवृष्टया वनस्पतेरित्यादिविराधनायाः स्वीकृतत्वात् । यतः श्रीत्रिजगद्गुरोः सहजातिशयाश्चत्वारः, एकादश च कैवल्योद्धृताः, एकोनविंशतिश्च सुरकृताः, सर्वे चतुस्त्रिंशत् सिद्धान्ते उक्ताः तथा हि—

“ चोत्तीसं बुद्धाइसेसा पन्नचा । तं जहा—अवट्टिए केसमंसुरोमणहे ?, निरामया निरुवलेचा य गायलही २, गोखीरपंडरे मंससोणिए ३, पउमुण्पलंगंधिए उस्सासणिस्सासे ४, पच्छन्ने आहारनीहारे अदिस्से मंसचक्खुणा ५, आगासगयं चकं ६, आगासगयं छत्तं ७, आगासगयाओ सेतवरचामराओ ८, आगासफालियामयं सपायपीठं सीहासणं ९, आगासगओ कुडमीसहसपरिमंडियाभिरामो इंदज्जओ पुरओ गच्छइ ? ०, जत्थ जत्थ वि य णं अरंहता भगवंता चिड्ढंति वा णिसी-

यति वा तत्थ तत्थ निय ण तवत्तणा चैव सद्धन्नपत्तुप्फपत्तनसमाउलो सच्छत्तो सञ्चओ सघटो सपडाओ अत्तोसगवरपायवो
अभिसत्तायइ ११, ईत्तिं पिट्ठयो मउड्ढात्थमि तेयमडल सजायइ अघकारे वि य ण दसदिसाओ पमात्तेइ १२, बहुममरम-
ण्णिजे भूमिभागे १३, अहोसिरा रुटया भत्ति १४, उऊ विचरीया सुहफासा भवति १५, सीयलेण सुहफात्तेण सुरभिणा
मारुएण जोअणपरिमडल सन्नओ समता सपमज्जिइ १६, जुत्तफुसिएण मेहेण निहयररेणुय किज्जइ १७, जलथलयभासुर-
प्पभूएण न्निट्ठइया दसद्धवनेण कुसुमेण जाणुत्तेहप्पमात्थमित्ते पुप्फोवयारे किज्जइ १८, अमणुन्नाण सदफरिसरसल्लवगधाणं
अवफरिमो भवइ १९, मणुन्नाण सदफरिसरसल्लगधाण पाउवभावो भवइ २०, पच्चाहरओ वि य ण हिययगमणीओ जोअ-
णनीहारी सरो २१, भगव च ण अद्धमागधीए भासाए धम्ममाइक्खइ २२, सावि य ण अद्धमागधी भासा भासि-
ज्जमाणी तेत्तिं सन्वेत्तिं आरियमणारियाण दुपयचउप्पयपसुपवित्तसरीमिवाण अण्णप्पणो हियसिवसुहदा सभासत्ताए
परिणमइ २३, पुब्बनद्धवेरा वि य ण देवासुरनागसुवन्नजक्खत्तसत्तकिंणुरिसगल्लगध्ववमहोरगा अरहओ पायमूले
पसत्तचित्तमाणसा धम्म निसाम्मंति २४, अन्नउत्थियपावणीया वि य ण आगया वदति २५, आगया समाणा
अरहओ पायमूले निप्पडिनयणा भवति २६, जओ जओ वि य ण अरहतो भगवतो विहरति, तओ तओ वि य ण
जोयणपणीसाएण ईत्ती न भवइ २७, मारी न भवइ २८, सचक्क न भवइ २९, परचक्क न भवइ ३०,
अइड्ढी न भवइ ३१, अण्णानुडी न भवइ ३२, दुब्बिमत्त न भवइ ३३, पुब्बुप्पन्ना वि य ण उप्पाइया वाही
रिप्पामेव उवसमति ३४, इति । वृत्तिर्यथा—

अथ चतुस्त्रिंशत्स्थानके किमपि लिख्यते— 'बुद्धाइसेसा' इति बुद्धानां-तीर्थकृतामतिशया-अतिशया बुद्धातिशयाः । अवस्थितं-अष्टद्विस्वभावम् केशाश्च-शिरोजाः समश्रूणि च-कूर्चरोमाणि रोमाणि च-शेषशरीरलोमानि नखाश्च प्रतीता इति द्वन्द्वक-त्वमित्येकः १ । निरामया-नीरोगा, निरुपलेपा-निर्मला गात्रयष्टिः-तनुलेतेति द्वितीयः २ । गोक्षीरपाण्डुरं मांसशोणितमिति तृतीयः ३ । तथा पद्मं च-कमलं गन्धद्रव्यविशेषो वा यत्पद्मकमिति रूढम् उत्पलं च-नीलोत्पलमुत्पलकुण्डं वा गन्धद्रव्यवि-शेषस्तयोर्गन्धः स यत्रास्ति तच्चथोच्छ्वासनिश्वासासमिति चतुर्थः ४ । अच्छन्नमाहारीहारं-अभ्यवहरणं सूत्रपुरीषोत्सर्गौ अच्छ-न्नत्वमेव स्फुटतरमाह-अदृश्यं मांसचक्षुषा न पुनरवध्यादिलोचनेन पुंसेति पञ्चमः ५ । एतच्च द्वितीयादिकमतिशयचतुष्कं जन्मप्रत्ययम् । तथा-'आगासगयं' ति आकाशगतं-व्योमवर्ति आकाशकं वा प्रकाशकमित्यर्थः, चक्रं-धर्मचक्रमिति षष्ठः ६ । एवं आकाशगं छत्रं छत्रत्रयमित्यर्थः इति सप्तमः ७ । आकाशके-प्रकाशके श्वेतवरचामरे प्रकीर्णके इत्यर्थः इत्यष्टमः ८ । 'आगासफालियामय' ति आकाशाभिव यदत्यन्तमच्छं स्फटिकं तन्मयं सिंहासनं सह पादपीठेन सपादपीठमिति नवमः ९ । 'आगासगत्रो' ति आकाशगतोऽत्यर्थं तुङ्ग इत्यर्थः 'कुडभि' ति लघुपताकाः संभाव्यन्ते तत्सहस्रैः परिमण्डितश्वासावभिरामश्च -अतिरमणीयः इति विग्रहः 'इन्दञ्चत्रो' ति शेषध्वजपेक्षयाऽतिमहत्वादिन्द्रश्चासौ ध्वजश्च इन्द्रध्वजः इति विग्रहः इन्द्रत्वहचको ध्वज इति वा 'पुरत्रो' ति जिनस्याग्रतो गच्छतीति दशमः १० । 'चिद्वंति वा निसीयंति व' ति तिष्ठन्ति-गतिनिवृत्त्या निषी-दन्तिऽपविशन्ति 'तक्खणा चैव' ति तत्क्षणमेवाकालहीनमित्यर्थः, पत्रैः संछन्नः पत्रसंछन्न इति वक्तव्ये प्राकृतत्वात् संछन्नपत्र इत्युक्तं स चासौ पुष्पपल्लवसमाकुलश्च इतिविग्रहः पल्लवा-अंकुराः सच्छन्नः सध्वजः सध्वजः सपताकोऽशोकवरपादप इत्ये-

कादश. ११ । ' ईसि 'चि ईपत् अत्प ' पिडुओ ' चि पृष्ठत पश्चाद्भागो 'मउड्डाणमि'चि गस्तक्रादेगे तेजोमण्डल-अभा-
 पटलमिति द्वादश १२ । नहुसमरमणीयो भूमिभाग इति त्रयोदश. १३ । ' अहोसिर 'चि अथोमुसा कएट्फा भन्तीति
 चतुर्दश १४ । ऋतवोऽविपरीता कथमित्याह-सुरस्पर्शा भवन्तीति पञ्चदश १५ । योजन यावत्क्षेत्रशुद्धि समर्चकनांते-
 नेति षोडश १६ । ' शुचफुसिएण 'चि उचितनिन्दुनिपातेन ' निहारयरेणुय'वि यातात्सातमाहाशवत्तिरजो भूवर्ती तु
 रेणुरिति गन्धोदकवर्षाभिधान. सप्तदश. १७ । जलमथलज यद्भास्वर प्रभूत च तुमुम तेन दृन्तस्थाधिना-ऊर्ध्वमुखेन दशार्द्ध-
 वर्णेन-पञ्चवर्णेन जानुनोरुत्तोधस्य-उचत्वस्य यत्प्रमाण तदेव प्रमाण यस्य स जानूत्सेधप्रमाणमात्रपुण्योपचार -पुष्पप्रकर
 इत्यष्टादश १८ । तथा ' कालागुट्पवरकुटुरुह्यतुरुह्यकधृवमधमघतगधुद्दयाभिरामे भवइ' चि कालागुरुह्य-गन्धद्रव्यधिशेषः
 प्रवरकुटुरुह्य च-चीडाभिधान गन्धद्रव्यमिति तुरुह्यक च-शिब्दकाभिधान गन्धद्रव्यमिति द्वन्द्व तत एतल्लक्षणे यो धूपस्त
 स्य भयमधायमानो-चद्दुलसौरभ्यो यो गन्ध उद्भूत-उद्भूतस्तेनाभिराम-अतिरमणीय यत्तथा स्थान-निपदनस्थानमिति
 प्रक्रम इत्येकोनत्रिंशत्तितम १९ । ' उभओ पासिं च ण अरहताण भगवताण दुवे जक्का कडगहुडियथभियशुया चामरु
 वदेव करेति 'चि कटकानि-अक्रोशभरणविशेषास्तुटितानि-बाह्याभरणविशेषास्तैरतिवहुत्वेन स्तभितानिव स्तभितौ शुर्जा
 ययोस्तौ तथा यच्चौ-देवाचिति विशत्तितम. २० । बृहद्वाचनायामनन्तरोक्तमतिशयद्वय नाभिधीयते अतस्तस्या पूर्वैष्टादशैव,
 अमनोज्ञाना शब्दादीनामपकर्षो-अभाव इत्येकोनत्रिंशत्तितम. २१ । मनोज्ञाना प्रादुर्भाव इति विंशत्तितम २० । ' पचाहर-
 ओ ' चि प्रत्याहरतो-व्याकुर्वतो भगवत. ' हियगमणीओ 'चि हृदयद्गमः ' ज्ञायणीहारी सरो 'चि योजनतिक्रमी

स्वर इत्यकविंशः २१ । ' अद्धमागहीए 'ति प्राकृतादीनां षष्ठां भाषाविशेषाणां मध्ये या मागधी नाम भाषा ' रसोर्लेशो मागध्या ' मित्यादिलक्षणवती सा असमाश्रितस्वकीयसग्रलक्षणाऽद्धमागधीत्युच्यते, तथा धर्ममाख्याति, तस्या एवातिकोमलत्वादिति द्वाविंशः २२ । ' भासिञ्जमाणी 'ति भगवताऽभिधीयमाना ' आरियमणारियाणं ' आर्यानार्थदेशोत्पन्नानां द्विपदा-मनुष्याश्चतुष्पदा-गवादयः, मृगा-आटव्याः, पशवो-ग्राम्याः, पक्षिणः-प्रतीताः, सरीसृपा-उरःपरिसर्पा युजपरिसर्पाश्चेति, तेषां किमात्मन आत्मन-आत्मीयया आत्मीयेत्यर्थः भाषातया-भाषाभावेन परिणमतीति संबन्धः, किंभूतासौ भाषा ? इत्याह-हितं-अभ्युदयं शिवं-मोक्षं सुखं-श्रवणकालोद्धवमानन्दं ददातीति हितशिवसुखदा इति त्रयोविंशः २३ । ' पूर्वबद्धवेरा ' ति । पूर्व-भवान्तरे अनादिकाले वा जातिप्रत्ययं बद्धं-निकाचितं वैरं-अभिन्नभावो यैस्ते तथा, तेऽपि च आसतामन्ये देवा-वैमानिकाः असुराः नागाश्च-भवनपतिविशेषाः सुवर्णाः-शोभनवर्णोपेतत्वात् जोतिष्का यक्षराक्षसकिन्नराः किंपुरुपा व्यन्तरविशेषाः गरुडा-गरुडलाञ्छनत्वात् सुपर्णकुमारा भवनपतिविशेषाः गन्धर्वा महोरगाश्च-व्यन्तरविशेषाः एव एतेषां द्वन्द्वः, ' पसं-तचित्तमाणसा ' प्रशान्तानि-शमं गतानि चित्राणि रागद्वेषाद्यनेकविधविकारयुक्ततया विविधानि मानसानि-अन्तःकरणानि येषां ते प्रशान्तचित्तमानसा धर्म निशामयन्तीति चतुर्विंशः २४ । बृहद्वाचनायामिदमन्यदतिशयद्वयमभिधीयते-यदुत अन्य-तीर्थिकप्रावचनिका अपि च एणं वन्दन्ते भगवन्तमिति गम्यते इति पंचविंशः २५ । आगताः सन्तोऽर्हतः पादमूले निष्प्रतिवचना भवन्तीति षड्विंशः २६ । ' जओ जओ वि य णं ' इति यत्र यत्रापि च देशे ' तओ तओ ' ति तत्र तत्रापि च पंचविंशतौ योजनेषु ईतिः-धान्याद्युपद्रवकारी प्रचुरमृषिकादिप्राणिगण इति सप्तविंशः २७ । मारिः-जनमरक इत्यष्टाविंशः २८ ।

स्वचक्र-स्वस्त्रीयराजसैन्य तदुपद्रवकारि न भवतीत्येकोनत्रिंशः २६ । एवं परचक्र परराजसैन्यमिति त्रिंशः ३० । अतिवृष्टिः-
 अधिकर्ष इत्येकत्रिंशः ३१ । अनावृष्टिः- वर्षणामान इति द्वात्रिंशः ३२ । दुर्भिक्ष-दुःकाल इति त्रयस्त्रिंशः ३३ । 'उष्णा-
 इया वाहि' ति उत्पाता-अनिष्टद्वचका रुधिर वृष्ट्यादयस्तद्धेतुका येऽनर्थास्ते औत्पातिकाः तथा व्याधयो-ऽवराधा. तदुपशमो-
 अभावो भवतीति चतुस्त्रिंशत्तम ३४ । अन्यच्च 'पचाहरश्चो' इत आरभ्य येऽभिहितास्ते प्रभामण्डल च कर्मक्षयकृता, शेषाः
 भयप्रत्ययेभ्योऽन्ये देवकृता इति । एते च यदन्यथाऽपि दृश्यन्ते तन्मतान्तरस्वगन्तव्यम् । इति समवायाङ्गे चतुस्त्रिंशो स्या-
 नके ८५ प्रती ३३ पत्रे ॥ १ ॥

केचिच्च श्रावकाणांशुपधानोद्ग्रहन न मन्यन्ते, तच्च सिद्धान्तापरिज्ञानम् । यत' उवासगदसासु ण उवासगाण तवोवहा-
 णाइ इत्यादिनात्र श्रामनोपधानोद्ग्रहनस्योक्तत्वात् । नच वाच्य अत्र च वच्यते इत्युक्त तन तु न दृश्यते इत्यादि, कालेन
 ग्रन्थस्य व्यवच्छिन्नत्वात्, अन्यथा स्थानद्विगुणतयाऽस्य भगवत्यादिभ्योऽपि महत्तरताया पूज्यमानत्वात्, अन्येषामप्यत्र
 वाच्यतयोक्तानां तत्र नोक्तानां जल्पानाम(न)ङ्गीकार्यतापत्तेश्चेति दिक् । उपधानाचरावबोधाय च साधन्तमिदं सूत्रं लिख्यते-

“ ते किं त उवासगदसासु ? उवासगाण नगराइ उज्जाणइ, चेइयाइ, वणखडा, रायाखो अम्मा-
 पियरा, समोसरणाइ, धम्मायरिया, धम्मकहाओ, इहलोइपरलोइयइइड्डिपिसेसा, उवासगाण च सीलव्वयवेरमणगुणपच्च-
 क्खणाणपोसहोन्वासपडिन्झणयाओ सुअपरिगहा, तवोवहाणाइ, पडिमाओ, उवसगा, सलेहणाओ, भत्तपच्चम्वानाणइ,
 पाओवगमणाइ, देवलोगगमणाइ, सुकुलपचायाया पुणो वोहिलाभो अतकिरियाओ माघविज्जति । उवासगदसासु ण उवा-

विचार-

॥ ४२ ॥

सगाणं रिद्धिविसेसा परिसा वित्थरधम्मसवणाणि बोहिलाभअभिगम सम्मत्तानिसुद्धया थिरत्तं मूलगुत्तरगुत्तरअङ्गारा ठिइ-
 विसेसा बहुविसेसा पडिमाभिग्गहग्गहणपालणाओ उवसग्गाहियासणा थिरुवसग्गया य तवो य विचिता सीलव्वयगुत्तवेर-
 मणपच्चखाणपोसहोववासा अपच्छिममारण्यतिया य संलेहणाओसणाहिं अप्पाणं जह य भानइत्ता वहुणि भत्ताणि अणस-
 णाए छेयइत्ता उववन्ना कप्पवरविमाणुत्तमेसु जह अणुभवन्ति सुरवरविमाणवरपुंडरिएसु सुक्खाइं अणोवमाइं कमेण उत्त-
 माइं, तओ य आउक्खएणं चुया समाणा जह जिणमयंमि चोहिं लद्धण य संजमुत्तमं तमरयोघविप्पमुक्का उवोत्ति जह
 अक्खय सव्वदुक्खमोक्खं, एते अन्ने य एवमादि ति' । वृत्तिर्यथा—' सेकितमित्यादि' अथ कास्ता उपासकदशाः ?
 उपासकाः— श्रावकास्तद्गतक्रियाकलापप्रतिबद्धा दशाः— दशाध्ययनोपलक्षिता उपाशकदशाः ता एवाह—' उपासग-
 दसासु णं' उपासकानां नगराणि उद्यानानि चैत्यानि वनखण्डा राजानः अम्वापितरो समवसरणानि धर्माचार्या धर्मकथा
 ऐहलौकिकपारलौकिकाद्विद्वाविशेषाः, उपासकानां च शीलव्रतविरमणगुणग्रन्थाख्यानपोपधोपवासप्रतिपादनताः, तत्र शील-
 व्रतानि—अणुव्रतानि विरमणानि— रागादिविरतयः गुणा-गुणव्रतानि प्रत्याख्यानानि-नमस्कारसहितादीनि पौपधो-अष्टम्या-
 दिपर्वदिनं तत्रोपवसनं—आहारशरीरसत्कारादित्यागः पौपधोपवासः ततो द्वन्द्वः सत्येतेषां प्रतिपादनताः-प्रतिपत्तय इति विग्रहः,
 श्रुतपरिग्रहास्तपउपधानानि च प्रतीतानि ' पडिमाओ' ति—एकादश उपासकप्रतिमाः कायोत्सर्गा वा उपसर्गा-देवादिकृतो-
 पद्रवाः संलेखना-भक्तपानप्रत्याख्यानानि पादपोपगमनानि देवलोकागमनानि सुकुलप्रत्यायातिः पुनत्रोधिलाभोऽन्तक्रिया चा-
 रव्यायन्ते पूर्वोक्तमेवेतो विशेषत आह—' उवासगे' त्यादि, तत्र ऋद्धिविशेषा—अनेक कोटीसंख्याद्रव्यादिसंपाद्विशेषाः तथा

परिषद्'-परिवारविशेषा- यथा- मातापितृपुत्रादिकाऽऽभ्यन्तरपरिषत् दासीदासमित्रादिका गृहपरिषदिति, विस्तरथमश्र-
 णानि महावीरसानिघौ, ततो बोधिलाभो, ऽभिगम', समयक्त्वस्य विशुद्धता, स्थिरत्न समयक्त्वशुद्धेरेव, मूलगुणोत्तगुणा-
 अशुन्नतादयः, अतिचारासेतषामेव वधवन्धादिना खण्डितानि, स्थितिविशेषाश्च उपासकपर्यायस्य कालमानभेदा', बहुविशेषा,
 प्रतिमा - प्रभूतभेदा. समयदर्शनादिप्रतिमा, अभिग्रहग्रहणानि, तेषामेव पालनानि, उपसर्गाधिसहनानि, निरुपसर्ग-चोपस-
 र्गाभाषश्चेत्यर्थ, तपसि च विचिन्ताणि, शीलनतादयोऽन-तरोत्तरूपाः, अपश्रिमाः-पश्चात्कालभानिन्यः अकारस्त्वमङ्गलप-
 रिहारार्थं मरणरूपे अन्ते भवा मारणातिका आत्मनः शरीरस्य जीवस्य च सलेखना - तपसा रागादिजयेन च कृशिकर-
 णानि आत्मसलेखना. तत पदत्रयस्य कर्मधारय तासा, 'ज्ञोस्य' ति जोषणा'-सेवना करणानीत्यर्थः ताभिरपाश्रिम-
 मारणान्तिकात्मसलेखनाजोषणाभिरात्मान यथा भावयित्वा बहूनि भक्तानि अनशनतया-निर्भोजनतया छेदयित्वा-व्यवच्छेद्य-
 उपपन्ना मृत्वेति गम्यते केपु ? वल्पवेषु यानि विमाना-युत्तमानि, तेषु । यथाऽनुभवति सुखराविमानानि वरपुण्डरीका-
 णीव वरपुण्डरीकाणि यानि तेषु । कानि ? सौरव्यान्यनुपमानि क्रमेण शुक्त्वोत्तमानि, तत गायुःकक्षयेण च्युता. सन्तो यथा
 जिनमते बोधि लब्ध्वा इति शेष', लब्ध्वा च समयोत्तम-प्रधानसयम तमोरजश्रीधविप्रसुक्ता-अज्ञानकर्मप्रवाहविप्रसुक्ता
 उपयाति यथा अक्षय-अपुनराद्युक्तिक सर्वदुःखसोच्च-कर्मक्षयमित्यर्थ । तथोपासवदशासु आख्यायते इति प्रक्रम ।
 इति समवायाङ्गे सरयाक्रमममाप्त्यनन्तर ६५ प्रतौ ७० पत्रे ॥ २ ॥

आधुनिका. १. रिडम. याः नेचन 'इक्षेइय दुवालमग' इत्यादिष्वत्र दर्गयन्तो जमालेरन्तभरत्व निश्चिनवते, अनेन च तेगामे-

तत्सूत्रतात्पर्यान्वयो निश्चियते, तथा हि यद्यप्यत्र टिकायां चातुरन्तसंसारकान्तारभ्रमणे जमालिर्दृष्टान्तीकृतोऽस्ति तथाऽपि एकदेशेनैवाऽयं दृष्टान्तो, न हि दृष्टान्तदार्ष्टान्तिकयोः सर्वात्मना तुल्यत्वम्, मुखमाह्लादकारिचन्द्रवादित्यादिवत्तेन च संसारभ्रमणे एव जमालिर्दृष्टान्तो न तु चातुरन्तसंसारकान्तारे, संसारभ्रमणं च जमालेः पञ्चदशभिर्भैवैः संपन्नेभ्यः, यदि च दृष्टान्तस्यैकदेशत्वानङ्गीकारेण सर्वात्मना जमालिर्दृष्टान्तस्ताहि भगवत्या सह विरोधः संपनीपद्यते। यथा अत्र चातुरन्तसंसारकान्तारभ्रमणमुक्तं तत्र तु जमालेः 'चत्वारि पंच देवमणुयतिरिखजोखियभवग्रहणाई' इत्यादिना गतित्रय एव पञ्चदशानामेव भवानामुक्तत्वादित्यलं व्यासेन, अनेन सूत्रेण नैवानन्तभवत्वं निर्णेतुं शक्यमिति। सूत्रं च यथा—“ इच्छेयं दुवालसंगं गण्णिपिडंगं अत्तिते काले अणंता जीवा आणाए विराहिता चाउरंतसंसारकंतारं अणुपरियट्टिसु। इच्छेयं दुवालसंगं गण्णिपिडंगं पडुप्पन्ने काले परिता जीवा आणाए विराहिता चाउरंतसंसारकंतारं अणुपरियट्टति। इच्छेयं दुवालसंगं गण्णिपिडंगं अणुगए काले अणंता जीवा आणाए विराहिता चाउरंतसंसारकंतारं अणुपरियट्टिस्संति। इच्छेयं दुवालसंगं गण्णिपिडंगं अत्तिते काले अणंता जीवा आणाए आराहिता चाउरंतसंसारं वित्तिवइसु। एवं पडुप्पन्नेवि अणागएवि। त्ति, वृत्तिर्यथा—सांप्रतं द्वादशाङ्गविराधनानिष्पन्नं त्रैकालिकं फलमुपदर्शयन्नाह—‘ इच्छेयमित्यादि ’ इत्येतद्द्वादशाङ्गं गण्णिपिटकमतीते काले अनन्ता जीवा आण्णया विराध्य चतुरंतसंसारकान्तारं ‘ अणुपरियाट्टिसु’त्ति अनुपरिवृत्तवन्तः। इदं हि द्वादशाङ्गं सूत्रार्थोभयभेदेन त्रिविधम्, ततश्चाज्ञया अभिनिवेशतोऽन्यथा पाठादिलक्षणा अतीते काले अनन्ता जीवाश्चतुरन्तं संसारकान्तारं नरकतिर्गन् रामरविविधवृत्तजालदुस्तरं भवादवीगहनमित्यर्थः, अनुपराष्टत्तवन्तो जमालिवत्। अर्थाज्ञया पुनरभिनिवेश-

तोऽन्यथा प्ररूपणादिलक्षणया गोष्टामाहिलादिवत् । उभयाज्ञया पुनः पचविधाचारपरिज्ञानकरणोद्यतगुवादिशारन्यथाकर-
 णलक्षणया गुरुप्रत्यनीकद्रव्यलिङ्गधार्यनेकश्रमणवत् सूत्रार्थोभयोर्विराध्येत्यर्थः । अथवा द्रव्यक्षेत्रकालभावापेक्षमागमोक्तानु-
 ष्ठानपेक्षा तया तदकरणेनेत्यर्थः । 'इच्छेद्य'मित्यादि गतार्थमेव, नवर 'परित्ता जीवा' इति । सख्येया जीवा वर्तमानवि-
 शिष्टविराधकमनुष्यजीवानां सख्ययत्वात् 'अणुपरियदृति'चि अनुपरावर्तन्ते भ्रमन्तीत्यर्थः 'इच्छेद्य' मित्यादि इदमपि भावि-
 तार्थमेव नवर 'अणुपरियदृति'चि अनुपरावर्तित्यन्ति-पर्यटिव्यन्तीत्यर्थः । 'इच्छेद्यमित्यादि' कथय नवर 'विईवइसु'चि
 व्यतिव्रजितवन्त'-चतुर्गतिकससारोल्लङ्घनेन मुक्तिमवाप्ता इत्यर्थः । एव प्रत्युत्पन्नेऽपि, नवर अय विशेषः । 'विईवइति'चि,
 व्यतिव्रजति व्यतिक्रामन्तीत्यर्थः । अनागतेऽप्येव, नवर 'चीइवइस्सति'चि व्यतिव्रजिष्यन्ति व्यतिक्रमिष्यन्तीत्यर्थः । इति
 समवायाङ्गे ८५ प्रती ७० पत्रे ॥ ६ ॥

॥ इति श्रीमद्वक्त्ररूपालविशालचित्तालवालविवद्वितवृत्तपूरसालसालातिशालिशीलजगद्गुरुभट्टारकभ्रीहोरविजयसूरीश्वरशिष्यो-
 पाध्यायश्रीकीर्त्तिविजयगणिसमुच्चिते श्रीविचारत्लाकरे विशेषसुखयाऽपरनाम्नि समवायाङ्गविचारनामा चतुर्थेऽस्तके ॥४॥

त्रिजगत्प्रसरदुर्चिर्मुदुर्नयनागोचरवस्तुशसिनी ।

मम चित्तमलङ्करोतु सा जिनवाणी मणिदीपिकाधिका ॥ १ ॥

अथ क्रमप्राप्ताः श्री पञ्चमाङ्गविचाराः प्रस्तूयन्ते—

कोचिच्च लिखितं पुस्तकादिकं पादस्पर्शादिनाऽशातनाऽस्वीकारेणावगणयन्ति, तच्च तेषां संसारकारणम्, यतः श्री भगवतीमारभद्भिः श्रीगणधरपादैरपि नमस्कृतत्वेनास्य पूज्यतमत्वात् । तथा च सूत्रम्—

“ नमो वंभीए लिवीए”ति । लिपिः—पुस्तकादावक्षरविन्यासः, सा चाष्टादशप्रकारापि श्रीमन्नाभेयजिनेन स्वसुताया ब्राह्मीनाभिकाया दर्शिता ततो ब्राह्मीत्यभिधीयते । आह च—“ लेहं लिवीविहाणं जिणेण वंभीइ दाहिणकरेण ” इत्यतो ब्राह्मीति स्वरूपविशेषणं लिपेरिति । नन्वधिकृतशास्त्रस्यैव मङ्गलत्वात् किं मङ्गलेन अनवस्थादिदोषप्राप्तेः ? , सत्यं, किं तु शिष्यमतिमङ्गलपरिश्रहार्थं मङ्गलोपादानम् । इति श्रीभगवतीप्रथमशतकप्रथमोद्देशके ॥ १ ॥

इह च केचनाविवेकिनः कदाग्रहग्रहीता वदन्ति—यदेते ये केचन सम्यग्दृष्टिव्यतिरिक्तास्तपस्यन्ति—मुत्त्यर्थमपि कायकष्ट-मनुतिष्ठन्ति तेन तेषामकामनिर्जरेव, न तु सकामा, तच्च विचार्यमाणमसारमाभासते, यतोऽकामानां—निर्जराद्यनभिलाषिणां सतां वृद् अकामवृद् इत्याद्यकामनिर्जरास्वरूपमुक्तम्, किंच अत्राकामनिर्जरावतां व्यन्तरेषूपत्तिरुक्ता, द्वितीयोद्देशके तु उत्पादाधिकारे तापसादीनां मिथ्यादृशामपि ज्योतिष्कब्रह्म (लोक) श्रेयैक्यकौ श्रूयते ततोऽवसीयते तेषां सकामैव, तथैव चाकामनिर्जरावतां मनोलब्धिरहितानामसंज्ञिनां व्यन्तरेष्वेवोत्पत्तिः ततश्च सधर्माभिलाषिणां शुभानुष्ठापिनां सकामैव, अन्येषामकामेति तत्त्वम् । तत्र च अकामनिर्जरास्वरूपसूत्रं अकामनिर्जरावतां गतिप्रतिपादकं लिख्यते—

“ जे इमे जीवा गामागरण्यगरीणगरायहायिखेडकब्बडमडपदोणभुहपट्टयासमसभिवेसेसु अकानतरहाए अकामच्छु-
 हाए अकामभचेरवासेण अकामसीयायवदसमसगअहाण्यगसेअजझमलपकपरिदाहेण अप्पतरो वा भुजतरो वा काल अप्पाण
 परिकिलेसति । परिकिलेसिच्चा कालमासे काल किच्चा अन्नयेरेसु वाणमतेरेसु देवलोएसु देवत्तारो भवति चि । ”
 धृत्तिर्यथा-गामेत्यादि, ग्रामादिष्वधिकरणभूतेषु, तत्र ग्रामो-जनपदप्रायजनाश्रितस्थानविशेष, आकरो-लोहाद्युत्पत्तिस्थान,
 नकर-कररहित, निगमो-वयिगजनप्रधान स्थान, राजधानी-यत्र राजा स्वय वसति, खेट-धूलिप्राकार, कर्षट-कुनगर,
 मडव-सर्वतो दूरवत्तिसन्निवेशान्तर, द्रोण्यसुर-जलपथस्थलपथोपेत, पत्तन-विविधदेशागतपण्यस्थान, तच्च द्विधा जलपत्तन
 स्थलपत्तन चेति रत्नभूमिरित्यन्ये, आश्रम'-तापसादिस्थान, सन्निवेशो-घोषादिः एषा द्वन्द्वस्ततस्त्वेषु, अथवा प्रामादयो
 ये सन्निवेशास्ते तथा तेषु ' अकामतएहाए ' चि अकामानां-निर्जराधनभिलाषिणां सता वृष्या-वृद् अकामवृष्या तथा
 एवमकामच्छुधा 'अकामभचेरवासेण'ति अकामानां-निर्जराधनभिलाषिणां सता, अकामो वा-निरभिप्रायो वल्लचर्येण-
 स्यादिपरीभोगाभावमानलक्षणेन वासो-रात्रौ शयन अकामब्रह्मचर्यवामोऽस्तस्तेन 'अकामअहाण्यगसेयजझमलपकपरिदाहेण'
 ति अकामा ये मस्नानकादयस्तेभ्यो य परिदाह' स तथा तेन तत्र स्वेदः-प्रस्वेद' याति-लगति चेति जङ्घो-रजोमात्र,
 मलः-कृठिनीभूत रज एव, पङ्को-मल एव स्वेदेनाद्रीभूत इति, 'अप्पतरो वा भुजतरो वा काल'ति प्राकृतत्वेन विभक्तिपरिणा-
 मादन्पतर वा भूयस्तर वा बहुतर काल यावत् वाशब्दौ देवत्व प्रत्यन्पतरकालयो. समताभिधानार्थो, केमल देवत्वे सामान्यतः
 सत्यपि अन्पतरकालमकामनिर्जनरात्रनामविशिष्ट तत्स्यात् इतरेषां तु विशिष्टमिति । ' अप्पाण परिकिलेसति 'चि विचा

धयन्ति । ' कालमासे ' ति कालो-मरणं तस्य मासः प्रक्रमादवसरः कालमासस्तत्र ' कालं किञ्च ' ति कालं कृत्वा ' वाणमंतरेसु ' ति वनान्तरेषु वनविशेषेषु भवा अवर्णगमकरणाद्धानमन्तराः अन्येत्वाहुः वनेषु भवा वानास्ते च ते व्यन्तराश्चेति वानव्यन्तरास्तेपासेते वानमन्तरा वानव्यन्तरा वा अतस्तेषु देवलोकेषु देवाश्रयेषु ' देवताए उववत्तारो भवन्ति ' ति ये इमे इत्यत्र यच्छब्दोपादानात्ते देवतयोपपत्तारो भवन्तीति द्रष्टव्यम् । ' तेसिं ' ति ये देवलोकेष्वकामनिर्जरावन्तो देवत-योत्पद्यन्ते तेषामिति । इति श्री भगवतीप्रथमशतकप्रथमोद्देशके ८६ प्रती ३५ पत्रे ॥ २ ॥

तापसादीनामुत्पादहंत्रं चेदम्—

“ अहं णं भंते ! असंजयभविष्यद्वेदेवाणं १ अविराहियसंजमाणं २ विराहियसंजमाणं ३ अविराहियसंजमांसजमाणं ४ विराहियसंजमाणं ५ असनीणं ६ तावसाणं ७ कंदप्पियाणं ८ चरगपरिव्वायगाणं ९ किंविषियाणं १० तेरिच्छियाणं ११ आजीवियाणं १२ आभियोगियाणं १३ सलिगीणं १४ दंसणवावन्नगाणं १५ एएसिणं देवलोएसु उववज्जमाणाणं कस्स कहिं उववाए पवत्ते ? गोयमा ! असंजयभविष्यद्वेदेवाणं जहन्नेणं भवणवासीसु उकोसेण उवरिमगेवेज्जगेसु १, अविराहियसंजमाणं जहन्नेणं सोहम्मे कप्पे उकोसेणं सव्वड्डसिद्धे विमाणे २, विराहियसंजमाणं जहन्नेणं भवणवासीसु उकोसेणं सोह-म्मे कप्पे ३, अविराहियसंजमांसजमाणं जहन्नेणं सोहम्मे कप्पे उकोसेणं अच्चुए कप्पे ४, विराहियसंजमासजमाणं जहन्नेणं भवणवासीसु उकोसेणं जोइसिएसु ५, असणीणं जहन्नेणं भवणवासीसु उकोसेणं वाणमंतरेसु ६, अवसेसा सव्वे जहन्नेणं भवणवासीसु उकोसेणं जोइसिएसु ७, कंदप्पियाणं सोहम्मे कप्पे ८, चरगपरिव्वायगाणं वंभलोए कप्पे ९,

क्विच्यसियाण लतगे कल्पे १०, तिरिच्छियाण सहस्सारे 'कल्पे ११, आजीवियाण अञ्चुण कल्पे १२, आभिओगाण
 अञ्चुए कल्पे १३, सलिगीणं दसणवावन्नगाण उवरिमगेवेज्जएसु १४ । ' वृत्तिर्यथा-कर्मलेयादन्तक्रियाया अभावे केचिजीवा
 देवेपूत्पद्यन्ते, अतस्तद्विशेषाभिधानायाह-' अह ण भते । ' इत्यादि व्यक्त, नवर अथेति परिस्रश्चार्थ' । ' अमजयभविद्यद्व-
 देनाण'ति इह प्रज्ञापनाटीका लिल्यते असख्याताः-चरणपरिणामशून्या भव्या-देवत्वयोग्या अत एव द्रव्यदेवा, समासश्च-
 रम्-असयताय ते भव्यद्रव्यदेवाथेति असयतभव्यद्रव्यदेवा । तत्रेते असयतसम्यग्दृष्टय किलेत्येके, यतः किलोक्तम्-"अणु-
 वयमहव्यएहि य, गलतवोक्कामनिजराए य । देवाउय निवधह, सम्महिद्धी य जो जीवो ॥ १ ॥" एतचायुक्तम् । यतोऽभीपा-
 मुत्कृष्टत उपरिमग्रैवकेपूपपात उक्त' । सम्यरूदृष्टीना तु देशधिरतानामपि न तत्रासौ विद्यते देशधिरतथावकाणामच्युतादृद्धम-
 गमनात् । नाप्येते निहवा, तेपामिहैव भेदेनाभिधानात्, तस्मान्मिथ्यादृष्टय एवाभव्या भव्या वा असयतभव्यद्रव्यदेवा अम-
 णगुणधारिणो निलिलसामाचार्यनुष्ठानयुक्ता द्रव्यलिङ्गधारिणो गृह्यन्ते । ते ह्यलिलकेवलक्रियाप्रभावत एवोपरिमग्रैवेयकेपूप-
 द्यन्ते, इति । असयताश्च ते सत्यप्यनुष्ठाने चारित्रपरिणामशून्यत्वात् । ननु ते कथमभव्या भव्या वा अमणगुणधारिणो
 भवन्ति ? इत्येतेन्यते, तेषा हि महामिथ्यादर्शनमोहप्रादुर्भावे सत्यपि चक्रवर्तिप्रभृत्यनेकभूपतिप्रवरपूजासत्कारसन्मानदा
 नान्साधुन् समनलोक्य तदर्थं प्रत्रय्याक्रियाकलापानुष्ठान प्रति श्रद्धा जायते, ततश्च यथोक्तक्रियाकारिण इति । ' अचिराहिय-
 सनमाण'ति प्रत्रय्याकालादारभ्याभन्नचारित्रपरिणामाना सज्वलनकपायसामर्थ्यात्प्रमत्तगुणस्थानकसामर्थ्याद्वा स्वल्प-
 मायाटिदोपसभवेऽप्यनाचरितचरणोपघातानामित्यर्थः । ' विराहियसजमाण 'ति उक्तविपरीताना, अचिराहियसजमासज-

माणं'ति प्रतिपत्तिकालादारभ्याखण्डितदेशविरतिपरिणामानां श्रावकाणां 'विराहित्यसंजममासंजमाणं' ति उक्तव्यतिरोक्तिणां 'असणीयं' ति मनोलब्धिरहितानामकामनिर्जरावतां, तथा 'तावसाणं'ति पतितपत्राद्युपभोगवतां नालतपस्विनां, तथा 'कंदर्पियाणं'ति कंदर्पः-परिहासः स येषामस्ति तेन वा ये चरन्ति ते कन्दर्पिकाः कान्दर्पिका वा व्यवहारतश्चरन्त्यन्त एव कंदर्पकौकुच्यादिकारकाः । तथा हि-"कहकहकहस्स हसणं, कंदप्पो अनिहुआ य उल्लावा । कंदप्पकद्दाकहणं, कंदप्पुवएस-संसा य ॥ १ ॥ भूनयणवयणदसणच्छेदेहिं करपायकन्नमाईहिं । तं तं करेइ जह जह, हसइ परो अत्तणा अहसं ॥ २ ॥ वायाकुक्कुइओ पुण, तं जंपइ जेण हस्सए अन्नो । नाणाविहजीवरुए, कुव्वइ मुहत्तूरए चैव ॥ ३ ॥" इत्यादि "जो संज-ओवि एयासु, अप्पसत्थासु भावणं कुणइ । सो तव्विहेसु गच्छइ, सुरेसु भइओ चरणहीणो ॥ ४ ॥" ति, अतस्तेषां कन्द-र्पिकाणां 'चरगपरिव्वायगाणं'ति चरकपरित्राजका-धाटीभिन्नोपजीविनस्त्रिदण्डिनः अथवा चरकाः-कञ्छोटकादयः, परि-त्राजकास्तु-कपिलमुनिमूनुवः अतस्तेषां 'किल्बिसियाणं'ति किल्बियं-पापं तदस्ति येषां ते किल्बिकाः, ते च व्यवहारतश्च-रणवन्तोऽपि ज्ञानाद्यवर्णवादिनः, यथोक्तम्-"गाणस्स केवलीणं, धम्माथारियस्स सब्बसाहूणं । माई अवन्नवाई, किल्बि-सियं भावणं कुणइ ॥१॥" अतस्तेषां 'तेरिच्छिआणं' ति तिरश्चात्मश्रवादीनां देशविरतिभाजां, 'आजीवियाणं'ति पाखाण्ड-विशेषाणां नाग्न्यधारिणां, गोशालकशिष्याणामित्यन्ये, आजीवन्ति वा ये अस्तित्वेन अविवेकिलोकतो लब्धि-पूजाख्यात्यादिभिस्तपश्चरणादीनि ते आजीविकाः अतस्तेषां 'आभिओगाणं' ति अभियोजनं-विद्यामन्वादिभिः परेषां वशीकरणादि अभियोगः, सच द्विधा, यदाह-"दुविहो खलु अभिओगो, दब्बे भावे य होइ नायव्वो । दब्बंमि होइ जोगा,

विजा मता य भावमि ॥२॥ "ति । सोऽस्ति येषा, तेन वा चरन्ति ये ते अभियोगिका आभियोगिका वा ते च व्यवहा-
 रतश्चरणवत एव मन्त्रादिप्रयोक्तारः । यदाह—“ कोऽयभूर्देकस्मै, पसिण्यापसिखे निमित्तमार्जनी । इष्टिरसमायगुरुश्रो,
 आभिञ्जोग भावण कुण्ड ॥१॥ ” ति । कौतुक-सौभाग्याद्यर्थं लपनक, भूतिकर्म-जनरितादिभूतिदानम्, प्रश्नाप्रश्न-सम्पन्नि-
 द्यादि, 'सल्लिगीण' ति रजोहरणादिसाधुलिङ्गमता, किंविधानाम् ? इत्याह—' दसणवावन्नगाण ' ति दर्शन-सम्यक्त्व
 व्यापन्न-अष्ट येषा ते तथा तेषा निहवानामित्यर्थ । ' एएसि ण देवलोएसु उववज्जमाणाय ' ति अनेन देवत्वादन्यत्रापि
 केचिदुत्पद्यन्ते इति प्रतिपादितम् । ' विराहियसज्जमाण जहनेण भवणवासीसु उकोसेण सोहम्मे कप्पे ' ति इह कश्चिदाह
 विराधितसयमानामुत्कर्षेण सौधर्मे कल्पे इति यदुक्तं तत्कथं घटते द्रौपद्याः सुकुमालिकामवे विराधितसयमाया अपि ईशाने
 उत्पादश्रवणात् ? इत्यत्रोच्यते तस्याः सयमविराधनोचरगुणविषया बहुशत्वमात्रकारिणी न मूलगुणनिराधनेति । सौ-
 धर्मोत्पादश्च विशिष्टतरसयमविराधनाया स्यात् । यदि पुनर्विराधनामात्रमपि सौधर्मोत्पत्तिकारकं स्यात्तदा बहुशादीनामुत्तर-
 गुणप्रतिसेवावता कथमच्युतादिपूषति स्यात्, कथञ्चिद्विराधकत्वात्तेषामिति । ' असणीय जहणेण भवणवासीसु उकोसेण
 वाणमत्तरेसु' ति इह यद्यपि ' चमरवलिसारमहिय 'मित्यादिवचनादसुरादयो महद्विका ' पल्लिञ्चोममुकोस वतारियाण
 ति वचनात् व्यन्तरा अल्पार्द्विकाः तथाप्यत एव वचनादवसीयते सन्ति व्यन्तरेभ्यः सकाशादल्पपर्द्धयो भवनपतय
 केचन । इति भगवतीप्रथमशतकद्वितीयोद्देशके ८०६ प्रती ४६ । ४७ पत्रे । ३ ।

केचिच्च परेषां भिञ्जुकादीनां दानं निषेधयन्ति, अपरे च चतुर्दशीं विहाय पूजिमानास्यचोरोऽपौषधं प्रत्ययन्ति, ते

उभयेऽपि अनेन श्रावकवर्णनसूत्रेण निरस्ता द्रष्टव्याः । तथा हि—

“ तेणं कालेणं तेणं समएणं तुंगियायामं णगरी होत्था, वणओ तीसे णं तुंगियाए नयरीए चहिया उत्तरपुर-
च्छिमे दिसीभाए पुण्फवइए नामं चेइए होत्था, वणओ, तत्थ णं तुंगियाए णगरीए चहवे समयोवासया परिवसंति । अट्ठा
दिता विच्छिणविपुलभवयसयणासणजाणवाहणाइन्ना बहुधणचहुजायरुवरयया आओगपओगसंपउत्ता विच्छिड्डियवि-
पुलभत्तपाया बहुदासीदासगोमहिसगवेलगप्पभूया बहुजणस्स अपरिभूया अभिगयजीवाजीवा उवलद्धपुण्णपावा आसवसं-
वराणिज्जरकिरियाहिरण्यवन्धमोकखकुसला असहेज्जा देवासुरणागसुवणजखरखसकिंनरकिंपुरिसगरुलंगंधव्वमहोरगादि-
एहिं देवगणेहिं निगंथाओ पानयणाओ अणत्तिकमणिज्जा णिगंथे पावयणे णिस्संक्किया णिकंखिया निव्वित्तिगिच्छा लद्धट्ठा
गहिअट्ठा पुच्छियट्ठा अभिगहियट्ठा अट्ठिभिजपेमाणुरागरत्ता अयमाउसो निगंथे पावयणे
अट्ठे अयं परमेट्ठे सेसे अणट्ठे ऊसियफलिहा अयंगुयदुवारा चियत्तंतउरधरप्पवेरा बहुहिं सीलव्वयगुणवेरमणपच्चक्खाणपोस-
होववासेहिं चाउइसट्ठमुट्ठिदुण्णिमासिणीसु पडिपुणं पोसहं सम्मं अणुपालेमाणा समये निगंथे फासुएसयिजेणं असणपाण-
खाइमसाइमेणं वत्थपडिगहकंकलपायपुच्छयेणं पीढफलगसेजासंथारएणं ओसहमेसजेण य पडिलाभेमाणा अहापरिगहिएहिं
तवोकम्ममेहिं अप्पाणं भवेमाणा निहरंति”त्ति । वृत्तिर्यथा—‘ अट्ठु ’त्ति आढत्ता—धनधान्यादिभिः परिपूर्णाः ‘ दित्त’त्ति
दीप्ताः—प्रसिद्धाः दप्ता वा—दपिताः ‘ विच्छिणविपुलभवयसयणासणजाणवाहणाइम्हा ’ विस्तीर्णाणि—विस्तारवन्ति
विपुलानि—प्रचुराणि भवनानि—गृहाणि शयनासनवाहनैरकीर्णानि येषां ते तथा, अथवा विस्तीर्णानि—विपुलानि भवनानि

येषां ते शयनासनवाहनानि चाकीर्णानि-गुणवन्ति येषां ते तथा, तत्र यान-गत्र्यादि वाहन-त्वश्चादि, ' बहुधन्यबहुजायरू-
 वरयया ' बहु-प्रभूत धन गणित्वादि क तथा बहव जातरूप-सुवर्ण रजत च-रूप्य येषां ते तथा, ' आश्रोगपश्रोगसपउचा '
 आयोगो-द्विगुणादिदृष्ट्यर्थप्रदान, प्रयोगश्च-कलान्तरतौ सप्रयुक्तौ व्यापारितौ यैस्ते तथा । 'विच्छद्वियविपुलभत्तपाथा' विच्छ-
 दित-विविधमुज्जित बहुलोकभोजनत उच्छ्रष्टावशेषसभवात् विच्छदित्वा विविधविच्छित्तिमद्विपुल भक्त च पानक च येषां ते
 तथा, 'बहुदासीदासगोमहितगवेलगप्पभूया' बहवो दासीदासा येषां ते गोमहिपगवेलकाश्च प्रभूता येषां ते तथा, गवेलका-
 उरत्राः, 'बहुजणस्स अपरिभूया' बहुलोकस्यापरिभवनीयाः, 'आसने' इत्यादि, क्रियाः कायिक्यादिकाः अधिकरण-गन्त्री-
 यन्त्रकादि । 'कुसल'ति आश्रयादीना हेयोपादेयतास्वरूपवेदिन । 'असहेजे'त्यादि अधिकमान साहाय्यं-परसाहायक,
 अत्यन्तसमर्थत्वाद्येषां ते असाहाय्यास्ते च ते देवादयश्चेति कर्मधारय', अथवा व्यस्तभेदे तेन असाहाय्या-आपद्यपि देवादि-
 साहायकानपेचाः स्य कृत कर्म स्वयमेव भोक्तव्यमित्यदीनमनोदृत्तय इत्यर्थः । अथवा पालण्डभिः प्रारब्धाः सम्यपत्वावि-
 चलन प्रति न परसाहायकमपेक्षन्ते स्वयमेव तत्प्रतिधातसमर्थत्वात्, जिनशासनात्यन्तभाषितत्वाच्चेति, तत्र देवा वैमानिकाः ।
 'असुर'ति असुरकुमाराः 'नाग'ति नागकुमारा उभयेऽप्यमी भवनपतिविशेषा, 'सुवर्ण'ति सद्दर्शो ज्योतिष्का यक्षराक्षस
 किंनरकिंपुरुषाः-व्यन्तरविशेषा 'गर्ल'ति गरुडध्वजा-सुवर्णकुमारा-भवनपतिविशेषा, गन्धर्वा महोरगाश्च व्यन्तरविशेषा
 'अणतिकमणिज'ति अनतिक्रमणीया अचालनीया, ' लद्ध'ति अर्थश्रमणात् ' गहियद्ध 'ति अर्थवधारणात्
 ' पुच्छियद्ध ' ति सांशिकार्थप्रश्नकरणात् ' अभिगहियद्ध'ति प्रश्रितार्थस्याभिगमनात् ' निणिच्छियद्ध'ति ऐदपर्यार्थस्यो-

विचार-

॥ ४८ ॥

पलम्भात्, अत एव 'अट्टिमिजपेम्माणुरागरत्ता' अस्थीनि च कीकसानि, मिञ्जा च तन्मध्यवर्त्तिधातुरस्थिमिञ्जास्ताः प्रेमानुरागेण-सर्वज्ञप्रवचनप्रीतिरूपकुसुम्भादिरागेण रक्ता इव रक्ता येषां ते तथा, अथवा अस्थिमिञ्जासु जिनशासनगत-प्रेमानुरागेण रक्ता ये ते तथा, केनोल्लेखेन ? इत्याह- 'अयमाउसे' इत्यादि, अयमिति प्राकृतत्वादिदं 'आउसो'ति आयुष्मन् इति पुत्रोदेरामंत्रणं 'सेसे'ति शेषं निर्ग्रन्थप्रवचनव्यतिरिक्तं धनधान्यदुत्रकलत्रमित्रकुप्रवचनादिकमिति । 'उसियफलिह'ति उच्छ्रितं-उन्नतं स्फाटिकमिव स्फाटिकं चित्तं येषां ते उच्छ्रितस्फाटिकाः मौनीन्द्रप्रवचनावास्या परितुष्ट-मानसा इत्यर्थः, इति वृद्धव्याख्या, अन्ये त्वाहुः-उच्छ्रितो-ऽर्जलास्थानादपनीयोर्द्धीकृतो न तिरश्चीनः । कपाटपञ्चाङ्गागादप-नीत इत्यर्थः परिघो-ऽर्जला येषां ते उच्छ्रितपरिघाः । अथवा उच्छ्रितो-गृहद्वारादपरतः परिघो येषां ते उच्छ्रितपरिघाः । औदार्यातिशयादातिशयदानदायित्वेन भिक्षुकाणां गृहप्रवेशनार्थमर्गलितगृहद्वारा इत्यर्थः, 'अवंगुअदुवारे'ति अप्रावृत्तद्वाराः वपाटादिभिररथगितगृहद्वारा इत्यर्थः, सदृशनलाभेन न हुतोऽपि पाखण्डिकादिभ्यो विभ्यति शोभनमार्गपरिग्रहेयोद्घाटशिरसरतिष्ठन्तीति भावः इति वृद्धव्याख्या, अन्ये त्वाहुः-भिक्षुकप्रवेशार्थमौदार्यादस्थगित-गृहद्वारा इत्यर्थः । 'चियत्तेउरदरपदेसा' 'चियत्तो'ति लोकानां प्रीतिकर एव अन्तःपुरे वा गृहे वा प्रवेशो येषां ते तथा, आतिथार्थिकतया सर्वत्रानाशङ्कनीयास्ते इत्यर्थः अन्ये त्वाहुः-'चियत्तो'ति नाप्रीतिकरोऽन्तःपुरगृहयोः प्रवेशः शिष्टजन-प्रवेशनं येषां ते तथा अनीर्घ्यालुताप्रतिपादनपरं चेत्यं विशेषणमिति । अथवा 'चियत्तो'ति त्यक्तोऽन्तःपुरगृहयोः परकी-ययोर्यथाकथञ्चित्प्रदेशो यैस्ते तथा, 'थहहि' इत्यादि, शीलव्रतानि-अणुव्रतानि गुणा-गुणव्रतानि विरमणानि-औचित्येन

रागादिनिवृत्तय', प्रत्याख्यानानि पौरुष्यादीनि, पौषध-पर्वदिनाद्युत्थान, तत्रोपवासो-अस्थान पौषधोपवास', एषा द्वन्द्वः
 अतस्त्रैयुक्ता इति गम्यम् । पौषधोपवास इत्युक्त (तत्) पौषध च यदा यथाविध च ते कुर्वन्तो विहरन्ति, तद्वर्षयन्नाह-
 'नाउदसे'त्यादि, इहोदिष्टा-अमावास्या, 'पडिपुण पोसह' ति अहोरानादिभेदाच्चतुर्विधमपि सर्वतः, 'वत्थपडिग्गहकवल-
 पायपुच्छयेण' ति इह पतद्गह -पात्र, पादप्रोञ्जन-रजोहरण, 'पीठे' त्यादि पीठ-आसन, फलक-अवष्टभनफलक,
 शय्या-नसतिवृहत्सस्तारको वा, मस्तारको-लघुतर, एषा समाहारद्वन्द्वोऽतस्तेन, 'अहापरिग्गहिहि'ति यथाप्रतिपन्नैर्न
 पुनर्ज्ञास नीतै । इति भगवतीद्वितीयगतकपञ्चमोद्देशके ८०६ प्रतो १२३ पत्रे ॥ ४ ॥

श्री जिनप्रतिमारिपून् प्रति जिनप्रतिमाचाराणि लिख्यन्ते—

“ अथि ए भते ! असुरकुमाराण देवाण उट्टु गइविसए ? हता अथि । केवइय च ए भते ! असुरकुमाराण देवा-
 ण उट्टु गतिविसए पणसे ? गोयमा ! जाव अञ्चुण कप्पे, सोटम्म पुण कप्प गया य गमिस्सति य । कि पत्तिएणं भते !
 असुरकुमारा देवा मोहम्म कप्प गया य गमिस्सति य ? गोयमा ! तेसि देवाण भवपचइए वेराणुग्गधे, तेण देवा विजुब्बेमाणा
 परियारेमाणा वा आयरवसे देवे विचासेति, विचासेतिचा अहालहुस्सयाइ रयणाइ गहाय भायाए एगतमवकमति । अथि ए
 भते ! तेसि देवाण अहालहुस्सगाइ रयणाइ ? हता अथि । से कहमिदाणिं पकरेति ? तथो से पच्छा काय पव्वहति । पभू ण
 भते ! ते असुरकुमारा देवा तत्थ गया चेव समाणा ताहि अञ्छराहिं साद्वि दिव्वाइ भोगभोगाइ भुजगाणा विहरित्ते ? यो
 तित्थेद्वे समद्वे, ते ए तथो पडिनियततिरचा इहमागञ्छतिरचा जइ ए ताओ अञ्छराओ आढायति परियाणति पभू ण भते !

ते असुरकुमारा देवा ताहि अच्छराहिं सद्धिं दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणा विहरित्ताए, अहं गं ता-
 ओ अच्छराओ गो आढायंति गो परियाणंति गो गं पभूते असुरकुमारा देवा ताहि अच्छराहिं सद्धिं दिव्वाइं भोगभोगाइं
 भुंजमाणा विहरित्ताए । एवं खलु गोयमा ! असुरकुमारा देवा सोहम्मं कर्णं गया य गमिस्संति य । केवइकालस्स गं
 भंते ! असुरकुमारा देवा उड्डुं उप्पयंति ? जाव सोहम्मं कर्णं गया य गमिस्संति य ? गोयमा ! अणंताहिं उस्सप्पिणीहिं अणंताहिं
 अवसप्पिणीहिं समतिकंताहिं । अत्थि गं एस भावे लोगच्छेरयभूए समुप्पजइ जन्नं असुरकुमारा देवा उड्डुं उप्पयंति जाव
 सोहम्मं कर्णे । किं णिस्साए गं भंते ! असुरकुमारा देवा उड्डुं उप्पयंति जाव सोहम्मं कर्णे ? गोयमा ! से जहा णामए इह
 सवरा इ वा वव्वरा इ वा ढंकरा इ वा बुच्चया इ वा पल्हाया इ वा पुल्लिंदा इ वा एणं महं वणं वा गड्डं वा दुग्गं वा दरिं वा
 विसमं वा पव्वयं वा निस्साए सुमहल्लमवि आसवलं वा हत्थिवलं वा जोहवलं वा धणुवलं वा आगल्लंति । एवमेव
 असुरकुमारा देवा, णस्सत्थ अरिहते वा अरिहंतचेइयाणि वा अणगारे वा भावियप्पणो णिस्साए उड्डुं उप्पयंति ” इति ।
 वृत्तिर्यथा—‘ विउव्वेमाणा वत्ति संरंभेण महड्ढैक्रियशरीरं कुर्वन्तः, ‘ परियारेमाण’ ति परिचारयन्तः—परकीथदेवीनां
 भोगं कर्तुकामा इत्यर्थः । ‘ अहालहुस्सगाइं’ ति यथेति—यथोचितानि लघुस्वकानि—अमहास्वरूपाणि, महतां हि तेषां नेतुं
 गोपयितुं वाऽशक्यत्वादिति यथालघुस्वकानि । अथालघुनि—महान्ति वरिष्ठानीति वृद्धाः । ‘ आयाए’ ति आत्मना स्वय-
 मित्यर्थः । ‘ एगतं’ ति विजनं, ‘ अंतं’ ति देशं, ‘ से कहमिथाणिं पकरंति ’ अथ किमिदानीं रत्नग्रहणानन्तरमेकान्तापक्रम-
 णकाले प्रकुर्वन्ति वैमानिका रत्नादावृणाभिति, ‘ तओ से पच्छा कायं पव्वहंति’ ति ततो रत्नादानात् ‘ पच्छ’ ति अनन्तरं

‘ मे’ति म्या रत्नादातुणामसुराणा फाय-देह प्रव्यथन्ते-प्रहार्मे-न्ति वैमानिका देवा , तेषा च गव्यथिताना चेदना भानि, जयन्येनान्तर्दृष्टं च मुक्कृत पणमासान् यावत् । ‘ सवरा इ वेत्यादा ’ शनराटयोऽनार्यविशेषा , ‘ गडु व’त्ति गत्ता, ‘ दुग्ग व’त्ति जलदुग्गादि, ‘ दरिं व’त्ति दरी-पर्वतकन्दरा, ‘ निसम न’त्ति विपम गर्त्ता तर्गाद्याकुलभूमिकारप, ‘ निस्सा म’त्ति निश्रया-आश्रित्य, ‘ धणुवल व’त्ति धनुर्धरवल, ‘ आगलति’त्ति प्राकलयन्ति, जेष्याम इत्यध्यवस्यन्तीति । ‘ नण- त्य’त्ति ननु-निश्चितमत्र-इहलोकं । अथवा ‘ अरिहते वा शिस्माए उड्डु उप्पयति ’ नान्यत्र-तन्निश्रया अन्यत्र न ता निन्त्यथ । इति भगवती तृतीयशतकद्वितीयोद्देशके ८०६ प्रत्तो १३० पत्रे ॥ ५ ॥

अथ ये केचन मर्वथा केनलिशरीराज्जीननिराधना न भवतीति साजात्सिद्धान्तापलापप्रलापिन ससार पल्लव- यन्ति, तद्रूपकाराय पुनरपि शास्त्र लिख्यते—

“मे जहा खामए हरण सिया, पुण्णे पुणप्पमाये योल्लडुमाये नोसडुमाये समभरघडत्ताण चिट्ठइ ?() हता चिट्ठइ । अहे ण केड पुरिसे तसि हरयसि ण्ण मह णव सतासव सयच्छिद्द ओगोहेज्जा, से नूण मडियपुत्ता ! सा नाया तेहि आमनदारोहि आपूरे- माणी आपूरेमाणी पुत्ता पुत्तप्पमाया योल्लडुमाणा नोसडुमाणा समभरघडत्ताए चिट्ठइ ? हता चिट्ठइ । अहे ण केड पुरिसे तीमे नायाण सव्वत्रो समता आसवदाराइ पिहेइ, पिहेइत्ता नावात्रो उस्सिचण्ण उदय उस्सिचेज्जा, से नूण मडियपुत्ता ! सा ना- वा तसि उदयमि उस्मिचिज्जसि समाणसि रिप्पामेव उड्डु उदाइ ? हता उदाइ । एवामेन मडियपुत्ता ! अत्तत्तासवुडस्स प्पणगारम्म इरियाममियम्म जान गुत्तनभयारिस्स आउत्त गच्छमाणस्स चिट्ठमाणस्स शिमीयमाणस्स तुयड्डुमाणस्स आउत्त

वत्थपडिगहकंबलपायुंच्छणं गिहहमाणस्स णिखिखमाणस्स जाव चक्खुपम्हणियायमवि वेमाया सुहुमा इरियावहिया किरिया कज्जइ । सा पढमसमयवद्धपुट्टा, त्रितियसमयवेइया, तइयसमयणिज्जरिया, सा बद्धा पुट्टा उदीरिया वेदिया य णिज्जिष्सा सेयकाले अरुम्मं वावि भवइ, से तेणट्ठेणं मंडियपुत्ता ! एवं बुच्चइ, जावं च णं से जीवे सया समियं णो एयइ जाव अंते अंतकिरिया भवइ ” इति । वृत्तिर्यथा—अथ निःक्रियस्यैवान्तक्रिया भवतीति नौदद्यान्तेनाह—‘से जहा नामए’ इत्यादि इह शब्दार्थः प्राग्वात्, नवरं ‘ उदाह’ति उद्याति जलस्योपरि वर्त्तते, ‘ अचत्तासंबुडस्स’ति आत्मन्यात्मना संबु- तस्य प्रतिसंलीनस्येत्यर्थः । एतदेव ‘इरियासभियस्स’ इत्यादिना प्रपञ्चयति—‘ आउचं’ति आयुक्तमुपयोगपूर्वकमित्यर्थः । ‘ जाव चक्खुपम्हनिवायमवि’ति किं बहुना आयुक्तगमनादिना स्थूलक्रिया जालेनोक्तेन यावच्चक्षुःपद्मनिपातोऽपि, प्राकृ- तत्वाल्लिङ्गव्यत्ययः, उन्मेषनिमेषमात्रक्रियाऽप्यस्ति, आस्तां गमनादिका तावदिति शेषः । ‘ वेयाय’ति विविधमात्रा अन्त- मुहूर्त्तदेशोन्पूर्वकोटियन्तस्य क्रियाकालस्य विचित्रत्वात् । वृद्धाः पुनरेवमाहुः—यावच्चक्षुषोर्निमेषोन्मेषमात्राऽपि क्रिया क्रियते, तावताऽपि कालेन विमात्रया स्तोक्रमात्रयाऽपि इति । कचिद्विमात्रेत्यस्य स्थाने ‘ सपेहाए’ति दृश्यते, तत्र च स्वप्ने- क्षया स्वेच्छया चक्षुःपद्मनिपातो न तु परकृतः, ‘ सुहुम’ति सूक्ष्मवन्धादिकालः, ‘ इरियावहिय’ति इर्यापथो-गमनमार्ग- स्तत्र भवा ऐर्यापथिकी केवलकाययोगप्रत्ययेति भावः । ‘ किरिय’ति कर्म सातवेदनीयमित्यर्थः । ‘ कज्जइ’ति क्रियते भव- तीत्यर्थः । उपशान्तमोहबीणमोहसयोगिकेनलिलक्षणगुणस्थानकत्रयवर्चिवीतरागोऽपि हि सक्रियत्वात्सातवेदं कर्म वञ्चतीति भावः । ‘से’ति ईर्यापथक्रिया ‘पढमसमयवद्धपुट्ट’ति (प्रथम समये) बद्धा कर्मतापादनान्स्पृष्टा जीवप्रदेशोः स्पर्शनात् ततः कर्मधारये

तन्मुखे च गति प्रथमगगाद्रसृष्टा , तथा द्वितीयगगे वेदिता-अनुभूतस्वरूपा, एतृतीयसमये निर्वाणा-अनुभूतस्वरूपा-
 पानि जीमद्रेगेभ्य परिसृष्टितेति, एतेदेन वाग्यान्तरेणाह-मा नद्वा सृष्ट्या गयमे समये, द्वितीये तु उदीरिता-उदग-
 मुपनीता, स्मिक्त भवति ? वेदिता, न हेरुस्मिन् समये नन्ध उदयश्च सम्भन्नीत्यो व्यागयात, तृतीये तु निर्वाणा, ततश्च
 'नेयकाले' चि एष्यत्काले 'अक्रम वाधि' चि अक्रमाऽपि च भवति, इह च गद्यपि तृतीयेऽपि समये कर्माकर्म
 भाति तथापि तत्क्षणे एवातीतभानकर्मत्वेन द्रव्यकर्मत्वात् तृतीये निर्वाणं कर्मेति व्यपदिश्यते, चतुर्थोदिसमयेषु त्वकर्मति
 'अत्रत्तागमुडम्मे' त्यादिना चेदमुक्त-यदि सयतोपि साश्रव कर्म ननाति तदा सुतरामसयत , प्रनेन च जीवनानः
 कर्मजलपूर्यमाणतयार्थतोऽथो निमज्जनमुक्त, सक्रियस्य कर्मनन्धभणनाचाक्रियस्य तद्विपरीतत्वात्कर्मनन्धाभाव उक्त ,
 तथा च जीनानोऽनाश्रनतायामूर्द्धगमनसामर्थ्यादुपनीतमनसेयम् । इति । भगतीतृतीयशतकृतृनीयोदेशके ८०६
 पयो १३७ पत्रे ॥ ६ ॥

ननु अष्टमीचतुर्दश्यादां वेलाद्वाद्दिहानी कि निान्धने ? इत्याशाहानिराचिकीर्षया लिरयते—

“कम्हा ए भते ! लवणसमुदे चाउदसदुमुद्विष्टुणिमासिणिसु अडरेग वड्डइ वा हायड वा जहा जीमभिगमे
 लणसमुदचचाया खेयव्या, जान लोफुड्डिइ, जण लणसमुदे जनुदीन दीव खो उष्पीलति । खो चेन ए एगोदग करेड
 (लोयड्डिइ) लोगाणुभाने सेव भते ! भते ! जाव त्रिहरइ'चि । ” वृत्तिर्यथा-‘भते’चि इत्यादि । ‘अतिरेग’ति तिन्यन्तरापेक्षया
 अधिक्तरमित्यर्थः । ‘लाणसमुदवचव्या नेय’चि जीमभिगमोक्ता, णिहर गादित्याह--‘जान लोयड्डिइ’

इत्यादि । सा चैवमर्थतः कस्माद्भदन्त ! लवणसमुद्रश्चतुर्दशदिश्वपि अतिरेकेण वद्धते हीयते वा ? इह प्रश्ने उत्तरम्—
 लवणसमुद्रस्य मध्यभागे दिक्षु चत्वारो महापातालकलशा योजनलक्षप्रमाणाः सन्ति, तेषां चाधत्तने त्रिभागे वायुर्मध्यमे त्रिभागे
 वायूदके उपरितने तूदकमिति । तथाऽन्ये क्षुद्रपातालकलशा योजनसहस्रप्रमाणाश्चतुरशीत्युत्तराष्टशताधिकसप्तसहस्रसंख्या
 वाय्वादियुक्तत्रिभागवन्तः सन्ति । तदीयवातविज्ञोभवशाज्जलवृद्धिहानी अष्टम्यादिषु स्याताम् । तथा लवणशिखाया
 दशयोजनानां सहस्राणि विष्कम्भः षोडशोच्छ्रयः योजनार्द्धमुपरि वृद्धिहानी, इत्यादि । अथ कस्माल्लवणो जंबूद्वीपं नोत्प्ला-
 वयति, अर्हदादिप्रभावान्लोकस्थितिवेपति एतदेवाह— ' लोगाड्डिई'ति लोकव्यवस्था । ' लोयाणुभावे'ति लोकप्रभावः ।
 इति भगवतीवृतीयशतकतृतीयोद्देशके ८०६ प्रतौ १३८ पत्रे ॥ ७ ॥

युद्धे हताः स्वर्गं गच्छन्तीति मिथ्याजनप्रसिद्धिनिराकरणाय लिख्यते—

“ बहुजणे णं भंते ! अणमणस एवं आइक्खंति जाव परूवंति, एवं खलु बहवे मणुस्सा अणयरेसु
 उच्चावएसु संगामेसु अभिसुहा चैव पहया समाणा कालामे कालं किञ्चा अणयरेसु देवलोएसु देवत्ताए
 उववत्तारो भवंति, से कहमेयं ? भंते ! एवं गोयमा ! जणं से बहुजणो अणमणस्स एवं आइक्खइ जाव उववत्तारो
 भवंति, जे ते एवमाहंसु भिच्छं ते एवमाहंसु, अहं पुण गोयमा ! एवमाइक्खाभि जाव परूवेभि—एवं खलु गोयमा ! तेषां
 कालेणं तेषां समएणं वेसालीनामं नगरी होत्था । वसुओ, तत्थ णं वेसालीए नगरीए वरुणे नामं णागणतुए परिवसइ ।
 अट्ठे जाव अपरिभूए समणोवासए अभिगयजीवाजीवं जाव पडिलागेमाणे छट्ठं छट्ठेणं अणिस्सिखत्तेणं तवोकम्मेणं अप्पाणं

भायमेमाणे विहरइ । तत एण से उरुणे खागणचुए आणुदा रुदावि रायागिओगेण गणाभिओगेण गलाभिओगेण रहमुमले
 मगामे आणते समाणे छट्टमत्त अट्टमत्त अणुवेट्टे अणुवेट्टे अणुवेट्टे अणुवेट्टे अणुवेट्टे अणुवेट्टे अणुवेट्टे अणुवेट्टे अणुवेट्टे अणुवेट्टे अणुवेट्टे
 भो देवाणुप्पिया ! चाउग्घट आमरह जुत्तमेव उवट्टवेत्त ह्यगयरहपवरजाव मणाहिता सम एयमाणत्तिय पच्चप्पिण्ह । तत्ते ए
 ते कोडुनियपुरिसा जान पडिसुणेचा सिप्पामेव सच्छत्त सज्जकय जान उवट्टविति ह्यगयरहजाव सणाहेति जेणेव वरुणे
 खागणचुए जाव पच्चप्पियति । तते ण से वरुणे खागणचुए जेणेव मज्जणघरे तेणेन उवागच्छइ उवागच्छिता जहा रुणिओ
 जा । पायन्ठित्ते सव्यालकारविभूसिए सणद्धनद्वसकोरिटमहदाम जान धरिजमाणेण अणेगणणायगजान दूयसधियालमद्धि-
 मपरिउडे मज्जणघरायो पडिनिवलमइ, पडिनिखमिता जेणेव नाहिरिया उवट्टाणसाला जेणेव चाउग्घटे आसरहे तेणेव उवा-
 गच्छइ, उवागच्छिता चाउग्घट आसरह दुरुहइ, दुरुहिता ह्यगयरह जाव सपरिवुडे महया भडचडगजाव परिकिरत्ते जेणेन रहमु-
 सले मगामे तेणेव उवागच्छइ उवागच्छिता रहमुसल सगाम ओयाए । तए ए से वरुणे नागनचुए रहमुसल सगाम ओयाए समाणे
 अयेमेयाल्लव अभिग्गह अभिगिएहइ-कप्पइ मे रहमुमल सगाम सगामेमाएस्त जे पुब्बि पहणइ त पडिहणित्तए, अवसेसे यो
 कप्पइ चि, अयेमेतारुन अभिग्गह अभिगिएहिइत्ता रहमुसल सगाम सगामेइ । तते ए तस्म वरुणस्स खागणचुयस्स रहमुसल
 सगाम सगामेमाणस्स एणे पुरिसे सरिसए सरित्तए सरित्तए सरिसभडमत्तोवगरणे रहेण पडिरह हव्यमागते । तते ए से पुरिसे
 वरुण खागणचुय एव वयासी-पहण भो वरुणा ! खागणचुया ! । तते ए से वरुणे खागणचुए त पुरिस एव वयासी-यो सल्लु
 मे कप्पइ देवाणुप्पिया ! पुब्बि अहयस्स पहणित्तए, तुम चेा पुब्बि पहणाहि । तते ए से पुरिसे वरुणेण खागणचुएण एव वुत्ते

समाणे आसुरुत्ते जाव मिसिभिसेमाणे धणुं परासुसइ परासुसिच्चा उमुं परासुसइ उमुं परासुसिच्चा ठाणं ठाइ ठिच्चा आयतकणायंतं उमुं करेइ करेच्चा वरुणं णागणत्तुयं गाढापहारी करेइ । तते णं से वरुणे णागणत्तुए तेणं पुरिसेणं गाढपहारीकए समाणे आसुरुत्ते जाव मिसिभिसेमाणे धणुं परासुसइ परासुसिच्चा उमुं परासुसइ उमुं परासुसिच्चा आयतकणायंतं उमुं करेइ करेच्चा तं पुरिसं एगाहच्चं कूडाहच्चं जीवियाओ ववरोवेइ । तते णं से वरुणे णागणत्तुए तेणं पुरिसेणं गाढपहारीकए समाणे अत्थामे अवले अवीरिए अपुरिसकारपरकमे अधारिणज्जामिति कट्टु, तुरए णिगिएहइ णिगिएहच्चा रहं परानचेइ रहं परावत्तिच्चा रहमुसलाओ संगामाओ पडिनिकखमइ, पडिनिकखमिच्चा एंगतमतं अवक्कमइ अवक्कमिच्चा तुरए णिगिएहइ निगिएहइच्चा रहं ठावइ ठावेच्चा रहाओ पच्चोरुहइ पच्चोरुहिच्चा रहाओ तुरए मोएइ मोएत्ता तुरए पडिभिसज्जेइ पडिभिसज्जेच्चा दब्भसंथारणं संथरइ संथरिच्चा दब्भसंथारणं दुरुहइ दुरुहिच्चा पुरत्थाभिमुहे संपलियं कनिसन्ने करयलपरिग्गहिंयं जाव कट्टु एवं वदासी- नमोत्थु णं अरहंताणं जाव णमोत्थु णं समणस्सा भगवओ महावीरस्स आइगरस्स जाव संपाविउकामस्स मम धम्मायरियस्स धम्मोवेदसगस्स वंदामि णं भगवंतं तत्थ गतं इह गते जाव वंदति णमंराति वंदिच्चा नमंसिच्चा एवं वदासी-पुंविपि णं मए समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियं थूलए पाणातिवाए पच्चक्खाते जावजीवाए, एवं जाव थूलए परिग्गहे पच्चक्खाए जावजीवाए, इयाणिं पि य णं अहं तस्सेव भगवओ महावीरस्स अंतियं सव्वं पाणाइवायं पच्चक्खामि जावजीवाए, एवं जहा खंदओ जाव एयं पि य णं चरिमेहिं जसासनीसासेहिं वोसिरिस्सामि चिकट्टु संपाहपटं मुइइ मुइत्ता सलुद्धरणं करेइ करेच्चा आलोइयपडिक्कंते समाहिपत्ते आणुपुब्बीए कालगते । तए णं तस्स वरुणस्सा णागणत्तुयस्स एगे पियत्राल-

एगए रहगुगल गगग मगामंभाये एगेण पुरिसेण गाढपहारीरुए समाये अत्थामे जाअ अघारणिअमितिकट्टु, वरुण णाग-
 गत्तुय रहगुमलाओ मगामाओ पडिणिकसम्ममाण पासइ पासित्ता तुए णिगिण्हइ णिगिण्हइ जहा वरुणे जाव तुए विसजेइ
 णिसजेत्ता टन्भममारग दुरुहइरत्ता पुरत्थाभिसुहे जाअ अजलि कट्टु एव वदासि-जाइ ण भते मग पियनालनयंसस्स वरुणस्स
 गागणत्तुयस्स सीलाड वयाड गुणाड नेरमणाइ पचमखाणपोसहोववामाइ ताइ ण ममपि भवतु त्तिकट्टु सगाहपट्ट मुयइ मुइत्ता
 सल्लद्वरग करेड केरत्ता प्राणुपुत्रीए कालगए । तए ण त वरुण णागणत्तुय कालगय जाणित्ता अहासनिहिएहि वाणमतेरेट्टि
 नेहि दिव्णे सुरभिगधोदगनागे तुहे दसद्वरणे कुसुमे णिवाडए दिव्णे य गीयगधवन्णियाणए रुएयावि होत्था । तए ण तस्स
 पण्यस्स णागणत्तुयस्स त दिव्य देनिट्टि दिव्य देवज्जुत्तिं दिव्य देवाणुभाग सुणित्ता य पासित्ता य नहुज्जणो अणमणस्स एवमा-
 इमइ जाअ परुणेड, एव गलु देवाणुप्पिया ! नहवे मणुस्सा जाव उअत्तारो भवति । वरुणेण भते ! णागणत्तुए कालमासे काल
 क्किया रुहि गए रुहि उअन्ने ? गोयमा ! सोहम्मे रूपे अरुणाभे विमाणे देवत्ताए उवणो, तत्थ ण अत्थे गइयाण देवाण
 चत्तारि पलिओवमाइ ठिई पन्नत्ता, तत्थ ण वरुणस्स वि देअस्स चत्तारि पलिओअमाइ ठिई पणत्ता । से ण भन्ते ! वरुणे
 टेने ताओ देअलोयाओ आउक्कएण भवक्कएण जाव महाविदेहे वासे सिञ्जिहिति जाव अत्तकरेहिति । वरुणस्स ण भते !
 नागनत्तुयस्स पियनालनयसए कालमासे काल क्किया रुहि उअन्ने ? गोयमा ! सुकुले पचायाने से ण भते ! तओहिंतो
 अणत्तर उअट्टिणा क्कहि गन्धिहिति रुहि उअञ्जिहिति ? गोयमा ! महाविदेहे वासे सिञ्जिहिति जाव अत्त करेहिति ॥

इति ! वृत्तिरथा- ' जन्नं से बहुजगो अष्टममस्स एवमाइखइ ' इत्यत्रैकवचनप्रक्रमे ' जे ते एवमाहंसु ' इत्यत्र यो बहु-
वचननिर्देशः, स व्यक्त्यपेक्षोऽवसेयः । ' अहिगयजीवाजीवे ' इत्यत्र यावत्करणात् ' उवलद्धपुत्रपावे ' इत्यादि दृश्यम् ।
' पडिलाभेमाणे'त्ति इदं च ' समणे निगंथे फासुएणं एसणिज्जेणं असणपाणखाइमसाइमेणं वत्थपडिग्गहकंचलरओहरणेणं
पीढफलगसेजासंथारएणं पडिलाभेमाणे विहरइ ' इत्येवं दृश्यम् । ' चाउग्घंटं'ति घण्टाचतुष्टयोपेतं ' आसरहं'ति अश्व-
वहनीयरथं ' जुत्तामेव'त्ति युक्तमेव रथसामयेति गम्यम् । ' सज्झयं ' इत्यत्र यावत्करणादिदं दृश्यम्- ' संवंटं सपडागं
सत्तोरणवरं सणंदिघोसं सखिखिणीहेमजालेपरंतपरिक्खत्तं ' इति सकिङ्किणीकेन-बुद्धघण्टिकायुक्तेन हेमजालेन पर्यन्तेपु
परिक्खिणो, यः सः तथा तम्, ' हेमवयचिचत्तेणिसकण्णगनिउत्तदाख्यागं ' हेमवतानि-हिमवद्विरिजातानि चित्राणि-विचित्राणि
तैनिशानि-तिनिशाभिधानवृक्षसंबन्धीनि, स हि दृढो भवतीति तद्ग्रहणं, कनकनियुक्तानि-नियुक्तकनकानि दारूणि यत्र स
तथा तम्, ' सुसंविद्धचक्रमंडलयुरागं ' सुष्ठु संबिद्धे चक्रे यत्र, मंडला च-वृत्ता च धूर्यत्र स तथा तम्, ' कालायससुक्य-
नेमिजंतकम्मं ' कालायसेन-लोहविशेषेण सुष्ठु कृतं नेमेः-चक्रमण्डलमालाया यन्त्रकर्मबन्धनक्रिया यत्र स तथा तम् ।
' आइसवरतुरयसुसंपउतं ' जात्यप्रधानाश्वैः सुष्ठु संप्रयुक्तमित्यर्थः, ' कुसलनरच्छेयसारहिंसुसंपग्गहियं ' कुसलनररूपो
यच्छेकसारथिः-दक्षप्राजिता तेन सुष्ठु संप्रगृहीतो यः स तथा तम्, ' सरसयवत्तीसतोणपरिमंडियं ' शराणां शतं प्रत्येकं
येषु ते शरशताः तैर्द्वान्निशता तूणैः-शराधिभिः परिमण्डितो यः स तथा तम्, ' सकंऊडवडंसगं ' सहकण्टकैः-सकवचैर-
वतंसैश्च-शेखरकैः शिरस्त्राणभूतैः यः स तथा तम्, ' सचावसरपहरणावरणभरियजोहजुद्धसज्जं ' सहचापशरैर्यानि ग्रहराणानि-

गद्गादीनि श्रावरणानि-स्फुरकादीनि तेषा भृत श्रत एव योधाना गुदमज्ज-युद्धप्रगुणो यः सः तथा तम्, 'चाउग्घट
 आसरह जुचामेव'ति वाचनान्तरे तु साक्षादेन्द दृश्यते इति, 'अयमेवाम्बु'ति प्राकृतत्वादिममेतद्रूपम् वचमाणरूप 'सारे-
 सण'ति सदृशकः-समान, 'सरित्ताण'ति सदृशत्वक, 'सरिव्वण'ति सदृशत्वक, 'सरिसमडमत्तोविगरण'ति सदृशी भाण्ड-
 माना-कोशप्रहरणादिरूपा, उपकरण च कटकादिक यस्य सः तथा तम्, 'पडिरह'ति रथ प्रति 'आसुरुत्ते'ति आशु-
 शीघ्र रत्न-कोपोदयाद्विमूढो, 'रुप लुप विमोहने' इति वचनात् स्फुरितकोपलिङ्गो वा, यावत्करणादिद दृश्यम्- 'रुहे
 कुविण चडिक्ख'ति तत्र स्पष्ट-उदितक्रोध, कुपितः-प्रवृद्धकोपोदय, चाण्डिकित सजातचाण्डिक्य-प्रकटितरौद्ररूप
 इत्यर्थ । 'मिसिमिसिमाणे'ति क्रोधाग्निना दीप्यमान इव एकार्थिका वृत्ते शब्दाः कोपप्रकर्षप्रतिपादनार्थमुक्ता । 'ठाण'ति
 पादन्यासविशेषलक्षणम् 'ठाह'करोति 'आयतकणायत'ति आकृष्टः सामान्यतः स एव कर्णायत आकर्णमाकृष्ट
 आयतकर्णायतस्तम्, 'एगाहच'ति एका हत्या-हनन प्रहरो यत्र जीवितव्यरोपणे तदेकाहृत्यम् तद्यथा भवति- 'कूडा-
 हच'ति कूटे इव-तथाविधपपाणसपुटादौ कालविलम्बनाभावसाधर्म्यादाहत्या-हनन यत्र तत्कूटाहृत्यम् । 'अत्थामो'ति अस्थामा-
 सामान्यतः शक्तिविकल, 'अमले'ति शरीरशक्तिवर्जितः, 'अवीरीए'ति मनःशक्तिवर्जितः, 'अपुरिसक्कारपरकम्मे'ति
 व्यक्तम्, नवर-पुरुषकारः-पुरुषाभिमानः स एव निष्पादितस्वप्रयोजनः पराक्रमः 'अधारणिज्ज'ति आत्मनो धारण
 कर्तुमशस्य 'इतिरुद्ध'नि इति हृत्या, इति हेतोरित्यर्थः, 'तुरए खिगिण्हड'ति अथान् गच्छतो निरुण्णद्वीत्यर्थः । 'एगत-
 मत'ति एका त-पिजा यत-भूमि भाग । 'शीलाड'ति फलानपेक्षाः प्रमृत्तयस्ताश्च प्रकृतान्भुगाः 'अणुयथाड'ति अ-

हिंसादीनि 'गुणां' ति गुणव्रतानि 'वेरमणां' ति सामान्येन रागादिविरतयः, 'पञ्चक्खाणपोसहोववासां' ति प्रत्याख्यानं-पौरुष्यादिनिषयं, पौषधोपवासः-पर्वदीनोपवासः । 'गीयगंधननिनाए' ति गीतं-गानमात्रं गन्धर्व-तदेव मुरजादिध्वनिसनाथं तल्लक्षणो निनादः-शब्दो गीतगन्धर्वनिनादः, 'कालमासे' ति कालकरणमासे मासस्योपलक्षणत्वात्कालादिवसे इत्याद्यपि द्रष्टव्यम् । 'कहिं गए कहिं उववणे' ति प्रश्नद्वये 'सोहस्मे कप्पे' इत्याद्येकमेवोत्तरं, गमनपूर्वकत्वादुत्पादस्योत्पादाभिधाने गमनं सामर्थ्यादनगतमेवेत्यभिप्रायादिति । आयुःकर्मदलिकनिर्जरणेन, 'भवक्खएणं' ति देवभवनिवन्धनदेवगत्यादिकर्मनिर्जरणेन, 'ठिइक्खएणं' ति आयुष्कादिकर्मणां स्थितिनिर्जरणेनेति । इति भगवतीसप्तमशतकनवमोद्देशके ८०६ प्रती २३२ । २३३ पत्रे ॥ ८ ॥

पुनरपि दण्डकग्रहणाच्चराणि लिख्यन्ते—

“ शिग्गंथं च णं गाहावइकुलं जाव केइ दोहिं पडिग्गहेहिं उवणिमंतेजा, एणं आउसो! अप्पणा परिभुंजाहि, एणं थेराणं दलयाहि । से य तं पडिग्गहेजा। तहेव जाव तं णो अप्पणा परिभुंजेजा णो अणोसिं दावए, सेसं तं चेव जाव परिट्टनिगव्णे सिाया, एवं जान दसहिं पडिग्गहेहिं, एणं जहा पडिग्गहवत्तवाया भणिया, एवं गोन्धरयहरणचोलपट्टगकंवल लडीसंथारगवत्तवगा य भाणियव्वा जाव दसहिं संथारएहिं उवणिमंतेजा ” । एतत्सूत्रस्य टीका तु मुगमत्वान्नास्ति । इति श्रीभागनत्यष्टमशतकगण्टोद्देशके ८०६ प्रती २६६ पत्रे ॥ ९ ॥

ये केचन जीवोपयोगस्वरूपास्तेऽवर्णा यावदस्पर्शाः तथा च मतिज्ञानादथोऽपि तथैव । तथा हि—

“कन्हलेमा ए भन्ते ! कह वभा ? पुन्हा गोयमा ! दव्वलेस पडुच्च पचवभा जाव अट्टफासा पन्नत्ता, भावलेस पडुच्च अवभा४, एव जाव सुक्कलेस्सा सम्मदिट्ठीरे चक्खुदसणे४ आभियिबोहियनाणे जाव विभगनाणे, आहारसन्ना जाव परिग्गहसन्ना, एयाणि अवन्नाणि४” इति । एतत्त्रयस्य टीका तु सुगमत्वाच्चास्ति ॥ इति श्रीभगवती द्वादशशतक पञ्चमोदेशके ८०६ प्रती ३६५ पत्रे ॥ १० ॥

पुष्पदन्तग्रहणमाश्रित्य मिथ्याद्यविकल्पितकल्पनाजालनिराकरणाय लिख्यन्ते—

गयगिहे जाव एव वयामी-गहुजणे ण भते ! आणमणस्स णवमाइस्सड जाण एव परुवेइ-एव खलु राहु चद गेएहति, ए५०२ से कहमेव भते ! एव ? गोयमा ! जाण से गहुजणे अणमणस्स एणमाइक्खइ जाव भिन्ध ते एवमाहसु । अहं पुण गोयमा ! एवमाइक्खामि जाव एव परुवेमि-एव खलु राहु देवे महिट्ठीए जाव महंसरसे उरवत्थधरे वरमल्लधरे वरगधधरे वराभरणधरे, राहुस्स ण देवस्स नव नामधिजा पणत्ता, त जहा-सिंघाडए२ जडिलए२ खत्तए३ खरए४ ददुरे५ मच्छे६ कच्छमे७ कन्धसप्पे८ मगरे९ । राहुस्स ण देवस्स निमाणा पचवन्ना पन्नत्ता । त जहा-किन्हा ? नीलार लोहिया३ हालिहा४ सुक्किला ५ ॥ अत्थे कालए राहुविमाणे रजणवन्नाभे प० । अत्थि नीलए राहुविमाणे लाउयवन्नाभे प० । अत्थि लोहिए राहुविमाणे मजिडुवन्नाभे प० । अत्थि पीतए राहुविमाणे हालिक्खन्नाभे पन्नत्ते । अत्थि सुक्किलए राहुविमाणे भासरामिवन्नाभे पन्नत्ते । जदा ण राहुदेवे आगच्छमाणे वा गच्छमाणे वा विउव्वमाणे वा परियारेमाणे वा चदलेस्स पुरच्छिमेण आवरेत्ता ण पचच्छिमेण वीर्हवयइ, तदा ण पुरच्छिमेण चदे उवदसेति, पचच्छिमेण राहु।जदा ण राहु प्रागन्धमाणे वा गच्छ-

माणे वा विउव्वमाणे वा परियारेमाणे वा चंदलेस्सं पच्चच्छिमेण आवरेत्ता णं पुरच्छिमेण वीईवयइ, तदा णं पच्चच्छिमेणं चंदे उवदंसेति, पुरच्छिमेणं राहू । एवं जहा पुरच्छिमेणं पच्चच्छिमेणं य दोआलावगा भाणिया तथा दाहियेण उत्तरेण य दोआलावगा भाणियन्वा । एवं उत्तरपुरच्छिमेणं दाहियणपच्चच्छिमेण य दोआलावगा भाणियन्वा । एवं दाहियणपुरच्छिमेणं उत्तरपच्चच्छिमेण य दोआलावगा भाणियन्वा । एवं चैव जाव तदा णं उत्तरपच्चच्छिमेणं चंदे उवदंसेति, दाहियणपुरच्छिमेणं राहू । जदा णं राहू आगच्छमाणे वा गच्छमाणे वा विउव्वमाणे वा परियारेमाणे वा चंदलेस्सं आवरेमाणे २ चिट्ठइ, तदा णं मणुस्सलोए मणुस्सा वदंति एवं खलु राहू चंदं गिणहइ । एवं जदा णं राहू आगच्छमाणे वा ४ चंदलेस्सं आवरेत्ता णं पासेणं वीईवयइ, तदा णं मणुस्सलोए मणुस्सा वदंति-एवं खलु चंदेणं राहुस्स कुच्छी भिन्ना । एवं जदा णं राहू आगच्छमाणे ४ चंदलेस्सं आवरेत्ता णं पचोसकइ, तदा णं मणुस्सलोए मणुस्सा वदंति-एवं खलु राहूणा चंदे वंते । एवं जदा णं राहू आगच्छमाणे वा ४ जाव परियारेमाणे वा चंदलेस्सं अहे सपक्खि सपडिदिसिं आवरेत्ता चिट्ठइ, तदा णं मणुस्सलोए मणुस्सा वदंति- एवं राहुणा चंदे घत्थे” इति । वृत्तिया-‘भिच्छं ते एवमाहंसु’ति इह तद्वचनं मिथ्यात्वमप्रमाणिकत्वात्कुप्रवचनसंस्कारोपनीतत्वाच्च, ग्रहणं हि राहुचन्द्रयोर्विमानापेक्षं, न च विमानयोर्ग्रासकप्रसनीयसंभवोऽस्ति आश्रयमात्रत्वाच्च भवनानामिव । अथेदं गृहमनेन ग्रस्तमिति दृष्टस्तद्वचवहारः ? सत्यं, स खल्वाच्छाद्याच्छादकभावं सति नान्यथा । आच्छादकभावेन च ग्रासविवक्षायामिहापि न विरोधः इति । अथ यदत्र सम्यक् तदर्थीयितुमाह-‘अहं पुणे’त्यादि ‘खंजणवन्नाभे’ति खंजनं दीपमग्निं कामलस्तस्य गो वर्णः तद्वदाभा यस्य तच्चा । ‘लाउयं’ति तुंबकं तच्चेहापक्कावस्थं

प्राणमिति । 'भासरासिवभाभे'ति मस्मराशीवर्णाभम् । ततश्च किमित्याह—'जया ण'मित्यादि 'आगच्छमाणे व'ति गत्वा
 अतिचारेण ततः प्रतिनिवर्त्तमानः कृष्णवर्णोदिना विमानेनेति शेषः 'गच्छमाणे व'ति स्वभावचारेण चरन्, एतेन च
 पदद्वयेन स्वाभाविकी गतिरुक्ता । 'विउव्वमाणे व'ति विकुर्वणां कुर्वन्, 'परियारेमाणे व'ति परिचारयन्-कामक्रीडा कुर्वन्,
 एतस्मिन् द्वये अतित्वरया प्रवर्त्तमानो विसस्युलचेष्टया स्वविमानमसमञ्जस चलयति, एतच्च द्वयमस्वाभाविकविमानगति-
 ग्रहणायोक्तमिति । 'चदलेस्स पुरच्छिमेण आवरेत्ता ण'ति स्वविमानेन चन्द्रविमानावरणे चन्द्रदीप्तेरावृतत्वाच्चन्द्रलेस्यां पुर-
 स्वादावृत्य 'पचच्छिमेण वीईवयइ' चि चन्द्रापेक्षयाऽपरेण यातीत्यर्थः । पुरच्छिमेण चदे उदसेइ पचच्छिमेण राहु' ति
 राहपेक्षया पूर्वस्यां दिशि चन्द्र आत्मानमुपदर्शयति, चन्द्रापेक्षया च पश्चिमायां राहुरात्मानमुपदर्शयतीत्यर्थः । एवविषस्व-
 भावतायां च राहोश्चन्द्रस्य यद्भवति तदाह—'जया ण' इत्यादि 'आवरेमाणे' इत्यत्र द्विर्वचन तिष्ठतीति क्रियाविशेषण-
 त्वात् । 'चदेण राहुस्स कुब्धी भिन्ना'ति राहोरशस्य मध्येन चन्द्रो गतः इति वाच्ये चन्द्रेण राहोः कुक्षिर्भिन्न इति व्यपदि-
 शन्तीति । 'पचोसक्कइ' चि प्रत्यवसर्पति व्यावर्त्तते । 'वते' चि वान्तः—परित्यक्तः । 'सपक्खि सपड्ढिदिसि'ति सपत्न-समानदिक्
 यथा भवति सप्रतिदिक्-समानविदिक् च यथा भवतीत्येवचन्द्रलेस्यामावृत्यावष्टभ्य तिष्ठतीत्येव योगः । अत आवरणमात्रमेवेद
 वैज्ञानिक चन्द्रस्य राहुणा ग्रसनं, न तु कार्मणम् । इति श्रीभगवतीद्वादशशतकपद्योदेशके ८० श्रौतौ ३६५ । ३६६ पत्रे ॥११॥

केचिद्ब्रूवन्ति स्वल्पपरिमाणभूगोल परितोऽस्यदृष्टघटीन्यायेन आम्यन्तौ ध्रुवोचन्द्रमसौ महत्परिमाणौ यथाक्रम चार
 चरतः, ततश्च ध्रुवकान्तयः स्फटिकमये चन्द्रे प्रतिबिंबिता भवन्ति, ता एव च ज्योत्स्नाः, तथा च प्रतिपदि द्वितीयायां

क्रमेण सन्मुखवृक्षाधिकमधिकं चन्द्रांशेषु सूर्यकान्तिप्रसारः, एवं च पौर्णमास्यां चारविशेषक्रमेणाधः सूर्य उपरि च चन्द्र एवं तिष्ठतः तेन च सकलोऽपि चन्द्रः सूर्यकान्तिव्याप्तो भवति एवं स्थितयोश्च तयोर्भावति प्रदेशे भूगोलस्तावति चन्द्रमध्यभागे सूर्यकान्तेरप्रसारोऽप्राप्तसूर्यकान्तित्वाच्च स श्यामतयोपलभ्यते, स एव च भूगोलच्छायाच्छादितचन्द्रमध्यभाग एव कलङ्क इति व्यपदिश्यते इति मिथ्यादृग्गणकसिद्धान्ते अनुचितं चैतत्, चन्द्रे कालिमानमालोक्त्यैतावतो व्यतिकरस्य कल्पितत्वात् । सा कालिमा च चन्द्रविमानस्य मृगाङ्गत्वाङ्गीकारेण विना कल्पनापुपपद्यते । तथैव सिद्धान्तः—

“से केण्ड्रेण भंते ! एवं बुच्चइ चंदे ससी ? गोयमा ! चंदस्स णं जोइसिंदस्स जोइसरन्नो भियंके विमाणे कंता देवा कंताओ देवीओ कंताइं आसणसयणखंभंडमतोवगरणाइं अप्पणा वि य णं चंदे जोतिसिंदे जोतिसराया सेमे कंते सुभए पियदंसणे सुखे से तेणेड्डेणं जाच ससी । से केण्ड्रेणं भंते ! एवं बुच्चइ खेरे आइचे खेरे ? गोयमा ! खुरादियाणं समयाइ वा आवलियाइ जाच आइचे ” वृत्तिर्यथा—‘से केण्ड्रेणमित्यादि’ । ‘भियंके’ति मृगचिह्नत्वान्मृगाङ्के विमानेऽधिकरणभूते ‘सेमे’ति सौम्यो-अरौद्राकारो नीरोगो वा ‘कंते’ति कान्तियोगात्, ‘सुभए’ति सुभगः—सौभाग्ययुक्तत्वाद्ब्रह्मो जनस्य ‘पियदंसणे’ति प्रियकारिदर्शनः, कस्मादेवमत आह—‘सुखे से तेणेड्डेणं’मित्यादि सुरूपोऽयं तेन कारणेनोच्यते—‘ससी’ति सह श्रिया नर्त्तते इति सश्रीः तदीयदेवादीनां स्वस्य च कान्त्यादियुक्तत्वादिति, प्राकृतभाषापेक्षया च ससीति सिद्धम् । अथादित्यशब्द-स्यान्वर्थाभिधानायाह—‘से केण्ड्रेणं’मित्यादि ‘सुराइय’ति सूर आदिः प्रथमो येषां ते खुरादिकाः के ? इत्याह—‘सम-याइ व’ति समया अहोरात्रादिकालभेदानां निर्विभागा अंशाः । तथा हि—सूर्योदयमत्रधीकृत्याहोरात्रारंभकः समयो गण्यते ।

आवलिका मुहूर्त्तादयश्चेति । 'से तेण्डुण'मित्यादि अथ तेनार्थेन छर-आदित्य इत्युच्यते । आदौ अहोरात्रसमयादीना भव
आदित्य', इति द्युत्पत्तेर्यप्रत्ययार्थेहार्पत्वात् इति भगवतीद्वादशशतकपद्योदेशके ८०६ प्रती ३६६ पत्रे ॥ १२ ॥

ये केचन स्वकल्पितमतस्यापनाय नवीनयुक्तजाल कल्पयन्ति, तेऽर्द्धदाद्याशातनाकारिणो भवन्तीत्यभिप्रायो लिख्यते—
“ महुयादि समणे भगव महावीरे महुय समणोनासग एव वदासी-सुडु ण महुया ! तुम ते अन्नउत्थिए एव वदासी
साह ण महुया ! तुम ते अन्नउत्थिए एव वदासी जे ण महुया ! अट्ट वा हेउ वा पसिण वा वागरण वा अणाय अदिट्ट
असुय अमत आविष्णाय बहुजणस्स मज्जे आवेवइ पण्वेइ जाव उवदसेइ । से ण अरिहताण आसायणाए वट्टइ । अरिहत-
पन्नत्तस्स धम्मस्स आसायणाए वट्टति । केवलीण आसायणाए वट्टति । केवलपणत्तस्स धम्मस्स आसायणाए वट्टति । त
सुडु ण तुम महुया ! ते अन्नउत्थिए एव वदासी ” इति । वृत्तिर्यथा—‘सुडु ण महुया तुम’ ति सुटु त्व हे महुका ! येन
त्वयाऽस्तिकाया न जानता न जानीम इत्युत्तम् । अन्यथाऽजानन्नपि यदि जानीम इत्यभिव्यस्तदाऽर्द्धदादीनामाशातना-
कारकोऽभिव्यस्त्वम् । इति भगवत्यष्टादशशतकसप्तमोदेशके ८०६ प्रती ४६५ पत्रे ॥ १३ ॥

द्वैर्नचित्त वृणाद्यपि प्रहरणीभवति, न चेद लौकिकमेव । शास्त्रेष्वस्योक्तत्वात् । तथा हि—

“ देवे ण भते ! महिणिए जाव महेसस्से रुवसहस्स विउब्बित्ता पभू अन्नमन्नेण साह सगम सगामिच्चए ? हता पभू,
ताओ ण भते ! वौदीओ किं एगजीवफुडाओ अणेगजीवफुडाओ ? गोयमा ! एगजीवफुडाओ णो अणेगजीवफुडाओ,
तोसि ण भते ! वौदीण अतरा किं एगजीवफुडा अणेगजीवफुडा ? गोयमा ! एगजीवफुडा णो अणेगजीवफुडा । पुरिसे ण

भंते ! अंतरे हत्येण वा एवं जहा अड्डमसए तइयउदेसए जाव नो खलु तत्थ सत्थं कमइ । अत्थि णं भंते ! देवासुराणं संगामे ? हंता अत्थि । देवासुरेसु णं भंते ! संगामेसु वट्टमाणेसु किं णं तेसिं देवाणं पहरणयणत्ताए परिणमति ? गोयमा ! जन्नं देवा तणं वा कट्ठं वा पत्तं वा सक्करं वा परासुसंति तं तं तेसिं देवाणं पहरणयणत्ताए परिणमति । जहेव देवाणं तहेव असुरकुमाराणं ? नो इण्ढे समट्ठे, असुरकुमाराणं देवाणं थिच्चं विउव्विया पहरया ” इति । वृत्तिर्यथा—‘देवे णं भित्थादि । ‘तेसि बोदीयं अंतरं’ति तेषां विकुर्वितशरीराणामंतराणि ‘ एवं जहा अड्डमसए ’ इत्यादि अनेन यत्त्वचितं तदिदम्—“ पाएण वा अंगुलियाए वा सिलागाए वा कट्ठेग वा कल्लिचेण वा आमुसमाणे वा आलिहमाणे वा विलिहमाणे वा अन्नयरेण वा तिकखेणं सत्थजाएणं आच्छिदमाणे वा विच्छिदमाणे वा अगणिक्काएण वा समोडहमाणे तेसिं जीवप्पएसाणं आवाहं वा वावाहं वा करेइ, छविच्छेयं वा उप्पाइ, यो इण्ढे समट्ठे”ति । व्याख्या चाऽस्य प्राग्भूत् । ‘ जन्ने देवाणं तणं वा कट्ठं वे’त्यादि । इह यदेवानां तृणाद्यपि प्रहरणी भवति तदचिन्त्यपुण्यसंभारत्वात् सुभूमचक्रवर्तिनः स्थालभिव । असुराणां तु यन्नित्यविकुर्वितानि तानि भवन्ति, तदेवापेक्षया तेषां मन्दतरपुण्यत्वात्, तथाविधपुरुपाणाभिवेत्यवगन्तव्यम् । इति भगवत्यष्टादशशतकसप्तमोद्देशके ८०६ प्रती ४६५ पत्रे ॥ १४ ॥

पुनरपि केवलशरीराजीवविराधना जायमाना न विरुद्धा, इत्यत्राणि लिख्यन्ते—न च वाच्यमिमानि छत्रस्थमाश्रित्यावसेयानि, सप्तमशते संबृतोद्देशकेऽतिदिष्टत्वात् । तत्र च उपशान्तमोहक्षीणमोहसयोगिकेयलिगुणस्थानकत्रयवर्तिवीतरागोऽपि सक्रियत्वात्सातवेधं कर्म बन्धाति, इत्यादिना स्पष्टमेव केवलिनो गृहीतत्वात् । तत्र सर्वमत्रापि प्राहमेव अतिदिष्टत्वात्,

गुणस्यानकाशेषाकथनेन ऐर्यापथिकक्रियान्त केमलिनोऽप्यत्र सुखेनायातत्वाच्च, न च जानन्नपि केमली कथं तानाक्राम-
तीत्यादिमुग्धजनप्रतारकानचोभिश्चालुरी निडवनीया, अग्न्यभाभिमानस्य केमलिभिरशम्यप्रतीकारत्नमित्याद्युक्तत्वादेन, स्मय-
मपि केमलीनो नद्युत्तरणादेः स्वीकृतत्वाच्च । सतमनेन कदाग्रहेण तान्यवराणि चेमानि—

“ रायगिहे जान एव वयासी-अणगारस्स ण भते ! भावियप्पणो पुरतो दुहओ जुगमायाए पेहाए रीय रीयमायस्स
पायस्स अहे बुक्कडपोए वा वट्टापोए वा कुलिंगच्छाए वा परियावज्जेजा तस्स ण भते ! किं इरियावहिया किरिया कज्जइ
सपराइया किरिया कज्जइ ? गोयमा ! अणगारस्स ण भावियप्पणो जाव तस्स ण इरियावहिया किरिया कज्जइ नो
सपराइया किरिया कज्जइ ! से केणट्टेण भते ! एव बुच्चइ जहा सत्तमसते सडुइहेसए जाव अट्टो निखत्तो ! सेव भते
२ जान चिहरइ ” इति । दृत्तर्यथा—सप्तमोदेशकान्ते कर्मचरणोक्ता, अष्टमे तु तद्वन्तो निरूप्यते—इत्येव सवन्धस्यास्ये-
दमादिस्वप्नम्—‘रायगिहे’ इत्यादि ‘पुरओ’ति अग्रतः । ‘दुहओ’ति द्विधाऽन्तरा, पार्थत प्रुत्तथेत्यर्थः । ‘जुग-
मायाए’ति यूपमानया दृष्ट्या ‘पेहाए’ति प्रेक्ष्य २ ‘रीय’ति गत-गमन ‘रीयमाणस्स’ति कुर्मत इत्यर्थः । ‘कुक्कुड-
पोए’ति कुक्कुटडिम्म । ‘वट्टापोए’ति इह वर्तकः-पद्विविशेषः ‘कुलिंगच्छाए व’ति विपीलिकादिसदृशः ‘परिया-
वज्जेज’ति पर्यापद्यत-त्रियेत । ‘एव जहा सत्तमसए’ इत्यादि अनेन च यत्प्रचित तस्यार्थलेश एव-अथ केनार्थेन
भदन्तैवमुच्यते-गौतम ! यस्य क्रोधादयो व्यवच्छिन्ना भवन्ति, तस्यैर्यापथिकेभ्यः क्रिया भवतीत्यादि । ‘जाव अट्टो
निखत्तो’ति । ‘से केणट्टेण भते !’ इत्यादिवाक्यस्य निगमन यामदित्यर्थः । तच्च-‘से तेणट्टेण गोयमा !’ इत्यादि ।

इति भगवत्यष्टादशशतकाष्टमोद्देशके ८०६ प्रती ४६६ पत्रे ॥ १५ ॥

अन्यत्र तु आर्द्रामलकप्रमाणं पृथ्वीकायपिण्डश्चक्रिचन्दनपेपिकापिष्टोऽचित्तो न भवतीति श्रूयते । अत्र तु जतुगोलक-
प्रमाण इति भेदान्तरजिज्ञासया पृथिव्याक्रमणे तज्जीवानां कीदृशी वेदना भवतीत्यर्थजिज्ञासया च सूत्रद्वयं लिख्यते—

“ पुढवीकाइयरस खं भंते ! के महालिया सररीरोगाहणा पणत्ता ? गोयमा ! से जहा नामए रणा चाउरंतचका-
वट्टिस्स वन्नगोसिया तरुणी बलवं जुगवं जुवाणी अप्पायंका वन्नओ जाव निउणसिप्पोवगया नवरं चम्मेडुहुणमुट्टियस-
माहयणिवियगत्तकाया न भन्नह सेसं तं चेव जाव निउणसिप्पोवगया तिवखाए वइरामईए सण्हकरणीए तिवखेणं
वइरामएण वट्टावरएणं एगं महं पुढविकाइयं जतुगोलगसमाणं गहाय पडिसाहरिय पडिसंखिविय पडिसंखिविय
जाव इणामेव ति कट्टु तिसत्तखुत्तो उप्पीसेजा, तत्थ खं गोयमा ! अत्थेगइया पुढवीकाइया आलिद्धा अत्थेगइया नो
आलिद्धा, अत्थेगइया संघट्टिया अत्थेगइया नो संघट्टिया, अत्थेगइया परियाविया अत्थेगइया नो परियाविया, अत्थेगइया
उद्विया अत्थेगइया नो उद्विया, अत्थेगइया पिद्धा अत्थेगइया खं गोयमा ! ए महालिया
सररीरोगाहणा पणत्ता । पुढविकाइयरस खं भंते ! अक्कंते समाणे केरिसयं वेदणं पच्चणुभवमाणे विहरइ ? गोयमा ! से
जहानामए केइ पुरिसे तरुणे बलवं जाव निउणसिप्पोवगए एगं पुरिसे जुणं जराजजरियेदेहं जावदुब्बलं किलंतं जमल-
पाणिणा मुद्धाणंसि अभिहणेजा से खं गोयमा ! पुरिसे तेणं पुरिसेणं जमलपाणिणा मुद्धाणंसि अभिहए समाणे केरिसयं
वेदणं पच्चणुभवमाणे विहरइ ? अण्हिण्हं समणाउसो तस्स खं गोयमा ! पुरिसस्स वेदयाहितो पुढविकाइए अक्कंते समाणे एत्तो

अश्लिष्टतरिय चैव अकततरिय चैव जाव अमणामतरिय चैव वेदण पच्चणुब्भवमाणे विहरइ”ति । वृत्तिर्यथा-‘पुढवी’त्यादि
 ‘वल्लययेमिय’ति चन्दनपेपिका ‘तरणी’ति प्रवर्द्धमानवया ‘बलव’ति सामर्थ्यवती ‘जुगव’ति सुषमदुष्पमादिविशि-
 ष्टकालवती ‘जुवाणि’ति वय प्राप्ता ‘अप्यायक’ति नीरोगा ‘वण्णो’ति अनेनेद खचितम्-‘थिरगहत्था ददपाणिपाय-
 पिट्टतरोरुपरिणया’ इत्यादि । इह वर्णके ‘चम्मेट्टुहुण’ इत्याद्यप्यधीत तदिह न वान्यम्, एतस्य विशेषणस्य स्त्रिया
 असभवात् । अत एवाह-‘चम्मेट्टुहुणशुद्धिसमाहयनिचितगत्तकाया न भणइ’ति । तत्र चर्मेष्टकादीनिव्यायामक्रियायापु-
 पकरणानि तैः समाहतानि व्यायामप्रवृत्तौ, अत एव निचितानि च-धनीभूतानि गात्राणि-श्रद्धानि यत्र सः, तथाविधः
 कायो यस्या सा तथा इति । ‘तिवखाए’ति परपाया ‘वइरामइए’ति वज्रमग्याम् सा च नीरन्धा कठिना च भवति,
 ‘सगहवरणीए’ति श्लक्ष्णानि-चूर्णरूपाणि द्रव्याणि क्रियन्ते यस्यां सा श्लक्ष्णशिला तस्या, ‘वट्टावरणए’ति
 दूर्तवरेण-लोष्टकप्रधानेन ‘पुढविकाइय’ति पृथिवीकायिकसमुदय ‘जतुगोलगसमाण’ति डिम्बरूपक्रीडनजतुगोलकप्रमाण
 नातिमहान्तमित्यर्थः । ‘पडिसाहारए’ इत्यादि । इह प्रतिसहरण शिलायाः शिलापुत्रकाचसहस्य पिण्डीकरण प्रतिसत्वेपण
 तु-शिलाया पतत सरदणम् । ‘अत्थेगइय’ति सत्थेके केचन ‘आलिद्ध’ति आदिग्धा शिलाया शिलापुत्रके चलन्नाः
 ‘सघट्टिय’ति सङ्घर्षिताः ‘परिताविय’ति पीडिताः । ‘उइविय’ति मारिताः कथं यतः । ‘पिट्ट’ति पिष्टाः । ‘ए महा-
 लिय’ति एव महती इति महतीवातिसूदमेति भावः । यतो विशिष्टायामपि पेषणसामग्र्या केचिन्नपिष्टा-नैव लुप्ता अपीति ।
 ‘अत्थेगइया सघट्टिय’ति प्रागुक्तम् । सघट्टात्रमणभेदः अत आक्रान्ताना पृथिव्यादीना यादृशी वेदना भवति, तत्प्ररूपणा-

याह—‘पुढवी’त्यादि ‘अकंते समाणे’ति आक्रमणे सति ‘जमलपाणिए’ति मुष्टिनेति भावः । ‘अण्डिं समाणाउ-
सो’ति गौतमवचनं ‘एतो’ति उक्तलक्षणायाः वेदनायाः सकाशात् । इति भगवत्येकोनविंशतेश्चे तृतीयोद्देशे २०६
प्रतौ ५०३ पत्रे ॥ १६ ॥

ननु मध्ये कियन्तं कालं यावत्साधवो नाभूवन् साधमभासाश्च केनन समतिकल्पितजिनालशजिनपतिमोपढौकितधान्या-
द्युपजीविनोऽभूवन् ? वर्षसहस्रद्वयातिक्रमे च वयं जिनशासनोद्धाराय सुविहिताः साधमः समुद्भूताः; इत्यादि यजिनप्रतिमा-
रिपवः प्रलपन्ति, तत्र तेषां श्रुतग्रस्तगालीप्रदानप्रायम् । यतः सिद्धान्ते एकविंशतिर्मासहस्रं यावत्, श्रीमद्ब्रह्मानस्मान्मिन-
स्तीर्थस्य साधुसाध्वीश्रावकश्राविकारूपस्याव्यमच्छिन्नत्वेनोक्तत्वात् । तथा हि—

“ एएसि खं भंते ! चउवीसाए तिथगराणं कइ जिणंतरा पणत्ता ? गोयमा ! तेवीसं जिणंतरा पणत्ता । एएसि खं
भंते ! तेवीसाए जिणंतरेसु कस्स कहिं कालियसु प्रस्स वोच्छेदे पणत्ते ? गोयमा ! एएसु खं तेवीसाए जिणंतरेसु पुरिमप-
च्छिमएसु अट्टसु अट्टसु जिणंतरेसु एत्थ खं कालिअसुअस्स अब्वोच्छेदे पणत्ते, मच्चिमएसु सत्तसु जिणंतरेसु एत्थ खं कालि-
यसुअस्स वोच्छेदे पणत्ते, सब्वत्थवि खं वोच्छिअे दिट्ठिवादे । जंबुदीवे खं भंते ! दीवे भारहे वासे इमीसे ओसप्पिणीए
देवाणुप्पियाणं केवइयं कालं पुव्वगए अणुसजिस्सइ ? गोयमा ! जंबुदीवे खं दीवे भारहे वासे इमीसे ओसप्पिणीए ममं एणं
वाससहस्सं पुव्वगए अणुसजिस्सइ । जहा खं भंते ! जंबुदीवे दीवे भारहे वासे इमीसे ओसप्पिणीए देवाणुप्पियाणं एणं
वाससहस्सं पुव्वगए अणुसजिस्सइ, तथा खं भंते ! जंबुदीवे दीवे भारहे वासे इमीसे ओसप्पिणीए अमसेसाणं तित्थगराणं केमइयं

काल पुनः गण अणुसञ्जितथा ? गोयमा ! अर्थेगइया ण सखेज काल अर्थेगइयाण असखेज काल । जडुदीवे ण भते ! दीने
 भारहे वासे इमीसे ओसपिणीए देवाणुपियाण केमतिप काल तित्थे अणुमञ्जिपइ ? गोयमा ! जडुदीवे दीवे भार-
 हे वासे मम इमीसे ओमपिणीए एकरीस वाससहस्ताइ तित्थे अणुसञ्जिस्तइ । जहा ण भते ! जडुदीवे दीवे भारहे
 वासे इमीसे ओसपिणीए देवाणुपियाण एकरीस वाससहस्ताइ तित्थे अणुपञ्जिस्तइ, तथा ण जडुदीवे ण दीवे भारहे वासे
 आगमेस्ताण चरमतित्थगरस्त केइय काल तित्थे अणुमञ्जिस्तइ ? गोयमा ! जावइएण उसमस्त अरहओ कोसलियस्त
 निणपरियाए एनइयाइ सखेजाइ आगमेस्ताण चरम तित्थगरस्त तित्थे अणुमञ्जिस्तइ" इति । वृत्तिर्यथा— 'कइ ण 'मित्यादि
 'कस्त कहि कालियसुअस्तम योच्छेए पणुत्ते'त्ति कस्य जिनस्य समन्धन' कदिमन् जिनान्तरे कपोर्जिनयोरन्तरे कालिकश्रुत-
 स्वैकादशाङ्गीरूपस्य व्यवच्छेद' प्रज्ञप्त ? इति प्रश्नः ; उत्तर तु 'एसि ण' मित्यादि इह च कालिकस्य व्यवच्छेदे पृष्टे
 यदपृष्टस्याव्यवच्छेदस्याभिधानं तद्विपक्षज्ञापने सति विवक्षितार्थगोधनं सुकरं भवतीति कृत्वा कृतमिति । 'मञ्जिमएसु सत्तसु'
 त्ति अनेन 'कस्त कहि' इत्यस्योत्तरं अत्रसेयम्, तथा हि-मध्यमेण सप्तस्मित्युक्ते सुविधिजिनतीर्थस्य सुविधिशीतलजिनयो-
 रन्तरे व्यवच्छेदो नभूत्, तद्व्यवच्छेदकालश्च पल्योपमचतुर्भागः, एतन्मयेऽपि पइ निनाः पइ च जिनान्तराणि वाच्यानि । केमल
 व्यवच्छेदकाल. मत्सन्त्येवमत्रसेय । "चउभागो ? चउभागो ? चउभागो ? चउभागो ? चउभागो ? चउभागो ? चउभागो ? चउभागो ? चउभागो ?
 भागो ? य चउभागो ७ ॥ १ ॥" इति । 'एत्थ ण' ति एतेषु प्रज्ञापकेनोपदृश्यमानेषु जिनान्तरेषु कालिकश्रुतव्यवच्छेदः प्रज्ञप्तः ।
 दृष्टिवादापेक्षया त्वाह— 'सन्वत्थ वि ण वोच्छिण्णे दिट्ठिमाए' ति सर्वेऽपि जिनान्तरेषु न केमल मस्येय क्वचित् किय-

न्तमपि कालं व्यवच्छिन्नो दृष्टिवाद इति। व्यवच्छेदाधिकारादेवेदमाह—‘जंबुद्वीवेण’मित्यादि। ‘देवाणुष्पियाणं’ ति युष्माकं संबन्धि ‘अर्थेगइयाणं संखेजं कालं’ ति पश्चात्पूर्व्यां पार्श्वनाथादीनां संख्यातं कालम् । ‘अर्थेगइयाणं संखेजं कालं’ ति युष्माकं संबन्धि ‘अर्थेगइयाणं संखेजं कालं’ ति पश्चात्पूर्व्यां पार्श्वनाथादीनां संख्यातं कालम् । ‘कोसलियस्स’ चि कोशलदेश-
ति ऋषभादीनां ‘आगमेरसाणं’ ति आगमिष्यतां—भविष्यतां महापद्मादीनां जिनानां श्रीभगवतींशितमशतकाष्टमो-
जातस्य ‘जिणपरियाए’ चि केवलपर्यायः स च वर्षसहस्रन्यूनं पूर्वलक्षमिति । इति
देशके ८०६ प्रतौ ५१४ पत्रे ॥ १७ ॥

प्रतिमारिपवः प्रसह्य जिनप्रतिमारवीकारिता अपि ताः साश्वत्य एव तथा कल्पतया च देवैरेव नमस्करणीया इति
प्रलपन्ति, तच्चोभयमप्येतस्मिन् सूत्रे चारणपिभिर्नमस्कृतत्वेन ‘इहं चेइयाहं वंदइ’ इत्यनेन च निरस्तं द्रष्टव्यम् । तथा हि—

“कइविहा णं भंते ! चारणा पसत्ता ? गोयमा ! दुविहा चारणा पसत्ता तं जहा—विजाचारणा य जंवाचारणा य ।
से कैणट्टेणं भंते ! एवं बुच्चइ विजाचारणा विजाचारणा ? गोयमा तस्स णं छंडंछट्टेणं अणिखत्तेणं तवोकम्मणं विजा-
ए उत्तरगुणलद्धिं खममाणस्स विजाचारणलद्धी नामं लद्धी समुप्पजइ, से तेणट्टेणं जाव विजाचारणा । विजाचारणस्स
णं भंते ! कइ सीहा गई ? कइ सीहे गइविसए पसत्ते ? गोयमा ! अयणं जंबुद्वीवे दीवे जाव किंचि विससाहिए परिव्वेवेणं
देवे णं महिड्डीए जाव महेसक्खे जाव इणामेव ति कटु केवलकपं जंबुद्वीवं दीवं तिहि अच्चरणिणवाएहिं तिक्खुत्तो अणुपरि-
यट्ठिताणं हव्वमाणच्छेजा, विजाचारणस्स णं तथा सीहागई तथा सीहे गतिविसए पसत्ते । विजाचारणस्स णं भंते ! तिरियं
केवइए गतिविसए पसत्ते ? गोयमा ! से णं इओ एगेणं उप्पाएण माणुसुत्तरे पव्वए समोसरणं करेइ, माणु० २ तहिं चेइ-

नाइ वदइ तदि २ विणिएण नदीसरवरदीवे ममोसरण करेइ, नदी० करिचा तहि चेइयाइ वदइ तहि० यदिचा ततो पडिनियणइ ।
पडिनियणइ इहमागच्छइ इहमागच्छिचा इह चेइयाइ वदइ, विजाचारणस ण गोयमा ! तिरिय एवइए गतिविसए पणत्ते ।
रिजाचारणस ण भंते ! उट्टु केवइए गतिविसए पणत्ते ? गोयमा ! से ण इओ एगेण उप्पाएण नदणवणे समोसरण करेइ नदण०
हरिता तहि चेइयाइ वदइ तहि० यदिचा वितिएण उप्पाएण पडगवणे समोसरण करेइ पडग० करिचा तहि चेइयाइ वदइ
तहि० यदिचा तमो पडिनियचेइ, नियचेइचा इहमागच्छइ, इहमागच्छिचा इह चेइयाइ वदइ, विजाचारस ण गोयमा ! उट्टु
एगतिए गतीविमए पणत्ते । से ण तस ठाणस अणालोइयपडिगते काल करेइ नलिय तस आराहणा । से ण तस ठाणस
अलोइयपडिगते काल करेइ अत्थि तस आराहणा । से केणट्टेण भंते ! एव बुचइ जघाचारणा ज २ ? योयमा ! तस ण
अट्टुमअट्टुमेण आणिवित्तेण तोकममेण अप्पाय भावेमाणस जघाचारणलद्धी नाम लद्धी समुप्पजइ, से तेणट्टेण जघाचारणा
ज २ । जघाचारणस ण भंते ! यह सीहा गती कह सीहे गतिविसए पणत्ते ? अयण जमुदीवे दीवे एव जहेण विजाचा-
रणस नवर तिसत्तयुत्तो ऋणपरियट्टिचाण हवमगच्छेआ जघाचारणस गोयमा ! तहा सीहा गती तहा सीहे गतिविसए
पणत्ते, सेस त चेन । जघाचारणस ण भंते ! तिरिय केवइए गतिविसए पणत्ते ? गोयमा ! से ण इओ एगेण उप्पाएण रुचगवरे
दीवे ममोसरण करेइ रयण० करिचा तहि चेइयाइ वदइ तहि० यदिचा तओ पडिनियचमाणे वितिएण उप्पाएण नदीसरवे
दीवे ममोसरण करेइ नदी० करिचा तहि चेइयाइ वदइ तहि चेइयाइ वदइ इहमागच्छिचा इह चेइयाइ वदइ,
जघाचारणस ण गोयमा ! तिरिय एवइए गतिविसए पणत्ते । जघाचारणस ण भंते ! उट्टु केवइए गतिविसए पणत्ते ? गोयमा ! से ण

इथो एगेणं उप्पाएणं पंडगवणे समोसरणं करेइ २ ता तहिं चेइयाइं वंदइ तहिं० वंदित्ता तओ पडिनियत्तेइ तओ पडिनियत्तमाणे विति-
 एणं उप्पाएणं नंदणवणे समोसरणं करेइ नंदण० करित्ता तहिं चेइयाइं वंदइ तहिं चे० वंदित्ता इहमाणच्छइ इहमाणच्छित्ता इहं चेइ-
 आइं वंदइ, जंघाचारणस्स णं गोयमा ! उट्टं एवइए गतिविसए पणत्ते । से णं तस्स ठाणस्स अणालोइयपडिक्कंते कालं करेइ,
 नत्थि तस्स आराहणा । से णं तस्स ठाणस्स आलोइयपडिक्कंते कालं करेइ, अत्थि तस्स आराहणा । सेवं भंते ! २ त्ति जाव विह-
 रइ” त्ति । वृत्तिर्यथा—अष्टमोदेशकस्यान्ते देवा उक्ताः, ते चाकाशचारिणः, इत्याकाशचारिद्वयदेवा नवमे प्रलभ्यन्ते, इत्येवं
 संबन्धस्यास्येदमादिमुत्रम्—‘कइविहा ण’ मित्यादि । तत्र चरणं—गमनमतिशयवदाकाशे एयामस्तीति चारणा । ‘विज्जाचा-
 रणा’ त्ति विद्या-श्रुतं तच्च पूर्वगतं तत्कृतोपकाराश्रया-विद्याचारणाः । ‘जंघाचारणा’ त्ति जङ्घाव्यापारकृतोपकाराश्रय-
 णा-जङ्घाचारणाः । इहार्थं गाथाः—“अहस्यचरणसमत्था, जंघाविज्जाहिं चारणा मुणओ । जंघाहिं जाइ पढमो, निस्सं
 काउं रविकरे वि ॥ १ ॥ एगुप्पाएण इओ, रुयगवरंमि उ तमो पडिनियत्तो । वीएणं नंदीसरमिहं, तओ एइ तइएणं ॥२॥
 पढमेण पंडगवणं, विउप्पाएण णंदणं एइ । तइउप्पाएण तओ, इह जंघाचारणो एइ ॥ ३ ॥ पढमेण माणुसुत्तरनगं स नंदि-
 स्सरं च विइएणं । एइ तओ तइएणं कयचेइयवंदणो इइयं ॥ ४ ॥ पढमेणं नंदणवणं, विइउप्पाएण पंडगवणंमि । एइ
 इहं तइएणं, जो विज्जाचारणो होइ ॥ ५ ॥ ” ‘तस्स णं ति यो विद्याचारणो भविण्यति, तस्य पण्डपणुन तपःकर्मणा विद्य-
 या-पूर्वगतश्रुतविशेषरूपया करणभूतया ‘उत्तरगुणलद्धि’ त्ति उत्तरगुणाः पिएडविशुद्ध्यादयः तेषु चेह प्रक्रमात्तपो गृह्यते
 ततश्चोत्तरगुणलब्धि-तपोलब्धि क्षममाणस्य-अधिसहमानस्य, तपःकर्मैत इत्यर्थः । ‘कहं सीहा गइ’ त्ति कीदृशी शीघ्रा

गति-गमनाक्रिया ? 'कह सीहे गतिविमए' चि कीदशः शीघ्रो गतिविषय' गते' शीघ्रत्वेन तद्विषयोऽप्युपचाराच्छीघ्र
उक्त । गतिविषयो-गतिगोचर' गमनाभावेऽपि शीघ्रगतिगोचरभूत क्षेत्रमित्यर्थः । 'अथए' भित्त्यादि अथ जवृद्धीप एव
भूतो भवति । ततश्च 'देवेण' भित्त्यादि । 'हवमागच्छेज्जा' इत्यत्र यथा शीघ्राऽस्य देवस्य गतिरित्यय वाक्यशेषो दृश्यः ।
'सेण तस्स ठाणस्से' त्यादि अयमत्र भागार्थो लब्धुपजीवन किल प्रमादः । तत्र चासेविते अनालोचिते न भवति चारित्र-
स्पाराधना, तद्विराधकश्च न लभते चारित्राराधनाफलमिति । यचेहोक्त निधाचारणस्य गमनमुत्पादद्वयेन आगमन चक्रेन ।
जह्वाचारणस्य तु गमनमेक्रेन, आगमन च द्वयेनेति, तल्लब्धिलभावात् । अन्ये त्वाहुः-विधाचारणस्यागमनकाले विद्याऽभ्य-
स्ततरा भवतीत्येकेनागमन, गमने तु न तथेति द्वाभ्याम् । जह्वाचारणस्य तु लब्धिरुपजीव्यमानाऽऽपसामर्थ्या भवतीत्याग-
मन द्वाभ्या, गमन चक्रेनेति ॥ भगवतीर्षितमशतके नवमोद्देशके ८०६ प्रती ५१५ पत्रे ॥ १८० ॥

आलोचनाश्राहकालोचनाचार्यखरूपदशविधप्रामाथिचस्वरूपजिज्ञामया मृगाणे लिरूपन्ते—

“दसहिं ठाणेहि सपन्ने अणगारे अरिहति अत्तदेस आलोहत्तए त जहा-जातिसपन्ने १ कुलसपन्ने २ विणयसपन्ने ३
याणसपन्ने ४ दसणसपन्ने ५ चरित्तसपन्ने ६ खते ७ दते ८ अमाई ९ अरच्छाणुत्ती १० । अहहिं ठाणेहि सपन्ने अण-
गारे अरिहति आलोयण पन्धित्तए त जहा-आयाव १ आहारन २ वनहारव ३ उव्णीलए ४ पकुवए ५ अपरिस्सावी ६
निज्जए ७ अवायदसी ८ । दसविहा सामायारी पणत्ता त जहा-इच्छा १ मिच्छा २ तहकारे ३, आवसिया ४ य निसी-
हिया ५ । आपुच्छणा ६ य पडिपुच्छा ७, छदणा ८ य निमतणा ९ ॥ १ ॥ उमसया १० य काले सामायारी भवे दसहा

। दसविहे पायाच्छिन्ने पक्षत्ते तं जहा—आलोयणारिहे १ पडिकमणारिहे २ तदुभयारिहे विवेगारिहे ४ विउस्सगगारिहे ५ तवारिहे ६ छेदारिहे ७ मूलारिहे ८ अणवहुप्पारिहे ९ पारंनियारिहे १० " ति । वृत्तिर्यथा—' जाइसंपणे ' इत्यादि नन्वेतावान् गुणसमुदाय आलोचकस्य कस्मादन्विष्यते ? इत्युच्यते—जातिसंपन्नः प्रायोऽकृत्यं न करोति, अथ कृतं च सम्यगा-लोचयति ? । कुलसंपन्नोऽङ्गीकृतप्रायश्चित्तस्य वोढा भवति २ । विनयसंपन्नो वन्दनादिकाया आलोचनासमाचार्याः प्रयोक्ता भवति ३ । ज्ञानसंपन्नः कृत्याकृत्यविभागं जानाति ४ । दर्शनसंपन्नः प्रायश्चित्ताच्छुद्धिं श्रद्धते ५ । चारित्रसंपन्नः प्रायश्चित्त-मङ्गीकरोति ६ । ज्ञान्तो गुरुभिरुपालिम्भितो न कुप्यति ७, दान्तो दान्तेन्द्रियतया शुद्धिं सम्यग् वहति ८ । अस्मायी अगोपय-अपराधमालोचयति ९ । अपश्चात्तर्षा आलोचितेऽपराधे पश्चात्तापमकुर्वन्निर्जराभागी भवतीति १० । 'आथारव'मित्यादि । तत्रा-चारवान्-ज्ञानादिपञ्चप्रकाराचारयुक्तः १ । 'आहारवं'ति आलोचितापराधानामवधारणावान् २ । 'ववहारवं'ति आगमश्रु-तादिपञ्चप्रकारव्यवहाराणामन्यतरयुक्तः ३ । 'उब्बीलए'त्ति अपत्रीडकः लज्जयातिचारान् गोपायन्तं विचित्रवचनैर्विलज्जी-कृत्य सम्यगालोचनाकारयितेत्यर्थः ४ । 'पकुब्बए'त्ति आलोचितेष्वपराधेषु प्रायश्चित्तदानतो विशुद्धिं वारयितुं समर्थः ५ । 'अपरिस्सावि'त्ति आलोचके नालोचितानपराधानन्यस्मै न कथयतीत्यसावपरिश्रावी ६ । 'निजवए'त्ति निर्योपक असमर्थस्य प्रायश्चित्तिनः प्रायश्चित्तस्य खण्डशः करणेन निर्वाहकः ७ । 'अवायदंसि'त्ति आलोचनाया अदाने पारलौकिकापायदर्शन-शीलः ८ । इति । अनन्तरमालोनाचार्य उक्तः, स च सामाचार्याः प्रवर्त्तको भवतीति तां प्रदर्शयन्नाह—' दसविहा सामायारी'त्यादि । प्रतीता चैयम् । नवरम्—आपृच्छा-कार्ये प्रश्न इति, प्रतिपृच्छा तु—पूर्वनिषिद्धे कार्ये एव । छन्दना—पूवगृही-

तेन मक्तादिना । निमन्त्रणात्वगृहीतेन । उपसपञ्चज्ञानादिनिमित्तमाचार्यातराश्रयणमिति । अथ सामाचार्याविशेषत्वत्वात्प्रायश्चित्तस्य तदभिधातुमाह—‘दसविहे’त्यादि इह प्रायश्चित्तशब्दोऽपराधे तच्छुद्धौ च दृश्यते, तदिहापराधे दृश्य, तत्र ‘आलो-अणारिहे’ति आलोचना निवेदना तल्लक्षणा शुद्धिं यदर्हत्यतिचारजात तदालोचनार्हम्, एवमन्यान्यपि केवल प्रतिक्रमणमिथ्यादुःकृत, तदुभय आलोचनामिथ्यादुःकृते, विवेकोऽशुद्धभक्तादित्यागो, व्युत्सर्गः कायोत्सर्गः, तपो निर्विकृतिकादि, च्छेद प्रव्रज्यापर्यायिह्रर्षीकरण, मूल-महाव्रतारोपणम्, अनवस्थाप्य-कृततपसो व्रतारोपण, पाराश्रिक-लिङ्गादिभेदमिति ।

श्रीभगवतीपञ्चविंशतितमशतकसप्तमोद्देशके ८०६ प्रतौ ५६० पत्रे ॥ १६ ॥

॥ इति श्रीमदकन्नरभूपालविशालचित्तालवालविवर्द्धितदृष्टपरसालसालातिशालिशीलजगद्गुरुभट्टारकश्रीहीरविजयवृरिशिष्या-
पाध्यायश्रीकीर्त्तिविजयगाणिसमुच्चिते श्रीविचाररत्नाकरे विशेषसमुच्चयापरनाम्नि श्रीभगवतीविचारनामा पञ्चमस्तरङ्ग. ॥५॥

इह स्थितैरप्यवलोक्यते यत्प्रभावतो विष्वगिय त्रिलोकी । सदा प्रकाश तदनन्तसार, जैनेश्वर वाङ्मयमानमामि ॥१॥

अथावसरायाता पट्टाङ्गविचारा लिख्यन्ते—

केचिच्च मिथ्यात्विकृत सर्वं वृथैव प्रत्युत कर्मबन्धकारण न तु किमपि सत्फलनिदान, तच्चाज्ञानविलासितम्, मिथ्या-
त्विकृतस्यापि मार्गानुसारिसदनुष्ठानस्य लाभहेतुत्वेन श्रूयमाणत्वात् । तथैव च मिथ्यात्विनाऽपि मेघकुमारजीवेन गजेन शश-
कानुकपया ससारः स्वन्पीकृतो मनुजायुथ निबद्धमिति श्रूयते सिद्धान्ते । स चाय लिख्यते—

तते ण तुम मेहा ! पाएण गत्त कडुइरसामि चिक्कट्टु पाए उविसत्ते तसि च ण अतरसि अन्नेहिचलवतेहि सत्तेहि पणोलि-

ज्जमाणे पणोलिज्जमाणे ससए अणुपविट्ठे । तते णं तुमं मेहा ! गायं कंइइत्ता पुणरवि पायं निक्खिखविस्सामि चिककट्टु तं ससयं
अणुपविट्ठे पासमि पासित्ता पाणाणुकंपयाए भूयाणुकंपयाए जीवाणुकंपयाए सत्ताणुकंपयाए से पाए अंतरा चेत्र संधारिए
नो चेत्र णं निक्खित्ते । तते णं तुमं मेहा ! ताए पाणाणुकंपयाए जाव सत्ताणुकंपयाए संचारे परिचीकते माणुस्साउए
निबद्धे । तते णं से वणदवे अट्ठातिज्जातिं रातिंदियाइं तं वणं झामेइर निट्टिए उतरए उवसंते विज्जाए यावि होत्था ॥ तते णं
ते बहवे सीहाय जाव चिल्ला य तं वणदवं निट्टियं जाव विज्जायं पासंति पासित्ता अग्गिभयविप्पमुक्का तन्हाए छुहाए
य परब्भाहया समाणा मंडलाओ पडिनिक्खमंति पडिनिक्खमिच्चा सव्वतो समंता विप्पसरित्था [तते णं बहवे हत्थी
जाव छुहाए य परब्भाहया समाणा तओ मंडलाओ पडिनिक्खमंति पडिनिक्खमिच्चा दिसोदिसिं विप्पसरित्था] तएणं
तुमं मेहा ! जुन्ने जराज्जरियदेहे सिट्ठिलवलित्तयापिणद्धगत्ते दुब्बले किलंते जुलिए पिवासिते अत्थामे अबले अपरकमे वा ठा-
णुकखंडे वेगेण विप्पसरिस्सामि चिककट्टु पाए पसारमाणे विज्जुहते विव रयतगिरिपब्भारे धरणिचलंसि सव्वंगेहि सन्निवइए ।
तते णं तव मेहा ! सरीरंगंसि वेयणा पाउब्भूता उज्जला जाव दाहवकंतिए यावि विहरसि । तते णं तुमं मेहा ! तं उज्जलं
जाव दुरहियासं तिन्नि रातिंदियाइं वेयणं वेएमाणे विहरित्ता एगं वाससतं परमाउयं पालित्ता इहेव जुंबुदीवे दीवे भारहे वासे
रायगिहे नगरे सेणियस्स रन्नो धारिणीए देवीए कुच्छिसि कुमारत्ताए पच्चायाए । तते णं तुमं मेहा ! आणुपुब्बेणं गन्भवा-
साओ निकखंते समाणे उम्मुक्कवालभावे जोव्वणगमणुपत्ते ममं अंतिए मुंढे भवित्ता आगाराओ अणुगारियं पव्वइए, तं
जति ताव तुमे मेहा ! तिरिक्खजोणियभावमुवगएणं अप्पडिलद्धसम्मत्तरयणलंभेणं से पाए पाणाणुकंपयाए जाव अंतरा चेत्र

सधारितं नो चेव ए निधिसते किमग पुण तुम मेहा ! इयाणि विपुलकुलसमुम्भवं ए निरुवहयसरीरदतलद्धपचिदि ए एव
उट्टाणमलनीरियपुरिसकारररधम । जुते ए मम अंति ए मुडे भविचा आगारातो अणगारिय पव्वइए समाणे समाणाय निग्ग
थाय राआं पुवरचारत्तकालसमयमि नायणाए जाव धम्माणुओगचिंताए उचारस्स वा पासवणस्स वा अतिगच्छमाणाण
य निग्गच्छमाणाण य हत्थसघट्टणाणि य पायसघट्टणाणि य जाव रयेरणुडणाणि य नो सम्म सहसि खमसि तितिवल
सि अहिंयासेसि ? इति । वृत्तिर्यथा-ततस्त्वया हे मेघ ! गात्रेण गात्र कएइयिण्ये इति कृत्वा,—इति हेतो पाद उत्त्वप्तः—
उत्पाटितः । ' तसि च ए अतरसि ' चि तस्मिन्त्रान्तरे, पादाक्रान्तपूर्वे-अन्तराले इत्यर्थ । ' पाद निखिलविस्सामि ति-
कट्टु ' इह धुम निरूपयन्नितिशेषः । ' प्राणानुकपये ' त्यादिपदचतुष्टयमेकार्थं दयाप्ररूपप्रतिपादनार्थम् । ' निट्टिए ' चि निष्ठां
गत - कृतस्मकार्यो जात इत्यर्थ । उपरतो-ऽनालिङ्गितेन्धनाद्भवत्तु, उपशान्तो-ज्वालापगमात्, विध्यातो-अङ्गारमुसुराघ-
भावात्, चापीति-समुच्चये जीर्ण इत्यादि शिथिला वलिप्रधाना या त्वक् वया पिनद्ध गात्र-शरीर यस्य स तथा, अस्था-
मा-शरीरमलविकलत्वात्, अमलः-अवष्टभवाजितत्वात्, अपराक्रमो-निष्पादितस्वफलाभिमानविशेषरहितत्वात् अचञ्क-
मणतो वा ' ठाणुयसडे ' चि उर्द्धस्थानेन स्तम्भितगात्र इत्यर्थ, ' रययगिरिपम्भारे ' चि इह प्राग्भार इपदवनत खण्ड,
उपमा चानेनास्य महत्तर्यैव न वर्णतो रक्तत्वात् तस्य, वाचनान्तरे तु सित एवासाविति । ' अपडिलद्धसम्मत्तरयणलभेण '
चि अप्रतिल'धो-ऽसञ्जातः ' निपुलकुलसमुम्भवेण ' इत्यादौ णकारा वाक्यालङ्कारे, निरुपहत शरीर यस्य स तथा, दा-
न्तानि उपशम नीतानि प्राकाले लब्धानि सन्ति पञ्चेन्द्रियाणि येन स तथा, ततः कर्मधारय, पाठान्तरे निरुपहतशरीर-

प्राप्तश्चासौ लब्धपञ्चेन्द्रियश्चेति समासः, एवमिन्द्रियपलभ्यमानरूपैरुत्थानादिभिः संयुक्तो यः सः तथा, तत्रोत्थानं-चेष्टाविशेषः बलं-शारीरं वीर्यं-जीवप्रभवम् पुरुरूपकारः--अभिमानविशेषः पराक्रमः-स एव साधितफल इति । नो सम्यक् सहसे भयाभावेन, क्षमसे क्रोधाभावेन, तितिक्षसे दैन्यानवलंवेनेन, अध्यासयसि अविचलितकायतया, एकार्थिकानि चैतानि पदानि । इति ज्ञातार्थमकथाङ्गे प्रथमश्रुतस्कन्धे प्रथमाध्ययने ६८ प्रतौ ४४ पत्रे ॥ १ ॥

‘ कार्यं वितारेन्दुवलेऽपि पुष्ये, दीक्षां विवाहं च विना विदध्यात् । ’ इत्यादिपुष्यमाहात्म्यं न केवलं ज्योतिःशास्त्रप्रसिद्धमेव, किं तु सिद्धान्तविदितमपि तथा हि--

गहिणसु रायवरसासणेषु महया उक्किट्टसीहणाय जाव र्वेणं पक्खुभितमहासमुद्दरवभूतं पिव मेइणिं करेमाणा एगदिसिं जाव वाणियगा पोयणेषु इरूढा, ततो पुस्समाणवो वक्कमुदाहु इं भो ! सव्वेसिमवि अत्थसिद्धी उवट्ठिताइं कल्लाणाइं पडिहयाइं सव्वपावाइं जुत्तो पूसो विजञ्चो मुहुत्तो अयं देसकालो इति । वृत्तिर्यथा--गृहीतेषु राजवरशासनेषु-आज्ञासु पट्टकेषु वा प्रक्षुभितमहासमुद्दरवभूतमिव तं प्रदेशमिति गम्यते । ‘ तत्रो पुस्समाणवो वक्कमुदाहु ति ’ ततोऽनन्तरं मागधो मङ्गलवचनं ब्रवीति स्मेत्यर्थः, तदेवाह-सर्वेषामेव भो ! भवतामर्थसिद्धिर्भवतु, उपस्थितानि कल्याणानि, प्रतिहतानि सर्वपापानि-सर्वविघ्नाः ‘ जुत्तो ’ ति युक्तः पुष्यो नक्षत्रविशेषश्चन्द्रमसा इहावसरे इति गम्यते, पुष्यनक्षत्रं हि यात्रायां सिद्धिकरम् । यदाह-“ अपि द्वादशमे चन्द्रे, पुष्यः सर्वार्थसाधकः । ” इति मागधेन तदुपन्यस्तं विजयो॥

सुदूर्त्तस्त्रिशतो सुदूर्त्ताना मध्यात् । अय देशकाल.-एय प्रस्तावो गमनस्येति गम्यते । इति श्रीज्ञाताष्टमाध्ययने ६८ प्रती
६८ पत्रे ॥ २ ॥

तीर्थङ्करजन्मानन्तर तीर्थङ्करमाताऽपत्य न प्रच्यते, इति प्रसिद्धिः सा तु अशास्त्रीयैव समाव्यते । यतो मल्लजिनस्या-
नुजो आता श्रूयते । तथा हि—

तते ए सा चित्तगरसेयी चित्तसम जाव हावभावे चित्तेति । जेणेव मल्लदिने कुमारे तेणेव जाव एयमाणत्तिय पच-
प्पियत्ति । तए ए मल्लदिने चित्तगरसेणिसकारेति२ विपुल जीवियारिह पीइदाण दलह दलित्ता पडिविसजेति । तए ए
मल्लदिने अन्नया न्हाए अतेउपरियालसपरिउडे अम्मघाइए सद्धि जेणेव चित्तसभा तेणेव उवागच्छइ२ चित्तसम अणुपविसइ
अणुपविसित्ता हावभावधिलासविब्योअकलियाइ रूवाइ पासमाणे२ जेणेव मल्लीए विदेहरायवरकन्नाए तयाणुरूवे निव्वत्तिए ते-
णेव पहारत्थ गमणाए, तए ए से मल्लदिने कुमारे मल्लीए विदेहरायवरकन्नाए तयाणुरूव निव्वत्तिय पासइ पासित्ता इमेयारूवे अन्भ-
त्थिए जाव समुपजित्था एस ए मल्ली विदेहरायवरकन्न तिकट्टु लजिए वीडिए विडे सणिय२ पच्चोसक्कइ । तते ए मल्लदिन्न अम्मघाई
सणिय२ पच्चोसक्कत पासित्ता एव वदासी-किन्न तुम पुत्ता ! लजिए वीडिए विडे सणिय पच्चोमक्कइ ? तते ए से मल्लदिने
अम्मघाति एव वदासी-जुत्त ए अम्मा ! मम जेट्टाए भगिणीए गुरुदेवयभूयाए लज्जियिआए मम चित्तगरणिव्वत्तिय सम अणुपवि-
सित्ते ? तए ए अम्मघाई मल्लदिन्न कुमार एव वयासी-नो खलु पुत्ता ! एसा मल्ली, एस ए मल्लीए विदेहरायवरकन्नाए
चित्तगरएण तयाणुरूवे णिव्वत्तिते । तते ए मल्लदिने अम्मघाईए एयमट्ट सोच्चा आसुरुत्ते एव वदासी-केस ए भो ! चित्तय-

रए अपत्थियपत्थिए जाव परिवज्जिए जेणं मम जेद्दाए भगिणीए गुरुदेवयभूयाए जाव निव्वत्तिए चिककट्टु तं चित्तगंरं वज्झं आणवेइ ” इति । वृत्तिर्यथा—‘ अंतोऽपरियाल ’ इति अन्तःपुरं च परिवारश्च अन्तःपुरलक्षणो वा परिवारो यः स तथा ताभ्यां तेन वा संपरिहृतो लज्जितो व्रीडितो व्यर्द्ध इति, एते त्रयोऽपि पर्यायशब्दाः लज्जाप्रकर्षाभिधानायोक्ताः । ‘ लज्जाणि-ज्जाए ’ इति लज्ज्यते यस्याः सा लज्जनीया । इति ज्ञाताऽष्टमाध्ययने ६८ प्रश्ने ॥ ३ ॥

ननु एतावत्पि महति सिद्धान्ते केनापि आवकेण श्राविकया वा श्रीजिनप्रतिमा पूजिता इति न श्रूयते, ततो नास्त्ये-वायं विधिरित्यादिभिरन्यैश्च दांभिकयोग्यैर्वचोभिर्मुग्धजनान् प्रतारयन्ति प्रतिमाद्विपः । ततः सहृदयहृदयावबोधाय यथा द्रौ-पद्या सविस्तरं प्रतिमा पूजिता, तथा लिख्यते—नच वाच्यं नायं धर्मार्थविधिः विवाहावसरे कृतत्वात् सांसारिक एवायं विधि-रिति पूजनानन्तरं ‘ तिन्नाणं तारयाणं बुद्धाणं बोहयाणं मुत्ताणं मोयगाणं ’ इत्यादेरेव प्रार्थनात्, समीचीनवरदो भव पु-त्रदो भव, इत्यादेरप्रार्थनाच्चथामिक एवायं विधिः सांसारिककार्यमध्ये धर्मकार्यानुष्ठानं च विदिततत्त्वानामविरुद्धम् । यदाहुः—

“ संसारकार्यव्यग्रेण धर्मः, कार्योऽन्तरान्तरा । मेढीवद्दोऽपि हि आम्यन्, घासग्रासं करोति गौः ॥ १ ॥ ” न च वाच्यं ‘ रायवरकन्ना ’ इत्यभिहितेयमिति, किमिदं दूषणं ? मञ्जिरपि ‘ विदेहरायवरकन्ना ’ इत्यलमसंबन्धाला-

पेन । सूत्रं श्रूयताम्—

ततेणं सा दोवई रायवरकन्ना कळ्ळं पाउब्भूयाए जेणेव मज्जणघरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छत्ता मज्जणघरमणु-पविमइ, अणुपविसित्ता न्हाया कयवलिकम्मा कयकोउयमंगलपायच्छित्ता सुद्धप्पावेसाइ मंगल्लाई वत्थाई पवरपरिहिया

मञ्जुघराट पडिनिक्खमइ पडिनिक्खमिच्चा जेण्वेव जियधरे तेण्वेव उवागच्छइ उवागच्छिच्चा जियधर अणुपविसइ अणु-
 पविसिच्चा जियपडिमाण आलोए पणाम करेइ करिच्चा लोमहत्थय परामुसइ परामुसिच्चा जियपडिमाओ पमज्जइ पमज्जि-
 चा सुरहिणा गधेदएण न्हाएइ सुरभीए गधकासाईए गत्ताइ लूहेइ लूहिच्चा सरसेण गोसीसचदणेण अगाइ अणुलिपइ
 अणुलिपिच्चा सरसेहि गधेहि य मल्लोहि य अच्चेइ एव जहा रायपसेणिए स्वरियामे । जियपडिमाओ अच्चेइ अच्चेइत्ता तेहव-
 जाणियव्व जाव धूव डहइ डहिच्चा वाम जाणु अच्चेइ अच्चेइत्ता दाहिय जाणु धरणितलसि निहइ तु तिकवुत्तो सु
 द्वाण धरणितलसि निवेसेति२ तिकवुत्तो पुब्बाण इसि पच्चुन्नमइ पच्चुन्नमिच्चा करयल जाव कट्टु एव वयासी-नमोत्थु ण
 अरहताय भगवंताय जाव सपताय वदइ नमसइ२ जियधराओ पडिनिक्खमइ पडिनिक्खमिच्चा जेण्वेव अत्तरे तेण्वेव उवा-
 गच्छइ इति । धृत्तिर्यथा-‘ जियपडिमाण अच्चण करेइ ’ ति एकस्यां वाचनायामेतावेदव दृश्यते । वाचनान्तरे तु-
 “ न्हाया जाव सव्वालङ्कारविभूसिया मञ्जुघराओ पडिनिक्खमइ२ जेणामेव जियधरे तेणामेव उवागच्छइ उवागच्छिच्चा
 जियधर अणुपविसइ अणुपविसिच्चा जियपडिमाण आलोए पणाम करेइ लोम हत्थय परामुसइ परामुसिच्चा, एव जहा स्वरि-
 यामो जियपडिमाओ अच्चेइ, तेहय भाणियव्व जाव धूव डहइ ” ति इह यावत्करणादर्थत इद दृश्यम्-लोमहस्तकेन जिनप्र-
 तिमा प्रमाटि सुरभिणा गन्धोदकेन स्नपयति, गोशीर्षचन्दनेनाञ्जुलिम्पति वत्त्राणि निवासयति, तत. पुष्पाणां माल्यानां
 प्राथितानामित्यर्थे, गन्धाना चूर्णानां वत्त्राणां आभर्याना चारोपण करोति स्म, मालाकलापावलनं पुष्पप्रकर तन्दुलैर्दर्श-
 याद्यष्टमङ्गलकालेखन च करोति, ‘ वाम जाणु अच्चेइ ’ ति उत्तिपतीत्यर्थः, ‘ दाहिय जाणु धरणितलसि निहइ ’ निहत्य

स्थापयित्वेत्यर्थः, 'तिवस्तुतो मुद्धानं धरणि तल्लसि निवेसेइ' निवेशयतीत्यर्थः । 'इसिं पच्चुन्नमइ करतलपरिग्गहिंयं अं-
जलिं मत्थणं कट्टु एवं वयासी-नमोत्थु णं अरिहंताणं जाव संपत्ताणं वंदति नमंसतिर जिणघराउ पडिनिक्खमइ'
त्ति तत्र वंदते चैत्यवन्दनविधिना प्रसिद्धेन नमस्यति पश्चात्प्रणिधानादियोगेनेति वृद्धाः । न च द्रौपद्याः प्रणिपातदण्डक-
मात्रं चैत्यवन्दनमभिहितं सूत्रे इति सूत्रमात्रप्रामाण्यथादन्यस्यापि श्रावकादेस्तावेदेव तदिति मन्तव्यम्, चरितानुवादरूपत्वाद्-
स्य, न च चरितानुवादवचनानि विधिनिषेधसाधकानि भवन्ति, अन्यथा सूर्याभादिदेववक्तव्यतायां बहूनां शस्त्रादिवस्तु-
नामर्चनं श्रूयते तदपि विधेयं स्यात् । किञ्चाविरतानां प्रणिपातदण्डकमात्रमपि चैत्यवन्दनं संभाव्यते, यतो वन्दते नम-
स्यतीति पदद्वयस्य वृद्धान्तरव्याख्यानमेवमुपदर्शितम्, जीवाभिगमवृत्तिकृता विरतिमतामेव प्रसिद्धचैत्यवन्दनविधिर्भवति,
अन्येषां तथाभ्युपगमपुरस्सरकायोत्सर्गासिद्धेः । ततो वन्दते सामान्येन, नमस्यति आशयवृद्धेः श्रित्युत्थानरूपनमस्कारेणेति ।
इति श्रीज्ञाताषोडशाध्ययने ६८ प्रतौ ८६ पत्रे ॥ ४ ॥

केचिच्च प्रतिमापूजकत्वेष्वथैव द्रौपदीमश्राविकां वदन्ति, सा च गेहे नर्दितैव । यतः सा द्रौपदी परमश्राविका प्रतीयते,
येन नारदमंसयतमविरतमिति कृत्वाऽभ्युत्थानादि न कृतवती । तथा हि—

तते णं से पंडुराया कच्छुल्लणारयं एज्जमाणं पासति पासित्ता पंचहि पंडवेहि कुंतीए देवीए य सद्धि आसयातो
अभ्युद्धोति अभ्युद्धित्ता कच्छुल्लणारयं सत्तट्टपयाइं पच्चुण्णच्छइ पच्चुण्णच्छित्ता तिवस्तुतो आयाहिणपयाहिणं करेति करे-
त्ता वंदति नमंसति महारिहेणं आसयेणं उवणिमंतेति । तत्ते णं से कच्छुल्लणारए उदगपरिफासियाए दब्भुवरिपच्चुत्थु-

याए निसियाए णिसीयति णिसीयिचा पडुराय रजे य जाव अतेउरे य कुसलोदत पुच्छइ । तते ण से पडुराया कौतीदेवी पच य पडवा कच्छुल्लणारय आढायति जाव पज्जुवासति । तते ण सा दोवती देवी कच्छुल्लणारय अस्सजयअविरयअप्पडियपचक्खायपावकम्म तिकट्टु नो आढाति नो परियाणति नो अञ्जुडुति नो पज्जुवासति । इति वृत्तिर्यथा—' अस्सजजयअविरयअप्पडियपचक्खायपावकम्मे चिकट्टु ' असयतः सयमरहितत्वात् अविरतो विशेषतस्तपस्यरतत्वात् न प्रतिहतानि न प्रतिषेधितानि अतीतकालकृतानि निन्दनतः न प्रत्याख्यातानि च भविष्यत्कालभावीनि पापकर्माणि—प्राणातिपातादिक्रिया येन अथवा न प्रतिहतानि सागरोपमकोटाकोट्यन्तःप्रवेशनेन सम्यक्त्वलाभतः न च प्रत्याख्यातानि सागरोपमकोटाकोट्याः सह्यथातसागरैर्न्यूनताकरणेन सर्वविरतिलाभत पापकर्माणि—ज्ञानावरणादीनि येन स तथा पदत्रयस्य कर्मधारय , इति श्रीज्ञातापोडशाध्ययने १७२ प्रतौ १४७ पत्रे ॥ ५ ॥

अपर च यदि द्रौपदिश्रविका न स्यात्तदा पद्मनाभेन स्वभवने आहता सती आचाग्लपरिगृहीत पष्ठ पष्ठेन तप कथ कृतवती ? तच्चोक्तम्—

ततेण सा दोवती देवी पउमणाम एव वयासी-एव खलु देवा० जनुदीवे दीवे भारहे वासे वारवतीए णयरीए कन्हे णाम वासुदेवे मम पियमाउए परिवसति, त जति ण मे छन्ह मासाण मम कूव नो हव्वमागच्छइ तते ण अह देवा० ज तुम वदती तस्स आणाओवयणणियेसे चिट्ठिस्सामि । तते ण से पउमे दोवतीए एयमट्ट पडिसुणेत्ता दोवति देवि कन्न तेउरे ठवेति । तते ण सा दोवति देवी छट्ट छट्टेण अणिविखत्तेण आयबिलपरिग्गहिएण तवोकम्मेण अप्पाण भावेमाणी

विहरइ । इति वृत्तिस्तु सुगमत्वादस्य नास्ति । इति ज्ञातापोडशाध्ययने १७२ प्रती १४८ पत्रे ॥ ६ ॥

केचिच्चोत्सन्नभाषी यदि तस्मिन्नेव भवे आलोचयति तदा तत्प्रतिकारः स्यात्, अन्यथा तस्मिन् भवे आलोचनाभावे च नियमादनन्त एव संसार इति प्रलपन्ति, तच्चायुक्तमेव यतः कालीदेव्या यथाछन्द्याया उत्सन्नभाषिण्या अपि तद्भवेऽगृही-
तालोचनाया अपि नानन्तसंसारित्वं श्रूयते, किं तु इतस्तृतीयभवे मुक्तिरुक्ता । ननु यदीयं यथाछन्दोक्ता तदोत्सन्नभाषिणीति कथमुच्यते ? इति चेन्मैवम्, यथाछन्दोत्सन्नभाषिणोरैक्येनैवोक्तत्वात् । तथा हि—“ उस्तुत्तमार्यंतो, उस्तुत्तं चैव पन्नवे माणो । एसो चि अहाछंदो, इच्छाछंदो चि एगडा ॥ १ ॥ ” सूत्रं चेदम्—

तते गं सा काली अजा जाया ईरियासमिया जाव गुत्तंभयारिणी । तते गं सा काली अजा पुप्फचूला अजाए अंतिए समाइयमाइयातिं एकारसअंग्गाइं अहिजइ बहूहं चउत्थ जाव विहरति । तते गं सा काली अजा अन्नया कयाति सरिपाओसिया जाया यावि होत्था, अभिक्खणमभिक्खणं हत्थे धोवेति पाए धोवेइ मुहं धोवेइ थयंतराई धोवेति कक्खंतराणि धोवेइ गुळंतराई धोवेति जत्थ जत्थ वियणं ठाणं वा सेज्जं वा णिसीहियं वा चेतैइ तं पुव्वामेव अम्भु-
क्खेत्ता ततो पन्ना आसयति वा सयति वा । तते गं सा पुप्फचूला अजा कालिं अज्जं एवं वयासी-नो खलु कप्पति देवा० समणीणं निगंथीणं सरिपाउसियाणं होत्तए तुमं च गं देवाणुप्पिया ! सरिपाउसिया जाया अभिक्खणं२ हत्थे धोवेसि जाव आसयाहि वा सयाहि वा, तं तुमं देवाणुप्पिया ! एयस्स ठाणस्स आलोएहि जाव पायच्छित्तं पडिवजाहि । तते गं सा काली अजा पुप्फचूलाए अजाए एयमहं नो आढाति जाव तुसिणीया संचिइति । तते गं तातो पुप्फचूलाओ अजाओ कालिं

विचार-

॥ ६७ ॥

अज्ञ अभिक्खणमभिवलण हीलेंति खिससति गरिहति अत्रमन्नति अभिक्खणर एयमट्ट निवारेंति । तते य तीसे
 कालीए अज्ञाए समणीहिं खिग्गीहिं अभिक्खणर हीलिज्जमाणीए जाव वारिज्जमाणीए इमेयरूवे अन्नमदियए जाव सम्भु-
 प्पजित्था, जया ण अह आगारवासज्जे वसित्था तथा ण अह सयवसा जप्पभिद् च ण अह मुडे भन्ति आगारातो
 अणगारिय पव्वतिता तप्पभिद् च णं परवसा जाया, त सेय खलु मम कल्ल पाउप्पमायाए रयणीए जाव जलते पाडिक्कय
 उवस्सय उवसंपजिता ण विहरित्तए तिरुट्टु एव सपेहेतिर जाव जलते पाडिक्कय उवस्सम गेण्हति, तत्थ य अणिवारिया
 अणोहट्टिया सच्छदमती अभिक्खणमभिवलण हत्थे धोनेति जाव आसयइ वा सयइ वा । तते य सा काली अज्ञा पासत्था
 पासत्थविहारी ओसन्ना ओसन्नविहारी कुसीलार अहाछदार ससत्तार वट्टुणिय वासाणिय सामन्नपरियाग पाउण्णति पाउण्णि-
 त्ता (अद्ध) मासियाए सलेहणाए अत्ताण शूसेतिर सट्ठिं (तिस) भत्ताइ अणसणाए छेदेतिर तस्स ठाणस्स अणालोहय-
 अपडिक्कता कालमासे काल किच्चा चमरचचाए रायहाणीए कालीविडिसए भुवणे उववायसभाए देसयणिअसि देवदूसत-
 रिया अगुलस्स असखेज्जभागमेत्ताए ओगाहयाए कालीदेविच्चाए उवन्ना । तते य सा काली देवी अहुणोववन्ना समा-
 णी पचविहाए पज्जत्तीए जहा दूरियाभो जाव भासामणपज्जत्तीए । तते य सा कालीदेवी चउन्ह सामाणियसाहस्सीण जाव
 अन्नेसि च बहूण कालीवडिसगभवणवासीण असुरकुमाराण देवाण य देवीण य अहिबव जाव विहरति । एव खलु गोय-
 मा ! कालीए देवीए सा दिव्वा देविट्ठी लब्धा पत्ता अभिसमसागया कालीए ण भते ! देवीए केरतिथ काल ठिती पन्न-
 ता ? गोयमा ! अट्टइज्जाइ पलिओवमाइ ठिवी पन्नता । काली ण भते ! देवी ताओ देवलोगाओ अणत्तर, उवट्टिता

कहिं गच्छिहिति ? गोयमा ! महाविदेहे वासे सिञ्चिहिति । एवं खलु जंबू ! समणेणं जात्र संपत्तेणं पढमस्स वगस्स पढम-
ज्जयणस्स अयमट्ठे पन्नत्ते । वृत्तिस्तु सुगमत्वादस्य नास्ति । इति श्रीज्ञाताद्वितीयश्रुतस्कन्धप्रथमाध्ययनप्रान्ते १७२
प्रतौ १७० पत्रे ॥ ७ ॥

॥ इति श्रीमदकब्बरभूषालीचालवालविवर्द्धितष्टपरसालसालातिशालिशीलश्रीजगद्गुरुमहारक-श्रीहीरविजयसू-
रिशिव्योपाध्यायश्रीकीर्त्तिविजयगणिसमुच्चिते श्रीविचाररत्नाकरे विशेषसमुच्चयापरनाम्नि श्रीज्ञाताधर्मकथाङ्गविचारनामापष्ट-
स्तरङ्गः ॥ ६ ॥

काण्डोपमानि परमतहृदयान्यपि युक्तिसमीरलहरीभिः । सुरभयति य इह तस्मै, जैनागमचन्दनाय नमः ॥ १ ॥

अथ परिपाठ्यायाताः श्रीउपासकदशाङ्गविचारा लिख्यन्ते—

ननु नास्त्येव प्रतिमावन्दनविधिः यदि स्यात्तदा भगवतः श्रीवीरस्यन्तः श्रावका अभूवन् तेषु केन प्रतिमा नम-
स्कृतेति सिद्धान्ते दर्शनीयं इति प्रतिमाद्विषयो वदन्ति, तच्च जडजनानां हृदयङ्गमं न विदुषाम् । यत आनन्देन सुश्रावकेन सम्य-
क्तोच्चारणसमये अन्यतीर्थिकपरिगृहीताहैचैत्यवन्दनस्य सुतरां स्वीकृतत्वात् । ननु निषेधसूत्रे-
ऽहैचैत्यवन्दनं यथा प्रतिपादितं तथा विधिद्वये कुतो नोक्तम् ? किं च यदि अन्यतीर्थिकपरिगृहीताहैचैत्यवन्दनं निषिद्धं तर्हि
अन्यतीर्थिकापरिगृहीताहैचैत्यवन्दनमनुक्तमपि कथमापतितम् ? इति चेत् ? अरे अदृष्टन्यायमार्ग ! मैवं वादी शृणु तावत् विशेष-
पविधिनिषेधौ हि शेषनिषेधाभ्यन्तुज्ञाफलो यथा—ब्राह्मणेभ्यो दधि देयं, तक्रं कौडिन्याय । अत्र कौडिन्यगोत्राय ब्राह्मणाय

तत्र देयम्, अथ हि विशेषविधिः, तेन च शेषाणां ब्राह्मणानां तत्रनिषेधः स्पष्टमेव प्रतीयते । तथा ब्राह्मणा भोजनीयाः कौरिडन्याय च तत्र न देयम्, इत्यत्र विशेषनिषेधे शेषाणां ब्राह्मणानां तत्र देयम्, इत्यभ्यनुज्ञा प्रतीयत एव । तथा चात्रापि अन्यतीर्थिकपरिगृहीतार्हचैत्यवन्दननिषेधलक्षणेन विशेषनिषेधेन शेषार्हचैत्यवन्दनानुज्ञा सुप्रतीतेव । किञ्च मूलतो निषिद्धे देशतो निषेधोऽप्ययौक्तिक एव प्राणातिपातादिवत् । अर्हचैत्यशब्देन यत्साधुध्वननगाधार्थान्तरकल्पन तत्तु शाब्दिकैस्ताकिंकेः सहृदयैः श्रोतुमप्यशक्यमित्यपकर्णनीयम् । तत्सूत्रञ्चैदम्—

समण भगव महावीर वदइ नमसइ वदिता नमसिता एव वयासी-नो खनु मे भते ! कप्पइ अज्जप्पभिइ' अन्नउत्थिए वा अन्नउत्थियेदेवयाणि वा अन्नउत्थियपरिग्गहियाइ अरिहतचेइयाइ वा वदित्तए वा नमसित्तए वा पुब्बि अणालत्तेण आल-वित्तए वा सलवित्तए वा [कल्लाण मगल देवय चेइय पज्जुवासित्तए वा] तेसिं असण वा पाण वा खाइम वा साइम वा दाउ णा अणुप्पयाउ वा नन्नत्थ रायाभिओगेण गणाभिओगेण वलाभिओगेण देवयाभिओगेण गुरुनिग्गहेण वित्तिकतारेण, कप्पइ मे समणे निग्गथे फासुएण एसणिज्जेण असणपाणखाइमसाइमेण वत्थपडिग्गहकवलपायपुच्छेण पीढफलगसिज्जा-सथारएण ओसहमेसज्जेण य पडिलामेमाणस्स विहरित्तए चिकट्टु इम एयात्त्व अभिग्गह अभिगिन्हइ अभिगिन्हित्ता पसियाइ पुच्छइ पुच्छित्ता अट्टाइ आदियति रत्ता समण भगव महावीर विक्खुत्तो वदइ । इति । वृत्तिर्यथा—' नो खलु ' इत्यादि, नो खलु मम भदन्त ! भगवन् ! कल्पते-युज्यते अथ प्रभृति-इत' सम्यक्त्वप्रतिपात्तिदिनादारभ्य निरतिचारसम्य-क्त्वपरिपालनार्थं तद्यतनामाश्रित्य ' अन्नउत्थिए व ' ति जैन यूथाद्यदन्यत् यूय सहान्तर तीर्थान्तरमित्यर्थः तदस्ति येषां

तेऽन्ययूथिकाश्चकादिकुतीर्थिकाः तान्, अन्ययूथिकदैवतानि वा हरिहरादीनि, अन्ययूथिकपरिगृहीतानि चार्हचैत्यानि-
 अर्हत्प्रतिमालक्षणानि, यथा भौतपरिगृहीतानि वीरभद्रमहाकालादीनि वन्दितुं वा-अभिवादनं कर्तुं, नमस्कृतं-प्रणामपूर्वकं
 प्रशस्तच्चनिभिर्गुणोत्कीर्तनं कर्तुं, तद्भक्तानां मिथ्यात्वस्थिरीकरणादिदोषप्रसङ्गादित्यभिप्रायः, तथा पूर्व-प्रथममनालसने
 सता अन्यतीर्थिकैस्तानेवालापितुं वा-सकृत्सम्भाषितुं संलपितुं वा-पुनः पुनः संलापं कर्तुं यतस्ते तप्ततरायोगोलककल्पाः
 खल्वासनादिक्रियायां नियुक्ता भवन्ति, तत्प्रत्ययश्च कर्मबन्धः स्यात् । तथाऽऽलापादेः सकाशात्परिचयेन तस्यैव तस्य परिजनस्य
 वा मिथ्यात्वप्राप्तिरिति, प्रथमालसने त्वसम्भ्रमलोकापवादभयात्कीदृशस्त्वमित्यादि वाच्यमिति । तथा तेभ्योऽन्ययूथिकेभ्योऽ-
 शनादि दातुं वा सकृत्, अनुप्रदातुं वा पुनः पुनरित्यर्थः । अथश्च निषेधो धर्मबुद्ध्यैव करुणया तु दद्यादपि, किं सर्वथा न
 कल्पते ? इत्याह-‘नब्रह्म रायाभिओगेण’ ति न इति-न कल्पते योऽयं निषेधः सोऽन्यत्र राजाभियोगात् तृतीयायाः पञ्चम्यर्थ-
 त्वात्, राजाभियोगं वर्जयित्वेत्यर्थः । राजाभियोगस्तु-राजपरतन्त्रता, गणः-समुदायस्तदभियोगः-पारवश्यता गणाभियोगस्त-
 स्माद्, बलाभियोगो नाम-राजगणव्यतिरिक्तस्य बलवतः पारतन्त्र्यं, देवताभियोगो-देवपरतन्त्रता, गुरुनिग्रहो-मातापितृ-
 पारवश्यं, गुरूणां वा-चैत्यसाधूनां निग्रहः-प्रत्यनीककृतोपद्रवो गुरुनिग्रहस्तत्रोपस्थिते तद्रक्षार्थं अन्ययूथिकादिभ्यो दददपि
 नातिक्रामति सम्यक्त्वमिति, ‘वित्तिकन्तारणं’ ति द्युत्तिः-जीविका तस्याः कान्तारं-अरण्यं तदिव कान्तारं क्षेत्रं कालो वा
 द्युत्तिकान्तारं निर्वाहाभाव इत्यर्थः तस्मादन्यत्र निषेधो दानप्रदानादेरिति प्रकृतमिति ‘पङ्क्तिगहं’ ति पात्रम् । ‘पीठं’ ति
 ‘पीठं-पट्टादिकम् । ‘फलगं’ ति अवष्टंभादिकं फलकम् । ‘भेसजं’ ति पथ्यम् । ‘अट्टाहं’ ति उत्तरभूतानर्थानाददाति ।

इति उपासकप्रथमाध्ययनसावचूरिक २७ प्रतौ ७ पत्रे ॥ १ ॥

श्रावकाणां प्रतिमा अत्रुष्टेया इति जिज्ञापयिषया प्रतिमास्वरूपजिज्ञापयिषया च लिख्यते—

समयस्स भगवओ महावीरस्स अंतिय धम्मपन्नत्तिं उवसपज्जिता य विहरित्तए । त सेय खलु मम कल्ल जाव जलते विउल असणं पाण खाइम साइम जहा पूरणो जाव जेठ्ठपुत्त कुडुबे ठवेत्ता त भित्तजाव जेठ्ठपुत्त च आपुच्छित्ता कोल्लागे सन्निवेसे गायकुलसि पोसहसाल पडिलेहित्ता समयस्स भगवओ महावीरस्स अतिय धम्मपणत्तिं उवसपज्जिता य विहरित्तए एव सपेहेइ सपेहित्ता कल्ल विउल तहेव जिभियभुत्तुत्तरागए त भित्त जाव विउलेण पुप्फजाव सक्कारेइ सम्माणेइ २त्ता तस्सेव भित्तजावपुरओ जेठ्ठपुत्त सदावेइ सदावेत्ता एव वयासी-एव खलु पुत्ता ! अह वाणियग्गामे चहूण राईसर जहा चित्तित जाव विहरित्तए । त सेय खलु मम इदाणि तुम सयस्स कुडुबस्स आलवणं ठवेत्ता जाव विहरित्तए । तए य जेठ्ठपुत्ते आखदस्स समयोवासगस्स तहत्ति एयमट्ठ विणएण पडिसुणेइ । तए य से आणदे समयोवासए तस्सेव भित्तजाव पुरतो जेठ्ठपुत्त कुडुबे ठवेइ ठवेत्ता एव वयासी-मा य देवाणुप्पिया ! तुम्हे अल्लप्पभिइ केइ मम चहूसु कल्लेसु जाव आपुच्छउ वा पडिपुच्छउ वा मम अट्टाए असण पाण खाइम साइम वा उवकखडेउ वा उवकरेउ वा । तए य से आणदे समयोवासए जेठ्ठपुत्त भित्तणाइ आपुच्छइ आपुच्छित्ता सयाओ गेहाओ पडिनिक्खमइ, पडिनिक्खमित्ता वाणियग्गाम नगर मज्झमज्जेण निग्गच्छइ निग्गच्छित्ता जेणेव कोट्टाए सन्निवेसे जेणेव नायकुले जेणेव पोसहसाला नेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता पोसहसाल पमल्लइ २त्ता उच्चारपासवणभूमीं पडिलेहइ पडिलेहित्ता दब्भसथारय सथरइ, दब्भसथारय दुरूहइ २त्ता

पोसहसालाए पोसहिए दब्भसंथारोवगए समयस्स भगवतो महावीरस्स अंतियं धम्मपन्नात्ति उवसंपज्जिता णं विहरइ । तए णं से-आणंदे समयोवासए पढमं उवासगपडिमं उवसंपज्जिता णं विहरइ । पढमं उवासगपडिमं अहासुत्तं ४ सम्मं काएणं फासेइ जाव आराहेइ । तए णं से आणंदे समयोवासए दोच्चं उवासगपडिमं, एवं तच्चं, चउत्थं, पंचमं, छठ्ठं, सत्तमं, अट्ठमं, नवमं, दसमं, एकारसमं जाव आराहेइ । तए णं से आणंदे समयोवासए इमेणं एयारूवेणं ओरालेणं विउलेणं पयत्तेणं पग्गहिएणं तवोकम्मेणं सुक्के जाव किसे धमणिसंतए जाए । इति । वृत्तिर्यथा-‘ महावीरस्स अंतियं ’ ति अन्ते भवा आन्तिकी महावीरसमीपाभ्युपगतेत्यर्थः तां ‘ धम्मपन्नात्ति ’ ति धर्मप्रज्ञप्तिमुपसंपद्य-अङ्गी-कृत्यानुष्ठानद्वारतः ‘ जहा पूरणो ’ ति भगवत्यभिहितो चालतपस्वी स यथा स्वस्थाने पुत्रादिस्थापनमकरोत्तथाऽयं कृतवानित्यर्थः । एवं चासौ कृतवान् ‘ विउलं असणपाणखाइमसाइमं उवक्खडावित्ता, भित्तनाइनियगसंबंधि-परिजणं आमंतेत्ता, तं भित्तनाइनियगसंबंधिपरिजणं विउलेणं असणपाणखाइमसाइमेणं वत्थंगंधमल्लालंकारेण य सक्का-रेत्ता संमाणेत्ता, तस्सेव भित्तनाइनियगसंबंधिपरियणस्स पुरतो जेड्डपुत्तं कुड्डेने ठावित्ता ’ ‘ नायकुलंसि ’ ति स्वजनगृहे ‘ उवक्खडेउ ’ ति उपस्सकरोतु-राध्यतु ‘ उवकरेउ ’ ति उपकरोतु-सिद्धं सत् द्रव्यान्तरेः कृतोपकारमाहितगुणान्तरं विदधातु ‘ पढमं ’ ति एकादशानामाधामुपासकप्रतिमां-श्रावकोचिताभिग्रहविशेषरूपामुपसंपद्य विहरति । तस्याश्चंदं स्वरूपम्-“ संकादिसल्लविरहिय-सम्मदंसणजुओ उ जो जंतू सेसगुणविप्पमुक्को, एसा खलु होइ पढमाओ ॥ १ ॥ ” सम्यग्दर्शन-प्रतिपत्तिश्च तस्य पूर्वमप्यासीत्, केवलमिह शङ्कादिदोषराजाभियोगाद्यपवादवर्जितत्वेन तथाविधसम्यग्दर्शनाचारविशेषपाल-

नाभ्युपगमेन च प्रतिमात्व सम्भाव्यते कथमन्यथाऽसावेकमास प्रथमायाः प्रतिमायाः पालनेन, द्वौ मासौ द्वितीयायाः पालनेन, एव यावदेकादश मासानेकादश्या पालनेन, पञ्चसाद्धीनि वर्षाणि पूरितवानित्यर्थतो वक्ष्यतीति, न चायमर्थो दशाश्रुतस्कन्धा-
दाद्युपलभ्यते, श्रद्धामात्ररूपायास्तत्र तस्याः प्रतिपादनात् । 'अहासुच' ति सूत्रानतिक्रमेण, यथा कल्प-प्रतिमाचारानतिक्रमेण,
ययामार्ग-चायोपशमिकमावानतिक्रमेण, 'अहातच' ति यथातच्च दर्शनप्रतिमेति शब्दस्यान्वर्थानतिक्रमेण, 'फासेइ' ति
स्पृशति प्रतिपत्तिकाले विधिना प्रतिपत्ते, 'पालेइ' ति सततोपयोगप्रतिजागरणेन रचति । 'सोहइ' ति शोभयति गुरुपू-
जापुरस्तरपारणकरुणेन शोधयति वा निरतिचारतया 'तीरेइ' ति पूर्णेपि कालावधानुबन्धात्यागात्, कीर्त्तयति तत्समा-
प्ताविदम्बेहादिमध्यावसानेषु कर्त्तव्यं तच्च मया कृतमिति कीर्त्तनात्, आराधयति एभिरेव प्रकारैः सपूर्णेनिष्ठां नयतीति ।
'दोच' ति द्वितीयां व्रतप्रतिमाम्, इदञ्चास्याः स्वरूपम्—“ दसणपडिमाजुत्तो, पालतोणुव्वए निरइयारे । अणुकपाइ-
गुणजुओ, जीवो इह होइ वयपडिमा ॥ २ ॥ ” ‘तच्च’ ति तृतीयां सामायिकप्रतिमाम्, तत्स्वरूपमिदम्—“ वरदसणव-
यजुत्तो, सामाइय कुणइ जो उ सझासु । उक्कोसेण तिमास, एसा मामाइयपडिमा ॥ ३ ॥ ” ‘चउत्थ’ ति चतुर्थीं पौष-
प्रतिमामेवस्वरूपाम्—“ पुव्वोदियपडिमजुओ, जो कुणइ पोसह तु सपुन । अट्टमिचउइसाइसु, चउरो मासा चउत्थी सा
॥ ४ ॥ ” ‘पचम’ ति पञ्चमीं प्रतिमाप्रतिमां कायोत्सर्गप्रतिमामित्यर्थः, स्वरूपञ्चास्याः—“ सम्मणुव्वयगुणवय-
सिक्खावयव थिरो य नाणी य । अट्टमिचउइसीसु, पडिम ठाएगराईय ॥ ५ ॥ असिणाणवियडभोई, मउलिकडो दिवस-
चभयारी य । राइ परिमाणकडो, पडिमावजेसु दियेहेसु ॥ ६ ॥ ” ‘असिणाणवियडभोई’ अल्लानोऽरात्रिमोजी चेत्यर्थः ।

‘ मउडिकडो ’ति मुत्कलकच्छ इत्यर्थः । “शायइ पडिमाइठिओ, तिलोयपुजे जिणे जियकसाए नियदोसपच्चणीयं, अन्नं वा पंच जा मासा ॥ ७ ॥ ” ‘ छट्टं ’ ति पष्ठीं अब्रह्मवर्जनप्रतिमाम्, एतत्स्वरूपञ्चैवम्—“ पुण्वोदियगुणजुत्तो, विससओ मोहणिअवज्जो य । वज्जइ अबंभेमेगंतओ य राइंपि थिरचित्तो ॥ ८ ॥ सिंगारकहाविरओ, इत्थीए समं रहम्मि नो ठाइ । चयइ य अइप्पसंगं, तथा विभूसं च उक्कोसं ॥ ९ ॥ एवं जा छम्मासा, एसोऽहिगओ उ इयरहा दिट्ठं । जावजीवंपि इमं, वज्जइ एयंमि लोगंमि ॥ १० ॥ ” ‘ सत्तमं ’ ति सप्तमीं सचिचाहारवर्जनप्रतिमामित्यर्थः, इयञ्चैवम्—“ सचित्तं आहारं; वज्जइ असणाइयं निरवसेसं । सेसवयसमाउत्तो, जा मासा सत्त विहिपुण्वं ॥ ११ ॥ ” ‘ अट्टमिं ’ ति अष्टमीं स्वयमारम्भवर्जनप्रतिमाम्, तद्रूपमिदम्—“ वज्जइ सयमारंभं, सावज्जं कारवेति पेसेहिं । वित्तिनिमित्तं पुण्वय-गुणजुत्तो अट्ट जा मासा ॥ १२ ॥ ” ‘ नवमं ’ ति नवमीं भृतकप्रेष्यारम्भवर्जनप्रतिमाम्, सा चैयम्—“ पेसेहिं आरंभं, सावज्जं कारवेइ यो गुरुयं । पुण्वोइयगुणजुत्तो, एव मासा जाव विहियाओ ॥ १३ ॥ ” ‘ दसमं ’ ति दशमीं उद्विष्टभक्तवर्जनप्रतिमाम्, सा चैवम्—“ उद्विष्टकडं भत्तंपि, वज्जए किमुय सेसमारंभं । सो होइ य खुरसुंडो, सिहलिं वा धारए कोइ ॥ १४ ॥ ” दवं पुडो जाणं, जाणेइ वयइ नो य नेवेति । पुण्वोदियगुणजुत्तो, दस मासा कालमाणेणं ॥ १५ ॥ ” ‘ एकारसमं ’ ति एकादशीं श्रमणभूतप्रतिमाम्, तत्स्वरूपञ्चैतत्—“ खुरसुंडो लोएण व, रयहरणं उग्गहं च धेचूणं । समणभूओ विहरइ, धम्मं काएण फासंतो ॥ १६ ॥ एवं उक्कोसेणं एकारस मास जाव विहरति । ” इति उपासक प्रथमाध्ययनसावचूरिक २७ प्रतौ ८ पत्रे ॥२॥ ॥ इति श्रीमदकल्बरभूपालविशालचित्तालवालविवाद्धितष्टपरसालसालातिशालिशीलश्रीजगद्गुरुभट्टारकश्रीहीरविजयहरिशिष्योपाध्यायश्रीकीर्तिविजयगणिसमुच्चिते श्रीविचाररत्नाकरे विशेषसमुच्चयापरनाम्नि श्रीउपासकविचारनामा सप्तमस्तरङ्गः ॥ ७ ॥

विचार-
॥ ७१ ॥

सर्वविद्वज्जगत्सर्वं, छद्मस्थोऽप्यवलोकते । यत्प्रभावाद्भृश भक्त्या, भजे तज्जिनभाषितम् ॥ १ ॥

अथ क्रमायातादष्टमाङ्गात्किञ्चित् रत्नावलीतपःस्वरूपजिज्ञासया लिल्यते—

तेण कालेण तेण समएण चपाणम गयरी होत्था, पुष्पभेदे चेतिए, तत्थ ण चपाए नयरीए कोणिए राया होत्था, वसुओ, तत्थ ण चपाए गयरीए सेखियस्स रओ भञ्जा कोणियस्स रओ बुल्लमाउया काली नाम देवी होत्था, वसुओ जहा एदा जाव सामाइयमाइयाति एकारसअगाइ अहिज्जति, बह्हि चउत्थ जाव अप्पाण भावेमाणी विहरति । तते ण सा काली अञ्जा अषया कयाइ जेणेव अञ्जचदणा अञ्जा तेणेव उवागता २ एव वयासी-इच्छामि ण अञ्जाओ ! तुम्भेहि अन्भणुणाता समाणा रयणावलिं तव उवसपाजित्ता ण विहरित्तए ? अहासुह देवाणुप्पिया ! मा पडिवध करेहि । तते ण सा काली अञ्जा अञ्जचदणाए अन्भणुणाया समाणा रयणावलिं उवसपाजित्ता ण विहरति । त जहा-चउत्थ करेइ चउत्थ करेत्ता सन्वकामगुणिय पारेति, सन्वकामगुणिय पारेत्ता छट्ठ करेति छट्ठ करेत्ता सन्वकामगुणिय पारेति, पारेत्ता अट्ठम करेति करेत्ता सन्वकामगुणिय पारेति, पारेत्ता अट्ठछट्ठाइ करेइ करेत्ता सन्वकामगुणिय पारेइ, पारेत्ता चउत्थ करेइ करेत्ता सन्वकामगुणिय पारेइ, पारेत्ता छट्ठ करेइ करेत्ता सन्वकामगुणिय पारेइ, पारेत्ता अट्ठम करेति करेत्ता सन्वकामगुणिय पारेइ, पारेत्ता चोइसम करेति करेत्ता सन्वकामगुणिय पारेइ, पारेत्ता सोलसम करेति करेत्ता सन्वकामगुणिय पारेइ, पारेत्ता अट्ठारसम करेइ करेत्ता सन्वकामगुणिय पारेइ, पारेत्ता बीसइम करेति करेत्ता सन्वकामगुणिय पारेइ, पारेत्ता बार्वीसइम करेति करेत्ता सन्वकामगुणिय पारेइ, पारेत्ता

चउर्चीसइमं करेइ करेत्ता सव्वकामगुणियं पारेइ, पारेत्ता छवीसइमं करेइ करेत्ता सव्वकामगुणियं पारेइ, पारेत्ता अट्टावीसइमं करेइ करेत्ता सव्वकामगुणियं पारेइ, पारेत्ता तीसइमं करेइ करेत्ता सव्वकामगुणियं पारेइ, पारेत्ता वत्तीसं करेइ करेत्ता सव्वकामगुणियं पारेइ, पारेत्ता चउत्तीसं करेति करेत्ता सव्वकामगुणियं पारेइ, पारेत्ता चउत्तीसं छट्टाईं करेइ करेत्ता सव्वकामगुणियं पारेइ, पारेत्ता चउत्तीसं करेइ करेत्ता सव्वकामगुणियं पारेइ, पारेत्ता वत्तीसं करेइ करेत्ता तीसं करेति करेत्ता सव्वकामगुणियं पारेइ, पारेत्ता अट्टावीसं करेइ करेत्ता छवीसं करेति करेत्ता सव्वकामगुणियं पारेइ, पारेत्ता चउर्चीसइमं करेति करेत्ता सव्वकामगुणियं पारेइ, पारेत्ता अट्टारसमं करेति करेत्ता सव्वकामगुणियं पारेइ, पारेत्ता वीसं करेति करेत्ता सव्वकामगुणियं पारेइ, पारेत्ता अट्टारसमं करेति करेत्ता सव्वकामगुणियं पारेइ, पारेत्ता सोलसमं करेति करेत्ता सव्वकामगुणियं पारेइ, पारेत्ता चौइसमं करेति करेत्ता सव्वकामगुणियं पारेइ, पारेत्ता वारसमं करेति करेत्ता सव्वकामगुणियं पारेइ, पारेत्ता दसमं करेइ करेत्ता सव्वकामगुणियं पारेइ, पारेत्ता अट्टमं करेति करेत्ता सव्वकामगुणियं पारेति, पारेत्ता छट्ठं करेइ करेत्ता सव्वकामगुणियं पारेइ, पारेत्ता चउत्थं करेइ करेत्ता सव्वकामगुणियं पारेइ, पारेत्ता अट्टछट्टाईं करेति करेत्ता सव्वकामगुणियं पारेति, पारेत्ता अट्टमं करेइ करेत्ता सव्वकामगुणियं पारेइ, पारेत्ता छट्ठं करेति करेत्ता सव्वकामगुणियं पारेति, पारेत्ता चउत्थं करेति करेत्ता सव्वकामगुणियं पारेइ, पारेत्ता चउत्थं करेति करेत्ता सव्वकामगुणियं पारेइ, पारेत्ता एणेणं संवच्छेरेणं तिहिं मासेहिं वावीसाए य अहोरेत्तेहिं अहासुत्तं जाव आराहिया भवति । तथाणंतरं च णं दोच्चाए परिवाडीए चउत्थं करेति विगइवजं पारेति, पारेत्ता छट्ठं करेइ विगइवजं पारेइ, एवं जहा पढमाए

परिवाडीए तहा वीयाए, नवर-सन्वत्य पारणए विगह्वज्ज पारेति जाव आराहिया भवति । तथाणतर च ण तच्चाए परिवा-
डीए चउत्थ करेति करेत्ता अलेवाड पारेति सेस तहेव णवर-अलेवाड पारेति । एव चउत्थावि परिवाडी णवर-सन्वपारणए
आयविल पारेति, सेस त चेव । पढममि सन्वकाम, पारणय पितियए विगतिवज्ज । तइयमि अलेवाड, आयविलमो
चउत्थमि ॥ १ ॥ तते ण सा काली अज्जा रयथावलितवोकम्म पचहिं सवच्छेरेहिं दोहि य मासेहिं अट्ठावीसाए य दिवसेहिं
अहासुत्त जाव आराहेत्ता जेण्येव अज्जचदणा अज्जा तेण्येव उवागच्छति, उवागच्छत्ता अज्जचदण अज्ज वदति नमसति चहूहिं
चउत्थ जाव अप्पाण भावेमाणी विहरइ । इति । वृत्तिर्यथा—' रयणावलि ' ति रत्नावली-आभरणविशेषः । रत्नावलीव
रत्नावली, यथाहि-रत्नावली उभयत आदिसूद्धमस्थूलस्थूलतरविभागकाहलिकाल्यसौवर्णवियवद्वययुक्ता भवति पुनर्मध्य-
देशे स्थूलविशिष्टमण्यलङ्कृता च भवति, एव यत्तपः पट्टादावुपदर्शमानमिममाकार धारयति तद्रत्नावलीत्युच्यते, तत्र
चतुर्थभेकेनोपवासेन पणु द्वाभ्यामष्टम त्रिभिः, ततोऽष्टौ पष्ठानि, तानि च स्थापनायां चत्वारि चत्वारि कृत्वा पङ्क्तिद्वयेन
स्थाप्यन्ते, अथवा पङ्क्तित्रयेण नव कोटकान् कृत्वा मध्यकोष्ठे शून्य विधाय शेषेष्वष्टासु अष्ट पष्ठानि रचनीयानि, ततश्चतु-
र्थादिचतुर्विंशत्तमपर्यन्त, चतुर्विंशत्तम च षोडशभिरुपवासैः, ततो रत्नावलीमध्यभागकल्पनया चतुर्विंशत् पष्ठानि, एतेषां
स्थूलमणितया कल्पितत्वात्, एतानि चोत्तरार्धेण द्वे त्रीणि चत्वारि पञ्च पद पञ्च चत्वारि त्रीणि द्वे च स्थापनीयानि,
अथवा अष्टाभिः पङ्क्तिभिर्येऽष्टाभिः पञ्चत्रिंशत्कोष्ठकान् विधाय मध्ये शून्य कृत्वा शेषेषु चतुर्विंशत्पष्ठानि स्थापनीयानि,
एव चतुर्विंशत्तमादीनि चतुर्थान्तानि, पुनरप्यष्ट पष्ठानि, स्थापना तेषां पूर्ववत्, पुनरप्यष्टमपष्ठचतुर्थानीति । प्रथमायां परि-

पाठ्यां सर्वकामगुणितं पारयति, तत्र सर्वे कामगुणा-अभिलषणीया रसादिगुणाः सञ्जाता यस्मिंस्तत्तथा सर्वरसोपेतमित्यर्थः, भोजनमिति गम्यते । पारण्यकसङ्ग्रहगाथा—“ पढमंमि सव्वकामं, पारण्यं वीयते विगइवज्जं । तइयंमि अलेवाडं, आयंवि-लमो चउत्थंमि ॥ १ ॥ ” पारण्यक इति गम्यते, वाचनान्तरे-“ पढमंमि सव्वगुणिए पारण्यकं ” इति दृश्यते ।

॥ इति श्रीमदकब्बरभूपालविशालचिचालवालविवद्धितवृत्परसालसालातिशालिशालीश्रीजगद्गुरुमद्दारकश्रीहीरविजयसूरि-शिष्योपाध्यायश्रीकीर्त्तिविजयगणिसमुद्धिते श्रीविचाररत्नाकरे विशेषसमुच्चयापरनाम्नि अन्तगडविचारनामाऽष्टमस्तरङ्गः ॥८॥

अतीतानागता भावा, वर्त्तमान इव स्फुटम् । यत्प्रभावात्प्रतीयन्ते, तां जिनेशगिरं स्तुमः ॥ १ ॥

अथानुत्तरोपपातिकाले चतुर्दशसहस्रप्रमितेषु साधुषु महादुष्करकारितया महानिर्जरतया भगवता श्रीवीरेण स्वयं व्याव-र्णितस्यात एव चमत्कारिचरित्रस्य धन्यकस्य स्वरूपं किञ्चिद्विख्यते—

“ तेणं कालेणं तेणं समएणं रायगिहे णगरे गुणसिलए चेतिए सेणिए राया, तेणं कालेणं तेणं समएणं समणे भगवं महावीरे समोसंटे परिसा णिणगया, सेणिए णिणगते, धम्मकहा सोचा परिसा पडिगता । तते णं से सेणिए राया समणस्सं अंतिए धम्मं सोचा णिसम्म समणं भगवं महावीरं वंदति णमंसति २ एवं वदासी-इमासि णं भंते ! इंदभूतिपामोक्खाणं चोइसन्हं समणसाहस्सीणं कतरे अणगारे महादुक्करतराए चैव महानिजरतराए चैव ? इमासि इंदभूतिपामोक्खाणं चोइसन्हं समणसाहस्सीणं धेषे अणगारे महादुक्करकारए चैव माहाणिजरतराए चैव । से केणट्टेणं भंते ! एवं बुच्चति इमासि जाव साहस्सीणं धेषे अणगारे महादुक्करकारए महानिजरतराए ?

एव खलु सेखिया ! तेषां कालेषां तेण समएणं काकदीणांम खयरी होत्या उष्पि पासायवडिसए विहरति । तते ण
 अह अखदा कदाइ पुव्वाणुपुव्वीए चरमाणे गामाणुगामं दृशजमाणे जेणेव काकंदी नगरी जेणेव सहस्रवणे उज्जाणे तेणेव
 उवागए अहापडिरूव उग्गह उ० २ सजमेण जाव विहरामि, परिता खिगता तहेव जाव पव्णइते जाव विलमिव जाव
 आहारैति, धणस्स अणगारस्स पादाण सरीरवणओ सव्वो जाव उवसोभमाणे २ चिद्धति, से तेण्डेण सेखिया ! एवं
 बुचति-इमासिं, चोइसन्ह समयसाहस्सीण धणे अणगारे महादुकरकारए महाखिजरतराए चेव । तते ण से सेखिए राया
 समयस्स भगवओ महावीरस्स अतिए एयमह सोचा खिसम्म हट्टुट्टु० समय भगव महावीर तिव्खुतो आयाहिणपयाहिण
 करेति २ वदति नमसति २ जेणेव धणे अणगारे तेणेव उवागच्छति २ धण अणगार तिव्खुतो आयाहिणपयाहिण करेति
 करेत्ता वदति नमसति २ एव वयासी-धणेऽसि ण तुम देवाणु० सुपुणेऽसि० सुकयत्थे सुकयलवखणे सुलद्धे ण देवाणुप्पिया !
 तव माणुस्सए जम्मजीवितफलेत्तिकट्टु वंदति खमसति २ जेणेव समणे भगव० तेणेव उवागच्छति उवागच्छत्ता समय
 भगव० तियखुतो वदति खमसति २ जामेव दिसिं पाउभूए तामेव दिसिं पडिगते । तते ण तस्स धणस्स अणगारस्स
 अखया कयाति पुव्वरत्तावरत्तकाले धम्मजागरियं० इमे एतारूवे अज्झत्थिए एग खलु अह इमेण ओरालेण जहा खदओ
 तहेव चिंता आपुच्छण थेरेहिं सद्धिं विउल दूरुहति मासियाए सलेहणाए खवमासपरियातो जाव कालमासे कालं किचा
 उट्टु चदिमजाव खव य गेविजावमाणपत्थडे उट्टु दूर चीतिवइता सव्वट्टसिद्धे विमाणे देवत्ताए उववणे, थेरा तहेव उत्तरति
 जाव इमे से आयारभडए, भतेत्ति भगव गोतमे तहेव पुच्छति जहा खदयस्स भगव वागरेति जाव सव्वट्टसिद्धे विमाणे

उचवन्ने । धष्टस्स णं भंते ! देवस्स केवतियं कालं ठिती पन्नत्ता ? गंयमा ! तेत्तीसं सागरोवमाइं ठिती पष्त्ता । से णं भंते ! ततो देवलोगतो कहिं गमिहिति ? कहिं उचवञ्जिहिति ? गोयमा ! महाविदेहे वासे सिञ्जिहिति । इति । वृत्तिस्तु सुगमत्वादस्य नास्ति । एतेन च धन्यकेन नवमासपर्यायेण किं योगोद्धहनं कृतं ? एकादशाङ्गी स च श्रूयते एव, तस्मादनागमिकं योगोद्धहनमिति यत्केचित्प्रलपन्ति तच्चाकर्णयितुमनर्हम्, यत आगमव्यवहारिव्यवहारस्थान्यैरनुगन्तुमशक्यत्वात् । सङ्क्षेपेण तदुद्धहनस्य सम्भाव्यमानत्वादन्यत्र सिद्धान्ते विस्तरतो योगोद्धहनविधेऽभिहितत्वाच्चेति ।

॥ इति श्रीमदकव्वरथूपालविशालचिचालवालविवाद्धितवृषरसालसालातिशालिशीलश्रीजगद्गुरुमङ्गारकश्रीहरीरविजय-

सूरिशिष्योपाध्यायश्रीकीर्त्तिविजयगणिसमुच्चिते श्रीविचाररत्नाकरे विशेषसमुच्चयापरनाम्नि

अनुत्तरोपपातिकविचारनामा नवमस्तरङ्गः ॥ ६ ॥

रागद्वेषविनिर्मुक्तैर्जिनैर्नहिताय यः । उपदिष्टः स इष्टानि, वितनोतु जिनागमः ॥ ? ॥

अथ प्रश्नव्याकरणविचारा लिख्यन्ते—

ननु आत्मनि प्रमाणाभावः, प्रत्यक्षादिप्रमाणचतुष्टयाविषयत्वात् । न च घटमहं जानामीत्याद्यहंप्रत्ययनिर्णितोऽयमिति अस्याऽतात्विकत्वात्, इतरथा गौरोऽहं स्थूलोऽहमित्यादिप्रत्ययस्य तात्विकत्वापत्त्यात्मनि स्थूलत्वाद्यापत्तेः हसनजल्पनादिचेष्टाश्रेमाः कायाकारपरिणभूतपञ्चकोत्था खदिरताम्बूलचूर्णक्रमुकसंयोगोत्पन्नागवादित्यादिनास्तिकमतनिराचिकीर्षया परमिथ्यात्वमतनिराचिकीर्षया चागमो लिख्यते—

अचरे णत्थिकवादिणो वामलोकवादी भणति-सुणति णत्थि जीवो, ण जाइइह परे वा लोए, न य किंचिवि फुसइ
 पुणपाव, नत्थि फल सुकयदुक्काण, पचमहाभूतियं सरीर भासति, हे वातजोगजूत्त, पच य संधे भणति केई, मण च
 मणजीविया वदति, वाउ जीवो त्ति एवमाहसु, सरीर सादीय सण्णियण इह भवे एगे भवे तस्स विप्पणासमि सब्बणासो
 त्ति एव जपति सुसानादी, तम्हा दाणवयपोसहाण तवसंजमयभचैरकझाणमादियाण णत्थि फल, णवि य पाणिवह
 अलिअवययण, न चैव चोरिफकरण परदारसेवण वा, सपरिगहपावकम्मकरणपि णत्थि किंचि, ण रोइइयतिरियमणुयाण
 जोणी, ण देवलोको वा अत्थि, ण य अत्थि सिद्धिगमण, अमापियरोवि णत्थि, णवि अत्थि पुरिसकारो, पचक्खाणमवि
 णत्थि, णवि अत्थि कालमञ्जू, अरहता वा चक्कवट्ठी बलदेवा वासुदेवा नत्थि, रोवत्थि केवि रिसओ धम्माम्मफल
 वा रोच अत्थि किंचि वहुअ व थोकक वा, तम्हा एव विजाणिकण जहा सुचहुइदियाणुहूलेसु सब्बविसएसु वट्टह, णत्थि
 कावि किरिआ वा अकिरिआ वा एव भणति, णत्थिकवादिणो वामलोगवादी । इमपि नितिय कुदसण असब्बभाववादियो
 पणवेंति मूढा-सभूओ अंडकाओ लोको, सयभूणा सय च निम्भिओ, एव एत अलिय पयावइणा इतरेण य कयति
 केई, एव विण्हुमय कसिणमेव य जगति केई, एवमेके वदति मोस एको आया अकारको वेदको य सुकयस्स
 दुक्कयस्स, करणाणि कारणाणि य सव्बहा सव्वहिं च खिचो य खिकियो निग्गुणोय, अणुवलेवओ (अन्नो य लेवओ) त्तिवि
 य एवमाहसु असब्भाव । जपि इह किंचि जीवलोगे दीसइ सुकय वा दुक्कय वा । एय जइच्छाए वा सभावेण वावि
 दइवत्तप्पमानओ वावि भवति । णत्थित्थ किंचि कयक तत्त लक्खणविधाण णियतीयकारिका, एव केइ जपति इट्टिरस-

सातगारवपरा । वृत्तिर्यथा-तथा अपरे-उक्तेभ्योऽन्ये नास्तिकवादिनो-लोकायतिकाः वामं-प्रतीपं लोकं वदन्ति ये सतां लोकवस्तूनामसत्त्वस्य प्रतिपादनात्ते वामलोकवादिनो भणन्ति-प्ररूपयन्ति, किं ? शून्यमिति जगदिति गम्यते कथं? आत्माद्यभावात्, तदेवाह-नास्ति जीवः तत्प्रसाधकप्रमाणाभावात्, स हि न प्रत्यक्षग्राहोऽतीन्द्रियत्वेन तस्याभ्युपगतत्वात्, नाप्यनुमानग्राह्यः प्रत्यक्षाप्रवृत्तावनुमानस्याप्यप्रवृत्तेः, आगमानां च परस्परतो विरुद्धत्वेनाप्रमाणत्वादिति, असत्त्वादेवासौ न याति-न गच्छति ' इहे ' ति मनुष्योपेक्षया मनुष्यलोके, परे वा परस्मिन् तदपेक्षयैव देवादिलोके, न च किञ्चिदपि स्पृशति बध्नाति पुण्यपापं-शुभाशुभं कर्म, नास्ति फलं सुकृतदुष्कृतानां पुण्यपापकर्मणां जीवासत्त्वेन तयोरप्यसत्त्वात्, तथा पञ्चमहाभौतिकं शरीरं भाषन्ते ' हे ' इति निपातो वाक्यालङ्कारे वातयोगयुक्तं-प्राणवायुना सर्वक्रियासु प्रवर्तितमित्यर्थः । तत्र पञ्चमहाभौतिकमिति महान्ति च तानि लोकव्यापकत्वाद्भूतानि च सद्भूतवस्तूनि महाभूतानि, तानि चामूनि-पृथिवी कठिनरूपा आपो द्रवलक्षणाः तेज उष्णरूपम् वायुश्चलनलक्षणाः आकाशं शुषिरलक्षयमिति, एतन्मयमेव शरीरं नापरः शरीरवर्त्ती तन्निष्पादकोऽस्ति जीवः इति विवक्षा । तथाहि-भूतान्येव सन्ति प्रत्यक्षेण तेषामेव प्रतीयमानत्वात् तदितरस्य तु सर्वथाप्रतीयमानत्वात्, यद्यु चैतन्यं भूतेषूपलभ्यते तद्भूतेष्वेव कायाकारपरिणतेष्वभिव्यज्यते मद्याङ्गेषु समुदितेषु मदशक्तिवत्, तथा न भूतेभ्योऽतिरिक्तं चैतन्यं कार्यत्वान्मृदो घटवदिति, ततो भूतानामेव चैतन्याभिव्यक्तिर्जलस्य बुद्बुदाभिव्यक्तिवदिति, अलीकवादिता चैषामात्मनः सत्त्वात्, सत्त्वं च प्रमाणोपपत्तेः प्रमाणं च सर्वजन-प्रतीतं जातिस्मरणाद्यन्यथाऽनुपपत्तिलक्षणमेकथा शास्त्रान्तरप्रसिद्धमिति । न च भूतधर्मश्चैतन्यं तद्भावेऽपि तस्याभावाद्द्विव-

श्रितभूताभावेऽपि प्रेताद्यवस्थायां चैतन्यसद्भावाचेति । ' पच य खेधे भणति केई ' चि पच च स्कन्धान् रूपवेदनाविज्ञानसद्भा-
 सस्कारारब्धान् भणन्ति केचिदिति-बौद्धाः, तत्र रूपस्कन्धः-पृथिवीघात्वाद्यो रूपाद्यथ वेदनास्कन्धः पुनः-सुखादु खा सुख-
 दुःखेति त्रिविधवेदनासमाव , विज्ञानस्कन्धस्तु-रूपादिविज्ञानलक्षण , सद्भास्कन्धश्च-सद्धानिमित्तोद्ग्राहणात्मकः प्रत्ययः,
 सस्कारस्कन्धः पुनः-पुण्यापुण्यादि धर्मसमुदाय इति, न चैतेभ्यो व्यतिरिक्तः कश्चिदात्मारूपपदार्थोऽध्यक्षादिभिरवसीयते इति ।
 तथा ' मण च मणजीविया वदति ' चि न केवल पञ्चैव स्कन्धान् मनश्च-मनस्कारो रूपादिज्ञानलक्षणानामुपादानकारणभूतो
 यमाश्रित्य परलोकोऽभ्युपगम्यते बौद्धे, मन एव जीवो येषां मते ते मनोजीवाः त एव मनोजीविकाः, अलीकवादिता चैषां
 सर्वथाऽननुगामिनि मनोमानरूपे जीवे कल्पिते परलोकासिद्धेः, तदसिद्धिश्चावस्थितस्यैकस्यात्मनोऽसत्त्वान्मनोमात्रात्मनः
 चणान्तरस्यैवोत्पादात् अकृताभ्यागमादिदोषप्रसङ्गात्, कथञ्चिदनुगामिनि तु मनसि जीवत्वाभ्युपगमः सम्यक्
 एवेति । तथा ' वाउजीवोचि एवमाहसु ' चि वातः-उच्छ्वासादिलक्षणो जीव इत्याहुरेके, सद्भावाभावयोर्जीवनमरण-
 व्यपदेशात् नान्यः परलोक्याच्यात्माऽस्तीति, अलीकवादिता चैषां वायोर्जडत्वेन चैतन्यरूपजीवत्वायोगात्, तथा
 शरीर सादि उत्पन्नत्वात् सनिघन चयदर्शनात् ' इह मवे एगे मवे ' चि इह भव एव प्रत्यक्षजन्मैव एको भव -एक
 जन्म नान्यः परलोकोऽस्ति प्रमाणाविषयत्वात्, तस्य-शरीरस्य विविधैः प्रकारै प्रकृत्यो नाशो विप्रणाशस्तस्मिन् सति सर्व-
 नाश इति नात्मा शुभाशु मरूप वा कर्म विशिष्टमवशिष्यते इति, एतत्-एवमुक्तप्रकार ' जपति ' जल्पन्ति, के ? मृषावादिनः, मृषावा-
 दिता चैषां जातिस्मरणादिना जीवपरलोकसिद्धेः । तथा किमन्यद्ददन्ति ? इत्याह-यस्मात् शरीर सादिकमित्यादि तस्माद्दान-

त्रतपौषधानां-वितरणनिथमर्षोपवासानाम् तथा तपो-अनशनानां संयमः-पृथिव्यादिरक्षा ब्रह्मचर्यं प्रतीतं एतान्येव कल्याणं कल्याणहेतुत्वात् तदादिर्येषां ज्ञानश्रद्धादीनां तानि तथा तेषां नास्ति फलं-कर्मद्वयसुगतिगमनादिकम्, नापि चास्ति प्राणि-वधालीकवचनमशुभफलसाधनतयेति गम्यम्, न चैव-नैव चौर्यकरणं परदारसेवनं वाऽस्त्यशुभफलसाधनतयैव, सह परिग्रहेण यद्धर्तते तत्सपरिग्रहं तच्च तत्पापकर्मकरणं च-पातकक्रियासेवनं तदपि नास्ति किञ्चित्क्रोधमानाद्यासेवनरूपम्, नरका-दिका च जगतो विचित्रता स्वभावादेव न कर्मजनिता, तदुक्तम्-“ कण्टकस्य च तीक्ष्णत्वं, मयूरस्य विचित्रता । वर्णाश्च ताम्रचूडानां, स्वभावेन भवन्ति हि ॥ १ ॥ ” इति । मृषावादिता चैवमेतेषाम्-स्वभावो हि जीवाद्यर्थान्तरभूतस्तदा प्राणा-तिपातादिजनितं कर्मवासौ, अथानर्थान्तरभूतस्ततो जीव एवासौ, तदव्यतिरेकात्तत्स्वरूपवत्, ततो निर्हेतुका नारकादि-विचित्रता स्यात्, न च निर्हेतुकं किमपि भवति अतिप्रसङ्गादिति । तथा न नैरथिकतरिर्गमनुजानां योनिः-उत्पत्तिस्थानं, पुण्य-पापकर्मफलभूताऽस्तीति प्रकृतम्, न देवलोको वाऽस्तीति पुण्यकर्मफलभूतः नैवाऽस्ति सिद्धिगमनं सिद्धेः सिद्धस्य चा-भावात्, अंवाषितरावपि न स्तः उत्पत्तिमात्रनिवन्धनत्वात् मातापितृत्वस्य, न चोत्पत्तिमात्रनिवन्धनस्य मातापितृत्वया विशेषो युक्तः, यतः कुतोऽपि किञ्चिदुत्पद्यते एव, यथा-सचेतनात्सचेतनं यूकामत्क्षुणादि अचेतनं च मूत्रपुरीपादि, अचेतनाच्च सचेतनं यथा काष्ठाद् घृणकीटकादि अचेतनं च चूर्णादि, तस्माज्जनकभावमात्रमर्थानामस्ति नान्यो मातापितृपुत्रादिवि-शेष इति, तदभावात्तद्भोगविनाशापमाननादिषु न दोष इति भावः, मृषावादिता चैषां वस्त्वन्तरस्य पित्रोश्च जनकत्वे समा-नेऽपि तयोरत्यन्तहिततया विशेषवत्त्वेन सत्त्वात्, हितत्वं च तयोः प्रतीतमेव, आह च-“ दुःप्रतिकारौ ” इत्यादि, ना-

प्प्राप्ति पुरुषकार, त विनैव नियतित सर्वप्रयोजनानां सिद्धेः, उच्यते च-“ प्राप्तव्यो नियतितलाश्रयेण योऽर्थः, सोऽप्य-
 भवति नृणां शुभोऽप्युभो वा । भूतानां महति कृतेऽपि हि प्रयत्ने, नाभाव्य भवति न भाविनोऽस्ति नाश ॥ १ ॥” मृषावा-
 दिता चैषां सकललोकप्रतीतपुरुषकारापलापेन प्रमाणातीतनियतिमताभ्युपगमादिति । तथा प्रत्याख्यानमपि नास्ति धर्म-
 माधनतया धर्मस्यैवभावादिति, अस्य च सर्वज्ञचनप्रामाण्येनास्तित्वात्तद्वादिनामसत्यता । तथा नैवास्ति कालमृत्यु-
 तत्र कालो नास्ति अपुलम्भात्, यच्च वनस्पतिकुसुमादिकाललक्षणमाचक्षते तत्रेपां स्वरूपमिति मन्तव्यम्, असत्यता चैषामपि
 स्वरूपस्य वस्तुनोऽनतिरेकात् कुसुमादिकरणमकारण तरूणां स्यात् । तथा मृत्युः-परलोकप्रयाणलक्षणोऽसावपि नास्ति,
 जीवामोनेन परलोकगमनाभावात्, अथवा कालक्रमेणविवक्षितायुःकर्मणः सामस्त्यनिर्जरावसरे मृत्युः कालमृत्युः, तदभाव-
 गायुष एवाभावात्, तथा अर्शदादयो ‘नित्य’ चि न सन्ति प्रमाणाविषयत्वात् । ‘नैवत्यि केचि रिसञ्चो’ चि नैव सन्ति केचि-
 दपि श्रद्धयो-गौतमादिश्रुतयः प्रमाणाविषयत्वादेव, वर्तमानकाले वा ऋषित्वस्य साधनुष्ठानस्यासत्त्वात्, सतोऽपि वा नि-
 ष्कलत्वादिति अत्र शिष्यादिप्रवाहानुमेयत्वाद्दहदादिसत्त्वस्यानन्तरोक्तत्वात् वादिनामसत्यता । ऋषित्वस्यापि सर्वज्ञचनप्रा-
 माण्येन सर्वदा भावादित्याज्ञाप्रार्थार्थपलापिनां सर्वत्रासत्यवादिता भावनीयेति, तथा धर्मार्थमफलमपि नास्ति किञ्चिद् बहुक वा
 स्तोत्र वा, धर्मार्थमयोरदृष्टत्वेन नास्तित्वात् ‘नित्यि फल सुक्य’ इत्यादि, यदुक्तम्-प्राक्तत्सामान्यजीवापेक्षया यच्च ‘धम्माधम्म’
 इत्यादि तद्दृष्टरथापेक्षयेति न पुनरुक्तेति । ‘तम्ह’ चि यस्मादेव तस्मादेव उक्तप्रकार वस्तु विनाय ‘ जहा सुचहुइदियाणु-
 क्लेसु ’ चि यथा-यत्प्रकाराः सुचहु-अत्यर्थमिन्द्रियानुकुला ये ते तथा वेपु सर्वेषु विषयेषु वचित्तव्यम्, नास्ति काचित् क्रिया

वा-अनिन्द्यक्रिया अक्रिया वा-पापक्रिया पापेतरक्रिययोरास्तिककल्पितत्वेनापरमार्थिकत्वात्, भणति च “पित्र खाद च चारुलोचने ! यदतीतं वरगात्रि ! तन्न ते । न हि भिरु ! गतं निवर्त्तते, समुदयमात्रमिदं कलेवरम् ॥ १ ॥” एवमित्यादि निगमनम् । तथा इदमपि द्वितीयं नास्तिकदर्शनापेक्षया कुदर्शनं कुमतमसम्भवाववादिनः प्रज्ञापयन्ति मूढाः-व्यामोहवन्तः, कुदर्शनता च वक्ष्यमाणस्यार्थस्याप्रमाणत्वात्तद्वादिप्रोक्तप्रमाणस्य च प्रमाणाभासत्वाद्भावनीया, किम्भूतं दर्शनं ? इत्याह—सम्भूतो-जातोऽण्डकात्-जन्तुयोनिविशेषात् लोकः-चित्तिजलानलानिलवननरनरकना-कितिर्यग्रूपः, तथा स्वयम्भूवा-ब्रह्मणा स्वयं च-आत्मना निर्मितो-विहितः तत्राण्डकप्रसृतभुवनवादिनां मतमित्थमाचक्षते—“पुञ्जं आसि जगमिष्यं, पंचमहबभूयवज्जियगभीरं । एगष्ववं जलेष्यं, महप्पमाणं तदि अण्डं ॥ १ ॥ वीहंपरेण षोलंत, अच्छिउं सुहरकालओ फुइं । फुइं दुभोगजायं, अब्भं भूमी य संबुचं ॥ २ ॥ तत्थ सुरासुरनारगसमणुय सचउप्पयं जगं सब्बं । उप्पषां भणियमिष्यं, वंभंडपुरायसत्थंमि ॥ ३ ॥” तथा स्वयम्भूनिर्मितजगद्वादिनो भणन्ति—“आसी-दिदं तमोभूतमप्रज्ञातमलक्षणम् । अवितर्क्यमविज्ञेयं, प्रसुप्तमिव सर्वतः ॥ १ ॥ तस्मिन्नेकार्णवीभूते, नष्टस्थावरजङ्गमे । नष्टामरनरे चैव, प्रणष्टोरगराक्षसे ॥ २ ॥ केवलं गह्वरीभूते, महाभूतविवर्जिते । अचिन्त्यात्मा विभुस्तत्र, शयानस्तप्यते तपः ॥ ३ ॥ तत्र तस्य शयानस्य, नाभेः पद्मं विनिर्गतम् । तरुणरविमण्डलानिभं, हृद्यं काञ्चनकर्णिकम् ॥ ४ ॥ तस्मिन् पद्मे भगवान्, दण्डी यज्ञोपवीतसंयुक्तः । ब्रह्मा तत्रोत्पन्नस्तेन जगन्मातरः सृष्टाः ॥ ५ ॥ अदितिः सुरसङ्घानां, दितिरसुराणां मनुर्मनुष्याणाम् । विनता विहङ्गमानां, माता पिश्वप्रकाराणाम् ॥ ६ ॥ कद्रुः सरीसृपाणां, सुलसा माता च नागजातीनाम् ।

सुरभिश्चतुष्पदानामिला पुनः सर्वबीजानाम् ॥७॥ ” इति । एवमुक्तक्रमेणैतदनन्तरोदित वस्तु अलीक भ्रान्तज्ञानिभिः प्ररूपितत्वात्, तथा प्रजापतिना-लोकप्रधुषणा ईश्वरेण च-महेश्वरेण च कृत-विहितमिति केचिद्वादिनो भणन्तीति प्रकृत, भणन्ति चेश्वरवादिनः-बुद्धिमत्कारणपूर्वक जगत् संस्थानविशेषयुक्तत्वात् घटादिवदिति, कुदर्शनता चास्य बल्मीकबुद्बुदादिभिर्हेतोरनैकान्तिकत्वात्, कुलालादिदुन्यस्य बुद्धिमत्कारणस्य साधनेन चेषविधातकारित्वादिति, तथा एव यथा ईश्वरकृत तथा विष्णुमय-विष्ण्वात्मक कृत्स्नमेव जगदिति केचिद्बदन्तीति प्रकृत, भणन्ति च एतन्मतावलचिनः-“ जले विष्णुः स्यले विष्णुर्विष्णुः पर्वतमस्तके । ज्वालामालाकुले विष्णुः, सर्वं विष्णुमय जगत् ॥१॥ ” तथा-“ अहं च पृथिवी पार्थ ! वाय्व-प्रिजलमप्यहम् । वनस्पतिगतश्चाह, सर्वभूतगतोऽप्यहम् ॥ २ ॥ ” तथा-“ सो किल जलयसमुत्थेषुदण्डुरनरतिरिक्खजोथीय । धीतीपरपरेण घोलतो उदयमज्जमि ॥ ३ ॥ ” स किल मार्कण्डेर्षिं “ पेच्छह सो तसथाचरपण्डुरनरतिरिक्खजोथीय । एगन्नव जगमिण महाभूयविवस्त्रिय गुहिर ॥ ४ ॥ एवविहे जगमी, पेच्छह निगोहपायव सहसा । मदरगिरिं व तुगमहासमुद्-व विच्छिन्न ॥ ५ ॥ खधमि तस्स सयण, अच्छह तर्हि वालओ मणभिरामो । [विष्णुरित्यर्थः] सविद्धो सुद्धहियओ मिउकोमलकुचियसुकेसो ॥ ६ ॥ हत्थो पसारिओ से, महरिसिणा एहि तत्थ भणिओ य । खधे मम विलगणु, मा मरिहिस्सि उदगडुद्धीए ॥ ७ ॥ तेण य धेतु हत्थे, उ मीलिओ सो रिसि तओ तस्स पिच्छह उदरमि जय ससेलवणकाणण सव्व ॥८॥ ” इति, पुनः सृष्टिकाले विष्णुना सृष्टम्, कुदर्शनता चास्य प्रतीतिवाधितत्वात्, तथा एव वच्यमाणेन न्यायेन एके-केचनात्मा-ऽद्वैतवाधादयो वदन्ति मृषा-अलीक यदुत एक आत्मा, तदुक्तम्-“ एक एव हि भूतात्मा, भूते भूते व्यवस्थितः ।

एकधा बहुधा चैव, दृश्यते जलचंद्रवत् ॥ १ ॥ ” तथा “ पुरुष एवेदं शिं सर्वं यद्भूतं यच्च भाव्यम् ” इत्यादि, कुदर्शनता चास्य सकललोकविलोक्यमानभेदनिबन्धनव्यवहारोच्छेदप्रसङ्गात्, तथा अकारकः—सुखदुःखहेतूनां पुण्यपापकर्मणामकर्त्तृत्मेत्यन्ये वदन्ति, अमूर्त्तत्वनित्यत्वाभ्यां कर्त्तृत्वानुपपत्तेरिति, कुदर्शनता चास्य संसार्यात्मनो मूर्त्तत्वेन परिणामित्वेन च कर्त्तृत्वोपपत्तेः, अकर्त्तृत्वे च अकृताभ्यागमप्रसङ्गात्, तथा वेदकश्च—प्रकृतिजनितस्य सुकृतस्य दुष्कृतस्य च प्रतिबिंबोदयन्यायेन भोक्ता, अमूर्त्तत्वे हि कदाचिदपि वेदकता न युक्ताऽऽकाशस्थेवेति कुदर्शनताऽस्य तथा सुकृतदुष्कृतस्य, च कर्मणः करणानि—इन्द्रियाणि कारणानि—हेतवः सर्वथा—सर्वप्रकारैः सर्वत्र देशे काले च न वस्त्वन्तरं कारणमिति भावः, करणान्येकादशः, तत्र चाक्पाणिपादपायूपस्थलक्षणानि पञ्च कर्मेन्द्रियाणि स्पर्शनादीनि तु पञ्च बुद्धीन्द्रियाणि एकादशं च मनः इति, एषां चाचेतनावस्थायामकारकत्वात्पुरुषस्यैव कारकत्वेन कुदर्शनत्वमस्य, तथा नित्यश्चासौ, यदाह—“ नैनं छिन्दन्ति शस्त्राणि, नैनं दहति पावकः । न चैनं क्लेदयन्त्यापो, न शोषयति (नैनं वहति) मारुतः ॥१॥ अच्छेद्योऽयमभेद्योऽयममूर्त्तौऽयं सनातनः” इति, असच्चैतदेकान्तनित्यत्वे हि सुखदुःखबन्धमोक्षाद्यभावप्रसङ्गात्, तथा निष्क्रियः सर्वव्यापित्वेनावकाशाभावादुसनागमनादि क्रियावर्जितः, असच्चैतद्देहमात्रोपलभ्यमानतद्गुणत्वेन तन्मिथतत्वात्, तथा निर्गुणश्च सत्वरजस्तमोलक्षणगुणत्रयव्यतिरिक्तत्वात् प्रकृतेरेव हेते गुणा इति, यदाह—“ अकर्त्ता निर्गुणो भोक्ता, आत्मा कपिलदर्शने । ” इति, असिद्धं चास्य सर्वथा निर्गुणत्वं ‘चैतन्यं पुरुषस्य स्वरूपं’ इति अभ्युपगमात्, तथा ‘अणुवलेव’ चि अणुवलेपकः कर्मबन्धनरहितः, आह च—“ यस्मान्न बन्ध्यते नापि, मुच्यते नापि संसरति कश्चित् । संसरति बन्ध्यते मुच्यते च, नानाश्रया प्रकृतिः ॥ १ ॥ ” इति,

असचैतन्मुक्ताशुक्तयोरेवमविशेषप्रसङ्गात्, पाठान्तरम्—‘अन्नो य लेवउ’ चितत्रान्यथापरो लेपतः कर्मबन्धनादिति, एतदप्यसत्
 कथञ्चिदिति शब्दानुपादानात्, इत्यपि च, इति-उपदर्शने अपि च-अलीकवादान्तरसमुच्चयार्थः, तथा एव वच्यमाणप्रका-
 रेण ‘आहसु’ चि त्रुवते स्म असद्भाव-असन्तमर्थं यदुत यदपि-यदेव सामान्यत सर्वमित्यर्थः, इह-अस्मिन् किञ्चिद्-अवि-
 वचितविशेष जीवलोकै-मर्त्यलोके दृश्यते, सुकृत वा आस्तिकमतेन सुकृतफल सुखमित्यर्थः, दुकृत वा दुष्कृतफल दु ख-
 मित्यर्थः, एतत् ‘जहञ्छाए व’ चि यदृच्छया वा स्वभावेन चापि दैवतप्रभावतो वाऽपि-विधिसामर्थ्यतो वाऽपि भवति, न
 पुरुषकारः कर्म वा हिताहितनिमित्तमिति भाव, तत्र अनभिसन्धिपूर्विकार्थप्राप्तिर्यदृच्छा, पठ्यते च—“ अतर्कितोपस्थितमेव
 सर्व, चित्र जनानां सुखदुःखजातम् । काकस्य तालेन यथाऽभिघातो, न बुद्धिपूर्वोऽत्र वृथाऽभिमानः ॥१॥” तथा—“ मत्प
 पिशाचाः सा वने वसामो, भेरीं करौंरपि न स्पृशामः । यदृच्छया सिध्यति लोकयात्रा, भेरीं पिशाचाः परिताडयन्ति
 ॥ २ ॥” इति, स्वभावः पुनर्नस्तुत स्वत एव तथा परिणति भाव, उक्त च—“ क कण्टकाना प्ररुरोति तैर्दृष्य, विचित्र-
 भाव मृगपचिषां च । स्वभावत सर्वमिदं प्रवृत्त, न कामचारोऽस्ति कुतः प्रयत्नः ? ॥३॥” इति । दैव-विधिरिति लौकिकी
 भाषा, तत्रोक्तम्—“ प्राप्तव्यमर्थं लभते मनुष्य, किं कारणं दैवमलङ्घनीयम् । तस्मान्न शोचामि न विस्मयो मे, यदस्मदीय
 न हि तत्परेषाम् ॥ ४ ॥ द्वीपादन्यस्मादपि, मध्यादपि जलनिधेर्दिशोऽप्यन्तात् । आनीय भ्रष्टति घटयति, विधिरभिमत्-
 तभिमुत्पीभूतः ॥ ५ ॥” इति, असद्भूतता चान् प्रत्येकमेपां, जिनमतप्रतिकुष्टत्वात्, तथाहि—“ कालो सहाव निर्यई,
 पुष्पकय पुरिसकारणेगता । मिच्छत ते चैव उ, समासश्चो ह्येति सम्मत् ॥१॥” इति तथा नास्ति-न विद्यतेऽत्र लोके किञ्चिच्छु-

भमशुभं वा कृतकं-पुरुषकारनिष्पन्नं, कृतं-च कार्यं प्रयोजनमित्यर्थः, पाठान्तरेण—‘ नस्थि किञ्चि क्यकं तत्तं ’ तत्र तत्त्वं वस्तुस्वरूपमिति, तथा लक्षणानि-वस्तुरूपाणि विधाश्च-भेदा लक्षणविधाः तासां लक्षणविधानाम् नियतिश्च-स्वभावविशेषश्च कारिका-कर्त्री, सा च पदार्थानामवश्यन्तया यद्यथा भवने प्रयोजयित्री भवितव्यतेत्यर्थः । अन्ये त्वाहुः-यद् मुद्रादीनां राक्षि-स्वभावत्वमितरद्वा स स्वभावः यच्च राक्षावपि नियतरसत्त्वं न शाल्यादिरसता सा नियतिरिति, तत्र चोक्तम्—“ न हि भवति यन्नभाव्यं, भवति च भाव्यं विनाऽपि यत्नेन । करतलगतमपि नश्यति, यस्य तु भवितव्यता नास्ति ॥ १ ॥ ” असत्यता चास्य पूर्ववद्वाच्या, एवमित्युक्तप्रकारेण केचिन्नास्तिकादयो जल्पन्ति-ऋद्धिरससातगौरवपरा ऋद्ध्यादिषु गौरवं-आदरस्तत्प्र-धाना इत्यर्थः । इति श्रीप्रश्नव्याकरणद्वितीयाश्रवद्वारवृत्तौ ८६ प्रतौ १६-१७-१८-१९ । पत्रे ॥ १ ॥

ननु सांसारिककार्यनिमित्तं द्रौपद्यादिभिः पूजितत्वात् संसारनिमित्तमेव प्रतिमा दृश्यन्ते, न तु मुक्तिनिमित्तम्, यदि च मुक्तिनिमित्तं स्यात्तदा मुनीनामपि कुत्रापि निरवद्यं प्रतिमावन्दनमप्युक्तं स्यात्, अत्रोच्यते-अरे कुमतग्रस्त ! मुनीनामपि अत्यन्तबालादीनां चैत्यान्तानां यथोचितं वैयावृत्यं कर्तव्यमुक्तम्, तत्र चैत्यस्य तु अन्नादिसंपादनादिकं शरीरविश्रामणादिकं चाथौक्तिकमिति वन्दनस्तवनादिकमेव तद्वैयावृत्यं, ततो मुनीनामपि चैत्यवन्दनस्तवनमुक्तमेव द्रष्टव्यम्, वैयावृत्यसूत्रं चेदम्-अह केरिसए पुणाहं आराहइ वयमिणं १ जे से उवहिभत्तपाणसंगहथादाणकुसले अचंतवाल १ दुब्बल २ गिलाण ३ बुहु ४ खवगे ५ पवत्ति ६ आयरिय ७ उवज्झाए ८ सेहे ९ साहम्मिए १० तवस्सी ११ कुल १२ गण १३ संघ १४ चेइयट्ठे १५ निज्जट्ठी वेयावच्चं अणिसिसयं दसविहं बहुविहं करेइ ॥ इति । वृत्तिर्यथा-अथ-परिप्रश्नार्थे कीदृशः पुनः ‘आहं’

ति अलङ्कारे, आराधयति व्रतमिदम् ? इह प्रश्ने उत्तरमाह—'जे से' इत्यादि, योऽसाधुपधिमक्तपानानां दान सद्बहण च तयोः कुशलो-विधिज्ञो यः सः तथा, तथा बालश्च दुर्बलश्चेत्यादिसमाहारद्वन्द्वस्ततोऽत्यन्त यद्बालदुर्बलग्लानदृढचपक तत्तथा तत्र विषये वैयाघृत्य करोतीति योगः, प्रवृत्त्याचार्योपाध्याये इह द्वन्द्वैकत्वात्प्रवृत्त्यादिषु, तत्र प्रवृत्तिलक्षणं त्विदम्—“तवसंजम-जोगेषु, जो जोगो तस्य त पवत्तेइ । असुह च नियत्तेई, गणतत्तिल्लो पविच्छीओ ॥ १ ॥” इतरौ प्रतीतौ तथा 'सेहे' चि शौचे-अभिनवप्रव्रजिते साधर्मिके-समानधर्मिके लिङ्गप्रवचनाभ्यां तपस्विनि-चतुर्थभक्तादिकारिणि, तथा कुल-गच्छसमुदायरूप चन्द्रादिक, गणः-कुलसमुदायरूपः कोटिकादिकः सद्द्व -तत्समुदायरूपः, चैत्यानि-जिनप्रतिमा एतासां योऽर्थः-प्रयोजन स तथा, तत्र निर्जरार्थी-कर्मक्षयकाम-वैयाघृत्य-व्याघृतकर्मरूपपुष्टम्ममित्यर्थः, अनिश्रित-कीर्त्योदिनिरपेच दशविधं-दश प्रकारम्, आह च—“वेयावच्च वावडभावो इह धम्मसाहणनिमित्त । अन्नाइयाण विहिणा, सपायणमेस भावत्यो ॥ १ ॥ आयरिय १ उवज्जाए २ थेर ३ तवस्ती ४ गिलाण ५ सेहाण ६ । साहम्मिय ७ कुल ८ गण ९ सघ १० सगय तमिह कायव्व ॥ २ ॥” बहुविध-भक्तपानादिदानभेदानेकप्रकार करोति । इति प्रश्नव्याकरणाद्भ्रितीयथुतस्कन्धतृतीयाध्ययने ८६ प्रतौ ६४ पत्रे ॥ २ ॥

एतेन चतुर्दशोपकरणतिरिक्तशुपकरण बद्धादिक मुनिभिर्न रक्षणीयमित्याधेकान्तेन यदभिधान तदयौक्तिक, उपध्यादिसद्बह विना तद्दानस्यानुपपत्तेः, तथा एतेनैव च यद्रीतार्थरपि शुक्तससार एव दीक्षणीयो नाष्टादिवार्षिकः, इत्याधेकान्तेन यदभिधान तदप्ययौक्तिकमेव, अन्यथाऽत्यन्तगालासम्भवे तद्वैयाघृत्यस्याप्यसम्भवादिति ।

॥ इति श्रीमदकव्यरभूपालविशालचित्तलवालविवक्षितवृषरसालसालातिशालिशीलजगद्गुरुभट्टारक-
श्रीहीरविजयसूरिशिष्योपाध्यायश्रीकीर्तिविजयगणिसमुच्चिते श्रीविचाररत्नाकरे विशेष-

समुच्चयापरनाम्नि प्रश्नव्याकरणविचारनामा दशमस्तरङ्गः ॥ १० ॥

कर्कशकुतर्कसङ्करदुर्धरतिमिरौघदिनकराकाशम् । विश्वाधारं जिनमतमभिमतदं नौमि गुरुभवत्या ॥ १ ॥

अथ विपाकाङ्गविचारा लिख्यन्ते—

केचिन्मिथ्यात्विकृतं सर्वं व्यर्थमेव मन्वते, तच्चायौक्तिकम्, मिथ्यात्विनाऽपि सुबाहुकुमारेण प्राग्भवे मुनिद्रानप्रभावात्सं-
सारः परिध्वस्तो मनुजायुश्च निबद्धमिति श्रूयते । तथा हि—

तते णं से सुमुहे गाहावती सुदत्तं अणगारं एजमाणं पासति २त्ता हट्टुट्टे आसणातो अब्भुट्टेति २त्ता पायपीठातो पच्चो-
रुहति २त्ता पाउयाओ अ ओमुयइ २त्ता एगसाडियं उत्तरासंगं करेइ २त्ता सुदत्तं अणगारं सत्तट्टपयाइं अणुगच्छति २त्ता विक्खुतो
आयाहियपयाहियं करेति २त्ता वंदति णंससति २त्ता जेणेव भत्तघरे तेणेव उवागच्छति २त्ता सयहत्थेणं विउलेणं असण-
पाणखाइमसाइमेणं पडिलाभेस्सामि त्तिकहु हट्टुट्टे । तते णं तस्स सुमुहस्स गाहावइस्स तेणं दव्वसुद्धेणं ३ तिविहियं
तिकरणसुद्धेणं सुदत्ते अणगारे पडिलाभिते समाणे संसारे परित्तिकते मणुस्साउए निबद्धे ॥ इति । वृत्तिस्तु सुगमत्वादस्य
नास्ति । इति. श्रीविपाकद्वितीयश्रुतस्कन्धप्रथमाध्ययने ४६ प्रतौ ४४ पत्रे ॥ १ ॥

केचिच्च पौर्णमासीममावास्यां (च) विहाय त्रयोदशीचतुर्दश्योः पौषं कुर्वन्ति, अपरे च पर्वतिथौवेव पौषधोऽनुष्ठेयो, नान्य-

देति वदन्ति । ते चोभयेऽपि मिथ्यावादिना द्रष्टव्याः । 'चाउदसदृष्टुद्विष्टुषिमासिणीसु' इत्यत्र चतुर्दशीपौर्णमास्योः, चतुर्दस्यमावास्थ्ययोरेव(वा)याराध्यत्वेनोक्तत्वात्, सुवाहुकुमारैण पौषघ्नयस्य कृतत्वाच्च । तत्त्वत्र चेदम्—

“ तते ण से सुवाहुकुमारे समयोवासए जाए, अहिगयजीवाजीवे जाव पडिलाभेमाणे विहरइ । तते ण से सुवाहुकुमारे अण्णदा कदाइ चाउदसदृष्टुद्विष्टुषिमासिणीसु जेखेव पोसहसाला तेणेव उवागच्छति, २ चा पोसहसाल पमज्जति २त्ता उचारपासवणभूमिं पडिलेहेइ २ चा दब्भसथार सथेइ २त्ता दब्भसथार दुरूइइ २त्ता अट्टमभत्त पगिन्हति, पगिन्हत्ता पोसहसालाए पोसहिए अट्टमभत्तिए पोसह पडिजागरमाणे विहरति । ” इति विपाकद्वितीयश्रुतस्कन्धप्रथमाध्ययने ४६ प्रती ४४ पत्रे ॥ २ ॥

॥ इति श्रीमदकवरभूपालविशालचित्तालवालविवर्द्धितदृष्टपरसालसालातिशालिशीलजगद्गुरुभट्टारकश्रीहीरविजयद्वरिशिष्योपाध्यायश्रीकीर्तिविजयगणिसमुचिते श्रीविचाररत्नाकरे विशेषसमुच्चयापरनाम्नि श्रीविपाकविचारनामा एकादशस्तरङ्गः ॥११॥

समाप्त चेद विचाररत्नाकरे प्राच्य तटम् ॥

अने ऋसिद्वान्तविचाररत्नारम्ये गुरुपासनमार्गलभ्ये । विचाररत्नाकरनामशास्त्रे, प्राच्य तट प्राप्तामिद समाप्तिम् ॥ १ ॥
पदैस्त्रिभिर्भेदेन समस्तमेतत् त्रैलोक्यमाक्रान्तमहो महीयः । सनातन त नरकान्तक च, सिद्धान्तगोविन्दमह श्रयामि ॥२॥
अथानुक्रमायाता उपाङ्गविचारा, प्रस्तूयन्ते । तत्र प्रथममौपपातिरुविचारा यथा—

केचिच्चाविदितसूत्रतात्पर्याः 'जीवेशं भंते ! असंजय ' इत्यादिसूत्रं दर्शयन्तोऽकामनिर्जरात्वव्येवभवा जन्मान्तराराधका न भवन्त्येवेति निश्चयं वदन्ति तच्चासङ्गतं, टीकायां भाज्या, इति व्याख्यातत्वात् । सटीकं सूत्रं चेदम्—

“ जीवे णं भंते ! असंजए अवरिए अपडिहयच्चक्खायपावकम्मे इतो चुए पेच्चा देवे सिया ? अर्थेगतिया णो देवे देवे सिया अर्थेगतिया णो देवे सिया । से केण्णेणं भंते ! एवं बुच्चति—अर्थेगतिया देवे सिया अकामत-सिया ? गोयमा ! जे इमे जीवा गामागरनगरनिगमरायाहाणिलेडकब्बडडंबदोणमुहपट्टणासमसंवाहसन्निवेशेसु अकामत-न्हाए अकामच्छुहाए अकामंबंभचेरवासेणं अकामअन्हाणकसीयातवदंसमसगसेयजल्लमल्लपंकपरितवेणं अप्पतरो वा सुजतरो वा कालं अप्पाणं परिकिलेसंति अप्पतरो सुजतरो वा कालं अप्पाणं परिकिलेसित्ता कालमासे कालं किच्चा अन्नतरेसु वाणमंतरेसु देवलोएसु देवत्ताए उवत्तारो भवंति, तहि तेसिं गती तहि तेसिं ठिती तहि तेसिं उववाए पप्पत्ते । तेसिं णं भंते ! देवाणं केवतियं कालं ठिती पप्पत्ता ? गोयमा ! दसवाससहस्साइं ठिती पप्पत्ता । अत्थि णं भंते ! तेसिं देवाणं इट्ठी इ वा जुती इ वा जसे ति वा बले ति वा वीरिए ति वा पुरिसकारपरक्कमे ति वा ? हंता अत्थि । तेणं भंते ! देवा परलोगस्साराहगा ? णो इण्णे समट्टे ” इति । वृत्तिर्यथा— ' जे इमे जीवा ' इति य इमे प्रत्यक्षासन्ना जीवाः—पञ्चेन्द्रिय-तिर्य्यअनुष्यलक्षणाः, ग्रामाकरादयः प्राग्वत्, 'अकामतन्हाए' ति अकामानां—निर्जराद्यनभिलाषिणां सतां तृष्णा—वृट् अकाम-तृष्णा तथा, एवमन्यत्पदद्वयम्, 'अकामअन्हाणगसीयातवदंसमसगसेयजल्लमल्लपंकपरितवेणं' इह स्वेदः—प्रस्वेदो, याति—लगति चेति 'जल्लो' रजोमात्रं, मलः—कठिनीभूतः, पक्कः—स एव स्वेदेनाद्रीभूतः, अल्लानकादयस्तु प्रतीताः, अल्लानकादिभिर्यः परितापः

स तथा तेन 'अप्पतरो वा भुजतरो वा काल'ति प्राकृतत्वेन विभक्तिपरिणामादल्पतर वा भूयस्तर वा काल यावत् 'अन्नतरोसु' ति बहुनां मध्ये एकतरेषु 'वाणमतरोसु' ति व्यन्तरेषु देवलोकेषु देवजनेषु मध्ये, 'तहि तेसिं गइ' ति तस्मिन् वानमन्तरे देवलोके तेपामसयतादिविशेषणजीवाना गति-गमन, 'ठिइ'ति अवस्थान, 'उववाओ' ति देवतया भवन, 'इष्ठी इव' ति ऋद्धिः परिवारादिसपत् । 'जुती इव' ति द्युतिः-शरीरामरणादिदीप्तिः, इशब्दो निपातो वाक्यालङ्कारार्थः, इतिशब्दो वाच्य कृतसन्धिप्रयोगउपदर्शनार्थः । 'जसे इव' ति यशःख्यातिः । वा शब्दो विकल्पार्थः, क्वचित्पठ्यते- 'उट्टाणे इ वा कम्मे इव' ति । तत्रोत्थान-उद्धीभवन, कर्म-उत्त्वेपणादिका क्रिया, 'वले इव' ति बल-शारीरः प्राणः, 'वीरिए इव' ति वीर्य-जीवप्रभवः प्राण एव 'पुरिसकारपरकमे इव' ति पुरुषकारः पुरुषत्वाभिमान स एव निष्पादितफलः पराक्रमः, हते ति' एवमेवार्थ, 'तेण देवा परलोगस्स आराहग' ति ते अकामनिर्जरालब्धदेवमवा व्यन्तराः परलोकस्य-जन्मान्तरस्य निर्वाणसाधनानुकूलस्वाराधका-निष्पादकाः इति प्रश्न, नो इण्ठे' ति नायमर्थः 'समंठे' ति समर्थ-सङ्गत-इत्युत्तरम्, अयमभिप्राय-ये हि सम्यग्दर्शनज्ञानपूर्वकानुष्ठानतो देवाः स्युः त एव अवश्यतया अनन्तैर्येण पारम्पर्येण वा निर्वाणानु-कूल भवान्तरमावर्जयन्ति, तदन्ये तु भाज्याः । इत्यौपपातिकद्वन्द्वतौ ७० प्रती ६२ पत्रे ॥ १ ॥

पुनरपि जिनप्रतिमारिपुप्रतिवोधाय अम्मडेन यथा अन्यतीर्थिकदेवान्यताथिकपरिगृहीताहत्प्रतिमानिपेधपूर्वकमहत्प्रति-मापन्दनाघङ्गीकृत, तथा लिख्यते-

“ अम्मडस्स यो कण्णइ अन्नउत्थिया वा अन्नउत्थियपपरिगहियाणि अरिहतचेइयाणि वा

वंदित्वा वा नमंसित्वा वा जाव पञ्जुवासित्वा वा अरिहंते वा अरिहंतचेह्याणि वा ” इति । वृत्तिर्यथा— ‘अन्न-
उत्थिए व’ त्ति अन्ययूथिका-अर्हंतसङ्घापेक्षयाऽन्ये शाक्यादयः ‘चेइयाइं’ त्ति अर्हच्चैत्यानि-जिनप्रतिमा इत्यर्थः ।
‘अन्नत्थ अरिहंतोहिं व’ त्ति न कल्पते इह योऽयं नेति निषेधः सोऽन्यत्रार्हद्भ्यः अर्हंतो वर्जयित्वेत्यर्थः । इत्यौपपातिकसूत्र-
वृत्तौ ८३ प्रती ६७ पत्रे ॥ २ ॥

॥ इति श्रीमदकब्जरूपालाविशालचिचालवालविवद्धितवृपरसालसालातिशालिशीलजगद्गुरुभट्टारकश्रीहीरविजयसूरिशिष्यो
पाध्याय श्रीकीर्त्तिविजयगणिसमुच्चिते श्रीविचाररत्नाकरे मध्यभागे औपपातिकविचारनामा प्रथमस्तरङ्गः ॥१॥

यस्मात्प्रादुर्भवद्रत्नैरयत्नैर्भूष्यते सताम् । कण्ठपीठं नमस्तस्मै, श्रुतरोहणभूभृते ॥ १॥

अथ राजप्रश्रीयविवारा यथा—

श्रोत्रस्य द्वादशयोजनपरिमिते विषये सत्यपि दिव्यानुभावतोऽधिकविषयताऽपि श्रूयते । तथा हि—
तए णं से पाइत्ताणियाहिवई देवे स्वरियाभेणं देवेणं एवं बुत्ते समाणे हट्ट जाव हियाए एवं देवो तहत्ति आणाए विणएणं
वयणं पडिणुणेति २ ता जेणैव स्वरियाभे विमाणे जेणैव सभा सुहम्भा जेणैव मेघोघरासियगंभीरमहुरसदा जोयणपरिमंडला
सुस्सरा घंटा तेणैव उवागच्छति तेणैव उवागच्छिता तं मेघोघरसियं गंभीरमहुरसदं जोयणपरिमंडलं सुस्सरं घंटं तिक्खुत्तो
उल्लालेइ । तते णं तीसे मेघोघरसियगंभीरमहुरसदाए जोयणपरिमंडलाए सुस्सराए घंटाए तिक्खुत्तो उल्लालियाए समाणीए
से स्वरियाभे विमाणे पासायविमाणा निक्खुडावडियसदंघंटापडिसुयसयसहस्ससंकुला जाया यावि होत्तिर्यथा—

‘ तए ण गे ’ इत्यादि, ‘ जाव पडिसुणेत्ता ’ इति, अत्र यावच्छब्दकरणात् ‘ करयलपरिगगहिय दसनह सिरसावत्त मत्थए अजलिंफुट्टु [एव देवो तहत्ति आणए विणएण वयण पडिसुणेत्ति] ’ इति द्रष्टव्यम् । ‘ तिवसुत्तो उञ्जालेइ ’ ति त्रिःकृत्व.-त्रीन् चारान् उञ्जालयति-ताडयति । ततो ‘ण’मिति वाक्यालङ्कारे तस्यां-भेदौघरसितगम्भीरमधुरशब्दाया योजनपरिमण्डलाया सुस्वराभिधानाया घटायां त्रिःकृत्वस्ताडिताया सत्या यत्स्वर्याभविमान तत्रासादनिष्कृटेषु च ये आपतिता शब्दा.-शब्दवर्गणापुद्गलास्तेभ्यः समुच्छलितानि यानि घटाप्रतिश्रुतशतसहस्राणि घटाप्रतिशब्दलबाणि तैः सङ्कुलमपि जातमभूत् किमुक्त भवति ? घटाया महता प्रयत्नेन ताडितायां ये विनिर्गता शब्दपुद्गलास्तत्प्रतिघातवशतः सर्वासु दिक्षु विदिक्षु च दिव्यानुभावात्. समुच्छलितै प्रतिशब्दै सकलमपि विमानमनेकयोजनलचमानमपि वधिरितमुपजायते इति । एतेन द्वादशभ्यो योजनेभ्य समागतः शब्दः श्रोत्रग्राहो भवति न परतः, तत कथमेकत्र ताडिताया घटायां सर्वत्र तच्छब्द श्रुतिरुपजायत इति यचोच्यते तदपाकृतमवसेयम्, सर्वत्र दिव्यानुभावात्तत्स्थारूपप्रतिशब्दोच्छलने यथोक्तदोषासमवात् । इति श्री राजप्रश्रीयोपाङ्गवृत्ति ८६ प्रतो २२ पत्रे ॥ ३ ॥

अथ लिनप्रतिमासत्ताक्षराणि लिल्यन्ते—

तीसे ण मणिपेडियाए उवरिं इत्थ ए महेगे देवच्छदए पणत्ते सोलसजोयणाइ आयामविकलभेण साइरेगाइ सोलसजोयणाइ उट्टु उच्चत्तेण सव्वरयणामए जाव पडिरूवे एत्थ ण अट्टसय जिणपडिमाण जिणुस्सेहप्पमाणमेत्ताण सन्निविखत्त सच्चिट्ठइ ’ इति । धृत्तिर्यथा—‘ तीसे ण ’ इत्यादि तस्याश्च मणिपीठिकाया उपरि, अत्र महानेको देवच्छन्दकः प्रज्ञसः । स

च षोडशयोजनान्यायामविष्कम्भाभ्यां सातिरेकाणि षोडशयोजनानि ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन 'सन्वरयणामए' इत्यादि प्राग्वत्, तत्र च देवच्छन्दके अष्टशतं अष्टाधिकं शतं जिनप्रतिमानां जिनोत्सेधप्रमाणमात्राणां पञ्चधनुःशतप्रमाणानामिति भावः ।

इति श्रीराजप्रश्नीयोपाङ्गवृत्ति ११० प्रतौ ६४ पत्रे ॥ २ ॥

ननु भवन्तु ताः शाश्वत्यो जिनप्रतिमा विमानाभरणादिवत्, किमेतावता ? अत्रोच्यते—धरे वावदूक ! यथा शाश्वतान्यपि विमानानि अवस्थानाय, आभरणानि परिधानाय भवन्ति, तथा प्रतिमाः कस्मै कृत्याय भवन्ति ? वन्दनायैवेति चेदागतं वन्द्यत्वं, तथा चागमः—

तए गं तस्स स्वरियाभस्स देवस्स सामाणियपरिसोववण्णा देवा स्वरियाभस्स देवस्स इमेयारूवमञ्जत्थियं जाव ससुप्पन्नं समभिजायित्ता जेणैव स्वरियाभे देवे तेणैव उवागच्छति रत्ता स्वरियाभं देवं कयलपरिग्गहियं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्ठु जएणं विजएणं वद्धावेति रत्ता एवं वयासी—एवं खलु देवाणुप्पियाणं स्वरियाभे विमाणे सिद्धाययणंसि जिणपडिमाणं जिणुस्से-हण्णमाणमेत्ताणं अट्टसयं सन्निखत्तं चिद्धति, समाए गं सुहम्माए माणवए चेइए खंभे वतिरामएसु गोलवट्टसमुग्गएसु बहूउ जिणसकहाउ सन्निखत्ताओ चिद्धति, ताओ गं देवाणुप्पियाणं अन्नेसि च बहूणं वेमाणियाणं देवाण य देवीण य अच्चणियाओ जात्र पज्जुवासणिज्जाओ, तं एयं गं देवाणुप्पियाणं पुन्वि करणिज्जं, तं एयं गं देवाणुप्पियाणं पुन्विपि रणिज्जं, तं एयं गं देवाणुप्पियाणं पुन्वि सेयं, तं एयं गं देवाणुप्पियाणं पच्छा सेयं, तं एयं गं देवाणुप्पियाणं पुन्विपि

पच्छावि हियाए सुहाए खमाए निस्सेसाए आणुगामियचाए भविस्सइ । ” इति, वृत्तिस्तु सुगमत्वादस्य नास्ति । इति श्रीराजप्रश्रीयोपाङ्गसूत्रवृत्तौ ११० प्रती ६६ पत्रे ॥ ३ ॥

एतेन यत्कैश्चिदुच्यते स्थितिरियेय देवानां न तु धार्मिकोऽय विधिरिति, तदपि परास्त द्रष्टव्यम् । ‘ हियाए सुहाए खमाए निस्सेसाए आणुगामियचाए भविस्सइ ’ इत्यादिना परपरानुबन्धिपुण्यहेतुत्वेनोक्तत्वात् अधुना यै. कारणैर्जीवा जिनधर्मं लभन्ते, यैश्च न लभन्ते, तानि लिख्यन्ते—

तए ण केसीकुमारसमणे चित्त सारहि एव वयासी-एव खलु चउहिं ठाणेहिं चित्ता ! जीवा केवलपन्नत्त धम्म नो लभेज्जा सवणयाए त आरामगय वा उज्जाणगय वा समण वा माहण वा नो अभिगच्छति नो वदति नो नमसति नो सकारेति नो सम्माणेति नो कल्लाण मगल देवय चेइय पञ्जुवासति नो अट्ठाहिं हेउइ पसिणाइ वागरणाइ पुच्छति, एएण ठाणेण चित्ता ! केवलपन्नत्त धम्म नो लभति सवणताए १, उवस्सयगय समण वा त चेव जाव एतेणवि ठाणेण चित्ता ! जीवा केवलपन्नत्त धम्म नो लभति सवणताए २, गोअरगय समण वा माहण वा जाव नो पञ्जुवासइ नो विउलेण असणपाणखाइमसाइमेण पडिलाभेइ णो अट्ठाइ जाव पुच्छइ एएण ठाणेण चित्ता ! केवलपन्नत्त धम्म नो लभति सवणताए ३ जत्थवियण समणेण माहणेण वा सद्धिं अभिसमागच्छइ तत्थवि य ण हत्थेण वा वत्थेण वा छत्तेणवा अप्पाण आवरित्ता चिट्ठइ नो अट्ठाइ पुच्छइ एएण ठाणेण केवलपन्नत्त धम्म नो लभति सवणयाए ४ ॥ इति । वृत्तिर्यथा- ‘ चउहिं ठाणेहिं ’ इति आरामादिगत श्रमणादिक नाभिगच्छतीत्यादिक प्रथम कारणम् १, उपाश्रयगत नाभिगच्छतीत्या-

द्विद्वितीयम् २, (प्रातिहारिकैः पीठफलकादिकं (कैः) न निमन्त्रयतीत्यादितृतीयम् ३, गोचरगतं नाशनादिना प्रतिलाभ-
यतीत्यादिचतुर्थम् ४, एभिरेव चतुर्भिः स्थानकैः केवलिप्रज्ञप्तं धर्मं लभते श्रवणतया श्रवणेनेति भावः । ' जत्थवियणं '
इत्यादि, यत्रापि श्रमणः-साधुर्माहिनः-परमगीतार्थः श्रावकोऽभ्यागच्छति तत्रापि हस्तेन वस्त्राञ्चलेन छत्रेण चात्मान-
मावृत्त्य तिष्ठति इदं प्रथमं कारणम्, एवं शेषाण्यपि कारणानि प्रत्येकभेदं भावनीयानि) इति राजप्रश्रीयोपाङ्गवृत्ति
८६ प्रतौ ८२ पत्रे ॥ ४ ॥

तथा ये परेषामनुकम्पादानमपि निषेधयन्ति, तन्निरासाय लिख्यते—

तते णं केसीकुमारसमणे पएसिं राथं एवं वयासी-मा णं तुमं देवाणुण्पिया ! पुव्विं रमणिज्जे भवित्ता पच्छा अरमणिज्जे
भवेज्जासि जहा से वणसंडेइ वा णट्टसालाइ वा इम्भुवाडेइ वा खलवाडेइ वा, कहणं भंते ! वणसंडे पुव्विं रमणिज्जे भवित्ता
पच्छा अरमणिज्जे भवति ? पएसी ! जयाणं वणसंडे पत्तिए पुण्हिए फलिए हरियगरे रिज्जमाणसिरिए अतीव उवसोभेमाणे
२ चिट्ठइ तथा णं वणसंडे रमणिज्जे भवति, जया णं वणसंडे जुन्ने परिजुन्नडोडे परिसडियपंडुपत्ते सुक्करुवखे इव मिलाय-
माणे चिट्ठइ तथा णं यो रमणिज्जे भवति । जया णं णट्टसालाइ गिज्जइ वाइज्जइ नचिज्जइ भणिज्जइ हसिज्जइ रमिज्जइ तथा

१ ' प्रातिहारिके ' इत्यादित. ' भावनीयानि ' इत्यन्तपाठस्थाने ' गोचरगत नाशनादिना प्रतिलाभयतीति तृतीयम् ३, यत्रापि श्रमणादिकोऽभ्यागच्छति
तत्रापि हस्तेन वस्त्राञ्चलेन छत्रेण वाऽऽत्मानमावृत्त्य तिष्ठतीति चतुर्थम् ४, एभिरेव चतुर्भिः स्थानकै वीपरीततया केवलिप्रज्ञप्त धर्मं लभते श्रवणतया, यथा-आरामा-
दिगत श्रमणादिकमभिगच्छतीति प्रथमम् १, एां शेषाण्यपि कारणानि भावनियानि ' इति पाठ स्यात्तदा सम्यक् ।

य एदृशाला रमणिका भवइ, जया ए एदृशालाइ यो गिजइ जाव यो रमिजइ तथा ए एदृशाला अरमणिका भवइ ।
 जया ए इक्खुवाडे छिजइ भिजइ खजइ पिजइ दिजइ तथा ए इक्खुवाडे रमणिके भवइ, जया ए इक्खुवाडे यो छिजइ
 जाव तथा ए इक्खुवाडे अरमणिके भवति, जया ए खलवाडे उच्छुभइ उडइजइ मडलइजइ पुणिकइ खजइ दिजइ विजइ
 तथा ए खलवाडे रमणिके भवइ, जया ए खलवाडे नो उच्छुभइ तथा ए अरमणिके भवइ । से तेणद्वेण पएसी ! एव
 दुचइ माण तुम पएसी पुण्णि रमणिके भविता पच्छा अरमणिके भवितासि, जहा वणसेइ वा जाव खलवाडे वा । तते
 ए पएसीराया केसि कुमारसमण एव वदासी यो खलु भते ! अह पुण्णि रमणिके भविता पच्छा अरमणिके भवितासि ।
 अहण सेयवियानयरीपामोवखाइ सत्तगामसहस्साइ चत्तारिभागे करिस्सामि । एग भाग चलवाहणस्स दलइस्सामि । एग भाग
 कुट्टारे बुज्झिस्सामि एग भाग अतेउरे दलइस्सामि एगे ए भागेण महत्तिमहालियमहाणसिय कूडागारसाल करिस्सामि, तत्थ
 ए वहुहिं पुरिसेहिं दिण्णमइभत्तवेययेहिं विउलेहिं असणपाणखाइमसाइमेहिं उवक्खडवेत्ता वहूण समणमाहणभिवखुयाण
 पनियाण परिभाएत्ता वहूहिं सीलव्वयपच्चक्खाणपोसहेववासस्स जाव विहरिस्सामिचि रुट्टु, जामेव दिसि पाउब्भूए तामेव
 दिसि पडिगए । तए ए से पएसी राया कल्ल जाव जलते सेयवियापामोक्खाइ सत्तगामसहस्साइ चत्तारिभाए करेइ एग भाग
 चलवाहणस्स दलइ जाव कूडागारसाल करेइ, तत्थ ए वहूहिं पुरिसेहिं जाव उवक्खडेत्ता वहूण समण जाव परिभाएमाणे
 विहरइ इति राजप्रश्रीपोपाङ्गवृत्तौ ८६ प्रतौ ८४ पत्रे ॥ ५ ॥

॥ इति श्रीमदकन्नरभूपालविशालचिचालवालविविद्धितट्टपरसालसालातिशालिशालजगद्गुरुभट्टारकश्रीहीरविजयधरिशिष्यो-
 पाध्यायश्रीकीर्त्तिविजयसमुचिते श्रीविचाररत्नाकरे मध्यभागे श्रीराजप्रश्रीयविचारनामा द्वितीयस्तरङ्ग ॥ २ ॥

सुमनःसन्ततिसेव्या, रसरुचिरा प्रोचगोत्रसंभूता । विमलीकृतजननिवहा, जिनवाणी जयति गङ्गेव ॥ १ ॥

विचार-

॥ ८५ ॥

अथ क्रमायाताः श्री जीवाभिगमविचारा यथा—

देवभवाच्च्युत्वा पुनरपि यावता कालेन देवः स्यात्तस्मिन्व्यते—

देवपुरिसस्स णं भंते ! कालओ केवचिरं होइ ? गोयमा ! जहस्येणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइकालो, भवणवासि-
देवपुरिसस्स णं भंते ! जाव सहस्सरो जहस्येणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सतिकालो । आणतदेवपुरिसस्स णं भंते ! केवतिअं
देवपुरिसाणं ताव जाव सहस्सरो जहस्येणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सतिकालो, एवं जावगेवेज्जदेवपुरिसस्सवि, अणुत्तरोववातिय-
कालं अंतरं होइ ? गोयमा ! जहन्नेणं वासपुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सतिकालो, एवं जावगेवेज्जदेवपुरिसस्स णं भंते ! 'इत्यादि,
देवपुरिसस्स जहन्नेणं वासपुहुत्तं उक्कोसेणं संखेज्जाइं सागरोवमाइं साइरेगाइं इति । वृत्तिर्यथा—'देवपुरिसस्स णं भंते !' इत्यादि,
देवपुरुषस्य भदन्त ! कालतः कियचिरं अन्तरं भवति ? भगवानाह—गौतम ! जघन्येनान्तर्मुहुत्तं देवभवाच्च्युत्वा गर्भव्युत्का-
न्तिकमनुष्येषूत्पद्य पर्याप्तिसमाप्त्यनन्तरं तथाविधाध्यवसायमरणेन भूयोऽपि कस्यापि देवत्वेनोत्पादसंभवात्, उत्कर्षतो वनस्प-
तिकालः । एवमसुरकुमारादारभ्य निरन्तरं तावद्धक्तव्यं यावत्सहस्रारकल्पदेवपुरुषस्यान्तरम्, आनतकल्पदेवस्यान्तरं जघन्येन
वर्षपृथक्त्वं कस्मादेतावदिहान्तरमिति चेदुच्यते—इह यो गर्भस्थः सर्वाभिः पर्याप्तिभिः शुभाध्यवसायोपेतो मृतः
सन् आनतकल्पादारतो ये देवास्तेपूत्पद्यते, नानतादिषु तस्य तावन्मात्रकालस्य तद्योग्याध्यवसायविशुद्ध्यभावात्, ततो
य आनतादिभिश्च्युतः सन् भूयोऽप्यानतादिपूत्पस्यते सनियमाचारित्रमवाप्य, चारित्रं चाष्टमे वर्षे, तत उत्कं जघन्यतो वर्ष-
पृथक्त्वं, उत्कर्षतो वनस्पतिकालः । एवं प्राणतारणाच्च्युतकल्पत्रैविकदेवपुरुषाणामपि प्रत्येकमन्तरं जघन्यत उत्कर्षतश्च वक्त-

व्यम् । अतुत्तरोपपातिककल्पतीतदेवगुरुस्य जघन्यतोऽन्तर वर्षपृथक्त्वम्, उत्कर्षत सङ्ख्येयानि सागरोपमाणि सातिरेकाणि, तत्र सह्येयानि सागरोपमाणि तदन्यधैमानिकेषु सह्येयवारोत्पत्त्या सातिरेकाणि मनुष्यभैः । तत्र सामान्याभिधानेऽप्येतद्-पराजितान्तमवगन्तव्यम्, सर्वार्थसिद्धे सङ्ख्येयत्वोत्पादतस्तत्रान्तरासम्भवात् । अन्ये त्वभिदधति-भवनवासिन आरभ्य आई-शानादमरस्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तम् । सनत्कुमारादारभ्यासहस्रारात्रवदिनानि । आनतकल्पादारभ्याच्युतकल्प यावन्नवमासाः । नवसु त्रैवेयकेषु सर्वार्थसिद्धमहाविमानवर्जेष्वनुत्तरविमानेषु च नववर्षाणि । त्रैवेयकान् यावत् सर्वत्रापि उत्कर्षतो षनस्पति कालः । विजयादिषु चतुर्षु महाविमानेषु द्वे सागरोपमे । उक्तं च—“ आईसाणादमरसस, अतर हीण्य सुहुत्ततो । आसह-सारे अच्युय एत्तरदिणमासवासनव । १ ॥ थावरकालुकोसो, सव्वट्टे वीयञ्चो न उववाञ्चो, दोअयरा विजयाइसु ” । इति श्रीजीवाभिगमसूत्रद्वयौ द्वितीयप्रतिपत्तौ २६४ प्रती ४३ पत्रे ॥ १ ॥

अथ यैः कारयैर्नारकाणां सातोदयो भवति तानि लिख्यन्ते—

उववाएण व साय, नेरइञ्चो देवकम्मशुणा वावि । अञ्जवसाणनिमित्त, अहवा कम्माणुभावेण ॥ १ ॥ इति । वृत्तिर्यथा-‘ उववाएण ’ इत्यत्र सप्तम्यर्थं तृतीया, उपपातकाले सात-सातवेदनीयकर्मोदय कश्चिद्देदयते यः प्राग्भवे दाघच्छेदादिव्यति-रेकेण मरणमुपगतोऽनतिसक्रिष्टाध्यवसायी समुत्पद्यते, तदानीं हि न तस्य प्राग्भवानुबद्ध आधिरूप दु खं नापि क्षेत्रस्वभावज नापि परमाधार्मिककृत, नापि परस्परोदीरितम्, तत एवविधदुःखाभावादसौ सात वेदयते, इत्युच्यते ॥ १ ॥ ‘ देवकम्मशु-णावावि ’ इति देवकर्मणा पूर्वसाङ्गतिकदेवप्रयुक्तया क्रियया, तथाहि-गच्छति पूर्वसाङ्गतिको देवः पूर्वपरिचितस्य नैरयिकस्य

वेदनोपशमनार्थं यथा बलदेवः कृष्णवासुदेवस्य, स च वेदनोपशमो देवकृतो मनाक्कालमात्र एव भवति तत उद्धं नियमात् क्षेत्रस्वभावजा अन्या वा वेदनाः प्रवर्तन्ते, तथास्वाभाव्यात् ॥ २ ॥ 'अद्भ्यवसायनिमित्तं' इति अद्भ्यवसायनिमित्तं सम्यक्त्वोत्पादकाले, तत उद्धं कदाचित्तथाविधिशिशुमाध्यवसायप्रत्ययं कश्चिन्नैरयिको बाह्यक्षेत्रस्वभावजवेदनासद्भावेऽपि सातोदयमेवानुभवति, सम्यक्त्वोत्पादकाले हि जाल्यन्धस्य चक्षुर्लोभ इव महान् प्रमोद उपजायते, तदुत्तरकालमपि कदाचित्तीर्थकरशुणानुमोदनाद्यनुगतां विशिष्टां भावनां भावयतः, ततो बाह्यक्षेत्रस्वभावजवेदनासद्भावेऽप्यन्तः सातोदयो विजृम्भमाणो न विरुध्यते ३ । 'अहवा कम्माणुभावेणं' इति, अथवा कर्मानुभावेन बाह्यतीर्थकरजन्मदीर्घाज्ञानापवर्गकल्याणसम्भूतिलक्षणबाह्यनिमित्तमधिकृत्य तथाविधस्य च सातवेदनीयस्य कर्मणोऽनुभावेन विपाकोदयेन कश्चित्सातं वेदयते, न चैतद्द्वयाख्यानमनार्थं यत उक्तं वसुदेवचरिते । इति श्रीजीवाभिमहन्नवृत्तौ २ तृतीयग्रतिपत्तिनारकाधिकारतृतीयोद्देशके ॥ २ ॥

इह जीवयोर्निलक्षाणां चतुरशीतिर्या असिद्धा श्रूयते सा उपलक्षणं, ततोऽधिकानामपि श्रूयमाणत्वात् । तथा हि—
तेसि णं भंते ! जीवाणं कति जातिकुलकोडीजोणीपमुहसयसहस्ता पणत्ता ? गोयमा ! नारस जातिकुलकोडीजोणीपमुहसयसहस्ता । श्रुयणं कति जातिकुलकोडीजोणीपमुहसयसहस्ता पणत्ता ? गोयमा ! गोयमा ! तिविहे जोणीसंगहे पणत्ते, तं जहा-अंडया पोयया संमुच्छिमा, एवं जहा खहराणं तहेव, णाणत्तं जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं पुव्वकोडी, उवट्टित्ता दोच्चं पुढवि गच्छंति । णव जातिकुलकोडीजोणीपमुहसतसहस्ता भवंतीति मक्खायं सेसं तहेव । उरगपरिसप्पथलयरपंचिदियतिरिक्खजोणियाणं भंते ! पुच्छा जहेव श्रुयणपरिसप्पाणं तहेव णवरं-ठिती जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं पुव्वकोडी,

उव्वट्टित्ता जाव पचमि पुढवीं गच्छति, दसजातिकुलकोडी । चउप्पदथलयरपचिंदियतिरिक्खजोणियाण पुच्छा गोयमा ! दुविहे
 पणत्ते त जहा-पोयया य सम्मुच्छिमा य, (से किं त) पोयया२ तिविहा पणत्ता, त जहा-इत्थी पुरिसा यपुसगा, तन्थ ण जे ते
 सम्मुच्छिमा ते सव्वे णपुसगा, तेसि ण भते ! जीवाण कति लेसाओ पणत्ताओ ? सेस जहा पक्खीण याणत्त ठिती जह-
 भ्रेण अतोमुहुत्त, उफोसेण तिन्नि पलिओवमाइ, उव्वट्टित्ता वउत्थि पुढविं गच्छति, दस जातिकुलकोडी । जलयरपचिंदिय
 तिरिक्खजोणियाण पुच्छा जघा भुयगपरिसप्पाण, नवर उव्वट्टित्ता जाव अहे सत्तमिं पुढविं अद्धतेरस जातिकुलकोडीजोणी-
 पमुह० जाव प० । चउरिंदियाण भते ! कति जातिकुलकोडीजोणीपमुहसतसहस्सा पणत्ता ? गोयमा ! नव जाइकुलकोडीजोणी-
 पमुहसतसहस्सा जान समक्खाया । तेइदियाण पुच्छा गोयमा ! अट्ट जातिकुल जाव समक्खाया । वेइदियाण भते ! कइ जाइ पुच्छा
 गोयमा ! सत्त जाइकुलकोडीजोणीपमुह० । कइ ण भते ! गघा पणत्ता ? कइ ण भते ! गघसया पणत्ता ? गोयमा !
 सत्त गघा सत्त गघसया पणत्ता । कइ ण भते ! पुफ्फजाइकुलकोडीजोणीपमुहसयसहस्सा पणत्ता ? गोयमा ! मोलसपुफ्फजा
 तिकुलकोडीजोणीपमुहसयसहस्सा पणत्ता, त जहा--चत्तारि जलजाण, चत्तारि थलयाण, चत्तारि महारुक्खियाण, चत्तारि
 महागुम्मियाण । कति ण भते ! वल्लीओ कति वल्लीसता पणत्ता ? गोयमा ! चत्तारि वल्लीओ चत्तारि वल्लीसया पणत्ता ।
 कति ण भते ! लताओ कति लतासया पणत्ता गोयमा ! अट्ट लयाओ अट्ट लयासया पणत्ता । कति ण भते ! हरिय-
 काया हरियकायसया पणत्ता ? गोयमा ! तओ हरियकाया हरियकायसता पणत्ता । फलसहस्स च पिटवद्धाण, फुलस-
 हस्स व थालवद्धाण, एते सव्वे वि हरितकायमेव समोयरति, ते एव समणुगम्ममाथा२ एव समणुगाहिजमाथा२ एव सम-

शुपेहिज्जमाणार एवं समणुचितिज्जमाणार एएसु चेव दोसु काएसु समोयरंति । तं जहा-तसकाए चेव, थावरकाए चेव, एवामेव सपुन्वावरेणं आजीवियदिट्ठेतणं चउरासीति जातिकुलकोडीजोणीपसुहसतसहस्सा भवंतीति मक्खाया ॥ इति । वृत्तिर्यथा-- 'तेसि णं' इत्यादि, तेषां भदंत ! जीवानां कति किं प्रमाणानि जातिकुलकोटीनां योनिप्रमुखाणि-योनिप्रवाहाणि शतसहस्राणि योनिप्रमुखशतसहस्राणि जातिकुलकोटियोनिप्रमुखशतसहस्राणि भवन्ति ? भगवानाह-द्वादश जातिकुलकोटियोनिप्रमुखशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि, तत्र जातिकुलयोनीनामिदं परिस्थूरमुदाहरणं पूर्वोच्यैरुपदर्शितम्-जातिरिति किल तिर्यग्जातिः तस्याः कुलानि-कृमिकीटवृश्चिकादीनि, इमानि च कुलानि योनिप्रमुखाणि, तथा हि-एकस्यामेव योनौ अनेकानि कुलानि भवन्ति, तथा हि-छगणयोनौ कृमिकुलं, कीटकुलं, वृश्चिककुलमित्यादि, अथवा जातिकुलमित्येकं पदम्, जातिकुलयोन्योश्च परस्परं विशेषः एकस्यामेव योनावनेकजातिकुलसम्भवात्, तद्यथा-एकस्यामेव छगणयोनौ कृमिजातिकुलं कीटजातिकुलं वृश्चिकजातिकुलमित्यादि, एवमेकस्यामेव योनाववान्तरजातिभेदभावाद्नेकानि योनिप्रवाहाणि जातिकुलानि सम्भवन्तीति उत्पद्यन्ते खचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिजानां द्वादश जातिकुलकोटिशतसहस्राणि, अत्र सङ्ग्रहणीगाथा-“जोणीसंगहलेस्सा, दिट्ठी नाणे य जोग उवओगे । उववाय ठिई समुघाय चवण जाई कुलविहीओ ” ॥ अस्या अचरगमनिका-प्रथमं योनि सङ्ग्रहद्वारं, ततो लेश्याद्वारं, ततो दृष्टिद्वारमित्यादि । 'भुयगाणं भंते !' इत्यादि, भुजगानां भदंत ! कतिविधो योनि सङ्ग्रहः प्रज्ञप्तः ? इत्यादि पञ्चिवत्सर्व-निरवशेषं वक्तव्यम्, नवरं स्थितिच्यवनकुलकोटिषु नानात्वं, तद्यथा--स्थितिर्जघन्येनान्तमुहर्त्ते, उत्कर्षतः पूर्वकोटी, च्यवनं-उद्धर्त्तना, तत्र नरकगतिचिन्तायामधो यावद्वितीया पृथिवी, उपरि यावत्सहस्रारकल्पस्ता-

वदुरपघते, नव तेषां जातिकुलकोटियोनिप्रमुखशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि, एवमुःपरिसर्पाणामपि वयव्यम्, नवर तत्र च्यव-
 नद्वारेऽधश्चिन्तायां यावत्पञ्चमी पृथिवीति वक्तव्यम्, कुलकोटिचिन्तायां दश जातिकुलकोटियोनिप्रमुखशतसहस्राणि प्रज्ञ-
 प्तानि । 'चउष्याण' इत्यादि, चतुष्यदानां भदत् ! कतिविधो योनिसङ्घः प्रज्ञप्तः ? भगवानाह—गौतम ! द्विविधो योनि-
 सङ्घः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—पोतजा सम्मूर्च्छिमाश्च, इह ये अण्डजव्यतिरिक्ता गर्भव्युत्क्रान्ताः, ते सर्वे जरायुजा. अजरायुजा वा
 पोतजा इति विवक्षितमतोऽत्र द्विविधो यथोक्तस्वरूपो योनिसङ्घ उक्तः, अन्यथा गवादीनां जरायुजत्वात्तृतीयोऽपि जरायु-
 जलक्षणो योनिसङ्घो वक्तव्यः स्यादिति, तत्र ये पोतजास्ते त्रिविधा प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—स्त्रियः पुरुषा नपुसकाश्च, तत्र ये
 ते सम्मूर्च्छिमास्ते सर्वे नपुसकाः, शेषद्वारकलापः पूर्ववत्, नवर स्थितिर्जघन्येनान्तर्मुहूर्चमुत्कर्षतस्त्रीणि पण्योपमानि, च्यवन-
 द्वारेऽधश्चिन्तायां यावच्चतुर्थी पृथिवी, ऊर्ध्वं यावत्सहस्रारः, जातिकुलकोटियोनिप्रमुखशतसहस्राणि अत्रापि दश । 'ज
 लचराणा' इत्यादि, जलचराणां भदन्त ! कतिविधो योनिसङ्घः प्रज्ञप्त !—भगवानाह—गौतम ! त्रिविधो योनिस-
 ङ्घः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—अण्डजा पोतजाः सम्मूर्च्छिमाश्च, अण्डजास्त्रिविधा प्रज्ञप्ता, तद्यथा—स्त्रियः पुरुषा नपुसकाश्च,
 पोतजास्त्रिविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—स्त्रियः पुरुषा नपुसकाश्च, तत्र ये ते सम्मूर्च्छिमास्ते सर्वे नपुसकाः । शेषद्वारकलापचिन्ता
 प्राग्गतं, नवर स्थितिच्यवनजातिकुलकोटियु नानात्वम्, स्थितिर्जघन्येनान्तर्मुहूर्चमुत्कर्षत पूर्वकोटी, च्यवनद्वारेऽधश्चिन्तायां
 यावत्सप्तमी ऊर्ध्वं यावत्सहस्रारः, कुलकोटियोनिप्रमुखशतसहस्राणि अर्द्धत्रयोदश—सार्द्धानि द्वादशेत्यर्थः । 'चउरिदियाण'
 इत्यादि, चतुरिन्द्रियाणां भदन्त ! कति जातिकुलकोटियोनिप्रमुखशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि ? भगवानाह—गौतम ! नव जाति-

कुलकोटियोनिप्रमुखशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि, एवं त्रीन्द्रियाणामष्टौ जातिकुलकोटियोनिप्रमुखशतसहस्राणि, द्वीन्द्रियाणां सप्त जातिकुलकोटियोनिप्रमुखशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि । इह जातिकुलकोट्यो योनिजातीयास्ततो भिन्नजातीयाभिधानप्रसङ्गतो गन्धाङ्गानि भिन्नजातीयत्वात् प्ररूपयति—‘कइ णं’ इत्यादि, कति भदन्त ! गन्धाङ्गानि कचिद्गन्धा इति पाठः तत्र पदैकदेशे पदसमुदायोपचारात् गन्धा इति गन्धाङ्गानीति द्रष्टव्यानि प्रज्ञप्तानि ? तथा गन्धाङ्गशतानि प्रज्ञप्तानि ? भगवानाह—गौतम ! सप्त गन्धाङ्गानि सप्त गन्धाङ्गशतानि प्रज्ञप्तानि, इह सप्त गन्धाङ्गानि परिस्थूरजातिभेदादमूनि, तद्यथा—मूलं ? त्वक् २ काष्ठं ३ निर्यासः ४ पत्रं ५ पुष्पं ६ फलं ७ च । तत्र मूलं मुस्ताबालकोशीरादिः, पुष्पं प्रियङ्गुनागरपुष्पादिदं, फलं जातिफलककौलकैलालवङ्गप्रभृतिः, निर्यासः कर्पूरादिः, पत्रं जातिपत्रतमालादिः, त्वक् सुवर्णच्छल्लीत्वचाप्रभृतिः, काष्ठं चन्दनागुरु-भृतिः, एते च वर्णमधिकृत्य प्रत्येकं कृष्णादिभेदात्पञ्चपञ्चभेदा इति वर्णपञ्चकेन गुण्यन्ते जाताः पञ्चत्रिंशत्, गन्धचिन्तायामेते सुरभिगन्धय एवेत्येकेन गुणिताः पञ्चत्रिंशज्जाताः पञ्चत्रिंशदेव ‘एकेन गुणितं तदेव भवती’ ति न्यायात्, तत्राप्येकैकस्मिन् वर्णभेदे रसपञ्चकं द्रव्यभेदेन विविक्तं प्राप्यते इति सा पञ्चत्रिंशत् रसपञ्चकेन गुण्यते जातं पञ्चसप्ततिशतम्, स्पर्शाश्च यद्यप्यष्टौ भवन्ति तथाऽपि गन्धाङ्गेषु यथोक्तरूपेषु प्रशस्या व्यवहारतश्चत्वार एव मृदुलद्युशीतोष्णरूपाः, ततः पञ्चसप्ततिशतं स्पर्शचतुष्टयेन गुण्यते, जातानि सप्तशतानि । उक्तं च—“ मूलतयकट्टनिजास, पत्तपुष्पफलमेयं गंधंगा । वषादुत्तरभेया, गंधंगसया मुण्येयव्या ॥ १ ॥ ” अस्या व्याख्यानरूपं गाथाद्वयम्—“ मूर्त्था सुवषष्च्छेद्भा, अगुरुं बालो तमाल-पैतं च । तह य पियंगू जाईफलं च जाईए गंधंगा ॥ १ ॥ गुणयाए सत्तसया, पंचहि वषेहि सुरभिगंधेणं । रसपण्येणं

तह फातेहि य चडाहे पसत्येहि ॥२॥ ” अत्र ‘ जाईए गधगा ’ इति जात्या-जातिभेदेनामूनि गन्धाङ्गानि, शेष भावितम् ।
 ‘ कइ ण ’ इत्यादि, कति भदन्त ! पुष्पजातिकुलकोटिशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि ?, भगवानाह-गौतम ! षोडश पुष्पजातिकुल
 कोटिशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा-चत्वारि जलजानां पद्माना जातिभेदेन, चत्वारि स्थलजाना कोरुण्टकादीनां जातिभे
 देन, चत्वारि महागुल्मिकादीनां जात्यादीनाम्, चत्वारि महावृक्षाणा मधूकादीनामिति । ‘ कइ ण ’ इत्यादि, कति भदन्त !
 वल्लय ? कति वल्लिशतानि प्रचप्तानि ?, भगवानाह-गौतम ! चतस्रो वल्लयः स्रगुष्पादिमूलभेदेन, ताश्च मूलटीकाकृता वैवि-
 स्येन न व्याख्याता इति सप्रदायादवसेया’, चत्वारि वल्लिशतान्येवान्तरजातिभेदेन । ‘ कइ ण ’ इत्यादि, कति भदन्त ! लताः
 कति लताशतानि प्रज्ञप्तानि ?, भगवानाह-गौतम ! अष्टौ लता नागलताद्या यामूलभेदेन ता अपि सप्रदायादवगन्तव्या मूल-
 टीकाकारेणव्याख्यानात्, अष्टौ लताशतानि प्रज्ञप्तानि अवान्तरजातिभेदेन । ‘ कइ ण ’ इत्यादि, कति भदन्त ! हरितकायाः
 कति हरितकायशतानि प्रज्ञप्तानि ? भगवानाह-गौतम ! त्रयो हरितकायाः प्रज्ञप्ता-जलजाः स्थलजाः उभयजाः, एकैक-
 स्मिन् शतमवान्तरभेदानामिति, त्रीणि हरितकायशतानि । ‘ फलसहस्र च ’ इत्यादि, फलसहस्र च वृन्तवृक्षानां वृन्ताक
 प्रभृतीनां, फुलसहस्र च नालवृक्षानाम्, ‘ ते वि सव्वे ’ इत्यादि, तेऽपि सर्वे भेदाः, अपिशब्दादन्येऽपि तथाविधा हरितकायमेव सम-
 वतरन्ति, हरितकायेऽन्तर्भवन्ति, हरितकायोऽपि वनस्पतौ, वनस्पतिरपि स्यावरेषु, स्थावरा अपि जीवेषु । तत एव समनुगम्यमानाः
 समनुगम्यमानाः तथा जात्यन्तर्भावेन स्वत एव सूत्रतः, तथा समनुग्राह्यमानाः २ परेण सूत्रत एव, तथा समनुग्रह्यमाणा २
 अनुग्रह्यमाणा-अर्थालोचनरूपया, तथा समनुचिन्त्यमाना २ तथा तथा तन्त्रयुक्तिभिरेतयोरेव द्वयो काययोः समवतरन्ति,

तद्यथा-त्रसकांथे च स्थावरकांथे च, ' एवामेव ' इत्यादि, एवमेव उक्तेनैव प्रकारेण 'सपुष्पावरेण' ति, पूर्वं चापरं च पूर्वापरं सह पूर्वापरं येन स सपूर्वापर उक्तप्रकारस्तेन उक्तविषयपूर्वापरपर्यालोचनयेति भावार्थः । 'आजीवगदिदृतेण' ति, आ-सकलजगदभिव्याप्त्या जीवानां यो दृष्टान्तः-परिच्छेदः स आजीवदृष्टान्तस्तेन सकलजीवनिदर्शनेत्यर्थः, आह च मूलटीकाकारः-आजीवकदृष्टान्तेन सकलजीवनिदर्शनेने ' ति चतुरशीतिजातिकुलकोटियोनिप्रमुखशतसहस्राणि भवन्तीत्याख्यातं मया अन्यैश्च ऋषभादिभिरिति । अत्र चतुरशीतिसहस्रथोपादानमुपलक्षणं, तेनान्यान्यपि जातिकुलकोटियोनिप्रमुखशतसहस्राणि अन्यैश्च ऋषभादिभिरिति । अत्र चतुरशीतिसहस्रथोपादानमुपलक्षणं, नव, उरगपरिसर्पाणां दश, वेदितव्यानि, तथा हि-पक्षिणां द्वादशजातिकुलकोटियोनिप्रमुखशतसहस्राणि, शृङ्गपरिसर्पाणां सप्त, पुष्पजातीनां षोडश । चतुष्पदानां दश, जलचराणामर्द्धत्रयोदशानि, चतुरिन्द्रियाणां नव, त्रीन्द्रियाणामष्टौ, द्वीन्द्रियाणां सप्त, पुष्पजातीनां षोडश । एतेषां चैकत्र मीलने त्रिनवतिजातिकुलकोटियोनिप्रमुखशतसहस्राणि सार्द्धानि भवन्ति, ततश्चतुरशीतिसहस्रथोपादानमुपलक्षणमवसेयं, न चैतद्व्याख्यानं स्वमनीषिकाविवृण्भितम्, यत उक्तं चूर्णौ ' आजीवगदिदृतेण ' ति, अशेषजीवनिदर्शनेन चतुरशीतिजातिकुलकोटियोनिप्रमुखशतसहस्रा एतत्प्रमुखा अन्येऽपि विद्यन्ते । इति श्रीजीवाभिगमसूत्रवृत्तितृतीयप्रतिपत्तौ तिर्यगधिकारे प्रथमोद्देशके २६४ प्रतौ ८० पत्रे ॥ ३ ॥

केचिच्च मिथ्यात्विकृतानि सर्वसत्त्वमैत्रीसत्यभाषणपरद्रव्यानपहारसुशीलादिरूपाणि मार्गानुसारिधर्मकर्तव्यान्यपि निष्फलान्येव इत्याहुः तच्चाज्ञानविलासितं वेदितव्यम्, यतो व्यन्तरदेवाः प्राग्जन्मकृतानां सुचीर्णानां सुचरितानां शुभफलानां सकलसत्त्वमैत्रीसत्यभाषणपरद्रव्यानपहारसुशीलादिकर्मणां फलमनुभवन्तीति सिद्धान्तेऽभिहितम्, ते च प्राग्जन्मनि मिथ्या-

इश एव, सम्यग्दर्शा विमानवर्जायुर्वन्धाभावात्, सिद्धान्तत्रायम्—

तस्य एव बहवे वाणमतरा देवा देवीश्रो य आसयति सयति चिद्वृत्ति णिसीदन्ति तुयद्वृत्ति रमंति ललति कीलति मोहति पुरापोराणाय सुचिषाण सुपरिक्रताण सुमाण कल्लाणार्थं कडाण कम्माण फलवित्तिविसेस पच्चणुम्भमाणा विहरति ।। इति । वृत्तिर्यथा—‘ तस्य ’ इति तत्र तेषु उत्पादपर्वतादिगतहसासनादिषु यावन्नानारूपस्थानसंस्थितप्रथिवीशिलापटकेषु ‘ ए ’ इति पूर्ववत् बहवो वानमन्तरा देवा देव्यश्च यथासुरमासते शेरते-दधिर्कायप्रसारणेन वर्त्तन्ते न तु निद्रां कुर्वन्ति तेषु देवयोनिकतया निद्राऽभावात्, तिष्ठन्ति-ऊर्ध्वस्थानेन वर्त्तन्ते, निपीदन्ति-उपविशन्ति, ‘ तुयद्वृत्ति ’ इति त्वग्वर्त्तन कुर्वन्ति-वामपार्श्वत पराधृत्य दक्षिणपार्श्वेन तिष्ठन्ति दक्षिणपार्श्वतो वा पराधृत्य वामपार्श्वेनावतिष्ठन्ते, रमन्ते-रतिमाबध्नन्ति, ललन्ति-मनईप्सित यथा भवति तथा वर्त्तन्ते इति भावः, क्रीडन्ति-यथासुखमितस्ततो गमनविनोदेन गीतनृत्यादिविनोदेन वा तिष्ठन्ति, मोहन्ति-मैथुनसेवां कुर्वन्ति इत्येवम्, ‘ पुरा पोराणाय ’ इत्यादि, पुरा-पूर्वं प्राग्भवे इति भाव । कृतानां कर्मणा-मिति योगः । अत एव पौराणानां सुचीर्यानां-सुचरितानामिह सुचरितजनित कर्मोपि कार्ये कारणोपचारात्सुचरितमिति विवक्षितम्, ततोऽय भावार्थः-विशिष्टतथाविधर्मोन्मुष्ठानविषयाप्रमादकरणक्षान्त्यादिषु सुचरितानामिति, तथा सुपराक्रा-न्तानामत्रापि कारणे कार्योपचारात्सुपराक्रान्तजनितानि कर्मोपेयव सुपराक्रान्तानि, इत्युक्त भवति, सकलसत्त्वमैत्रीसत्यभा-षणपरद्रव्यानपहारसुशीलादिरूपसुपराक्रमजनितानामिति, अत एव शुभानां शुभफलानां, इह किञ्चिदशुभफलमपि इन्द्रिय-मतिविपर्यासात् शुभफलमाभाति ततस्तात्त्विकशुभत्वप्रतिपत्त्यर्थमस्यैव पर्यायशब्दमाह—कल्याणानां-तत्त्वद्वय्या तथाविध-

विशिष्टफलदायिनां, अथवा कल्याणानां—अनर्थोपशमकारिणां कल्याणरूपं फलविपाकं ' पञ्चभुवमाणा ' प्रत्येकमनुभवन्तो विहरन्ति—आसते । इति श्रीजीवाभिगमसूत्रवृत्तौ तृतीयप्रतिपत्तिमन्दरोद्देशके ॥ ४ ॥

प्रतिमार्चनव्यामोहनिराकरणाय हिताय सुखाय क्षमाय निःश्रेयसाय आनुगामिकतायै भविष्यतीति कृत्वा यथा विजयदेवेन सविस्तरं प्रतिमापूजिता तथा लिख्यते—

तते णं से धिजए देवे चउहिं सामाणियसाहस्सीहिं जात्र अणेहि य बहूहिं चाणमंतरेहिं देवेहि य देवीहि य सद्धिं संपरिवुडे सव्विद्धीए सव्वज्जुत्तीए जाव शिग्घोसणाइयरवेणं जेणेव उवागच्छति उवागच्छित्ता सिद्धाययणं अणुप्पयाहिणीकरेमाणे २ पुरत्थिमिल्लेणं दारेणं अणुपविसति अणुपविसित्ता जेणेव देवच्छंदए तेणेव उवागच्छति उवागच्छित्ता आलोए जियपडिमाणं पणामं करेति २ चा लोमहत्थगं गेएहति लोमहत्थगं गेएहत्ता जियपडिमाणो लोमहत्थएणं पमज्जति २ चा सुरभिणा गंधोदएणं न्हाणेति, सुरभिगंधोदएणं न्हाणेत्ता दिव्वाए सुरभीए गंधकासाईए गाताइं लूहेति, गाताइं लूहेत्ता सरसेणं गोसीसचंदणेणं गाताइं अणुलिंपइ अणुलिंपेत्ता जियपडिमाणं अहयाइं सेताइं दिव्वाइं देवदूसजुयलाइं णियंसेति नियंसत्ता अग्गेहिं वरेहि य गंधेहि य मल्लेहि य अच्चेति अच्चेत्ता पुप्फारुहणं गंधारुहणं मल्लारुहणं वल्लारुहणं चुणारुहणं आभरणारुहणं करेति करेत्ता आसत्तो सत्तविउलववृघघारितमल्लदामकलावं करेति करेत्ता अच्चेहिं सण्हेहिं सेएहिं रययामएहिं अच्चरसातन्दुलेहिं जियपडिमाणं पुरम्भो अट्टुमंगलए आलिहति सोत्थियसिरिवच्छ जाव दप्पणे अट्टुमंगले आलिहति आलिहत्ता कयग्गाहगहितकरतलपन्भट्टविप्पमुक्केणं दसद्वचभेणं कुसुमेणं मुक्कुप्फजुजोवयारकलितं करेति करेत्ता

चदम्भवइवेरुलियविमलदड कचनमणिरयणभत्तिचित्त कालागुरुपवरकुदुरुकतुरुकधूवगधुत्तमाणुविष्णु धूमवष्टिं विस्मिद्युपत
 वेरुलियामय कडुच्छय पग्गाहित्तु पयत्तेण धूव दाऊण जियवराण अट्टसयविसुद्धगथजुत्तेहिं महावित्तेहिं अत्यजुत्तेहिं
 अपुणरुत्तेहिं सथुयइ सथुणित्ता सचट्टपयाइ ओसरति सचट्टपयाइ ओसरित्ता वाम जाणु अचेइ अचेत्ता दाहिण जाणु
 धरणिणतलसि निवाडेइ तिकखुत्तो सुद्धाण धरणिणतलसि यमेइ नमित्ता ईसिं पच्चुअमइ पच्चुअमित्ता कडयतुडियथभियाओ
 भुयाओ पडिसाहरति पडिसाहरित्ता करतलपरिगहिय दसनइ सिरसावत्त मत्थए अजलिं कट्टु एव वयासी-नमोत्थु ण ।
 इति । वृत्तिर्यथा—ततः स विजयो देवश्चतुर्भिः सामानिकसहस्रैश्चतसृभिः सपरिवाराभिरप्रमद्विषीभि तित्सुभिः पर्षद्वि
 सप्तभिरनीकैः सप्तभिरनीकाधिपतिभिः षोडभिरात्सरस्रकदेवसहस्रैः अन्यैश्च बहुभिर्विजयराजघानीवास्तव्यैर्वानमन्तरेदैवै-
 र्देवीभिश्च सार्द्धं सपरिषृत सर्वद्धर्यो, 'जात्र निग्योसनादितरवेण' ति यावत्करथादेव परिपूर्णः पाठो द्रष्टव्यः—“ सन्व-
 जुईए, सन्वपलेण सन्वसमुदएण सन्वविभूईए सन्वसभंमण, सन्वपुष्फगधमञ्जालकारेण सन्वतुडियसइनिआएण महया इट्टीए
 महया जुईए महया बलेण महया समुदएण महया वरतुडियजमगसमगपडुप्पवाइयरेवेण सखपणवपडइभेरिसञ्जरिसरमुहिहुडुक-
 दुट्टभिनिग्योसनादितरवेण ” । अस्य व्याख्या प्राग्वत् । यत्रैव सिद्धायतन तत्रैवोपागच्छति उपागत्य सिद्धायतनमुप्र-
 दक्षिणीकुर्वन् पूर्वद्वारेण प्रविशति प्रविशालोके जिनप्रतिमानां प्रणाम करोति, कृत्वा यत्रैव मणिपीठिका यत्रैव देवच्छन्दको यत्रैव
 जिनप्रतिमास्तत्रैवोपागच्छति उपागत्य लोमहस्तक परामृशति परामृश्य च जिनप्रतिमा प्रमार्जयति प्रमार्ज्य दिव्ययोदकधारया
 खपयति खपयित्वा सरसेनाद्रेण गोशीर्षचन्दनेन गात्राण्यजुलिम्पति अजुलिप्य अहतानि अपरिमलितानि दिव्यानि देवदूष्य-

युगलानि 'नियंसेइ' इति परिधापयति, परिधाप्याग्रैरशुक्तैर्वैः प्रधानैर्गन्धैर्मन्थैश्चार्चयति । एतदेव सविस्तरमुपदर्शयति—
 पुष्पारोपणं मान्यारोपणं वर्णकारोपणं चूर्णारोपणं गन्धारोपणं आभरणारोपणं (च) करोति; कृत्वा तासां लिनप्रतिमानां पुरतो-
 ऽच्छैः-स्वच्छैःशुद्धैः-मसृणै रजतमयैः, अच्छो रसो येषां ते अच्छरसाः प्रत्यासन्नवस्तुप्रतिबिम्बाधारभूता इवातिनिर्मला इति
 भावः, ते च ते तन्दुलाश्च अच्छरसतन्दुलाः पूर्वपदस्य दीर्घान्तता प्राकृतत्वात् । यथा 'वहरामया नेमा' इत्यादौ, देवाः तैरष्टावष्टी
 स्वस्तिकादीनि मङ्गलकान्यालिखति, आलिख्य 'कयगाहग्गहीयं' इत्यादि, मैथुनप्रथमसंस्मभे मुखचुम्बनाद्यर्थं युवत्याः पञ्चा-
 ङ्गुलिभिः केशेषु ग्रहणं कचग्राहस्तेन कचग्राहेण गृहीतं करतलाद्विमुक्तं सत् प्रभ्रष्टं करतलप्रभ्रष्टविमुक्तम्, प्राकृतत्वात्पदव्यत्ययः,
 तेन दशार्द्धवर्णेन-पञ्चवर्णेन कुसुमेन कुसुमसमूहेन पुष्पपुञ्जोपचारकलितं, पुष्पपुञ्ज एव उपचारः पुष्पपुञ्जोपचारः तेन कलितं-
 युक्तं करोति कृत्वा च 'चंद्रपभवइरेरुलियविमलदंडं' चन्द्रप्रभवज्वरैर्हृयमयो विमलो दण्डो यस्य सः तथा तं काञ्चनमणि-
 रत्नभक्तिकित्रं कालागुरुप्रवरकुन्दुरुकतुरुकधूपेन गन्धोत्तमेनानुविद्धा कालागुरुप्रवरकुन्दुरुकतुरुकधूपगन्धोत्तमानुविद्धा, प्रा-
 कृतत्वात्पदव्यत्ययः, तां धूपवर्तिं विनिर्मुञ्चन्तं वैहृयमयं धूपकडुच्छुकं प्रगृह्य प्रयतो धूपघटीतो धूपं दत्त्वा लिनवरेभ्यः, सूत्रे पृष्ठी
 प्राकृतत्वात्, समाधानि पदानि पश्चादपसृत्य दशाङ्गुलिमञ्जलिं मस्तके कृत्वा प्रयतः 'अट्टसयविसुद्धगंधजुत्तेहिं' ति ।
 विशुद्धो-निर्मलो लक्षणदोपरहित इति भावः, यो ग्रन्थः-शब्दसन्दर्भस्तेन युक्तानि विशुद्धग्रन्थयुक्तानि अष्टशतं च तानि विशुद्ध-
 ग्रन्थयुक्तानि च तैरर्थयुक्तैरर्थसारैरुनरुक्तैर्माहवृत्तैस्तथाविधेवलब्धेः प्रभावः एयः, संस्तौति संस्तुत्य वाभं जानुमञ्चति-उत्पा-
 टयति दक्षिणं जानुं धराणितले 'निवाडेइ' इति निपातयति लगयतीत्यर्थः, त्रिकृत्वः-त्रीन् वारान् मूर्दानं धरणितले

नमयति नमयित्वा च ईपत्रत्युन्नमयति, ईपत्रत्युन्नमयति, कनककुटितस्वमितौ सुजौ ' सहरति ' सह्यत्य करतल-
परिगृहीत शिरस्यावर्त्तं मस्तकेऽञ्जलिं कृत्वैवमवादीत्- ' नमोस्तु ण ' इत्यादि । इति श्रीजीवाभिगमध्वृत्तितृतीयप्रतिप-
त्तिमन्दरोदेशके ३१३ प्रतौ १७२ पत्रे ॥ ५ ॥

केचिच्चाज्ञानिनो विद्याचारणादिलिङ्घमतः श्रमथान् लब्धुपजीविन् प्रमादिनो न किञ्चिदेते इत्यादिभिर्वचनैः प्रति-
मावन्दनवैरेण निन्दन्ति, तद्य तेपामनन्तससारणम्, यतस्ते हि महानुभागाः सुतरां नमस्याः यदेतेषां प्रमावेण लवण-
समुद्रो जंबूद्वीप नावपीडयति । तथा च सिद्धान्तः—

कम्हा ण भते ! लणसमुदे जंबुदीव दीव नो उवीलेइ ? नो उपीलेइ ? नो चेव ण एकोदग करेइ ? गोयमा !
जंबुदीवेण दीवे भरहेरवएसु वासेसु अरिहतचकवट्टिचलेदेवा वासुदेवा चारणा विञ्जाहरा समणा समणीओ सावया सावियाओ
मणुया पगइभइया पगइविणीया पगइउवसता पगइपयणुकोहमाणमायालोमा मिउमइवसपणा अल्लीणा भइगा विणीया, तेसि
ण पणिहाते लवणसमुदे जंबुदीव दीव नो उवीलेइ नो चेव ण एकोदग करेइ इति । वृत्तिर्यथा— ' कम्हा ण ' इत्यादि,
कस्माद् भदन्त ! लवणसमुद्रो जंबूद्वीप द्वीप नावपीडयति-जलेन न प्लावयति ? नोत्पीडयति-प्रावल्पेन न बाधते ?, 'ख'
इति वाक्यालकृतौ, एकोदक-सर्वात्मना उदकप्लावित न करोति ?, भगवानाह—गौतम ! जंबूद्वीपे-भरतैरावतयोः चेन्नयोर-
ईन्तश्चक्रवर्त्तिनो वलदेवा वासुदेवाः चारणा-जहाचारणधुनयो विधाधराः श्रमणा-साधव-श्रमण्यः-सयत्य श्रावकाः
श्राविका एतत्सुपमदुष्पमाधारकत्रयवर्त्तिनमपेक्ष्योक्त वेदितव्यम्, तत्रैवाहदादीनां यथायोग सम्भवाद् सुपमसुपमादिकमधिक-

त्याह—मनुष्याः प्रकृतिभद्रकाः प्रकृतिप्रतनुक्रोधमानमायालोभाः मृदुमार्दवसम्पन्नाः आलीना भद्रका विनीताः, एतेषां व्याख्यानं प्राग्वत्, तेषां प्रणिधया प्रणिधानं प्रणिधा ' उपसर्गादात् ' इत्यङ्प्रत्ययः तान् प्रणिधाय-अपेक्ष्य तेषां प्रभावात्, एतेषां प्रभावात्, तथा सुब्रह्महिमवाच्छिखरिणोर्वर्षधरपर्वतयोर्देवता महर्द्धिका, यावत्करणात्महाद्युतिका इत्यादिपरिग्रहः परिवसन्ति तेषां प्रणिधया-प्रभावेन लवणसमुद्रो जंबूद्वीपं द्वीपं नावपीडयतीत्यादि तथा हैमवतरणयवतोर्वर्षयोर्मनुजाः प्रकृतिभद्रका यावद्विनीतास्तेषां प्रणिधयेत्यादि पूर्ववत्, तथा तयोरेव वर्षयोर्थाक्रमं शब्दापातिविकटापाती वृत्तवैताड्यौ पर्वतौ तयोर्देवौ महर्द्धिकौ यावत्पल्योपमस्थितिकौ परिवसतस्तेषां प्रणिधयेत्यादि पूर्ववत्, तथा महाहिमवदुक्मिर्वर्षधरपर्वतयोर्देवता महर्द्धिका इत्यादि तथैव, तथा हरिवर्षरम्यकवर्षयोर्मनुजाः प्रकृतिभद्रका इत्यादि सर्वं हैमवतवत्, तथा तयोः क्षेत्रयोर्थाक्रमं गन्धापा-तिमाल्यवत्यर्थायौ यौ वृत्तवैताड्यपर्वतौ तयोर्देवौ महर्द्धिकावित्यादि पूर्ववत्, तथा पूर्वविदेहापरविदेहवर्षयोर्देहन्तश्चक्रवर्त्तिनो यावन्मनुजाः प्रकृतिभद्रका यावद्विनीतास्तेषां प्रणिधयेत्यादि पूर्ववत्, तथा उचरकुरुषु जम्बवां सुदर्शनायामनाहृतौ नामदेवो जंबूद्वीपाधिपतिः परिवसति तस्य तास्तेषां प्रणिधयेत्यादि पूर्ववत्, तथा श्रीजीवाभिमवृत्तीयप्रतिपात्तिमन्दरोद्देशके २६४ प्रती १८५ पत्रे ॥ ६ ॥ प्रणिधया-प्रभावेनेत्यादि । इति सिद्धायतया सन्वा ते चिय वक्षणा गायन्वा । तत्थ गं नहन्ने भवत्स्वइवायंमंतरजोशसियवेसाथिया चातुर्मासिकसंख्वत्सरिकपर्वदिनानि देवानामपि सुतरां मान्यानीत्यभिप्रायो लिख्यते—

देवा चाउन्मासिपडियएतु सनच्छरेसु य अणेषु बहूसु जिणजम्मणनिक्खमणयाणुप्पायपरिणिग्गाणमादिएसु य देवकज्जेसु
 य देनसमुदएसु य देवसमितीसु य देवसमवाएसु य देवपञ्चोपणेषु य एगतञ्चो सहिया ससुवागया समाया पसुहयपकीलिया
 अट्टाहियारूवाञ्चो महामहिमाञ्चो करेमाणा पालेमाणे सुहसुहेण विहरन्ति ॥ इति वृत्तिर्यथा—‘ तत्थ ण ’ इत्यादि, तत्र
 तेषु सिद्धायतनेषु ‘ ण ’ इति पूर्ववत्, बहवो भवनपतिव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिका देवाश्चातुर्मासिकेषु पर्युपयायामन्येषु च
 बहुषु जिनजन्मनिष्क्रमणज्ञानोत्पादपरिनिर्वाणदिषु देवकार्येषु देवसमितिषु, एतदेव पर्यायद्वयेन व्याचष्टे—देवसमवायेषु—देव
 समुदायेषु आगताः प्रमुदितप्रक्रीडिता अष्टाहिकारूपा महामहिमाः कुर्वन्तः सुखसुखेन विहरन्ति—आसते । इति श्रीजीवाभि-
 गमवृत्तीयप्रतिपत्तिज्योतिष्कोद्देशके २६४ प्रतौ २०७ पत्रे ॥ ७ ॥

अत्र मनुष्यलोके मनुष्याणा यथा गृहाद्रहिर्गमनाय समीचीनः सालङ्कारो वेपो भवति गृहे तु सामान्य एव, तथा
 देवानामपि यानि केनचित्प्रयोजनेन विकुर्वितानि शरीराणि तानि सालङ्काराणि साभरणानि, यानि तु भवधारणीयानि
 (तानि) तु विभूषया प्रकृतिस्थानीत्यभिप्रायो लिख्यते—

सोहम्मीसाणा देवा केरिसया विभूसाए पणत्ता ! गोयमा ! दुविहा पणत्ता, त जहा—‘ वेउन्वियसरीरा य अवेउन्वियसरीरा
 य, तत्थ ण जे ते वेउन्वियसरीरा ते हारविराइयच्छा जाव दसदिसाञ्चो उज्जेविमाणा पमासेमाणा जाव पडिरूत्ता, तत्थ ण
 जे ते अवेउन्वियसरीरा ते आभरणवसणरहिया पगतित्था विभूसाए पणत्ता ॥ इति । वृत्तिर्यथा—‘ सोहम्मीसाणा ’ इत्यादि,
 सौधर्मेशानयोर्भदन्त ! कल्पयोर्देवानां शरीरकाणि कीदृशानि विभूषया प्रज्ञप्तानि ? भगवानाह—गौतम ! द्विविधानि शरी-

रकाणि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा—भवधारणीयानि उत्तरवैक्रियाणि च, तत्र यानि तानि भवधारणीयानि शरीराणि तानि आभरण-
वसनरहितानि प्रकृतिस्थानि विभूषया प्रज्ञप्तानि, स्वाभाविक्येव तेषां विभूषा नौपाधिकीति भावः । तत्र यानि तानि उत्तरवैक्रियाणि
शरीराणि तानि 'हारविराइयवच्छा' इत्यादि, पूर्वोक्तं तावद्वक्तव्यं यावत् 'दसदिसाओ उज्जेवमाणा पभासेमाणा पासाईया दरिस
णिल्ला अभिरूवा पडिरूवा विभूसाए पणत्ता' अस्य व्याख्या प्राग्वत् । इति श्रीजीवाभिगमचतुर्थप्रतिपत्तौ ज्योतिष्कोद्देशके ॥७॥

॥ इति श्रीमदकब्बरभूपालत्रिशालचित्तालवालविवद्वितदृष्यरसालसालातिशालिशीलजगद्गुरुभट्टारकश्रीहीरविजयस्त्रीशिष्यो-

पाध्यायश्रीर्कचित्तिविजयगणिसमुच्चिते श्रीविचाररत्नाकरे मध्यभागे जीवाभिगमविचारनामा तृतीयस्तरङ्गः ॥ ३ ॥
अनन्यसामान्यसुवर्णपूर्णं, सतां मनःकामितदं च तूर्णम् । श्रुयिष्ठरत्नं किल सप्रयत्नं, श्रीजैनसिद्धान्तनिधि श्रयध्वम् ॥१॥

अथ प्रज्ञापनाविचारा लिख्यन्ते- तत्र निवात्रादिदृष्ट्याणां मूलपत्रादीनि यथा यावत्प्राणिप्रतिबद्धानि तथा लिख्यन्ते
शिवंबजंबुकोसब-सालअंकोल्ल पीलु सेलू य । सल्लइमोयइमालुय, बउल पलासे करंजे य ॥ १ ॥ पुत्तंजीवयडरिट्टे,
बिहेलए हरिडए य भिल्लाए । उंबेभरिया खीरिणि, बोधन्वे धायइ पियाले ॥ २ ॥ पूइयनिंवरंजे, सण्हा तह सीसवा य
असणे य । पुन्नागनागरुक्खे, सीवन्नि तहा असोए य ॥ ३ ॥ जे यावन्ने तहण्यगारा, एएसि यं मूलावि असंखेज्जजीविया
कंदावि खंदावि तयावि सालावि पवालावि पत्ता पत्तेयजीविया पुप्फा अयोगजीविया फला एगट्टिया से तं एगट्टिया ॥ इति ।
वृत्तिर्यथा—' निव ' इत्यादिगाथात्रयम् । तत्र निवात्रजंबुकोशास्वाः-प्रतीताः, शालः-सर्जः, 'अंकोल्ल' ति अङ्कोठः, प्राक-

तत्वाच्च सूत्रे ठकारस्य लादेशः, 'अकोठे ह्यः' (८-१-२००) इति वचनात्, पीलुः-प्रतीत, शेलुः-श्लेष्मातकः सल्लकी-गज-
 प्रिया मोचकीमालुकौ च देशविशेषप्रतीतौ चकुल -केसर. पलासः-किंशुक करञ्जो-नक्तमालः ॥१॥ पुत्रजीवको-गोपगिरी
 प्रसिद्धः अरिष्ट-पिचुमन्दः विभीतकः-अक्ष हरीतकः-कोङ्कणदेशप्रसिद्धः कपायग्रहुल भल्लातको-भल्लातकाभिधानानि
 फलानि लोकप्रसिद्धानि उम्बेभरिकाशीरणीघातकीप्रियालपूति(निम्ब)करञ्जश्लच्छयाशिशपाशननुनागनागश्रीपर्य्यशोका
 लोकप्रतीताः । ' जे यावन्ने तहप्पगारा ' इति येऽपि चान्ये तथाप्रकाराः-एवप्रकारास्तत्तद्देशविशेषभाविनः ते सर्वेऽपि
 एकास्थिका वेदितव्या, एतेषां-एकास्थिकानां मूलान्यप्यसहृद्येयजीवकानि-असहृद्येयप्रत्येकशरीरजीवात्मकानि, एव कन्दा
 अपि स्कन्धा अपि त्वचोऽपि शाखा अपि प्रवाला अपि प्रत्येकमसहृद्येयप्रत्येकशरीरजीवकाः, तत्र मूलानि-यानि कन्दस्याऽ
 धत्ताद्भूमेरन्त. प्रसरन्ति, तेषामुपरि कन्दा ते च लोकप्रतीता, स्कन्धाः-स्थुडाः त्वचः-छन्न्यः शाला.-शाखाः प्रवाला -
 पल्लवाद्गुरा, ' पत्ता पत्तेयजीविय ' चि पत्राणि प्रत्येकजीवकानि-एकैक पत्रमेकैकेन जीवनाधिष्ठितमिति भावः, ' पुष्पा
 अण्येगजीविय ' चि पुष्पाण्येकजीवानि प्रायः मृत्पुष्पपत्र जीवभावाद्, फलान्येकास्थिकानि । उपसहारमाह-—'से त एग-
 ढिया' सुगमम् । इति श्रीप्रज्ञापनाप्रथमपदद्वन्द्वसूत्रौ ४०० प्रतौ २७ पत्रे ॥ १ ॥

केचिच्च जातिप्रभृतिपुष्पाणां सहृद्यातजीवत्वेऽपि प्रतिमापूजनभयोत्पादनाय सामान्यतः पुष्पाणामनन्तजीवत्व वदन्तो
 जनान् विप्रतारयन्ति ते तु दुर्लभयोधिनो वेदितव्याः, पुष्पेषु सहृद्यासहृद्यानन्तजन्तुकृतो विवेकथाय सिद्धान्तोक्तः—

पुष्पा जलया थलया य, विटवद्धा य शालवद्धा य । सखिज्जमसखिजा, बोधव्याणतजीवा य ॥ ८२ ॥ जे केइ शालि-

यावद्धा, पुष्पा संखेजजीविधा भणिया । शिह्या अग्रंतजीवा, जे यावन्ने तहाविहा ॥ ८३ ॥ वृत्तिर्यथा—‘पुष्पा जलया’ इत्यादि, पुष्पाणि चतुर्विधानि, तद्यथा—जलजानि—सहस्रपत्रादीनि स्थलजानि—कोण्टकादीनि, एतान्यपि च प्रत्येकं द्विधा, तद्यथा—कानिचिद्द्वन्तवद्धानि अतिशुक्लप्रभृतीनि कानिचिन्नालवद्धानि जातिपुष्पप्रभृतीनि, अत्र एतेषां मध्ये कानिचित्पत्रादिगतजीवापेक्षया सहृद्येयजीवानि कानिचिदसहृद्येयजीवानि कानिचिदनन्तजीवानि, यथागमं बोद्धव्यानि ॥ ८२ ॥ अत्रैव कञ्चिद्विशेषमाह—‘जे केइ खालियाबन्हा’ इत्यादि, यानि कानिचिन्नालिकावद्धानि पुष्पाणि जात्यादिगतानि तानि सर्वाण्यपि सहृद्येयजीवकानि भणितानि तीर्थकरगणधरैः, स्निहूपुष्पं पुनरनन्तजीवम्, यान्यपि चान्यानि स्निहूपुष्पकल्पानि तान्यपि तथाविधानि—अनन्तजीवात्मकानि ज्ञातव्यानि ॥ ८३ ॥ इति श्रीप्रज्ञापनाप्रथमपदसूत्रवृत्तौ ४०० प्रतौ २८ पत्रे ॥ २ ॥

अथ पुष्पफलकालिङ्गफलादीनां वृन्तादीनि यावज्जीवात्मकानि भवन्ति तल्लिख्यते—

पुष्पफलं कालिङ्गं, तुवं तउसेलवालुवालुकं । घोसाड्यं पडोलं, तिंहयं चव तैहसं ॥ ९० ॥ विटं मंसकडाहं, एयाइ हुति एगजीवस्स । पत्तेयं पचाहं, सकेसरमकेसरं मिजा ॥ ९१ ॥ वृत्तिर्यथा—पुष्पफलमेवं कालिङ्गं तुम्बं त्रपुपं ‘एलवालु’ चि चिर्भटाविशेषरूपं वालुकं—चिर्भटम् । तथा घोपातकं पटोलं तेन्दुकं तिन्दूसं च यत्फलम्, एतेषु प्रत्येकं ‘विण्टं’ वृन्तं ‘मंसकडाहं’ इति मांसं—गिरं तथा कटाहं, एतानि त्रीणि एकस्य जीवस्य भवन्ति एक जीवात्मकान्येतानि त्रीणि भवन्तीत्यर्थः । तथा एतेषामेव पुष्पफलादीनां तिन्दुक(स)पर्यन्तानां पत्राणि पृथक् ‘प्रत्येकं’ इति प्रत्येकशरीराधिष्ठितानि—एकैकजीवाधिष्ठितानीत्यर्थः । तथा सकेसरा अकेसरा वा मिजा—बीजानि प्रत्येकमेकैकजीवाधिष्ठितानि ॥ ९०—९१ ॥ इति श्रीप्रज्ञापना-

प्रथमपदद्वन्द्वचूची ४०० प्रतो २६ पत्रे ॥ ३ ॥

अथ निगोदजीवा यथाऽऽहारान्नपानादिकं गृह्णन्ति, यथा चैकस्मिन् शरीरेऽनन्तास्तिष्ठन्तो मृदुधिया प्रतीतिपथमवतरन्ति, यथा च तेषामानन्त्य सुखेन प्रतीयन्ते तथा लिख्यन्ते—

समय चकताय, समय तेषिं सरीरनिवन्ती । समय आणुगहण, समय ऊसासखीसासो ॥ १ ॥ एकस्स उ ज गहण, चदूय साहारणाय त चैव । ज बहुयाण गहण, समासओ तपि एगस्स ॥ २ ॥ साहारणमाहारो, साहारणआणुपाणगहण च । साहारणजीवाण, साहारणलकरण एय ॥ ३ ॥ जह अयगोलो धतो, जाओ तत्तवणिजसकासो । सव्वो अगणिपरिणओ णिगोयजीवे तहा जाण ॥ ४ ॥ एकस्स दोन्द तिन्ह व, सखिजाण व ण पासिउ सक्का । दीसति सरीराह, णिगोयजीवाणयताय ॥ ५ ॥ लोगागासपएसे, णिगोयजीव ठवेहि इक्किक्क । एव मचिजमाणा, हवति लोगा अणता उ ॥ ६ ॥ एतद्दृष्टिर्यथा—‘समय’ इत्यादि, ‘समय’ युगपद्बहुत्क्रान्ताना-उत्पन्नाना सता तेषां-साधारणजीवाना ‘समय’-एककाल शरीरनिवृत्तिर्भवति, समक च पाणानग्रहण-प्राणानयोग्यपुद्गलोपादानम्, ततः समकम्-एककाल तदुत्तरकालभाविनायु-च्छ्वासनिघासौ ॥ १ ॥ तथा एरुस्य यदाहारादिपुद्गलाना ग्रहण तदेव चहूनामपि साधारणजीवानामवसेयम्, किमुक्तं भवति? यदाहारादिकमेको गृह्णाति शेषा अपि तच्छरीराश्रिता बहवोऽपि तदेव गृह्णन्तीति, तथा च यद् बहूनां ग्रहण तत्सङ्घ-पादेकत्र शरीरे समावेशादेकस्यापि ग्रहणम् ॥२॥ सम्प्रत्युक्तार्थोपसहारमाह—‘साधारण’ इत्यादि, सर्वेषामप्येकशरीराश्रिता ना जीवानामुक्तप्रकारेण यत्साधारण-साधारणः, सत्रे नपुसकतनिर्देशः आहार-आहारोऽप्युद्गलोपादानम्,

यच्च साधारणं प्राणोपाययोग्यपुद्गलोपादानमुपलक्ष्यमेतत् यौ साधारणबुद्ध्यासनिःश्वासौ या च साधारणा शरीरनिवृत्तिः एतत्साधारणजीवानां लक्षणम् ॥ ३ ॥ सम्प्रति गैथैकस्मिन्निगोदशरीरेऽनन्ता जीवाः परिणताः प्रतीतिपथमवतरन्ति तथा प्रतिपादयन्नाह—‘ जह अयगोलो ’ इत्यादि, यथा अयगोलो ध्मातः सन् तप्तपनीयसङ्काशः सर्वोऽग्निपरिणतो भवति तथा निगोदजीवान् जानीहि, निगोदरूपेऽप्यैकैकस्मिन् शरीरे तच्छरीरात्मकतयाऽनन्तान् जीवान् परिणतान् जानीहि ॥ ४ ॥ एवं च सति—‘ एगस्स ’ इत्यादि, एकस्य द्वयोस्त्रयाणां यावत्सहस्रयेथानां, वा शब्दादसहस्रयेथानां वा निगोदजीवानां शरीराणि द्रष्टुं न शक्यानि, कुतः इति चेत् ? उच्यते—अभावात्, न हेकादिजीवगृहीतानि अनन्तवनस्पतिशरीराणि सन्ति, अनन्तजीवपिण्डात्मकत्वात्तेषाम्, कथं तर्ह्युपलभ्यानि ? इत्यत आह—‘ दीसंति ’ इत्यादि, दृश्यन्ते शरीराणि निगोदजीवानां वादरनिगोदजीवानामनन्तानां न तु सूक्ष्मनिगोदजीवानाम्, तेषां शरीराणामनन्तजीवसङ्घातात्मकत्वेऽप्यनुपलभ्यस्वभावत्वात्, तथा सूक्ष्मपरिणामपरिणतत्वात्, अथ कथमेतदवसीयते निगोदरूपशरीरं नियमादनन्तजीवपरिणामाभिर्भोवितं भवतीति ? उच्यते—जिनवचनात्, तच्चेदम्—“ गोला य असंखिजा, असंखनिगोअओ इवइ गोलो । एकैकंमि निगोए, अणं तजीवा सुयेथव्वा ॥ १ ॥ ” ॥ ५ ॥ सम्प्रत्येतेषामेव निगोदजीवानां प्रमाणमभित्सुराह—‘ लोगागास ’ इत्यादि, एकैकस्मिन् लोकाकाशप्रदेशे एकैकं निगोदजीवं स्थापय, एवमेकैकस्मिन् आकाशप्रदेशे एकैकजीवरचनया मीयमाना अनन्तलोका—अनन्तलोकाकाशप्रदेशप्रमाणा निगोदजीवा भवन्ति ॥ ६ ॥ इति प्रज्ञापनाप्रथमपदवृत्तौ ४०० प्रतौ ३१ पत्रे ॥ ४ ॥

अत्र सूत्ररुचिबीजरुच्यधिगमरुचीनां स्वरूपं लिख्यते—

चो गुणमहिजतो, सुएग ओगाहई उ सम्मत्त । अंगेण धाहिरिण य, सो सुत्तरुद चि नायव्यो ॥ १ ॥ एगपण्येपाद्,
 पयाइ जो पत्तरई उ गम्मत्त । उदएण विद्धधिदु, सो धीयरुद चि नायव्यो ॥ २ ॥ सो होइ अभिगमरई, सुयणाण जस्स
 शरयणो दिट्ठ । एकारस अगाइ, पइल्लग दिट्ठिवाओ य ॥ ३ ॥ एतासां वृत्तिर्यया—' जो सुत्त ' इत्यादि, यः धरम्-
 अज्ञप्रविष्टमद्भचार वाऽधीयानस्तेन श्रुतेनाज्ञप्रविष्टेऽज्ञात्तेन वा सम्यक्त्वमवगाहते स द्यारुचिरिति ज्ञातव्यः । बीजरुचि-
 माह—' एगपण्येपाइ ' इत्यादि, एरुत्तेन प्रक्रमज्ञीयादीनामनेकानि पदानि प्राकृतत्वेन विगकिन्वत्ययादनेकेषु जीवा-
 रिषु पदेषु यः सम्यक्त्वमिति धर्मधर्मिणोरभेदोपचारात्सम्यक्त्वचानात्मा प्रसरति तुशब्दोऽप्यार्षार्थः प्रसरत्येव, कथं ?
 इत्याह—उदरु इव तैलमिन्दु, किमुक्त भवति ? यथा—उदकैकदेशगतोऽपि तैलमिन्दुः समस्तमुदकमाक्रामति तथैकदेशोत्प-
 न्नरश्मिरप्यात्मा तथाविधचयोपशमभावादशोषेषु तत्त्वेषु रुचिमान् भवति स एवंविधो बीजरुचिरिति तातव्यः । अधिगमत्-
 णिमाह—' सो होइ अहिगमरई ' इत्यादि, यस्य श्रुत्वज्ञानमर्थतो दृष्टमेकादशाज्ञानि, प्रतीर्णकमित्यत्र जातावेकत्वचनम्, ततोऽ-
 गमर्थ—प्रतीर्णकानि—उत्तराध्ययनादीनि दृष्टिवाद', चशब्दादुपाङ्गानि च, स भवत्यधिगमरुचिरित्यादि । इति प्रज्ञापनाप्रथम-
 पदयत्नृणौ ४०० श्रवौ ४४ पौ ॥ ५ ॥

अथ गर्भजमनुष्यसदृशा लिरयते—

मणुस्ताण भत्ते ! केवइया ओरालियसरीराण पन्नत्ता ? गोयमा ! दुविहा पन्नत्ता तजहा—चन्देअगा य मुणेअगा य,
 तत्थ ए जे ते वद्धेअगा ते ण सिय सत्तेजा सिय असत्तेजा, जहन्नपदे सत्तेजा सत्तेजाओ फोडाकोडीओ तिजमलपयस्स

उपरि चउजमलपयस दिङ्हा, अहव यं छट्टो वगो पंचमवगपडुप्पणो, अहव यं छन्नउच्छेयणगदाई रासी । उकोसपए असंखेजा, असंखेजाहिं उस्सप्पिणिओसप्पिणीहिं अवहीरंति कालतो, खेचतो ख्वपविखचेहिं मणुस्सेहिं सेठी अवहीरति, तीसे सेठीए आगासखेचेहिं अवहारो मग्गिजइ असंखेजा असंखेजाहिं उस्सप्पिणिओसप्पिणिहिं कालतो, खेचतो अंगुलपटमवग्गमूलं तइयवग्गमूलपडुप्पणं ॥ इति । वृत्तिर्यथा—मनुष्याणां वद्वान्यौदारिकशरीराणि स्यात्-कदाचित्सहृथेयानि कदाचिदसहृथेयानि, कोऽत्राभिप्रायः इति चेत् ? उच्यते-इह द्वये मनुष्या-गर्भव्युत्क्रान्तिकाः सम्मूर्च्छिमाश्च, तत्र गर्भव्युत्क्रान्तिकाः सदाऽवस्थायिनो, न स कश्चित्कालोऽस्ति यो गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यविरहितो भवति, सम्मूर्च्छिमाश्च कदाचिद्विद्यन्ते कदाचित् सर्वथा तेषामभावो भवति, तेषामुत्कर्षतोऽन्तर्मुहूर्त्तयुक्तत्वात्, उत्पत्त्यन्तरस्य चोत्कर्षतश्चतुर्विंशतिमुहूर्त्तप्रमाणत्वात्, ततो यदा सर्वथा सम्मूर्च्छिमा मनुष्या न विद्यन्ते किन्तु केवला गर्भव्युत्क्रान्तिका एव तिष्ठन्ति तदा स्यात्सङ्ख्येयाः, सङ्ख्येयानामेव गर्भव्युत्क्रान्तिकानां भावात्, महाशरीरत्वे प्रत्येकशरीरत्वे च सति परिमितबेत्तवर्तित्वात्, यदा तु सम्मूर्च्छिमास्तदाऽसङ्ख्येयाः सम्मूर्च्छिमानामुत्कर्षतः श्रेण्यसङ्ख्येयभागवर्त्तिनभःप्रदेशराशिप्रमाणत्वात्, तथा चाह—‘जहन्नपदे संखेजा’ इत्यादि, जघन्यपदं नाम यत्र सर्वस्तोका मनुष्याः प्राप्यन्ते, आह-किमत्र सम्मूर्च्छिमानां ग्रहणमुत गर्भव्युत्क्रान्तिकानाम् ? उच्यते—गर्भव्युत्क्रान्तिकानां तेषामेव सदाऽवस्थायितया सम्मूर्च्छिमविरहे सर्वस्तोकतया प्राप्यमाणत्वात्, उत्कृष्टपदे तुमथेषामपि ग्रहणम्, यदाह मूलटीकाकारः—“सेतराणां ग्रहणमुत्कृष्टपदे जघन्यपदे गर्भव्युत्क्रान्तिकानामेव केवलानां ग्रहण” मिति, अस्मिन् जघन्यपदे सहृथेया मनुष्याः, तत्र सहृथेयकं सहृथेयभेदभिन्नमिति न ज्ञायते कियन्तस्ते ?

इति विशेषेण निर्द्धारयति सहस्रयेयाः कोटीकोटाः, अथवा इदमन्यत् विशेषतर परिमाणम् ' तिजमलपयस्सुवरिं चउजमलपयस्स
 देट्टा ' इति, इह मनुष्यसहस्रयाप्रतिपादकान्येकोनत्रिंशदङ्कस्थानानि वच्यमाणाणि, तत्र समयपरिभाषयाऽष्टानामष्टानामङ्कस्था-
 नानां यमलपदमिति सङ्गा, चतुर्विंशत्या चाङ्कस्थानैस्त्रीणि यमलपदानि लब्धानि, उपरि पञ्चाङ्कस्थानानि तिष्ठन्ति, अथवा
 यमलपदमष्टभिरङ्कस्थानैस्ततश्चतुर्थं यमलपदं न ग्राह्यते तत उक्त त्रयाणां यमलपदानामुपरि पञ्चभिरङ्कस्थानैर्वर्द्धमानत्वात्,
 चतुर्थस्य च यमलपदस्याधस्तादिभिरङ्कस्थानैर्हीनत्वात् । अथवा द्वौ द्वौ वगा समुदितौ एक यमलपदम्, चत्वारो वर्गो समु-
 दिता द्वे यमलपदे, षट् वर्गोः समुदितास्त्रीणि यमलपदानि, अष्टौ वर्गोः समुदिताश्चत्वारि यमलपदानि, तत्र यस्मात्पक्षां वर्गाणां
 मुपरि वर्तन्ते तप्तमस्य च वर्गस्याधस्तात् तत उक्त त्रियमलपदस्योपरि चतुर्थेयमलपदस्याधस्तादिति, त्रियमलपदस्येति-वृत्तीयानां
 यमलपदानां समाहारस्त्रियमलपद तस्य, तथा चतुर्णां यमलपदानां समाहारश्चतुर्थेयमलपद, तस्य । सम्यगिति स्पष्टतरं सहस्रानामु-
 पदर्शयति—' अह्य ए छड्डो वगो पचमवगपडुप्पणो ' इति, अथवेति-प्रकारान्तरे 'ण'मिति चाक्यालङ्कारे षष्ठो वर्गं पञ्च
 मवर्गेण प्रत्युत्पन्नो-गुणित' सन् यावान् भवति तावत्प्रमाणा जयन्यपदे मनुष्याः, तत्रैकस्य वर्गं एक एव स च
 शृद्धिं न गत इति वर्गो न गत्यते, द्वयोर्वर्गश्चत्वार एव प्रथमो वर्ग ४, चतुर्णां वर्गः षोडश एव द्वितीयो
 वर्गः १६, षोडशानां वर्गं द्वे शते षट्पञ्चाशदधिके एव तृतीयो वर्गः २५६, द्वयोः शतयोः षट्पञ्चाशदधिकयोर्वर्गः
 पञ्चपटिः सहस्राणि पञ्चशतानि षट्त्रिंशदधिकानि एव चतुर्थो वर्ग ६५५३६, एतस्य वर्गश्चत्वारि कोटिशतानि एकोनत्रि-
 शत्कोटयः एकोनपञ्चाशत्तत्रा सप्तपटि सहस्राणि द्वे शते षण्णवत्यधिके एव पञ्चमो वर्ग ४२६४६६७२६६, उक्तश्च

“ चत्वारि य कोडिसया, अउणत्तीसं च होंति कोडीओ । अउण्णावाणं लक्खा, सच्छी चैव य सहस्सा ॥ १ ॥ दो य सया छषडया, पंचमवगो समासओ होइ । एयस्स क्तो वग्गो, छडो जो होइ तं वोच्छं ॥ २ ॥ ” एतस्य पञ्चमस्य वर्गस्य यो वर्गः स षष्ठो वर्गस्तस्य परिमाणम्—एकं कोटीकोटीशतसहस्रं चतुरशीतिः कोटीकोटीसहस्राणि चत्वारि सप्तपञ्च्यधिकानि कोटीकोटीशतानि चतुश्चत्वारिंशत्कोटिलक्षाणि सप्तकोटीसहस्राणि त्रीणि सप्तत्यधिकानि कोटिशतानि पञ्चनवतिर्लक्षाः एक-पञ्चाशत्सहस्राणि पद्मशतानि षोडशोत्तराणि १८४६७४०७३७०६५५१६१६, एष षष्ठो वर्गः । उक्तं च—“लखं कोडाकोडी, चउरासीई भवे सहस्साई । चत्वारि य सत्तडा, होंति सया कोडिकोडीयं ॥ १ ॥ चोयालं लक्खाई, कोडीयं सत्त चैव य सहस्सा । तिप्पिसया सत्तयरी, कोडीयं होंति नायब्बा ॥ २ ॥ पंचाणउई लक्खा, एकावाणं भवे सहस्साई । छस्सोलसुत्तर-सया, एसो छडो हवइ वग्गो ॥ ३ ॥ इति । एष षष्ठो वर्गः । पंचमवर्गेण गुण्यते च सति यावात् राशिर्भवति तावत्प्रमाणा जघन्यपदे मनुष्याः; ते चैतावन्तो भवन्ति—७६२२८१६२५१४२६४३३७५६३५४३६५०३३६, एतान्येको-नविंशदङ्कस्थानानि । एतानि च कोटाकोट्यादिद्वारेण कथमप्यभिधातुं न शक्यन्ते ततः पर्यन्तवर्तिनोऽङ्कस्थानादारभ्याङ्क-स्थानसङ्ग्रहमात्रं पूर्वपुरुषप्रणीतेन गाथाद्वयेनाभिधीयते—छ चिप्पि तिप्पि सुणं, पंचेव य नव य तिप्पि चत्वारि । पंचेव तिप्पि नव पंच सत्त तिप्पेव तिप्पेव ॥ १ ॥ चउ छ हो चउ एको, पण दो छक्किगो य अड्डेव । दो दो णव सत्तेव य, ठाणाई उवारी हुंताई ॥ २ ॥ ” अथवाऽयमङ्कस्थानप्रथमाक्षरसङ्ग्रहः “ छ ति ति सु पं ण ति च पं, ति य पं स ति ति च छ दो च ए । पं दो छ ए अ दो दु ण स, पढमक्खरसन्नियडाणा ॥ १ ॥ ” एतेषामेव एकोनविंशदङ्कस्थानानां पूर्वपुरुषैः पूर्वाङ्कैः परिसङ्ग्रहानां

छत्त तदुपदर्यते-तत्र चतुरशीतिल्लघाणि पूर्वाङ्ग, चतुरशीतिल्लघाश्चतुरशीतिल्लघैर्गुण्यन्ते ततः पूर्वं भवति, तस्य परिमाणम्-
 सप्ततिः कोटिलघाणि पदपंचाशत्कोटिसहस्राणि ७०५६०००००००००, एतेन भागो द्वियते, तत इदमागतम्-एकादश-
 पूर्वकोटीकोट्यो द्वाविंशतिः पूर्वकोटीलघाणि चतुरशीतिः पूर्वकोटीसहस्राणि अष्टादशोत्तराणि पूर्वकोटिशतानि, एकाशीतिः
 पूर्वलघाणि पञ्चनवतिः पूर्वसहस्राणि त्रीणि पदपञ्चाशदधिकानि पूर्वशतानि, प्रत ऊर्ध्वं पूर्वमार्गो न लभ्यते ततः पूर्वोद्भिर्भाग-
 हरण, तत्रेदमागतम्-एकविंशतिः पूर्वोद्भिलघाणि सप्ततिः पूर्वोद्भिसहस्राणि पद एकोनपञ्चदधिकानि पूर्वोद्भिशतानि, तत ऊर्ध्वं
 चेदमन्यदुद्धरितमवतिष्ठते-त्र्यशीतिल्लघाणि पञ्चाशत्सहस्राणि त्रीणि शतानि पदत्रिंशदधिकानि मनुष्याणामिति
 ११२२८११८२१२५३५६ । २१७०६५६ । ८३५०३३६ । तथा च पूर्वाचार्यप्रणीता अत्र गाथा ---“ मणुयाण
 जहृणपदे, एकारसपुण्यकोडिकोडीओ । वावीसकोडिलक्खा, कोडिसहस्साइ जुलसीई ॥ १ ॥ अद्वेव य कोडिसया, पुव्वाण
 दसुत्तरा तओ होति । एकासीई लक्खा, पचाणउई सहस्साइ ॥ २ ॥ छप्पन्ना तिन्निस्सया, पुव्वाण पुव्ववणिया अण्णे । एत्तो
 पुव्वगाइ, इगाइ अहियाइ अण्णाइ ॥ ३ ॥ लक्खाइ एगवीस, पुव्वगाण सयरी सहस्साइ । छचेवेगुण्णा, पुव्वगाण सया होति
 ॥ ४ ॥ तेसीइ सयसहस्सा, पणास खलु भवे सहस्साइ । तिन्नि सया छत्तीसा, एवइया अविगला मणुया ॥ ५ ॥ इति ।
 इमामेव सहस्रानां विशेषोपलम्भनिमित्तं प्रकारान्तरेणाह---‘ अहव ण छन्नउइ च्छेयणगदाई रासी ’ इति, ‘ अहव ण ’ ति
 प्राग्वत् पणवतिच्छेदनकानि यो राशिर्देदाति स पणवतिच्छेदनकदायी राशिः, किमुक्त भवति? यो राशिर्छेदनाद्धेन छिद्यमानः
 पणवति वारान् छेद सहेते पर्यन्ते च सकलमेक रूप पर्यवसित भवति स पणवतिच्छेदनकदायी राशिरिति, क

पुनरेवंविध इति चेत् ? उच्यते-एष एव षष्ठो वर्गः पञ्चमवर्गगुणितः, कोऽत्र प्रत्यय इति चेत् ? उच्यते-इह प्रथमवर्गशिष्ट-
 घमानो द्वे छेदनके ददाति, तद्यथा-प्रथमच्छेदनकं द्वौ द्वितीयमेकमिति, द्वितीयो वर्गश्चत्वारि च्छेदनकानि, तत्र प्रथममष्टौ,
 द्वितीयं चत्वारः तृतीयं द्वौ चतुर्थमेक इति । एवं तृतीयो वर्गोऽष्टौ छेदनकानि त्रयच्छति, चतुर्थः षोडश, पञ्चमो द्वात्रिंशत्
 षष्ठुःषष्टिः, स चैवं पञ्चमवर्गेण गुणितः षष्वतिः, कथमेतदवसेयमिति चेत् ? उच्यते-इह यो यो वर्गो येन येन वर्गेण गुर्यते
 तत्र तत्र तयोर्द्वयोरपि छेदनकानि प्राप्यन्ते, यथा-प्रथमवर्गेण गुर्यते द्वितीयवर्गे षट्, तथाहि-द्वितीयो वर्गः षोडशलक्षणाः
 प्रथमवर्गेण चतुःश्लक्षणेण गुर्यते जाता चतुःषष्टिः, तस्याः प्रथमं छेदनकं द्वात्रिंशत्, द्वितीयं षोडश, तृतीयमष्टौ, चतुर्थं
 चत्वारः, पञ्चमं द्वौ, षष्ठमेक इति, एवमन्यत्रापि भावनीयम् । तत्र पञ्चमवर्गे द्वात्रिंशच्छेदनकानि, षष्ठे चतुःषष्टिः, ततः
 पञ्चमवर्गेण षष्ठे वर्गे गुणिते षष्वति छेदनकानि प्राप्यन्ते । अथवा एकं रूपं स्थापयित्वा ततः षष्वतिवारान् द्विगुणद्वि-
 गुणीक्रियते कृतं च सद्यदि तावत्प्रमाणो राशिर्भवति ततोऽवसातव्यमेव षष्वतिच्छेदनकदायी राशिरिति । तदेवं जघन्यपद-
 मभिहितं, इदानीमुत्कृष्टपदमाह-‘ उक्तोसप ए असंखेजा ’ इत्यादि, उत्कृष्टपदे ये मनुष्या भवन्ति तेऽसंख्येयाः, तत्रापि कालतः
 परिमाणचिन्तायां प्रति समयमेकैकमनुष्यापहारे सामस्येनासंख्येयाभिरुत्सर्पिण्यवसर्पिणीभिरपह्रियन्ते, क्षेत्रतो रूपे प्रचिते
 मनुष्यैरेका श्रेणिः परिपूर्णाऽपह्रियते, किमुक्तं भवति ?-उत्कृष्टपदे ये मनुष्यास्तेषु मध्ये एकास्मिन्नसत्कल्पनया रूपे प्रचिते
 सकलाऽपि श्रेण्यैरेकाऽपह्रियते, तस्याश्च श्रेणेः क्षेत्रकालाभ्यामपहारमार्गणा कालतस्तावदसंख्येयाभिरुत्सर्पिण्यवसर्पिणीभिः
 क्षेत्रतोऽञ्जुलप्रथमवर्गमूलं तृतीयवर्गमूलप्रत्युत्पन्नम्, किमुक्तं भवति ?-अञ्जुलमात्रक्षेत्रप्रदेशराशिरसत्कल्पनया षट्पञ्चाशदाधिक-

पोडशलचण ततस्तृतीपनर्गमूलनासत्कल्पनया द्विकलचणेन गुणयते, गुणिते च सति यावान् प्रदेशराशिर्मवति असत्कल्पनया द्वात्रिंशदवावत्प्रमाणं एतद्वैरपाद्रियमाणा यावत् श्रेणिनिष्ठाभियत्ति तावन्मनुष्या अपि निष्ठासुपयान्ति, आह-कथमेकस्याः श्रेण्येथोक्तप्रमाणैः एतद्वैरपद्रियमाणाया असह्येया उत्सर्पियवसर्पिण्यो लगन्ति ? उच्यते-चेत्रस्यातिद्वचमत्वात्, उक्तं च सूत्रेणपि “ सुदुमो य होइ कालो, ततो सुदुमयर हवइ खेच । अगुलसेढीमेत्ते, उसप्पिण्णियो असखिजा ॥ १ ॥ ” इति प्रज्ञापनाद्वादशपदसूत्रो ४४० प्रती २१५ पत्रे ॥ ६ ॥

अथादर्शादी स्वच्छे वस्तुनि यत्प्रतिबिम्ब दृश्यते तत्किमात्मक ? इति निर्ययो लिख्यते—

अदाय पेहमाणे मणूसे किं अदाय पेहति अत्ताण पेहइ पलिभाग पेहइ ? गोयमा ! अदाय पेहति नो अप्पाण पेहति पलिभाग पेहति, एव एतेण अभिलोनेण असिं मणिं दुद्ध पाणिं तेद्ध पाणिं वस ॥ इति ॥ घृत्तिर्यथा—‘ अदाय पेहमाणे ’ इत्यादि, ‘ अदाय ’ इति आदर्शं ‘ पेहमाणे ’ इति प्रेच्यमाणो मनुष्यः किमादर्शं प्रेच्यते आहोस्विदात्मानम् ? अत्रात्मशब्देन शरीरमभिगृह्यते, उत ‘ पलिभाग ’ इति प्रतिभाग-प्रतिबिम्बम् ? मगगानाह-आदर्शं तावत्प्रेचत एव, तस्य स्फुटरूपस्य यथावस्थिततया तेनोपलम्भात्, आत्मान-आत्मशरीर पुनर्न पश्यति, तस्य तत्राभावात्, स्वशरीर हि स्वात्मनि व्यवस्थित नादर्शं, ततः कथमात्मशरीर च तत्र पश्येदिति ? प्रतिभाग-स्वशरीरस्य प्रतिबिम्ब पश्यति । अथ किमात्मक प्रतिबिम्बम् ? उच्यते-छायापुद्गलात्मकम्, तथा हि-सर्गमैन्द्रियक वस्तु स्थूल चयापचयधर्मक रश्मिबन्ध, रश्मय इति छायापुद्गला व्यवह्रियन्ते, ते च छायापुद्गलाः प्रत्यक्षत एव सिद्धा, सर्वस्यापि स्थूलवस्तुनश्चाया अच्यक्षत प्रतिप्राप्तिप्रतीतिः । अन्यच्च यदि

स्थूलवस्तु व्यवहिततया दूरस्थिततया वा नादर्शादिष्ववगाढरश्मिर्भवति, ततो न तत्र तत् दृश्यते तस्मादवसीयते सन्ति छायाः पुद्गला इति, ते च छायापुद्गलात्तत्सामग्रीवशाद्विचित्रपरिणमनस्वभावाः, तथा हि—ते च छायापुद्गला दिवा वस्तुन्य-
 मास्वरे प्रतिगताः सन्तः स्वसम्बन्धिद्रव्याकारमाधिभ्राणाः श्यामरूपतया परिणमन्ते निशि तु कृष्णभाः. एतच्च प्रसरति दि-
 वसे सूर्यकरनिकरे निशि तु चन्द्रोद्योते प्रत्यक्षत एव सिद्धम् । त एव छायापरमाण्व आदर्शादिभारवद्रव्यप्रतिगताः सन्तः
 स्वसम्बन्धिद्रव्याकारमादधाना यादृग्वर्णः स्वसम्बन्धिनि द्रव्ये कृष्णो नीलः सितः पीतो वा तदाभाः परिणमन्ते, एतदप्या-
 दर्शादिष्वध्यक्षतः सिद्धम्, ततोऽधिकृतसूत्रेऽपि ये मनुष्यस्य छायापरमाण्व आदर्शमुपसङ्गम्य स्वदेहवर्णतया स्वदेहाकारतया
 च परिणमन्ते, तेषां तत्रोपलब्धिर्न शरीरस्य, ते च प्रतिविम्बशब्दवाच्याः, अत उक्तं—न शरीरं पश्यति किं तु प्रतिभागमिति,
 न चैतत्स्वमनीपिकाविजृम्भतम्, यत उक्तमागमे—“सामा उ दिया छाया, अभ्रासुरगता निसिं तु कालाभा । सा चैव
 भासुरगया, सदेहवणा मुखेयव्वा ॥ १ ॥ जे आदरिसस्सन्तो, देहावयवा हवंति संकंता । तेसिं तत्थुवलद्धी, पगासजोगा न इय-
 रेसिं ॥ २ ॥” मूलटीकाकारोऽप्याह—“यस्मात्सर्वमेव हि ऐन्द्रियकं स्थूलं द्रव्यं चयापचयधर्मकं रश्मिच भवति, यतश्चाद-
 र्शादिषु छाया स्थूलस्य दृश्यतेऽवगाढरश्मिनः न चानवगाढरश्मिनः, ततः स्थूलद्रव्यस्य कस्यचिद्दर्शनं भवति न चान्तरितं
 दृश्यते किञ्चित् अतिदूरस्थं वा, अतः ‘पलिभागं’ प्रतिभागं ‘पेहति’ पश्यतीति” । एवमसिमण्यादिविपयाण्यापि षट्(सप्त)सूत्राणि
 भावनीयानि । सूत्रपाठोऽप्येवम् “असिं पेहमाणे मणूसे किं असिं पेहइ अत्ताणं पेहइ पलिभागं पेहइ ? गोयमा ! नो असिं
 पेहइ नो अप्पाणं पेहइ पलिभागं पेहइ ।” इत्यादि । इति श्रीप्रज्ञापनापञ्चदशपदसूत्रवृत्तौ प्रथमोद्देशके ४०० प्रतौ ॥ ७ ॥

अथ यस्माद्दण्डकात्समागतस्तीर्थकरादित्त्व लभते तद्विल्यते—
 रयण्यप्यभापुढवीनिरइए ण भते ! रयण्यप्यभापुढवीनिरइएहितो अणतर उचट्टिचा उचट्टिचा लभेजा ?
 गोयमा ! अर्थेगइए लभेजा अर्थेगइए नो लभेजा, से केणट्टेण भत ! एव उचति अर्थेगइए
 लभेजा अर्थेगइए णो लभेजा ? गोयमा ! जस्स ण रयण्यप्यभापुढवीनिरइयस्स तित्थगरनामगोधाइ कम्माइ चद्धाइ
 पुट्ठाइ निघचाइ कडाइ पट्टवियाइ निविट्ठाइ अभिनिविट्ठाइ अभिसमाणागयाइ उदिष्साइ णो उवसताइ भवति, से ण
 रयण्यप्यभापुढवीनिरइए रयण्यप्यभापुढवीनिरइएहितो अणतर उच्चट्टिचा तित्थगरत्त लभेजा, जस्स ण रयण्यप्यभापुढवीनिरइयस्स
 तित्थगरणामगोयाइ णो चद्धाइ जाव णो उदिष्साइ उवसताइ भवति से ण रयण्यप्यभापुढवीनिरइए रयण्यप्यभापुढ
 वीनिरइएहितो अणतर उच्चट्टिचा तित्थगरत्त णो लभेजा, से तेणट्टेण गोयमा ! एव बुच्चइ अर्थेगइए लभेजा, अर्थेगइए
 णो लभेजा ! एव सक्करप्यभा जाव बालुयप्यभापुढवीनिरइएहितो तित्थगरत्त लभेजा । पकप्यभापुढवीनिरइए ण भते ! पकप्य-
 भापुढवीहितो अणतर उच्चट्टिचा तित्थगरत्त लभेजा ? गोयमा ! णो इणट्टे समट्टे, अतकिरिय पुण करेजा । धूमप्यभापुढवी-
 नेरइए ण पुच्छा, गोयमा ! णो इणट्टे समट्टे सच्चविरिति पुण लभेजा । तमप्यभापुढवी पुच्छा, गोयमा ! णो इणट्टे समट्टे विरयाविरइ
 पुण लभेजा । अहे सत्तमाए पुच्छा, गोयमा ! णो इणट्टे समट्टे सम्मत्त पुण लभेजा । असुरकुमारस्स पुच्छा, गोयमा ! णो
 इणट्टे समट्टे अतकिरिय पुण करेजा । ण्य निरतर जाव आउकाइए । तेउकाइए ण भते ! तेउकाइएहितो अणतर उच्चट्टिचा
 उवअजा ? गोयमा ! णो तिणट्टे समट्टे केवलपन्नत्त धम्म लभेजा सवणयाए, एव वाउकाइए वि । वणस्सतिकाइए ण पुच्छा,
 गोयमा ! णो तिणट्टे समट्टे अंतकिरिय पुण करेजा, वेइदियतेइदियचउरिदिए ण पुच्छा, गोयमा ! णो तिणट्टे समट्टे मणप-

ज्ञवशाणं पुण उप्पाडेजा, पंचिदियतिरिक्खजौणियमणुस्सवाणमंतरजोइसिए णं पुच्छा, गोयमा ! गो तिण्ठे सम्हे अंतकि-
 रियं पुण करेजा, सोहम्मगदेवे णं भंते ! अणंतरं चयं चइत्ता तित्थगरत्तं लभेजा ? गोयमा ! अत्थेगइए लभेजा अत्थेगइए
 गो लभेजा, एवं जहा रयणप्पभापुढवीनरइए एवं जाव सव्वहुसिद्धदेवे ॥ इति । द्युत्तिर्यथा—' रयणप्पभापुढवीनरइए णं
 भंते ! ' इत्यादि सुगमम् । नवरं बद्धानि-सूचीकलाप इव सूत्रेण प्रथमतो बद्धमात्राणि तदनन्तरं अक्षिसंपर्कानन्तरं सकृत् घ-
 नकुडितसूचीकलापवत्स्पृष्टानि, निधत्तानि—उद्धर्तनापवर्तनावर्जशेषकरणयोग्यत्वेन व्यवस्थापितानीति भावार्थः, कृतानि-
 निकाचितानि-सकलकरणयोग्यत्वेन व्यवस्थापितानीत्यर्थः, प्रस्थापितानि-मनुष्यगतिपञ्चेन्द्रियजातित्रसवादरपर्याप्तसुभगादेय-
 यशःकीर्त्तिनामसहोदयत्वेन व्यवस्थापितानीति भावः, निविष्टानि-तीव्रानुभावजनकतया स्थितानि, अभिनिविष्टानि-विशिष्टवि-
 शिष्टराध्यवसायभावतोऽतितीव्रतमानुभावजनकतया व्यवस्थितानि, अभिसमन्वागतानि-उदयाभिमुखीभूतानि, उदीर्णानि-
 विपाकोदयमागतानि, नोपशान्तानि-न सर्वथाऽभावमापन्नानि निकाचिताद्यवस्थोद्रेकरहितानि वा न भवन्ति, शेषं समस्तमपि
 कंठ्यम् । एवं शर्कराप्रभावालुकाप्रभाविषये अपि सूत्रे वक्तव्ये । पङ्कप्रभाप्रथिवीनैरयिकः ततोऽनन्तरमुद्धृतः तीर्थकर्त्तृत्वं न
 लभते अन्तक्रियां पुनः कुर्यात्, धूमप्रभाप्रथिवीनैरयिकोऽन्तक्रियामपि न करोति सर्वविरतिं पुनर्लभते । तमःप्रभा-
 प्रथिवीनैरयिकः सर्वविरतिमपि न लभते विरताविरति-देशविरतिं पुनर्लभते । अधःसप्तमपृथिवीनैरयिकस्तामपि देशविरतिं न
 लभते यदि परं सम्यक्त्वमात्रं लभते । असुरादयो यावद्धनस्पतिकाया अनन्तरमुद्धृतास्तीर्थकर्त्तृत्वं न लभन्ते, अन्तक्रियां
 पुनः कुर्युः, वसुदेवचरिते पुनर्नर्गकुमारेभ्योऽप्युद्धृतोऽनन्तरमैरावतक्षेत्रेऽस्यामेवावसापिण्यां चतुर्विंशतितमस्तीर्थकर उपदर्शितः,

तदत्र तत्र केवलिनो विदन्ति । तेजोवायवोऽन्तरमुधृता अन्तक्रियामपि न कुर्वन्ति मनुष्येषु तेपामानन्तर्येणोत्पादाभावात्, अपि च ते तिर्यच्छूतपन्ना केवलिप्रज्ञस धर्म श्रवणतया लभेरन्, न तु बोधत इत्युक्तं प्राक् । घनस्पतिकायिका अनन्तरमुधृतास्तीर्थकरत्व न लभन्ते, अन्तक्रिया पुन कुर्षुः । द्वित्रिचतुरिन्द्रिया अनतरमुधृतास्तामपि न कुर्वन्ति, मन पर्यवज्ञानपुनरुत्पादयेयुः । तिर्य रूपञ्चेन्द्रियमनुष्यव्यन्तरज्योतिष्का अनन्तरमुधृतास्तीर्थकरत्व न लभन्ते, अन्तक्रियां पुन कुर्षुः । सौधर्मादय सर्वाथिसिद्धिपर्यवसाना (रत्नप्रभा) नैरथिकवद्भक्तव्या । इति प्रज्ञापनाया विशतितमपदसूत्रद्वयौ ५३२ प्रती ३८० पत्रे ॥८॥

अथानतदेवस्य तैजसशरीरावगाहना यथाऽहुलासह्वथेयभागप्रमाणमात्रा भवति, तथा लिख्यते—

आरण्यदेवस्त ए भते ! मारणतियसमुघाएण समोहयस्स तेयासरीरस्स के महालिया सरीरोगाहणा पन्नत्ता ? गोयमा ! सरीरप्पमाणमेत्ता निक्खभवाहल्लेण आयामेण जहन्नेण अगुलस्स असपेज्जइभाग उक्कोसेण जाव अहोलोइयगामा तिरिय जाव मणुस्सरत्ते उट्टु जाव अच्चुओ कप्पो । एव आरण्यदेवस्स अच्चुयदेवस्स वि एव चैव, णवर उट्टु जाव सयाइ विमाणाइ ॥ इति ॥ दृत्तिर्यथा—अथानतदेवस्यापि जघन्यतोऽहुलासह्वथेयभागप्रमाणा तैजसशरीरावगाहना, नन्वानतादयो देवा मनुष्येष्वेवोत्पद्यन्ते मनुष्याश्च मनुष्येष्वेव एवेति कथमहुलासह्वथेयभागप्रमाणा ? उच्यते—इह पूर्वे (भव) सम्बन्धिनीं मनुष्यखियमन्येन मनुष्येणोपभुक्तामानतदेवः कथनाप्यवधिज्ञानत उपलभ्यासन्नमृद्युतया विपरीतभावत्वात् सत्त्वचरितवैचिन्यात् कर्मगतेरचिन्त्यत्वात् कामधृत्तेर्मलिनत्वाच्च, उक्तं च—“ सत्त्वाना चरित चित्र, विचित्रा कर्मणा गतिः । मलिनत्व च कामाना, दृत्तिः पर्यन्तदारुणा ॥ १ ॥ ” इति गाढानुरागादिहागत्य नकुलोपगूढा तां परिष्वज्य तदवाच्यप्रदेशे स्वावाच्य

प्रदेशं प्रच्छिप्यातीव मूर्च्छितः स्वायुःक्षयात्कालं कृत्वा यदा तस्या एव गर्भे मनुष्यबीजे मनुष्यत्वेनोत्पद्यते, मनुष्यबीजं च जघन्यतोऽन्तर्गृह्यते उत्कृष्टतो द्वादश सुहृत्तीन् यावदवतिष्ठते, उक्तं च—“ मणुस्सबीए णं भंते ! कालतो केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! जहन्नेणं अंतोसुहुत्तं उक्कोसिणं बारस सुहुत्ता ” इति । ततो द्वादशसुहृत्तोभ्यन्तरे उपयुक्तां परिष्वज्य मृतस्य तत्रैवोत्पत्तिर्मुष्यत्वेन द्रष्टव्या, उत्कर्षतोऽधो यावदधोलौकिका ग्रामाः, तिर्यग् यावन्मनुष्यक्षेत्रं, उद्धर्व यावदच्युतकल्पस्तावदवसेया, कथं इति चेत् ? उच्यते—इह यदाऽऽनतदेवः कस्याप्यन्यस्य देवस्य निश्रया अब्युतकल्पं गतो भवति, स च तत्र गतः सन् कालं कृत्वाऽधोलौकिकग्रामेषु यदि वा मनुष्यक्षेत्रपर्यन्ते मनुष्यत्वेनोत्पद्यते तदा लभ्यते । इति । श्रीप्रज्ञापनैकाविंशतितमपद-सूत्रदृत्तौ ५३२ प्रतौ ४०१ पत्रे ॥ ६ ॥

अथ यः केवलिशरीराज्जीवविराधनामवश्यंभाविनीमपि सर्वथा न स्वीकुरुते तं प्रत्युच्यते—अरे भद्रक ! त्वया तावदुच्यते केवलि हि श्वासोच्छ्वासनिषेधोन्मेषादिकमपि तत्रैव कुरुते यत्राचिन्ना वायुकायादयः स्युः, यद्ययमेवं नियमः स्यात्तदा मार्गेऽपि निजीवे एव गच्छत्ययमपि नियमः स्यात् तथा च न दृश्यते, यतः केवली मार्गे गच्छंस्त्रसाकुलां भूमिमवलोक्य जन्तुरन्तानिमित्तमुल्लङ्घनप्रलङ्घनादिकमपि करोतीति शास्त्रेऽभिहितम्, ततोऽवसीयतेऽचित्तवायुकायादावेव श्वासोच्छ्वासादिकं कुर्यादियमपि नियमो नास्ति, निजीवे एव अचित्तजल एव मार्गे गच्छत्ययमपि नियमोऽनैकान्तिक एवासैद्धान्तिकश्च, केवलं काययोगव्यापारपाल्यजीवरक्षायै उल्लङ्घनप्रलङ्घनादिकं कायव्यापारं करोति । अशक्यरक्षांस्तु तान् जानन्नपि चलोपकरणतया किं करोतु ? किञ्च-त्रसाकुलां भूमिमवलोक्य उल्लङ्घनप्रलङ्घनादिकं कायव्यापारं कुर्यादित्यत्रैवं त्रसरक्षैव कृता भवति, नतु

जलाघातुले मार्गे स्थावराणामिति त्रसग्रहणमित्यल प्रसङ्गेन वृद्धवाक्यमेव प्रमाणम् । केवलिनामुल्लङ्घनप्रलङ्घनादिव्यापार-
विपरो द्रष्टव्यती यथा—

से ए भते ! तदा समुगायगए सिञ्चति बुद्धइ मुचति परिनिव्वाति सब्बदुक्खाणमत करोति ? गोयमा ! नो इण्हे
समडे, से ए ततो पडिनियत्तति पडिनियत्तिता ततो पच्छा मणजोगपि जुजति वयजोगपि जुजति कायजोगपि जुजति ॥
इति । दृष्टिर्था--' से ए मते ! ' इत्यादि, स भदन्त ! केवली तथा दण्डकपाटादिक्रमेण समुद्घात गत सन् सिद्धयति-
निष्ठितार्थो भवति, स च वर्तमानसामीप्ये वर्तमानवद्धा (३-३-१२१ पाणिनौ) इति वचनात् सेत्स्यन्नपि व्यवहारत उच्यते ।
तत आह-बुद्ध्यते-अगच्छति केवलज्ञानेन यथाऽह निश्चयतो निष्ठितार्थो भविष्यामि निःशेषकर्माशापगत तत आह-
मुच्यतेऽशेषकर्माशे इति गम्यते, मुच्यमानश्च कर्माणुवेदनापरितापरहितो भवति, तत आह-परिनिर्वाति-सामस्त्येन शीती-
भवति । समस्तमेतदेकेन पर्यायेण स्पष्टयति सर्वदुःखानामन्त करोतीति, मगवानाह-गौतम ! नायमर्थः समर्थः-नायमर्थः
सन्नतो यत्समुद्धात गत सन् सर्वदुःखानामन्त करोतीति, योगनिरोधस्याध्याप्यकृतत्वात्, सयोगस्य च वक्ष्यमाणयुक्त्या सिद्धय
मायदिति भावः, तत किं करोति ? अत आह--' से ए ' इत्यादि, सोऽधिष्ठतसमुद्धातगत एमिति वाक्यालङ्कारे, ततः
समुद्धातात्प्रतिनिवर्त्तते, प्रतिनिवर्त्त च तत प्रतिनिर्त्तनात्पश्चादनन्तर मनोयोगमपि वाग्योगमपि काययोगमपि युनक्ति-व्या-
पारयति, यत स मगवान् मन्धारणीयकर्मसु नामगोत्रवेदनीयेषु अचिन्त्यमाहात्म्यसमुद्धातशत प्रभूतेष्वप्युपा सह समी-
कृतेष्वपि अन्तर्मुहूर्त्तमाविपरमपदत्वतस्तस्मिन् काले यद्यनुत्तरोपपातिकादिना देवेन मनसा पृच्छयते तर्हि प्रश्नव्याकरणाय

मनःपुद्गलान् गृहीत्वा मनोयोगं युनक्ति, तमपि सत्यं असत्यामृषारूपं वा, मनुष्यादिना च प्रष्टोऽप्रष्टो वा कार्यवशतो वागपुद्गलान् गृहीत्वा वाग्योगं युनक्ति, तमपि सत्यं असत्यामृषा वा न शेषान् वाङ्मनसोर्योगान्, वीणरागादित्वात् । आगमनादौ चौदारिककाथयोगम्, तथा हि—भगवान् कार्यवशतः कुतश्चित्स्थानाद्विचचिते स्थाने आगच्छेत् यदिवा कापि गच्छेत् अथवा तिष्ठेत् ऊर्ध्वस्थानेन वाऽवातिष्ठेत् निपीदेत् वा तथाविधश्रमापनयनाय त्वग्वर्चनं वा कुर्यात्, अथवा विचचिते स्थाने तथाविधसम्पात्तिसत्त्वाकुलां भूमिमवलोक्य तत्परिहाराय जन्तुरचानिचमुल्लङ्घनं प्रलङ्घनं वा कुर्यात्, तत्र सहात्पादविज्ञेयान्मनागधिकतरः पादविज्ञेयः उल्लङ्घनं, स एवाधिकतरः प्रलङ्घनं, यदिवा प्रातिहारिकपीठफलकशय्यासंस्कारकं प्रत्यर्पयेत्—यसादानीतं तस्मै समर्पयेत् । इह भगवताऽऽर्ष्यशयोमेन प्रातिहारिकपीठफलकादीनां प्रत्यर्पणमेवोक्तं ततोऽवसीयते नियमादन्तर्मुहूर्त्तवशेषपायुष्क एवावर्जीकरणादिकमारभते न प्रभूतविशेषपायुष्कः, अन्यथा ग्रहणस्यापि सम्भवाच्चदप्युपादीयेत एतेन, यदाहुरेके—जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तवशेषे समुद्धातमारभते उत्कर्षतः षट्सु मासेषु शेषेष्विति तदपास्तं द्रष्टव्यम्, षट्सु मासेषु कदाचिदपान्तराले वर्षाकालसम्भवाच्चन्निमित्तं पीठफलकादीनामादानमप्युपपद्येत न च तत्सूत्रसम्मत्तमिति तत्प्ररूपणमुद्धृतमवसेयम् । इति ब्रह्मपनापट्टत्रिंशत्तमपदसूत्रवृत्तौ ४०० प्रतौ ३९३ पत्रे ॥ १० ॥

अपरं च यदि सयोगिकेवलिनः केवलयोगप्रत्ययं विराधनामात्रमपि न स्यात्तर्हि तत्र निश्चयतः सर्वसंवररूपं सर्वोत्तमं चारित्रं न भवतीति को हेतुः ? तच्च शैलेश्यवस्थायां योगनिरोधे सत्येव सर्वसंवररूपं सर्वोत्तमं चारित्रमुक्तम् । तथा हि—

ईसिं हस्संपंचक्खरुच्चारणद्वाए असंखेजसमहयं अंतोमुहुत्तियं सेलेसि पडिवज्जइ ॥ इति ॥ वृत्तिर्यथा—' ईसिं ' ति स्तोत्र-

काल शैलेशी प्रतिपद्यते इति सम्बन्ध', कियता कालेन त्रिशिष्टा इत्यत आह-ऋस्वपश्चात्तरोच्चारणादद्या, किमुक्त भवति ? नाति-
 द्रुत नातिविलम्बित किंतु मध्यमेन प्रकारेण यावता कालेन उन्नयनम इत्येवरूपाणि पश्चात्तराण्युच्चार्यन्ते तावता कालेन
 त्रिशिष्टामिति, एतावान् काल किं समयप्रमाण ? इति निरूपणार्थमाह--असह्यथेयसामयिका-असह्यथेयसमयप्रमाणात्,
 यथासह्येयसमयप्रमाण तत्र जघन्यतोऽप्यन्तर्मुहूर्त्तप्रमाण तत एपाऽप्यन्तर्मुहूर्त्तप्रमायेति व्यापनायाह-आन्तर्माहूर्त्तिकी शैले-
 शीमिति, शील-चारित्र तत्रेह निश्चयत सर्वसवरूप तद्ब्राह्म तस्यैव सर्वोत्तमत्वात्, तस्यैशः शीलेश, तस्य याऽवस्था सा
 शैलेशी, ता प्रतिपद्यते, तदानीं च ध्यान ध्यायति व्यवच्छिन्नक्रियमप्रतिपाति, उक्तं च--" सीलं च समाहाण, निच्छयश्चो
 सव्यसगो सो य । तस्सेसो भिलिसो, सेलेसी होइ तदन्तथा ॥ १ ॥ हस्तवखरइ मज्जेण, जेण कालेण पच भण्णति । अच्छइ
 सेलेमिगतो, तचियमित्त तओ काल ॥ २ ॥ तणुरेहारभाओ, ज्ञायइ सुहुमकिरियानियड्ढि सो । वोच्छिन्नकिरियमप्यडिवाइ
 सेलेमिकालमि ॥ ३ ॥ " इति श्री प्रज्ञापनापट्टत्रिशत्तमपदसूत्रधृत्तौ ५३० प्रती ५३० पत्रे ॥ ११ ॥

॥ इति श्रीमद् रुन्वरभूपालविशालचिन्तालवालनिर्वर्तितृपुपरसालसालातिशालिशीलजगद्गुरुमद्वारकश्रीहीरविजयस्वरिशिष्यो-
 पाध्यायश्रीकीर्त्तित्विजयगणिसमुच्चिते श्रीविचाररत्नाकरे मध्यभागे श्रीप्रज्ञापनाविचारनामा चतुर्थेऽंशे ॥

यस्यानुमानेन जगत् समस्त, शस्तप्रशस्त नरिवर्त्ति नित्यम् । त जैनधर्म सतत श्रयामो, व्यामोहवल्लीगजराजशावम् ॥ १ ॥

अथ क्रमायाता श्रीजम्बूद्वीपप्रजाप्तिविचारा लिख्यन्ते-नत्र यावद्वर्षपर्यायस्य साधोर्येदाचारादिश्रुतमध्याप्य तस्मिन्व्यते--
 योगो-अनमरस्ततः प्रस्तुतोपाङ्गस्य दाने कोऽवसरः ? इति, उच्यते-उपाङ्गस्वाङ्गार्थानुवादकृतयाऽङ्गसामीप्येन वर्त्तमानाद्य

एवैतदीयाङ्गस्यावसरः स एवास्यापीति, तत्रावसरस्र्चिका इमा गाथाः—“ तिवरिसपरिथायस्स उ, आयापकप्पनामज्झयणं । चउवरिसस्स य सम्मं, स्र्अगडं नाम अंगं ति ॥ १ ॥ दसकप्पव्ववहारा, संवच्छरपणगदिक्खियस्सेव । ठाणं समवाओ वि य, अंगे ते अट्टवासस्स ॥ २ ॥ दसवासस्स विवाहो, एगारसवासगस्स य इमे उ । खुट्ठिअविमाणमाई, अज्झयणा पंच नायव्वा ॥ ३ ॥ बारसवासस्स तहा, अरुणोवायाइ पंच अज्झयणा । तेरसवासस्स तहा, उट्टाणसुआइया चउरो ॥ ४ ॥ चउदसवासस्स तहा, आसीविसभावणं जिणा विति । पन्नरसवासगस्स य, दिट्ठीविसभावणं तह य ॥ ५ ॥ सोलसवासाइसु य, एगुतरबुट्ठिएसु जहसंखं । चारणभावणमहसुविण-भावणा तेअगिणिसग्गा ॥ ६ ॥ एगूणवीसगस्स उ, दिट्ठीवाओ दुवालसं अंगं । संपुण्वीसवरिसो, अणुवाई सव्वसुत्तस्स ॥ ७ ॥ ” इति । अत्र पञ्चवस्तुकस्त्रे दशवर्षपर्यायस्य साधोर्भगवत्यङ्गप्रदानेऽवसरस्य प्रतिपादनात् षष्ठाङ्गतया ज्ञातार्थमकथाङ्गस्य प्रदाने तदनन्तरमवसरः, कारणविशेषे गुर्वाज्ञावशादर्वागपि, ततस्तदुपाङ्गत्वादस्य तदनन्तरमवसरः इति सम्भाव्यते । योगविधानसामाचार्यामपि अङ्गयोगोद्ग्रहनानन्तरमेवोपाङ्गयोगोद्ग्रहनस्य विधिप्राप्तत्वात् इति जंबूद्वीपप्रज्ञप्तिसूत्रवृत्तौ ३८७ प्रतौ प्रथमवक्षस्कारके ३ पत्रे ॥ १ ॥

केचिच्च क्वचिन्मतान्तरादि दृष्ट्वा अहो इयं स्वकपोलकल्पना, अन्यथा सर्वज्ञप्रणतिर्दर्थे कुतो मतान्तरता ? इत्याद्यसद्भावेन विप्रतारयन्ति लोकान् परं तदपकर्णनीयं कारणविशेषवशात्सिद्धान्तेऽपि मतान्तरदर्शनात् । स सिद्धान्तः कारणविशेषश्च

लिख्येते—

कहि णं भंते ! जंबूद्वीवे दीवे उत्तरइमरहे वासे उसमकूडे नामं पव्वए पन्नते ? गोयमा ! गङ्गाकुंडस्स पचत्थिमेणं

सिपुकुडस्त पुरच्छिमेण चुल्लहिमवतस्स वासहरपव्वयस्स दाहिणिञ्जे स्थिते, एत्थ ए जडुहीवे दीवे उचरद्दमरहे वासे उत्सभ-
 हूडे याम पव्वए पभत्ते, अट्ट जोयथाइ उट्ट उचत्तेण, दो जोयथाइ उव्वेहेण, मूले अट्ट जोअथाइ विक्खमेण, मज्झे छ
 जोअथाइ विक्खमेण, उवरि चत्तारि जोयथाइ विक्खमेण, मूले साइरेगाइ पणवीस जोयथाइ परिकखेवेण, मज्झे साइरेगाइ
 अट्टारम जोयथाइ परिकखेवेण, उवरि साइरेगाइ दुवालस जोयथाइ परिकखेवेण । पाठान्तर-मूले चारस जोअथाइ विक्खमेण,
 मज्झे अट्ट जोयथाइ विक्खमेण, उप्पि चत्तारि जोयथाइ विक्खमेण, मूले साइरेगाइ सत्ततीस जोयथाइ परिकखेवेण, मज्झे
 साइरेगाइ पणवीस जोयथाइ परिकखेवेण, उप्पि साइरेगाइ चारस जोयथाइ परिकखेवेण, मूले विच्छिन्ने मज्झे सत्तित्ते उप्पि
 तत्थए गोपुण्णसठायसठिए, सव्वजसुणयमए अच्चे सण्हे जाव पडिस्से ॥ इति ॥ दृत्तिर्यथा ' कहि य ' इत्यादि, क
 भदन्त ! जम्बूद्वीपे द्वीपे उत्तरार्द्धभरते वर्षे षड्दशमरूढो नाम्ना पर्वतः प्रदक्षतः ! भगवानाह-गौतम ! गङ्गाकुण्डस्य यत्र हिमवतो
 गङ्गा निपतति तत्रगङ्गाकुण्डं, तस्य पश्चिमागाम्, यत्र तु सिंधुनिपतति तत्सिन्धुकुण्ड तस्य पूर्वस्थां, छुल्लहिमवतो वर्षधरस्य
 दाक्षिणात्यो नितम्बे, सागीच्यरुसप्तम्या तितम्बासन्धे इत्यर्थः, अत्र प्रदेशे जम्बूद्वीपे द्वीपे उत्तरार्द्धभरते वर्षे षड्दशमरूढो नाम्ना पर्वत-
 पक्षतः अर्धो योजयान्पुण्ड्रोऽर्धतोऽत्र, द्वे योजने उद्वेपेन-भूमिप्रवेशेन, उच्यतेऽतुर्थ्यास्य भूम्यवगाढत्वात्, अष्टानां च चतुर्थांशे
 द्रोणेऽत्र तागात्, मूलगभ्यान्तेषु कमावद्यद्वजत्वारि योजनानि विष्कम्भेन-विस्तरेण उपलक्ष्यत्वादायामेनापि, समद्युत्तस्या-
 यामविष्कम्भयोस्तुत्थत्वाविति, तथा मूलगभ्यान्तेषु पश्चिंशतिरष्टादश द्वादश च योजनानि सातिरेकाणि परिक्षेपेण-परिधिना,
 अथास्य पाठान्तरं पाचनाभेदस्तत्रतपरिमाथान्तरमाह-मूले द्वादश योजनानि विष्कम्भेन मध्येऽष्टयोजनानि विष्कम्भेन, उपरि

चत्वारि योजनानि विष्कम्भेन, अत्रापि विष्कम्भायामतः साधिकत्रिगुणं मूलमध्यान्तपरिधिमानं सूत्रोक्तं सुबोधम् । अत्राह परः—एकस्य वस्तुनो विष्कम्भादि परिमाणे द्वैरूप्यासम्भवेन प्रस्तुतग्रन्थस्य च सातिशयस्थविरप्रणीतत्वेन कथं नान्यतरनिजिनभङ्गारकाणां सर्वेषां ऋषभकूटपर्वतस्य मूलादात्रष्टादियोजनविस्तृतत्वादि पुनस्तत्रैवास्य द्वादशयोजनविस्तृतत्वादीति, सत्यं, श्रीमलयगिरिस्वरिभिर्ज्योतिष्करण्डकवृत्तौ—“ इह स्कन्दिलाचार्यप्रवृत्तौ दुःपमानुभावतो दुर्भिलप्रवृत्त्या साधूनां पठनगुणनादिकं सर्वमप्यनशत् । ततो दुर्भिलातिक्रमे, सुभिलप्रवृत्तौ, द्वयोः सङ्घमेलापकोऽभवत्, तद्यथा—एको वल्लभ्यामेको मथुरायाम्, तत्र ततोऽत्रापि दुष्करोऽन्यतरनिर्णयः, द्वयोः पक्षयोरुपस्थितयोरनतिशाणियज्ञानिभिरनभिनिविष्टमतिभिः प्रवचनाशातनाभीरुभिः पुण्यपुरैरिति न काचिदनुपपत्तिः । इति जम्बूद्वीपप्रज्ञसिद्धवृत्तौ प्रथमवक्षस्कारे ३८७ प्रतौ ६६ पत्रे ॥ २ ॥

पात्र्यायश्रीकीर्त्तिविजयगणिसमुचिते श्रीविचाररत्नाकरेऽपरतटे जंबूद्वीपप्रज्ञसिचिचारनामा पञ्चमस्तरङ्गः ॥ ५ ॥

सर्वज्ञभाषितार्थाय, समर्थाय तमोव्यये । अव्ययाय नमो नित्यं, सिद्धान्ताय जिनेशितुः ॥ १ ॥
अथ परिपाठ्यायाताः श्रीचन्द्रप्रज्ञसिचिचारा यथा—तत्र चन्द्रविमानसंस्थानादिज्ञासया लिल्यते—
ता चंदचिमाणेणं किं संठिणं पाणत्ते ? ता अद्धकविट्ठगंसंठाणसंठिणं सब्बफलियामए अब्बुगयमूसियपहसिए । विचिह-

मशिरयणमचिचित्ते चाऊद्रयविजयेजयतीपडागाछ्चाइच्छत्कालिए तुगे गगणतलमणुलिहतसिहरे जालतररयण पजर
 भ्मिलियव्व मणिकणगधुभियागे वियसियसयवत्तपुडरीयतिलगरयणद्वचचित्ते अतो वहिं च सण्णे तवणिज्जवालुगापत्थहे
 सुहफासे सस्सिरीयरूवे पासाइए दरसण्णिजे अभिरूवे पडिरूवे ॥ इति । धुत्तर्यथा—' ता चदविमाणे ण ' इत्यादि, सस्था-
 नविषय प्रश्नसूत्र सुगमम्, भगवानाह—' ता अद्धकविट्ठु ' इत्यादि, उत्तानीकृतमर्द्धमान कपित्थ तस्येव यत्सस्थान तेन
 सस्थित अर्द्धकपित्थसस्थानसस्थितम्, आह-यदि चन्द्रविमानमुत्तानीकृतार्द्धमानकपित्थफलसस्थानसस्थित तत उदयकालेऽ-
 स्तमनकाले वा यदिवा तिर्यगूर्परिअमत्पर्यौर्णमास्यां कस्माच्चर्द्धकपित्थफलाकार नोपलभ्यते काम शिरस उपरि वर्तमान
 वर्जुलसुपलभ्यते ? अर्द्धकपित्थस्य शिरस उपरि दूरमवस्थापितस्य परभागादर्शनतो वर्जुलतया दृश्यमानत्वादुच्यते इहार्द्धक
 पित्थफलाकार चन्द्रविमान न सामस्थेन प्रतिपत्तव्य किं तु तस्य चन्द्रविमानस्य पीठ, तस्य च पीठस्योपरि चन्द्रदेवस्य ज्योति-
 श्चक्रराजस्य-प्रासादस्तथा कथञ्चनापि व्यवस्थितो यथा पीठेन सह भूयान् वर्जुल आकारो भवति, स च दूरभावादेकान्ततः
 समदृत्ततया जनाना प्रतिभासते ततो न कश्चिदोपः, न चैतत्स्वमनीपिकाया विजृम्भित, यतः एतदेव श्रीजिनमद्रगणित्थमाश्रमणेन
 विशेषणवत्यामाचंपपुरस्सरशुक्तम्—“ अद्धकविट्ठुगारा, उदयत्थमथमि कह न दीसति । ससिधराण विसाणा, तिरियक्खे-
 तट्टियाण च ॥ १ ॥ आउत्ताणद्धकविट्ठुगार पीठ तदुगारं च पासाओ । वडालेखेण तओ, समवडु दूरभावाओ ॥ २ ॥ ”
 तथा सर्वं निरवशेष स्फटिकमय-स्फटिकनिशेषमणिमयम्, तथा अभ्युद्गता आभिमुख्येन सर्वतो विनिर्गता उत्सृता-प्रबल-
 तथा सर्वसु दिञ्चु प्रसृता या प्रमा-दीप्तिः तथा सित-शुक्ल अभ्युद्गतोत्सत्प्रमासितम्, तथा विविधा-अनेकप्रकारा मणयः

चन्द्रकान्तादयो रत्नानि—कर्केतनादीनि तेषां भक्तयो—विच्छित्तिविशेषास्ताभिश्चित्रं—अनेकरूपवत् आश्रयवद्वा विविध-
 मणिरत्नचित्रम्, वातोद्भूता—वातकंपिता विजयो—अभ्युदयस्तत्सूचिका वैजयन्त्यभिधाना या पताका अथवा विजया इति
 वैजयन्तीनां पार्श्वकार्षीका उच्यन्ते तत्प्रधाना वैजयन्त्यो विजयवैजयन्त्यः पताकाः—ता एव विजयवर्जिता वैजयन्त्यः छत्रा-
 तिच्छत्राणि च—उपर्युपरि स्थितातपत्राणि तैः कलितं ततो वातोद्भूतविजयवैजयन्तीपताकाछत्रातिच्छत्रकलितं तुञ्जं—उच-
 मत एव ' गगणतलमणुलिहंतसिहरे ' सि गगनतलं—अम्बरतलमणुलिखत्—अभिलक्ष्यच्छखरं यस्य तद् गगनतलानु-
 लिखाच्छखरम्, तथा जालानि—जालकानि तानि च भवनभित्तिषु लोके प्रतीतानि तदन्तरेषु विशिष्टशोभानिभित्तं रत्नानि
 यत्र तज्जालान्तररत्नम्, सूत्रे चात्र प्रथमैकवचनलोपो द्रष्टव्यः; तथा पञ्जरादुन्मीलितमिव बहिष्कृतमिव पञ्जरोन्मीलितम्, यथा
 हि किल किमपि वस्तु पञ्जरात्—वंशादिमयप्रच्छादनविशेषाद्बहिष्कृतमत्यन्तमविनष्टच्छायत्वाच्छोभते एवं तदपि विमानमिति
 भावः; तथा मणिकनकानां सम्बन्धिनी स्तूपिकाशिखरं यस्य तन्मणिकनकस्तूपिकाकम्, तथा विकसितानि यानि शतपत्राणि
 पुण्डरीकाणि च द्वारादौ प्रतिकृतित्वेन स्थितानि तिलकाश्च भित्त्यादिषु पुण्ड्राणि रत्नमयाशार्द्धचन्द्रा द्वारादिषु तैश्चित्रं विक-
 सितशतपत्रपुण्डरीकतिलकार्द्धचन्द्रचित्रम्, तथाऽन्तर्वेशिश्च श्लक्ष्णं—मष्टणमित्यर्थः; तथा तपनीयं—सुवर्णविशेषस्तन्मग्या बालु-
 कायाः प्रस्तटः—प्रतरो यत्र तत्तपनीयबालुकाप्रस्तटम्, तथा सुखस्पर्शं शुभस्पर्शं वा, तथा सश्रीकाणि—सशोभानि रूपाणि—
 नरयुग्मादीनि यत्र तत्सश्रीकरूपम्, तथा प्रासादीयं—मनःप्रासादहेतुः; अत एव दर्शनीयं—द्रष्टुं योग्यम्, तद्दर्शनेन तृप्तेरसम्भ-
 वात्, तथा प्रतिविशिष्टं—असाधारणरूपं यस्य तत्तथा । इति श्रीचन्द्रप्रज्ञापद्यष्टादशप्राभृतसूत्रवृत्तौ ४८ पत्रे ॥ १ ॥

केचिदग्रानि एव प्रसपन्ति-यथार्थिकुरा हि भगवन्तोऽर्हन्तोऽनुचरन्नानदर्शनचारिघ्राघारत्वात्पूज्याः, तत्रतिमास्तु
 ज्ञानादियुन्यान्निष्कर्षमर्त्तनीया', न हि नृपमूर्तिरन्यायिदण्डयुनपालनादिनृपव्यापारसमर्था भवति चैतन्यशून्यत्वादिति,
 परं तन्नेषामनन्तर्ममारुत्तारगम्, यतो ज्ञानादियुन्यानामपि भगवत्सत्त्वोत्तुरैर्भगवद्बदनुभवत्वात्, भगवत्सम्बन्धिषत्वादिति चैतु-
 न्यं प्रतिमागामपि । तत्रेदम्—

पभू स भवे । चंदे जोइसिंदे जोइसरया चदचडिसए विमाणे सभाए सुहम्माए चदसि सिंहासणसि तुडिण्णं सद्धि
 दिव्याइ भोगभोगाइं भुज्जमाये विहरिणए । नो इण्ठे सम्भुडे, ता कदं ते नो पभू चंदे जोइसिंदे जाच विहरिणए ?
 गोयमा । ता चदरमए जोइसिदस्स जोइसरलो चंदचडिसए विमाणे सभाए सुहम्माए माणवए चैइयएमे चदरामएसु गोलयट्टसमु-
 णएसु पइओ विणयाहाओ सन्निविषाओ विट्ठति ताओ ए चदस्स जान रओ भन्नेसिं च यहूण जोइसियाण देवाण य दे-
 रीण य भणणिताओ वदगिजाओ पूयखिजाओ सक्कारणिजाओ सम्माणणिजाओ रत्ताण भगल देवय चैइय पज्जुवासणिजाओ
 एते गल्लु नो पभू चंदे जोइसिंदे जोइसरया चदचडिसए विमाणे सभाए सुहम्माए तुडिण्ण सद्धि दिव्याइ भोगभोगाइं भुज्जमाये
 विहरिणए ॥ इति । वृत्तिर्यथा--' पभू ग भवे । चंदे ' इत्यादि, प्रश्नश्च सुगमम्, भगवानाह--' नो इण्ठे सम्भुडे ' इत्यादि
 नापमर्षः समर्ष --उपपन्नो न युक्तोऽप्यमर्ष इत्यर्थः, यथा चन्द्रावतसकनिमाने वा सुधर्मो समा तस्यामन्तःपुरेण सान्नं,
 दिव्यान् भोगभोगान् भुज्जानो विहत्वीठि, ' ता कदं ते नो पभू ' इत्यादि प्रश्नश्च सुगमम्, भगवानाह ' ता चंदस्स ए'
 इत्यादि, चन्द्रावतसके विमाने सुधर्मोपां समायां माणवको नाम चैत्यस्त्वमोऽस्ति, तस्मिन् माणवके स्वम्भे वज्रमयेपु सिंग-

केषु वज्रमया गोलाकारा वृत्ताः समुद्रकास्तेषु बहूनि जिनसक्थीनि निचिप्तानि तिष्ठन्ति, 'ताञ्चो गं' इत्यादि तानि जिनसक्थीनि, इह खले स्त्रीत्वनिर्देशः प्राकृतत्वात्, चन्द्रस्य ज्योतिरजस्यान्येषां च बहूनां ज्योतिष्काणां देवानां देवीनां च अर्चनीयानि-पुष्पादिभिः वन्दनीयानि स्तोतव्यानि-विशिष्टैः स्तोत्रैः पूजनीयानि-चक्षादिभिः सत्कारणीयानि-आदरप्रतिपत्त्या सन्माननीयानि-जिनोचितप्रतिपत्त्या कल्याणं-कल्याणहेतुः, मङ्गलं-दुरितोपशमहेतुः दैवतं-परमदेवता चैत्यं-इष्टदेवताप्रतिमेत्येवं पर्युपासनीयानि तत एवं-अनेन प्रकारेण खलु-निश्चितं न प्रश्नरित्यादि सुगमम् । इति श्रीचन्द्र-प्रब्रस्यष्टादशप्राभृतसूत्रवृत्तौ ४४ पत्रे ॥ २ ॥

शिष्योपाध्यायश्रीकीर्त्तिविजयगणिसमुच्चिते श्रीविचाररत्नाकरे मध्यभागे श्रीचन्द्रप्रज्ञप्तिविचारनामा पृष्ठस्तरङ्गः ॥ ६ ॥ गुणगणश्रुपितमभितः, सितपटधृतममितवस्तुविस्तारम् । वहनमिव श्रीजिनपतिवचनं नयतीहितं स्थानम् ॥ १ ॥

अथ क्रमाच्छ्रीहर्यप्रज्ञप्तिविचारा लिख्यन्ते-तत्र नचत्रसंस्थानजिज्ञासया लिख्यते—
ता कहां ते नक्खत्तसंठिती आहितेति वदेज्जा ? ता एएसि गं अट्टावीसाए णक्खत्ताणं अभीई णक्खत्ते किं संठिए पणत्ते ? गोयमा ! गोसीसावलिंसंठिए पणत्ते १, सवणे णक्खत्ते किं संठिते पन्नत्ते ? काहारसंठिते पणत्ते २, धण्डा-
णक्खत्ते किं संठिते पन्नत्ते ? सउण्णिपंजरसंठिते पणत्ते ३, सयभिसयाणक्खत्ते किं संठिते पणत्ते ? पुष्फोवयारसंठिते पणत्ते ४, पुव्वभदवयाणक्खत्ते किं संठिते पणत्ते ? अवट्टावीवीसंठाणसंठिते पणत्ते ५, एवयुत्तरावि ६, रेवतीनक्खत्ते किं संठिते

पषत्ते ? नावासठाणसठिते पषत्ते ७, अस्सिणीयकखत्ते किं सठिते पषत्ते ? आसखधसठाणसठिते पषत्ते ८,
 भरणीयकखत्ते किं सठिते पषत्ते ? भगसठाणसठिते पषत्ते ९, कचियाणकखत्ते किं सठिते पषत्ते ? छुरधरगसठिते पषत्ते १०,
 रोहिणीयकखत्ते किं सठिते पषत्ते सगद्धिसठाणसठितेपन्नत्ते ११, भिगसिराणकखत्ते किं सठिए पन्नत्ते, भिगसिरावलिसठाण-
 सठिते पन्नत्ते १२, अहाणकखत्ते किं सठिते पन्नत्ते ? रुधिरविंदुसठाणसठिते पन्नत्ते १३, पुणव्वसुणकखत्ते किं सठिते पन्नत्ते ?
 तुलासठाणसठिते पन्नत्ते १४, पुस्सणकखत्ते किं सठिते पन्नत्ते ? सुपइडवद्धमाणसठाणसठिते पन्नत्ते १५, अस्सेसाणकखत्ते किं
 सठिते पन्नत्ते ? पडागांसठाणसठिते पन्नत्ते १६, मघाणकखत्ते किं सठिते पन्नत्ते ? पागारसठाणसठिते पन्नत्ते १७,
 पुव्वफणुणीयकखत्ते किं सठिते पन्नत्ते ? अद्धपलियकसठाणसठिते पन्नत्ते १८, उचरफणुणीयकखत्ते किं सठिते पन्नत्ते ?
 अहपलियकसठाणसठिते पन्नत्ते १९, हत्थणकखत्ते किं सठिते पषत्ते ? हत्थसठाणसठिते पन्नत्ते २०, चित्ताणकखत्ते किं
 सठिते पन्नत्ते ? सुहमडणसुवन्नपुप्फसठाणसठिते पन्नत्ते २१, साइनकखत्ते किं सठिते पन्नत्ते ? कीलगसठाणसठिते
 पन्नत्ते २२, विसाहाणकखत्ते किं सठिते पन्नत्ते ? दामणिसठाणसठिते पन्नत्ते २३, अणुराहाणकखत्ते किं सठिए
 पन्नत्ते ? एगावलिसठाणसठिते पन्नत्ते २४, जेढानकखत्ते किं सठिते पन्नत्ते ? गजदत्तसठाणसठिते पन्नत्ते २५, मूलनकखत्ते
 किं सठिए पन्नत्ते ? विन्दुसठाणसठिते पन्नत्ते २६, पुब्बासाढाणकखत्ते किं सठिते पन्नत्ते ? गयसठाणसठितेपन्नत्ते २७,
 उत्तरासाढाणकखत्ते किं सठिते पन्नत्ते ? सीहनिसीयणसठाणसठिते पन्नत्ते २८ ॥ धुत्तिर्यथा—' ता कहते ' इत्यादि, ता इति
 पूर्ववत्, कथ-केन प्रकारेण भगवन् ! नचत्राणां सस्थिति —सस्थानमाह्वयाता इति वदेत् ? एवमुक्त्वा भूयः प्रत्येक प्रश्न

विदधाति—‘ता’ इत्यादि, ता इति पूर्ववत् । एतेषामनन्तरोदितानामष्टाविंशतिनक्षत्राणां मध्ये यदभिजिन्नक्षत्रं तत् ‘किं सं-
ठितं’ इति कस्येव संस्थितं—संस्थानं यस्य तत्किं संस्थितं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह—‘ता एएसि णं’ इत्यादि, ता इति पूर्व-
वत्, एतेषामनन्तरोदितानामष्टाविंशतेर्नक्षत्राणां मध्येऽभिजिन्नक्षत्रं गोशीर्षवलिंसंस्थितं प्रज्ञप्तम्, गोः शीर्षं गोशीर्षं तस्या-
वलिस्तत्पुद्गलानां दीर्घरूपा श्रेणिस्तत्समं संस्थानं प्रज्ञप्तम्, एवं शेषाण्यपि सूत्राणि भावनीयानि, नवरं दामनी—पशुबन्धनम्,
शेषं प्रायः सुगमम् । संस्थानसङ्गाहिका गाथाश्चेमा जंबूद्वीपप्रज्ञप्तिसत्कास्तिस्रः—“गोसीसावलि १ काहार २, सलग्नि ३ पुष्को-
वयार ४ वावी ५—६ णावा ७ य आसखंघग ८, भग ९ छुरघर १० य १० सगड्ढी ॥ ११ ॥ १ ॥ मिगसीसावलि १२ रुहिरविंदु
१३ तुल १४ वद्धमाणग १५ पडागा १६ । पागारे १७ पलिअंके १८—१९, हत्थे २० मुहफुल्लए २१ चेव ॥ २ ॥ खीलगर २२
दामणि २३ एगावली २४ य गयदंत २५ विच्छुयअले २६ गयविकमे २७ य तत्तो, सीहनिसाई य २८ संठाणा ॥ ३ ॥” इति
श्रीमलयगिरिविचितायां सूर्यप्रज्ञप्तीदशमप्राभृताष्टमाभृताभृतसूत्रवृत्तौ २०६ प्रतौ ११६ पत्रे ॥ १ ॥

अथ नक्षत्राणां तारासङ्ख्याजिज्ञासया लिख्यते—

ता कंहं ते तारणे आहितेति वदेज्जा—ता एतेसि णं अट्टावीसाए णक्खत्ताणं अभीईणक्खत्ते कतितारे पन्नत्ते ?
तितारे पष्त्ते १, सवणे णक्खत्ते कतितारे पष्त्ते ? तितारे पन्नत्ते २, धनिट्टानक्खत्ते कतितारे पष्त्ते ? पणतारे पन्नत्ते
३, सयभिसयाणक्खत्ते कइतारे पन्नत्ते ? सततारे पन्नत्ते ४, पुव्वभइवया नक्खत्ते कतितारे पन्नत्ते ? दुतारे पष्त्ते ५,
एवं उत्तरावि ६, रेवतीणक्खत्ते कतितारे पष्त्ते ? दुतीसतारे पष्त्ते ७, अस्सिणीणक्खत्ते कतितारे पन्नत्ते ? तितारे पन्नत्ते

भरणीयखत्ते कइतारे पन्नत्ते ? तितारे ६, कतियाणखत्ते कइतारे पन्नत्ते ? छतारे पन्नत्ते १, रोहिणीयखत्ते कति-
 तारे पन्नत्ते ? पंचतारे पन्नत्ते ११, भिगसिरनखत्ते कइतारे पन्नत्ते ? तितारे पन्नत्ते १२, अक्षानखत्ते कइतारे पणत्ते ?
 एगतारे पणत्ते १३, पुणव्वसुनखत्ते कइतारे पणत्ते ? पचतारे पणत्ते १४, पुस्सणखत्ते कइतारे पणत्ते ? तितारे पणत्ते
 १५, आस्सेसानखत्ते कइतारे पणत्ते ? छतारे पणत्ते १६, महानखत्ते कइतारे पन्नत्ते ? सचतारे पन्नत्ते १७, पुव्वफ-
 गुणीयखत्ते कइतारे पन्नत्ते ? दुतारे पन्नत्ते १६, उत्तरफगुणीनखत्ते कइतारे पन्नत्ते ? दुतारे पन्नत्ते १६, हत्थन-
 कलत्ते कतितारे पन्नत्ते ? पचतारे पन्नत्ते २०, चित्ताणखत्ते कइतारे पन्नत्ते ? एगतारे पन्नत्ते २१, सातिणखत्ते
 कइतारे पणत्ते ? एगतारे पन्नत्ते २२, विसाहानखत्ते कइतारे पन्नत्ते ? पचतारे पन्नत्ते २३, अणुराहाणखत्ते कइतारे
 पन्नत्ते ? चउतारे पन्नत्ते २४, जेट्टानखत्ते कइतारे पन्नत्ते ? तितारे पन्नत्ते २५, मूलनखत्ते कइतारे पणत्ते ? एगादस-
 तारे पन्नत्ते २६, पुव्वासाढानखत्ते कइतारे पन्नत्ते ? चउतारे पन्नत्ते २७, उचारासाढाणखत्ते कइतारे पन्नत्ते ? चउ-
 तारे पणत्ते २८ ॥ इति । वृत्तिर्यथा—तदेवमुक्त दशमस्यस्य प्राभृतस्याष्टम प्राभृतप्राभृतम्, सम्प्रति नवममारभ्यते, तस्य
 चायमर्थाधिकारः—प्रतिनच्च ताराप्रमाण वक्तव्यमिति । ततस्तिद्विपय प्रश्नद्वयमाह—ता कइ ते' इत्यादि, ता इति पूर्व-
 वत्, कथ-केन प्रकारेण ते-त्वया भगवन् ! नचत्राणां ताराय ताराप्रमाणमाख्यात इति वदेत् ? एवं सामान्यतः प्रश्न
 कृत्वा सम्प्रति प्रतिनच्च पृच्छति—'ता एएसि ण' इत्यादि, ता इति पूर्ववत्, एतेषामष्टाविंशतेर्नचत्राणामभिजिन्नचत्र कति-
 तार प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह—अभिजिन्नचत्र तितार प्रज्ञप्तम्, एव शेषाएथपि प्रश्ननिर्वचनद्वयाणि भावनीयानि, ताराप्रमाणस-

झाहिके चेमे जंबूद्वीपप्रज्ञप्तीसक्ते गाथे—“ तिग१ तिग२ पंचग३ सय४ दुग५, दुग६ वर्त्तीस७ तिगं८ तिगं९ चेव । छ१० पंचग११ तिग१२ इक्कग१३ पंचग१४ तिगं१५ छक्कगं१६ चेव ॥ १ ॥ सत्तग१७ दुग१८ दुग१९ पंचग२० इक्कि२१ क्कग२२ पंच२३ चउ२४ तिगं२५ चेव । इक्कारस थ२६ चउक्कं२७ चउक्कं२८ चेव तारणं ॥२॥ ” इति श्रीस्वयंप्रज्ञप्तीदशम-
प्राभृतनवमप्राभृतप्राभृतवृत्तौ मलयगिरिविचितायां २७६ प्रतौ १२० पत्रे ॥ २ ॥

इति श्रीमदकब्जरभूपालविशालविचालवालविचिद्धितवृपरसालसालातिशालिशीलजगद्गुरुभट्टारकश्रीहरीरविजयस्वरिशिष्यो-
पाध्यायश्रीकीर्त्तिविजयगणिसमुच्चिते श्रीविचाररत्नाकरे मध्यभागे श्रीस्वयंप्रज्ञप्तीविचारनामा सप्तमस्तरङ्गः ॥ ७ ॥

कल्याणकरणकुशलां, दुरधिगमां भूरिभाग्यसंप्राप्याम् । रसकूपिकामिव मुदा, जिनवाणीमवहितः सेवे ॥ १ ॥

अथ क्रमायाताः श्रीनिरयावलिया कप्पवडिसिया२ पुण्फिया३ पुण्फूलिया४ वहीदशा५ त्मकोपाङ्गविचारा लिख्यन्ते-
तत्र यथा चतुरशीतिसहस्राधिकैकलब्धमनुष्यद्वयकारी चेटकमहाराजकूणिकराज्ञोः सङ्ग्रामः सञ्जातस्तथा लिख्यते—

पढमस्स णं भंते ! अज्झयणस्स निरयावलियाणं समणेणं जावसंपतेणं के अट्टे पन्नत्ते ? एवं खलु जंबू ! तेणं का-
लेणं तेणं समएणं इहेव जंबुद्वीवे दीवे भारहे वासे चंपानामं नगरी होत्था, रिद्धं पुन्नभेदे चेइए, तत्थ णं चंपाए नयरीए
सेणीयस्स रन्नो पुत्ते चेल्लणाए देवीए अत्तए कूणिए नामं राया होत्था । महया० तस्स णं कूणियस्स रस्सो पउमवई नामं
देवी होत्था, सोमाल । जाव विहरइ । तत्थ णं चंपाए नयरीए सेणियस्स रन्नो भज्जा कूणियस्स रस्सो चुल्लमाउया काली
नामं देवी होत्था, सोमाला जाव पडिरूवा । तीसे णं कालीए देवीए पुत्ते काले नामं कुमारे होत्था, सोमाले जाव सुरूवे ।

तव ण से काले कुमारे अन्नया कयाइ तिहिं दतीसहस्सेहि, तिहिं रहसहस्सेहि, तिहिं आससहस्सेहि, तिहिं मणुयकोडीहिं, गरुलवृहे एकारमेण सडएण कूणिएण रत्ना सद्धि रहसुसल सगाम ओयाए । तते ण तीसे कालीए देवीए अन्नया कयावि कुडुजजागरिय जागरमाणीए अयमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुपजित्था-एव खलु मम पुत्ते काले कुमारे तिहिं दतिसहस्सेहिं जाव ओयाए से मन्ने किं जतिस्सति नो जतिस्सइ ? जीविस्सइ नो जीविस्सइ ? पराजियिस्सइ णो पराजियिस्सइ ? ॥ इति वृत्तिर्यथा—' एव खलु जवू ? तेण कालेण ' इत्यादि ' इहेव ' इति इहेव देशतः प्रत्यासन्ने न पुनरसहयेयत्वाज्जघुद्धी-पानामन्यत्रेति भाव', भारते वर्षे-क्षेत्रे चैयथा नगरी अभूत् । रिद्धेत्यनेन ' रिद्धेत्यमित्यसमिद्ध ' इत्यादि दृश्यम्, व्याख्या तु प्राग्भूत्, तत्रोत्तरदिग्भागे पूर्णेभद्रनामक चैत्य व्यतरायतन, ' कूणिए नाम राय ' चि कूणिकनामा श्रेणियजराजपुत्रो राजा ' होत्य ' चि अभवत् ' तद्वर्णको ' महयाहिगवतमहतमलयमदरसाहिंदसारे ' इत्यादि, पसतडिंढमर रञ्ज पसाहेमाणे विहरइ ' इत्येतदन्तः, तत्र महाहिमवानिच महान् शेषराजापेक्षया तथा मलयः-पर्वतविशेषो मन्दरो-मेरुः महेन्द्रः-शक्रादि-देवराजः तद्वत्सारः-प्रधानो यः स तथा, तथा प्रशान्तानि डिम्बानि-विधनाः डमराणि-राजकुमारादिकृतविद्धरा यस्मिन् तत्तथा, (राज्य) प्रसाधयन्-पालयन् विहरति-आस्ते स्म । कूणिकदेव्या पद्मावतीनाम्न्या वर्णको यथा-सूमाल । जाव विहरति ' यावत्करुणादेव दृश्यम्-' सुकुमालपाणिपाया अहीणपर्विदियसरीरा ' अहीनानि अन्यूनानि लक्षणाः स्वरूपतो वा पञ्चापीन्द्रियाणि यस्मिन्तत्तथाविध शरीर यस्याः सा तथा, ' लवखणवजणगुणोववेया ' लक्षणाणि-स्वस्तिकचक्रादीनि व्यञ्जनानि-मपीतिलकादीनि तेषां यो गुणः-प्रशस्तता तेन उपपेता-युक्ता या सा तथा, उप अप इवा शब्दत्रयस्थाने

शकंधादिदर्शनादुपयेति स्यात्, 'माणुस्माण्यमाण्यपडिपुत्रसुजायसवंगसुदरंगा' तत्र मानं-जलस्य द्रोणप्रमाणता कथं ? जलस्यातिभृते कुंडे पुरुषे निवेशिते यजलं निस्सरति तद्यदि द्रोणमानं भवति तदा स पुरुषो मानप्राप्त उच्यते, तथा उन्मानं- अर्द्धभारप्रमाणता कथं ? तुलारोपितः पुरुषो यद्यर्द्धभारं तुलति तदा स उन्मानप्राप्त उच्यते, प्रमाणं तु-स्वाङ्गुलेनाष्टोत्तरश- तोच्छ्रायिता, ततश्च मानोन्मानप्रमाणैः प्रतिपूर्णानि-अन्यूनानि सुजातानि सर्वाणि अङ्गानि-शिरःप्रभृतीनि यस्मिस्तत्त- थाविधं सुन्दरमङ्गं-शरीरं यस्याः सा तथा, 'ससिसोमाकारकंतपियदंसणा' शशिवत्सौम्याकारं कान्तं च-कमनीयं अत एव श्रियं द्रष्टृणां दर्शनं-रूपं यस्याः सा तथा, अत एव सुरूपा स्वरूपतः सा पद्मावती देवी 'कृणिएयं सद्धि उरालाहं भोगभोगाहं सुंजमाणी विहरइ' भोगभोगान्-अतिशयवज्जोगान्, 'तथं गं' इत्यादि, 'सोमालपाणिपाया' इत्यादि पूर्ववद्वाच्यम्- अन्यच्च 'कोमुहरयणियरविमलपडिपुत्रसोमवयणा' कौमुदीरजनीकरवत्-कार्तिकीचन्द्र इव विमलं प्रतिपूर्णं सौम्यं वदनं यस्याः सा तथा, 'कुंडलुमेहियगंडलोहा' कुण्डलाभ्यामुल्लिखिता वृष्टा गण्डलेखाः-कपोलविरचितमृगमदादिरैखा यस्याः सा तथा, 'सिंगारागारचारुवेसा' शृङ्गारस्य-रसविशेषस्यागारमिवागारं तथा, चारुवेयो-नेपथ्यं यस्याः सा तथा ततः कर्मधा- रण्यः, 'काली नामं देवी' श्रेणिकस्य भार्या सा कृणिकस्य राजशुभ्रजननी-लघुमाताऽभवत्, सा य कालीदेवी सेणियस्स- रणो इहा बल्लभा कान्ता काम्यत्वात् प्रिया--सदा प्रेमविषयत्वात् 'मणुन्ना' सुन्दरत्वात्--'नामधिजा' प्रशस्तनामधेयव- तीत्यर्थः नाम वा धार्य-हृदि धरणीयं यस्याः सा तथा, 'वेसासिया' विश्वसनीयत्वात् 'सम्मया' तत्कृतकार्यस्य संमत- त्वात् 'बहुमया' बहुशो बहुभ्यो वाऽन्येभ्यः सकाशान्मता बहुमता बहुमानपात्रं वा 'अणुमया' विप्रियकरणस्यापि पथा-

न्मत्वा अनुमत्वा ' भडकरडकसमाणा ' आभरणकण्डकसमाना उपादेयत्वात्, सुसरचितत्वाच्च । ' तेल्लकेला इव सुसगोनिया ' तेल्लकेला सौराष्ट्रप्रसिद्धो मृन्मयस्त्वैलस्य भाजनविशेषः स च भङ्गभयाद्भोठनभयाच्च सुष्ठु सङ्गोप्यते, एव साऽपि तथोच्यते ' चेल्लेपेडा इव सुसपरिगहीया ' वस्त्रमञ्जुषेवत्यर्थः, ' सा काली देवी सेणिएण सद्धिं विउलाइ भोगभोगाइ भुजमाणी विहरइ ' कालनामा तत्पुत्र, ' सोमालपाणियाए ' इत्यादि प्रागुक्तवर्णकोपेतो वाच्यः यावत् ' पासाइए दरिसणिए अभिरूवे पडिरूवे ' इति पर्यन्तः । ' सेणियस्स रत्ते दुवे रयणा अट्टारसवको हारो सेअणगहत्थी, तत्थ किर सेणियस्स रत्तो जावइय रत्तस्स मुल्ल तावइय देवदिअस्स हारस्स सेयणस्स य गघहत्थिस्स य, तत्थ हारस्स उपपत्ति पत्थाने कडिलिस्सइ, कूणियस्स एत्थेव उपपत्ती वित्थेरेण भणिस्सइ, तत्कार्येण कालादीनां मरणसम्भवादारम्भसद्दामतो नरकयोग्यकर्मोपचयविधानात्, नवर कूणिकत्तदा कालादिदशकुमारान्वित्तथायां राज्य चकार, सर्वेऽपि च ते दोगुदगदेवा इव कामभोगपरायणास्त्रयान्निशाख्या देवा. फुट्टमाणेहिं मुइगमत्थएहिं वरतरुणिसप्पणिएहिं वत्तीसइपत्तनिवद्धेहिं नाडएहिं उवगिज्जमाणा भोगभोगाइ सुजमाणा विहरति, इल्लविहल्लनामाणो कूणियस्स चेल्लणादेविअगजा दो भायरा अन्नेवि अत्थि । अहुया हारस्स उपपत्ती भवइ-एत्थ सको सेणियस्स भगवत पइ निचलभत्तिस्स पसस करेइ, तत्रो सेडुयस्स जीवो देवो तव्वभत्तिरजिअो सेणियस्स तुट्ठो सतो अट्टारसवक हार देइ, दोन्नि य वट्टगोलए देइ, सेणिएण सो हारो चेल्लणाए दिणो पियत्ति काउ, वट्टुग सुनदाए अमयमतिजणणीए, ताए रुट्टाए किं अह चंडरूवति काऊथ अच्चण्डिया भग्गा, तत्थ एगमि कुडल्लजुअल एगमि वत्थजुअल तुट्टाए गहियाणि, अन्नया अमत्तो सामिं पुच्छइ को अपच्छिअो रायरिसित्ति ? सामिणा उदायिणो वागरिअो अत्तो-

परं वद्धमउडा न पव्वयंति, ताए अमएणं रज्जं दिज्जमाणं न इच्छियंति । सेणियो चित्तेइ ' कोणियस्स दिज्जिहि ' ति हल्लस्स हत्थी दिन्नो सेयणगो वेहल्लस्स देवदिन्नो हारो अमएण वि पव्वयंतेणं सुनंदाए खोमजुअलं कुंडलजुअलं च हल्लाविहल्लाणं दिन्नाणि । महया विहवेणं अमओ नियजणयीसमेओ पव्वइओ । सेणियस्स चेल्लणदेवीअंगसमुब्भया तिन्निपुत्ता कूणियो हल्लाविहल्ला य, कूणियस्स उप्पत्ती एत्थेव भणिरसइ, कालीमहाकालीपसुहदेवीणं अन्नासिं तणया सेणियस्स वहवे पुत्ता कालपसुहा संति । अभयंमि गहियव्वए अब्बया कोणियो कालाइहिं दसहिं कुमारोहिं समं मंतेइ-सेणियं सेच्छाविग्गका- रयं बंधित्ता एकारसभाए रज्जं करेमो चि । तेहिं पडिसुयं, सेणियो वद्धो पुव्वह्णे अवरुहे य कससयं दवावेइ, सेणियस्स कूणियो पुव्वभववेरियत्तणेण चेल्लणाए कयाइ ढोयं न देइ भत्तं वारियं, पाणियं न देइ ताहे चेल्लणा कहवि कुम्मासे वालेहिं तस्स पउमावईदेवीए पुत्तो एवं पिओ अत्थि । मायाए सो भणियोति-दुरात्मन् ! तव अंगुली किमिए वमंती पिया मुहे काऊण अत्थियाओ इयरहा तुमं रोवंतो चेव चिट्ठेसु ताहे चित्तं मणानुवसतं जायं, मए पिया एवं वसणं पावियो तस्स अधिई जाया अुंजंतओ चेव उट्टाय परसुहत्थो गओ अन्ने भणति लोहदंडं गहाय ' नियलाणि भंजामि ' चि पहावियो रवखवा- लणो नेहेण भणइ-एसो सो पावो लोहदंडं परसुं वा गहाय एइ चि सेणिएणं चित्तिअं-न नज्जइ केण कुमरणेण मारेही, तओ तालपुडगं विसं खइयं जाव एइ ताव मओ सुट्टयरं अधिई जाया, ताहे मयकिच्चं काऊण घरमागओ रज्जधुरामुक्कत- चीओ तं चेव चित्ततो अच्छइ एवं कालेण विसोगो जाओ, पुणरवि सयणआसणएइ पिइसंतिए दट्ठण अधिई होइ, तओ

रावगिहाओ निगगु चप रायहाणि करेइ, एव चपाए कूणिओ राया रज्ज करेइ नियभायपमुहसयणसजोगओ इह निरयाव-
 लियासुययसुधे कूणिकवक्तव्यतादाबुत्तिता, तत्साहाय्यकरणप्रवृत्तानां कालादीनां कुमाराणां दशानामपि सङ्ग्रामे रथमुशालाख्ये
 प्रभूजनक्षयकरणेन नरहयोग्यकर्मोपार्जनसम्पादनान्नरकगामितया 'निरयाउ' ति प्रथमाध्ययनस्य कालादिकुमारवक्तव्यता
 प्रतिबद्धस्यैतन्नाम । अथ रथमुशलसद्दामस्योत्पत्तौ किं निबन्धनं ? अत्रोच्यते-एव किलाय सद्दाम' सञ्जात', चम्पायां कूणिको
 राजा राज्य चकार । तस्यानुजां हल्लविह्वलाभिधानौ आतरो पितृदत्तसेचनकाभिधाने गन्धहस्तिनि समारूढौ दिव्यकुण्डलदि-
 व्यहारदिव्यवसनविभूषितौ विलसन्तौ दृष्ट्वा पद्मावत्यभिधाना कूणिकराजस्य भार्या कदाचिदन्तिनोऽपहाराय त कूणिकराज
 प्रेरितवती-" कर्णविपलगृह्णेश्यमेव कुमारो राजा तत्त्वतो न त्वम् यस्येदृशा विलासाः " प्रज्ञाप्यमानाऽपि सा न कथञ्चि-
 दस्यार्थस्योपरमति, तत्रैरितकूणिकराजेन तौ याचितौ, तौ च तद्भयार्द्रशाल्या नगर्यां स्वकीयमातामहस्य चेटकाभिधानस्य
 राज्ञोऽन्तिके सहस्तिहो सान्तःपुरपरिवारी गतवन्तौ, कूणिकेन च दूतप्रपणेन तौ याचितौ, न च तेन प्रेषितौ, कूणिकस्य
 तथोश्च तुल्यमावृकत्वात् ततः कूणिकेन भयितम्-यदि न प्रेषयसि तदा युद्धसज्जो भव, तेनापि भयितम्-' एष सज्जोऽस्मि,
 ततः कूणिकेन कालादयो दश स्वकीया भिन्नमावृका आतरो राजानश्चेटकेन सह सद्दामायायाताः । तत्रैकैरस्य त्रीणि त्रीणि
 हस्तिना सहस्राणि, एव रथानामश्वानां मनुष्याणां च प्रत्येक तिस्र तिस्रः कोट्यः कूणिकस्याप्येवमेव तत एकादशभार्गी-
 कृतराज्यस्य कूणिकस्य कालादिभिः सह, निजेन एकादशशेन सद्दामे काल उपागतः एतमर्थं वचतुमाह- तए ण से
 काले' इत्यादिना एन च व्यतिकर ज्ञात्वा चेटकेनाऽप्यष्टादश गणराजानो भेलिता., तेषां चेटकस्य न प्रत्येकमेवमेव

हस्त्यादिचलपरिमाणम्, ततो युद्धं सम्प्रलयम्, चेटकराजस्य तु शक्तिपन्नत्रतत्वेन दिनमध्ये एकमेव शरं मुञ्चत्यमोघबाणश्च सः, तत्र कृणिकसैन्ये गरुडव्यूहः, चेटकसैन्ये सागरव्यूहो विरचितः । ततश्च कृणिकस्य कालो दण्डनायको निजचलान्वितो युद्धयमानस्तावदतो यावच्चेटकः, ततस्तेन शरनिपातेनासौ निपातितो भ्रंशं च कृणिकत्रयम्, गते च द्वे अपि बले निजं निजमावासस्थानम् । द्वितीयेऽह्नि सुकालो नाम दण्डनायको निजचलान्वितो युद्धयमानस्तावदतो यावच्चेटकः, एवं सोऽप्येक-शरेण निपातितः । एवं तृतीयेऽह्नि महाकालः सोऽप्येवम् । चतुर्थेऽह्नि कृष्णकुमारः, सोऽप्येवमेव । पञ्चमे सुकृष्णः ५ । षष्ठे महाकृष्णः ६ । सप्तमे वीरकृष्णः ७ । अष्टमे रामकृष्णः ८ । नवमे पितृसेनकृष्णः ९ । दशमे पितृमहासेनकृष्णः १० । चेटकेन एकैकशरेण निपातिताः । एवं दशसु दिनेषु चेटकेन विनाशिता दशापि कालादयः । एकादशे तु दिवसे चेटक-जयार्थं देवताराधनाय कृणिकोऽष्टमभक्तं प्रजग्राह, ततः शक्रचमरावागतौ, ततः शक्रो वभाषे-चेटकः श्रावक इत्यहं न तं प्रति प्रहरामि नवरं भवन्तं संरक्षामि, ततोऽसौ तद्रक्षार्थं वज्रप्रतिरूपमभेदकवचं कृतवान् । चमरस्तु द्वौ सङ्गामौ विकुर्वित-वान्, महाशिलाकण्टकः रथमुशलं चेति, तत्र महाशिलेव कण्टकजीवभेदकत्वान्महाशिलाकण्टकः, ततश्च यत्र तृणशूला-दिनाऽप्यभिहतस्याश्वहस्त्योर्देर्महाशिलाकण्टकेनेवास्याहतस्य वेदना जायते स सङ्गामो महाशिलाकण्टक एवोच्यते । 'रथमुशले' इति यत्र रथो मुशलेन युक्तः परिधावन् महाजनक्षयं कृतवान् असौ रथमुशलः । 'ओपाए' इति उपपातः संग्रासः 'किं जड-स्सह' इति जयश्लाघां प्राप्स्यति पराजेष्यते अभिमविष्यति परसैन्यं परानभिभविष्यति उत नेत्यादि । श्रीनिरयावलिद्वत्रयौ-इति श्रीमदकन्नरभूपालविशालचित्तालवालविवर्द्धितदृष्टपरसालसालातिशालिशीलजगद्गुरुभट्टारकश्रीहृरविजयधरीश्वरशिष्यो-

पाध्यायश्रीकीर्त्तिनिजयगणिसमुच्चिते श्रीविचाररत्नाकरे मध्यभागे निरयाधलिचिारनामाऽष्टमस्तरङ्गः ॥ ८ ॥

यसादय समग्रो, व्यवहारो जृम्भते जगन्मध्ये । तदह दृतवद्गुमान, त्रिधिना सेवे श्रुतज्ञानम् ॥ १ ॥

अथ नन्दीश्वरविचारा लिख्यन्ते-तत्र पूर्वं श्रीजिनप्रासादसद्भावाचाराणि लिख्यन्ते—

सवरवरजलपगलिय-उज्झरपरिविरायमाणहारस्स । सावगजयपउररवत-मोरनच्चतकुहरस्स ॥ १५ ॥ व्याख्या—
'सवर' इत्यादि, सवरः-प्राणातिपातादिरूपपञ्चाश्रवप्रत्याख्यानरूपः तदेव कर्ममलप्रचालनात्सांसारिकतृडपनोदकारित्वात्
परिणाममुन्दरत्वाच्च वरजलमिव सवरवरजल तस्य प्रगलित'-सातत्येन ब्यूढ उज्झरः-प्रवाह. स एव प्रविराजमानो हारो
यस्य स तथा तस्य, श्रावकजना एव स्तुतिस्तोत्रस्वाध्यायाद्याराधनमुखरतया प्रचुरा रघन्तो मयूरास्तैर्नृत्यन्तीव कुहराणि-
जिनमण्डपादिरूपाणि यस्य स तथा तस्य इति नन्दीश्वरौ १६२ प्रवौ ४२ पत्रे ॥ १ ॥

अथ केचनाऽज्ञानिनः स्त्रीणां मुक्तिं न मन्यन्ते, तद्युक्तियुक्तसिद्धान्तेन निराकर्तुं लिख्यते—

से किं त अणतरसिद्धकेवलनाय ? अणतरसिद्धकेवलनाय पन्नरसविह पन्नच तजहा-तित्यसिद्धा ? अतित्यसिद्धा २
तित्ययरसिद्धा ३ अतित्ययरसिद्धा ४ सयधुच्चसिद्धा ५ पचेयनुद्धसिद्धा ६ बुद्धबोहियसिद्धा ७ इत्थिलिंगसिद्धा ८ पुरिसलिंग-
सिद्धा ९ नपुसगलिंगसिद्धा १० सलिंगसिद्धा ११ अन्नलिंगसिद्धा १२ गिहिलिंगसिद्धा १३ एगसिद्धा १४ अणेगसिद्धा १५
से त अणतरसिद्धकेवलनाय ॥ इति । दृत्तर्यथा—'से किं त' इत्यादि, अथ किं तदनन्तरसिद्धकेवलज्ञानम् ? छरिराह-अन-
न्तरसिद्धकेवलज्ञान पञ्चदशविध प्रज्ञसम्, पञ्चदशविधता चास्यानन्तरपाश्चात्यभनरूपोपाधिमेदापेक्षया पञ्चदशविधत्वात्,

ततोऽनन्तरभवोपाधिभेदतः पञ्चदशविधतां मुख्यत आह-तद्व्यत्युपदर्शने ' तित्थसिद्धा ' इत्यादि, तीर्यते संसारसागरोऽ-
नेनेति तीर्थ-यथावस्थितमकलजीवाजीवादिपदार्थप्ररूपकं परमगुरुप्रणितप्रवचनम्, तच्च निराधारं न भवतीति कृत्वा सङ्घः
प्रथमगणधरो वा वेदितव्यम्, उक्तं च—“ तित्थं भंते ! तित्थं तित्थकरे तित्थं ? गोयमा ! अरहा ताव तित्थंकरे तित्थं
पुण्य चाउव्वणो समणसंघो पढमगणहरो वा ” तस्मिन् उत्पन्ने ये सिद्धास्ते तीर्थसिद्धाः १, तथा तीर्थस्याऽभावोऽतीर्थः
तीर्थस्याभावश्च-अनुत्पादः अपान्तराले व्यवच्छेदो वा तस्मिन् ये सिद्धास्तेऽतीर्थसिद्धाः, तत्र तीर्थानुत्पादे सिद्धा मरुदेवी-
प्रभृतयः, न हि मरुदेव्यादिसिद्धिगमनकाले तीर्थमुत्पन्नमासीत्, तथा तीर्थव्यवच्छेदश्चन्द्रप्रभस्वामिसुविधिस्वाम्यपान्तराले
तत्र ये जातिस्मरणादिनाऽपवर्गमवाप्य सिद्धास्ते तीर्थव्यवच्छेदे सिद्धाः २, तथा तीर्थङ्कराः सन्तो ये सिद्धास्ते तीर्थङ्करसिद्धाः ३,
अतीर्थकरसिद्धा-अन्ये सामान्यकेवलिनः ४, तथा स्वयम्बुद्धाः सन्तो ये सिद्धास्ते स्वयम्बुद्धसिद्धाः ५, तथा प्रत्येकबुद्धाः सन्तो
ये सिद्धास्ते प्रत्येकबुद्धसिद्धाः ६, अथ स्वयम्बुद्धप्रत्येकबुद्धानां कः प्रतिविशेषः ? उच्यते बोध्युपधिश्रुतलिङ्गकृतो विशेषः, तथा
हि-स्वयम्बुद्धा बाह्यप्रत्ययमन्तरेणैव बुद्ध्यन्ते स्वयमेव-बाह्यप्रत्ययमन्तरेणैव निजजातिस्मरणादिना बुद्धाः स्वयम्बुद्धाः इति
व्युत्पत्तेः, ते च द्विधा तीर्थकरास्तीर्थकरव्यतिरिक्ताश्च इह तीर्थकरव्यतिरिक्तरधिकारः, आह च चूर्णिकृत् “ ते दुविहा
तित्थयरा तित्थयरचतिरिचा वा इह वतिरिचेहिं अहिगारो ” इति, प्रत्येकबुद्धास्तु बाह्यप्रत्ययमपेक्ष्य बुद्ध्यन्ते प्रत्येकं-बाह्यं
वृषमादिकं कारणमभिसमीक्ष्य बुद्धाः-प्रत्येकबुद्धा इति व्युत्पत्तेः, तथा च श्रूयते-चातद्युपमादिककारणसापेक्ष्य करक-
एड्वादीनां बोहिः, वाहिः प्रत्ययमपेक्ष्य च बुद्धाः सन्तो नियमतः प्रत्येकमेव विहरन्ति न गच्छन्वासिन इव संहिताः, आह च

रूर्थिकृत्—' पत्नेय चाल्म दृषभादिकारणमभिसमीक्ष्य बुद्धाः प्रत्येकबुद्धा , बहिःप्रत्ययप्रतिबुद्धानां च पत्नेय नियमा विहारो
 जम्हा तम्हा य ते पत्नेयबुद्धा " इति, तथा स्वयम्बुद्धानामुपधिद्विदशविध एव पात्रादिकः, प्रत्येकबुद्धानां तु द्विधा-जघन्यतः
 उत्कर्षतश्च, तत्र जघन्यतो द्विविध उत्कर्षतो नत्रविधप्रावरणपर्जः, आह च चूर्णिकृत्—“ पत्नेयबुद्धाण जहनेण दुविहो
 उक्कोसेण नवविहो नियमा पावरणवज्जो भवइ ” तथा स्वयम्बुद्धाना पूर्वाधीत श्रुत भवति वा न वा यदि भवति ततो लिङ्ग
 देवता प्रयच्छन्ति गुरुसन्निधौ वा गत्वा लिङ्ग प्रतिपद्यते, यदि चैकाकी विहरणसमर्थ इच्छा च तस्य तथारूपा जायते तत
 एकाकी विहरत्यन्यथा गच्छवासेऽवतिष्ठते, अथ पूर्वाधीत श्रुत न भवति तर्हि नियमाद् गुरुसन्निधे गत्वा लिङ्ग प्रतिपद्यते
 गच्छ चापरय न मुञ्चति, उक्त च चूर्णिकृता—“ पुन्वाधीय से सुय हवइ वा न वा जइ से नत्थि तो लिग नियमा गुरुसन्निहे
 पडिवजइ गच्छे य विहरइ चि, पुन्वाधीयसुअसभवो अत्थि तो से लिग देवया पयच्छइ गुरुसन्निधे वा पडिवजइ जइ एग-
 विहारविहरणजोगो इच्छा वा से तो एको नि विहरइ अन्नहा गच्छे चेव विहरइ ” इति, प्रत्येकबुद्धाना तु पूर्वाधीत श्रुत
 नियमतो भवति तच्च जघन्यत एकादशाङ्गानि उत्कर्षत किञ्चिन्मूनानि दशपूर्वाणि तथा लिङ्ग तस्मै देवता प्रयच्छन्ति
 लिङ्गरहितो वा कदाचिन्नवति, तथाऽऽह चूर्णिकृत्—“ पत्नेयबुद्धाण पुन्वाधीअ सुअ नियमा हवइ जहन्नउ इकारसअगाइ
 उक्कोसेण भिन्नदसपुन्वाइ लिग च से देवया पयच्छइ लिगमज्जिओ वा भवइ जतो भणिय कप्प पत्नेयबुद्धा ” इति, तथा
 बुद्धा-आचार्यास्त्वेवाधिवाः सन्तो ये सिद्धास्ते बुद्धबोधितसिद्धाः, एते च केचित्स्त्रीलिङ्गसिद्धा , स्त्रियो लिङ्ग स्त्रीलिङ्ग स्त्रीत्व-
 स्योपलक्षणमित्यर्थः, तच्च त्रिधा तद्यथा-वेद शरीरनिर्वृत्तिर्नैपथ्य च, तत्रेह शरीरनिर्वृत्त्या प्रयोजन न वेदनेपथ्याभ्यां वेदे

सति सिद्धत्वाभावात् नेपथ्यस्य चाप्रमाणत्वात्, आह च चूर्णिकृत्—“ इत्थीए लिंगं इत्थीलिंगं इत्थीए उवलवखणं वुत्तंति भवति तं च तिविहं वेओ सररनिव्वची नेवत्थं च, इह सररनिव्वचीए अहिगारो न वेद नेवत्थेहिं ति ” तस्मिन् स्त्रीलिङ्गे वर्तमानाः सन्तो ये सिद्धास्ते स्त्रीलिङ्गसिद्धाः ८, एतेन यदाहुराशाम्बरा न स्त्रीणां निर्वाणमिति तदपास्तं द्रष्टव्यम्, स्त्रीनिर्वाणस्य साक्षादनेन ह्यनेनाभिधानात्प्रतिषेधस्य च युक्त्यनुपपन्नत्वात् । तथा हि-युक्तिपथो ज्ञानदर्शनचारित्राणि “ सम्यग्दर्शन-ज्ञानचारित्राणि मोक्षमार्गः ” इति वचनात्सम्यग्दर्शनादीनि च पुरुषाणामिव स्त्रीणामप्यविकलानि, तथा हि-इत्यन्ते सप्तदशविधमकलङ्कं संयमम्, धारयन्ति च देवासुराणामपि दुर्द्धरं ब्रह्मचर्यम्, तद्यन्ते च तपांसि मासत्तपयादीनि च कथमिव तासां न मोक्षसम्भवः ? स्यादेतदस्ति स्त्रीणां सम्यग्दर्शनं ज्ञानं च न पुनश्चारित्रं संयमाभावात्, तथा हि-स्त्रीणामवश्यं वत्सपरिभोगेन भवितव्यमन्यथाऽविवृताङ्गयस्तास्तिर्यग्विद्वय इव पुरुषाणामभिवचनीया भवेयुः, लोके च गहोपजायते ततोऽवर्यं ताभिर्वस्त्रं परिभोक्तव्यम्, वस्त्रपरिभोगे च सपरिग्रहता सपरिग्रहत्वे च संयमाभाव इति, तदसमीचीनं सम्यग्विद्वान्तापरिज्ञानात्, परिग्रहो हि परमार्थतो मूर्च्छाभिधीयते ‘ मुच्छा परिग्रहो वुत्तो ’ इति वचनप्रामाण्यात्, तथा हि मूर्च्छा-रहितो भरतश्चक्रवर्ती सान्तःपुरोऽप्यादर्शकृद्देवतिष्ठमानो निष्परिग्रहो गीयते अन्यथा केवलोत्पादासम्भवात्, अपि च यदि मूर्च्छाया अभावेऽपि वस्त्रसंसर्गमात्रं परिग्रहो भवेत्ततो जिनकल्पप्रतिपन्नस्य कस्यचित्साधोस्तुपारक्यानुपिके प्रपतति शीते केनाप्यविषण्णोपनिपातमधशीतमीति विभाव्य धर्माश्रिना शिरसि वस्त्रे प्रचित्से तस्य सपरिग्रहता भवेत्, न चैतदिष्टं, तस्मान्न

ससर्गमात्रं परिग्रहः किन्तु मूर्च्छा, सा च स्त्रीणां वस्त्रादिषु न विद्यते धर्मोपकरणमात्रतया तस्योपादानात्, न खलु ता वस्त्र-
मन्तरेणात्मान रञ्चितुमीशते नापि शीतकालादिष्वर्वागूदशायां स्वाध्यायादि कर्तुम् । ततो दीर्घतरसयमपरिपालनाय यत-
नया वस्त्र परिशुञ्जाना न ता. परिग्रहवत्यः । अथोच्येत सम्भवति नाम स्त्रीणामपि सम्यग्दर्शनादिक रत्नत्रय, पर न तत्स-
म्भवमात्रेण शुक्तिपदप्रापक भवति किन्तु प्रकर्षप्राप्तम्, अन्यथा दीक्षानन्तरमेव सर्वेषामप्यविशेषेण शुक्तिपदप्राप्तिप्रसक्ते,
सम्यग्दर्शनादिरत्नत्रयप्रकर्षश्च स्त्रीणामसम्भवी ततो न निर्वाणमिति तदप्ययुक्तम्, स्त्रीषु रत्नत्रयप्रकर्षसम्भवग्राहकस्य प्रमाण-
स्याभावात्, न खलु सकलदेशकालव्याप्त्या स्त्रीषु रत्नत्रयप्रकर्षसम्भवग्राहक प्रत्यच्च अनुमान वा प्रमाण विजृम्भते, देशकाल
विप्रकृष्टतया तत्र प्रत्यक्षस्याप्रवृत्तेः, तदप्रमाणधृत्तौ चाऽनुमानस्याप्यसम्भवात्, नापि तासु रत्नत्रयप्रकर्षसम्भवप्रतिपादक
कोऽप्यागमो विद्यते प्रत्युतसम्भवप्रतिपादकः स्थानेऽस्ति, यथा-इदमेव प्रस्तुतं यत्र ततो न तासां रत्नत्रयप्रकर्षसम्भवः,
अथ मन्येथा स्वभावत एवातपेनेव ह्याया विरुध्यते स्त्रीत्वेन रत्नत्रयप्रकर्षः ततस्तदसम्भवोऽनुमीयते तदयुक्त युक्तिविरोधात्,
तथा हि-रत्नत्रयप्रकर्षं स उच्यते यतोऽनन्तरं शुक्तिपदप्राप्तिः स चायोग्यवस्थाचरमसमये स चास्माकमप्रत्यक्षं, तत कथं
विरोधगतिः ? न हि अदृष्टेन सह विरोधः प्रतिपत्तुं शक्यते मा प्रापत् पुरुषेष्वतिप्रसङ्गः । ननु जगति सर्वोत्कृष्टपदप्राप्तिं
सर्वोत्कृष्टेनाध्यवसायेनावाप्यते नान्यथा, एतच्चोभयोरप्यावयोरगमप्राणामाण्यचलतः सिद्धम्, सर्वोत्कृष्टे च द्वे पदे
सर्वोत्कृष्टे दुःखस्थान सर्वोत्कृष्ट सुखस्थान च, तत्र सर्वोत्कृष्टे दुःखस्थान सप्तमनरकपृथ्वी अतः परमदुःखस्थान-
स्याभावात् सर्वोत्कृष्ट सुखस्थान तु निःश्रेयस ततः परमन्यस्य सुखस्थानस्यासम्भवात्, ततः स्त्रीणां सप्तम-

नरकपृथ्वीगमनमागमे निषिद्धं निषेधस्य च कारणं तद्गमनयोग्यतथाविधसर्वोत्कृष्टमनोवीर्यपरिणत्यभावः, ततः सप्तमपृथ्वीगमननिषेधादवस्यते नास्ति स्त्रीणां निर्वाणं निर्वाणं निषेधस्य सर्वोत्कृष्टमनोवीर्यपरिणत्यसम्भवात्, तथा चात्र प्रयोगः—असम्भवनिर्वाणं स्त्रियः सप्तमपृथ्वीगमनत्वाभावात् सम्मूर्च्छिमादिवत्तदेतद्युक्तम्, यतो यदि नाम स्त्रीणां सप्तमनरकपृथ्वीगमनं प्रति सर्वोत्कृष्टमनोवीर्यपरिणत्यभावः तत एतावता कथमवसीयते निःश्रेयसं प्रत्यपि तासां सर्वोत्कृष्टमनोवीर्यपरिणत्यभावो ? न हि यो भूमिकर्षणादिकं कर्म कर्तुं न शक्नोति स शास्त्राण्यवगाढं न शक्नोतीति प्रत्येतुं शक्यं प्रत्यक्षविरोधात्, अथ सम्मूर्च्छिमादिपूरुषं प्रत्यपि सर्वोत्कृष्टमनोवीर्यपरिणत्यभावो दृष्टः ततोऽप्यवसीयते, ननु यदि तत्र दृष्टस्तर्हि कथमत्रावसीयते ? न खलु वहिव्याप्तिमात्रेण हेतुर्गमको भवति किं त्वन्तर्व्याप्त्या, अन्तर्व्याप्तिश्च प्रतिबन्धवलेन सिध्यति, न चात्र प्रतिबन्धो विद्यते, न खलु सप्तमपृथ्वीगमनं निर्वाणगमनस्य कारणम्, नाप्येवमेवाविनाभावप्रतिबन्धेन सप्तमपृथ्वीगमनाविनाभाविनिर्वाणगमनम्, सप्तमपृथ्वीगमनन्तरेणैव चरमशरीरिणां निर्वाणगमनभावात्, न च प्रतिबन्धमन्तरेणैकस्याभावेऽन्यस्याभावः, मा प्रापद्यस्य कस्यचिदेकस्याभावे सर्वस्याभावप्रसङ्गः, यद्येवं तर्हि कथं सम्मूर्च्छिमादिषु निर्वाणगमनाभावः ? इति उच्यते—तथाभवस्वाभाव्यात्, तथा हि—ते सम्मूर्च्छिमादयो भवस्वभावत एव सम्यग्दर्शनादिकं तथावत् प्रतिपत्तुं न शक्नुवन्ति ततो न तेषां निर्वाणसम्भवः, स्त्रियस्तु प्रायुक्तप्रकारेण यथावत्सम्यग्दर्शनादिरत्नत्रयसम्पद्योग्याः ततस्तासां न निर्वाणाभावः, अपि च भुजपरिसर्पा द्वितीयामेव पृथिवीं यावद्दृच्छन्ति न परतः, परपृथ्वीगमनहेतुतथारूपमनोवीर्यपरिणत्यभावात्, तृतीयां यावत् पक्षिणः, चतुर्थीं चतुष्पदाः, पञ्चमीं भुरगाः, अथ च सर्वेऽप्यूर्ध्वमुत्कर्षतः सहस्रारं

यावद्ब्रूयन्ति, तन्नाधोगतिविषयमनोवीर्यपरिणतेष्वप्यदर्शनाबूर्ध्वगतावपि तद्वैषम्यम्, तथा च सति सिद्ध स्त्रीपुसासधोगति-
 वैषम्येऽपि निर्वारण सममिति कृत प्रसङ्गेन । तथा पुद्गलिने शरीरनिवृत्तिरूपे व्यवस्थिताः सन्तो ये सिद्धास्ते पुद्गलिज्ञसिद्धाः ६,
 एव नपुसकलिङ्गसिद्धा १०, तथा खलिङ्गे रजोहरणादिरूपे व्यवस्थिता सन्तो ये सिद्धास्ते स्वलिङ्गसिद्धाः ११, तथा अन्यलिङ्गे
 परिनाजकादिसम्बन्धिनि चकलकपायादिमन्त्रादिरूपे द्रव्यलिङ्गे व्यवस्थिताः सन्तो ये सिद्धास्तेऽन्यलिङ्गसिद्धाः १२, गृहलिङ्गे
 सिद्धाः गृहलिङ्गसिद्धा मरुदेवीप्रभृतय १३, तथा एकसिन्धेकसिन् समये एकैकः सन्तो ये सिद्धास्ते एकसिद्धाः १४, अनेकसिद्धा इति
 एकस्मिन् समये अनेके सिद्धा अनेकसिद्धाः १५, अनेके चैकस्मिन् समये सिध्यन्त उत्कर्षतोऽष्टोत्तरशतसहस्रया वेदितव्या । आह-
 ननु तीर्थसिद्धातीर्थसिद्धरूपभेदद्वये एव शेषा मेदा अन्तर्भवन्ति तत्किमर्थं शेषभेदोपादानं ? उच्यते-सत्यमन्तर्भवन्ति पर
 न तीर्थसिद्धातीर्थसिद्धभेदद्वयोपादानमात्राच्छेषभेदपरिज्ञान भवति, विशेषपरिज्ञानार्थं च विशेषशास्त्रप्रयासः । इति नन्दीश्वर-
 वृत्तौ १६२ प्रश्नौ १०४ । १०५ पत्रे ॥ २ ॥

निगोदादिजीवानामपि मतिश्रुतज्ञानानन्ताशोऽप्रावृतास्तिष्ठतीत्यभिप्रायो लिख्यते--

सब्वजीवाण्यपि अणु अणुखरस्स अणुतभागो निबुग्घाडिभो चिद्दुइ, जइ पुण सो वि आवरिज्जा तेण जीवो अजीवत्त
 पाविज्जा, सुद्दु वि मेहसमुदए होइ पभा चदसुराण इति । वृत्तिर्यथा- ' सब्वजीवाण्यपि ' इत्यादि, सर्वजीवानामपि यमिति
 चाण्यालङ्कारे, अचरस्य-श्रुतज्ञानस्य श्रुतज्ञान च मतिज्ञानाविनाभावि, ततो मतिज्ञानस्यापि अनन्तमो भागो नित्योद्घाटितं
 सर्वदेनाप्रावृत्तिष्ठति, सोऽपि चानन्तमो भागोऽनेकविधः, तत्र सर्वजघन्यथैतन्ममात्र तत् पुनः सर्वोत्कृष्टश्रुतावरणस्त्यान-

द्धिनिद्रोदयभावेऽपि नात्रियते तथा जीवस्वाभाव्यात् । तथा चाह— ' जइ पुण ' इत्यादि, यदि पुनः सोऽपि अनन्तो भाग आत्रियते तेन तर्हि जीवोऽजीवत्वं प्राप्नुयात् जीवो हि नाम चैतन्यलक्षणः, ततो यदि प्रबलश्रुतावरणस्त्यानद्धिनिद्रोदयभावे चैतन्यमात्रमप्यात्रियते तर्हि जीवस्य स्वस्वभावपरित्यागादजीवितैव सम्पनीपद्यते न चैतद्दृष्टमिष्टं वा, सर्वस्य सर्वथा स्वभावातिरस्कारात् । अत्रैव दृष्टान्तमाह— ' सुद्धुवि ' इत्यादि सुष्ववपि भेदसमुदये भवति प्रभा चन्द्रसूर्ययोः, इयमत्र भावना-यथा निविडनिविडतरमेघपटलैराच्छादिनयोरपि सूर्यचन्द्रमसोर्नैकान्तेन तत्प्रभानाशः सम्पद्यते, सर्वस्य सर्वथा स्वभावापनयनस्य कर्तुमशक्यत्वात्, एवमनन्तानन्तैरपि ज्ञानावरणपरमाणुभिरैकैकस्यात्मप्रदेशस्यावेष्टितस्यापि नैकान्तेन चैतन्यमात्रस्याप्यभावो भवति । यतो यत्सर्वजघन्यं तन्मतिश्रुतात्मकं, अतः सिद्धोऽक्षरस्यानन्तमो भागो नित्योद्घाटितः, तथा च सति मतिज्ञानस्य श्रुतज्ञानस्य चानादिभावः प्रतिपद्यमानो न विरुध्यते, इति स्थितम् । इति नन्दीब्रह्मवृत्तौ १६१ पत्रे ॥ ३ ॥

ननु महावीरस्येयन्तः श्रावका अभूवंस्तेषु मध्ये केन जिनप्रतिमा कारिता कस्य वा जिनप्रतिमाऽभूत् इत्यादिभिः, तथा इयत्सु श्रावकेषु केनोपधानानि ब्यूढानि कुत्र वा शास्त्रे उपधानान्युक्तानि इत्यादिभिश्च, स्वकपोलकल्पितदुर्विकल्पैरनल्पयन्ति संसारं जल्पकाः, ततस्तन्मतद्वयनिराकरणाय जिनप्रतिमाक्षराणि उपधानाक्षराणि चेकैनेव सूत्रेण लिख्यन्ते—

से किं तं उवासगदसाओ ? उवासगदसासु णं समणोवासमाणं नगरां उज्जाणं चेइआं वणसंडां समोसरणां रायाणो अम्मापियरो धम्मायरिया धम्मकहाओ इहलोइअपरलोइया इड्ढिविससा भोगपरिच्चाया पव्वजाओ परियागा सुअपरिग्गहा तवोवहाणां सीलव्वयगुणचेरमणपच्चक्खाणपोसहोववासपडिवज्जाणया पडिमाओ उवसग्गा संलेहणांओ भत्त-

पञ्चत्वायाह पाप्मोवगमयाह देवलोगगमयाह सुकुलपचायाईश्रो पुण बोहिलाभा अतकिरिआमो अ आधविजति ।
 उवासगदसाण परिता वायया सखिजा अणुओगदारा सखिजा वेढा सखिजा सिलोगा सखिजाधो निज्जुवीओ सखिजाओ
 सगहणीओ सखिजाओ पडिवत्तीओ, से ण अगट्टयाए सत्तमे अगे एगो सुअवखधो दस अज्झयणा दस उद्देसणकाला दस
 समुद्देसणकाला सखिजा पयसहस्ता पयगेण सखिजा अखरा अणतागमा अणता पज्जवा परिता तसा अणता थावरा
 सासयकडनिवद्धनिकाइया जिएपन्नता भावा आधविजति पन्नविजति दसिजति निदसिजति उवदसिजति से
 एव आया एव नाया एव विनाया एव चरणकरणपरूवणा आधविजइ से त उवासगदसाओ ॥ इति । वृत्तिर्यथा—' से किं
 त' इत्यादि, अथ कास्ता उपासकदशा उपासका—श्रावकास्तद्रताणुव्रतादि क्रियाकलापप्रतिबद्धदशा दश अध्ययनानि
 उपासकदशाः, तथा चाह छरिः—' उवासगदसासु ण' इत्यादि पाठसिद्ध यावन्निगमनम्, नवर सङ्ख्येयानि पदसहस्राणि
 पदाप्रेषेति एकादशलक्षा. द्विपञ्चाशच्च सहस्राणि इत्यर्थः, द्वितीय तु व्याख्यान प्रागिव भावनीयम् । इति नन्दीसूत्रवृत्तौ १६२
 प्रती १८३ पत्रे ॥ ४ ॥

इति श्रीमदकव्वरभूपालविशालविचालवालविचद्धितदृपरसालसालातिशालिशीलजगद्गुरुभट्टारकश्रीहीरविजयसूरीश्वरशि-
 ष्योपाध्यायश्रीकीर्त्तिविजयगणिसमुच्चिते श्रीविचाररत्नाकरमध्यभागे नवमस्तरङ्गः ॥ ६ ॥

यदि भूरिभवाभोगप्रान्तिश्रात भवन्मनः । भगवद्भारतीभक्तिमाजो भवत तद्भूशम् ॥ १ ॥

अथ श्रीअनुयोगद्वारसूत्रनृत्तिविचारा लिख्यन्ते-तत्र च स्यापनाऽच्चराणि लिख्यन्ते—

से किं तं ठवणावस्सयं ? ठवणावस्सयं जन्नं कट्टकम्ममे वा ? चित्तकम्ममे वा ? पोत्थकम्ममे वा ? लेप्पकम्ममे वा ? गंधिमे वा ? वेढिमे वा ? पूरिमे वा ? संघाइमे वा ? अक्खे वा ? वराडए वा ? एगो वा अणो वा ? नामडवणायं को पइविसेसो ? नामं आवकहिअं वा ठवणा इत्तरिआ वा होजा आवकहिआ वा ॥ इति । वृत्तिर्यथा—इदानीं स्थापनावश्यकनिरूपणार्थमाह—‘से किं तं’ इत्यादि. अथ किं तत्स्थापनावश्यकं ? इति प्रश्ने सत्याह—‘ठवणावस्सयं जणं’ इत्यादि, तत्र स्थाप्यते—अमुकोऽयमभिप्रायेण क्रियते निर्वर्त्यत इति स्थापना—काष्ठकर्मादिगतावश्यकवत् साध्यादिरूपा सा चासौ आवश्यकतद्वतोरभेदोपचारादावश्यकं च स्थापनावश्यकम् स्थापनालक्षणं च सामान्यत इदम् “यत्तु तदर्थवियुक्तं, तदभिप्रायेण यच्च तत्करणि, लेप्यादिकर्म तत्स्थापनेति क्रियतेऽल्पकालं च ॥ १ ॥” इति, विनेयानुग्रहार्थमत्रापि व्याख्या—तुशब्दो नामलक्षणात्स्थापनालक्षणस्य भेदलक्षकः स चासावर्थश्च तदर्थो भावेन्द्रभावावश्यकदिलक्षणः तेन वियुक्तं—रहितं यद्वस्तु तदभिप्रायेण क्रियते—स्थाप्यते तत्स्थापनेति सम्वन्धः । किंविशिष्टं यदित्याह—यच्च तत्करणि तेन भावेन्द्रादिना सह करणिः—सादृश्यं यस्य तत्तत्करणि—तत्सदृशमित्यर्थः, चशब्दात्तदकरणि चात्त्वादिवस्तु गृह्यते, अतत्सदृशमित्यर्थः, किं पुनस्तदंबंभूतं वस्तु इत्याह—लेप्यादिकर्मिति—लेप्यादिपुत्तलिकादीत्यर्थः, आदिशब्दात् काष्ठपुत्तलिकादि वस्तु गृह्यते, अत्त्वादि वानाकारं, कियतं कालं तत्क्रियते इत्याह—अल्पः कालो यस्य तदल्पकालं इत्वरकालमित्यर्थः, चशब्दाद्घावत्कथिकं च शाश्वतप्रतिमादि, यत्पुनर्भावेन्द्रार्थरहितं साकारमनाकारं वा तदर्थाभिप्रायेण क्रियते तत्स्थापना, इति तात्पर्यमित्यार्यार्थः ॥१॥ इदानीं प्रकृतमुच्यते—‘जणं’ इति, यमिति वाक्यालङ्कारे, यत्काष्ठकर्मणि

वा चित्रकर्मणि वा याचद्वराटके वा एको वा अनेको वा सद्भावस्थापनया वा असद्भावस्थापनया वा 'आवस्ताए' सि आव-
 रयकतद्वतोरभेदोपचारात्तद्वानिह गृह्यते, ततश्चैको वा अनेको वा, कथम्भूताः ? अत उच्यते-आवरयकक्रियावानावरयकक्रि-
 यावन्तो वा 'ठग्णा ठविञ्जइ' सि स्थापनारूप स्थाप्यते क्रियते तत्स्थापनावरयकमित्यादिपदेन सम्बन्धः, इति समुदायार्थः,
 काष्ठकर्मदिग्धावरयकक्रियां कुर्वन्तो यत् स्थापनारूपाः साध्वादयः स्थाप्यन्ते तत्स्थापनावरयकमिति तात्पर्यम् । अधुनाऽन्य-
 वार्थे उच्यते-तत्र क्रियत इति कर्म काष्ठे कर्म काष्ठकर्म काष्ठनिकुञ्चित रूपकमित्यर्थः, चित्रकर्म-चित्रलिखित रूपकम्, 'पोत्थ-
 कर्मे य' सि पोत्थ-पोत वस्त्रमित्यर्थ, तत्र कर्म-तत्पल्लवनिष्पन्न घीउल्लिकारूपकमित्यर्थः, अथवा पोत्थ पुस्तक तच्चेह सम्भुटक-
 रूप गृह्यते, तत्र कर्म तन्मध्ये वर्तिकालिरित रूपकमित्यर्थः, अथवा पोत्थ ताडपत्रादि तत्र कर्म-तच्छेदननिष्पन्न रूपकम्, ले-
 प्यकर्म-लेप्यरूपकम्, ग्रन्थिम-कौशलातिशयाद्ग्रन्थिसमुदायनिष्पादितरूपकम्, वेष्टिम पुष्पवेष्टनक्रमेण निष्पन्नमानन्दपुरादिप्र-
 तीतरूपम्, अथवा एक द्वयादीनि वा वस्त्राणि वेष्टयन् कश्चिद्रूपकमुत्थापयति तद्वेष्टिमम्, पूरिम-भरिम पितृलादिमयप्रतिमा-
 चत्, सद्घातिम-यहुवस्त्रादिसप्तसप्ततनिष्पन्न कञ्चुकत्, अक्ष-चन्दनको, वराटक'-कपर्दकः, अत्र वाचनान्तरेऽन्यान्यपि
 दन्तरुर्मादिपदानि दृश्यन्ते तान्यप्युक्तानुसारतो भावनीयानि, वाशब्दाः पञ्चान्तरसूचकाः, यथासम्भनमेवमन्यत्रापि एतेषु
 काष्ठकर्मदिग्धावरयकक्रिया कुर्वन्त एकादिसाध्वादयः सद्भावस्थापनयाऽसद्भावस्थापनया वा स्थाप्यमानाः स्थापनावरयकम्,
 तत्र काष्ठकर्मदिग्धाकारवती सद्भावस्थापना साध्वाकारस्य तत्र सद्भावात्, यच्चादिषु त्वनाकारवती असद्भाव-
 स्थापना साध्वाधाकारस्य तनासद्भावादिति, निगमयन्नाह—'सेत' इत्यादि, तदेतत्स्थापनावरयकमित्यर्थः । अत्र

नामस्थापनयोरभेदं पश्यन्निदमाह—‘ नामद्वयणं को पइविसेसो ’ ति, नामस्थापनयोः कः प्रतिविशेषो ? न कश्चिदित्यभिप्रायः; तथाह्यावश्यकदिभात्रार्थशून्ये गोपालदारकादौ द्रव्यमात्रे यथावश्यकदि नाम क्रियते, तत्स्थापनापि तथैव तच्छून्ये काष्ठकर्मादौ द्रव्यमात्रे क्रियते, अतो भावशून्ये द्रव्यमात्रे क्रियमाणत्वविशेषान्वानयोः कश्चिद्विशेषः, अत्रोत्तरमाह—‘ नामं आवकहियं ’ इत्यादि, नाम यात्रत्कथिकं—स्वाश्रयद्रव्यस्थास्तित्वकथां यावदनुवर्त्तते, न पुनरन्तराप्युपरमते, स्थापना पुनरित्वरा—स्वल्पकालभाविनी वा स्यात् यावत्कथिका वा, स्वाश्रयद्रव्येऽवतिष्ठमानेऽपि काचिदन्तराऽपि निवर्त्तते, काचित्तु तत्सर्चां यावदवतिष्ठते इति भावः; तथाहि—नाम आत्रश्यकदिक्कं मेरुजम्बूद्वीपकलिङ्गमगधसुराब्ज्रादिकं वा यावत्स्वाश्रयो गोपालदारकदेहादिः शिलासमुच्चयादिर्वा समास्ति तावदवतिष्ठते इति तद्यावत्कथिकम्, स्थापना त्वावश्यकत्वेन योऽच्चः स्थापितः स चरणन्तरे पुनरपि तथाविधप्रयोजनसम्भवे इन्द्रत्वेन स्थाप्यते पुनरपि च राजादित्वेनेत्यल्पकालीना, शाश्वतप्रतिमादिरूपा यावत्कथिका, तस्याश्चार्हदादिरूपेण सर्वदा तिष्ठतीति स्थापना इति व्युत्पत्तेः स्थापनात्वमवसेयम्, न तु स्थाप्यत इति स्थापना, शाश्वतत्वेन केनापि स्थाप्यमानत्वाभावादिति, तस्मान्नावशून्यद्रव्याधारसाम्येऽप्यस्त्यनयोः कालकृतो विशेषः । अत्राह—ननु यथा स्थापना काचिदल्पकालीना तथा नामापि किञ्चिदल्पकालीनमेव, गोपालदारकादौ निधमानेऽपि कदाचिदनेकनामपरावृत्तिदर्शनात्सत्यं, किन्तु प्रायो नाम यावत्कथिकमेव, यस्तु कचिदन्वयोपलम्भः सोऽल्पत्वान्नेह विवक्षित इत्यदोषः; उपलक्षणमात्रं चेदं कालभेदेनैतयोर्भेदकथनं, अपरस्यापि बहुप्रकारभेदस्य सम्भवात्, तथाहि—येन्द्रादिप्रतिमास्थापनायां कुण्डलाङ्गदादिभूषितः सन्निहितशचीवजादिराकार उपलभ्यते न तथा नामेन्द्रादौ, एवं यथा तत्स्थापनादर्शनाद्भावः समु-

ब्रह्मसति नैवमिन्द्रादिनामश्रवणात्, यथा तत्स्थापनायां लोकस्योपयाचितेच्छापूजाप्रवृत्तिसमीहितलाभादयो दृश्यन्ते नैव नामेन्द्रादाविति, एवमन्यदपि वाच्यम् । इत्यनुयोगद्वारधनमवृत्तौ १४८ प्रती ११ । १२ पत्रे ॥ १ ? ॥

केचिच्च श्रावकश्राविकाणां मुखवस्त्रिका निषेधयन्ति, अपरं च रजोहरण भूमिप्रमार्जनमिति कृत्वा मुखाग्रे न स्थापनीय किन्तु भूम्यामेव स्थापनीयम्, इत्यादि स्वस्वान्तःकल्पनाकवलितशुद्धिपथा' स्वात्मना परेषां मुग्धबुद्धीनां चानन्तमवत्रान्तिहेतवो भवन्ति, ततस्तदुपकाराय रजोहरणमुखवस्त्रिकादीनां सत्ताद्वचकाचराणि तेषां यथोचितव्यापारथाचराणि च लिख्यन्ते—

से किं त लोउत्तरिय भावावस्सय जण समणो वा सावयो वा साविया वा तच्चित्ते तम्मणे तब्बसे तदब्ब-
वसिए तत्तिव्वज्जवसाए तदद्वोवउत्ते तदप्पियकरणे तब्भावरणाभाविए अन्नत्थ कत्थइ मण अकुन्मणो [उव्वत्ते जिणवयण-
घम्माणुरागरत्तमणे] उमओ काल भावस्सय करेइ सेत लोउत्तरिय भावावस्सय, सेत नोआगमओ भावावस्सय ॥ इति ।
दुत्तरियथा- ' से किं त लोउत्तरिय ' इत्यादि, अत्र निर्वचनम्- ' लोउत्तरिय भावावस्सय जण ' इत्यादि, ' जण ' ति णमिति
वाक्यालङ्कारे, यदिद श्रमयादयस्त्विच्छिन्नादिविशेषणविशिष्टा उभयकाल प्रतिक्रमणाद्यावश्यक कुर्वन्ति तद्भोकोत्तरिक भावा-
वश्यकमिति सएट्ठ, तत्र श्राम्यतीति श्रमणः-साधु., श्रमणी-साध्वी, श्रुणोति साधुसमीपे जिनप्रणीता सामाचारीमिति
श्रावक.-श्रमणोपासक; श्राविका-श्रमणोपासिका, वाशब्दाः समुच्चयार्थाः, तस्मिन्नेवावश्यके चित्त-सामान्योपयोगरूप
यस्येति स तच्चित्त, तस्मिन्नेव मनो-विशेषोपयोगरूप यस्य स तन्मना, तत्रैव लेस्या-श्रमपरिणामरूपा यस्येति स तद्भेदयः;

तथा तदध्यवसितः-इहाध्यवसायोऽध्यवसितम्, ततश्च तच्चित्तादिभाषयुक्तस्य सतस्तास्मिन्नेवावश्यकेऽध्यवसितं क्रियासम्पादनविषयमस्येति तदध्यवसितः, तथा तत्तीव्राध्यवसायः-तस्मिन्नेवावश्यके तीव्रं-प्रारम्भकालादारभ्य प्रतिक्षणं प्रकर्षयायि प्रयत्नविशेषोपलक्षणमध्यवसायं यस्य सः तथा, तथा तदर्थोपयुक्तस्तस्य-आवश्यकस्यार्थस्तदर्थस्मिन्पुन्युक्तस्तदर्थोपयुक्तः देहरजोहरणमुखवस्त्रिकादीनि तस्मिन्-आवश्यके यथोचितव्यापारनियोगेनापितानि नियुक्तानि येन स तथा, सम्यक् यथास्थानन्यस्तोपकरण इत्यर्थः, तथा तद्भावनाभावितस्तस्य-आवश्यकस्य भावना-अव्यवच्छिन्न-पूर्वपूर्वतरसंस्कारस्य पुनः पुनः प्रस्तुतव्यतिरेकतोऽन्यत्र कुत्रापि मनोऽकुर्वन्नुपलक्षणत्वाद्वाचं कार्यं चान्यत्राकुर्वन्, एकार्थिकानि वा विशेषणान्येतानि प्रस्तुतोपयोगप्रकर्षप्रतिपादनपराणि, अमूनि च लिङ्गविपरिणामतः श्रमणीश्राविकयोरपि योज्यानि, तस्मात्तच्चित्तादिविशेषणभावावश्यकम्, अत्राप्यवश्यं करणादानशक्यत्वम्, तदुपयोगपरिणामस्य च सद्भावान्भावत्वम्, भावश्चासावावश्यकं चेति वाहरणव्यापारादिक्रियालक्षणदेशस्यानागमत्वात्त्रागमत्वं भावनीयम् । 'सेतं' इत्यादि निगमनम् । तदेवं स्वरूपत उक्तं भावावश्यकम् । इत्यनुयोगद्वारद्वयहेमवृत्तौ १४८ प्रती २४ पत्रे ॥ २ ॥

अथ प्रमाणाहुलस्वरूपं जिज्ञासया लिख्यते--

से किं त पमाणगुले ? पमाणगुले एगमेगस्स रन्नो चाउरतचक्कवट्टिस्स अट्टसोवन्निए कागिणियरणे छत्तले दुवालससिए
 अट्टकणिए अहिगरणसठाणसठिए तस्स ए एगमेगा कोडी उस्सेहगुलविकलभा त समणस्स भगवथो महावीरस्स अद्धगुल
 त सहस्सगुणिय पमाणगुल भवइ एएणगुलप्पमाणेण ॥ इति । वृत्तिर्यथा-उक्तमुत्सेधाङ्गुलम्, अथ प्रमाणाङ्गुल विचक्षुराह-
 'से किं त पमाणगुले' इत्यादि, सहस्रगुणितानुत्सेधाङ्गुलप्रमाणाज्ञात प्रमाणाङ्गुलम्, अथवा परमकर्परूप प्रमाण प्राप्तमङ्गुल
 प्रमाणाङ्गुलम्, नातः पर दृढतरमङ्गुलमस्तीति भावः, यदिवा समस्तलोकव्यवहारराज्यादिस्यतिप्रणेतृत्वेन प्रमाणभूतोऽस्मि-
 न्नवसर्पिणीकाले तावद्युगादिदेवो भरतो वा तस्याङ्गुल प्रमाणाङ्गुलम्, एतच्च काकिणीरत्नस्वरूपपरिज्ञानेन शिष्यव्युत्पत्ति-
 लक्ष्य गुणाधिक्य पश्यस्तद्वारेण निरूपयितुमाह-' एगमेगस्स रणो' इत्यादि, एकैकस्य राज्ञश्चतुरन्तचक्रवर्त्तिनोऽष्टसौ-
 वर्णिक काकिणीरत्न पद्मलादिधर्मपित प्रज्ञप्तम्, तस्यैकैका कोटिरुत्सेधाङ्गुलविष्कम्भा, तच्छ्रमणस्य भगवतो महावीरस्या-
 र्द्धाङ्गुल, तत्सहस्रगुण प्रमाणाङ्गुल भवतीति समुदायार्थः । तत्रान्यान्यकालोत्पन्नानामपि चक्रिणा काकिणीरत्नतुल्यताप्रति-
 पादनार्थमेकैकग्रहणम्, निरुपचरितराजशब्दविषयज्ञापनार्थं राजग्रहणम्, दिक्त्रयभेदभिन्नसमुद्रत्रयद्विमवत्पर्वतपर्यन्तसीमाच-
 तुष्टयलक्षणा ये चत्वारोऽन्तास्तांश्चतुरोऽपि चक्रेण वर्त्तयति-पालयतीति चतुरन्तचक्रवर्ती तस्य-परिपूर्णपदखण्डभरतभोक्तुरि-
 त्यर्थः, चत्वारि मधुरत्तणफलान्येकः श्वेतसर्पप, पौडश श्वेतमर्षपा. एक धान्यमापफलम्, द्वे धान्यमापफले एका गुञ्जा, पञ्च
 गुञ्जा. एक' कर्ममापकः, पौडश कर्ममापका' एक सुवर्णः एतैरष्टभि काकिणीरत्न निष्पद्यते । एतानि च मधुरत्तणफला-
 दीनि भरतचक्रवर्त्तिकालसम्भवीन्येव गृह्यन्ते, अन्यथा कालभेदेन तद्वैषम्यसम्भवे काकिणीरत्न सर्वचक्रिणां तुल्य न

स्यात्, तुल्यं चेष्यते तदिति, चत्वारि चतसृचपि दिक्षु द्वे ऊर्ध्वाध इत्येवं षट्फलानि यत्र तत्षट्फलम्, अध उपरि पार्श्वतश्च प्रत्येकं चतसृणामशीर्षां भावाद्वादशाक्षयः-कोट्यो यत्र तद्वादशासिकम्, कर्णिकाः-कोणास्तेषां चाध उपरि च प्रत्येकं चतुर्णां सद्भावादष्टकर्णिकम्, अधिकरणिः-सुवर्णकारोपकरणं तत्संस्थानेन संस्थितं-तत्सदृशाकारं एकैकस्य उत्सेधाञ्जुलप्रमाणं भवन्तीत्यर्थः, अस्य समचतुरस्रत्वादायामो विष्कम्भश्च प्रत्येकमुत्सेधाञ्जुलप्रमाणं द्वादशाप्यक्षय गोरैकतरनिर्णयेऽप्यपरनिश्चयः स्यादेवेति सूत्रे विष्कम्भस्यैव ग्रहणम्, तद्ग्रहणे चायामोऽपि गृहीत एव, समचतुरस्रत्वात्तस्येति, तदेवं सर्वत उत्सेधाञ्जुलप्रमाणमिदं सिद्धम् । यच्चान्यत्र 'चउरंगुलप्पमाणा सुवर्णकारागिणी नेधे'ति श्रूयते तन्मतान्तरं सम्भाव्यते, निश्चयं तु सर्वेवेदिनो विदन्तीति । तदेकैककोटिगतमुत्सेधाञ्जुलं श्रमणस्य भगवतो महावीरस्याद्भ्रजुलम्, कथमिदम् ? उच्यते-श्रीमहावीरस्य सप्तहस्तप्रमाणत्वादकैकस्य च हस्तस्य चतुर्विंशत्युत्सेधाञ्जुलमानत्वादष्टपञ्च्यधिकशताञ्जुलमानो भगवानुत्सेधाञ्जुलेन सिद्धो भवति, स एव चात्माञ्जुलेन मतान्तरमाश्रित्य स्वहस्तेन सार्द्धहस्तत्रयमानत्वाच्चतुरशीत्य-ञ्जुलमानो गीयते, अतः सामर्थ्यादेकमुत्सेधाञ्जुलं श्रीमन्महावीरात्माञ्जुलापेक्षयाऽद्भ्रजुलमेव भवति, येषां तु मतेन भगवाना-त्माञ्जुलेनाष्टोत्तरशताञ्जुलमानः स्वहस्तेन सार्द्धहस्तचतुष्टयमानत्वात्तन्मतेन भगवत एकस्मिन्नात्माञ्जुले एकमुत्सेधाञ्जुलं तस्य पञ्च नवभागा भवन्ति १६ अष्टपञ्च्यधिकशतस्याष्टोत्तरशतेन भागापहारे एतावत् एव भावात्, यन्मतेन तु भगवान् विशत्य-

धिकमद्गुलशत स्वहस्तेन पञ्चहस्तमानत्वात्तन्मेतेन भगवत एकसिञ्चात्माहुल एकमुत्सेधाहुल तस्य च द्वौ पञ्चभागी भवत
 १६ अष्टपष्टयधिकशतस्य विशत्यधिकशतेन भागे हते इयत् एव लाभात् । तदेवमिहाद्यमतमपेच्यैकमुत्सेधाहुल भगवदात्माहु-
 लस्यार्द्धरूपतया प्रोक्तमित्यवसेयमिति । तदुच्छ्रयाहुल सहस्रगुणित प्रमाणाहुल भवति, कथमिदमवसीयते ? उच्यते-भरत-
 थक्रवर्ची प्रमाणाहुलेनात्माहुलेन च किल विशतिशतमहुलानां भवति, भरतात्माहुलस्य प्रमाणाहुलस्य चैकरूपत्वात्,
 उत्सेधाहुलेन तु पञ्चधनु शतमानत्वात्, प्रतिधनुश्च पँषवत्यहुलसद्भावादर्धत्वात्तद्वत्त्वात्तद्वत्त्वात्तद्वत्त्वात्तद्वत्त्वात्, अतः
 सामर्थ्यादेकसिन् प्रमाणाहुले चत्वारिशतान्युत्सेधाहुलानां भवन्ति, विशत्यधिकशतेनाष्टचत्वारिशत्सहस्राणा च भागापहारे
 एतावतां लाभात् । यद्येवमुत्सेधाहुलात्प्रमाणाहुल चतु शतगुणमेव स्यात् कथ सहस्रगुणमुक्तम् ? सत्य, किन्तु प्रमाणाहुल
 स्याद्धर्तृतीयोत्सेधाहुलरूप वाहन्यमस्ति, ततो यदा स्वकीयवाहन्येन युक्त यथावस्थितमेवेद चिन्त्यते तदेत्सेधाहुलाच्चतु-
 शतगुणमेव भवति, यदा त्वद्धर्तृतीयोत्सेधाहुललक्षणेन चाह्न्येन शतचतुष्टयलक्ष्य दैर्घ्यं गुण्यते तदाहुलविष्कम्भा सहस्रा-
 हुलदीर्घां प्रमाणाहुलविषया सूचिर्जायते, इदमुक्त भवति-अर्द्धतृतीयाहुलविष्कम्भे प्रमाणाहुले तिस्रः श्रेण्यः कल्पन्ते, एका
 अहुलविष्कम्भा शतचतुष्टयदीर्घा, द्वितीयाऽपि तावन्मानैव, तृतीयाऽपि दैर्घ्येण चतुःशतमानैव विष्कम्भे त्वद्धर्तृहुलम्,
 ततोऽस्यापि दैर्घ्याच्छतद्वय गृहीत्वा विष्कम्भोऽहुलप्रमाणं सम्पद्यते, तथा च सत्यहुलशतद्वयदीर्घा अहुलविष्कम्भा इयमपि
 सिद्धा, ततस्तिष्ठणामपि एतासांशुपर्युपरि व्यवस्थापने उत्सेधाहुलतोऽहुलसहस्रदीर्घा अहुलविष्कम्भा प्रमाणाहुलस्य सूचिः
 सिद्धा भवति, तत इमां सूचिमधिकृत्योत्सेधाहुलात्सहस्रगुणमुक्त वस्तुतस्तु चतुःशतगुणमेव, अत एव पृथरीपर्वतविमानान्यनेनैव

चतुःशतगुणेनाद्धृतृतीयाङ्गुललक्षणस्वविष्कम्भान्वितेनानीयन्ते, न तु सहस्रगुणया अङ्गुलविष्कम्भया सूच्येति, शेषं भावितार्थम् । इत्यनुयोगद्वारसूत्रवृत्तौ १४८ प्रतौ ६८ पत्रे ॥ ३ ॥

इति श्रीमदकवचरभूपालविशालचित्तालवालविद्वितवृषसालसालातिशालिशीलजगद्गुरुभट्टारकश्रीहीरविजयसूरिशिष्योपाध्यायश्रीकीर्त्तिविजयगणिसमुच्चिते श्रीविचाररत्नाकरे मध्यभागे अनुयोगद्वारविचारनामा दशमस्तरङ्गः ॥ १० ॥

कल्याणवल्लीजलदच्छटायै, प्रध्वस्तनिःशेषतमोघटायै । सुरासुरश्रेणिनियेवितायै, नमोऽस्तु नित्यं श्रुतदेवतायै ॥ १ ॥

अथानेकशास्त्रान्तर्वर्त्तीनि मतान्तराणि लिख्यन्ते—

“ मल्लिस्स णं अरहञ्चो सत्तावन्नं मणपञ्जवनाणीसते होत्था ” । इति समवायाङ्गे । ज्ञाताधर्मकथाङ्गे तु—“ अट्टसया मणनाणीणं” ॥१॥ “सोलसदेवीसहस्सा वरनयणहिययदइया” इति प्रश्नव्याकरणे ४ आश्रवे कृष्णस्य षोडश सहस्राः स्त्रीणाम् । ज्ञाताधर्मे तु—“ रुप्पिणीपामोकखाणं बत्तीसाए महिलासाहस्सीणं” ॥२॥ तथा श्रीजम्बूद्वीपप्रज्ञप्तिचतुर्दशे पत्रे—“ पंचदस कुलगरा पष्पत्ता-सुमती १ पडिसुमती २ सीमंकरे ३ सीमंधरे ४ खेमंकरे ५ खेमंधरे ६ विमलवाहणे ७ चम्बुमं ८ जसमं ९ अभिचंदे १० चंदाभे ११ पसेणई १२ मरुदेवे १३ नामी १४ उसभे १५ ” इति । स्थानाङ्गे च सावचूरिकप्रतौ १८१ पत्रे-समवायाङ्गसूत्रे च ७६ पत्रे—“ पटमित्थविमलवाहण १, चम्बुम २ जसमं ३ चउत्थमभिचंदे ४ । तत्तो पसेणईए ५, मरुदेवे चेव नामी य ॥ १ ॥ ” इति सप्तैवेति ॥ ३ ॥ तथा “ विजयवेजयंतजयंतअपराजियाणं भंते ! देवाणं केवइयं कालं ठिती पष्पत्ता ? गोयमा ! जहनेणं बत्तीसं सागरोवमाहं, उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाहं । ” इति समवायाङ्गे ३२ समवाये । प्रज्ञा-

पनायां तु चतुर्थे पदे ७५ पदे-“ विजयवेजयत नयत अपराजिएसु ण भते ! देवाण केचइय काल ठिठी पखत्ता ? गोयमा !
 जहन्नेण एफ्फतीस सागरोचमाइ उषोसेण तेचीस सागरोचमाइ ” इति ॥ ४ ॥ समनायाङ्गद्वये ४६ पत्रे कृष्णजीवोऽममस्त्रयो-
 दशस्तीर्थद्गरो भावीत्युक्तम्, अन्तकृतद्वये तु-“ इहेव जयुदीवे दीवे भारहे वासे आगमिस्साए उस्सपिणीए पुष्फेसु जखव-
 षसु सतदुवारे गगरे वारसमो अममो खाम अरहा भविस्सइ ” इति ॥ ५ ॥ तथा ज्ञातानुसारेण द्रौपदी पञ्चमकल्प गता ।
 तथैव च श्रीहैमनेमिचरिते द्वादशे सर्गे-“ आकर्ण्य तद्गुरुशुचो विमलाद्रिमीयुः, पांडोः सुता विदधिरेऽनशन च तत्र ।
 उत्केनला शिमगुर्दुपदात्मजा तु, सा ब्रह्मलोकमगमत्परमर्द्धिघाम ॥ १ ॥ ” एवमेव च श्रीशतुञ्जयमाहात्म्येऽपि-“ पांड-
 नानामनुप्राप्तुर्मुनिपञ्चशतानि च । सहसे द्वे शिवागार, प्राप्तानन्तचतुष्टयम् ॥ १ ॥ द्रौपदी पञ्चम कल्पमवाप्यानल्पपुण्यभृत् ।
 अन्ये तु मुनय केचिच्छिन्न स्वर्गं च केचन ॥२॥ ” इति । उत्तराध्ययनाद्वितीयाध्ययनचतुर्दशसहस्रां तु-“ दोवई वि राय-
 मईसगासे पवज काऊण अञ्चुयकप्प गया ” इति ॥ ६ ॥ “ पवइओ जो माया-सम्मत्तिउ वीरपायमूलमि । सो अमयकुमा
 ररुथी, पत्तो विजय वरविमाण ॥ १ ॥ ” इति श्रीच्छयिमण्डलसूत्रे । हैमवीरचरित्रे तु द्वादशे सर्गे-“ विविधाभिग्रहपूर्वे,
 पालयित्वा चिर व्रतम् । मृत्या सर्वार्थसिद्धेऽभूदभय. प्रवरः सुर ॥ १ ॥ ” इति ॥ ७ ॥ “ श्रुत्वा तां देशना भर्तुः, सम्य-
 पत्य श्रेणिकोऽथयत् । आवकर्धर्म त्वमयकुमाराधाः प्रपेदिरे । ७६ । ” इति श्रीहैमवीरचरित्रे ६ सर्गे । इत्यत्र श्रीवीरान्ध्रे
 शिकेन सम्यपत्न प्राप्तमित्युक्तम् । विशोत्तराध्ययन ५८ गाथावच्छृणा तु “ एव युष्मिन्ताण स रायसीहो, अखगारसीह परमाइ
 मचीए । सथोरोहो सपरियणो सयधवो, घम्माणुरत्तो विमलेण चेषसा ॥ ५८ ॥ ” विमलेन विगतमिद्यात्वमलेन चेतसो

पलञ्चितः, इति। अत्र तु अनाथानगरादिति ॥ ८ ॥ “ओहिनाणसुए बुद्धे, सीसंघसमाउले । गामाणुगामं रीयंते, सावत्थि नगरिमागए ॥ ३ ॥” इत्यत्र त्रयोविंशोत्तराध्ययनवृत्तीयगाथायां केशीगणधरस्त्रिज्ञानी । राजप्रश्रयां तु “जेणैव सावत्थी यागरी कोट्टए चेइए केशीकुमारसमणे पंचहिं अणगारसएहिं संपरिवुडे चउनाणी ।” इत्यादि, अत्र तु चतुर्ज्ञानी ॥ ९ ॥ “चेडयकोणियजुद्धे, उलसीछन्नवइलक्खमणुयाणं । रहसुसलंमि य नेया, महासिलाकंटए चेव ॥ १ ॥ वरुणो सोहम्मंमि य, तम्मिन्तो अ मणुसगईए । नवलक्खमच्छउअरे, सेसा पुण तिरियनरएसु ॥ २ ॥” तथा श्राद्धप्रतिक्रमणवृत्तावपि-नवलत्ता मत्स्यगर्भे उत्पन्नाः । भगवतीसप्तमशतकनवमोद्देशके तु “तत्थ णं दससहस्सा उ एगाए मच्छियाए कुञ्छिसि उववष्ठा ।” इति ॥ १० ॥ “सत्तसु खित्तजवियणा, अन्नुन्नकया वि पहरणकया वि पंचसु, तिसु परमाहम्मियकया वि ॥ १ ॥” इति संघयणिसूत्रे । हैमत्रिपष्टिशलाकापुरुषचरिते सप्तमपर्वणि तु “सिहादिरूपैर्विकृतैस्तत्र शम्बूकरावणौ । लक्ष्मणेन समं क्रुद्धौ, युध्यमानौ ददर्श सः ॥ ४६ ॥ नैवं वो युध्यमानानां, दुःखं भावीति वादिनः । परमाथार्मिकाः क्रुद्धा, अग्निकुण्डेषु तान्यधुः ॥ ४७ ॥ दह्यमानास्त्रयोऽयुच्चैः, रटन्तो गलिताङ्गकाः । ततः क्रुद्धा तप्ततैलकुम्भ्यां निदाधिरे बलात् ॥ ४८ ॥” अत्र चतुर्थ्यामपि परमाथार्मिककृता पीडोक्तेति ॥ ११ ॥ तथा “सहस्रारंतिर्यदेवा, नारयनेहेण जंति तइयशुवि । निजंति अन्वुयंता, अन्वुयंतेवेण इयरसुरा ॥ १ ॥” इति पञ्चसङ्गहे । हैमवीरचरित्रदशमसर्गे तु “एवमाकर्ण्य सीतेन्द्रो, रामचन्द्रं प्रणम्य च । ययौ प्राक् स्नेहवशतो, दुःखभाग् यत्र लक्ष्मणः ॥ १ ॥” ॥ १२ ॥ “सोलसरोगायंका, सहिया स(अ)ह चक्किणा चउरथेण । वासगहस्सा सत्त उ, सामन्नधुरं उवगएणं ॥ १०६ ॥” इति मरणसमाधिप्रकीर्णके । ऋषिमण्डलसूत्रे तु

“ कइ १ अमत्तसद्धा २, तिब्वा वियणा उ अच्चि ३ कुञ्चीसु ४ । कास ५ सास च ६ जर ७ अहियासइ सत्त वाससए ॥ १ ॥ ” ॥ १३ ॥ भगवतीप्रान्ते “ जुलसीति सयसहस्सा, पदाण पवरणाणदसीहि । भावामावमणता, पणत्ता एत्थ पचमगमि ” । नन्दीघने तु-“ विवाहपन्नचीए दोलक्खा अट्टासीइ पयसहस्साइ पयगगेण सखेज्जा अक्खरा ” । समवायाङ्गे तु “ विवाहपन्नचीए चउरासीपयसहस्सा पयगगेण पणत्ता ” इति ॥ १४ ॥ “ नवमो आणयइदो, दसमां उण पाणयत्थदेविदो । आरण इकारसमो, वारसमो अञ्चुए इदो ॥ ६३ ॥ एए वारस इदा, कप्पवई कप्पसाभिया भणिया । आणार्इसरियत्त, तेण पर एत्थि देवाण ॥ ६४ ॥ ” इति देवेन्द्रत्त्वे द्वादशेन्द्राः प्रोक्ताः ॥ १५ ॥ “ इच्चेइयाइ भते ! चत्तारि मास-ज्जायाइ आउत्त भासमाणे किं आराहए विराहए ? गोयमा ! इच्चेइयाइ चत्तारि भासज्जायाइ आउत्त भासमाणे आराहए यो विराहए । ” प्रज्ञापना १२ पदे सावचुरौ २६७ पत्रे । श्रीदशवैकालिके ७ अध्यायने तु “ चउन्न खलु भासाण, परिसखाय पन्नव । दोएह तु विणय सियरे, दो न भासिज्ज सव्वसो ॥ ११ ॥ ” इति ॥ १६ ॥ तह उस्सगोज्जाया, वारस वीसा समगलगच्चत्ता । सजुद्धखामण तिअ, पण सत्त साहूण जहसस ॥ ३३ ॥ ” इति प्रतिक्रमणविधिसामाचार्याम् । हारिमध्यायशरुत्तौ तु वन्दनकनिर्युक्तिगत ‘ चत्तारि पडिकमणे ’ इति । गाथाव्याख्यायां सम्बुद्धचामणाविषये “ जहण्णेण वि तिन्नि देवसिए पक्खिए पच अजस्स । चाउम्मासिए सवच्छरिए वि सत्त अजस्स ” पाचिकधनवृत्तौ प्रवचनसारोद्धारवृत्त्युक्तद्वसामाचार्यामप्यवमेवोक्तमिति ॥ १७ ॥ “ समण भगव महावीर तिव्वुत्तो आयाहियपयाहिय करेति वदति नमसति २ ता एव वयासी-एम ए ३ एण्णिया मेहे कुमारे अरइ एगे पुत्ते इहे कते ” । इति वृत्तिर्यथा-’ एगे पुत्ते ’ इति धारिण्यपेचया श्रेणिकस्य बहुपुत्रत्वात् । इति ज्ञाता-

ग्रथमाध्ययने सावचुरौ । ४५ पत्रे । अनुत्तरोपपत्तिकक्षत्रे तु “ ता एवं-खलु जंबू ! समशेषं जाव संपत्तेणं अणुत्तरोववातियदसाणं पढमस्स वग्गस्स पढमज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते एवं सेसाण वि अट्ठण्हं भाणियव्वं । नवरं छ धारिणी सुता वेहल्लो वेहायसो ” इति ॥ १८ ॥ “ असोगतरुपायवस्स अहे पासस्स केवलनाणं उप्पसं ” । उत्तराध्ययन २३ अध्यायने चतुर्दशसहस्रीवृत्तौ २८८ पत्रे । कल्पसूत्रपार्श्वचरित्रयोस्तु “ धायइ पायवस्स अहे उप्पसं केवलं णाणं ” ॥ १६ ॥ ज्ञातायां मल्लिनाथस्य विश-
तिशतानि अवधिज्ञानिनाम् समवायाङ्गे तु एकोनपष्ठिशतानि अवधिज्ञानिनाभिति ॥ २० ॥ तथा ज्ञातायां अष्टशतानि मनः-
पर्यवज्ञानिनाम् समवायाङ्गे तु सप्तपञ्चाशच्छतानि ॥ २१ ॥ तथा कल्पसूत्रे वीरस्थायुर्द्वासप्ततिवर्षाणि । समवायाङ्गे तु वीर-
स्थायुर्द्वासप्ततिवर्षाणि साधिकानीति ॥२२॥ तथा “ सम्बोधैवं ददौ प्रज्ञप्तिप्रमुखां तयोः । अष्टचत्वारिंशद्विद्यासहस्रीं पाठसि-
द्धिदाम् ॥१७०॥ इति श्रीहैमच्छ्रमचरित्रे तृतीयसर्गे । आवश्यकनिर्युक्तिहारिमद्रीवृत्तावपि “ नमिविनमीणं जायण, नागिंदो
विज्जदाण वेयङ्गे । उत्तरदाहिणसेठी ” । अबरगमनिका-नमिविनमिनोर्याचनानागेन्द्रो भगवद्बन्धनायायातस्तेन विद्यादानमनु-
ष्ठितं वैताह्यपर्वते उत्तरश्रेणिदक्षिणश्रेण्योर्यथायोगं षष्ठिपञ्चाशन्नगराणि निविष्टानीति गाथाऽचरार्थः । भावार्थः—कथानका-
दवसेयः । तच्चेदम्—“ असया धरणो यागराया भगवंतं वंदिउमागओ, इमेहि य विष्ठावियं तओ सो ते तहा जायमाणे भयति-
भगवं चत्तसंगो ण एयस्स अत्थि किंचिदायव्वं, मा एयं जाएह, अहं तुब्भं भगवओ भत्तीए देमि, सामिसेवा अफला मा
भवउ चि काउं पट्टियसिद्धाणं गंधव्वपण्णाणं अडयालीसं विज्जासहस्साइं गिन्हह, ताण इमाओ चत्तारि महाविज्जाओ तंजहा-
गोरी १ गंधारी २ रोहिणी ३ पण्णत्ती । आवश्यककूर्णवपि—“ अडयालीसं विज्जासहस्साइं देमि । ” अष्टचत्वारिंशद्विद्या-

सहस्राणि तयोददान् । उपदेशमालाकणिकायामपि—“ प्रज्ञप्तिमुख्या । प्रीतेन, फणीन्द्रेण तयोर्ददे । पाठससिद्धविद्याष्टचत्वारिंशत्सहस्रस्य ॥ १ ॥ ” उपदेशमित्तरितृत्तौ तु त्रयोदशोपदेशे—“ अवादीद्धरयो नाह, पथिक किं तु नागराद् । राज्यादिदाता याचेर्या, तद्युगा यद्विलोक्यते ॥ २० ॥ त्रैलोक्य यच्छसि त्व चेन्न कार्यं तदपि त्वया । यदि दास्यति तद्वाता, स्वाम्येव राहू नापर ॥ २१ ॥ भक्तिस्वैर्यमिति ज्ञात्वाऽनातरत्सामिनो मुने । तुष्टो भग्नुद्यामेपोऽह, सामाज्य गृह्यतामिदम् ॥ २२ ॥ इति प्रोच्य सर्वताड्याधिपत्य प्रददे तयोः । अष्टघ्नपद्सहस्राणि, षौडविद्याथ निश्रुता ॥ २३ ॥ ” षडशशुभ्रयमाहात्म्यतृतीयसर्गे तु—“ मेगावहे न भस्व, प्रतिज्ञायति नौ तव । असेनिता विभु पार्श्वद्वये कृष्टासिधारिणौ ॥ ५८० ॥ पातालविभुरन्येद्युर्धरेण्ड्रः परीक्षणात् । अत्यन्त तातपादेषु, तावज्ञासीत्सुभक्तिकौ ॥ ५८१ ॥ विद्या षोडशसहस्राण्यदाद्वैताढ्यपर्वते । दक्षिणोत्तरश्रेण्याथ, राज्य ताभ्यां मुदा सह ॥ ५८२ ॥ ” अत्र केचिद्विद्यानामष्टचत्वारिंशत्सहस्राणि, केचित् षोडश सहस्राणि, केचिद्वरेण्ड्रेण स्वय विद्या । प्रदत्ता, केचित् भगन्मुखेऽतीर्थेति मतद्वयमवसेयम् ॥ २३ ॥ २४ ॥ हरिमद्रक्षरिक्कृतदशवैकालिकवृत्तौ ईमचरिणे नवपदप्रकरणवृत्तौ च चक्रिणः सप्तम्यामेव गच्छन्तीत्युक्तम् । भगवतीद्वादशशतकनवमोदेशकाभिप्रायेण तु सप्तस्वपि नरेकेषु गच्छन्तीति ॥ २५ ॥ तथा पद्मचरिणे सीता जनकराजपुत्री गीयते । वसुदेवहिडि १ खडे तु मन्दोदरीरावणयोः ॥ २६ ॥ हेमाचार्यकृतनेमिचरिशुभ्रयमाहात्म्यशीलतरङ्गिण्यादिग्रन्थेषु द्रौपद्याः सुकुमालिकाभवे अष्टमासिकी मलेखना मौधर्मदेवलोकगमन च । ज्ञातायां तु अर्द्धमासिकी सलेखना ईशानदेवलोकगमन च ॥ २७ ॥ कल्पे वीरस्य दीक्षापर्यायः ४२ वर्षाणि । समवायाङ्गे तु साधिकानि ॥ २८ ॥ तथा “ तामदावसथद्वारे, राजसूनोरुपायने । केतचिच्चक्रिरे कुम्भाः,

नवेचुरससम्भृताः ॥२६१॥ श्रेयांसो जातिस्मरणाद्भिचादोपोद्धितं रसम् । मत्वा कल्प्यमसुं स्वामिन् !, गृहाणेत्यभ्यधात् प्रभुम् ॥२६२॥ प्रभुणाऽव्यञ्जलीकृत्य, पाणिपात्रे पुरोधते । स रसं कलशश्रेण्याश्चिपेच्छुममुद्भवम् ॥२६३॥ ” इत्यमरकविकृतपद्मानन्दकाव्ये त्रयोदशे सर्गे । हैमऋषभचरित्रेऽपि-“अत्रान्तरे कुमारस्य, प्राभृते केनचिन्मुदा । नवेचुरससम्पूर्णाः, ढौक्याञ्चक्रिरे घटाः ॥९०॥ ततो विज्ञातनिर्दोषभिचादानविधिः स तु । गृह्यतां कल्पनीयांशं, रस इत्यवदद्विभुम् ॥ ६१ ॥ प्रभुणाऽव्यञ्जलीकृत्य, पाणिपात्रमधारयन् । उत्त्वप्योत्त्वप्य सोऽपीचुरसकुम्भानलोठयत् ॥६२॥ ” आवश्यककचूर्णौ तु-“ सयं चैव खोयरसघडगं गहाय दन्वसुद्धेयं दायगसुद्धेयं पडिगगहसुद्धेयं तिविहेयं तिगरणसुद्धेयं दायेयं पडिलाभेस्सामि ति ” ॥ २९ ॥ चत्वारि पंच जोयणसयाइं गन्धो य मणुअलोअस्स । उडुं वच्चइ जेणं, न हु देवा तेण आवंति ” । इति सद्दहण्याम् । उपदेशमालाकथिंकावृत्तौ तु “ ऊर्ध्वगत्या शतान्यष्टौ, सहस्रमपि कर्हिचित् । मर्त्यानां याति दुर्गन्धस्तेनेहायान्ति नामराः ॥ ४१ ॥ ” ॥ ३० ॥ अनन्तनाथस्येह चतुःपञ्चाशद्गणा गणधराश्चोक्ताः । आवश्यके तु पञ्चाशदुक्तास्तदिदं मतान्तरमिति समवायाङ्गवृत्तौ ॥ विमलस्येह षट्पञ्चाशद्गणा गणधराश्चोक्ताः । आवश्यके तु सप्तपञ्चाशत्तदिदं मतान्तरमित्यपि समवायाङ्गवृत्तौ ॥ ३१ ॥ “ अणुत्तरोवधातिथदेवा णं भंते ! केवत्तियं खेत्तं ओहिणा जाणंति ? पासंति ? गोयमा ! संभिषल्लोगनालि ओहिणा जाणंति पासंति ” इति । वृत्तिर्यथा-‘ संभिषल्लोगनालि ’ इति परिपूर्णचतुर्दशरज्ज्वात्मिकां लोकनाडीम् । इति प्रज्ञापना ३३ पदे सावचूरी ४८४ पत्रे ॥ सद्दहण्यां तु “ छट्ठिं छग्गेविज्जा, सत्तमियरे अणुत्तरसुराओ । किंचूणल्लोगनालिं, पासंति अणुत्तरा देवा ॥ ? ॥ ” ॥ ३२ ॥ तथा “ छव्वरिसो पव्वइओ, निग्गंथो रोइऊण जिणवयणं । सिद्धं विह्वअरयमलं, अइसुत्तरिसिं नमंसाभि । ” इति

श्रीऋषिमडले । अस्यावचूणो तु श्रीचीरान्तिके प्रव्रज्याष्टवार्षिकोऽतिमुक्तार्षिं शिव प्राप्तः । लज्जुत्तौ तु चतुर्वर्षवया अपि
 प्रवया इव व्रतस्वीकारादिति ॥ ३३ ॥ आवश्यकलघुत्तौ तिलकाचार्येण चतुर्विंशतिजिनप्रतिमा भरतः स्वय प्रतिष्ठितवान्,
 इति प्रतिपादितमस्ति तत्स्वमतिकल्पितमेव, आवश्यकचूर्णो आवश्यकवृहद्दृत्तौ च तथाऽदर्शनात् । प्रत्युत शतुञ्जयमाहात्म्ये
 षष्ठे सर्गे भरतेन यतिभिः प्रतिष्ठा कारितेति वर्त्तते । यथा- ' एव सिंहनिपद्याख्य, प्रासाद विधिवन्तुः । काराप्याथ यति
 व्रातैः, प्रत्यतिष्ठपदुत्सवात् ॥ १ ॥ तत शुचिः श्वेतवासाः, प्रासादान्तर्विवेश स । कृत्वा नैपेधिकीं चक्री, त्रिः प्रदक्षिण्यच
 तम् ॥ २ ॥ ' इत्यादि । तथा पञ्चमसर्गेऽपि " ततोऽर्द्धन्द्रक्तिभरितो, भरतो गणधारिभिः । तत्रोपहारैर्विविधैः, प्रतिष्ठामप्य
 चीकरत् ॥ १ ॥ " तथैव च श्रीहैमऋषभचरित्रेऽपि- " इति चैत्य विनिर्माण्य, प्रतिष्ठाप्य च चक्रभृत् । श्वेतांशुकधरस्तत्रावि-
 शन्मेघ इवोदुप ॥ १ ॥ " ३४ ॥ " अरिदुर्नेमिस्स अते घम्म सोऽण्य पव्वइओ, गओ य भगवया सद्धि, धिजाडयस्स अप
 च्चिग जाय, कालेण पुण्य भगवया सद्धि वारवइभागओ, मसाणे य पडिम ठिओ, दिट्ठो य धिजाइएण, ततो कुविएण कुडयगे,
 मत्थए दाऊण अगाराण से भरियो तस्स य सम्म अहियासेमाणस्स केवल सम्पुण्ण " इति आवश्यकवृहद्दृत्तौ १०७ पत्रे ।
 ऋषिमण्डलपञ्चात्रिंशत्तमगाथाया तु " वदामि नेमितीस, वयदिणगहिएगराइवरपडिम । सोमिलकयउवसग, गयसुकुमाल
 सिव पत्त ॥ ३५ ॥ " तद्भावमतिविशुद्ध, ज्ञात्वा श्रीधर्मधोपखरीन्द्राः । सम्प्राप्तास्तस्य षटा-वासे चरणाचरणचतुरा-
 ॥ ६ ॥ स च तेपा घृतममित, नि शेषैर्दूष्यैः परित्यक्तम् । प्रतिलाभयति प्रमदो-त्पन्नसमग्राङ्गरोमाञ्च ॥ १० ॥ " इति
 श्रीऋषिमण्डलाष्टादशसहस्र्यां वृत्तौ प्रथमगाथायाम् । हैमऋषभचरित्रे तु " अस्यानुपदमेवाथ, साधुद्वितयमागमत् । तदह

चान्नपानादि, दैवादैचन किञ्चन ॥ ३३ ॥ इतस्ततोऽन्वेपयंश्च, सार्थवाहः स्वयं ततः । ईवाञ्चक्रे घृतं स्त्यानं, निजाशयमि-
वामलम् ॥ ३४ ॥ ” इति ॥ ३६ ॥ तथा वसुदेवहिण्डौ पुष्पमालावृत्तौ वसुदेवपूर्वभवे चारित्रपर्यायः ५५०० वर्षाणि ।
हेमनेमिचरित्रे तु १२०० वर्षाणि ॥ ३७ ॥ तथा वसुदेवहिण्डौ वसुदेवपूर्वभवमातुलस्य कन्यात्रयम् । हेमनेमिचरित्रे तु
कन्यासप्तकमिति ॥ ३८ ॥ नेमिचरित्रे वन्दारवृत्तौ च द्वारिकायां नेमिनाथे सति चतुर्मासके वन्दनाय नागतः कृष्णः । भव-
भावनावृत्तौ तु “ धम्मत्थं मोत्तूण ” इत्याद्यक्षरैर्धर्मार्थं विना नियमो गृहीतोऽस्तीति ॥ ३९ ॥ तथा यदा किल नेमिः प्रव्रजित-
स्तदा रथनेमिज्येष्ठभ्राता राजीमतीमुपचरति, सा मामिच्छेत् इति, सा भगवती निर्विषुकामभोगा अन्यदा तदभिप्रायं
ज्ञात्वा मधुघृतसंयुता पेया पीता, तस्मिन्नागते तथा सदनफलाघ्राणेन वान्ता । उक्तं च- ‘ धिगत्थु ते जसोकामी ’
इत्यादि । इति गच्छाचारप्रकीर्णकवृत्तौ । तथैव च तिलकाचार्यकृतदशवैकालिकवृत्तावपि “ गृही चतुर्वर्षशतीं, छद्मस्थो
वत्सरं स्थितः । पञ्चवर्षशतीमासीद्रथनेमिस्तु केवली ॥ १८५ ॥ राजीमत्या अपि तथा, कौमारं छद्मवासितम् । केवलित्वं च
सर्वोऽपि, पर्यायो रथनेमिवत् ॥ १८६ ॥ नेमैर्वर्षशतेनाग्रे, ययौ राजीमती शिवम् । यद्रक्तो माममुचन्नेमिः, सिद्धिं तां किल
वीचितुम् ॥ १८७ ॥ माहेन्द्रेऽगाच्छ्रिया देवी, समुद्रविजयोऽपि च । दशार्हा अपरेऽप्यष्टौ, स्वर्गलक्ष्मीभुजोऽभवत् ॥ १८८ ॥ ”
नेमस्तु त्रीणि शतानि गृहस्थपर्याय इत्यत्रापि नेमितो रथनेमिज्येष्ठभ्रातैव । नेमिचरित्रे तु- ‘ इतश्च नेमिरजुजो, रथनेमिः
स्मरारुरः । जज्ञे राजीमतीं पश्यन्निन्द्रियाणां वशंवदः ॥ २५८ ॥ ४० ॥ तथा असुरादयो यावद्वनस्पतिकायिका अनन्तरमुद्धृता-
स्त्यर्थं न लभन्ते, अन्तःक्रियां पुनः कुर्युः । इति प्रज्ञापना २० पदवृत्तौ । वसुदेवचरिते तु नागकुमारभ्योऽप्युद्धृतोऽनन्तरमेवत-

क्षेत्रेऽस्यामत्रसर्पिण्या चतुर्विंशतितमस्तीर्थकर उपदर्शितः, तदत्र तच्च केवलिनो विदन्तीति ॥४१॥ एव भूयांसि अन्यान्यपि
मतान्तराणि शास्त्रे दृश्यन्ते, तेन धर्माधिना कुनापि कदाग्रहो न कार्यः । पुरातनैर्महापुरुर्बहुश्रुतैर्यदि किमपि नाहत्यनिर्याति
तर्हि आधुनिकैर्मन्दप्रज्ञै किमिव निर्येतु शक्यम्?, ततो यदा यो ग्रन्थो वाच्यते तदा तद्वन्थस्यमुच्यते, इति
जगद्गुरुश्रीहीरविजयधरीणामनुशिष्टिरिति ॥

॥ इति श्रीमदकन्नभूपालविशालचिचालवालविचर्द्धितष्टपरसालसालातिशालिशीलजगद्गुरुमङ्कारकश्रीहीरविजयधरिशिष्यो-
पाध्यायश्रीकीर्त्तित्विजयगणिसमुच्चिते श्रीविचाररत्नाकरे मध्यभागे मतान्तरसमुच्चयनामा आचर्चः समाप्तः ॥

मिथ्यात्वविपविसस्थूलनरनिकरविकारसदगदङ्कारम् । विधिना श्रीजिनवचन ध्येय धीमद्भिररुचनम् ॥ १ ॥

अथ श्रीमूलद्वयविचारा लिल्यन्ते—तत्र तावदावश्यरुविचाराः, तत्र च प्रथम युक्तिसिक्कहृदयप्रमोदाय युक्तिशाली
इन्द्रियविपयविचारो लिल्यते—

पुष्ट सुखेइ सह, रूय पुण पासई अपुष्ट तु । गध रस च फास च बद्धपुष्ट वियागरे ॥ ६ ॥ वृत्तिर्यथा—ननु व्यञ्जनाव
ग्रहरूपणद्वारेणैव तथा श्रोत्रेन्द्रियादीनां प्राप्ताप्राप्तविपयताग्राफ् प्रतिपादिता, ततः किमर्थमेप पुनः प्रयास इति? उच्यते—
तत्र प्रक्रमे गाथाव्याख्यानद्वारेण प्रतिपादिता, मम्प्रति तु द्यतः प्रतिपाद्यत इत्यदोष, श्रोत्रेन्द्रिय कर्तुं, शब्द कर्मतापन्न,
मृणोति—गृह्णाति परिच्छिन्नतीति भावः, स्पष्ट तरौ वायुवदालिङ्गितमात्रम्, किमुक्त भवति? शब्दद्रव्याणि सकललोक-
व्यापीनि दृढमाण्यत एव द्रव्येन्द्रियस्थान्तरपि मनाक् प्रविशन्ति, तदन्यद्रव्यवासनस्वभावानि च, श्रोत्रेन्द्रिय शेषेन्द्रियग-

इह चक्षुषो रूपकृतानुग्रहोपघातो नोपलभ्येते, श्रोत्रेन्द्रियस्य तु शब्दकृतोपघात उपलभ्यगोचरोऽस्ति, यथोक्तं प्राक्, ततो
 नातिप्रसङ्गोपादान युक्तिमत् । अन्यच्च प्रत्यासन्नोऽपि जनः पवनस्य प्रतिकूलमवतिष्ठमानः शब्दं न शृणोति, पवनवर्त्मनि
 पुनरवतिष्ठमानो दूरदेशस्थितोऽपि शृणोति, तथा च लोके वक्तारो न वयं प्रत्यासन्ना अपि त्वदीय शब्दं शृणुमः पवनस्य
 प्रतिकूलमवस्थानात्, यदि पुनरप्राप्तमेव शब्दं रूपमिव जना प्रमिणुयुस्तर्हि पवनस्य प्रतिकूलमप्यवतिष्ठमाना। रूपमिव शब्द
 यथावस्थित परिच्छिन्द्युः न च परिच्छिन्दन्ति, तस्मात्प्राप्ता एव शब्दपरमाणवः श्रोत्रेन्द्रियेण परिगृह्यन्ते इत्यवरयमभ्युप-
 गन्तव्यम्, अन्यथा क्रमग्रहणानुपपत्तेः । तथा हि—यद्यप्राप्ता एव शब्दा गृह्यन्ते तर्हि तेषां योग्यदेशावस्थितानां समीप
 स्थैर्दूरस्थैश्च ग्रहणमेककालं भवेत् यथा चक्षुषा योग्यदेशावस्थितानां घटपटादीनाम्, क्रमेण च ग्रहणमनुभूयते पूर्वं समीप
 स्थैरिति । यदपि चोक्तं चाण्डालस्पर्शदोष इति तदपि चेतनाविकल्पपुरुषभाषितमिवासमीचीनम्, स्पर्शास्पर्शव्यवस्था हि
 लोककान्पनिकी, न पारमार्थिकी । तथा हि—यामेव युवमग्रे चाण्डालः स्पृशन् याति तामेव घृष्टतः श्रोत्रियोऽपि, तथा
 यामेव नावमारोहति चाण्डालस्तामेवारोहति श्रोत्रियोऽपि, तथा स एव मारुतश्चाण्डालं स्पृष्ट्वा श्रोत्रियमपि स्पृशति, न च
 तत्र लोके स्पर्शदोषव्यवस्था, तथा शब्दपुद्गलसस्पर्शोऽपि न भवतीति न कश्चिदोषः । अन्यच्च यदा केतकीदलनिचयं शतपत्रा
 दिदुष्यनिचयं वा शिरसि निबद्धं वपुषि वा मृगमदचन्दनाद्यवलेपनमारचय्य विपणिवीथीमागत्य चाण्डालोऽवतिष्ठते तदा
 तद्गतकेतकीदलादिगन्धपुद्गला श्रोत्रियादिनासिकास्त्रिषु प्रविशन्ति, ततस्तत्रापि चाण्डालस्पर्शदोषः प्राप्नोतीति तदोषमया-
 नासिकेन्द्रियमप्राप्यकारि प्रतिपत्तव्यम्, न चैतद्भवतोऽप्यागमे प्रतिपाद्यते ततो चालिशजन्पितमिति कृतं प्रसङ्गेन । केचित्

पुनः श्रोत्रेन्द्रियस्य ग्राह्यकारिताभ्युपगच्छन्तः शब्दस्याम्बरगुणत्वं प्रतिपन्नाः तदश्लीलमाकाशगुणतायां शब्दस्यामूर्त्तत्व-
 प्रसक्तेः, यो हि यद्गुणः स तत्समानधर्मा यथा ज्ञानमात्मनः, तथा हि-अमूर्त्तं ज्ञानमात्मनः, ततस्तद्गुणो ज्ञानमप्यमूर्त्तमेव, एवं
 शब्दोऽपि यद्याकाशगुणस्तर्हि आकाशस्यामूर्त्तत्वाच्छब्दस्यापि तद्गुणत्वेनामूर्त्तता भवेत् न चासौ युक्तिसङ्गता तल्लक्षणा-
 योगात्, मूर्त्तिविरहो ह्यमूर्त्तता, न च शब्दानां मूर्त्तिविरहः स्पर्शवन्तः शब्दास्तत्सम्पर्के उपधातदर्शना-
 ल्लोष्टवत्, न चायमसिद्धो हेतुः, यतो दृश्यते सद्योजातचालकानां कर्णदेशाभ्यर्णगडास्फालितझल्लरीझात्कारश्रवणतः
 श्रवणस्फोटः, न नेत्यश्रुपघातकृच्चमस्पर्शवत्त्वे सम्भवति यथा हि विहायसः, ततो विपद्ये गमनासम्भवाच्चैकान्तिकोऽपि,
 अतश्च स्पर्शवन्तः शब्दाः, तैरभिधाते गिरिगह्वरभित्यादिषु शब्दोत्थानाल्लोष्टवत्, अयमपि हेतुरुभयोरपि सिद्धः । तथा हि-
 श्रूयन्ते तीव्रप्रयत्नोच्चारितशब्दाभिधाते गिरिगह्वरादिषु प्रतिशब्दोः प्रतिदिक्, ततः स्पर्शवत्वान्मूर्त्ता एव शब्दाः; ' रूपस्प-
 र्शादिसन्निवेशो मूर्त्ति ' रिति वचनात्, ततः कथमिवाकाशगुणत्वं शब्दानामुपपत्तिमत् । अपि च तदाकाशमेकमेकं वा,
 यद्येकं तर्हि योजनलक्षादपि श्रूयेत् आकाशस्यैकत्वेन शब्दस्य तद्गुणतया दूरासन्नादिभेदाभावात्, अथानेकमेवं सति वदनदेशे
 एव स विद्यते इति कथं भिन्नेदेशवर्त्तिभिः श्रूयते, वदनदेशाकाशगुणतया तस्य श्रोत्रेन्द्रियाकाशसम्बन्धाभावात् । अथ च
 श्रोत्रेन्द्रियाकाशसम्बद्धतया तच्छ्रवणमभ्युपगम्यते तत्र श्रेयानाकाशगुणत्वाम्भ्युपगमः । नन्वाकाशगुणत्वमन्तरेण शब्दस्या-
 वस्थानमेव नोपपद्यते, अवश्यं हि पदार्थेन स्थितिमता भवितव्यं तत्र रूपस्पर्शरसगन्धानां पृथिव्यादिमहाभूतचतुष्टयमाश्रयः
 शब्दस्य त्वाकाशमिति तदयुक्तम्, एवं सति पृथिव्यादीनामप्याकाशाश्रितत्वेनाकाशगुणत्वप्रसक्तेः । अथ नाश्रयणमात्रं

बहुवचनान्यन्धन किन्तु समवायः, स चास्ति शब्दस्याकाशे न तु पृथिव्यादीनामिति । ननु कोऽप्य समवायो नाम एकलो-
 लीभावेनाऽस्थानम्, यथा पृथिव्यादे रूपादिभिरिति चेत् ? न तर्हि शब्दस्याकाशगुणत्व, आकाशेन सहास्यैकलोलीभावेना-
 प्रतिपत्तेः । अथाकाशे उपलभ्यमानत्वात्तदुक्तता शब्दस्य तर्हि तूलकादेरप्याकाशे उपलभ्यमानत्वात्तद्गुणता प्राप्नोति, अथ
 तूलकादेः परमार्थतः पृथिव्यादिस्थानमाकाशे तूपलम्भो वायुना सञ्चार्यमाणत्वात्, यद्येव तर्हि शब्दस्यापि परमार्थतः स्थान
 श्रोत्रादि, यत्पुनराकाशेऽवस्थान तद्वायुना सञ्चार्यमाणत्वात् । तथा हि-यतो यतो वायुः सञ्चरति ततस्वतः शब्दोऽपि
 गच्छति, वातप्रतिरूल शब्दस्याश्रवणात् । उक्तं च प्रज्ञाकरगुप्तेन-“ यथा वा प्रेर्यते तूलमाकाशे मातरिश्चनता तथा शब्दोऽपि
 किं वायो, प्रतीपः कोऽपि शब्दवित् ॥ ” तत्राकाशगुण शब्दः, किन्तु पुद्गलमय इति । तथा रूप्यत इति रूपम् तत्तूरूप पुनः
 परयति-गृह्णात्युपलभ्यत इति यावत् । अस्पृष्ट-अनालिङ्गित गन्धादिवन्न सम्बद्धमित्यर्थः । तुशब्द एवकारार्थं स चाव-
 धारणे, रूपं पुन परयन्नस्पृष्टमेव, चक्षुषोऽप्राप्यकारित्वात्, एतच्च प्रागेव भावितम् । पुनः शब्दो विशेषणार्थः, स चैतद्विशिनष्टि
 अस्पृष्टमपि योग्यदेशावस्थित न पुनरयोग्यदेशावस्थितममरलोकादि । गन्ध्यते आघ्रायत इति गन्धस्तम्, ‘रस’ आस्नादने,
 रस्यतेऽनेनेति रसस्तश्च, स्पृश्यत इति स्पर्शस्तश्च, चशब्दो पूरणार्था । वद्धस्पृष्टमिति वद्ध-आश्लिष्ट तोयवदात्मप्रदेशैरात्मी-
 कृतमित्यर्थं, स्पृष्ट पूर्ववत्, प्राकृतशैल्या चेत्यमुपन्यासो ‘वद्धपृष्ट’ इति । परमार्थतस्तु स्पृष्ट च तद्बद्ध च स्पृष्टवद्धमिति
 द्रष्टव्यम् । आह-यद्बद्ध गन्धादि तत्स्पृष्ट भवत्येव, अस्पृष्टस्य सम्बन्धायोगात्, तत्र स्पृष्टशब्दोच्चारण गतार्थत्वादनर्थमिति
 नैप दोष, शास्त्रारम्भस्य सर्वश्रोत्रसाधारणत्वात् । त्रिविधा हि श्रोतार -केचिदुद्घटितज्ञा केचिन्मध्यममुद्घयः तथाऽन्ये

प्रपञ्चितज्ञाः, तत्र प्रपञ्चितानामनुग्रहाय गम्यमानस्याप्यभिधानमदोषायेति । प्रकृतभावार्थस्त्वयम्-गन्धद्रव्याणि स्वल्पानि स्थूलानि तदन्यवासनकानि घ्राणादीनि चेन्द्रियाणि श्रोत्रेन्द्रियापेक्षया अपट्टनि, ततो घ्राणेन्द्रियादिगणो गन्धादि आलिङ्गितानन्तरमात्मप्रदेशैरात्मीकृतं गृह्णाति नान्यथेति, एवं व्यागृणीयात् प्रतिपादयेत् प्रज्ञापकः स्वशिष्येभ्यः । एतदेव व्याख्यानं भाष्यकारोऽप्याह-पुष्टं रेणुं व तणुमि, बद्धमष्पीकयं पएसेहि । छिकाहं चिय गिण्हेह, सहदव्वाह जं ताहं ॥ १ ॥ बहुसुहुमभावगाहं, जं पडुरं च सोयविन्नाणं । गंधादियदव्वाहं, विवरीयाहं जतो ताहं ॥ २ ॥ फरिसाणंतरमत्तप्पएसमीसीकयाह धिप्पति । पडुरविष्णाणाहं, ज च न घाणाह करणाहं ॥ ३ ॥

नन्विदमुक्तं योग्यदेशावस्थितमेव रूपं पश्यति नायोग्यदेशावस्थितम्, तत्र कियान् चक्षुषो (श्रोत्रादीनां) विययः?, कियतो देशादागतं श्रोत्रादि शब्दादिकं गृह्णाति? उच्यते—श्रोत्रं तावत् शब्दं जघन्यतोऽजुलसहयेयभागमात्रदेशात् उत्कर्षतस्तु द्वादशभ्यो योजनेभ्यः, चक्षुरिन्द्रियमपि जघन्यतोऽजुलसहयेयभागमात्रस्थितं पश्यति उत्कर्षतस्तु सातिरेकयोजनशतसहस्रव्यवस्थितम्, घ्राणरसनस्पर्शानि तु जघन्येनाजुलासहयेयभागमात्रदेशादागतं गन्धादि गृह्णाति उत्कर्षतस्तु सातिरेकयोजनशतसहस्रव्यव-

नन्वजुलं त्रिधा भवति तद्यथा-आत्माजुलं उच्छ्रयाजुलं प्रमाणाजुलं च । तत्र-जेणं जया मणसा, तेसिं जं होइ माणरूवं तु । तं भण्णिगमिहायंगुलमणिययमाणं पुण इमं तु ॥ १ ॥ इत्येवं रूपमात्माजुलम् । परमाणु तसरेणु, रहरेणु अग्रगणं च बालस्स । लिक्खवा जूया य जवो, अट्टगुणानिवट्ठिया कमसो ॥ २ ॥ इत्यादिरूपसमुच्छ्रयाजुलम् । उस्सेहंगुलमेगं, हवइ पमाणंगुलं सहस्सगुणं । तं नेव दुगुणियं, खलु वीरस्सायंगुलं भणियं ॥ ३ ॥ इत्येवं लक्षणं प्रमाणाजुलम् । तत्रा-

त्माहुलेन प्रमीयते तत्तत्काले वापीकूपादिक वस्तु, उच्छ्रयाहुलेन नरतिर्यग्देवनैरधिकशरीराणि, प्रमाणाहुलेन नगपृथिवी
 विमानानि । उक्तं च—“आयगुलेण वत्थु, उस्सेहपमाणतो भियसु देह । नगपुढविविमाणाह, भियसु पमाणगुलेण तु
 ॥ १ ॥ तत्रेदमिन्द्रियविषयपरिमाण किमात्माहुलेन प्रतिपत्तव्यमाहोस्विदुच्छ्रयाहुलेन ? उच्यते—आत्माहुलेन, तथा चाह—
 चन्द्ररिन्द्रियविषयपरिमाणचिन्तायां भाष्यकृत्—अप्पत्तकारि नयण, मणो य नयणस्स विसयपरिमाण । आयगुलेण लक्ख,
 अहरित्त जोअथाइ तु ॥ २ ॥ ननु देहप्रमाणमुच्छ्रयाहुलेन देहाश्रितानि चेन्द्रियाणि, ततस्तेषां विषयपरिमाणमप्युच्छ्रयाहु-
 लेन वक्तव्युचितम्, कथमुच्यते आत्माहुलेन ?, नैष दोष, यद्यपि हि नाम देहाश्रितानीन्द्रियाणि तथाऽपि तेषां विषयपरि-
 माणमात्माहुलेन देहान्यत्वाद्द्विषयपरिमाणस्य, तथा चामुमेवार्थमात्रपरस्पर भाष्यकृदाह—नणु भणिययमुस्सयगुलयमाणतो
 जीवदेहमाणाह । देहपमाण त चिय, न उ इदियविसयपरिमाण ॥ अत्र ‘ देहपमाण त चिय ’ इति यत्तत् उच्छ्रयाहुल-
 मेयत्वेनोक्तं तदेहप्रमाणमात्रमेव, न त्विन्द्रियविषयपरिमाणम्, तस्यात्माहुलप्रमेयत्वात् । अथ यदि विषयपरिमाणमिन्द्रि-
 याणामुच्छ्रयाहुलेन स्यात्ततः को दोष आपद्येत ? उच्यते—पञ्चधनु शतादिमनुष्याणां विषयव्यवहारव्यवच्छेदः । तथा
 हि—यद्भरतस्यात्माहुल तत्किल प्रमाणाहुलम्, तच्च प्रमाणाहुलमुच्छ्रयाहुलसहस्रेण भवति । ‘ उस्सेहगुलेमेग, ठवह
 पमाणगुल सहस्सगुण ’ इति वचनात्, ततो भरतसगरादिचक्रवर्तिनां या अयोध्यादयो नगर्यो ये च स्कन्धावारा आत्मा-
 हुलेन द्वादशयोजनायामतया सिद्धान्ते प्रसिद्धान्ते उच्छ्रयाहुलप्रमित्या अनेकानि योजनसहस्राणि स्युः, तथा च सति तना
 युधशालादिषु ताडितभेर्योदिशब्दश्रवण न सर्वेषामापद्येत “ चारसहि जोअथेहि, सोय अहिगिण्हए सह ” इति वचनात्,

अथ च समस्तनगरव्यापी समस्तस्कन्धाचारव्यापी च विजयढक्कादिशब्द आगमे प्रतिपाद्यते, तत एवमागमे प्रसिद्धः पञ्चयनुःशतादि (प्रमाणानां) मनुष्याणां विषयव्यवहारो व्यवच्छेदं मा प्रापदित्यात्माहुलेनेन्द्रियविषयपरिमाणमवसातव्यम्, नोच्छ्रयाहुलेन । तथा चाह भाष्यकृत्—जं तेण पंचधणुसयनरादिविसयववहार वोच्छेत्तो । पावइ सहस्सगुणियं, जेण पमाणंगुलं तत्तो ॥ १ ॥ अत्र तस्मादात्माहुलेनैवेन्द्रियाणां विषयपरिमाणं नोच्छ्रयाहुलेनेति, यदप्युक्तं प्राक् देहाश्रितानीन्द्रियाणि इति तेषां विषयपरिमाणमुच्छ्रयाहुलेनेति तदप्युक्तं, इन्द्रियाणामपि केषाञ्चित्पृथुत्वस्यात्माहुलेन मीयमानत्वाभ्युपगमात्, अन्यथा त्रिगव्यूतादिमनुष्याणां रसाद्यभ्यवहारव्यवच्छेद प्रसक्तेः, तथा हि—त्रिगव्यूतादीनां मनुष्याणां पङ्गव्यूतादीनां हस्त्यादीनां (च) स्वशरीरानुसारितया अतिविशालानि मुखानि जिह्वाश्च, ततो यद्युच्छ्रयाहुलेन तेषां छुराकारतयोक्तस्याभ्यन्तर-निवृत्त्यात्मकस्य जिह्वेन्द्रियस्याहुलपृथक्त्वलक्षणो विस्तारः परिगृह्यते तदाऽत्यल्पतया न तत्सर्वं जिह्वां व्याप्नुयात्, सर्व-व्यापित्वाभावे च योऽसौ बाहुल्येन सर्वात्मनाऽपि जिह्वया रसावेदनलक्षणः प्रतिप्राणिसिद्धो व्यवहारः स व्यवच्छेदं यायात् । एवं घ्राणादिविषयोऽपि यथायोगं गन्धादिव्यवहारव्यवच्छेदो भावनीयः, तस्मादात्माहुलेन जिह्वादीनां पृथुत्वमव-सातव्यम्, नोच्छ्रयाहुलेन । आह च भाष्यकृत्—इदियमाणोवि तयं भयणिज्जं जं तिगाउयाईणं । जिम्भदियाइमाणं, संववहारे विरुज्जेज्जा ॥ १ ॥ अस्याच्चरगमनिका—तदुच्छ्रयाहुलमिन्द्रियमानेऽप्यास्तामिन्द्रियविषयपरिमाणचिन्तायामित्यपि शब्दार्थः भजनीयं—विकल्पनीयं, कापि गृह्यते कापि न गृह्यते इत्यर्थः । किमुक्तं भवति ? स्पर्शनेन्द्रियपृथुत्वपरिमाणाचित्यपि न्तायां ग्राह्यमन्येन्द्रियपृथुत्वपरिमाणचित्तायां तु न ग्राह्यम्, तेषामात्माहुलेन परिमाणकरणादिति । कथमेतदवसेयमिति

चेत् ? तत आह—यत् यस्मात्सर्वेषामपीन्द्रियाणामुच्छ्रयाद्भुलेन परिमाणकरणे त्रिगव्यूतानामादिशब्दाद्विगव्यूतादिपरिग्रहः, निष्ठेन्द्रियादिमानं सूत्रोक्तं सव्यवहारे विरुध्येत । यथा च विरुध्येत तथाऽनन्तरमेव भावित, तस्मात्सर्वभिन्द्रियविषयपरिमाणमात्रमाद्भुलेनैवेति स्थितम् । ननु भवत्वात्माद्भुलेन विषयपरिमाणं तथाऽप्युक्तस्वरूपं चञ्चुरिन्द्रियविषयपरिमाणं न घटते, अधिकस्यापि तद्विषयपरिमाणस्यागमान्तरे प्रतिपादनात् । तथा हि—पुष्करवराद्धे मातुषोत्तरपर्वतसमीपे मनुष्या कर्कसद्भ्रान्तौ प्रमाणाद्भुलनिष्पन्नैः सातिरेकैकविंशतियोजनलक्षैर्व्यवस्थितमादित्यमवलोकमानाः प्रतिपाद्यन्ते शास्त्रान्तरे, तथा च तद्ग्रन्थः—
 “ इगवीस खलु लक्ष्मा, चउवीस चैव तह सहस्साइ । तह पचसया भणिया, सत्तचीसा य अहरित्ता ॥१॥ इह नयणविसय-
 माण, पुक्खरदीवट्टुनासिमणुयाण । पुब्बेण य अचरेण य, पिहि पिहि होइ मणुयाण ॥२॥ ” ततः कथमुक्तस्वरूपं नयनविषयपरिमाणमात्रमाद्भुलेनापि घटते प्रमाणाद्भुलेनापि व्यभिचारात् । उक्तं च—“ लखेहि एक्खवीसाइ, साहरेगेहि पुक्खरद्धमि । उदए पेञ्चति नरा, खर उक्कोसए दिवसे ॥ ६ ॥ नयणियदियस्स तम्हा, विसयपमाण जहा सुए भणिय । आउस्सेहपमाण—गुलेण इक्केण मि न जुत्त ॥२॥ ” सत्यमेतत् केवलमिदं विषयपरिमाणं प्रकाशविषयं द्रष्टव्यं न तु प्रकाशकविषयम् । ततः प्रकाशकेऽधिकतरमपि विषयपरिमाणं न विरुध्यते इति न कश्चिद्विरोधः । कथमेतदवसीयते ? इति चेत् उच्यते—पूर्वघरिक्कृतव्याख्यानात्, सकलमपि हि कालिकथुत पूर्वघरिक्कृतव्याख्यानानुसारेणैव व्याख्यानयन्ति महाधियः, न यथाऽखरसन्निवेशमात्रम् । पूर्वगतसूत्रार्थसद्ग्रहपरतया कालिकथुतस्य क्वचित्सद्चित्तस्य विस्तरेण, क्वचिद्विस्तरवतोऽप्यतिसद्द्वेषेणाभिधाने अर्वाक्येनैः स्वल्पमतिभिर्यथानुस्थितार्थतया ज्ञातुमशक्यत्वात् । अत एवोक्तमिदमन्यत्र—“ ज जह भणिय सुत्ते, तहेव जह त

वियालणा नत्थि । किं कालिकाणुयोगो, दिट्ठो दिट्ठिप्पहाणेहि ॥ १ ॥ ” तस्मात्पूर्वस्वरिकृतव्याख्यानान्नाधिकृतग्रन्थविरोधः । आह च भाष्यकृत्—सुत्ताभिप्पाञ्चोऽयं, पयासणिल्ले तयं नउ पयासे । वक्खाणाउ विसेसो, न हि संदेहादिलक्खणया ॥ १ ॥ अथोक्तप्रमाणविषयमुल्लङ्घ्य कस्मान्छोत्रादि शब्दादिकं न गृह्णाति ? उच्यते—सामर्थ्याभावात्, उत्कर्षतोऽपि श्रोत्रादीनामेतावत्येव शक्तिः । यद्वादशादिभ्य एव योजनेभ्य आगतान् शब्दादीन् गृह्णाति, न परतः । चञ्चुरपि सातिरेकयोजनलक्षणात्तद्वचवस्थितं, न परतोऽपीति । तथा द्वादशभ्यो नवभ्यश्च योजनेभ्यः परतः समागतानां शब्दादिद्रव्याणां तथाविधपरिणामाभावाच्च, परतो हि समागताः शब्दपुद्गलास्तथास्वाभाव्यान्मन्दपरिणामास्तथोपजायन्ते येन स्वविषयं श्रोत्रादिज्ञानं नोत्पादायितुमीशाः । आह च भाष्यकृत्—चारसहितो सोत्तं, सेसाणि उ नवहि जोञ्जयेहितो । गेण्हति पत्तमत्थं, एत्तो परतो न गेण्हति ॥ १ ॥ इत्यावश्यकमलयगिरिवृत्तौ ४३५ प्रतौ २३ । २४ । २५ पत्रे ॥ १ ॥

अथोद्धृतामुद्धृतेषु तिर्यग्नरामरेषु कियन्ति सामाधिकानि भवन्तीति विचारो लिख्यते—

तिरिएसु अणुव्वट्ठे, तिगं चउकं सिया य उव्वट्ठे । मणुएसु अणुव्वट्ठे, चउरो त्तिदुगं तु उव्वट्ठे ॥ ४४ ॥ व्याख्या—तिर्यञ्चु गर्भन्युत्क्रान्तिकेषु संश्लिष्वनुद्धृतः सच् त्रिकमाधं त्रिसामाधिकमधिकृत्य प्रतिपत्ता प्रतिपन्नश्च भवतीत्यध्याहारः, ‘चउकं सिया य उव्वट्ठे’ उद्धृतस्तु मनुष्येष्वध्यागतः स्याच्चतुष्कं स्यात्त्रिकं स्याद्विकमधिकृत्योभयथाऽपि भवतीति । ‘मणुएसु अणुव्वट्ठे चउरो त्तिदुगं तु उव्वट्ठे’ मनुष्येष्वनुद्धृतः सच् चत्वारि प्रतिपद्यते प्राक्प्रतिपन्नश्च भवतीति, त्रीणि द्विकं तुशब्दो

विशेषणे उद्धृतस्तिर्यग्नरामरेण्पायातस्त्रीणि द्विक चाधिकृत्योभयथाऽपि भातीति गार्थः । देवेषु अणुवन्दे, दुग चउक्क सिया य उवन्दे । उवन्देमाणओ पुण, सव्वो वि न किञ्चि पडिबजे ॥४५॥ व्याख्या—देवेणनुद्धृतः सन् द्विकमाद्यसामायिकद्वय-
माश्रित्योभयथा भवतीति क्रिया । ' चउक्क सिया य उवन्दे ' इति पूर्ववत्, उद्धर्त्तमानक पुनरपान्तरालगतौ सर्वोऽप्यमरादि
न किञ्चित्प्रतिपद्यते, प्रारुप्रतिपन्नस्तु द्वयोर्भवतीति गार्थः । इत्यावश्यकमलयगिरिवृत्तौ '४३५ प्रतौ ३३६ पत्रे ॥ २ ॥

अथ सम्यक्त्वादिसामायिकचतुष्कविचारो लिख्यते—प्रथम सामायिकचतुष्कलाभद्वारमाह—

अन्मुद्धारणे विण्ठे, परक्कमे साहुसेवणाए य । सम्मइसणलभो, विरयाविरईय विरईए ॥ १ ॥ अभ्युत्थाने सति सम्य-
गुदर्शनलाभो भवतीति क्रिया, तथा विनये—अञ्जलिग्रहादिरूपे, तथा पराक्रमे कपायजये, तथा साधुसाधीसेवायाम्, तथा
विरवाविरते—देशविरतेर्विरते—सर्वविरतेर्लाभः ॥ १ ॥ तच्चतुष्कमित्य लब्ध सत् कियन्त काल जयन्त उत्कर्षतश्च भवति ? इति
स्थितिद्वार प्रतिपादयन्माह—सम्मत्तस्स सुअस्स य, छावड्डीसागरोवमाइ ठिई । सेसाण पुव्वकोडी, देव्वणा होइ उक्कोसा ॥ २ ॥
सम्यक्त्वस्य श्रुतस्य च लब्धिमङ्गीकृत्य सम्यक्त्वसामायिकश्रुतसामायिकयोरुत्कृष्टा स्थितिः पट्यपिः सागरोपमाणि किञ्चि
दधिकानि ॥ २ ॥ कथ इति चेत् ? उच्यते— दो वारे विजयाइसु, गयस्स तिषिच्चुए य छावड्डी । नरजम्मपुव्वकोडी, पुहु-
त्तमुक्कोसतो अहिच्च ॥ ३ ॥ देशविरतिसर्वविरतिसामायिकयोरुत्कृष्टा स्थितिर्देशोना पूर्वकोटी सप्तमासाधिकवर्षाष्टकोना पूर्वे-
कोटीति यावत् । जयन्तस्त्वाद्यसामायिकत्रयस्य स्थितिरन्तर्मुहूर्त्तम्, सर्वविरतिसामायिकस्यैकः समयः, चारित्रपरिणामारम्भ-

रामयानन्तरमेव कस्याप्यायुष्कक्षयसम्भवात्, देशविरतिपरिणामस्वन्तमौहूर्त्तिकः, एवं द्विविधत्रिविधादिभङ्गबहुलप्राणति-
पातादिनिवृत्तिरूपत्वात्, सर्वजीवापेक्षया तु सर्वाणि सर्वदा इति । ३ । अथैकस्मिन् समये सामायिकचतुष्कस्य प्रतिपद्यमान-
कान् प्रतिपादयन्नाह—सम्मत्तदेसविरथा, पलिअस्स असंखभागेत्ताओ । सेठीअसंखभागो, सुए सहस्सगसो विरई ॥ ४ ॥
उत्कर्षत एकस्मिन् विद्यचित्तसमये सम्यक्त्वं देशविरतिं च प्रतिपद्यमानाः प्राणिनः चेन्नपल्योपमासहृद्येयभागमात्राः प्राप्यन्ते,
किन्तु देशविरतिसामायिकप्रतिपत्तृभ्यः सम्यक्त्वप्रतिपत्तारोऽसहृद्येयगुणाः प्रतिपत्तव्याः, तथोत्कर्षत एकास्मिन् समये श्रुते
सामान्यश्रुते अक्षरात्मके प्रतिपत्तारोऽसहृद्येयाः घनीकृतलोकैकश्रेण्यसहृद्येयभागमात्रा—लभ्यन्ते । तथा सर्वविरतिप्रतिपत्तार
उत्कर्षत एकस्मिन् समये सहस्राग्रशो ज्ञेयाः । तथा जघन्यतश्चतुर्णामपि सामायिकानां प्रतिपत्तार एको द्वौ वेति गाथार्थः ।
४ । सम्प्रति प्राक्प्रतिपन्नान् प्रतिपतितांश्च प्रतिपादयन्नाह—सम्मत्तदेसविरथा. पडिवन्ना संपई असंखिज्जा । संखिज्जा य
चरित्ते, तीसु वि पडिया अणंतगुणा ॥ ५ ॥ सम्यग्दृष्टयो देशविरताश्च प्राक् प्रतिपन्नाः सम्प्रति—विवदिते वर्त्तमानसमये
उत्कर्षतो जघन्यतश्चासहृद्येयाः प्राप्यन्ते इति शेषः । किन्तु जघन्यपदादुत्कृष्टपदे विशेषाधिकाः । एते च प्रत्येकं प्रतिपद्य-
मानकेभ्योऽसहृद्येयगुणाः । ‘संखिज्जा य चरित्ते’ ति चारित्रे प्राक्प्रतिपन्ना सहृद्येयाः, एतेऽपि स्वस्थाने प्रतिपद्यमानकेभ्यो
पूर्वप्रतिपन्नेभ्यश्च चरणपतिता अनन्तगुणाः, तेभ्यो देशविरतिपतिता असहृद्येयगुणाः, तेभ्योऽपि सम्यक्त्वप्रतिपतिता
असहृद्येयगुणाः । तदेवमत्र श्रुतवर्जसामायिकत्रयपूर्वप्रतिपन्नाः, प्रतिपतिताश्चोक्ताः । ५ । अथ श्रुतस्य तानाह—सुअपडिवन्ना

सपइ, पपरस्स ञसखभागमेत्ताञ्चो । सेगा सनारत्था, सुअपरिवाडिया हु ते सव्वे ॥ ६ ॥ सम्यग्मिथ्यारूपस्य सामान्येनाच्च-
रात्मकस्य श्रुतस्य ये पूर्वप्रतिपन्नास्ते सम्प्रति—वर्तमानसमये प्रतरस्यासद्दुर्त्येयभागमात्रा प्राप्यन्ते । तथा श्रुतप्रतिपन्नमान-
केभ्यस्तु ये शेषा ससारस्था जीवा भापालब्धिरहिताः पृथिव्यादय इत्यर्थः, ते सर्वेऽपि व्यावहारिकरारण्यनुगवा भापालब्धि
प्राप्य प्रतिपतितत्वात् श्रुतप्रतिपतिता मन्तव्या, ते च सम्यक्त्वप्रतिपतितेभ्योजनन्तगुणाः ॥ ६ ॥ अधुनान्तरद्वारमाह—
सकृदवाप्तमपगत पुन सम्यक्त्वादि क्रियत्कालेनावाप्यते तत्राचरत्मकाविशिष्टश्रुतस्यान्तर जघन्यतोऽन्तर्गुह्यत्वं, उत्कृष्ट
त्वाह— कालमगत च सुए, अद्वापरियद्बुधो य देव्ये । षासायणवहुलाण, उकोस अतर होइ ॥ ७ ॥ एकजीव
प्रति कालोऽनन्त एवान्तर श्रुतेऽचरत्मके उत्कर्षतो भवतीति योगः । केपा ? आशातनावहुलानां इति । साम्प्रतमविरहित-
द्वारमाह—अथ क्रियन्त काल अपरिहेण एको द्वयादयो वा सामायिरु प्रतिपद्यन्ते ? इत्याह—सम्मसुम्मगारीण, आवलिअ-
असत्सभागमेत्ताञ्चो । ञट्टसमया चरित्ते, सव्वे वि जहन्नदो समया । ८ ॥ सम्यक्त्वश्रुतदेशविरतिसामायिकानां नैरन्तर्येण
प्रतिपत्तिकाल आवलिकामह्वयभागमात्राः समया, तथा अट्ठौ समयात्थारिने निरन्तर प्रतिपत्तिकालः, सर्वेषां जघन्योऽवि-
रहितप्रतिपत्तिकालो द्वौ समयाविति गार्थार्थः । अथ विरहकालद्वार प्रदर्शिते—सुअसम्म सत्तय व्वलु, विरयाविरइअ होइ
चारसग । विरए य पन्नरसग, विरहिअकालो अहोरत्ता ॥ ९ ॥ श्रुतसम्यक्त्वयोरुत्कृष्टः प्रतिपत्तिविरहकालः सप्तक—अहोरानस
सकम्, ततः परमपरय क्कित् कश्चित् प्रतिपद्यते, जघन्यतस्त्रेक समय इति । देशविरतेरुत्कृष्टः प्रतिपत्तिविरहकाल अहोरा-
त्रद्वादशकम्, जघन्यतस्तु ७७ गमया इति । सर्वविरतेरहोरान्रपञ्चदशकम्, जघन्यतस्तु समयत्रयमेवेति गार्थार्थः । साम्प्रत

भवद्वारमाह-कियतो भवानेकजीवः सामाधिकचतुष्टयं प्रतिपद्यते ? इति दर्शयन्नाह-सम्मत्तदेसविरथा, पलिअस्सासंखभागेमे-
 चाओ । अड्ढभावा य चरित्ते, अणत्तकालं च सुअसमाए ॥ १० ॥ सम्यक्त्ववन्तो देशविरतिमन्तश्च स्वं स्वं सामाधिकं क्षेत्रप-
 ल्योपमासह्ण्येयभागमात्रान् भवान् यावल्लभन्ते, इदमत्र हृदयम्-एकजीव उत्कर्षतः सम्यक्त्वं देशविरतिं चासह्ण्येयान् भवान्
 यावल्लभत इत्यर्थः, जघन्यतस्त्वेको भवः । तथोत्कर्षत एकजीवः सर्वविरतिं अष्टौ भवान् यावत्प्रामोति, ततः सिद्ध्यतीति ।
 मरुदेवावचेति ॥ १० ॥ साम्प्रतमाकर्षद्वारमाह-आकर्षणमाकर्षः प्रथमतया ग्रहणं, मुक्तस्य वा ग्रहणमित्यर्थः । तिण्ह
 सहस्सपुहुत्तं, सयपुहुत्तं च होइ विरईए । एगभवे आगरिसा, एवइया हुंति नायव्वा ॥ ११ ॥ आद्यसामायिकत्रयाणामुत्कर्षत
 एकभवे सहस्रपृथक्त्वमाकर्षणिकजीवः करोति । सर्वविरतेः शतपृथक्त्वमाकर्षणिकभवे करोति । जघन्यतस्त्वेक भवमेव
 ॥ ११ ॥ नानाभवाकर्षानाह-तिण्ह सहस्समसंखा, सहसपुहुत्तं च होइ विरईए । नाणाभवआगरिसा, एवइया होंति नायव्वा
 ॥ १२ ॥ आद्यत्रयाणां सहस्राण्यसह्ण्येयानि, सर्वविरतेः सहस्रपृथक्त्वं च, एतावन्तो नानाभवेष्वाकर्षाः । इयं भावना-त्रयाणां
 लोकभवे सहस्रपृथक्त्वमाकर्षाणामुक्तम्, भवाश्च पन्थोपमासह्ण्येयभागसमयतुल्याः, ततश्च सहस्रपृथक्त्वं । तैरुणितं सहस्राण्य-
 सह्ण्येयानीति । सर्वविरतेरेकभवे शतपृथक्त्वमाकर्षाणामुक्तम्, भवाश्चाष्टौ शतपृथक्त्वमष्टभिर्गुणितं सहस्रपृथक्त्वं भवतीत्यव-
 यवार्थः ॥ १२ ॥ अयुना क्षेत्रस्पर्शनाद्वारमाह-सम्मत्तचरणसहिआ, सव्वं लोअं फुसइ निरवसेसं । सत्त य चउदसभाए, पंच
 य सुअदेसविरईए ॥ १३ ॥ सम्यक्त्वचरणशुक्ताः प्राणिन उत्कृष्टतः सर्वं लोकं स्पृशन्ति, एते च केवलिसमुद्धातावस्थायामिति ।

जघन्यतस्त्वसहृथेयभागमिति । तथा श्रुतसामायिकसहिता सप्तचतुर्दशभागान् स्पृशन्ति अनुचरेष्विलिकागत्या समुत्पद्य-
 मानश्चशब्दात्पञ्च तमःप्रभायामिति । देशविरतिसहिता पञ्चचतुर्दशभागान् स्पृशन्ति अच्युते उत्पद्यमानाः, चशब्दा-
 द्बुधादीश्च । अन्यत्रेति अघस्तु ते न गच्छन्त्येव त परिणामापरित्यजेत्यर्थः ॥ १३ ॥ साम्प्रत भावस्पर्शनोच्यते-श्रुता-
 दिसामायिक कियद्भवैः स्पृष्टम् ? इत्याह-सव्वजीवेहिं सुश्र, मग्मचरिचाह सव्वसिद्धेहिं । भागेहि असखिलेहि, फासिया
 देसविरई उ ॥ १४ ॥ सर्वनीवै साव्यवहाराराशयन्तर्गतै सामान्यश्रुत स्पृष्टम् । तथा सर्वसिद्धै सम्यक्त्वचारिने स्पृष्टे तदनु-
 भवमन्तरेण मिद्धत्वानुपपत्ते, तथा सिद्धभागैरसहृथेयैः स्पृष्टा देशविरतिः । इदमत्र हृदयम्—सर्वसिद्धानां बुद्ध्या असहृथेय-
 भागीकृता असहृथेयभागैरेकभागोर्देशविरतिः स्पृष्टा, असहृथेयभागेन तु न स्पृष्टा, यथा मरुदेवीस्वामिन्येति गार्थार्थः
 ॥ १४ ॥ इत्यावश्यकमलयगिरिवृत्तो ४३३ प्रतौ ३४२ । ३४३ पत्रे ॥ ३ ॥

अथ श्रीदशवैकालिकविचारा यथा—

अज्ञातपरम्परा' केचन धर्मलाभ न वदन्ति तदज्ञानम्, अवग्रहयाचनेऽर्थाद्धर्मलाभस्यायातत्यात् । तथा हि—

माणीपावारपिहिय, अप्पणा नावपगुरे । कवाड नो पणुल्लिजा, उग्गह से अजाइया ॥१८॥ वृत्तिर्यथा-शाणी-अतसी-
 वन्कलना पटी, प्रावार -गतीव कम्बलाधुपलचणभेत्तव, एवमादिभि' विहित-स्थगित गृहमिति वाक्यशेषः । आत्मना
 -स्वय नापवृणुयात्-नोद्घाटयेत् । अलौकिकत्वेन तदन्तर्गतशुनिक्रियादिकारिणां प्रद्वेषप्रसङ्गात् । तथा कषाट-द्वारस्थगन
 न प्रेरेयेत्-नोद्घाटयेत्, पूर्वोक्तदोषप्रसङ्गात्, किमविशेषेण ? न इत्याह-अवग्रहमयाचित्वा, आगाढप्रयोजनेऽननुज्ञाप्यावग्रह-

विधिना धर्मलाभमकृत्वा ॥ १८ ॥ इति श्रीदशैकालिकपिण्डैपणाध्ययनप्रथमोद्देशके ११४ पत्रे ॥ ४ ॥

गृहस्था हि सुधादायिनः प्रशस्याः साधवश्च सुधाजीनिनः प्रशस्याः । उक्तोऽर्थश्च दृष्टान्तद्वारा सुखाधिगम्यो भवतीति सदृष्टान्तं सुधादायिसुधाजीविस्वरूपं लिख्यते—

दुल्लहा उ मुहादाई, मुहाजीवी चि दुल्लहा । मुहादाई—मुहाजीवी, दाऽवि गच्छति सुगङ्गं ॥ १०० ॥ इति । वृत्तिर्यथा— दुर्लभा एव सुधादातारः, तथाविधभागवतवत्, सुधाजीविनोऽपि दुर्लभाः, तथाविधधुल्लकवत् । अमीयां फलमाह—सुधादातारो सुधाजीविनश्च द्वावप्येतौ गच्छतः सुगतिं—सिद्धिगतिं कदाचिदन्तरमेव कदाचिदवलोकसुमानुष्यत्वप्रत्यागमनपरम्परया, ब्रवीमीति पूर्ववत् । अत्र भागवतोदाहरणम्—कश्चित् परिव्राजकः कश्चनापि भक्तिमन्तं भागवतमवादीत्—यदि मदीयोदन्त-सुद्वहसि ततोऽहं तव गृहे वर्षासमयं निर्वाहयामि, तेनोक्तम्—यदि मदीयां तस्मिं न करोपि, तेनोक्तम्—एवं करिष्ये, ततः प्रदत्तस्तेन तस्मै समाश्रयः । न लुषं चकार भोजनादिस्तस्य गृहाधिपतिः । अतिक्रान्ते कियत्यपि काले एकदा प्राप्तच्छ्रद्धै-श्रौरैस्तस्य भागवतस्य प्रधानोऽश्वः प्रमादेन रक्काणामपहतः । प्रभातं वर्त्तते, इति न शक्तास्ते तमश्वं निर्वोदुम्, ततोऽतिग-हने तं (मुक्त्वा) तेऽन्यत्रोपाययुः, अत्रान्तरे प्रातरेव स्नातुं परिव्राजकस्तडागमुपाजगाम, दृष्टश्च तेन सरःसमीपवर्त्तिन्यां जाल्यामसौ तुरगः प्रत्यभिज्ञातश्च । अये ! सोऽयमश्वो योऽस्साकपुष्कारिणो भागवतस्य तस्करैरपहतः । तेन गत्वा स्वमावासमग्रे गृह-पतिपुरुषाणामुक्तं यथा—मम स्नातुं सरसीं गतस्य जाल्यां धौतवासो विस्मृतं ततश्चाकथि । ततस्तैः पुमान् ग्रहितः, तेन च तत्र गतेन दृष्टोऽसौ वाजी समानीतश्च कथितो गृहपतये । ततस्तेन समचिन्ति—अये ! व्याजेन व्रतिना ममोपकारः कृतः,

तत्कथमहं निर्गन्निदानफलं विहाय प्रत्युपकारेण दानप्रवृत्तिं विदधामीति सम्प्रथार्यं गदितोऽसौ परिव्राजकः-भद्र ! ब्रज
 त्वमिदानीम्, १ कृत्वोपकारिणे भवते तस्मिन् त्रिधास्यामि, यस्मादुपकारिणि विहितं दातुं निष्फलमुपजायते, इत्येव मुधादा-
 चीति । मुधाधीनिन्दुदाहरणमुच्यते-कश्चिन्नरपतिरनित्यतां विलोक्य त्रियाणामपि पुत्रकलापौत्रादीनामुपजातवैराग्यो धर्मो-
 धर्मपरीक्षां चक्रे । “को वा अणिविद्धं भुञ्जह” ततस्तत्परीक्षयामीति सम्प्रथार्यं पुरुषानादिदेश-यथा राजा मोदकान् प्रपच्यति
 यमागत्य गृह्यताम् । इति समाकृत्योद्धोषणामुपाजगमुः कार्पटिकप्रभृतयोऽर्थिजनाः । पृष्ट्वाथ ते भूभुजा-केन भवन्तो जीवथ ?
 त्वीकेनोक्तम्-अहं तान्मुनेन, अपरेण गदितम्-अहं पादाभ्याम्, अपरेणोक्तम्-अहं हस्ताभ्याम्, अन्येन निवेदितम्-अहं
 लोकाभ्याम्, धुल्लकसाधुनोक्तम्-अहं मुधिकयेति । ततस्ताभ्यरपतिः पुनर्जगद-कथमिदं ? इति ततः प्रथमो जगद-अहं
 तारकथको जगानां मिस्त्वार्यं रामायणादिकथां कथयामि, तेन मुनेन जीवामीति । द्वितीयं प्राह-अहं लेखवाहको घटिका-
 मध्ये योननं लक्षयामि, तेन पादाभ्यां जीवामीति । तृतीयः प्राह-अहं हि लेखकोऽसौ हस्ताभ्यां जीवामि । भिक्षुणोक्तम्-
 अहं प्रजितः, अतो लोकानामनुग्रहेण । बुद्धकसाधुनोक्तम्-अत्रजितो जन्मजरामरणरोगयोः काष्ठुपद्रवशतोपद्रुतः, दारिद्र्य
 दीर्घाग्यफलद्वयात्कल्पितः, इष्टयिषोऽगानिष्टसयोगदुःखजनितव्यसनशतनिलयः, बुधापिपासाशीतोष्णः, शशसहस्रसदुलः, दैन्य-
 िन्नानरादिभिः क्षयमप्ययुक्तसमीपं ससारं विलोक्य ततो निर्दिष्टः प्रतिपद्यामुं शरीरमानसानेकदुःखजनितव्यसनादित-
 सौभाग्यसौजन्योदार्योपकारकारणप्रतिनिष्टः, शान्तिमानजनकः, विजितसमस्तराजन्यचक्रराज्यसम्पादकः, स्वर्गवाससम्पादित-
 सुखाशयसन्दोहः, मोक्षफलदायकं जैन धर्मम् । ततो मुधिकया यथोपलब्धेन हारजातेन जीवामीति निश्चयं तद्भाषितः, अहो !

एष धर्मः सर्वदुःखप्रमोक्षप्रसाधक इति निश्चित्य विशेषणार्थसमीपे धर्ममाकर्ण्य प्रतिबुद्धो राज्ये सुतं संस्थाप्य प्रब्रज्यामसौ नरपतिरग्रहीत् । एष सुधाजीवी । इति दशवैकालिकपञ्चमाध्ययने प्रथमोद्देशके ॥ ५ ॥

ननु प्रस्तरघटितायां प्रतिमायां किं वन्दनपूजनादिविधिना, किं वा दर्शनेन ? मैवं अरे भद्रमुख ! भगवतोऽयमाकारः, एतद्दर्शनाच्च भगवत्स्मरणम्, ततश्च पुण्योत्पत्तिर्युक्तैव यथा-चित्रलिखितकान्तकान्तावलोकनात्कामाध्यवसायोत्पत्तेस्तन्निषिद्धं, तथेदं पुण्यहेतुत्वादाद्वत्तमपि । चित्रवशावलोकननिषेधश्चायम्—

चित्तभित्तिं न निज्ज्ञाए, नारिं वा सुअलोकियं । भक्खरं पिब दट्टुणं, दिट्ठिं पडिसमाहरे ॥ ५५ ॥ इति । वृत्तिर्यथा-चित्रभित्ति-चित्रगतां स्त्रियं न निध्यायेत्-नालोकयेत्, नारीं वा सचेतनां स्वलङ्कृतां, उपलक्षणादनलङ्कृतां न निरीचेत् । कथञ्चिद्दर्शनयोगेऽपि भास्करमिव सूर्यमिव दृष्ट्वा दृष्टिं प्रतिसमाहरेत्-द्राग्रं निवर्त्तयेत् । इति श्रीदशवैकालिकाष्टमाचारप्रणिधानाध्ययने ? ५७ पत्रे ॥ ६ ॥

पुनरपि दण्डकाक्षराणि लिख्यन्ते—

से भिक्खू वा भिक्खुणी वा संजयविरयपडिहयपच्चक्खायपावकम्मे दिया वा राओो वा एगओो वा परिसागओो वा सुत्ते वा जागरमाणे वा से कीडं वा पयंगं वा कुंथुं वा पिपीलियं वा हत्थंसि वा पायंसि वा वाहुंसि वा ऊहंसि वा उदरंसि वा सीसंसि वा वत्थंसि वा पडिगहंसि वा कंवलंसि वा पायपुछ्खणंसि वा रायरणंसि वा गोच्छ्रगंसि वा उडगंसि वा दंडगंसि वा पीढगंसि वा फलगंसि वा सेजंसि वा संथारगंसि वा अन्नयरंसि वा तहप्पगारे उवगरणजाए तओो संजयामेव पडिलेहिय

पहिलेहिय पमज्जिय पमज्जिय एगतमवणेजा नो ण सघायमावजेजा इति । वृत्तिर्यथा- ' से भिक्षु वा ' इत्यादि, यावज्जागर-
 माणे वा इति पूर्ववदेव । ' से कीड वा ' इत्यादि तद्यथा-कीट वा पतङ्ग वा कुन्धु वा पिपीलिकां वा, किम् ? इत्याह-इस्ते वा पादे
 वा वाह्री वा ऊरुणि वा उदरे वा वस्त्रे वा रजोहरणे वा गुच्छे वा उन्दके वा दण्डके वा पीठके वा फलके वा शय्यायां वा
 सस्वारके वा अन्यतरस्मिन् वा तथाप्रकारे साधुक्रियोपयोगिनि उपकरणजाते कीटादिरूप त्रस कथञ्चिदापतित सन्त सयत
 एव सन् प्रयत्नेन वा प्रत्युपेक्ष्य-पौनःपुन्येनैव सम्यक्, किम् ? इत्याह-एकान्ते तस्यानुपघातके स्थाने अपनयेत्-
 परित्यजेत्, नैन त्रस सङ्घातमापादयेत्-नैन त्रस सङ्घात-परस्परगात्रस्पर्शपीडारूपमापादयेत्-प्रापयेत्, अनेन परित्तापनादि-
 प्रतिषेध उक्तो वेदितव्य । एकग्रहणे तज्जातीयग्रहणादन्यकारणानुमतिप्रतिषेधश्च, शेषमत्र प्रकटार्थमेव, नवरमुन्दक स्याडि-
 लम्, शय्या सर्वाङ्गिकी वसतिर्वेत्युक्ता । इति श्रीदशैकालिकधर्मवृत्तौ हारिभद्रयां पदजीवनिज्ञायाध्ययनग्रान्ते ॥ ७ ॥

एतेन वार्द्धकादिकारणाद्दण्डको ग्राहो, न तु सर्वैरिति यत्केचन वदन्ति तदपास्त द्रष्टव्यम्, विशेषानभिधानाद्दुष्कर-
 जोहरणादीनामपि कारणिकत्वापत्तेः । इति श्रीदशैकालिकविचाराः ।

अथोत्तराध्ययनविचारा लिख्यन्ते-

तत्राचाम्लादितपोमहिम्ना यथा द्वादशदर्पाणि कुशलिनी द्वारिका स्थिता तथा लिख्यन्ते-

अष्टथ वसुदेवनदयेण वीथवार पि घोसाग्रिय नयरीए भो जायवा ! भो पुरजणा ! सुहलालिया ! महत दीवायणभय
 समुद्धिय ता विसेसेण धम्मपरायणा होह, पाणाइयायमुसावायपरदव्वहरणपरदारसगपरिगहे जह सचीउ विवझेह, आयागिल-

चउत्थच्छट्टमदसमदुवालसाइं तवमण्डेह, पथत्तेण य देवसाहुपूयापरायणा होह, तेहि वि तह ति पडिवनं हरिवयणं, दीवायणो वि दुम्मई अइदुकरं बालतवमणुचरिण्ण वारवईविण्णसे कयनियाणो मरिण्ण समुप्पणो भवणवासी देवो अग्गिकुमारो, संभारियं जायववइं आगओ अ वारवईविण्णसाणिमिचं जाव सो न पहवइ जओ सव्वओ चैव जणो तवोवहाणनिरओ देवयावंदणच्चणपरो मंतजावपरायणो न परिभविउं वाइज्जइ एवं दीवायणो छिहन्नेसी ठिओ अरुच्छइ ताव जाव गयाइं वारस वरिसाइं । तओ लोएण चितियं अहो ! निज्जिओ निप्पभो पडिहयतवो दीवायणो कउ ति निब्भओ वारवईजणो पुणरवि कीलिउमाढत्तो, कायंवीपाणमत्तो रइपरायणो जाओ । तओ सो अग्गिकुमारो छिहं लहिण्ण विण्णसेउमारज्जो उप्पाया वडुरुवा समुप्पण्णा ।

॥ ८ ॥

इत्यादि । इति श्रीद्वितीयोत्तराध्ययनगोअरुगपविट्टस्सेति गाथा २६ वृत्तौ चतुर्दशसहस्र्याम् ॥ ८ ॥
केचिद्वदन्ति एकगच्छवासिनोऽपि यत्किञ्चित् प्ररूपयन्त्वन्ये आत्मनां किमुत्सहं विलगति ? गणाधीशस्तान् शिष्याभ्यति भ्यति आत्मनां गणपृथकरणादिव्यर्थमित्यादि, परं तदज्ञानविलसितम्, यतो गणाधीशो यदि शिष्ययति तदा तु भव्यमेव, यदि तु गणाधीशस्तत्साहाय्यकारी तदायत्तो भवति सोऽपि त्याज्य एव, इति तु प्राक् स्थानाङ्गे पञ्चभिः कारणैरुक्तमेव, परं सर्वथा उत्सन्नभाषिणा सद्ब्रह्मज्ञेन सहास्तां मण्डल्यादिको व्यवहारः, कथानिमन्त्रणमपि तेन सह न कर्तव्यम्, इत्यसिन्नर्थे सदृष्टान्तं तेन सह द्वादशविधं सम्भोगवर्जनं लिख्यते—

अन्नया नवमे पुञ्चे पञ्चक्खाणे साहूणं जावजीवाए तिविहं तिविहेणं पाणाइवायं पञ्चक्खामि एवं पञ्चक्खाणं भणिज्जइ ताहे सो भणइ- अवासिद्धं नो होइ एवं, कइं पुण कायव्वं ? सुणेह-सव्वं पञ्चक्खामि पाणाइवायं अपरिमाण्णाए तिविहं

विविधैः, किं निमित्त परिमाण न कीरइ जो सो आससादोसो सो नियतिओ होइ, जावजीवाए पुण भयतेण परओ
 अन्धुवगय होइ, जहाइह हाणिससामि पाखे तन्निमित्त अपरिमाणाए कायन्व, एवं भणतो विज्जेण आगमनुत्तीए पडिबोहिओ
 न पडियुज्जइह, सन्वे वि भणति जहा एत्तिय मणियमायरिह, जे अखेइवि थेरा चहुस्सुआ अन्नगच्छेला तेइवि पुच्छिया एत्तिय चेव
 भणति, ताहे भणति-तुन्भे किं जाणह तित्थयेहिं एत्तिय मणिय, तेहिं मणिय तुम न याणसि, जाहे न मनइ ताहे संघसमवाओ
 कओ देययाए काउस्सगो कओ जाहे सहिया सा आगया भणइ-सदिसह चि, ताहे मणिया वच तित्थपरं पुच्छ किं ज सो
 गोढामाहिलो भणइ त सच उदाहु दुन्नलियापूसमित्तपमुहो सघो भणइ त सच, ताहे सा भणइ मम अणुगह वल देह,
 काउस्सगो दिणो, ताहे सा गया तित्थयोरो पुच्छओ तेहिं वागरिय जहा-सघो सम्मावाई इयोरो मिच्छावाई णिण्हवो एस
 सत्तमो, ताहे आगया मणिओ उस्सारेह काउस्सग सघो सम्मावाई इयोरो मिच्छावाई णिण्हवो एस सत्तमो, ताहे सो भणइ-
 अण्णिण्हिया वराई, का एयाए सची गतूण तीसेवि न सदइह, ताहे पुस्समित्ता भणति जहा पडिवज्जह मा उग्घाडिज्जिहिसि नेच्छइ,
 ताहे संपेण वज्जिओ वारसविहेण समोएण । तजहा-“उवहि १ सुअ २ भत्तपाणे ३, अजलीपगहे ति य ४ । वायणा य ५ निकाए
 य ६, अण्णुट्ठाणे ति ७ आवरे ॥ १ ॥ किइरुम्मस्स य करणे ८, वेयावचकरणे इय ९ । समोसरणे १० सणिसिज्जा ११, कहाए य
 निमतणा १२ ॥ २ ॥ एस वारसविहो, सत्तरभेओ” इति । इति श्रीवृतीयोचराध्ययनचतुर्दशसहस्रया ३६५ प्रती ७२ पत्रे ॥ ६ ॥

अथ सप्तदशमेदा मरणस्य लिख्यन्ते—

आवीचि १ ओहि २ अतिथ ३, वलायमरण ४ चमडुमरण ५ । अतोसल्ल ६ तन्मय ७, बालं तह ८ पडिअ ९ मीस

१० ॥ १ ॥ छठमथमरण ११ केवलि १२, वेहाणस १३ गिद्धपिठमरणं च १४ । मरणं भक्तपरिन्ना १५, इंगिणि १६ पाओवगमणं च १७ ॥ २ ॥ सत्तरसविहाणइं, मरणे गुरुणो भणंति गुणकलिया । तेसिं नामविभत्ति, वोच्छामि अहाणु-
 पुव्वीए ॥ ३ ॥ व्याख्या-तत्रावीचिमरणम्-वीचिर्विच्छेदस्तदभावादवीचिर्मरणं नारकतिर्यगरामराणांश्रुत्यत्तिसमयात्प्रभृति-
 निजनिजायुःकर्मदलिकानामनुसमयमनुभवाद्विचटनम् १, अधिमरणम्-मर्यादामरणं यानि नरकादिभवनिवन्धनतया
 कर्मदलिकान्यनुभूय त्रियते मृतो वा यदि पुनस्तान्येवानुभूय मरिष्यति तदा तद्द्रव्यावधिमरणम्, सम्भवति हि गृहीतोञ्जि-
 तानामपि कर्मदलिकानां ग्रहणं परिणामवैचित्र्यादेवं चेन्नादिष्वपि भावनीयम् २, अन्तिकमरणम्-यानि नरकाद्या-
 युष्कतया कर्मदलिकान्यनुभूय त्रियते मृतो वा न पुनस्तान्यनुभूय मरिष्यति एवं चेन्नादिष्वपि वाच्यम् ३, बलात्समरणमाह-
 संजमजोगविसन्ना, मरंति जे तं बलायमरणं तु । भगव्रतपरिणतीनां व्रतिनामेवैतत् ४, वशार्त्तमरणम्-इंदियाविसय-
 वसगया, मरंति जे तं वसटं तु ॥ १ ॥ दीपशिखावलोकनाकुलितपतङ्गवत् ५, अन्तःशल्यमाह-लज्जाइ गारवेण
 य, बहुस्तुशमएण वावि दुच्चरियं । जे न कहंति गुरूणं, न हु ते आराहगा भणिया ॥ २ ॥ गारवंपंकनिबुद्धा, अइयारं जे
 परस्स न कहंति । दंसणनाणचरित्ते, ससल्लमरणं भवे तेसिं ॥ ३ ॥ पुनर्गौरवाभिधानेनास्यैवातिदुष्टताख्यापनार्थं परस्ये-
 त्याचार्यादेः । एतस्यैव फलमाह-एअं ससल्लमरणं, मरिऊण महब्भए दुरंतंमि । सुइरं भंमंति जीवा, दीहे संसारकंतारे ॥ ४ ॥
 ६, तद्भवमरणमाह-मोत्तुं अकम्मभूमिअ, नरतिरिए सुरगणे अ नेरइए । सेसाणं जीवाणं, तब्भवमरणं तु केसंवि ॥ ५ ॥
 तु शब्दस्तेपामपि सहोद्येयवर्षायुपामेवेति विशेषव्यापकः ७ । बाल ८ पंडित ९ मिश्र १० मरणात्याह-अविरयमरणं बालं,

मरण विरयाण पडिश्च दोह । जायाहि चालपडियमरण पुण देसविरयाण ॥ ६ ॥ ८, ९, १०, एव चरणद्वारेण चाला-
दिमरणत्रयमभिधाय ज्ञानद्वारेण छद्मस्थमरणकेवलिमरणे आह—मयपञ्चवोहिनाथी, सुअमइनाथी मरति जे समया ।
छउमत्थमरणमेय ११, केवलिमरण तु केवलियो १२ ॥ ७ ॥ वैहायसग्रुष्टमरणेऽभिधातुमाह—गिद्धाह भक्खण
गिद्धपिट्ठ १३ उब्बधणाइ वेहास १४ । एए दुन्नि वि मरणा, कारणजाए अणुनाया ॥ ८ ॥ न तु नि कारणे । यतो
भणिय—“ भावियजिणायणाण, मत्तरहियाण यत्थि हु विससो । अप्पायमि परमि य, तो वजे पीडमुभओ वि ॥ १ ॥ ”
अत एव भक्तपरिज्ञादिषु पीडापरिहाराय सलेखनाविधिरुक्त । उक्त च—“ चत्तारि विचित्ताइ, विग्ईनिज्जुहिंयाइ चत्तारि ।
सवच्छेरे य तिन्नि य, एगतरिय च आयाम ॥ १ ॥ ” इत्यादि, अनुज्ञाकरण त्वनयोर्दर्शनमालिन्यपरिहारादिउदायिनृपानु-
सृत तथाविधाचर्यवत् । साम्प्रतमन्त्यमरणत्रयमाह—भत्तपरिन्ना १५ इगिणि १६, पाओगम १७ च तिन्नि मरणाइ ।
कणसमज्झिमजेडा, धीसघयणेण उ विसिद्धा ॥ ५ ॥ ‘ कन्नस ’ इति कनिष्ठम् । भत्तपरिन्नामरण, तिचउन्विहाहारचा-
यनिष्पन्न । नियमा सप्पडिकम्म, सब्बत्थ वि विगयसगस्स ॥ १४ ॥ १ ॥ इगियदेसमि ठिओ, चउन्विहाहारवज्जिओ धीम ।
उब्बत्तणाइ कारइ, नत्तेण उ इगिणीमरण । १६ ॥ २ ॥ निचलनिष्पडिकम्मो, निक्खिक्खए ज जहिं जहा अग । एव पाओवगम,
नीहारिं वा अनीहारिं ॥ ३ ॥ पाओवगम मणिय, समविसमो पायवो व्व जह पडिओ । नवर परप्पयोगा, कपेज्ज जहा
फलतरुव्व ॥ ४ ॥ यद्यपि त्रितयमप्येतत् “ धीरेण वि मरियव्व, काउरिसेण वि अमस्स मरियव्व । तम्हा अमस्स मरणे,
वर खु धीरत्तणे मरण ॥ ? ॥ ससाररगमज्जे, धीचलसन्नद्वक्कच्छाओ । हत्तूण मोहमल्ल, हरांमि आराहणपडाग ॥ २ ॥ ”

इति शुभाशयवानेव प्रतिपद्यते । फलमपि च वैमानिकतामुक्तिलक्षणं त्रयस्यापि समानम् । तथा चोक्तम्—“ एत्रं पञ्चखाणं, अणुपालेज्जण सुविहिञ्चो सम्मं । वेमाणिञ्चो य देवो, हवेज्ज अहयाचि सिञ्जिज्जा ॥१॥ ” तथाऽपि विशिष्टविशिष्टतरविशिष्ट-तमधृतिमतामेव तत्प्राप्तिरिति कनिष्ठादिस्तद्विशेष उच्यते । तथा हि—भक्तपरिज्ञामरण्यमार्थिकादीनामप्यस्ति । यत उक्तम्—“ सव्वा पि अञ्जाञ्चो, सव्वेऽवि य पढसंघयणवज्जा । सव्वेऽवि देसविरया, पञ्चखाणेण उ मरंति ॥१॥ ” अत्र हि भक्त-प्रत्याख्यानं भक्तपरिज्ञैवोक्तम् । इंगिणीमरणं तु विशिष्टधृतिमतामेव सम्भवतीत्यार्थिकानियेधोऽप्यत एवावसीयते, पादपोप-गमनं तु नास्त्रैव विशिष्टतमधृतिमतामेव । ततश्च वर्ज्यभनाराचसंहनिनामेवैतत् । उक्तं हि—“ पढमंमि अ संघयणे, वट्टेते सेलकुहुसामाणे । तेसिंपि अ बुब्बेञ्चो, चोद्धसपुब्बीण वोन्हेए ॥ १॥ ” इति । इति श्रीपञ्चमोत्तराध्ययनचतुर्दशसहस्रयाम् ॥ ३६५ गतौ १०१ पत्रे ॥ १० ॥

केचिद्धि दीक्षाग्रहणे नामपरावर्त्तनं व्यर्थमिति वदन्ति परं तद्वाचालप्रलापितमित्यसत्यं मन्तव्यम् । यतः नमिराजर्षेः प्र-त्येकबुद्धस्य जनन्या मदनरेखाया दीक्षाग्रहणे सुव्रतेति नाम कृतं श्रूयते तदस्माकमिदं साम्प्रदायिकमेव । नूतनानां तु नूतना रीतिर्भवतु नाम । अक्षरतस्तदिदम्—

तीएवि तासिं साहूणीणं समीवे गहिया दिक्खा कयसुव्वगनामा तवसंजमं कुणमाणी विहरइ । श्रीनवमोत्तराध्ययनवृत्तौ चतुर्दशसहस्रयां ३६५ प्रतौ १४२ पत्रे ॥ ११ ॥

अथ प्रतिपदमागमोक्तमपि सदयहृदयैः सहृदयैरागमोक्तयुक्तिभिर्वोध्यमानानपि योगोद्धहनमश्रद्धतः कांश्चिद्देवानांप्रियान् वीक्ष्य

दूरचोधिचोघाय तीर्थङ्करोऽप्यशक्त इति नि प्रत्याशत्वेऽपि कथमपि भवतूपकार इति योगाचाराणि लिख्यन्ते—
 वसे गुरुकुले निध, जोगव उवहाणव । पियकरे पियवाई, से सिक्ख लद्धुमारिहइ ॥१४॥ इति । वृत्तिर्यथा—वसेदासीत
 क ? गुरूणां—आचार्यादीना कुल-अन्वयो गच्छ इत्यर्थ । गुरुकुल तत्र तदाज्ञोपलक्षणं च कुलग्रहणम्, नित्य सदा, किमुक्त
 भवति ? यावज्जीवमपि गुवाज्ञायामेव तिष्ठेत् । उक्तं च—“ ग्राणस्स होइ भागी ” इत्यादि, योगो व्यापारः स चेह प्रक
 माद्धर्मगत. एव तद्धान्, उपधान-अज्ञानज्ञाध्ययनादौ यथायोगमाचाम्लादिस्तपोविशेषस्तद्धान्, यद्यस्योपधानमुक्तं न तत्कृच्छ्र-
 भीरुतयोत्सृज्यान्यथैवाऽधीते शृणोति वा, प्रिय-अनुकूल करोतीति प्रियङ्करः कथञ्चित्केनचिदपकृतोऽपि न तत्प्रतिकूलमा-
 चरति, किन्तु ममैव कर्मणामय दोष इत्यवधारयन्नप्रियकारिण्यपि प्रियमेव चेष्टते इदं च भावयति ‘अपकारिणि कोपञ्चेत्कोपे
 कोपः कथं न ते । धर्मार्थकाममोक्षाणां, प्रसह्य परिपन्थिनि । १ ॥’ अत एव च ‘पियवाई’ति केनचिदप्रियमुक्तोऽपि
 प्रियमेव वदतीत्येवशील प्रियवादी । उक्तं च—“सिक्खह पियाइवोत्तु, सव्वो तूसइ पिय भयताण । किं कोइलाहि दिण,
 कस्स हिय किं च काएहिं ? ॥१॥ करयलमहिअस्स वि दमणयस्म महमहइ पेसलो गधो । तवियस्स वि सज्जणमाणुसस्स महुरो
 समुल्लावो ॥२॥” अन्यच्च—‘सुजनो न याति विकृतिं, परहितनिरतो विनाशकालेऽपि । छेदेऽपि चन्दनतरुः, सुरभयति मुख
 कुठारस्य ॥३॥’ तथा चास्य को गुणः ? इत्याह—स एव गुणविशिष्टः शिष्यां शास्त्रार्थग्रहणादिरूपां लब्धु-आप्तुमर्हति—योग्यो
 भवतीति, अनेनैवाविर्नातस्त्वेतद्वीपरीतः शिष्या च लब्धु नाईतीत्यर्थादुक्तं भवति । तथा च य शिष्यां लभते स बहुश्रुतः
 इतरस्त्वयद्भुत इति भाव, इति सूत्रार्थः । इति श्रीएकादशोचाराध्ययनचतुर्दशसहस्र्यां ३६५ प्रती १७० पत्र ॥ १२ ॥

अथाष्टमीचतुर्दशयोर्वाचना न देया, इत्यक्षराणि लिख्यन्ते—

“ अष्टमिपरिक्लए मोत्तुं, वायणाकालमेव य सेसकालंमि इतीओ, नेयाओ अकालचारीओ ” इति श्रीउचराध्ययनच-

तुर्दशसहस्रां षोडशाध्ययनवृत्तौ २१६ पत्रे । १३ ॥

अथौघनिर्घुक्तिसूत्रवृत्तिविशेषा गाथा—तत्र प्रथमं चतुर्णामनुयोगानां स्वरूपं, तेषां प्राधान्याप्राधान्ये च जिज्ञासया लिख्यते—

चत्तारि उ अणुओगा, चरणे धम्मगणियाणुओगे य । दविअणुओगे य तथा, अहकमं ते महिड्ढीया ॥ ७ ॥ व्याख्या

—‘चत्तारि’ चत्वारोऽनुयोगाः, तुशब्दाद् द्वौ च पृथक्त्वापृथक्त्वभेदात्, ‘चरणे’ उत्तरपदलोपादित्यमुपन्यासः, अन्यथा चरणा-

करणानुयोग इत्येवं वाच्यम्, स चैकादशाङ्गरूपः, धर्मानुयोग—उत्तराध्ययनप्रकीर्णकरूपः, गणितानुयोगः—सूर्यप्रज्ञप्त्यादिरूपः,

चशब्दः प्रत्येकमनुयोगपदसमुच्चायकः, द्रव्यानुयोगः—सदसत्पर्यालोचनारूपः, स च दृष्टिवादः, चशब्दादनार्षः । यथाक्रमं ते

महद्विंशकाः—प्रधानाः एव व्याख्याते सत्याह परः—चरणपदं भिन्नाया विभक्त्या किमर्थमुपन्यस्तम् ? धर्मगणितानुयोगौ तु

एकयैव विभक्त्या, पुनर्द्रव्यानुयोगो भिन्नया विभक्त्येति ? तथाऽनुयोगशब्द एक एवोपन्यसनीयः, किमर्थं द्रव्यानुयोग इति

भेदेनोपन्यासः इति ?, उच्यते—चरणपदस्य भेदोपन्यासे एतत्प्रयोजनं, चरणकरणानुयोग एवात्राधिकृतः प्राधान्यख्यापनार्थ

भिन्नया विभक्त्योपन्यासः, धर्मगणितानुयोगावभिन्नावुपन्यस्तौ, तावत्र प्रक्रमेऽप्रधानात्रिति प्रदर्शनार्थम्, द्रव्यानुयोगस्य

भिन्नत्वे इदं कार्यम्—यदयं हि एकैकानुयोगो मेलनीयः, न पुनर्लौकिकशास्त्रवृत्तिभिर्विचारणीयः । अनुयोगशब्दद्वयोपन्यासे

इदम्—यत्रयाणां पदानामन्तेऽनुयोगपदं तदपृथक्त्वाऽनुयोगार्थम्, यच्च द्रव्यानुयोग इति तत्पृथक्त्वानुयोगार्थम् । आह परः

यथाक्रम महर्द्विका इति चरणलघुत्व तत्कर्मार्थं तस्य निर्युक्तिः क्रियते ? अपि तु द्रव्यानुयोगस्यैव क्रियताम् ? गुरुराह-
 सविसयनलवच पुण, जुञ्जइ तहवि य महिद्धिय चरण । चारिचरखण्डा, जेणियरे तिण्णि अणुयोगा ॥८॥ ' सविसय० '
 स्वविषये बल वर्त्तते सर्वपामात्मीयात्मवीयविषये बलवच्चाद्युच्यते बल तथाऽपि महर्द्विकं चरणम्, शेषानुयोगानां चरणकरणार्थमे-
 वोपादानादपरे वृत्तिभूताः । कथम् ? चारित्ररचणार्थमिति चेत्तदाह-चरणपडिवत्तिहेउ, धम्मकहा कालदिवखमाईया । दविण्ण
 दसणसुद्धी, दसणसुद्धस्म चरण तु ॥ ६ ॥ चरणप्रतिपत्तेर्हेतु. किं तदाह-धर्मकथा काले दीचादय शोभननचत्रतिथ्यादौ
 प्रज्याप्रदान कर्तव्यम्, द्रव्यानुयोगे दर्शनशुद्धिः, दर्शनशुद्धस्य चारित्रम्, विशेषेण चारित्रशुद्धस्य दर्शन दृष्टान्तमाह-जह
 रणो निसणसु, वइरे कणगे य रयय लोहे य । चत्तारि आगरा खलु, चउण्ह पुत्ताण ते दिन्ना ॥ १० ॥ ' जह ' यथा राज्ञो
 विषयेषु जनपदेषु वक्रकनकरजतलोहाकरा पुत्राणां ते प्रदत्ता ॥ १० ॥ चिन्ता लोहागरिण, पडिसेह कुणइ सो य लोहस्स ।
 वइराईहि गहण, करिंति लोहस्स तिण्णियरे ॥ १ ॥ चिन्ता लोहाकरोऽस्थास्तीति लोहाकरिकस्तास्मिन्, राज्ञा परिभूतोऽह-
 मिति मोऽमात्यदत्तुद्विलोहप्रतिषेध करोति, ततस्ते द्रुष्टितलोहोपकरणा वज्रादिभिर्ग्रहण कुर्वन्ति लोहस्य, वज्रादात्कनकादि-
 भिरितरे वज्राकरिकादय ॥ १ ? ॥ एव चरणमि ठिओ, करेइ गहण विहीइ इयरोसिं । एण्ण वारणेण, हवइउ चरण महिद्धीय
 ॥ १२ ॥ एव तदनेन कारणेन चरण महर्द्विकम् ॥ १२ ॥ इति श्रीओघनिर्युक्तिस्त्रयुत्तौ ॥ १४ ॥

पौरुष्यनन्तर प्रातर्यामत्साधूना जल्पनमनुचित महादोषनिदानम् । तथा हि—

आउ १ ओवण २ राणिए ३, अगणि ४ कुडवी ५ कुकम्म ६ कुकम्मरिए ७ । तेणे ८ मालागारे ९, उब्भामग १०

पंथिए ११ जंते १२ ॥ २६५ ॥ पौरुष्यनन्तरप्रातर्यावत्साधूनां बाहं वदतामेते दोषा द्वादश भवन्ति-शब्दं श्रुत्वा लोको बुध्यते विबुद्धः सन्नष्काययन्त्राणि योजयन्ते, बाहनानि सञ्जयन्ते, तथा जलार्थं योषितो यान्ति १, 'जोवणं' धान्यप्रकरस्तदर्थं लोको याति, लाटदेशे जोवणं धान्यनिकरः कथ्यते २, 'वणिय' ति वणियो विभातमिति कृत्वा व्रजन्ति ३, 'अगणि' कुत्सितमाराः-सौकरिकास्तेषां विबोधो भवेत् ७, रात्रौ पूत्कारादिना स्तेनकानां बोधः ८, मालाकारा-मालिकास्तेषां बोधः ६, उद्भ्रामकाः-पारदारिका विबुध्यन्ते १०, पथिका विबुध्यन्ते ११, यान्त्रिका विबुद्धाः सन्तो यन्त्राणि वाहयन्ति चाक्रिकानार्थं लपनश्रीः क्रियते, शब्दादिरहितं यथा तथा भोजनं विधीयते तथाऽत्रापि परश्रावणं विना (यदा परश्रावणं) कृतं विलोक्यते तदा किं क्रियते तत्राप्येष आगमोक्तो दृष्टान्तः यथा-सवद्धः कृपो वहन् केनापि न ज्ञायते तद्दृष्ट्यर्थं पदको विधीयते तथा मुख्यप्रतिक्रामयिताऽधिकारे २ तथा तथा बाढस्वरेण खड्गमुच्चरति । इति श्री ओषानिर्युक्तिस्त्रयुक्तौ ॥ १५ ॥

ननु ये केचित् केवलिनरीराज्ञीवविराधना न भवतीति वदन्ति ते स्वमतस्थापनायालपन्ति-केवली हि अचित्तवाद्यादिवत्येव प्रदेशे चलति निषीदति मेषोन्मेषादिकं करोति, ततस्तस्य विराधनासम्भव एव नास्ति इति, एतच्चानागमिकं कुत्राप्येवमनुक्तत्वात् अयौक्तिकं च, यदि केवलिनो विराधनासम्भव एव नास्ति तर्हि केवली कुतः प्रत्युपेक्षणादिकं करोति ? कथं वा तदुपकरणे जन्तुसन्ततिसम्भवः ? किं वा तापृते प्रत्युपेक्षणप्रयोजनम् ? किं च प्रत्युपेक्षणं कुर्वतः केवलिनो वा-

युक्तायविराघना सम्भवत्येव । केवलिप्रत्युपेक्षणाचराणि चेमानि-

दुग्दिहा सलु पडिलेहा, छउमत्याण च केवलीण च । अग्भितरवाहिरिया, दुग्दिहा दग्ने य भावे य ॥ ४०३ ॥ द्विविधा प्रत्युपेक्षणा फतमेन द्वैविध्येन ? द्विधा इत्यत आह-छन्नस्थानां केवलिनानां च, सा चैकेका द्विविधा, याऽसौ छन्नस्थानां साद्विधा ग्राह्या वाह्या अभ्यन्तरा च, या च केवलिन साऽपि अभ्यन्तरा ग्राह्या च, ' दग्ने भावे य ' चि याऽसौ वाह्या प्रत्युपेक्षणा सा द्रव्यविषया, याऽप्यभ्यन्तरा सा भावविषयेति, तत्र केवलिप्रत्युपेक्षणां प्रतिपादयन्नाह-पाणेहि उ ससत्ता, पडिलेहा होइ केवलीण तु । ससत्तमसत्ता, छउमत्याण तु पडिलेहा ॥ ४०४ ॥ प्राणिभिः ससत्त यद्रव्य तद्विषया प्रत्युपेक्षणा भवति केवलिनानाम्, ' ससत्तमसत्त ' चि ससत्तद्रव्यविषया च छन्नस्थानां प्रत्युपेक्षणा भवति । आह-यथोपन्यासस्तथा निर्देश इति न्यायात्प्रथमं छन्नस्थाना व्याख्यातुं युक्तं पश्चात्केवलिनानामिति ? उच्यते, प्रधानत्वात्केवलिनानां प्रथमं व्याख्या कृता पश्चाच्छन्नस्थानामिति । आह-तत्कथं प्रथममेवमुपन्यासो न कृत ? इत्युच्यते तत्पूर्वकाः केवलिनो भवन्तीति अस्यार्थस्य गणनार्थमिति । अनेन वा कारणेन केवलिनः प्रत्युपेक्षणा कृता, पश्चाच्छन्नस्थानामिति । आह-तत्कथं प्रत्युपेक्षणा कुर्वन्ति ? इति-ससत्त इ ध्रुवमेव, अपेक्षितं तेण पुण्यपडिलेहे । पडिलेहियपि मसत्त इ चि ससत्तमेव जिण ॥ ४०५ ॥ मसज्यते-प्राणिभिः ससर्गमुपयाति ध्रुवमवश्यमेतद्वद्वादि अप्रत्युपेक्षितं सत् तेन पूर्वमेव केवलिनः प्रत्युपेक्षणां कुर्वन्ति, यथा तु पुनरेव सविद्वते इदमिदानीं वद्वादिप्रत्युपेक्षितमपि उपभोगकाले ससज्यते तदा ' ससत्तमेव जिण ' चि ससत्तमेव जिनाः-केवलिनः प्रत्युपेक्षन्ते, न तन्नागतमेव पलिमथदोषात्, उक्ता केवलिद्रव्यप्रत्युपेक्षणा, इदानीं केवलिन एव भावप्रत्युपेक्षणां

प्रतिपादयन्नाह-नाऊण वेयणिञ्जं, अइवहुयं आउयं च थोवागं । कम्मं पडिलेहेउं, वच्चंति जिणा समुघायं ॥ ४०६ ॥ ज्ञात्वा वेदनीयं कर्म अतिप्रभूतं आयुष्कं च स्तोके कर्म प्रत्युपेक्ष्य ज्ञात्वेत्यर्थः, किमित्यत आह- 'वच्चंति जिणा समुघायं' ति जिनाः-केवलिनः समुद्भूतं व्रजन्ति । अत्र च भावः-कर्मण उदय औदयिको भाव इत्यर्थः । उक्ता केवलिभावप्रत्युपेक्षणा, इदानीं छत्रस्थद्रव्यप्रत्युपेक्षणामाह-संसत्तमंसत्ता, छउमत्थाणं तु होइ पडिलेहा । चोयग जह आरक्खी, हिंडिताहिंडिया चैव इदानीं छत्रस्थद्रव्यप्रत्युपेक्षणा च छत्रस्थानां भवति प्रत्युपेक्षणा, अत्रचोदक आह-युक्तं ॥ ४०७ ॥ 'संसत्त' ति संसत्तद्रव्यविषया असंसत्तद्रव्यविषया च छत्रस्थानां भवति प्रत्युपेक्षणा, अत्रचोदक आह-युक्तं तावत्संसत्तस्य वद्भादेः प्रत्युपेक्षणाकरणं असंसत्तस्य तु कस्मात्प्रत्युपेक्षणा क्रियते ? आचार्य आह-यथा आरक्षकयोर्हि- ण्डिताहिण्डितयोर्यथासहूयेन प्रसादविनाशौ सञ्जातौ, तथाऽत्रापि द्रष्टव्यम् । तथाहि-किञ्चिन्नगरम्, तस्य राया, तेष चो- रनिगहणत्थं आरक्खिओ ठविओ, सो एगं दिवसं हिंडइ वीए तईए हिंडंतो चोरं न किंचि पासति ताहे ठितो निविण्णो, चोरेहिं आगमियं जहा वीसत्थो जाओ आरक्खिओ, ताहे एगदिवसेणं सव्वं नगरं मुट्टं ताहे नागरगा उवट्टिया मुट्टिया, तो राया भणइ वाहरह आरक्खियं, वाहिता पुच्छितो किं तुमए अज्ज न हिंडियं नगरे ? सो भणति न हिंडियं, ताहे रुट्टो राया भणइ-जइ नाम एत्तिए दिवसे चोरेहिं न मुट्टं सो ताण चैव न गुणो, तए पुण पमायं करिंतेण मुसावियं, ततो सो निग- हिओ राइणा अणो पट्टविओ, सो पुण जइवि न दिक्खति चोरे तहवि रत्ति सयलं हिंडति, अह तस्य एगदिवसे अणत्थाए गयं नाऊणं चोरेण खत्तिं खणियं, सो य नागरओ रायउले उवट्टिओ, राइणा पुच्छितो आरक्खिओ जहा तुमं हिंडति ? सो भणति आमं हिंडामि, ताहे राइणा लोगो पुच्छिओ, लोगो भणति आमं हिंडइ ति । ताहे सो निइसो कीरति । एवं चैव

रायत्थाणीया तित्थयरा, आरक्खत्थाणीया साहू, उवगरण नगरत्थाणीय, कुयुकीडीया चोरा, णाणदसणचरित्ताणि हिरण
 त्याणीयाणि, ससारोदडो। एव केणवि आयरियएण भणितो सीसो दिवसे दिवसे पाडिलेहेइ जाहे न पेच्छइ ताहे न पडिलेहेइ
 एव तस्स अपडिलेहेतस्स ससतो उवही ण सक्को सोहेउ तेण तित्थयराणा भग्गा, त च दब्ब अपरिभोग जाय, एव आणो
 भणिओ तेण सन्वकय तित्थयराणा य कया, दब्ब च परिभोग जाय । इति श्रीश्रोघनिर्युक्तिद्वन्द्वतौ ॥ १६ ॥

अथ दडकाचराणि उपधिरक्षणाचराणि केवलिशरीराजीवविराधना भवतीत्यचराणि च लिख्यन्ते—

मोक्खड्डा नाणाइ तए तयड्डा तयड्डिया लड्डी । दिट्ठो जहोवयारो, कारणतकारणेषु तहा ॥ १०६२ ॥ मोच्चार्थ
 ज्ञानादीनि इष्यन्ते, ज्ञानादीना चार्थाय तनुः शरीरमिष्यते, तदर्थाय च यष्टिः शरीरार्थायेत्यर्थः यत शरीर यष्ट्याद्युपकर-
 णेन प्रतिपान्यते, अत्र च कारणतत्कारणेषूपचारो दृष्ट, यथा द्यूत वर्षत्यन्तरिच इति, एव मोक्षस्य ज्ञानादीनि कारणानि
 ज्ञानादीनां च तनुः कारण शरीरस्य च यष्टिरिति ॥ १०६२ ॥ किं च न केवल ज्ञानादीनां यष्टिरूपकरण वर्त्तते, अन्यदपि
 यद् ज्ञानादीनुपकरोति तदेवोपकरणम्व्यते, एतदेवाह-ज जुअइ उवगरणे उवगरण, त सि होइ उवगरण । अइरेग अहिगरण, अजतो
 अजत परिहरतो ॥ १०६३ ॥ यदुपकरण पात्रकादि उपकारे ज्ञानादीनामुपयुज्यते तदेवोपकरण 'से' तस्य साधोर्भवति, यत्पुन-
 रतिरेक ज्ञानादीनामुपकारे न भवति तत्सर्वमधिकरण भवति, किंविशिष्टस्य सतः ? अयतोऽयत्नवतः अयतनया परिहरन्-
 प्रतिसेवमानस्तदुपकरण भवतीति, 'परिहरतो' चि, इय सामयिकी परिभाषा प्रतिसेवनार्थे वर्त्तते इति ॥ १०६३ ॥ किञ्च—
 उग्गमउप्पायणासुद्ध, एसणादोसवज्जिय । उवहिं धारये भिक्खू, पगासपडिलेहण ॥ १०६४ ॥ एव गुणविशिष्टामुपधि

धारयेत् भिक्षुः । किंविशिष्टामित्यत आह—‘पगासपडिलेहणं’ इति प्रकाशे प्रकटप्रदेशे प्रत्युपेक्षणं क्रियते यस्या उपधेस्ता-
मेवंगुणविशिष्टां धारयेत्, एतदुक्तं भवति—यस्याः प्रकटमेव कल्पद्युपधेः प्रत्युपेक्षणा क्रियते, न तु महार्धमूल्याच्चौरभयाद्भ्यन्तरे
या क्रियते सा तादृशी उपधिर्धारणीया इति ॥ १०६४ ॥ उग्गमउप्पायणामुद्धं, एसणादोसवज्जियं । उवहिं धारए भिक्खू,
जोगाणं साहणट्ठया ॥ १०६५ ॥ सुगमम् । नवरं योगाः संयमात्मका गृह्यन्ते, तेषां साधनार्थमिति । नवरं अध्यात्मविशुद्ध्या
उपकरणं ब्राह्मम्, पात्रकादि परिहरन्तो भणितो जिनैस्त्रैलोक्यदर्शिभिः, अतो यत्किञ्चिद्भ्रमोपकरणं तत्परिग्रहो न भवति ।
अत्राह कश्चिद्भ्रोटिकपद्मपाती—यद्युपकरणसहिता अपि निर्ग्रन्था उच्यन्ते, एवं तर्हि गृहस्था अपि निर्ग्रन्थाः, यतस्तेऽपि उप-
करणसहिता वर्तन्ते ॥ १०६५ ॥ अत्रोच्यते—अज्झप्पविमोहीए, जीवनिकाएहि संथडे लोए । देसियमहिंसगतं, जिणेहि तेलुकदं-
सीहिं ॥ १०६६ ॥ नन्विदमुक्तमेव यदुताध्यात्मविशुद्ध्या सत्युपकरणे निर्ग्रन्थाः साधवः । किञ्च यद्यध्यात्मविशुद्धिर्नेष्यते ततो
‘जीवनिकाएहि संथडे लोए’ इति, जीवनिकायैर्जीवसद्गतैरयं लोकः संस्तुतो वर्त्तते, ततश्च जीवनिकायसंस्तुते व्याप्तौ लोके
कथं नम्रश्चङ्गमन् वधको न भवति । यद्यध्यात्मविशुद्ध्या देशितमहिंसकत्वं जिनैस्त्रैलोक्यप्रदर्शि-
भिरिति ॥ १०६६ ॥ क प्रदर्शितं ! तदित्यत आह—उच्चालियंमि पाए, ईरियासमियस्स संकमट्ठाए । वावजेज्ज कुलिगी, मरिज्ज तं
जोगमासज्ज ॥ १०६७ ॥ ‘उच्चालियंमि’ इत्यादि, उच्चालिते उत्पाटिते पादे सति ईर्यासमितस्य साधोः सङ्गमार्यमुत्पाटिते
पादे इत्यत्र सम्बन्धः, व्यापद्येत सङ्घट्टनपरितापनेन कः कुलिङ्गी ? कुत्सितानि लिङ्गानि—इन्द्रियाणि यस्यासौ कुलिङ्गी द्वी-
न्द्रियादिः, स परिताप्येत उत्पाटिते पादे सति त्रियते चासौ कुलिङ्गी, तं व्यापादनयोगमासाद्य ॥ १०६७ ॥ न य तस्स

अनेकसिद्धान्तविचाररत्नारम्ये गुरूपासनमार्गलभ्ये । विचाररत्नाकरनामशास्त्रे, प्राप्तः समाप्तिं किल मध्यभागः ॥ १ ॥

॥ सर्वेषामवबोधाय, सर्वभाषामयीमिव । सर्वदोषापहं सार्वी, सर्वविद्रामुपास्महे ॥ १ ॥

अथ श्रीछेदग्रन्थविचाराः, तत्र च पूर्वं श्रीनिशीथसूत्रभाष्यचूर्णिविचारा यथा-तत्रापि अयोजितसौत्रकल्पं केवल-
मौखिकं साधुभिर्न व्यापारणीयमित्यन्तराणि लिख्यन्ते-

इकं पाउरमाणो, खोमियं उन्निए लहुमासो । दुन्नियपाउरमाणो, अंतो खोमी बहिं उन्नी ॥ १ ॥ छप्पइयपणगरक्खा,
भूसाउज्झायणा य परिहरिया । सीयत्ताणं च कयं, तेण य खोमं न बाहिरओ ॥ २ ॥ एतच्चूर्णियथा-इकं खोमिअं-
कार्पासिकं पाउण्णिज्जइ उन्नियमेगं न पाउण्णिज्जइ अह पाउण्णइ मासलहुं च से पछित्तं, पच्छद्धं कंठं ॥ १ ॥ खोमियस्स अंतो
उन्नित्रस्स बहिं परिभोगे इमे गुणा 'छप्पइ' गाहा, व्याख्या-कप्पासिए छप्पइया न संभवति इयरहा बहू भवंति, 'पणग' उल्लो
अंतो उन्नित्रं पाउण्णिज्जमाणं मलीमसं तत्थ मलीमसे उल्लो भवति, सा य विहिपरिभोगेण रक्खिया भवइ, बाहिं खोमिएण
विभूसा भवइ सावि उज्झया य परिहरिया भवति, वत्थं मलक्खमं न कंवली, मलीमसा य कंवली दुगंथा, सावि उज्झायणा-
परिहरिया भवइ, पडिगन्भा कंवलीइ सीयत्ताणं कयं हवइ, एएहिं कारणेहिं बहिं न पंगुरिजा । इति श्रीनिशीथभाष्यचूर्णो
प्रथमोद्देशके ॥ १ ॥

अथ साधुभिरुत्सर्गतः प्रासुकोदकेनापि हस्तपादसुखादिचालनं न कर्त्तव्यम् । अपवादतश्च यथा यत्कर्त्तव्यं तत्किञ्चिद्विख्यते-
जे लहुसएण सीतोदगविषडेण वा उसिणोदगविषडेण वा हत्थाणि वा दंताणि वा उच्छोलेज्ज वा पच्छोलेज्ज

वा उच्छोलैत वा पद्योलैत वा सातिज्ज्ञप्ति । एतद्भाष्य यथा—तिषि पसई उ लहुग, विगड पुण होति विगतजीव तु ।
 उच्छोलया तु तेण, देसे सव्ने य नायव्या ॥ १ ॥ आइणमणाइष्ठा, दुविहा देसमि होंति नायव्या । आइणायि य दुविहा,
 निष्कारणओ य कारणओ ॥ २ ॥ भत्तामासे लेवे, कारण निष्कारणे य विवरीय । मणिवघाउ करेसु, जत्तियामेत्त तु लेवेण ॥ ३ ॥
 एव खलु आइष्ठा, तन्विवरीय भवे अणाइष्ठा । चलयादि जावसिर, सव्वमी होंति णायव्या ॥ ४ ॥ सुहनयणचलयणदता, कक्ख-
 सिरावाहुवत्थिदेसा य । परिदाहदुगळावत्थि च उच्छोलया देसे ॥ ५ ॥ एतच्चूर्णियथा—‘जे भिक्खू लहुसएण सीओदगेण’
 इत्यादि लहुक-स्लोक यावत्तिष्ण पसती सीतोदग-सीतल उसिणोदग-उण्ह वियड-ववगयजीव एत्थ सीओदगवियडेहि सप-
 डिक्खेहि चउभगा सुत्ते य पढमततिया भगा गहिया दो हत्था हत्थाणि वा दो पादा पादाणि वा वसीस दत्ता दत्ताणि वा
 आसए पोसए य अणे य इदियमुहा मुहाणि वा उच्छोलण-धोवण त पुण देसे सव्ने य खिज्जुत्तिवित्थरो इमो । ‘तिष्ण पसती तु’
 गाहा, गतार्था ‘आइण’ गाहा, देसे उच्छोलया दुविहा आइष्ठा अणाइष्ठा य साधुभिराचर्यते या सा आचीर्णा इतरा-तद्धि-
 परीता, आइष्ठा दुविहा कारणे णिकारणे य, जा कारणे सा दुविहा ॥ २ ॥ ‘ भत्तामासे लेवे ’ गाहा, तत्थ भत्तामासे मणि-
 वन्घाउ करेसु ति असणलेवाडेण हत्था लेवाडिया ते मणिवन्घातो जाय धोवति एसा भत्तामासे इमा लेवे ‘जत्तियमेत्त तु लेवेण’
 असज्झति य मुत्तपुरीसादिणा जत्तियसरीरावयवेण चलयादिगात्त लेवाडित तस्स तत्तियमेत्त धोवइ एमा कारणओ, णिष्कारणे
 तन्विवरीय ति । ३ । ‘ एव खलु आइष्ठा ’ गाहा, भत्तामासे लेवे य इम आइण तन्विवरीय देसे सव्ने वा सव्व अष्ठाइणं
 तत्थ देसे इम अणाइष्ठा । ४ । ‘ मुहणयण ’ गाहा, मुहणयणादिणाण केसिं च दुगच्छप्रत्यय परिदाघप्रत्यय वा देसे सव्ने वा

उच्छोलणं करोतीत्यर्थः । ५। तथाऽस्यैव सूत्रस्य भाष्ये चूर्णौ च कियदग्रतः स्नानस्य दोषानपवादं चाह-छक्कायाण विराहण, तप्पडिबंधो य गारुचविभूसा । परिसहभीरुतंपि य, अविसासो चैव ष्ढाणमि । ६। वितियपदं गेलखे, अद्धारो वाइवाति (सय) मायरिते । मोहतिगिच्छभिभोगे, ओमे जयणा य जा जत्थ ॥ ७ ॥ चूर्णिर्यथा-पहारो इमे दोसा-‘छक्कायाण’ गाहा, ष्ढायंतो छजीवणिकाए वहति पहाणे पडिबंधो भवति-पुनः पुनः स्नातीत्यर्थः । अस्नातसाधुशरीरेभ्यो निर्मलशरीरोऽहमिति गारुनं कुरुते, स्नान एव विभूपालङ्कारः इत्यर्थः । अण्हाणपरीसहाओ वीहति तं न जिणातीत्यर्थः, लोकस्याविश्रंभणीया एते स्नानदोषाः । ६। इदं कल्पिया-‘वितियपद’ गाहा, गिलाणस्स सिंचणाति अंते वा सर्वस्नानं कर्त्तव्यम्, अद्धारो अन्तस्य पादादिदेशस्नानं सर्वस्नानं वा कर्त्तव्यम्, वादिनो वादिपर्षदं गच्छतो पादादिदेशस्नानं सर्वस्नानं वा करोति, अतिशयमिति कृत्वा देशस्नानं सर्वस्नानं वा मोहतिगिच्छा एकदिद्यादिसद्धियाभिगमे वा देशादिस्नानं सर्वस्नानं वा करोति, रायादिअभियोगे सुदुल्लसियातिकारणेसु रायतेपुरादिअभिगमे देशादिस्नानं कर्त्तव्यम्, ओमे-उज्जलेवस्स भिक्खा लभति रंको वा मा भण्हिति जा जयणा जत्थ पाणए पहाणपाणे वा सा सव्वा कुज्जा ।” इति निशीथसूत्रे द्वितीयोद्देशके २० प्रतौ २पत्रे । तद्भाष्ये १३४ प्रतौ १६ पत्रे । तच्चूर्णौ ४२० प्रतौ ७७ पत्रे ॥ २ ॥ अथ केचिदनाकलितश्रीजिनप्रवचनकला विकला इव कल्पितानल्पजल्पकल्पना अकल्प्यमपि नीचजुगुप्सनीयकुलाहार-माहारयन्ति, तेन च जिनशासनापभ्राजनां कुर्वतो, मा मा च उच्चनीयमज्झिमकुलाइं, इत्यादिविवादिषुः कंठाधरोष्ठं श्रम-येथा; ऋद्धयेपेत्तया गुहापेत्तया वेति तत्तात्पर्यस्थास्याभिः सुनिर्णीतत्वात् । इतरथा ‘पडिकुट्टकुलं न पविसे’ इत्यादिवचोभिः

सह विरोधापत्तेः । तथैव चानापि नीचकुलपिण्डनिषेधः स्फुट एव । यथा—जे भिक्खू ठवणाकुलाति अजाणिय अपुच्छिय अगवेसिय पुन्नामेय पिडवायपडियाते अणुप्पयिसइ अणुप्पयिसत वा सातिज्जइ । ति । एतद्भाष्य यथा—ठवणकुलाओ दुविहा, लोइयलोउत्तरा समासेण । इत्तरिय यावकहिया, दुविहा पुण लोइया हुति ॥ (१ ॥) दयगमतगकुलाइ, इत्तरिया जे य हुति निज्जूढा । जे जत्थ जुगिया सलु, ते होंती आवकहियाओ ॥ (२ ॥) दुविहा लोउत्तरिया, वसहीसवद्धएयरा चेव । सत्तघर-तरजाव उ, वसहीओ वसहिसवद्धा ॥ (३ ॥) दाणे अभिगमसट्टे, सम्मत्ते खलु तहेव मिच्छत्ते । मा मा एयचियत्ते य, एयरा होंति नायन्ना ॥ (४ ॥) एएसामन्नपर, ठवणकुल जो य पविसत्ते भिक्खू । पुब्ब अपुच्छिऊण, सो पावइ आणमादीणि ॥ (५ ॥) लोउत्तरमिवि ठिया, लोयाण चाहिरत्तमिच्छति । लोगजटे परिहरतो तित्थविबुद्धी य वण्णो य ॥ (६ ॥) अयसो पवयणहाणी विप्परिणामो तहेन कुच्छा य । लोगिगठवणकुलेसु, गहणे आहारमाइण ॥ (७ ॥) एतच्चूर्णिर्यथा—‘जे भिक्खू ठवणकुलाइ’ इत्यादि ठप्पाकुला ठण्णकुला—अभोज्या इत्यर्थः । सादू ठण्णाए ठाविज्जति ति ठवणकुला शय्यातरा इत्यर्थः । पुब्ब-दिट्ठे पुच्छा अदिट्ठे गवेसणा, अथवा नामेण वा गोत्तेण वा दिसाए वा पुब्बा थुभियादिच्चिधेहि गवेसणा, पुब्ब प्रथममादावेप जो पुणा पुच्छणगवेमण करोति तस्य पूर्वं भवतीत्यर्थः । ‘ठवणा’ गाहा, समासो—सखेवो लोइया दुविहा—इत्तरिया आवक-हिया य (१) ॥ इमे इत्तरिया—‘दत्तग’ गाहा, कालावहीए जे ठप्पा कया ते, ‘निज्जूढा जे’ ति कुला जत्थ विसए जु-गिता-दुगुल्लिता अभोज्या इत्यर्थः । कम्मेण वा सिप्पेण वा जातीए वा । कम्मेण ण्हाविया सोहिका मोरपोसका, सिप्पेण हट्टण्हाविता तेरिमा पतकरा निज्जेवा, जातीए पाणा ढोंवा मोरुत्तिया य, खलुतद्दो अनधारणे ते चेव अन्नत्थ अजुगिता जहा

सिधूए निलेवगा ॥ (२) ॥ इमे लोगुत्तरा । 'दुविहा' गाहा, वसहीए संबद्धा य असंबद्धा य वसति मोचुं सत्तधरा वसतिसं-
 बद्धा तेसु भत्तं वा पाणं वा ए धेत्तव्वं ॥ (३) ॥ इमा असंबद्धा । 'दाणे' गाहा, अह भदो दाणरुई दाणसद्धो सम्मदिट्ठी
 बद्धा तेसु भत्तं वा पाणं वा ए धेत्तव्वं ॥ (३) ॥ इमा असंबद्धा । 'दाणे' गाहा, अह भदो दाणरुई दाणसद्धो सम्मदिट्ठी
 गहीताणुव्वतो अभिगमसद्धो 'सम्मत्ते'ति अविरयसम्मदिट्ठी एतेसु एसणा दोसा, खलु-पादपूरेणे, अभिगमहितमिच्छे साहुप-
 डिणीए ईसाणुअत्तरोणं मा मम धरं अतीहिसमणत्ति, भए ति अन्नस्य ईसाणुयत्तरोण चैव साहू धरं पविंसता अचियता
 वायाए भणति ए किंचि ॥ एतेसु विसगरंपतावणादिदोसा, इतरेति असंबद्धा (॥४॥) 'ए सा' गाहा-कंठा (॥५॥) चोदग
 आह-लोगुत्तरे ठियाणं लोइयठवणापरिहारेण किं अमं, आचार्य आह- 'लोउत्तर' गाहा, पुव्वद्धं कंठं लोए दुगुंछा जे ते
 परिहरंतेण तित्थस्स उड्डी कता भवति 'वन्नो'ति जसो पभावितो भवति (॥६॥) लोइयठवणकुलेसु गेण्हंतस्स इमे दोसा ।
 'अयसो'ति गाहा, अयसो ति-अवनो पवयणाहाणी न कश्चित् प्रव्रजति सम्मत्तचरित्ताभिमुहा विप्परिणमंति कावालिया इव
 लोए जुगुप्सिता भवन्ति, अस्पृश्या इत्यर्थः । पच्छद्धं कंठं (॥७॥) इति निशीथसूत्रे चतुर्थोद्देशके २० प्रतौ २ पत्रे ।
 भाव्ये १३४ प्रतौ ३४ पत्रे । चूणो ४२० प्रतौ १३१ पत्रे ॥ ३ ॥

अथ उत्सर्गतस्तावत्साधुभिर्मिथ्यात्विवर्णनं कर्त्तव्यम् । अथ कदाचित् कारणबलादापने च तत्कर्त्तव्ये यथा कर्त्तव्यं
 तद्विख्यते—

जे भिक्खू मुहवन्नं करोति, करंतं वा सात्तिज्जइ । ति । एतद्भाष्यं यथा—कुतित्थकुसत्थेसुं, कुधम्मकुव्वतकुदाणमाईसु ।
 जो मुहवणं कुञ्जा, उम्मगो आणमादीणि ॥ १ ॥ गंगादी सकमया, गणधम्मादी य गोव्वयादी य । भोम्ममादी दाणा खलु,

तिन्नितिसद्वा उ उम्मग्गा ॥ २ ॥ असिंवे ओमोयरिते, रायदुद्ध भयेव गेलणे । एतेहि कारयेहिं, जयणाते रूप्पती काउ ॥ ३ ॥
 पण्णणे उ उवेह, पुट्टो घमादि वा धरेंते ते । आगाढे वा पुट्टो से य भयेज्जा अत्र(तुह)विघम्मो ॥ ४ ॥ जे जे सरिसा घम्मा, सच्चा
 हिंसादितेहिं य पससे । एतेसिंषि हु आया, अत्थि हु शिचो कुणति वत्ति ॥ ५ ॥ एव ता सव्यादिसु, भयेज्ज वेतुल्लिगेसिम
 घूया । अम्हवि ण सति भावा, इयरेतरभावतो सव्वे ॥ ६ ॥ एतच्चूर्णिर्यथा—‘ जे भिवज्जू मुहवन्न करोति ’ इत्यादि मुहति
 पवेसो तस्स चउब्बिहो नामातीओ शिक्खेवो याम ठवणातो गतातो, दव्वमुह गिहादिवत्थुपवेसो तिन्नितिसद्वा पावा दुयसया
 भावमुह तस्स भावमुहस्स वन्नस्स अणतीति वन्न आदत्ते गृह्णातीत्यर्थः । कथ पुण सो मुहवन्न करोति ? ‘ कुत्तित्थकुसत्थेसु ’
 गाहा, चित्थियगाहाए जहासख उदाहरण । ‘ गगादी सक्क ’ गाहा, गगा आदिग्रहणतो प्रहासप्रयागअवकरडसिरिमायकेयारा-
 दिया एते सव्वे कुत्तित्था शाक्यमत-कापिलमत इयरमतादिया सव्वे कुसत्था, मल्लगणसारस्सयगणधम्मो कूपसभादिया सव्वे
 कुधम्मा गोव्वयादिया दिसापेवित्तया पचग्गितावया पंचगव्वासयिया एवमादिया सव्वे कुव्वया, भूमिदाणं गोदाण आसहत्थि-
 सुवन्नादिया य सव्वे कुदाणा, कुत्तित्थार्थोभिधारणे खलुशब्द. । तिन्नितिसद्वा पावा दुयसया जत्थिणवज्जा सेसा
 सव्वे उम्मग्गा जो नत्थ भतो तदणुक्कूल भासतस्स आणादिया दोसा चतुगुरुग च पच्चित्त मिच्छते य पवत्तीकरण
 पवयणे उभावणया एते अदिन्नदाणा साया इव एते चाडुकारिणो एतदोसपरिहरणत्थ तम्हा णो कुत्तित्थियाण
 मुहधन करेज्ज (॥ १ ॥ २ ॥) ‘ असिंवे ओमेय ’ गाहा, सपक्खपतासिंवे परलिंगपडिवन्नो पससति, अहवा असिंवेमेसु
 असत्थरतो तन्भावियखेत्तेसु थलीसु वा पससेज्ज परलिंगी वा जो रायदुद्ध पससेज्जा तदाणुवत्तीते पससेज्जा रायभया वोहिग-

जे भिक्खु सलोमाइ धरेति धरेत वा साविअइ । सि । एतद्भाष्य यथा—चम्मम्मि सलोमम्मी, ठाण निसीयण-
 तुयट्ठयादीणि । जे भिक्खु वेए(य करे)आ, सो पावति आणमादीणि ॥ १ ॥ गेण्हते चिद्धते, णिसियते चेव तह तुयट्ठते ।
 लहुगा चउनमलपदा, चरमपदे दोहिवी गुरुगा ॥ २ ॥ अविदिणोवहि पाणा, पडिलेहावि य ण सुअइ सलोमे । वासासु
 अससज्जति, पदावणऽपदावणा दोसा ॥ ३ ॥ अजिणसलोम जतिण, ण कप्पते झसिर त तु पचविह । पोत्थगतणपणग वा,
 दूसदुनिघचम्मपणग च ॥ ४ ॥ गडी कच्छवि सुट्ठिय, सपुडफलए तहा छिवाडी य । साली वीही कोइय, रायगरण्ये तणाइ
 च ॥ ५ ॥ अप्पडिलेहियदूसे, तूली उवघाणग च णायन्न । गडुवघाणालिगिणि, मद्धरते चेव पोत्तमए ॥ ६ ॥ पन्हवि १
 कोयवि २ पावार ३, णवतते ४ तन्न य दाडिगाली ५ उ । दुप्पडिलेहियदूसे, एव वितिय भवे पणग ॥ ७ ॥ अथ एलु-
 गाविमहिसी-मिगाणमजिण च पचम होइ । तलिगा खल्लगवज्जे, कोसग कत्तीय वितिय ॥ ८ ॥ पोत्थगजिणदिद्धतो,
 वग्गुर लेवे य जालचके य । लोहिग लहु आणदी सुयाण सधदुयावज्जे ॥ ९ ॥ चउरगवग्गुरापरिखुडोवि फिट्ठअ अवि मिगो
 रणे । खीरएउरलेवे वा, पडियो सउणो पलाएज्जा ॥ १० ॥ दार । सिद्धत्थगजालेण, गहितो मच्छोवि णिक्किडिआहि ।
 तिलकीडगावि चको तिलावि णय ते ततो जीना ॥ ११ ॥ जइ तेसि जीवाण, तत्थ गयाण तु लोहिय होजा । पीलिज्जते
 घणिय, गलेज्ज त अमररे फुसिय ॥ १२ ॥ जत्तियमित्ता वारा, सुचति चयति व जत्तिया वारा । जति अक्खराणि लिहति
 च, तति लहुगा ज च आवज्ज ॥ १३ ॥ दार । तणपणगमिवि दोसा, विराहणा होति सजमा ताते । सेसेसुवि पणएसु, विरा
 हणा सनमे होति ॥ १४ ॥ अहिविच्चुगविसकटगमादीहि खय व होज्ज आताते । कुथमि सजममि य, जइ उव्वत्ता ततो

लहुगा ॥ १५ ॥ दिद्वसलोमे दोसा, निह्लोमं नाम कप्यते घेत्तुं । गेण्हणे गुरुगा पडिलेहपणगतसपाणसतिककरणं ॥ १६ ॥
 भुत्तस्स सतीकरणं, सरिसं इत्थीणमेयफासेणं । जइया अचेयणेऽयं, फासो किमु चेयणे विति ॥ १७ ॥ त्रितियपयं
 तु गिलाणे, बुद्धे तद्विद्वसभुत्तजयणाए । शिल्लोमगिलाणे मक्खण्डं, घट्टे भिण्णे च अरिसाओ ॥ १८ ॥ संथारट्टगिलाणे,
 अमिलायजियाण सरोमगिहंति । बुद्धाऽसहबालाण वा, अहुरयाएवि एमेव ॥ १९ ॥ कुंभारलोहकारेहिं, दिवसमलियं
 तु जं तसविहणं । उवरिं लोमे काउं, सोउं पाउपणामेति ॥ २० ॥ जह कारणे सलोमं तु, कप्यती तह हवेज इयरंपि ।
 आगाढे असलोमं, आदिकाउं जा पोत्थते गहणं ॥ २१ ॥ अत्रताणगादिणिल्लोम, तेह्लमक्खणट्टुघेप्पई अतियं । घट्टा व
 जस्स पासा, गलंतकोढेऽरिसासुं वा ॥ २२ ॥ सोणियणुव्वालित्ते, दुक्खं धुवणा दिणे दिणे वीरे । कच्छुल्ले किडिमिल्ले, छप्पतिमिल्ले
 य शिल्लोमं ॥ २३ ॥ भत्तपरिणगिलाणे, कुसुमादि खरासती य द्वासिरावि । अप्पडिलेहिंय दूसाऽसती तु पच्छा तथा
 हांति ॥ २४ ॥ अप्पडिलेहिंयदूसं, अद्धानादी विचिच्चगेहंति । घेप्पति पोत्थगपणंगं, कालिगणियज्जुत्ति कोसट्टा ॥ २५ ॥ इमं च
 एतच्चूर्णियथं—‘जे भिक्खू सलोमा’ इत्यादि सह लोमेहिं सलोमं अहिद्वेइ नाम ममंयंति जो गिण्हइ तस्स चउलहं ।
 ‘चम्मंमि’ गाहा, सलोमे चम्मं जो ठाणं चवत्ति करेइ शिसीयइ तुयइइ वा सो आणादी दोसे पावेति (॥ १ ॥) अन्ने य इमे दोसा-
 से पच्छित्तं—‘गिण्हंते’ गाहा, गेण्हणादिणसु चउसु ठाणेषु चउलहुगा चउरो हवंति ‘जमलपयंति’ कालतवातेहिं विसिट्टा
 दिज्जंति चरिमपयंति—तुयइइणं तंमि चरिमपदे दोहिंवि कालतवेहिं गुरुगा इत्यर्थः । (॥ २ ॥) अन्ने य इमे दोसा-
 ‘अविदिसे’ गाहा, तित्थकरेहिं अविदिनोवही रोमंतेसु य पाणा संमुच्छंति, सरोमे पडिलेहणा य सुज्जति कुंथुपणगादि-

तेहि वासासु ससञ्जति, जइ ससञ्जणभया पतावेइ तो अगणिविराहया अइ न पयावेइ तो ससञ्जति उभयथावि दोसा ।
 (॥३॥) सलोमदोपदर्शनार्थ, सुसिरप्रतिपादनार्थ 'चेदमाह-' अजिण ' गाहा, चर्म-अजिन ' जतयो ' सि साहवो त वेसिं न
 कृष्ण, सुसिरदोपत्वात् । शिष्य आह-किं सुसिर कइविह ? वा के वा तत्थ दोसा ? आचार्य आह-सुसिर-पोल्ल जीवाश्रयस्थान-
 मित्यर्थः । त इम पचविह पोत्थगपणग तणपणग, पणगशब्दः प्रत्येक योज्यः । दूसे-वत्थ तत्थ दो भेदा-अपडिलेहपणगं
 दुप्पडिलेहपणग च, चम्मपणग च पचम (॥ ४ ॥) इम पोत्थगपणग । ' गडी ' गाहा-दीहो चाहल्लपुहत्तेण तुल्लो चउरसो
 गडीपोत्थगो ? , अते तणुओ मउझे पिहलो अप्पचाहल्लो कळ्ळभी २, चउरगुलो दीहो वा वृत्ताकृती मुट्ठीपोत्थगो अहवा
 चउरगुलदीहो चउरसो मुट्ठीपोत्थगो ३ दुगाइफलगा सणुड ४, दीहो हस्सो वा पिहुलो अप्पचाहल्लो छेवाडी । अहवा तणुप-
 तेहि उस्सीओ छेवाडी ५ । ' राउल ' गाहा-रुणुपलाल स मगाइया रत्तणा (॥ ५ ॥) ' अप्पडि ' गाहा, एगवहुक-
 मेगरगा नूली अण्डोइगाइतूलभरिया वा तूली ? पूयादिपुन्न सिरौघहायमुवहाणग २ तस्सोपरि गडपदेसे जा दिज्जति सा
 गडुवघाणिया ३ जाणुओप्परादिसु जा दिज्जति सा आलिगणी ४ चम्मवत्थकत वा वट्टपूयादिपुन्न विवसण मद्धरगो ५ । इमं
 दुप्पडिलेहियपणग (॥ ६ ॥) ' पन्हवि ' गाहा, पन्हवी गयत्थरणी जो य वटुत्थरगादिस्त्रियिमाणभेदा मट्टरोमा अम्पुत्तरोमा
 वा ते सन्ने एत्थ निवयति ? । कोयधिगो वरक्कातो जे अन्ने वावि भेदा विउलरोमा कंवलगादि ते सन्ने एत्थ निवयति २
 पाचारगो पुल्लपडवत्तिगाइ अत्थुरण पाउरण वारे अकत्थियउन्नाए नचय कज्जत्ति ४ घोयपुत्ती दाढीयाली विरलियादिभूरिभेदा
 सन्ने एत्थ निवयति (॥ ७ ॥) ' अथ एल, ' गाहा, अथवा धितियाएसेण पच्छद्दगहियं चम्मपणगं (॥ ८ ॥) इयाणि

जम्हा एते दोसा तम्हा पोत्यगादिदुसिरा ण कप्पति धेचु । (१५ ॥) चोदग आह—‘दिट्ठस’ गाहा, चोदगो भणति—अम्हसुव गत सलोमे चम्मे दिट्ठा दोसा त मा कप्पतु अञ्छतु आवण, निम्नोम कप्पतु । आयरितो भणति—निलोम गेण्हतस्स चउगु रुगा चिट्ठवस्स णिसियतस्स तुयट्ठवस्स तिसुवि चउगुरुगा कालतवविसेसिता तत्थ पडिलेहा ण सुञ्झति निलोमे कुयुमादिया य तसा समुञ्छति । त च सुकुमार इत्थीफासतुल्ल तत्थ सुत्तभोगीण सत्तिकरण भवति, अमुत्तभोगीण च इत्थीफासे कोउय जयेति । (॥ १६ ॥) इदमेवात्थमाह—‘ सुत्तस्स ’ गाहा, जदि ताव अचेयणे अय एरिसो सुहफासो ‘इयर’त्ति सचे- यणे इत्थीसरीरे सागारिये वा किमित्यतिशयो भवेत्, द्रष्टव्यः । यस्मादेते दोषा तम्हा निम्नोमपि न धेतव्य । (॥ १७ ॥) जइ अववादतो चम्म गेण्हति तदा पुव्व सलोम तत्थिम । ‘ चितियपद ’ गाहा, ‘ गिलाये युट्ठे ’त्ति । अस्य व्याख्या— ‘ सथारट्ठ ’ गाहा, गिलाणस्स अञ्छुरणट्ठा धेप्पति त च अमिलादि अत्रिण युट्ठअसहवालाणवि कारणे अञ्छुरणट्ठा एमेव धेप्पति । (॥ १६ ॥) ‘ तद्विसमुत्तनयणाए ’ त्ति । अस्य व्याख्या ‘ कुभारलोह ’ गाहा, कुभारादिया तत्थ दिवसतो य चेट्ठाकम्म करेति । तम्मि तद्विस परिभुनमाणे तसादिया पाणा ण हति तद्विसते उट्ठित्तु तेसु त पडिहारिय गिण्हति रातो अट्ठरित्ता पातो पभाए पचप्पियति एस गहणपरिमोगजयणा (॥ २० ॥) इयाणीं अलोमस्साववादो ‘निम्नोम’पञ्चद्वं निम्नोम सलोमाभाणे गिलाणादि अञ्छुरणट्ठा धेप्पति । ‘ अवताण ’ गाहा, तेण वा मक्खणट्ठा कुलागादिवासेसु वा घट्टेसु वा अञ्छुरणट्ठा भिन्नकुट्टिपरिहाणञ्छुरणट्ठा वा अरिसासु वा सवतीसु उवेसणट्ठा गिण्हति । अस्यैव व्याख्या—‘जह कारणे’गाहा, ‘इयर’त्ति अलोम आगाटे कारणे त अलोम काउ अप्पणो दुसिरपरिमोगट्ठायेसु पञ्चाणुपुव्वीते ताव गहेयव्व जाव पोत्थगोत्ति

अलोमगहणकारणाणं वक्खाणं इमं । ' अवताण ' गाहा, गतार्था । (॥ २२ ॥) भिअकुट्टारिसासु अलोमचम्मगहणं च इमेण कारणेण ण घेप्पति । ' सोणित ' गाहा, कच्छू-पामा किडिमं-कुट्टभेदो सरिरेगदेसे भवति छप्पदातो वा जस्स अतीव संमुच्छंति सन्निलोमपरिहाणं गेएहति एमादिकारणेहिं निल्लोमं घेप्पति (॥ २३ ॥) तथादूसञ्चसिरगहणे इमा जयणा ' भत्तपरि ' गाहा, भत्तपच्चक्खायस्स गिलाणस्स वा अववादे जयणाए घेप्पति तदा अञ्चसिरा कुसादीं घेत्तन्वा अथ ते खरा असहा वा तेसिं तहिं झुसिरावि घेप्पति । अहवा भत्तपच्चक्खाणस्स गिलाणस्स अववातेणं अप्पडिलेहियदूसगहणं पत्तं तं तूलिमादीं घेत्तन्वं तस्स असती अञ्चसिरासिरा तथा घेत्तन्वा (॥ २४ ॥) ' दुप्पडिलेह ' गाहा, अद्धणादिसु विवत्ता जहु-त्तोवहिअलभंता दुप्पडिलेहियपणगं गेण्हति । मेहाओ गहणधारणादिपरिहाणिं जाणिकण कालियसुयट्टा कालियसुयणिकु-त्तिनिमित्तं वा पोत्थगणगं घेप्पति । कोसोत्ति-समुदायो । इति श्रीनिशीथसूत्रे (द्वादशोद्देशे) २० प्रत्तौ ११ पत्रे । भाष्ये १३४ प्रत्तौ ८१ पत्रे । चूर्णौ ४२० प्रत्तौ २३७ पत्रे ॥ ५ ॥

तथा साधूनां प्रातिहारिकव्यापारणमनुचितं, बहुदोषत्वात् । तथा हि—

जे गिहिवत्थं परिहेति, परिहंतं वा सातिज्जति त्ति । एतद्भाष्यं यथा—गिहिमत्ते जो उ गमो, णियमा सो चेव होह गिहि-वत्थे । नायन्वो उ मइमया पुव्वे अवरम्मि य एयम्मि ॥१॥ कोट्टियच्छिणे उदाढमतिले अंकिते व अचियत्तं । दुगंधज्यूयतावण, उप्फोसणधोवधूवणथा ॥ २ ॥ ” एतच्चूर्णिर्यथा—जे भिक्खु गिहिवत्थं इत्यदि, गिहिवत्थं पाडिहारियं भुंजंतस्स चउल्लहुं आणादिया य दोसा । ' गिहिमत्ते ' गाहा, कंठा, इमे विसेसदोसा । ' कोट्टित ' गाहा, मूसगेण कुट्टितं पमाणातिरित्तं छिन्ने दोसा

अश्विन्ने सकञ्जहायी धयंतलादिणा वा अक्रिय एसाइएहिं कारणेहिं अचियत्त भवइ साहूण अएहाणपरिमलेण वा दुग्गध जुगुछति । ' जूय ' इति छप्पया भवति छट्ठेति वा ताओ अगणित्ठेण वा तावेति सजतेहिं परिमुत्त उप्फोसति धोवति वा दुग्गध वा धूवेति । इति श्रीनिशीयच्छने (द्वादशोद्देशे) २० प्रती ११ पत्रे । भाष्ये १३४ प्रती ८२ पत्रे । चूर्णो ४२० प्रती २३८ पत्रे ॥ ६ ॥

तथा साधूनां गृहस्यगृहे गतानामुपवेण्डु न कल्पते, निषिद्धत्वात् । तथा हि—

जे भिक्खू गिहियिसेज्ज वाहेति चाहेत्त वा सातिज्जति ति । एतद्भाष्य यथा-गोयसगोश्ररे वा, जे भिक्खू गियिसेवती गिहियिमेज्ज । आचारकहा दोसा, अववादस्साववादी य ॥१॥ चमस्स होइअुत्ती, पाणाणपि य वहो भवे अवहो । चरगादी पडिघातो, गिहीणपडियत्तसकादी ॥ २ ॥ खरते एरियासु वा, गण्डे वट्टखुरे य सकेजा । खण्णे अगणिकाए, दारवती सफणा हरिस्ति ॥ ३ ॥ उल्लुद्धसरीरे वा, दुब्बलत्ववसोसिते व जे होज्जा । थेरे जुष्णमहल्ले, वीसमणवेसहयसको ॥ ४ ॥ एतच्चूर्णिर्यथा—' जे भिक्खू गिहियिसेज्ज ' इत्यादि, गिहियिसेज्जा-पलियकादी त्तथ गिसीदत्तस्स चउल्लहु आणादिया य दोसा । ' गोयर ' गाहा, भिक्खुयारियाए गतो अगतो वा धम्मत्थकामा आचारकहा तत्तथ जे दोसा मणिया ते गिहियिसेज्ज वाहेत्तस्स इह वत्तन्ना, अस्थाने अपवादापवादथ कृतो भवति । किं चान्यत् ' वभस्स ' गाहा ' खरए ' गाहा, गिहियिसेज्ज वाहेत्तस्स वमचेरअगुत्ती भवति अवधिपाणीण वधो । उदाहरणम् धम्मत्थत्तामाए चरगादी भिक्खुसमीवसन्निविट्ठा कहसुट्ठेमिति पडिसेह फरेति किमेस सजत्तो गिणिविट्ठो चिट्ठित्ति अचियत्त मेहुणासका भवति एरगादीसु य गण्डेसु स

२० प्रती १२ पत्रे । भाष्ये १३४ प्रती ८५ पत्रे । चूर्णो ४२० प्रती २४५ पत्रे ॥ ८ ॥

केचिद्वदन्ति दन्तास्थिरुधिरमांसादिमये शरीरे सत्येव किमिदं यदस्वाध्याये सति सिद्धान्तादि न गणनीयमित्यादि, परं तु नमचप्रलपितमित्यपकर्षनीय, यतोऽस्वाध्याये सति सिद्धान्तपाठस्य सुतरां निषिद्धत्वात् । तथा हि—

जे अप्पणो अत्तज्झायसि सज्झाय करेत्ति, करेत्त वा सात्तिज्झइत्ति । एत्तद्भाष्यं यथा—अन्वाउलायं शिचोड्डुयाणं मा होजं शिचसत्तज्झाओ । अरिसाभगदलादिसु, इति वायणसुत्तसवन्धे ॥ १ ॥ आयसमुत्थमसज्झाइयं तु, एगग्गियं होइ दुग्गिधं वा । एगग्गिधं समणाणं, दुग्गिधं पुणं होइ समणीणं ॥ २ ॥ धोत्तमिं यं शिप्पोगलं-वग्घा तिष्सेव होत्ति उक्कोसा । परिगलमाणे जयणा, दुग्गिधमिं यं होइ कायव्वा ॥ ३ ॥ समयो उ वणे व, भग्गदले व वग्घेक्कं काउ वाएत्ति । तहवि गलत्ते च्छारं, दाउ दो तिष्णिं वा वग्घा ॥ ४ ॥ एमेव यं समणीणं, वणमिं इयरमिं सत्तवग्घाओ । तहवि अद्धानायमाणे, धोत्तूणं अहव अणत्थं ॥ ५ ॥ एते सामणत्तरे, अत्तज्झाए अप्पणो व सज्झाय । जो कुणइ अजयणाए, सो पावइ आणमादीणि ॥ ६ ॥

सुयणाणमि अग्गत्ती, लोगविरुद्धं पमत्तच्छलणां यं । विज्जासाहणवेगुणधम्मयाए यं मा कुणसु ॥ ७ ॥ जादि दत्तअट्टिमससो-णियादी अमज्झायाणसु । देहो एयमतो चेव, कहं तेणं सज्झाय करेह ॥ ८ ॥ कामं देहावयवा, दत्तादी अक्खया तह विवजा । अणवजुत्ता उणं यज्जा, इत्ति लोए उत्तरे चेव ॥ ९ ॥ अन्भत्तरमालिन्ने, कुणत्ति देवाणं अक्खणं लोए । बाहिरमालिन्ने पुणं ण कुणइ अग्गिइयत्तत्तेण ॥ १० ॥ ति । एत्तच्छूर्णिग्गिथा—‘जे भिक्खु अप्पणो अत्तज्झाइए’ इत्यादि, अप्पणो गरीरसं सुत्थेनि अत्तज्झाइए सज्झाओ अप्पणां न कायव्वा । परस्स पुणं वायणां दायव्वा महत्तेसु गच्छेत्तु अन्वाउलत्तणंओ समणीणं

विचार

॥१४६॥

यं शिञ्चोड्यसंभवे माऽसज्जात्रो पुण भविस्सति तेण वायणसुत्ते विही भएति । आयसमुत्थमसज्जाइयस्स इमे भेदा—‘आयस’ ग्राह, एगविहं समाणं तं च त्रणे भवति, समणीयं दुविहं वणे उडुसंभवं च, इमं वणे विहाणं ‘धोवंभि’ गाहा, पढमं विय त्रणो हत्थसयस्स बाहिरतो धोविउं शिप्पोगलो कायव्वा । ‘समणे’ गाहा, त्रणं धोवेइ शिप्पोगले हत्थसयबाहिरतो पट्टगं दाउं उडुयं च दुविहेवि एवं पट्टगजयणा कायव्वा । उवरिं छारिं दाळण पुणोवि पट्टगं देति वाएति य, एवं ततियंपि वाएइ, परिगलमाणे भिषे तम्मि पट्टगे तस्सेव उवरिं छारिं दाळण पुणोवि पट्टगं च धोवेति, तओ पुणो एतेणेव पट्टगं वंधेज वायाणं वडेज, ततो परं परिगलमाणे हत्थसयबाहिरं गंतुं त्रणं ‘इयरं’ ति उडुयं एवं चैव गारं कमेण वाएति, अहवा अरुत्थ अहवा इयं पढति । अहवा अरुत्थ अहवा सुयणाणमत्ति-सत्तबंधा उक्कोसेण कागव्वा तहवि अट्टंते हत्थसयबाहिरतो धोविउं पुणो वाएति । अहवा भवति अहवा पमत्तो लब्भति तो गाहा, आयादिया य दोसा भवंति इमे य ‘सुयणाण’ गाहा, सुअणाणे अणुवचारतो अभत्ती भवति अविहीए पमत्तो विपरीत-रागेण असज्जातिते सज्जातियं मा कुणसु उवदोसा एस जं लोगधम्मविरुद्धं च तए कायवं, अविहीए वैधम्म्यता विपरीत-देवया छलेज जहा विज्जासाहणवेणुषयाए विज्जा न सिज्जाति तथा इहंपि कम्मकलओ न भवति, वेणुण्यं—वैधम्म्यता तम्हा मा मावेत्थर्थः । धम्मयाए य सुयधम्मस्स एस धम्मो जं असज्जाए सज्जाइयवज्जणं (ण) करंतो य सुयणाणं विराहेइ तम्हा मा कुणसु ‘चोदग’ गाहा, जदि दंतअट्टिसंसोशियादी असज्जाया णु देहो एयमतो चैव, कहं तेण सज्जायं करेइ ? आचार्ये आह—‘ कामं देह’ गाहा, कामं चोदगाभिप्पायअणुसयत्थे सम्मं तम्मयो देहोवि जे सरीरातो ‘अवयुत’ ति पृथग्भावे

वल्गयिजा जे पुण अणवजुया ते तत्थ अचञ्जयिजा इति उपप्रदर्शने एव लोगे दृष्ट, लोकोत्तरेऽप्येवमित्यर्थः । किं चान्यत्-
 'अन्वतर' गाहा, अभ्यन्तरा मूत्रपुरीपादी तेहि चैन उ बाहिरे उवलित्तो कुणइ तो अण्णं करइ । इति श्रीनिशीयखने
 (एकोनविंशत्युद्देशे) २० प्रती १६ पत्रे । भाष्ये १३४ प्रती १२४ पत्रे । चूर्णे ४२० प्रती ३५० पत्रे । इति स्वाध्यायविचारः ।
 अथ यदि परास्वाध्यायविचारोऽपेक्षितस्तदा इतोऽनन्तरमेव पाश्चात्यध्यायां भाष्यचूर्णी विलोकनीये ॥ ६ ॥

॥ इति निशीथद्वयभाष्यचूर्णिविचारा समाप्ता ॥

॥ इति श्रीमदकबरभूपालविशालचिचालवालचिवद्धितवृपरसालसालातिशालिशीलजगद्गुरुभट्टारकश्रीहीरविजयसूरीश्वरशिष्यो-
 पाध्यायश्रीकीर्त्तिविजयगणिसमुच्चिते विचाररत्नाकरेऽपरतटे श्रीनिशीथविचारनामा प्रथमस्तरङ्गः ॥ १ ॥

यद्वदनामृतकुडादुदिवा मुदित करोति जननिवह । अमृतच्छटेव वाणी, स जयति जिनपुङ्गवो वीरः ॥ १ ॥

अथ श्रीमहानिशीथविचारा लिख्यन्ते—

तत्र च समुदायीकृतसकलपापप्रकृतिभ्योऽप्यसहृथातगुण नतसयमखडनोत्खनभापयादरणोपेक्षणोद्भव पापमित्यभि-
 प्रायो लिख्यते—

दुष्पडिकताण निययकम्माण ण अवेइयाण मोक्खो धोरतवेण अज्झोसियाण वा, अणुसमय चयए, कम्म
 नत्थि अवधो उ पाणियो मोचु सिद्धे अजोगी य सेलेसीसठिए तहा, सुह सुहज्झवसाएण असुह दुट्ठज्झवसा

याओ, तिन्वयरं तिन्वयरेण मंदं मंदेण वा संचिषे, सन्वेसि पावकमाणं एगीभूयाण जत्तियं रासिं भवे तम-
 संखगुणं वयतवसंजमचारित्तखंडणविराहणे उस्तुत्तमगपन्नवणपवत्तणआधरणेणोवेकखणेण य समजिणेइ अपरिसाणगुरुंगा,
 महाया घणनिरंतरा, पावरासी खयं गच्छे, जहा ते सन्वोवाएहिमायेरे ॥ आसवदारे निरुंभित्ता, अपमादी भवे जया । बंधे
 सप्यं बडुं वेदे, जइ सम्मत्तं सुनिम्मलं ॥१॥ आसवदारे निरुंभित्ता, आणं नो खंडए जया । दंसणनाणचरित्तेसु, उज्जुतो य
 दटं भवे ॥ २ ॥ तथा वेए खणं बंधे, पोराणं च सव्वं खवे । अणुइसमवि उइरित्ता, निजियधोरपरीसहो ॥ ३ ॥ आसवदारे
 निरुंभित्ता, सन्वासायणवज्जिओ । सज्झायज्झाणजोगेसुं, धीरवीरत्वे रेओ ॥४॥ इति श्रीमहानिशीथद्वितीयाध्वयन द पत्रे ॥१॥
 मैथुनसेवी साधुः सर्वथाऽवन्धः । यस्तु तं वन्दते सोऽप्यनन्तसंगारी, इत्यन्तराणि लिख्यन्ते—
 से भयवं ! जे णं केई साहू वा साहूणी वा मेहुणमासेवज्जा से णं वंदेज्जा ? गोयमा ! जे णं साहू वा साहूणी वा मेहुणं
 सयमेव अप्पणा सेवेज्जा वा परेहि उवइसेचुं सेवाविज्जा वा सेविज्जमाणं समणुजाणिज्जा वा जे दिव्वं वा माणुसं वा तिरि-
 कखजोणियं वा जाव णं करकम्माइं सचित्ताचित्तवत्थुविसयं वा विविहज्झवसाएण कारिसाकारिमोवगरोण मणसा वा
 वयसा वा काएणं से णं वंदिज्जमाणं समणुजाणेज्जा ति विहं ति विहेणं जाव णं विसोहिकालं ति । से भयवं ! जे वंदेज्जा से किं
 णं वंदवेज्जा णो णं वंदिज्जमाणं सीलंगसहस्सधारीणं महाणुभागाणं तित्थयरादीणं महती आसायणं कुज्जा, जे
 लभेज्जा ? गोयमा ! जे तं वंदेज्जा से अट्टारसण्हं सीलंगसहस्सधारीणं महाणुभागाणं तित्थयरादीणं सव्वहा
 णं तित्थयरादीणं आसायणं कुज्जा से णं अज्झवसायं पडुच्च जाव णं अणंतंसारियत्तं लभेज्जा विप्पहिज्जित्थियं सम्मं सव्वहा

मेदुण पि य । इति श्रीमहानिशीथद्वितीयान्ययने १३ पत्रे ॥ २ ॥

अथ केचिदुपधानोद्धहन न स्वीकुर्वते तेऽवश्य बहुलससारिणो वेधाः ।

जे केइ अणुवहाणेण सुपसत्थ नाण अहीयति अज्ञावयते इ वा अज्ञावयते इ वा समणुजायति तेण महापावकम्मे महती सुपसन्थनाणस्सासायण पकुब्बति, से भयव ! जइ एव ता किं पचमगलस्स ण उवहाण कायन्व ? गोयमा ! पढम नाण तच्चो दया । इति श्रीमहानिशीथतृतीयाध्ययने पञ्चदशे पत्रे ॥ ३ ॥

अथातिस्फुटानि प्रतिमार्चनाचराणि लिख्यन्ते—

भावचण्युगविहारिया य दव्वच्चण तु जिणपूया पढमाजइण दोन्निवि गिहीण पढम चिय पसत्था । इति महानिशीथतृतीयाध्ययने १६ पत्रे ॥ ४ ॥

केचिच्चाज्ञानिनो वराकाः श्रीजिनोक्ताचरमात्रमप्यश्रद्धधानोऽनन्तसंसारीति विदन्तोऽप्यवश्यमाविभावानामप्रतीकार्यत्वेन कर्मगतेरचिन्त्यत्वेन सकलागमप्रधान श्रीमहानिशीथाभिधान शास्त्रमेव न मन्वते किं कुर्मस्तान् प्रति, न चाशङ्कनीयम्, इद हि कलिकालवलात्कचिरफचिबुटितमभूदिति श्रूयते, ततोऽस्य सयोजनावसरे कैथिदशिष्टैरन यतिकञ्चित्चिस भविष्यतीति । यत इद श्रीहरिभद्रस्त्रिभिः सर्वसमत्या लिखित श्रीधृद्धवादिस्रिथ्रीसिद्धसेनदिचाकरथ्रीजिनदासगणिस्रमाश्रमणादिभिर्महापुर्यैर्युगप्रधानैः पूर्वगतश्रुतधारिभिर्भूयोभिः सभूयेद बहुमत चेत्यत्रैव लिखितमस्ति । तथा हि—

एय तु ज पचमगलमहासुअकउघस्स वक्खाण त महया पग्घेण अणतगमपज्जेवेहिं सुचस्स अप्पियभूयाहिं निज्जूचिमास-

हीलिजा गुरु आसाएजा अर्वातायागए वट्टमाणे तित्थयेरे आसाएजा आयरियउवज्झायसाहुणो जण आसाएजा सुयणा-
णारिहतासिद्धसाहू तस्स णं सुदीहकाल अणत्तसारसागरमाहिडेमाणस्स तासु तासु असवुडवियडासु चुलसीलक्खपरिसखासु
सिउसिणभिससजोयीसु परियडइ इति । इति महानिशीथवृतीयाध्ययने २२ पत्रे ॥ ६ ॥

केचिच सामयिकपौषधादि कृत्वाऽनन्तरमीर्यापथिकीं प्रतिक्रामन्ति पर तत्कल्पित ज्ञेयमन त्वेवमुक्तमस्ति तद्यथा—
अणाउलचित्ते असुहकम्मखलवणट्ठा किंचि आयहिय चिइवदण्णई अणुट्टेजा तथा तयट्टे चैव उवउत्ते से भवेजा, जया
ण से तयत्ये उवउत्ते भवेजा तथा ण तस्स परमेगगचित्तसमाही हवेजा तथा चैव सव्वजगजीवपाणभूयसचाण जहिड्डफल-
सपत्ती भवेजा, तो गोथमा ण अपडिक्कताए इरियागहियाए न कप्पई चैव काउ किंचि चिइवदणसज्झायाइय फलासायम-
भिकत्सगाण एएण अट्टेण गोयमा ! एव बुच्चइ । इति श्रीमहानिशीथवृतीयाध्ययने २२ पत्रे ॥ ७ ॥

अथ प्रज्ञोशपदमूलभूतवर्द्धमानविद्यासत्तासूचकगन्धचूर्णसत्तासूचकजिनप्रतिमासत्तासूचकमालारोपणविधिसत्तासूचकाच्च-
राथि लिख्यन्ते—

चउत्थभत्तेण साहिजइ एयाए विजाए सव्वगओ नित्थारगपारगो होइ, उवट्टावणाए वा गणिस्स अणुन्नाए वा सत्त-
वारा परिजवेयव्वा नित्थारगपारगो होइ, उवट्टावणाए वा अभिमत्तिजइ आराहगो भवइ विग्घविणायगा उवसम ति, खरो
सगामे पविस्ततो अयराजिओ भवइ, कप्पसम्मत्तीए मगलवाहिणी खेमवाहिणी भवइ, तथा साहुसाहुणीसमणोवासगसड्डियासे-
ससाहम्मियजणचउन्विहेणपि समणसंघेण नित्थारगपारगो भवेजा, धनो सपुब्रलक्खणो सि तुम ति उच्चरिमाथेय

गंधमुड्डीओ घेतव्वाओ, तओो जगगुरूणं जिण्णिंदाणं पूएगदेसाओो गंधड्डामिलाणसेयमल्लदामं गहाय सहत्थेणोभयक्खंधेसु-
मारोवयमाणेणं गुरूणा णीसंदेहमेवं भाणियव्वं जहा भो भो जम्मंतरसंचियगुरुपुत्रपभारसुलद्धसुविटत्तसुसहलमणुयजम्मे
देवाणुप्पिया ठइयं च णरयतिरियगइदारं तुज्ज चि । इति श्रीमहानिशीथतृतीयाध्ययने २३ पत्रे ॥ ८ ॥

यो हि सावधानवद्यभाषाविशेषं न जानीते तस्य वक्तुमपि नाज्ञा किं पुनर्व्याख्यानादि कर्तुम् । तथा हि—
जिबभकुसीले से णं अणोगहा तं जहा-तिचकडुकसायमड्डुराईं लवणाईं रसाईं आसायंते अदिड्डासुयाईं इहपरलोगोभयवि-
रुद्धाईं सदेसाईं मयारजयारुच्चारणाईं अयसब्भक्खाणासंताभिओोगाईं वा भणंति, असमयन्तू धम्मदेसणापवत्तणेणं य जिब्भा-
कुसीले णेए, से भयवं ! भासाए विभासियाए कुसीलचं भवति ? गोयमा ! भवति, से भयवं ! जइ एवं ता धम्मदेसणं न
कायव्वं ? गोयमा ! सावज्जणवज्जाणं, वयणाणं जो न याणइ विसेसं । वुत्तुपि तस्स न खमं, किमंग पुण देसणं काउं ॥१॥
इति श्रीमहानिशीथतृतीयाध्ययने २४ पत्रे ॥ ९ ॥

अथ केचन मिथ्यात्विकृतं तपोऽनुष्ठानादिकं सर्व व्यर्थं, प्रत्युत कर्मबन्धकारणं, इत्यादि वदन्ति, परं किं कुर्वन्तु ते
वराका अनाघ्रातसिद्धान्तगन्धाः, आघ्रातसिद्धान्तगन्धा वा, कर्मैकवशगा भूरितरभवभ्रमणभवितव्यतया परिभूयमाना यत्कि-
ञ्चिद्भदन्तु, परं सिद्धान्ते त्वेवम्—

तओो भणियं नाइलेणं जहा मा वच्छ ! तुमं एतेणं परिओोसमुवयासु जहा अहयं असइवारेणं परिमुसिओो, अकामनि-
जराएवि किंचि कम्मक्खयं भवइ किं पुण जं बालतवेणं, ता एते बालतवस्सिणो दड्डव्वा जओो णं किंचि उस्सुत्तं मग्गयारित्त-

मेयसि पदीसइ इत्यादि । इति श्रीमहानिशीथचतुर्थाध्ययने २८ पत्रे ॥ १० ॥

तथा ये आचारादिधृतोक्तभन्यथाऽनुविष्टान्ति ते यादृशा भवन्ति तद्विल्यते—

तेण सद्गुणेण हरिचतुर्विधमरगयच्छविणो बावीसइम धम्मतिथयरथरिद्धिनेभिनामस्स सयासे वदणवत्तियाए गएण
आयारग अयतगमपञ्चवेहिं पन्नविज्जमाण समवधारिय, तत्तय य छत्तीसआयारे पन्नविज्जति तेसि च ण ले केई साहू वा
साहूणि वा अन्नपरमायारमइफमेज्जा से ण गारत्थीहिं उवमेय, अहलहा समणुद्धेज्जा चायरेज्जा पन्नविज्जा वा तच्चो ण
अणतससारी भवेज्जा । इति श्रीमहानिशीथचतुर्थाध्ययने ३१ पत्रे ॥ ११ ॥

यत्र कर्णेऽनिश्चितकर्पासतूलः शेते, तस्य प्रायश्चित्तमित्यन्नराशि लिल्यन्ते—

अकएण कन्नधिवरेसु कप्पासगरुवेण तुयइइ सथारमि ठापेज्जा एएंसु पचेग उवट्टावण । इति श्रीमहानिशीथसप्त-
माध्ययने ६२ पत्रे ॥ १२ ॥

कोचिच चतुर्दशीं विहाय पौर्णमास्यामुपनासादिकं कुर्वते तदनागमिकम् । यतः—

संते बलवीरियपुरिसकारपरकमे अट्टमिचउदसीनाणपचमीपज्जोसवणचाउम्मासिए चउत्थइमछट्टेण करेज्जा । इति
श्रीमहानिशीथसप्तमाध्ययने ६१ पत्रे ॥ १३ ॥

॥ इति श्रीमदकन्नभूपालविशालचित्तालवालविवार्द्धितद्वयपरसालसालाविशालिशीलजगद्गुरुभट्टारकश्रीहीराविजयध्वरीश्वरशिष्यो-
पाध्यायश्रीकीर्त्तिविजयगणिसद्युधिते श्रीविचारत्नाकरे अपरतटे श्रीमहानिशीथीचारनामा द्वितीयस्तरङ्ग ॥ २ ॥

॥ यद्ददनकन्दरोदरसमुत्थितः श्रुतमृगाधिराजयुवा । व्यापादयति भवद्विपमुन्मत्तं स जयताद्रणभृत् ॥ १ ॥

अथ श्रीदशाश्रुतस्कन्धविचारा यथा-तत्र च श्रावकप्रतिमास्वरूपं लिख्यते—

से किं तं किरियावादीयावि भवति तंजहा-आहियवादी आहियपणे आहियदिट्टी सम्मावादी शियावादी शियावादी अत्थि परलोग-वादी अत्थि इह लोए अत्थि परलोगे अत्थि माता अत्थि पिता अत्थि अरहंता अत्थि चक्कवट्टी अत्थि बलदेवा अत्थि वासुदेवा अत्थि सुकडुदुकडाणं फलवित्तिवित्तिसेसे सुचिष्ठा कम्मा सुचिष्ठाफला भवंति दुचिष्ठा कम्मा दुचिष्ठाफला भवंति सफले कल्लाणपावए पच्चायांति जीवा अत्थि शिरया अत्थि देवा अत्थि सिद्धा से एवं वादी एवं पणे एवं वादी एवं दिट्टी अंदराग-मत्तिणिविट्टेयावि भवति से भवति महिच्छे जाव उत्तरगामिए नेरइए सुकपाक्खिए आगभेस्साणं सुलभत्रोधिएयावि भवति, से तं किरियावादी, सव्वधम्मरुईयावि भवइ, तस्स णं बहूणि सीलव्वयगुणविरमणपच्चक्खाणपोसहोववासाइं णो सम्मं पट्टविताइं भवंति पढमा उवासगपडिमा १ । अहावरा दोच्चा उवासगपडिमा सव्वधम्मरुईयावि भवति, तस्स णं बहूणि सीलव्वय जाव पट्टविताइं भवंति से णं सामाहयं देसावगासियं णो सम्मं अणुपालित्ता भवति दोच्चा उवासगपडिमा २ । अहावरा तच्चा उवासगपडिमा सव्वधम्मरुईयावि भवइ तस्स णं बहूइं सील जाव सम्मं पट्टविताइं भवंति सेणं सामाहयं देसावगासियं सम्मं अणुपालित्ता भवति से णं चाउइसइसुद्धिपुष्पिमासिणीसु पडिणुणं पोसहं णो सम्मं अणुपालित्ता भवति, तच्चा उवासगपडिमा ३ । सव्वधम्मरुईयावि भवइ तस्स णं बहूइं सीलव्वयजाव सम्मं पट्टविताइं भवंति से णं सामाहयदेसावगासियं सम्मं अणुपालित्ता भवति से णं चाउइसइसुद्धिपुष्पिमासिणीसु पडिणुणं पोसहं णो सम्मं अणुपालित्ता भवति से णं चाउइसइसुद्धिपुष्पिमासिणीसु पडिणुणं पोसहं णो सम्मं पट्टविताइं भवंति से णं एगराहयं उवासगपडिमा

शो सम्म अणुपालइत्ता भवति, चउत्था उवासगपडिमा ४ । अहावरा पचमा उवासगपडिमा सन्वधम्मरुईयावि भवति जाव
 से ण एगरातिय उवासगपडिम सम्म अणुपालइत्ता भवति से ण असियाणए वियडभोई मउलियडे दियावमयारी रत्ति
 परिमायकडे से ण एतारूवेण विहारेण विहरयमाणे जहनेण एगाह वा दुयाह वा तियाह वा उक्कोसेण पच मासे विहरेजा,
 पथमा उवासगपडिमा ५ । अहावरा छट्ठा उवासगपडिमा सन्वधम्मरुईयावि भवति जाव से ण एगरातिय उवासगपडिम सम्म
 अणुपालइत्ता भवति से ण असियाणवियडभोई मउलियडे रातोवराय बभयारी सच्चिताहारे से अपरिष्ठाते भवति से ण
 एतारूवेण विहारेण विहरमाणे जाव एगाह वा दुयाह वा तियाह वा उक्कोसेण छम्मासे विहरेजा, छट्ठा उवासगपडिमा ६ ।
 अहावरा सत्तमा उवासगपडिमा सन्वधम्मरुईयावि भवति जाव रायोवराय बभयारी सच्चिताहारे से परिष्ठाते भवति से ण
 एतारूवेण विहारेण विहरमाणे जाव एगाह वा दुयाह वा तियाह वा उक्कोसेण सत्तमा उवासगपडिमा ७ ।
 अहावरा अट्ठमा उवासगपडिमा सन्वधम्मरुईयावि भवति जाव रातोवरात बभयारी भवति सच्चिताहारे से परिष्ठाते भवति
 आरभे से परिष्ठाते भवति पेस्सा से अपरिष्ठाते भवति से ण एतारूवेण विहारेण विहरमाणे जाव एगाह वा दुयाह वा
 तियाह वा उक्कोसेण अट्ठमासे विहरेजा, अट्ठमा उवासगपडिमा ८ । अहावरा णवमा उवासगपडिमा सन्वधम्मरुईयावि
 भवइ जाव आरभे से परिष्ठाते भवति पेस्सा से परिष्ठाता भवति उदिट्ठमत्ते से अपरिष्ठाते भवति से ण एतारूवेण
 विहारेण विहरमाणे जाव एगाह वा दुयाह वा तियाह वा उक्कोसेण णवमासे विहरेजा, णवमा उवासगपडिमा ९ । अहावरा
 दसमा उवासगपडिमा सन्वधम्मरुईयावि भवति पेस्सा से परिष्ठाता भवति उदिट्ठमत्ते से परिष्ठाते भवति से ण खुरमुडे

खिहलिधारए वा तस्स गं आभट्टस्स समाणस्स कप्पति दुवे भासाओ भासितए तं जहा जाणं जाणं अजाणं वा गो जाणं एतारूवेणं विहारेणं विहरमाणे जहवेणं एगाहं वा दुयाहं वा तियाहं वा उफोसेणं दसमासे विहरेजा, दसमा उवासगपडिमा १० । अहावरा एकारसमा उवासगपडिमा सब्बधम्मरूयानि भवइ जाव उदिट्ठमत्ते से परिणते भवति सेणं खुरगुडे वा लुत्तसिरए वा गहितायारभंडगणेवत्थे जारिसे समयाणं णिगंगायाणं धम्मो पणते तं सम्मं काएणं फासेमाणे पालेमाणे पुरतो जुगमायाए पेहमाणो दट्ठण तसे पाणे उद्धु पायं रीएजा साहट्ठु पायं रीएजा वा तिरिच्छं वा पायं कट्टु रीएजा संति परकमे संजतामेव परकमेजा गो उज्जुगं गच्छेजा केवलं से याए पेज्जबंधणे अब्बोच्छिणे भवति एवं से कप्पति यायाणुधित्तिए, एत्थ गं तस्स पुब्बागमणेणं पुब्बाउत्ते चाउलोदगे पच्छाउत्ते गिलिगद्धवे कप्पइ से चाउलोदगे पडिगगहित्तए गो से कप्पति भिलिगद्धवे पडिगगहित्तए, तत्थ गं तस्स पुब्बाउत्ते भिलिगद्धवे पच्छाउत्ते चाउलोदगे कप्पति से भिलिगद्धवे पडिगगहित्तए गो कप्पति चाउलोदगे पडिगगहित्तए, तत्थ गं पुब्बागमणेणं दोवि पुब्बाउत्ताइं कप्पति दोवि पडिगगहित्तए, तस्स पुब्बागमणेणं दोनि पच्छाउत्ताइं गो से कप्पति दोवि पडिगगहित्तए, जे से तत्थ पुब्बागमणेणं पुब्बाउत्ते से कप्पति पडिगगहित्तए, जे से तत्थ पुब्बागमणेणं पच्छाउत्ते गो से कप्पइ पडिगगहित्तए । तस्स गं गाहावतिकुलं पिडवायपडियाए अणुपविट्ठस्स कप्पति एवं वदित्तए समयोवासगस्स पडिमापडिचण्णस्स भिक्खवं दलयइ, तं चेतारूवेणं विहारेणं विहरमाणं केइ पसित्ता नदेजा-के आउसो तुमेसि वत्तव्वे सिया समयो-वासए पडिमापडिचण्णए अहमंसीति वत्तव्वं सिया, से गं एतारूवेणं विहारेणं विहरमाणे जाव एगाहं वा दुयाहं वा तियाहं वा

उद्धोसेण ण्हारममासे विहरेत्ता, ण्हारसमा उमासगपडिमा ११ । एताथो धेरोहि भगवतेहि ण्हारसउवासगपडिमाथो
पण्णयाथो चिचेमि । छट्टा दसा मम्मचा ॥ अथेतन्तूणिर्यया—किरियावादीवि भवति आहियवादी एव चैव अत्यत्तेण
माणियव्व जाण से ग भवति महिच्छे जहा अतिरियावादिस्स एवर उत्तरगामिए सुफपविसए आगमिस्सेण सुलमभोहीए
यानि भवति सव्वधम्मरुई यानि भवति, धर्मः—स्वभाव इत्यनर्थान्तरम्, जीवाजीवयोः यस्य द्रव्यस्य गतिस्थित्यवगाहनादि
अहना सर्वधर्मा आत्ताप्राधा हेतुप्राधान, ते रोचते—सद्दहति दसप्पगारो वा खमादिसमणधम्मो तस्स ए वहुणि
सीलव्वय० नील-सामाइय देसायगासिय पोसहोववासो अतिहिसविभागो य, वयाणि पचाणुण्ययाणि, 'गुण' चि तिषि
गुणव्वयाणि, पोमहो चउव्विहो आहारपोसहो, सरीरसाकारपोसहो, अब्वावारपोसहो, वमचेरपोसहो । 'णो सम्म पट्टवियाइ'
णो मयारो पडिमेघो 'णो सम्म' यथोक्त 'पट्टवियाइ' ति प्रस्थापितानि आत्मनि यथा प्रतिमा प्रस्थापिता देवकुले प्रतिपत्ति
प्रतिमाना गा ' पडिमा दसणसावगो ' चि पठमा पडिमा १ । अहारा दोषा-अथेत्यानन्तरे अपरा-अन्या
मामाइय देसायगासिय ' णो सम्म ' यथोक्त ए सकेति ऋएण तिविहेयावि ऋणेन काएण दुवर अणुपालिअति तेण
कायग्रहणं, दोरा पडिमा २ । चतुर्दशी अट्टमी उदिट्ठा-अमायासा पडिपुण आहारादि ४ तचा पडिमा ३ । यद्विस
उवयामो तदित्तस रत्ति पडिम पडिवज्जति त ए सकेति चउत्था पडिमा ४ । पडिमपि अणुपालेति असिणाण्वे ण
पहाहिति पनमामे वियडभोनी-प्रहाशभोजी दिनसतो भुजति न रात्रौ पचवि मासे मउलिकडो-साडगस्स दोवि अचलाथो
हेट्टा ऋतेति ऋच्छ ए यधति जाव पडिमा पचमासिया ए समप्पेति तावद्विसो वभयारी रत्ति परिमाण ऋतेति दो तिषि य,

पोसहिओ रचिपि वंभचारी 'से' ति थिहसे जो हेडा भणितो इट्गल्लक्षणेन एतारूपेण अह दिवसो कहं एगाहं स तं पडिवाषो कालगतो य संजमं वा गेण्हेजा एतेयेगाहं वा दुयाहं वा इयरहा संपुषा पंचमासा अणुपालेयव्वा एवं जहा भणिया 'एस' ति पंचमासिया अहासुत्ता-जहासुत्ते भणिया कर्पेति-मजाया यथातथ्यो मग्गो १ याथादी ३ जहामग्गो ण विराहिज्जति आयरियाणं कहिता आराधिता ण विराहिता आणा-सुअं तदुपदेसेण अणोहि पालितं पालेइ अणुपालेइ भवति होति पंचमा ५ । रातोवरातंति रचिदिया य रचीए उवरमो दिवसे सच्चित्तं उदगं कंदादि वा अपरिष्णाता अपचक्खाता आहारेति अपोसहितो, बद्धा पडिमा ६ । आरंभकरणे कारणणे वा णिउज्जति जं से कम्मं तं करेति सयं परेणवि कारवेति अणुमोयति अ पोसहितो पोसहिए अणुमोयति केवलं सच्चित्तं याहारेति उदगफलादि, सत्तमा पडिमा ७ । आरंभं सयं ण करेति किसिवाणिजादि पेस्सा-भयणा तेहिं करावेति अट्टमा पडिमा ८ । णवमासियाए अप्पणा परेणवि ण करेतिवि ण कारवेतिवि । जं पुण तं णिमित्तं कोइ उवक्खडेति तं भुंजइ नवमा पडिमा ९ । दसमाए उद्विड्ढमत्तंपि न भुंजति स गिहे चैव अञ्चति तहिं अञ्छंतो खुरमुंडतो छिगल्लिं वा धारेमाणो छिगली चजो जहा परिच्चायगाणं, आभट्ठो एकसिं समाभट्ठो पुणो पुणो परियाभट्ठो वा, तेण किञ्चिह्वजातं णिक्खतगं तं च से पुत्तादी ण जाणति सामातितो वा से ताहे पुञ्चति कहिं कयंतं दवियं जति ण कहेति अंतराइयदोसा अचियत्तं न तेसिं संकादि वा तेसिं एणं एअं णिण्हितुकामो खइयं चणेण तम्हा जति जाणति तो कहेति अह ण याणति तो भणति अहंपि ण याणामि एयातो दोभासातो

दसमा पडिमा १० । एकारसमीए निहातो शिक्कामति से ण छुरसुडए वा लुत्तसिरजो लोओो कतो । सिरे जायंते
 शिरजा केशा इत्यर्थः । गहियारभडग साहुलिंग रयोहरणपात्रादिविभासा खेवत्य साहुलूवसरिस तेसिं जे इमे समयघम्मे
 तारिस घम्म अणुपालेभाणे विहरति हरियासमिए उवउत्ता पुरतो पुगमात्र आदाय गृहीत्वा रीयति-विहरति ददूण चक्खुसा
 तसा-वेइदियादिपाथा कि तेसिं मज्जेण जति नेत्तुब्धते-तददू उक्खविचा साहट्टु साहरिचा व्यतिरिच्यन्ते रित्य करेति सतिचि
 जति अणो मगो विञ्जति सजयाए जयणाए उवउत्ता हरियासमितीए परक्कमेज्जा अविज्जमाणे वा तेणैव जयणाए गच्छति ।
 अहवा सति परक्कमे संते उट्टाणक्कमवलविरियपरक्कमे परिहारेण गच्छति जयणाए उवउत्तो हरियासमितीए अणो वा सपरक्कमो
 पथो खत्थि तेखा वा सावताणि वा सीहादीणि वा सब्ब तेण च्च केवलति तदेवेण सखातगा मातादि पेज्जवघण-राग
 इत्यर्थः । ताहे खायविहिं एति तस्स ण तत्थागमणेण पुब्बाउत्ते विभासा सो भिक्ख हिंडतो ण घम्मलाभेति तस्स ण गाहा-
 चति एव वदति समणोवासगस्स पडिमा-कठा एतारूवेण-एतप्पगारेणं रूवसदो लक्खणत्थो केविति इत्थी वा पुरिसो वा
 पासित्ता पेक्खित्ता कस्त्व ? किं वती वा ? वतीति-समणोह किं वतिचि ज भण्ह पडिमापडिवखोहामिति उपप्रदर्शने ।
 ॥ इति श्रीमदकन्नभूपालविशालचिचालवालविवद्धितधृपरसालसालातिशालिशीलजगद्गुरुभट्टारकश्रीहीराविजयद्वारीश्वरशिष्यो-
 पाध्यायश्रीकीर्त्तिविजयगणिसमुच्चिते श्रीविचाररत्नाकरेऽपरतटे दशाश्रुतविचारनामा तृतीयस्तरङ्गः ॥ ३ ॥

यद्बदनपद्मकोशादुदित सिद्धान्तमारुतः सुरभिः । कविचञ्चरीकचक्र, प्रीणयति स तीर्थकञ्जयति ॥ १ ॥

अथ श्रीबृहत्कल्पविचारा यथा-

तत्र च केचन 'सुसाणि सुन्नागरे वा' इत्यादीन्यन्यानि वा कपाटनिषेधाक्षराणि दर्शयन्तः सकपाटवेश्मस्थापिन इमे मुनय एव न भवन्तीत्यादि ब्रुवाणा आचार्योपाध्यायादिमहापुरुषाशातनया संसारं पल्लवयन्ति, कपाटनिषेधश्च जिनकल्पिकाश्रितः स्थविरकल्पिके योजयन्तीति नयनौषधं श्रवणयोः क्षिपन्तीति । स्थविरकल्पिकानां प्रत्युताकपाटोपाश्रयावस्थाने दोषा इत्यक्षराणि लिख्यन्ते—

कप्पइ निगंथाणं अवंगुयदुवारिए उवस्सए वत्थए । कल्पते निर्ग्रन्थानामपावृत्तद्वारे—उद्घाटद्वारे उपाश्रये वस्तुमिति सूत्रार्थः । अथ भाष्यविस्तरः—निगंथदारपिहणे, लहुओ मासो उ दोसु आण्णइ । अइगमणे निगमणे, संघट्टणमाइ पलिमंथो ॥ १ ॥ निर्ग्रन्था यदि द्वारपिधानं कुर्वन्ति तदा लघुको मासः प्रायश्चित्तम्, आज्ञादयश्च दोषाः, विराधना त्वियम्—कोऽपि साधुरतिगमनं—प्रवेशं करोति, अन्येन च साधुना द्वारपिधानाय कपाटं प्रेरितं तेन च तस्य शिरस्यभिघाते परितापादिका ग्लानारोपणा, एवं निर्गमनं कुर्वतोऽपि केनचिद्बृहिःस्थितेन पश्चान्मुखं कपाटं प्रेरिते शीर्षे भिद्यते तथा त्रसजन्तूनां सङ्घट्टनमादिशब्दात्परितापनमपद्रावणं वा द्वारे पिधीयमाने अपात्रियमाणे वा भवेत्, परिमन्थश्च—सूत्रार्थव्याघातो भूयो भूयः पिदधतामपावृण्वतां च भवति । एतामेव निर्युक्तिगाथां व्याख्यानयति—घरकोइलिया सप्पे, संचाराई य हुंति हेट्टुवरि । ढक्कित्वंगुरिते, अभिघातो नितइंताणं ॥२॥ द्वारस्याधस्तादुपरि च गृहकोकिला वा सर्पो वा सञ्चारिमा वा कीटिकाकुन्थुकंसारिकादयो जीवा भवेयुः, आदिशब्दात्कोलिकादयो वा संपातिमसत्त्वाः, ततो द्वारं टंकयतामपावृण्वतां च—उद्धाटयतां 'नितइताणं' ति निर्गच्छन्तां प्रविशतां वा गृहकोकिलादिप्राण्यभिघातो भवेत् । सर्पवृश्चिकादिभिर्वा साधूनामेवाभिघातो भवेत् । द्वितीयपदे

द्वार पिदध्यादपि कथम् ? इत्याह—सिय कारणे पिदिज्ञा, जिणजाणग गच्छि इच्छिमो नाउ । आगाढकारणमि उ, कप्पइ जयणाइ उवएस ॥ ३ ॥ स्यात्-कदाचित् कारणे पुष्टालवने पिदध्यादपि द्वारम् । जिना'-जिनकल्पिका ज्ञायका'-तस्य कारणस्य सम्यग्चेत्तार पर द्वार न पिदधति । शिष्य' प्राह-गच्छे गच्छवासिनां इच्छामो वय विधिं ज्ञातुम्, छरिराह-आगाढ प्रत्यनीकस्तेनादिरूप यत्कारण तत्र यतनया वच्यमाणलक्षणया गच्छवासिनां द्वार स्वगयितुं-पिधातु कल्पते । एय निर्युक्ति-गाथासमासार्थ' । अर्थेनामेव विवृणोति—जाणति जिणा कज्ज, पचेवि उ त न ते निसेवति । थेरावि उ जाणती, अण्णागय केइ पत्त तु ॥ ४ ॥ जिनाः जिनकल्पिका अधितसातिशयश्रुतास्तत्कार्यमनागतमेव जानन्ति येन द्वार पिधीयते तच्च प्रत्यनीक-कस्तेनादिक वच्यमाणलक्षण तस्मिंश्च प्राप्तेऽपि तत् द्वारपिधान ते भगवन्तो न निषेवन्ते, निरपवादानुष्ठानपरत्वात् । स्वविरा अपि स्थविरकल्पिका' अपि सातिशयश्रुतज्ञानाद्युपयोगवलेन केचिदनागतमेव जानन्ति, केचित्तु निरतिशया प्राप्तेमेव तत्कार्यं जानन्ते, ज्ञात्वा च यतनया तत्परिहरन्ति । अहवा जिगप्पमाणा कारणसेवी अदोसव होइ । थेरावि जाणग चिय, कारणजयणाइ सेवता ॥ ५ ॥ अथवा 'जिणजाणग' त्ति पदमन्यथा व्याख्यानयति—जिनः-तीर्थङ्करस्तस्य प्रामाण्यात्कारणाद्द्वारपिधानसेवी अदोपवान् भवति, कुत इत्याह-'थेरावि' इत्यादि, जिनानां हि भगवतामियमाज्ञा कारणे यतनया द्वारपिधान सेवमाना. स्वविरकल्पिका अपि ज्ञायका एव सम्यग्गुविधिज्ञा एव । आह-किं तत्कारण ? येन द्वार पिधीयते उच्यते-पडिणीयतेणसावयउभामगगोणसाणएण्णज्जे । सीय च दुरधियात्त, दीहा पवली व सागरिए ॥ (६ ॥) उद्धाटिते द्वारे प्रत्यनीकः प्रविश्य हनन-अपद्रावण वा कुर्यात् । स्तेना उपधिस्तेनाः

शरीरस्तेना वा प्रविशेयुः एवं श्वापदाः-सिंहव्याघ्रादयः उद्ग्रामकाः-पारदारिकाः गौः-वलीवर्दः श्वानः प्रतीतः एते वा द्वारमुद्घाटं दृष्ट्वा प्रविशेयुः तथा 'अणुपञ्चे' ति अनात्मवशः-चित्तचित्तादि द्वारेऽपिहिते निर्गच्छेत् शीतं वा दुरधिसहं हिमकणानुपक्तं निपतेत् दीर्घा वा-सर्पाः पक्षिणो वा काककपोतप्रभृतयः प्रविशेयुः सागारिको वा कश्चित् प्रतिश्रयमुद्घाटद्वारं दृष्ट्वा तत्र प्रविश्य शयीत विश्रामं वा गृह्णीयात् ॥ एकैकमि उ ठाणे, चउरो मासा हवंति उग्घाया ॥ आणाइणो य दोसा, विराहणा संजमायाए ॥ (७॥) द्वारमस्थगयतामन्तरोक्ते एकैकस्मिन् प्रत्यनीकप्रवेशादौ स्थाने यदि द्वारं न स्थगयति तदा चत्वारो मासा उद्धाताः-लघवः प्रायश्चित्तं भवन्ति, आज्ञादयश्चात्र दोषाः, विराधना च संयमात्मविषया भावनीया । यदुक्तं चत्वारो मासा उद्धाता इति तदेतद्वाहुल्यमङ्गीकृत्य द्रष्टव्यम् । अतोऽपवादयन्नाह—अहिसावयपचत्थिसु, गुरुगा सेसेसु हुंति चउलहुगा । तेणे गुरुगा लहुगा, आणाइविराहणा दुविहा ॥ (८ ।) अहिषु श्वापदेषु च प्रत्यर्थेषु च प्रत्यनीकेषु द्वारमस्थगयतां प्रत्येकं चत्वारो गुरुकाः । शेषेऽद्ग्रामकादिषु सागारिकान्तेषु चतुर्लघुकाः । स्तेनेषु गुरुका लघुकाश्च भवन्ति, तत्र शरीरस्तेनेषु चतुर्गुरुकाः, उपधिस्तेनेषु चतुर्लघुकाः । विराधना द्विविधा-संयमविराधना, आत्मविराधना च, तत्र संयमविराधना स्तेनैरुपधावपहते तृणग्रहणमग्निसेवां वा कुर्वन्ति । सागारिकादयो वा तप्तायोगोलकल्पाः प्रविष्टाः सन्तो निपदनशयनादि कुर्वाणा बहूनां प्राणिजातीयानामुपमर्दनं कुर्युः । आत्मविराधना तु प्रत्यनीकादिषु स्फुटैवेति ॥ आह-ज्ञात-मस्माभिर्द्वाररपिधानकारणं, परं काञ्च यतना ? इति नाद्याऽपि वयं जानीमः, उच्यते-उवञ्चोगं हिट्ठुवरिं, काऊण ठवितवंगुरते य । पेहा जत्थ न सुज्झइ, पमाज्जिउं तत्थ सारिंति ॥ (९॥) श्रोत्रादिभिरिन्द्रियैरधस्तादुपरि चोपयोगं कृत्वा द्वारं स्थगयन्ति

वाऽपावृण्वन्ति वा । यत्र चान्धकारे प्रेक्षा-चक्षुषा निरीक्षणं न शुद्ध्यति तत्र रजोहरणेन दारुदडेन वा रजन्यां प्रमृज्य सारयन्ति द्वारं स्थगयन्तीत्यर्थः । उपलक्षणत्वाद्वादुद्घाटयन्तीत्यपि द्रष्टव्यम् । इति बृहत्कल्पसूत्रवृत्तौ द्वितीयखण्डे विशेषे पत्रे ॥ १ ॥

साध्वीनां तु वसतौ कपाटमवश्यमपेक्षितं, सर्वथा च तदभावे विधिः कर्तव्यः स लिख्यते—

द्वितीयपदमाह—अद्वाणनिगमादी, तिकबुत्तो मगिऊण असईए । दव्यस्स व असईए ताओवि अपच्छिमा पिंडी ॥ (१॥) अच्वनो निर्गतादय सयत्यक्खिऊत्तस्त्रीन् वारान् वसति मार्गयित्वा असत्यलभ्यमाने गुप्तद्वारं उपाश्रये अपावृत्तद्वारेऽपि वसन्ति । तत्र च यदि कपाटमवाप्यते तत सुन्दरमेव, अथ न प्राप्यते, अतो द्रव्यस्य कपाटस्यासति कटकादिकमप्यानीयं पिघातव्यं यावदपश्चिमा सर्वान्तिमा यतना । ' तओवि पिंडी ' चि ताः सर्वा अपि पिंडीभूय परस्परं करबन्धं कृत्वा दडकव्यग्रहस्तास्तिपुन्तीति । एनामेव निर्युक्तिगार्थां व्याचष्टे—अन्नतो व कयाड, कटियदडचिलिमिलिचहिंकिटिया । पिंडी भवति समए, काऊण ओन्नकरबन्ध ॥ (२॥) कपाटयुक्तस्य द्वारस्याभावे अन्यतोऽपि कपाटं याचित्वा द्वारं पिघातव्यम्, अथ याच्यमानमपि तन्न लब्धं, ततो वशकटो याचितव्यः, तस्यालाभे कटिका-कटकशाखा, तासामप्राप्तौ दडकैस्तिरश्चीनाश्चिलिमिलिका क्रियते, तावता दडकानामभावे वद्वचिलिमिलिका वध्यते, बहिर्द्वारमूले किटिकाः-स्थविराः क्रियन्ते । अथ कोऽपि तासामभिद्रवणं करोति, ततस्तादृशे समये सोपसर्गे सति अन्योन्यकरबन्धं कृत्वा पिंडीभवन्ति । कथं पुनः ? इत्यत आह—अतो हवति तरुणी, सद्दडेहि ते य तालिति । अहं तत्थ होंति वसभा, वारिंति गिहीव तो होड ॥ (३॥) अन्तर्मे ह्ये तरुण्यो गुहीवदडकहस्तास्तिष्ठन्ति, बहिस्तु स्थविराः, तास्तरुण्योऽपि शब्द-बृहद्बद्धनिर्वाचो ल कुर्वन्ति, येन भूयान्

लोको मिलति । तांश्च स्तेनाच् मैथुनार्थिन उपद्रवतो दंडकैः प्रताडयन्ति । अथ तत्र श्रुभाः सन्निहिता भवन्ति । ततस्ते गृह्णिण इव भूत्वा तान् वारयन्ति । इति श्री बृहत्कल्पसूत्रवृत्तौ द्वितीयखंडे २७ पत्रे ॥ २ ॥

ज्ञानदर्शनादिकं कश्चिद्गुणं प्रेक्ष्य पार्श्वस्थादिपुरुषवन्दनेऽपि न दोष इत्यभिप्रायो लिख्यते—
दंसणनाणचरित्तं, तवविणयं जत्थ जत्तियं जाणे । जिणपन्नत्तं भत्तीह, पूअए तं तहिं भावं ॥ १ ॥ दर्शनं च निःशङ्कि-
तादिगुणोपेतं सम्यक्त्वम्, ज्ञानं चाचारादिश्रुतम्, चारित्रं च मूलोचरगुणानुपालनात्मकम्, दर्शनज्ञानचारित्रं द्रष्टव्यैकवद्भावः,
एवं तपश्चानशनादि, विनयश्चाभ्युत्थानादिस्तपोविनयं, एतद्दर्शनादि यत्र पार्श्वस्थादौ पुरुषे यावद्यत्परिणामं स्वल्पं बहु वा
जानीयात्तत्र तमेव भावं जिनप्रज्ञप्तं स्वचेतसि व्यवस्थाप्य तावत्यैव भक्त्या कृतिकर्मादिलक्षणया पूजयेत् । इति बृहत्कल्प-
वृत्तौ तृतीयखंडैकादशपत्रे ॥ ३ ॥

एतेनैव च ये पार्श्वस्थं सर्वथाऽचारित्रिणं मन्यन्ते तेऽपि परास्ता द्रष्टव्याः ।
केनचित्कारणबलेन परैः सह संवासे समापन्ने येन सह स्थेयं, यद्वा कर्त्तव्यं तद्विख्यते—
पच्छन्नअसति निणहव, बोडिय भिरकुय असोय सोअाय । पउरदवचहुगाई, गरहाय सअंतरं एको ॥१॥ प्रच्छन्नस्य कंटक-

चिलिमिलिकयोश्चाभावे निह्वेषु तिष्ठन्ति । तदभावे बोटिकेषु, तदग्राप्तौ भिबुकेषु । एतेष्वपि पूर्वमशौचवादिषु, ततः शौच-
वादिषु, ततः शौचवादिषु च स्थिता आचमनादिषु क्रियासु प्रचुरद्रव्येण कार्यं कुर्वन्ति । चट्टकं कमढकं तत्र भुञ्जते । आदि-
शम्रादपरेणापि येन ते शौचवादिनो जुगुप्सां न कुर्वन्ति, तस्य परिग्रहः । एवं प्रवचनस्य गद्दी परिहृता भवति । सान्तरं

चोपविष्ठा भुञ्जते । ' एको ' चि । एक' बुद्धकादि कमढकानां कल्प करोति । इति श्रीबृहत्कल्पतृतीयखण्डे २४ पत्रे ॥४॥

कदाचिदज्ञानात्स्यानर्द्धिनिद्रावति दीक्षिते सति यो विधिः स लिख्यते—

केसवम्बुबल पद्मेवेति मुञ्च लिंग गत्यि तुह चरण । येच्छस्त हरइ सधो, णवि एको मा पदोस तु ॥ १ ॥ केशवो-
वासुदेवस्तस्य पलादर्द्धयल स्यानर्द्धिमतो भवतीति तीर्थकृदादयः प्रज्ञापयन्ति, एतच्च प्रथमसहनिमङ्गीकृत्योक्तम्, इदानीं
पुनः सामान्यलोकबलाद्धिगुण त्रिगुण चतुर्गुण वा बल भवतीति मन्त्वयम् । यत एवमतः स प्रज्ञापनीयः सौम्य ! मुञ्च
लिङ्ग नास्ति तव चरण-चारित्रम्, यधेव गुरुणा सानुनय भणितो मुञ्चति ततः शोभनमथ न मुञ्चति ततो मोक्तुमनि-
च्छतः, तत सकाशात्सह समुदितः ' से ' तस्य लिङ्ग हरति-उद्दालयति, न पुनरेकः । कुत' ? इत्याह—मा तस्यैकस्योपरि
प्रद्वेष गच्छेत्, प्रद्विष्टथ व्यापादनमपि कुर्यात् । लिङ्गापहारनियमार्थमिदमाह—अचि केवलमुष्पाडे, ण य लिङ्ग देइ
मणतिसेसी से । देसवय दसण वा, गिण्ह अणिच्छे पलायन्ति ॥ २ ॥ अपि.—सम्भावेन, स चैतत्सम्भावयति । यद्यपि तेनैव
मवग्रहणेन केवलमुत्पादयति तथाऽपि 'से' तस्य स्यानर्द्धिमतो लिङ्गमनतिशयी न ददाति, यः पुनरतिशयज्ञानी स जानाति
न भूय एतस्य स्यानर्द्धिनिद्रोदयो भविष्यति ततो लिङ्ग ददाति इतरथा न ददाति, लिङ्गापहारे पुनः क्रियमाणेऽप्यमुप-
देशो दीयते, देशत्रतानि-स्यूलप्राणातिपातविरमणादीनि गृहाण, तानि चेत्यतिपचु न समर्थस्ततो दर्शन-सम्भक्त्व
गृहाण । अथैवमप्यनुनीयमानो यदि लिङ्ग मोक्तु नेच्छति तदा रात्रौ त सुप्त भुवत्वा पलायन्ते-देशान्तर गच्छन्ति । इति
श्रीबृहत्कल्पमाग्यवृत्तौ तृतीयखण्डे ४० पत्रे ॥ ५ ॥

यः सेनापति १ मन्त्रि २ पुरोहित ३ श्रेष्ठि ४ सार्थवाहसहितो राज्यं भुङ्क्ते, तस्य पिंडो वर्जनीयः । अन्यत्र तु भजना । इति श्रीवृहत्कल्पचतुर्थखंडे १५३ पत्रे ॥ ६ ॥

इति श्रीमदकव्बरभूपालविशालचालवालविवर्द्धितवृषसालसालातिशालिशीलजगद्गुरुभट्टारकश्रीहीरविजयधरीश्वरशिष्योपाध्यायश्रीकीर्त्तिविजयगणिसमुच्चिते श्रीविचाररत्नाकरे अपरतटे श्रीवृहत्कल्पविचारनामा चतुर्थस्तरङ्गः ॥४॥

पीयूषपुद्गलाः खलु, निखिलाः परिणामिताः श्रुतत्वेन । गणिपुद्गवेन तदिदं, मधुरं तदलभ्यमपि लोके ॥ १ ॥

अथ श्रीव्यवहारविचारा यथा-तत्र च केचिन्नीचकुलपिण्डनिषेधविषये प्रज्ञाप्यमाना वदन्ति-न ह्येते छिम्पकादयो नीचाः, किं तु ते म्लेच्छधिग्जात्यादयः, परं तन्न किञ्चित्, एतेऽपि तथैव । यथा-

लोगुत्तरपरिहारो, दुविहो परिभोग धरणे य । अत्रैवं व्युत्पत्तिः-परिहरणं परिहारः, 'लोगुत्तरवज्रं इत्तरिण्' 'वज्रं' वर्ज्यम्, तद्द्विधा-'लोग' चि लौकिकं, 'उत्तर' चि लोकोत्तरम्, लौकिकं द्विधा-इत्वरं यावत्कथिकं च, तत्रेत्वरं यत्सूतकमृतकादि तथा लोके सूतकादि दशदिवसान् यावद्दर्ज्यते च इति, यावत्कथिकं च वरुड्छिम्पकचर्मकारडोम्बादि, एते हि यावज्जीवं शिष्टैः सम्भोगादिना वर्ज्यन्ते । लोकोत्तरमपि वर्ज्यं द्विधा-इत्वरं यावत्कथिकं च, तत्रेत्वरं 'दाणे अभिगमसङ्के' इत्यादि । यावत्कथिकं 'अट्टारस पुरिसेसुं, वीसं इत्थीसु दस नपुंसेसु' इत्यादि । इति श्रीव्यवहारभाष्यवृत्तौ प्रथमोद्देशे 'कंटगमादी दव्वे' इत्येतद्भाष्यायां ६५६ प्रतौ ५८ पत्रे ॥ १ ॥

अथ येषु द्रव्यत्रैककालभावेषु येन विधिनाऽऽलोचना आद्या तन्निरूप्यते-तत्र यदुक्तमधस्तात् 'अवराहे दिवसतो

पसत्थमि' तदिदानीं व्याख्यानयति—

दब्वादचउरभिग्गह, पसत्थमपसत्थ ते दुहेकेका । अपसत्थे वञ्जउ, पसत्थएहिं तु आलोए ॥ १ ॥ अपराषालोचनायां दीयमानाया विधिर्वक्तव्यः, तत्र यदुक्तमघस्तात् द्रव्यादयो द्रव्यत्रेत्रकालभावाश्चत्वारथतुःसङ्ख्याका अपेक्षणीया भवन्ति । तथा 'अभिग्गह' चि दिशामभिग्रहः कर्त्तव्य' । ते च द्रव्यादयो दिशार्थैकैके प्रत्येक द्विधा द्विप्रकारा, तद्यथा—प्रशस्तां अप्रशस्ताथ, तनाप्रशस्तान् द्रव्यादीन् अप्रशस्तांथ दिशो वर्जयित्वा प्रशस्तैर्द्रव्यादिभिर्दिग्विशेषैथ, किमुक्त भवति ? प्रशस्तेषु द्रव्यादिषु प्रशस्ताथ दिशोऽभिगृह्यालोचयेत्—आलोचना दद्यात् ॥ तनाप्रशस्तद्रव्यादिप्रतिपादनार्थमाह—भग्गवरे कुहेसु अ, रासीसु य जे दुमा य अमणुष्ठा । तत्थ न आलोएजा, तप्पडिवक्खे दिसा तिन्नि ॥ (२ ॥) यत्र स्वम्भकुम्भकुब्जादीनामन्यतमत्किमपि पतित तद् भग्गृह तत्र, तथा 'कुहेसु' चि कुब्जप्रहयात् कुब्जमात्राविशेषे । तत्र पाठान्तरम्—'खेसु य' चि, तत्र खेसु-रुद्रगृहेषु, तथा राशिषु-अमनोज्ञतिलमापकोद्रवादिधान्यराशिषु, ये च दुमा अमनोज्ञा -निष्पत्रकटकीप्रभृतयोऽमनोज्ञाः, तत्र तेष्वप्याश्रयभूतेषु, उपलक्षणमेतत् अप्रशस्तासु तिथिषु, अप्रशस्तेषु च सन्ध्यागतादिषु नक्षत्रेषु अप्रशस्ताथ याम्यादीर्दिशोऽभिगृह्य नालोचयेत्, किं तु तत्प्रतिपक्षे प्रशस्तद्रव्यादिरूपे आलोचयेत् । + + + + +

तथा प्रशस्ताथ तिस्रो दिशः पूर्वाणुत्तरां चरन्तीं चाऽभिगृह्य आलोचयेत् । इदानीममनोज्ञधान्यराश्यादिषु द्रव्यादित्वयोजनामाह—अमणुष्पधणरासी, अमणुष्पदुमा य होंति दब्बमि । भग्गधररुहजसर, पवा य दद्दाइ खित्थमि ॥ (३ ॥)

अमनोज्ञधान्यराशयोऽमनोज्ञदुग्माश्च भवन्ति द्रव्ये द्रष्टव्याः, भग्नगृहं-प्रागुक्तस्वरूपम् । ' रुद् 'ति रुद्रगृहं ' ऊसर 'ति उपरं-
यत्र तृणादिकं नोद्गच्छति, छिन्नदङ्गा-तटीप्रपातः, भृगुप्रपातादिकं वा, दग्धं-दवदग्धं, आदिशब्दाद्विद्युद्दग्धादिपरिग्रहः ।
इत्यादि सर्वं चेत्रं द्रष्टव्यम्; तत्र यत् ' अमणुष्यदुग्मा य होति दवंमि ' इत्युक्तं तदेतद्द्व्याख्यानयति—निष्पत्तकंठइल्ले,
विज्जुहते खारकडुयदङ्गे य । अयतउयतवंसीसग, दव्वे धष्सा य अमणुष्सा ॥ (४॥) निष्पत्ताः—स्वभावतः पत्ररहिताः
करीरादयः, कंठकिनो-वदरीवन्बुलप्रभृतयः, विद्युद्धता-विद्युत्प्रपातभग्नाः, चाररसा-मोरडप्रभृतयः, कडुकाः—कडुकरसा
रोहिणीकुटजनिम्बादयः, दग्धा-दवदग्धाः, एतान् दुमान् अमनोज्ञान् जानीहीति वाक्यशेषः । न केवलममनोज्ञा धान्यराश-
योऽमनोज्ञा दुग्माश्च द्रव्ये वर्जनीयाः, किं तु अयस्त्रपुताप्रसीसकराशयो द्रव्ये वर्जनीयाः । ' अमणुन्नधनरासी 'ति व्याख्यान-
यति—अमनोज्ञानि धान्यानि पुनः चशब्दः पुनरर्थे अमनोज्ञधान्यराशयः । सम्प्रति कालतो ये दिवसा वर्जनीयास्तानेवाह-
पडिकुष्टेल्लगदिवसे, वज्जेजा अट्टमिं च नवमिं च । छट्ठिं च चउत्थि, बारसिं च दोरंहपि पक्खाणं ॥ (५॥) इह इल्लप्रत्ययः
प्राकृते स्वार्थे, प्रतिकुटा एव प्रतिकुष्टेल्लकाः, ते च ते दिवसाश्च प्रतिकुष्टेल्लकदिवसाः—प्रतिषिद्धा दिवसास्तान् वर्जयेत्, तानेव
नामत आह—इयोरपि शुक्लकृष्णरूपयोः पक्षयोरष्टमीं नवमीं पृष्ठीं चतुर्थीं द्वादशीं च, एता हि तिथयः शुभप्रयोजनेषु सर्वे-
ष्वपि स्वभावत एव प्रतिकूलास्ततो वर्जनीयाः, इदं कालतोऽप्रशस्तं वर्ज्यम् । सन्ध्यागतादिनक्षत्रं तदेवाह—संज्जागयं १
रविगयं, २ विहुरं ३ सग्गहं ४ विलंबिं ५ च । राहुहयं ६ गहभिन्नं ७, वज्जेजा सत्तनक्खत्ते ॥ ६ ॥ सन्ध्यागतं नाम यत्र
नक्षत्रे सूर्योऽनन्तरं स्थास्यति तत् आदित्यपृष्टस्थितम्, अन्ये पुना राहुर्हयस्मिन्दुदिते सूर्ये उदेति तत् सन्ध्यागतम्, अपरे त्वेवं

ब्रुवते यत्र रविस्तिष्ठति तस्माच्चतुर्दश पञ्चदश वा नक्षत्र सन्ध्यागतम्, रविगत यत्र रविस्तिष्ठति, पूर्वद्वारिके नक्षत्रे पूर्वदिशा-
 गन्तव्ये यदा अपरया दिशा गच्छति तदा तद्विद्वार-विगतद्वारमित्यर्थः, यत्क्रूरप्रदेशाक्रान्त तत्सग्रहम्, विलम्बि-यत्सूर्येण
 परिश्रज्य मुक्तम्, अन्ये त्वाहुः—सूर्यस्य पृष्टतोऽग्रतो वाऽनन्तर नक्षत्र सन्ध्यागतम्, यत्पुन सूरगताम्बचनात्पृष्टतस्तृतीय
 तद्विलम्बि इति । राहुहत यत्र सूर्यस्य चन्द्रस्य वा ग्रहस्य, यस्य मध्येन ग्रहोऽगमत् तद्ग्रहभिन्नम्, एतानि सप्तनक्षत्राणि
 चन्द्रयोगयुक्तानि वर्जयेत् । यत एतेष्विमे दोषाः—सञ्ज्ञागयमि कलहो, होह कुमत्त विलम्बिनकखत्ते । विद्धेरे परविजयो,
 आह्वयगण अनिष्वायी ॥७॥ ज सगहमि कीरह, नखत्ते तत्थ बुगढो होह । राहुहयमि अ मरण, गहभिन्ने सोणित्तगालो
 ॥८॥ सन्ध्यागते नक्षत्रे शुभेषु प्रयोजनेषु प्रारभ्यमाणेषु कलहो-राटिर्भवति, विलम्बिनक्षत्रे कुम्भकम्, विद्वारे परेषां शत्रूणां
 विजय, आदित्यगते-रविगते अनिर्वायि-असुखम्, सग्रहे पुनर्नक्षत्रे यत्क्रियते तत्र व्युद्ग्रह-सङ्घामो भवति, राहुहते मरणम्,
 ग्रहभिन्ने शोणित्तोद्धार — शोणित्तविनिर्गम, एवभूतेष्वप्रशस्तद्रव्यक्षेत्रकालभाषेषु नालोचयेत्, किं तु प्रशस्तेषु । तत्र प्रशस्ते
 द्रव्ये शान्यादिप्रशस्तधान्यराशिषु मणिकनकमौक्तिकवज्रवैडूर्यपद्मारागादिराशिषु च । प्रशस्त क्षेत्र साचादाह—तप्पडिवम्बु
 खेत्ते, उच्छुवणे सालिचेइधधरे वा । गम्भीरसाणुणाए, पयाहिणावत्त उदए य ॥ ६ ॥ तस्य प्रागुक्तस्याप्रशस्तस्य क्षेत्रस्य
 प्रतिपक्षे प्रशस्ते क्षेत्रे इच्छुवने, उपलक्ष्यमेतत्, आरामे वा पत्रपुष्पफलोपेते 'सालि'ति, वनशब्दोऽत्रापि सम्बध्यते,
 शालिवने चैत्यगृहे वा, वाशब्दो विकल्पने तथा गम्भीरे गम्भीर नाम भग्नत्वादिदोषवर्जितम्, शेषजनेन च प्रायेणा-
 लक्षणीयमध्यभाग स्थान गम्भीरमिति वचनात्, साजुनादे यत्रोच्चारिते शब्दे प्रतिशब्द-समन्तादुत्तिष्ठति तत्साजुनादम्,

प्रदक्षिणावर्त्तमुदकं यत्र नद्यां पद्मसरसि वा तत्प्रदक्षिणावर्त्तौदकं तस्मिन् वा चशब्दो वाशब्दार्थः क्वचिद्वाशब्दस्यैव पाठः, प्रशस्तं कालमाह—उत्तदिशसेसकाले, उच्चङ्गाणा गहा य भावंमि । पुव्वदिसउत्तरा वा, चरंतिथा जाव नवपुव्वी ॥ १० ॥ उक्तानि यानि दिनानि अष्टम्यादीनि, तेभ्यो ये शेषा द्वितीयादयो दिवसास्ते स च कालश्च उक्तदिनशेषकालस्तस्मिन् प्रशस्ते व्यतिपातादिदोषवर्जिते, उपलक्षणमेतत्, प्रशस्ते च कस्ये प्रशस्ते शुद्धे, एतत्, कालतः प्रशस्त्वुक्तम्, प्रशस्ते प्रशस्तमाह—उच्चैःस्थानं येषां ते उच्चैःस्थाना ग्रहा भावे भावविषये प्रशस्तम्, किमुक्तं भवति ? भावत भावतः प्रशस्तमाह—उच्चैःस्थानं येषां ते उच्चैःस्थानम्, सोमस्य वृषः, मङ्गलस्य मकरः, उच्चैःस्थानगतेषु ग्रहेषु, तत्र ग्रहाणामुच्चैःस्थानमेवम्—सूर्यस्य मेष उच्चैःस्थानम्, सर्वेषामपि च ग्रहाणामात्मीयादुच्चैःस्थानाद्यत्सप्तमस्थानं बुधस्य कन्या, वृहस्पतेः कर्कटः, शुक्रस्य मीनः, शनेश्च तुला, सर्वेषामपि च ग्रहाणामात्मीयादुच्चैःस्थानाद्यत्सप्तमस्थानं तन्नीचैःस्थानम् । अथवा भावतः प्रशस्ता ये सोमग्रहा बुधशुक्रबृहस्पतिशशिनः, एतेषां सम्बन्धिषु राशिषु, एतैरवलोकितेषु च लभेषु आलोचयेत् । तथा तिस्रो दिशः प्रशस्ता ग्राह्याः, तद्यथा—पूर्वा उत्तरा चरंती, चरन्ती नाम यस्यां स भगवानर्हन् विहरति, सामान्यतः केवलज्ञानी, मनःपर्यायज्ञानी, अविज्ञानी, चतुर्दशपूर्वी, त्रयोदशपूर्वी यावन्वपूर्वी, यदिवा यो यस्मिन् युगप्रधानः आचार्यः स वा यथा विहरति, एतासां तिसृणामन्यतमस्या दिशोऽभिमुखं आलोचनार्होऽवतिष्ठते । तस्येयं सामाचारी—निसञ्जसति पडिहारिय, किहकम्मं काउ पंजलुकुहुओ । बहुपडिसेवरिसासु य, अणुषुवेउं निसिञ्जगतो ॥ ११ ॥ आत्मीयकल्पैरपरिभुक्तैराचार्यस्य निषर्थां करोति, असति—आत्मीयकल्पानामभावेऽन्यस्य सक्तान् प्रातिहारिकान् कल्पान् गृहीत्वा करोति, कृत्वा च यथाचार्यः पूर्वाभिमुखो निषीदति तत आलोचको दक्षिणत

उत्तराभिमुखोऽवतिष्ठते, यथाचार्य उत्तराभिमुखो निषण्णस्तत आलोचको वामपार्श्वे पूर्वाभिमुखस्तिष्ठति, चरन्ती वा दिश
 प्रत्यभिमुखो भवति, ततः कृतिकर्म-द्वादशावर्चवन्दनक कृत्वा प्रबद्धोऽञ्जलिर्येन स प्रबद्धाञ्जलिः उत्सर्गेत उत्कृडुकस्थितः
 सआलोचयेत्, यदि पुनर्वहुप्रतिसेवितमस्तीति चिरेणालोचना परिसमाप्तिं यास्यति तावन्त च कालमुत्कृडुकः स्थातु न
 शक्नोति, यदिवा अशोरीरोगवत उत्कृडुकस्य सतोऽशांसि क्षोभशुपयान्ति, ततो बहुप्रतिसेवी अर्श'सु च सत्सु गुरुमनुज्ञाप्य
 निपद्यायामौपग्रहिकपादप्रोच्छने वा अन्यस्मिन् वा यथाहै आसने स्थित आलोचयति । किं पुनस्तदालोचनीयमुच्यते-चतुर्विध
 द्रव्यादि, तथा चाह—चेयणमचिचदव्व, जणवयमद्वाण होति खिचमि । दिशानिसि सुभिव्वदुब्भिव्वकाले भावमि हिट्टियरे
 ॥ १२ ॥ द्रव्यतथेतन-सचिचपुल्लक्षणमेतत्, मिश्र वा, अचिच-अचेतन वा, अकल्पिक यत्प्रतिसेवित, क्षेत्रतो जनपदे
 अश्वनि वा, कालतो दिने निशि वा यदिवा सुभिचे दुभिचे वा भावे ' हिट्टियरे ' सप्तमी वृतीयार्थे ह्येन इतरेण वा
 रत्नानेन सता यतनयाऽयतनया वा दर्पतः रूपतो वा, तदालोचयति । कथम् ? इत्याह—जह् वालो जपतो, कज्जमकज्ज च
 उज्जुअ भणइ । त तह आलोएज्जा, मायामयविष्यमुक्तो उ ॥ १३ ॥ यथा बालो मातुः पितुर्वा पुरतो जल्पन् कार्यमकार्यं च
 ऋशुक-अकुटिल मणति तथा आलोचकोऽपि मायामदविप्रमुक्तः सन् तदालोचनीय यथा ऋशुकभावेनालोचयेत् । आलोचना
 यार्थमे गुणाः—लहुयाढादीजणण, अप्परनियचि अञ्जव सोही । दुक्करण विणञ्चो, निस्सन्नच च सोहिगुणा ॥ १४ ॥
 लघोर्भावो लघुता, यथा भारवाही अपहृतमारो लघुर्भवति तथा आलोचकोऽप्युद्धृतशब्दो लघुर्भवति इति लघुता, तथा-
 ह्लादन, स्फादिरोणादिक इत्ययः प्रकृचिस्त्वस्य जनन उत्पत्तिर्ह्लादिजनन प्रमोदोत्पाद इति यावत्, तथा ह्यतीचार्यमोषितस्य

चित्तस्य मलयगिरिपवनसम्पर्केणैवालोचनाप्रदानेनातीचारघर्मापगमो भवति संविद्यानां महासुनीनां परमः प्रमोद इति, तथा 'अप्पपरनिश्चि' आलोचनाप्रदानतः स्वयमात्मनो दोषेभ्यो निश्चितः कृता, तं च हृद्वाऽप्यन्ये आलोचनाभिमुख्वा भवन्तीत्यन्येषामपि दोषेभ्यो निवर्त्तनमिति, तथा यदतीचारजातं प्रतिसेवितं तत्परस्यै प्रकटयतामात्मन आर्जवं सम्यग्विभावितं भवति, आर्जवं नामामायाविता, तथा अतीचारपद्ममलिनस्यात्मनश्चरणस्य वा प्रायश्चित्तजलेनातीचारपङ्कप्रक्षालनतो निर्मलताशोधिः, तथा दुष्करकरणं-दुष्करकारिता तथा हि—यत्प्रतिसेवनं तन्न दुष्करं, अनादिभवाभ्यस्तत्वात्, यत्सुनरालोचयति तद्दुष्करं, प्रबलमोचानुयायिर्वीर्योद्भासविशेषैव तस्य कर्तुं शक्यत्वात् तथा 'विणु' ति आलोचयता चारित्रविनयः सम्यगुपपादितो भवति । 'निस्सन्नं' ति सशल्य आत्मा निःशून्यः कृतो भवतीति निःशून्यता, एते शोधिगुणाः—आलोचनागुणाः, आलोचनाशोधिरित्यनर्थान्तरत्वम् । अथ कस्य समीपे आलोचना दातव्या ? उच्यते—आगमव्यवहारिणः श्रुतव्यवहारी वा । तथा चाह—आगमश्रुतवहारी, आगमश्चो छन्विहो उ ववहारो । केवलिमणोहिवोदस-दसनवपुञ्जी उ नायव्यो ॥ १५ ॥ 'आगमसुयवहारी' ति व्यवहारिशब्दः प्रत्येकमभिसम्बध्यते आलोचनाहो द्विविधः, तद्यथा—आगमव्यवहारी श्रुतव्यवहारी च, तत्रागमतो व्यवहारी षड्विधः, तद्यथा—केवली-केवलज्ञानी, 'मणोहि' ति पदैकदेशे पदसमुदायोपचारान्मनःपर्यायज्ञानी अवधिज्ञानी च, 'चोदसदसनवपुञ्जी' ति पूर्वशब्दः प्रत्येकमभिसम्बध्यते चतुर्दशपूर्वी दशपूर्वी नवपूर्वी च ज्ञातव्याः, एते च आगमव्यवहारिणः—प्रत्यक्षज्ञानिन उच्यन्ते चतुर्दशादिपूर्वबलसम्बन्धस्यापि ज्ञानस्य प्रत्यक्षतुन्यत्वात् । तथा हि—येन यथा योऽतिचारः, कृतस्तं तथा सर्वमेते

जानन्तीति । पद्युष्टे पडिसारण, अप्पडिवञ्जतय न खलु सारे । जइ पडिवञ्जइ सारे, दुविहतिवारपि पञ्चकखी ॥ १६ ॥
 प्रत्यक्षी-प्रत्यक्षज्ञानी आगमव्यवहारीत्यर्थं द्विविधमपि मूलगुणविषयश्रुतगुणविषय चातिचारमालोचयतो यत्किमपि
 आलोचनीयम् । 'पद्युष्टे' चि विस्मृत भवति ततस्त्वस्मिन् विस्मृते प्रतिसारण करोति, यथाऽश्रुक तवालोचनीय विस्मृत-
 मिति तदप्यालोचयति, केवल यदि केवलज्ञानादिवलेनैतज्ज्ञानाति यथैष भणित सन् शुद्धभावत्वात्सम्यक् प्रतिपद्यते ।
 'वर्त्तमानसामीप्ये वर्त्तमानवद्वा' इति वचनतो भविष्यति वर्त्तमानाभिधानात्प्रतिपत्स्यते इति तदा स्मारयति, यदि पुनरेतदव-
 गच्छति यथैष भणितोऽपि सन्न सम्यग् प्रतिपत्स्यते इति, तदा तमप्रतिपद्यमान-अप्रतिपत्स्यमान न खलु नैव स्मारयति,
 निष्फलत्वात् । अमूढलघो हि भगवानागमव्यवहारी, अत एव दत्तायामप्यालोचनायां यद्यालोचकः सम्यगावृत्तो
 ज्ञातस्ततस्त्वस्मै प्रायश्चित्त प्रयच्छति अथ न प्रत्यावृत्त-स्ततो न प्रयच्छतीति । श्रुतव्यवहारिणः प्राह-कल्पकप्पी उ सुए
 आलोचयन्ति ते उ तिकबुत्तो । सरिसत्थमपलिउची, विसरिसपरिणामतो कुची ॥ १७ ॥ कल्पग्रहणेन दशाश्रुतस्कन्धकल्प
 व्यवहारा गृहीताः प्रकल्पग्रहणेन निशीथः कल्पश्च प्रकल्पश्च कल्पप्रकल्प तदेपामस्तीति कल्पप्रकल्पिन, दशाकल्पव्यवहारा-
 दिद्विप्रार्थधरा, तुशब्दत्वात् महाकल्पश्रुतमहानिशीथनिर्युक्तिनिशीथपीठिकाधाराश्च श्रुते श्रुतव्यवहारिणः प्रोच्यन्ते । तथाऽऽ-
 लोचक त्रिःकृत्वस्त्रीन् वारानालोचापयन्ति, ते लोक द्वौ वा वारावालोचिते अनेन प्रतिकुञ्चनयाऽऽलोचितमप्रतिकुञ्चनया वेति
 विशेष नावबुध्यते, ततस्त्रीन् वारानालोचापयन्ति । कथम् ? इति चेत्, उच्यते-प्रथमवेलायां निद्रायमाण इव श्रुणोति,
 ततो वृते निद्राप्रमाद गतवानहमिति न किमप्यश्रौषमतो भूयोऽप्यालोचय, द्वितीयवारमालोचिंते मणति न सुष्टु मयाऽवधा-

रितमनुपयोगभावादतः पुनरप्यालोचय, एवं त्रिव्वपि वारेषु यदि सदृशार्थमालोचितं ततो ज्ञातव्यमयोऽप्रतिकुञ्चोऽमायावी, अथ विसदृशं तर्हि ज्ञातव्यमेव परिरामतः कुञ्ची कुटिलो मायावी, अथैकं द्वौ वा वारावालोचनादापनेन मायावी किं नोपलभ्यते येन त्रीन् वारानित्युक्तं उच्यते-उपलभ्यते परं स्फुटतरोपलब्धिनिमित्तं त्रीन् वारानालोचाप्यते, तस्यापि च प्रत्ययो भवति यथाऽहं विसदृशभणनेन मायावी लक्षितः ततो मायानिष्पन्नं मासगुरुप्रायश्चित्तं पूर्वं दातव्यं तदनन्तरमपराधानिमित्तं प्रायश्चित्तमिति । अत्रैवार्थे दृष्टान्तमाह-तिन्नि उ वारा जह दंडियस्स, पलिउंचियंमि अस्सुवमा । सुद्धस्स होह मासो, पलिउंचिह तंचिमं चखं ॥ १८ ॥ दंडिको नाम करणपतिस्तस्य यथाऽन्यायपीडितं करणमुपस्थितं किं मायाव्येयोऽमायावी वेति परिज्ञानाय त्रीन् वारानपन्यायमुच्चारयितुमाभियोगः । एवं श्रुतव्यगहारियोऽपि अतीचारशल्यपीडितं प्रायश्चित्तव्यवहारार्थमुपस्थितं एव प्रतिकुञ्चिः प्रथमवेलायामागमवलेन तस्य प्रतिकुञ्चितकौटिल्यं ज्ञातं भवति तदा तस्मिन् प्रतिकुञ्चिते ज्ञाते अश्वोपमा-अश्वदृष्टान्तः क्रियते यथा-आर्थ ! शृणु तावदिदमुदाहरणम्-जहा कस्सवि रब्बो एगो अस्सो सव्वलक्खणंसंजुत्तो धावणपवणसमत्थो, तस्स आसस्स गुण्णं अजेयो, सो राया सव्वे सामंतराहणो आणवेह, ताहे सामंतराहणो अप्पप्पणो सभासु भणंति नत्थि कोह एरिसो पुरिसो जो तं हरित्ता आणोह, सव्वेहिं भणियं सो पुरिसंपंजरत्थो चिद्ध गच्छए वा न सका हरिउं, एगस्स रणो एगेण पुरिसेण भणियं-जह सो मारेयव्वो तो मारेमि, ताहे रत्ता भणियं मा अम्हं तस्स वा भवउ धाएहत्ति, ततो सो तत्थ गम्भो, तेणछन्नपदे सं ठिएण श्लच्चाया ईपिकाया अग्रभागे शुद्धकंटकं प्रोतं कृत्वा दिक्कल्यधणुएण मिद्धेह तेण आसो विद्धो, ईपिका अश्वमाहल्य

पतिता रिद्धिणीकाकटकोऽधशरीरेऽनुप्रविष्ट, ततो सो आसो तेण अण्वचसलेण परिहायद् पभूयगुणजोगासणमपि चरतो,
 ततो विस्रस्त अग्गतातो विजेण परिचिठिऊण मणिय-नत्थि अणो कोइ रोगो अयस्समव्वचो कोइ सञ्जो, ताहे विज्जेण सो
 आसो जमगसमगपुरिसेहि चिकउल्लेण आलिपाचितो, ततो जत्थ पढम सुफ दिट्ठु तत्थ फालेत्ता अघणीतो सो सुद्रकटकी सञ्जो,
 जहा सो आसो ससञ्जो न सकेइ सामतरायाणो निञ्जिण्ड पुव्व एव तुमपि किरियाकलावं करेतोवि सजमयुद्धिमकुव्वमाणो न
 कम्मण जय करेसि ता सब्व सम्म आलोएहि इति । यदि पुनर्न किमपि तस्य प्रतिकुञ्चित ज्ञात भवति तदा नामावथदृष्टान्तः क्रियते,
 सभायत एव तस्य सम्यगालोचकत्वात्, तस्य च शुद्धस्य मासिक परिहारस्थान प्राप्तस्य प्रायश्चित्त भवति मासः, इतरस्य तु कृतप्र
 तिकुञ्चनस्य तच्चापन्नं मासिकप्रायश्चित्तमिदं चान्यत् मायानिष्पन्न मासगुरु, इति गार्थार्थः । सम्प्रति यदुक्तं 'जह दडियस्स' ति
 तद्विभाषयति । अत्युष्पची अतरिमनिवेयणे दडो पच्छ ववहारो । इय लोयउत्तरम्मिधि, कुचियभाव तु दडति ॥१६॥ उत्पद्यते
 यस्मादिति उत्पत्तिः, अर्थस्योत्पत्तिरर्थोत्पत्ति, अर्थश्चोत्पद्यते व्यवहारात् अर्थोत्पत्तिर्व्यवहार उच्यते तस्यामर्थोत्पत्तौ
 -करणव्यवहारे असदृशनिवेदने दडः, इयमत्र भावना-यथा कोऽपि पुरुषोऽपन्यायपीडितो राजकरणपुपस्थितो
 निवेदयति-अह देवदेत्तेन अपन्यायेन पीडितः तत कारणिका पृच्छन्ति-कयमन्यायः सदृत्तः ? सोऽकथयत् कथिते
 करणपतिवृत्ते-पुनः कथय, ततो भूयः कथयति, ततः पुनरपि वृत्ते भूयो कथय, तत्र यदि तिसृष्वपि वेलासु सदृश वक्ति
 ततो ज्ञापते यथाऽनेन यथावस्थितः सद्भावः कथितः । अथ विसदृश ततो जानाति करणपतिरेप प्रतिकुञ्च्य कथयति, ततः स
 निर्भर्त्सयति-किमिति राजकुलेऽपि समागतस्त्व मृया वदसीति पूर्वं मायामृयाप्रत्यय दण्ड्यते । 'पच्छ ववहारो' ति पथाह्व्य

वहारं कार्यते, व्यवहारेऽपि यदि पराजितो भवति ततो द्वितीयबलं दण्डयते, एष दृष्टान्तो दार्ष्टान्तिकयोजनमाह—‘ इय ’ इत्यादि । एवमुक्तप्रकारेण लोकोचरेऽपि वारत्रयमालोचनादापनेन यदि कुञ्चितो भावो ज्ञातो भवति ततस्त्वं कुञ्चितभावं-कुटिलभावं पूर्वमाचार्यो निर्भर्त्सयति—किमित्यालोचनायामुपस्थितोऽपि मृषा वदसि । ततो ‘ दंडो ’ इति प्रथमतो माया-निष्पन्नेन मासगुरुप्रायश्चित्तेन दंडयति । पश्चाद्यदापन्नं मासिकं तेन द्वितीयबलं दंडयति । अथ वारत्रयमालोचनादानेऽपि कथं श्रुतव्यवहारिणो मायामन्तर्गतां लक्षयन्ति । तत आह—आगरेहि सरेहि य, पुष्पाववाहयाहि य गिराहि । नाडं कुंचिय-भावं, परोक्खनाणी ववहरंति ॥ २० ॥ आकाराः—शरीरगता भावनिशेषाः, तत्र यः शुद्धस्तस्य सर्वेऽप्याकारा संविद्यभावो-पदर्शका भवन्ति, इतरस्य तु न तादृशाः, स्वरा अप्यालोचगतः शुद्धस्य व्यक्ता विस्पष्टा अशुभिताश्च निस्सरन्ति, इतरस्य त्वव्यक्ता—अविस्पष्टाः लुभितगद्गदाश्च । तथा शुद्धस्य वाणी पूर्वापरव्याहता इतरस्य तु पूर्वापरविसंवादिनी, तत एवं परोक्षज्ञानिनः श्रुतव्यवहारिण आकारैः स्वरैः पूर्वापरव्याहताभिश्च गीर्भितस्यालोचकस्य कुञ्चितभावं—कुटिलभावं ज्ञात्वा तथा व्यवहरति पूर्वं मायाप्रत्ययेन प्रायश्चित्तदण्डेन दण्डयति, पश्चादपराधप्रत्ययेन प्रायश्चित्तदण्डेनेति भावः इति श्रीव्यवहारप्रथमोद्देशके ६५९ प्रती ८४ पत्रे ॥ २ ॥

निश्चयतस्तु एकस्मिन् महाव्रते भये सर्वाण्यपि मन्त्रानि, व्यवहारतस्तु यद्विराट् तदेव भद्रमित्यभिप्रायो लिख्यते—

अथ मूलगुणप्रतिसेवनायां उत्तरगुणप्रतिसेवनायां वा चारित्र्यभ्रंशे अस्ति कश्चिद्विशेषः उत नास्ति ? अस्तीति ब्रूमः, कोऽसौ इत्याह—मूलगुणदृश्यसगडे, उत्तरगुणमंडवे सरिसवाहै । लक्ष्मणरक्षणह्ना, दोसुवि सुद्धे चरणसुद्धी ॥ १ ॥ मूलगुणेषु

दृष्टान्तो दृतिः शकट च, केवलमुत्तरगुणा अपि तत्र दर्शयितव्याः, उत्तरगुणेषु दृष्टान्तो मण्डपे सर्पपादि आदिशब्दा
च्छिलादियग्रह, तत्रापि मूलगुणा अपि दर्शयितव्याः, इयमत्र भावना-एकेनापि मूलगुणप्रतिसेवनेन तत्त्वणादेव चारित्र
अश्र उपजायते उत्तरगुणप्रतिसेवनार्था पुनः कालेन, अत्र दृष्टान्तो दृतिक तथा हि-यथा दृतिक उदकमृत पञ्चमहाद्वारः,
तेषां महाद्वाराणामेकस्मिन्नपि महाद्वारे मुत्कलीभूते तत्त्वणादेव रिक्तीभवति, सुचिरेण तु कालेन पूर्यते, एव महात्रतानामेक-
स्मिन्नपि महात्रवेऽतिचर्यमाणे तत्त्वणादेव समस्तचारित्रअशो भवति एकमूलगुणघाते सर्वमूलगुणानां घातात्, तथा च
गुरयो व्याचक्षते-एकत्रतमङ्गे सर्वत्रतमङ्ग इति एतन्निश्चयनयमतः, व्यवहारतः पुनरेकत्रतमङ्गे तदेवैक भग्न प्रतिपत्तव्यम्,
शेषाणां तु मङ्गः क्रमेण, यदि प्रायश्चित्तप्रतिपत्त्या नानुसन्धते, इति । अन्ये पुनराहुः-चतुर्थमहात्रतमङ्गप्रतिसेवनेन
तत्कालमेव सकलचारित्रअशः, शेषेषु पुनर्महान्त्रेव्भभीक्ष्यप्रतिसेवनया महताऽतिचारेण वा वेदितव्यः । उत्तरगुणप्रतिसेवनार्था
पुन कालेन चरणअशो यदि पुन प्रायश्चित्तप्रतिपत्त्या नोज्ज्वालयति । एतदपि कुतोऽवसेयम् ? इति चेत्, उच्यते-
शकटदृष्टान्तात् । तथा हि-शकटस्य मूलगुणा द्वे चक्रे, उद्धी अक्षय, उत्तरगुणा बुधकीलकलोहपट्टादय एतैर्मूलगुणैश्च
रुचरगुणैश्च सुसम्प्रयुक्त सत् शकट यथा भारवहनचम भवति मार्गे च सुख वहति, तथा साधुरपि मूलगुणैरुत्तरगुणैश्च
सुसम्प्रयुक्तः सत् अष्टादशशीलाङ्गसहस्रभारवहनचमो भवति, विशिष्टोत्तरोत्तरसयमाध्यवसायस्थानपथे च सुख वहति । अथ
शकटस्य मूलाङ्गानामेकमपि मूलाङ्ग भग्न भवति तदा न भारवहनचम, नापि मार्गे प्रवर्तते । उत्तराङ्गैस्तु कैश्चिद्दिनाऽपि
कियत्काल शकट भारचम भवति प्रवहति च मार्गे, कालेन पुनर्गच्छता अन्यान्यपरिशटनादयोग्यमेव तदुपजायते । एवमिहापि

मूलानामेकसिद्धिपि मूलगुणे हते न साधूनामष्टादशशीलाङ्गसहस्रभारवहनक्षमता नापि संयमश्रेणिपथे प्रवहनम्, उत्तरगुणैस्तु कैश्चित्प्रतिसेवितैरपि कियतं कालं चरणभारवहनक्षमता संयमश्रेणिपथे प्रवर्तनं च, कालेन पुनर्गच्छता तत्राप्यन्यान्यगुणप्रतिसेवनातो भवति समस्तचारित्र्यश्रेणः, ततः शकटदृष्टान्ताद्गुणपद्यते मूलगुणानां प्रतिसेवने एकस्यापि मूलगुणस्य नाशो तत्कालं चारित्र्यश्रेणः उत्तरगुणनाशे कालक्रमेणेति । इतश्चैतदेव मण्डपसर्षपादिदृष्टान्तात् । तथा हि—एरण्डादिमण्डपे यद्येको द्वौ बहवो वा सर्षपाः उपलक्ष्यमेतत्-तिलतन्दुलादयो वा प्रचिप्यन्ते तथाऽपि मण्डपो न भङ्गमापद्यते अतिप्रभूतैस्त्वाटकादिसङ्ख्याकैर्भज्यते, अथ तत्र महती शिला प्रचिप्यते तदा तथैकयाऽपि तत्क्षणादेव ध्वंसमुपयाति, एवं चारित्र्यमण्डपोऽप्येकद्वित्र्यादिभिरुत्तरगुणैरतिचर्यमाणैर्न भङ्गमापद्यते बहुभिस्तु कालक्रमेणातिचर्यमाणैर्भज्यते, शिलाकल्पेन पुनरेकस्यापि मूलगुणस्यातिचारेण तत्कालं ध्वंसमुपगच्छतीति । इति श्रीव्यवहारभाष्यवृत्तौ प्रथमोद्देशके ६५६ प्रतौ १२७ पत्रे ॥ ३ ॥

अथाऽऽलोचयतो गुणा दोषाश्च लिख्यन्ते—

“ आलोचयतो एतो, दसहि गुणेहि तु होइ उववेओ । जाइकुलविययणो दंसणचरणोहि संपन्नो (॥ १ ॥) खंते दंतेऽमाई अपच्छतावी य होति बोधव्वे । आलोयणाए दोसा, एतो बुच्छं समासेणं ॥ २ ॥ इत उद्धं आलोचयन्नालोचको वक्तव्यः; स च दशभिर्गुणैरुपपेत एव-शुक्त एव भवति, तुरेवकारार्थो भिन्नक्रमत्वाद्दत्र सम्यध्यते । तानेव गुणानुपदर्शयति— ‘जाइ’ इत्यादि, जातिसम्पन्नः, कुलसम्पन्नः, मातृपक्षो जातिः, पितृपक्षः कुलम्, विनयसम्पन्नः, ज्ञानसम्पन्नः, दर्शनसम्पन्नः, चरणसम्पन्नः, चान्तः, दान्तः, अमार्थी, अपश्चात्तापी च बोद्धव्यः । अथ कस्मादालोचकस्यैतानान् गुणसमूहोऽन्विष्यते ?

उच्यते—जातिसम्पन्न प्रायोऽकृत्य न करोति अथ कथमपि कृतं तर्हि सम्यगालोचयति, कुलसम्पन्न, प्रतिपन्नप्रायश्चित्तनिर्वाहक
 उपजायते, विनयसम्पन्नो निषादानादिक विनय सर्वं करोति सम्यगालोचयति, ज्ञानसम्पन्न, श्रुतानुसारेण सम्यगालोचयति,
 अमुकश्रुतेन मे दत्त प्रायश्चित्तमत शुद्धोऽहमिति च जानीते, दर्शनसम्पन्नः प्रायश्चित्ताच्छुद्धिं श्रद्धते, चरणसम्पन्नः प्रायोऽतिचार
 पुनर्न करोति अनालोचित वा चारित्र्य न शुध्यतीति सम्यगालोचयति, चान्तो नामं क्षमायुक्तं स कस्मिंश्चित्प्रयोजने गुर्वादि-
 भिः खरपरुषमपि मणितः सम्यक् प्रतिपद्यते यदपि च प्रायश्चित्तमारोपितं तदपि सम्यग् वहति, दान्तो नाम इन्द्रियनोइन्द्रिय-
 जयसम्पन्नः स प्रायश्चित्ततपः सम्यकरोति, मायाऽस्यास्तीति मायी न मायी अमायी सोऽप्रतिकृश्वितमालोचयति, अपश्चात्पापी
 नाम य पश्चात् परिताप न करोति हा दुष्टु कृतं मया यदालोचितमिदानीं प्रायश्चित्तप. कथं करिष्यामीति किं त्वेव मन्यते-
 कृतपुण्योऽहं यत्प्रायश्चित्तं प्रतिपन्नवानिति । अत ऊर्ध्वमालोचनाया दोषान् समासेन सङ्क्षेपेण वक्ष्ये । प्रतिज्ञातमेव निर्वाहयति
 —आकपिचाऽणुमायिचा, (आकपिअ अणुमायिअ) ज दिङ् वायर च सुहुम वा । छण्य सदाउलग, बहुजण्यमन्वत्ततस्सेवी (॥२॥)
 आर्षजित सन्नाचार्यः स्लोकमेव प्रायश्चित्तं दास्यतीति बुद्ध्या वैयाघ्र्यकरणादिभिरालोचनाचार्यमाकम्प्य-धाराध्य यत् आलोच-
 यति, एष आलोचनादोषः १, तथा अनुमान्यानुमानं कृत्वा लघुतरापराधनिवेदनतो मृदुदण्डप्रदायकत्वादिस्वरूपमाचार्यस्याक-
 लतय्य यदालोचयत्येषोऽप्यालोचनादोषः २, तथा यद्दृष्टमपराधजातं क्रियमाणमाचार्योदिना तदेवालोचयति नापरमिति तृतीय
 आलोचनादोषः ३, ' वायर च ' ति बादर दोषजातमालोचयति न सूक्ष्म, तलावज्ञापरत्वात् एष चतुर्थः ४, ' सुहुम व ' ति
 सूक्ष्म वा दोषजातमालोचयति न बादरम्, यः सूक्ष्ममालोचयति स कथं बादरं नालोचयतीत्येवरूपभावसम्पादनार्थमाचार्यस्यैप

पञ्चम आलोचनादोषः ५, तथा 'छाणं'ति प्रच्छन्नमालोचयति किमुक्तं भवति? लज्जालुतापुपदर्यापराधानल्पशब्देन तथाऽऽलोचयति यथा केवलमात्मैव शृणोति, न गुरुरित्येव पृष्ठ आलोचनादोषः, 'सहाउलं'ति शब्दाकुलं वृहच्छब्दं यथा भवत्येवमालोचयति इदमुक्तं भवति—महता शब्देन तथाऽऽलोचयति यथाऽन्येऽभ्यगीतार्थादियः शृण्वन्तीत्येव सप्तम आलोचनादोषः ७, तथा 'बहुजण'त्ति बहुजनमध्ये यदालोचनं तद्वचहुजनम्, अथवा बहवो जना आलोचनगुरवो यत्र तद्वचहुजनमालोचनम्, किमुक्तं भवति? एकस्य पुरत आलोच्य तदेवापराधजातमन्यस्यापि पुरत आलोचयति एषोऽष्टम आलोचनादोषः ८, 'अथच'त्ति अव्यक्तोऽगीतार्थः, तस्याव्यक्तस्य गुरोः पुरतो यदपराधालोचनं तदव्यक्तम्, एव नवम आलोचनादोषः ९, 'तस्सेवि'त्ति शिष्यो यमपराधमालोचयिष्यति तमेव सेवते यो गुरुरसौ तस्सेवी तस्य समीपे यदपराधालोचनं एव ममाति-चारेण तुल्यस्ततो न किमपि मे प्रायश्चित्तं दास्यत्यन्पं वा दास्यति न च मां खरंटयिष्यते यथा विसृपं कृतं त्वयेति बुद्ध्या तदालोचनं तस्सेवि, एव दशम आलोचनादोषः १० । इति श्रीव्यवहारभाष्यवृत्तौ प्रथमोद्देशके ६५६ प्रतौ १४१ पत्रे ॥४॥

अथ साधूनामपि योगादितपोऽनुष्ठानपरिसमाप्ताधवर्यं नन्द्यादिर्महोत्सवः कर्त्तव्य एव, न च किमिदं निर्ग्रन्थानामुत्सव-करणमित्यादिशङ्का कार्या, जिनशासनोन्नतिकरत्वाच्छास्रोक्तत्वाच्च । तथा हि—इत्युक्तः प्रतिमाप्रतिपत्तिविधिः, इदानीं समाप्ति-विधिमाह—तीरियउब्भामणतो य, दरिसणं साहुसन्निमप्पहाहे । दंडियभोइयअसती, सागसंधो व सक्कारं ॥ (१) ॥ तीरितायां समाप्तायां प्रतिमायामुत्प्राचन्येन अमन्त्युद्धमाः-भिचाचरास्तेषां नियोगो व्यापारो यत्र स उद्धमैकनियोगो ग्रामस्तत्र दर्शनमात्मनः प्रकटनं करोति, ततः साधुं-संयतं संझिनं-सम्पग्घट्टि आवकं वा 'अण्पाहे'त्ति संदेशयति. ततो दंडिनो-राज्ञो निवेदनं

स सत्कार करोति, तदभावे भोजिकः, तस्याप्यभावे श्रावकवर्गः, तस्याप्यभावे सङ्घः-साधुसाध्वीवर्गः । इयमत्र भावना-
प्रतिमायां समाप्तायां यस्मिन् ग्रामे प्रत्यासन्ने बहवो भिच्चाचरा साधवश्च समागच्छन्ति, तनागत्यात्मान दर्शयति दर्शयश्च य
साधु श्रापक वा परयति तस्य सन्देश कथयति यथा-समापिता मया प्रतिमा ततोऽहमागत इति । तत्राचार्या राज्ञो
निवेदयन्ति यथा-श्रमुको महातपस्वी समासतपःकर्माभूदिति स महता सत्कारेण गच्छे प्रवेशनीय इति । तत स राजा
तस्य सत्कारं कारयितव्यं, तदभावेऽधिकृतस्य ग्रामस्य नगरस्य वा नायकः, तदभावे समृद्धः श्रावकवर्गः, तदभावे माधुसा
ध्वीवर्गप्रभृतिकः सद्गो यथाशक्ति सत्कार करोति । सत्कारो नाम तस्योपरि चन्द्रोदयधारण, नान्दीतूर्योस्फालन, सुगन्धवास-
चेपणमित्यादि, एवरूपेण सत्कारेण गच्छे प्रवेशयेत् । मत्कारेण प्रवेशनायामिमे गुणाः-उन्भावणा पवयणे, सद्वाजयण
तदेव बहुमागो । ओहावथा कुवित्ये, जीञ्च तह तित्थवुद्धी य ॥ (२) ॥ प्रवेशमत्कारेण प्रवचने-प्रवचनस्योद्भाजना-
प्राप्येन प्रकाशन भवति, तथाऽन्येषा बहूनां साधूनां श्रद्धाजनन यथा वयमप्येव कुर्मो येन महती शासनस्य प्रभावना
भवति, तथा श्रावकत्राविकागामन्येषा च बहुमानमुपजायते शासनस्योपरि यथा श्रद्धो महाप्रतापिपारमेश्वर शासन, यनेट्टरा
महातपस्विन इति, तथा कुर्तथे जातावेकवचन, कुतीर्यानामपत्राजना-हीलना, तनेट्टशां महासत्वानां तपस्विनामभावात्.
तथा जीत्तेतत्-कल्प एप यथा समासप्रतिमानुष्ठानानां सत्करणीय इति, तथा तीर्थश्रद्धेश्च । एव प्रवचनस्यातिशयसुदीच्यमाणा
बहव तसाराद्भिरज्यन्ते, विरक्ताश्च परित्यक्तसङ्गाः प्रज्यां प्रतिपद्यन्ते, तवो भवति तीर्थप्रशुद्धिरिति । इति श्रीव्यवहारभाष्य-
इती प्रथमोऽंशके ६५६ प्रती १६५ पत्रे ॥ ५ ॥

अथाचार्यैः शरीरचिन्तार्थं बहिर्न गन्तव्यम्, इत्यक्षराणि लिख्यन्ते—

बहिर्गमणे चउगुरुगा, आणादी वाणिए य मिच्छत्तं । पडियरणमणभोगे, खरमुहि मरुए तिरिक्खादी ॥ (१) ॥ आचार्यो यदि विचारभूमिं बहिर्गच्छति ततः प्रायश्चित्तं चत्वरो गुरुकाः, आज्ञादयश्च दोषाः । तथा 'वाणिए य मिच्छत्तं' ति वाणिजि पूर्वमभ्युत्थानं कृतवति, पश्चादकुर्वति केषाञ्चिन्मिथ्यात्वमुपजायते, इयमत्र भावना-आचार्यं संज्ञाभूमिं व्रजन्तं ततः प्रत्यागच्छन्तं च दृष्ट्वा वणिजो निजनिजापणस्था अभ्युत्थानं कृतवन्तः, तं च तथा वणिजां बहुमानेनाभ्युत्थानं दृष्ट्वा केचिदन्ये मन्यन्ते गुणवानेप आचार्यो येन वणिज एवमेनमभ्युत्तिष्ठन्ति तस्मादस्माकमपि पूज्य इति तेऽपि पूजयन्ति । यदा त्वाचार्यः कदाचिद्धौ वारौ संज्ञाभूमिं व्रजति तदा चतुरो वारान् गमने प्रत्यागमने चोत्थातव्यं ते चालस्यं मन्यमाना अभ्युत्थानं भविष्यतीति कृत्वा आचार्यं दृष्ट्वाऽन्यतो मुखं कुर्वन्ति तांश्च तथा कुर्वतो दृष्ट्वाऽन्ये चिन्तयन्ति नूनमेप प्रमादी जातो, ज्ञातोपि गुणवानपि यदीदृशः पतति तर्हि न किञ्चिदिति ते मिथ्यात्वं गच्छन्ति । तथा आचार्यं लोकेन पूज्यमानं दृष्ट्वा मरुके ब्राह्मणस्य मारणबुद्ध्या प्रतिनरणं भनति, ततः संज्ञाभूमिं गतं विजने प्रदेशे मारयेत् । तथा खरमुखी-नपुंसकी दासी वा प्रापयित्वा उड्डाहं कुर्यात् । अनाभोगेन वा वनगहने प्रविष्टे तिर्यगादौ कुलटादौ च प्रविश्यामात्मपरोभयसमुत्था दोषा एव गाथासङ्केपार्थः । इति श्रीव्यवहारभाष्यद्वत्तौ पष्ठोदेशके ६५६ प्रवौ ४४१ पत्रे ॥ ६ ॥

आचार्यो हि भगवांस्तीर्थङ्करकल्पः, ततस्तेन गोचरचर्यायां न गन्तव्यम्, यदि याति तर्हि प्रायश्चित्तम्, तं गच्छन्तं वा यदि गीतार्थो भिजुर्वा न निषेधयति तर्हि तयोरपि प्रायश्चित्तमित्यभिप्रायो लिख्यते—

तत्र प्रथम तीर्थङ्करकल्पद्वार व्याख्यानयति—देविदचकवद्दी, मडलिया ईसरा तलवरा य । अभिगच्छन्ति
 त्रिण्दे, तो गोअरिअ न हिण्ठति ॥ १ ॥ जिनेन्द्रान् भगवत उत्पन्ने ज्ञाने देवेन्द्रा -शक्रप्रभृतयश्चक्रवर्तिनः
 उपलक्षणमेतत् यथायोग वासुदेवा बलदेवाश्च तथा माण्डलिकाः—कतिपयमण्डलप्रभव ईश्वरास्तलवराश्चाभिगच्छन्ति,
 ततस्ते गोचरचर्या न हिण्डन्ति ॥ सखादीया कोडी, सुराण निच जिणे उवासति । ससयचागरणणि य,
 मणसा वचसा च पुच्छति ॥ २ ॥ सद्दयावीताः सुराणां कोटयो नित्य-सर्वकाल लिनान्-तीर्थकृत उपासते, तथा
 सतत मनसा वचसा च पृच्छन्ति, सुरादिके मनसा वचसा च सशय व्याकरणानि करोति, ततो भिचां न हिण्डते ॥
 उपपन्नाना जह नो अडति, चोचीसवुद्दातिसया जिण्ठदा । एव गणी अट्टगुणोवेवओ, सत्या व नो हिण्डइ इड्डिम तु ॥ ३ ॥
 यथा उत्पन्ने ज्ञाने जिनेन्द्राश्चतुस्त्रिंशद्द्विंशत्याः सर्वज्ञातिशयाः देहसौगन्ध्यादयो येषां ते तथा भिचा न हिण्डन्ते । एव
 तीर्थकरदृष्टान्तेन गणी आचार्योऽष्टगुणोपेतोऽष्टविधगणिसम्पदुपेत. शास्ता इव तीर्थकर इव ऋद्धिमात्र हिण्डते ॥ गुरुहिङ्गमि
 गुरुगा, वसभे लहुअनिवारयतस्स । गीतागीते गुरुलहु, आणादीया बहू दोसा ॥ ४ ॥ आचार्यं भिचामटापीति व्यव-
 सित यदि वृषमो न निवारयति तदा तस्थानिवारयतः प्रायश्चित्त चत्वारो लघुकाः, अथ वृषमेण निवारितोऽपि न तिष्ठति
 तर्हि वृषमः शुद्ध आचार्यस्य प्रायश्चित्त चत्वारो गुरुकाः, तथा गीतार्थो भिच्छुश्रेण निवारयति तदा तस्य मासगुरु, अग्नी-
 तार्थस्य भिचोरनिवारयतो मासलघु । आचार्यस्य गीतार्थोगीतार्थभ्यां वारितस्यापि गमने त्रत्येक चतुर्गुरुः । आज्ञादयश्चमे
 वच्यमाणा बहवो दोषा, तानेवाह + + + + + रायामच्चपुरोहिय, सेडी सेखावई तलवरा य । अभिगच्छतायरेण,

तद्विषयं च इमे उदाहरणं ॥ (५ ॥) यथा तीर्थकरश्चन्द्रबन्धस्थकाले हिण्डमानोऽप्युत्पन्ने ज्ञाने देवेन्द्राद्यभिगमान् हिण्डते । एवमाचार्यानिपि-आचार्यपदस्थानपि राजा अमाल्यः पुरोहितः श्रेष्ठी सेनापतितलवराश्चाभिगच्छन्ति, ततस्ते भिच्चां न हिण्डन्ते अन्यथा दोषः, तत्र चेदमुदाहरणम्, तदेवाह- सोऽज्ज य उवमंतो, अमच्चो रणो तगं निवेदेइ । रायावि वित्तिवदिवसे. तहए अमच्ची य देवी य ॥ (६ ॥) राज्ञोऽमाल्य आचार्यसमीपे धर्मं श्रुत्वा उपशान्तः, स च राज्ञस्तकमाचार्यं निवेदयति यथा-गुणवानतीवाचार्योऽभ्युक्तप्रदेशे तिष्ठति, ततो द्वितीयदिवसे राजा अमाल्येन सह गतः, स धर्मं श्रुत्वा परितुष्ट आनंतो निजाग्रमहिष्याः परिकथयति अमाल्येनाप्यात्मीयभार्यायाः कथितम्, ततोऽमाल्यी देवी च तृतीयदिवसे धर्मश्रवणाय समागते आचार्यो भिच्चार्यं गतः । ततः सोऽं पडिच्छिऊणं, व गया अहवा पडिच्छिणे खिसा । हिडंति होति दोसा, कारण पडि-वत्तिकुसलेहिं ॥ (७ ॥) भिच्चार्यं गत इति श्रुत्वा ते हीलयित्वा गते, अथवा क्षणमात्रं प्रतीक्ष्य हीलयन्त्यौ गते, यदि ना यावदाचार्यं आगच्छति तावत्प्रतीक्ष्यमाणे हीलयतः, अथवा प्रस्विन्नशरीरं-परिगलत्प्रस्वेदमागतं दृष्ट्वा खिसतः, यदि वा क्लमेन सुष्टु कृतं वन्दनं न ना सोमं कथयतो वा परिश्रमेण न सुष्टुवचनविनिर्गमस्तत उत्थिते हीलयतो यथा पिण्डोलक इवैष भिच्चासटति, किमाचार्यत्वमेतस्य एते भिच्चां हिण्डमाने दोषाः-यदि पुनः कारणे वक्ष्यमाणे भिच्चार्यं गतो भवेत् राजादयश्च तलागताः, ते च पृच्छेयुः क्व गत आचार्यः तत्र ये प्रतिपत्तिकुशलास्तैर्देवं वक्तव्यम्-भिच्चार्यं गत इति, चैत्यवन्दननिमित्तं गत इति । ते यदि राजादय आचार्यमागच्छन्तं प्रतीक्षेन् तदा येऽतीवदत्त्वा गीतार्थास्ते सुन्दरं पानकं प्रथमालिकां सुन्दरं कल्पं चोलपट्टं च गृहीत्वाऽऽचार्यसमीपे गत्वाऽऽचार्यस्य कथयन्ति । तत आचार्यो मुखहस्तपादादि प्रदान्य प्रथमालिकां पानकं

कृत्वा कल्प प्राधृत्य पात्राण्यन्यस्य समर्प्य तादृशवेपो वसतावानीयते । यथाऽनाख्यातोऽपि राजादिभिर्ज्ञायते, एष आचार्य इति । ततो वसतिं प्राप्तस्य पादप्रोच्छन पादग्रमार्जनार्थमादाय साधव उपतिष्ठन्ति । पादग्रमार्जनानन्तर वसतेरन्तः प्रविश्य पूर्व-चित्तायां निपद्यायाद्युपविशति । उपविष्टस्य चरणकल्पकरणाय कोऽपि साधुरुपढौकते । चरणप्रचालनानन्तर च सर्वे साधव पुरतः पार्श्वतः पृष्ठतो वा किङ्करभूतास्तिष्ठन्ति । यथा राजा चकितस्तिष्ठति । इति श्रीव्यवहारभाष्यश्रुतौ पद्मोद्देशके ६५६ प्रती ४४६ पत्रे ॥ ७ ॥

न केवल वैयाघ्रस्यकरौषेवाहारादिना गुरोर्भक्तिः कार्यो, किन्त्वन्येन गीतार्थेनापि स्वयमाहृताहारादिना गुरोर्भक्तिः कर्तव्येत्यभिप्रायो लिख्यते—

दव्ये भावे भक्तौ, दव्ये गणिकाव दूति जाराण । भावमि सीसवगो, करेइ मत्ति सुअघरस्स ॥ (१ ॥) आचार्यस्य भक्तौ क्रियमाणयां तीर्थस्थाव्यवच्छेदः, भक्तावक्रियमाणयां तु तीर्थव्यवच्छेदः । सा च भक्तिर्द्विधा—द्रव्ये भावे च, तत्र यन्नामगणिका भुजङ्गानां भक्ति कुर्वन्ति दूतयो वा जाराणां, सा द्रव्ये द्रव्यभक्तिः, भावे भावविपया भक्तिः पुनरिय यच्छिष्यवर्गः श्रुतघरस्य भक्ति करोति । यद्यपि चान्योऽपि गुरोर्भक्ति करोति तथाऽपि ममापि निर्जरा स्यादित्यात्मानुग्रहबुद्ध्याऽन्येनापि भक्तिः कर्तव्येति । लौहार्थगौतमदृष्टान्तेन भावयति—जइवि य लोहसनामो, गिण्हइ खीणतराइणो उछ । तहवि य गोअम-सामी, पारथए गेण्हए गुरुणो ॥ (२ ॥) यद्यपि च लोहसनामो लोहार्यः क्षीणांतरायस्य भगवतो वर्द्धमानस्वामिनः सदैवोच्छ-एषणीयमक्तादिकं गृह्णाति, तस्य भगवद्द्वैयाघ्रस्यकरत्वात् । यतः “ धन्नो सो लोहञ्जो, खतिखमो पवरलोहसरिवन्नो ।

जस्स जिणो पत्तातो, इच्छह पाणीहि भुत्तुं जे ॥ ” तथाऽपि गौतमस्वामी स्वपारणके गुरोर्वर्द्धमानस्वामिनो योग्यं युवाति । एवमन्येनाप्यवैयाघ्रस्यकरभावेऽपि यथायोग्यं गुरोः कर्तव्यम् । इति व्यवहारभाव्यदृष्टौ पण्डितेशके ६५६ प्रतौ ४५७ पत्रे ॥८॥

अस्वाध्याये सर्वथा स्वाध्यायो न कर्तव्य इत्यभिप्रायो लिख्यते—
 राया इव तित्थगरो, जाणवया साहुवोसणं सुत्तं । मेच्छा य असज्जातो, रयणवशाहं व नायादी ॥ १ ॥ अत्र राजा इव तीर्थकरः जानपदा इव साधवः, घोपयामिव सूत्रं, म्लेच्छा इवास्वाध्यायः, रत्नघनानीव ज्ञानादीनि । तत्र ये साधवो जानपदस्थानीया राजस्थानीयस्य तीर्थकरस्याज्ञां नानुपालयन्ति ते प्रान्तदेवतया छान्यन्ते, प्रायश्चित्तदण्डेन इव दण्डयन्ते । इति व्यवहारभाव्यसप्तमोदेशके ६५६ प्रतौ ५०५ पत्रे ॥ ६ ॥

चउसंज्जासु न कीरह, पाडिवएसुं तहेव चउसुंणि । जो जत्थ पूजती तु, सव्वाहिं सुगिम्हतो नियमा ॥ (१ ॥) चतस्रः सन्ध्यास्तिस्रो रात्रौ । तद्यथा—प्रस्थिते सूर्ये, अर्द्धरात्रे, प्रभाते च, चतुर्थी दिवसस्य मध्यभागे, एतासु चतसृष्वपि दिनसन्ध्यासु स्वाध्यायो न क्रियते, शेषक्रियाणां तु प्रतिलेखनादीनां न प्रतिषेधः । स्वाध्यायकरणे चाज्ञामन्त्रादयो दोषास्तथा चतस्रः प्रतिपदः तद्यथा—आषाढपौर्णमासीप्रतिपत् १ इन्द्रमहप्रतिपत् २ कार्तिकपौर्णमासीप्रतिपत् ३ सुप्रौष्णप्रतिपत् ४ चैत्रपौर्णमासीप्रतिपदित्यर्थः, एतास्वपि चतसृष्वपि प्रतिपत्सु तथैव स्वाध्याय एव न क्रियते । न शेषक्रियाणां प्रतिषेधः । इह प्रतिपद्ग्रहणेन प्रतिपत्पर्यन्ताश्रित्वारो महाः सूचिताः । इत्येषां तु चतुर्णां महानां मध्ये यो महो यस्मिन् देशे यतो दिवसा-

दारम्य यावन्त काल पर्यन्ते ततो दिवसादारम्य तावन्त कालं स्वाध्याय न कुर्वन्ति । प्रतिपत्सुन' सर्वेषां पर्यन्त., 'सन्वेसि जाव पडिवतो' इति वचनात् । सुग्रीष्मकक्षेत्रमासमावी पुनर्महामहः सर्वेषु देशेषु शुक्लपक्षप्रतिपद आरम्य चैत्रपौर्णमासीप्रतिपत्पर्यन्तो नियमात्प्रसिद्धस्ततो यद्यध्वान प्रतिपन्नस्तथाऽपि चैत्रमासस्य शुक्लपक्षप्रतिपद आरम्य सर्वं पक्ष पौर्णमासीप्रतिपत्पर्यन्त यावदवश्यमनागाढो योगो निचिष्यते । शेषेषु आगाढादिकेषु योगो न निचिष्यते, केवल स्वाध्याय न कुर्वन्ति । इति श्रीव्यवहारभाष्यवृत्तौ सप्तमोद्देशके ६५६ वृत्तौ ५०८ पत्रे ।

॥ इति श्रीव्यवहारविचाराः समाप्ताः ॥

अथ श्रीपञ्चकल्पविचारा -तत्र च पूर्वं साधुभिर्मलमूत्रादियीडा न रक्षणीयेत्यभिप्रायो लिख्यते—

मुत्रनिरोधे चबन्धु, वचण्णिरोहेण जीविन्न हणइ । छद्मनिरोहे कोष्ठ, सुकनिरोहे भवे अपुम ॥ (१॥) एतच्चूर्णैर्यथा—
 मूत्रनिरोधे चक्षुस्तस्मान्मूत्रनिरोधे चक्षुरुपधातो भवति, पुरीपनिरोधे च जीवितोपधात , छद्मनिरोधे च कुष्ठोत्पत्तिः शुक्रनिरोधे चापौरुप स्यादिति । आह--यद्येव शुक्रनिरोधेऽपुरुपत्व भवति नन्वेवमनवस्था, यस्मादमी भगवन्तः साधवः पूर्वकोट्यायुष्का अपि ब्रह्म धारयन्ति, न च तेषामपुमत्व भवत्यत' समयविरुद्धमुदाहृतम्, आचार्य आह--न सिद्धान्तापरिज्ञानात्, इह सामस्त्येन सूत्रमभिहितम्, तत्र ये ते शकुनी तत्कर्मसेवी पचिकापचिक इर्ग्यालुकाद्या-उत्कटवेदास्तान् प्रतीत्य सूत्रनिपातः, यस्मात्तेषां वेदप्रादुर्भावनिरोहेण नपुंसकत्वमापद्यते इत्यतो न विरोधः । इति श्रीपञ्चकल्पभाष्यचूर्णौ इन्द्रसहस्रकदादेशे पत्रे ॥

॥ इति श्रीमदकन्नरभूपालविशालचिचालवालविचिद्धितवृपरसालसालाविशालिशीलजगद्गुरुमडारकश्रीहीरविजयधरीश्वराशिष्यो-

पाध्यायश्रीकीर्त्तिविलयगणिसमुच्चिते श्रीविचाररत्नाकरे विशेषसमुच्चयापरनाम्नि अपरतटे व्यवहारपञ्चकल्पविचाराः समाप्ताः ॥
॥ समाप्तं चेदं छेदग्रन्थविचारसमुच्चयनामाऽपरतटम् ॥

अनेकसिद्धान्तविचाररत्नरम्ये गुरुपासनमार्गलभ्ये । विचाररत्नाकरनामशास्त्रेऽपरं तटं प्राप्तमिदं समासिम् ॥ १ ॥
येन प्रवचनेमेतद्विहितं सहितं हितोपदेशेन । तमहितरहितं सुरनरमहितं श्रीजिनपतिं स्तोमि ॥ १ ॥

अथ निरनुक्रमं प्रकीर्णकप्रकरणादिसङ्कीर्णविचारा लिरुयन्ते—

अथ ये केचिन्मिथ्यात्विनां मार्गानुसारि कर्तव्यमपि नानुमोदयन्ति ते सिद्धान्तबाह्या ज्ञेयाः, विप्रतीपभावित्वात् । तथा हि—
अहवा सत्त्वं चिय वीयरायवयणाणुसारि जं सुकटं । कालत्तएवि तिविहं, अणुमोएमो तयं सत्त्वं ॥ अथवेति सामान्यरूप-
प्रकारदर्शनी । चिय एवार्थे ततः सर्वमेव वीतरागवचनानुसारि—जिनमतानुयायि यत्सुकृतं जिनभवनविम्बकारणतत्प्रातिष्ठा-
सिद्धान्तपुस्तकलेखनतीर्थयात्राश्रीसङ्घवात्सल्यजिनशासनप्रभावनाज्ञानाद्युपष्टम्भमसाम्बिध्यन्तमसार्दवसंवेगादिरूपं मिथ्या-
दृश्यसम्बन्ध्यपि मार्गानुसारि कृत्यं कालत्रयेऽपि त्रिविधं मनोवाक्यैः कृतं कारितमनुमतं च यदभूद्भवति भविष्यति चेति
तत्कत् इति तच्छब्दात् ' त्यादिसर्वादेः स्वरेष्वन्यात्पूर्वोऽक् ' (७-३-२९) इत्यादिद्वेष्टेण स्वार्थेऽक्प्रत्यये रूपं तदित्यर्थः
तत्सर्वं निरवशेषमनुमोदयामो—अनुमन्यामहे हर्षगोचरतां प्रापयाम इत्यर्थः । बहुवचनं चात्र पूर्वोक्तचतुःशरणप्रतिपत्त्या
उपार्जितपुण्यसम्भारत्वेन स्वात्मानि बहुमानसूचनार्थम् । इति श्रीचतुःशरणप्रकीर्णके ५८ गाथायाम् ॥ १ ॥
तथाऽऽराधनापताकामामपि—

जो जारिसओ कालो, भरहेरवएसु होइ वासेसु । ते तारिसया तइया, अडयालीस तु निजवग्गा ॥ १ ॥ एए उकोसेण,
 परिहाणीए जहअओ दुन्नि । एगो परित्तिपासे, बीओ पाणाइगच्छेजा ॥ २ ॥ कियदप्रतथ-सेसाण जीवाण, दाणरुइत्त
 सहावविणियत्त । तह पयणुक्कसायत्त, परोवयारित्त भव्वत्त ॥ १ ॥ दक्खिन्नदयालुत्त, पियमासित्ताइविविहगुणनिवह । सिवमग्ग-
 कारण ज, त सव्व अणुमय मज्झ ॥ २ ॥ इत्याराधनापताकाया ३११ गाथा ॥ २ ॥

अथ गर्भस्वरूप लिख्यते—

दाहियकुच्छी पुरिसस्स, होइ वामा उ इत्थियाए य । उभयतर नपुसे, तिरिए अट्टेव चरिसाइ ॥ १६ ॥ इमो खलु जीवो
 अम्मापिउसजोगे माउओय पिउसुक्क त तदुभयससट्ठ कलुम किन्विस तप्पटमयाए आहारमाहारेइ आहारमाहरित्ता गम्भत्ताए
 वक्कमेइ ॥ सत्ताह कलल होइ, सत्ताह होइ अन्वुय । अन्वुया जायए पेसी, पेसीओ य घण भवे ॥ १८ ॥ तो पढमे मासे करिखण
 पल जायइ १ । वीए मासे पेसी सजायए वणा २ । तइए मासे माऊए डोहल जणइ ३ । चउत्थे मासे माऊए अगाइ पीणेइ ४ । पचमे
 मासे पच पिंडियाउ पाणि २ पाय २ सिर चैव निवचेइ ५ । छट्टे मासे पित्तसोणिय च उवचियेइ ६ । सत्तमे मासे सत्तसि-
 रासयाइ पच पेसीसयाइ नव धमणीओ नवनउइ च रोमकूवसयसहस्साइ निव्वचेइ विणा केसमसुणा सह केसमसुणा
 अद्दुट्ठाओ रोमकूवकोडीओ निवचेइ ७ । अट्टमे मासे वित्तीकप्पो हवइ ॥ इति श्रीतन्दुलवैयालिकप्रकीर्णके ॥ ३ ॥

केचिच्चान्तकाले गृहस्थानां दीचाग्रहण प्रति सन्दिह्यन्ते यदीचा हि विहारादिसामर्थ्ये सत्येव ग्राह्येति, पर तदसमीचीनम्
 शास्त्रे तस्योक्तत्वात्, तथा हि—परगच्छआगयस्स उ, निर्इयारस्स नेव उट्टवणा । दिसिबधो कायव्वो, तह पज्जते वयारोवो

॥ १ ॥ पासत्थ ईणं पुण, भण्णिओ उट्ठावणाविही सव्वो । दिसिवंधो तो नियमा, अह जइ सुस्सावगो कोई ॥ २ ॥ संथार-
गपव्वजं, पडिवज्जइ तस्स जिणगिहाईसु । पव्वजाविहि सव्वो, कायव्वो नेव उट्ठवणा ॥ ३ ॥ जइ पुण भत्तपरिन्नं, पडिवज्जइ
सावगो ससम्मत्तो । नवकारपुव्वयं पटमाणुव्वयं समुच्चइ ॥ ४ ॥ इति श्रीधाराधनापताकायाम् ॥ ४ ॥
तथा भक्तपरिज्ञायामपि—

जइ सोवि सव्वविरहं कयागुराओ विसुद्धमणकाओ । खिन्नसयणागुराओ, विसयकसाया विरत्तो य ॥ १ ॥ संथारगप-
व्वजं, पडिवज्जइ सोवि नियमनिरवजं । सव्वविरइप्पहाणं, सामइयचरित्तमारुहइ ॥ २ ॥ गाथा ३२ । ३३ ॥
अथ साधुभिः प्रायो लेपकृद्भस्तु न ग्राह्यमित्यन्तराणि लिख्यन्ते—
चउलहुयं लहइ मुणी, लिच्चे दहिमाइलित्तरमत्ते । ऋडियमिह पुटवाईसु, अणंतरपरंपरंति दुहा ॥ ६१ ॥ इह दधिचीर-

घृततैलतीमनादिद्रव्यस्य यस्य लेपः करभाजनादौ लगति तन्नेपकृत् लित्तपुच्यते, तच्च कारणं विना न ग्राह्यम् । यदाह—
“ धित्तव्वमलेक्कडं, लेक्कडे मा हु पच्छक्कम्माइ । न य रसगेहिपसंगो, न य भुत्ते बंभपीडा य ॥ इह साधुना सदैवालेप-
कृद्भ्रवणक्कुम्मापशुक्कौदनादि गृहीतव्यम् । मा भूवन् लेपकृति ग्राह्यमाणे पश्चात्कर्मादयो दोषाः—दध्यादिलित्तहस्तादिचालना-
दिरूपाः । न च सदैवालेपकृद्ग्रहणे रसगृद्धिप्रसङ्गो—रसाभ्यवहारलाम्पत्यवृद्धिप्रसक्तिः । न च तादृशे भुक्ते ब्रह्मपीडा—ब्रह्मप्रतस्य
बाधा । तादृशस्य नीरसाहारस्य दर्पेत्पादकल्पाभावात् । अत्राह—नोदकः—ननु यदि लेपकृद्ग्रहणे पश्चात्कर्मप्रभृतयो दोषा
भवन्ति ततस्तन्न गृह्यते तर्हि मा कदाचनानपि साधुर्भुक्ताम् । एवं सर्वेषां दोषाणां मूलत एवोत्थानं नियिद्धं भवति । गुरुराह—

सर्वकाल चपणमेव कुर्वतः साधोश्चिकालभाषितपोनियमसयमानां हानिर्भवति, तस्माद्यावज्जीवचपण न कार्यम्, पुनः प्राह-
 यदि सर्वकाल चपणं कर्तुमशक्तस्तर्हि पण्मासचपणं कृत्वा पारणकमलेपकृता विधत्ताम् । गुरुराह—यद्येव तप. कुर्वन् सयम
 योगान् कर्तुं शक्नोति तर्हि करोतु, न कोऽपि तस्य निषेधः । पुनरप्याह—यदि पण्मासचपणं कर्तुं न शक्नोति तर्हि एकदि-
 नान् पण्मासचपणं कृत्वा आचाम्लेन पारयतु, एवमेकैकेन(कया) दिनहन्या तावदात्मानं तोलयेद्यावच्चतुर्थं कृत्वा आचाम्लेन
 पारणं करोतु, एवमप्यसामर्थ्ये दिवसे दिवसे गृहीत्वाचाम्लानिलेपम् । गुरुराह—करोत्वेव तप, यदि प्रत्युपेक्षणादिसयमयोगत्रयो
 न भवति, केवलं सम्प्रति सेवार्चसहनानां नास्ति तादृशी शक्तिरिति न तथोपदेशो विधीयते । पुनः परं प्राह-ननु महाराष्ट्र-
 कोशलदेशोद्भवा सदैव सौवीरकूरमात्रभोजिनः सेवार्चसहननास्ततो यदि तेषीत्यथ यापयन्ति यावज्जीव तर्हि तथा सौवीरकूर-
 मात्रभोजनेन किं न यतयो मोक्षगमनैकमद्भकवा यापयन्ति ? तैः सुतरामेव यापनीयम्, प्रभूतगुणसम्भवात् । गुरुराह--ति-
 त्त्रमुण्डं गिहीणं तेषु त्रिणां तर्काईणं गहणं, कठरमाईसु भद्रयन् ॥ १ ॥ त्रिकं त्रस्तुाय श्रमणानां
 शीतं भवति, तेन प्रतिदिवसमाचाम्लकरणे तक्राधभावत आहारपाकासम्भवेनाजीर्णादयो दोषाः प्रादुष्यन्ति । तदेव त्रिकमुष्य
 गृहिणाम्, तेन सौवीरकूरमात्रभोजनेऽपि तेषामाहारपाकभावतो नाजीर्णादिदोषा जायन्ते, ततस्तेषां तथा यापयतामपि न क-
 थिदोषः । साधूनां तूक्तनीत्या दोषस्तेन कारणेन तक्रादिग्रहणं साधूनामनुज्ञातम् । इह प्रायो यतिना विकृतिपरिमोगपरि
 त्यागेन सदैवात्मशरीरं यापनीयं कदाचिदेव च शरीरस्यापाटवे सयमयोगवृद्धिनिमित्तवलाधानाय विकृतिपरिमोगः । तथा
 चोक्तं सूत्रे--'अभिमुख्यं निविगइगया य'त्ति । निर्विकृतिपरिमोगे च तक्राद्येवोपयोगीति तक्रादिग्रहणम् । कठरादिपु-धृतव-

टिकोन्मिश्रतीमनादिषु ग्रहणं भाज्यं-विकल्पनीयं, ग्लानत्वादिप्रयोजनोत्पत्तौ कार्यं न शेषकालमिति भावः । तेषां च बहुलेप-
त्वात्, शुद्ध्यादिदोषजनकत्वाच्च । अथ किं तत्रिकम् ? उच्यते—आहारः, उपधिः, शय्या । एतानि त्रीण्यपि शुद्धियां शीत-
कालेऽप्युष्णानि भवन्ति, तेन तेषां तक्रादिग्रहणमन्तरेणापि बाह्याभ्यन्तरोष्णतापेनाहारो जीर्यते, तत्राभ्यन्तरे भोजनवशात्,
बाह्यः शय्योपधिवशात् । एतान्येवाहारोपधिशय्यारूपणि त्रीणि वस्तूनि यतीनां ग्रीष्मकालेऽपि शीतानि भवन्ति । तत्राहा-
रस्य शीतता भिन्नाचर्यायां प्रविष्टस्य बहुशुद्धेयु स्तोक्रस्तोकलाभेन बृहद्देलालगनात् । उपधेरैकवारं वर्षाकालादर्वाग्नं प्रचालनेन
मलिनत्वात् । शय्यायास्तु प्रत्यासन्नान्निकरणाभावेन तेन कारणेन ग्रीष्मकालेऽप्याहारादीनां शीतत्वसम्भवरूपेणोपहन्यते
जाठरोऽग्निः । तस्माच्चाग्न्युपघातादर्जाण्युत्सामान्वाद्ययो दोषा जायन्ते, ततस्तक्रादिग्रहणं साधूनामनुज्ञातम् । तक्रादिनाऽपि
हि जाठरोऽग्निरुद्दीप्यते, तेषामपि तथास्वाभाव्यात् । इति श्रीयतिजीते ६१ गाथावृत्तौ ४६ पत्रे ॥ ५ ॥

अथाजातरमश्रुणः शिष्यादेराचारप्रकल्पाध्ययनं पाठयितुं न कल्पते, इत्यभिप्रायो लिख्यते—
नो कल्पइ निगंथाण वा निगंथीण वा खुडुगस्स वा खुडियाए वा अवंजणजायस्स आयारपकप्पे नाम अज्झयणे
उद्दिसिच्च । १ । कल्पइ निगंथाण वा निगंथीण वा खुडुगस्स वा खुडियाए वा वंजणजायस्स आयारपकप्पे नाम अज्झयणे

उद्दिसिच्च । २ । तिवासपरियागस्स समणस्स निगंथस्स कप्पति आयारपकप्पे नाम अज्झयणे उद्दिसिच्च । इत्यादि, व्यवहारदश-
मोदेशकोक्तेन विधिना सूत्रं पाठनीयम् । इति गच्छाचारप्रकीर्णके ' विहिणा जो उ चोएइ ' इति गाथा २४ वृत्तौ ॥ ६ ॥
परिशदितवन्ने यावन्ति थिग्गलानि ग्रन्थयश्च कल्पन्ते तन्निरुत्थ्ये—

जे भिक्खू वत्थस्स एग पडियाणिय देइ देत वा सातिज्जति । यो वल्लस्यैक थिगगल ददाति, ददत वा स्वादयति-
 अनुमोदयति तस्य दोषाः । द्वौ कन्वपौ सौत्रिकौ एक औशिको ब्राह्मः, वर्षाकाल विना औशिक एकको न व्यापार्यो मध्ये
 सौत्रिको बहिरौशिक इति विधिपरिभोगः । औशिके शरीरे लग्ने पट्पदिकादिजन्तुसत्तयादिदोषाः स्युः । जे भिक्खू
 वत्थस्स पर तिण्ह पडियाणिय देइ देत वा सातिज्जइ । त्ति य कारणे त्रयाणां थिगगलानां परतश्चतुर्थं थिगगल ददाति तस्य
 प्रायश्चित्तम् । जे भिक्खू अविहीए वत्थ सिव्वति, सिव्वत वा सातिज्जइ । त्ति अविधिसेविन यथा गृहस्थानां पार्श्वद्वयमीलनेन
 सीवन तथा न सीव्येत् । जे भिक्खू वत्थस्स एग फालियगंठिय करेइ, करेत वा सातिज्जति । त्ति पाटितवस्त्रस्योभयोरञ्जल
 योमीलनेन ग्रन्थि ददाति, अधिक मा पाटयत्विति । जे भिक्खू वत्थस्स पर तिण्ह फालियगठियाण करेइ करेत वा सातिज्जति ।
 त्ति वस्त्रे ग्रन्थिस्तावदुत्सर्गतो न कार्यः, यदि वस्त्रस्यालाभे ग्रन्थि करोति तदा त्रयाणां ग्रन्थीनामधिक ग्रन्थि न कुर्यात् ।
 इति श्रीगच्छाचारप्रकीर्णके 'देस खित्त तु जाणित्ता' इत्येतद्वाथा १४ वृत्तौ १२ पत्रे ॥ ७ ॥

जघन्यतोऽप्यधीताचारप्रकल्पस्यैव निश्रया विहर्तव्यमित्यभिप्रायो लिख्यते—

आयारपकप्पघरा, चौइसपुव्वी य जे य त मज्झा । तन्नीसाइ विहारो, सवाल्लुइस्स गच्छस्स ॥ १ ॥ आचारप्रकल्प-
 घराः-निशीथाध्ययनधारिणो जघन्या गीतार्थोः, चतुर्दशपूर्विण' पुनरुत्कृष्टाः, तन्मध्यवर्त्तिनः कल्पव्यवहारदशाश्रुतस्कन्ध-
 घरादयो मध्यमाः । तेषां जघन्यमध्यमोत्कृष्टानां गीतार्थानां निश्रया सवाल्लुइस्स्यापि गच्छस्य विहारो भवति, न पुनरगीतार्थस्य ।
 इति श्रीगच्छाचारप्रकीर्णके 'सीयावेइ विहार' इत्येतद्वाथा २३ वृत्तौ २६ पत्रे ॥ ८ ॥

अथ कल्पत्रेपस्वरूपं किञ्चिद्विल्यते—
आउत्ता कल्पतिप्पेसु चि । आयुक्ता-उद्यताः सावधाना वा यत्र गच्छे साधवः स्युः कयोः ? कल्पश्च त्रेपश्च कल्पत्रेपौ

तयोः, तत्र कल्पो-भोजनानन्तरं पात्रघावनादिरूपः, स च सामान्येन सर्वत्र कल्पसप्तकरूपः, विशेषतस्तु जघन्यमध्यमोत्कृष्टभेदेन त्रिधा, कथम्? श्रोदनमण्डकयच्चोदकुल्माषराजमुद्गचवलकचवल्किाष्टचरणकसामान्यचरणकनिष्पावतुवरीमसूरसुद्राघलेपकृदाहारे गृहीते सति एकः पात्रस्य मध्ये कल्पो द्वितीयो बहिःस्थतीयस्तु सर्वेति कल्पत्रयरूपो जघन्यः । शाकपेयायवागू-कङ्गकोद्रवौदनराद्धमुद्गदाल्यादिसौवीरतीमनाद्यल्पलेपकृदाहारे गृहीते सति द्वौ कल्पौ पात्रस्य मध्ये, ततो द्वौ बहिः; तत एकः सर्वत्रेति कल्पपञ्चकरूपो मध्यमः । तथा दुग्धदधिचैरेथैतैलघृतगुडपानकादिवहुलेपकृदाहारे गृहीते सति कल्पत्रयं मध्ये, ततो लललक्षणः, अत्र किञ्चिन्निशीथसूत्रचतुर्थोद्विषकगतं लिख्यते—जे भिक्खू वा भिक्खूणी वा साणुप्पाए उच्चारपासवणभूमि या पडिलेहेइ न पडिलेहंतं वा सातिज्जति । अस्य चूर्णिः—साणुप्पाओ गाम चउम्भागावसेसचरिमा तीए उच्चारपासवणभू-मीओ पडिलेहियन्वाओ ॥ १ ॥ जे भिक्खू वा भिक्खूणी वा खुट्ठांगसि थंडिलंसि उच्चारपासवणं परिट्ठवह परिट्ठवंतं वा पडिलेहंतं वा सातिज्जति । जे भिक्खू वा भिक्खूणी वा आरओ तं आरओ तं खुट्ठांगं, तत्थ जो वोसिरइ तस्स मासलहुं आणादिया य दोसा, वित्थारायामेणं, थंडिलं जं भवे रयणिमेत्तं चउरंगुलमोगाढं, जहन्नयं तं तु विच्छिन्नं ॥ १ ॥ वित्थारो-पोहत्तं आयामो-दिग्घत्तणं रयणी-हत्थो तम्मयाओ

ठित रयश्चिमेत् जस्स थडिलस्स चत्तारि अगुला षडे अचित्ता त चउरगुलावगाढ एयप्पमाण जहण्णय विच्छिण्ण । एत्तो हीणतराग, सुहाग त तु होइ नायव्व । अइरेगयर एत्तो, विच्छिण्ण त तु नायव्व ॥ २ ॥ सव्बुक्कोस विच्छिण्ण, बारसज्जो-अण त च जत्थ चक्कवाट्टिखधावारो ठिब्बो ॥ इति श्रीगच्छाचारप्रकीर्णके 'जत्थ य सन्निहिउक्खड' इत्येतद्भाषा ७२ वृत्तौ ॥६॥

अथ कारणे चतुर्मासक्रमव्येऽपि नावा नद्याद्युत्तरणमनुज्ञातम् । तथा हि—

सत्त उ वासासु भवे. सघट्टा तिभि हुतिउडुबधे । ते तु न ह्यति खिच, भियगयारिय च न ह्यति ॥२॥ ये सप्तोदकसङ्घट्टा वर्षासु, त्रय. सङ्घट्टा ऋतुबद्धे साधूनां भवन्ति, ते एतावन्त क्षेत्र नोपगन्ति, न च भिच्चाचर्यासुपघ्नन्ति—जह कारणमि पुष्पे, अतो तह कारणमि असिवादी । उवहीगहणे लिपण, नावोपगतेपि जयणाए ॥३॥ त्ति यथा कारणे पूर्णे मासकल्पे वर्षावामे वा अपरक्षेत्रामावे दृष्टमुत्तरण तथा मासस्यान्तरप्यश्रिवादिभिः कारणैरुपधेर्वा ग्रहणार्थं लेपानथनार्थं वोत्तरणीयम् । कारणे यत्र नावाऽप्युदक तीर्यते, तत्रापि यतनया सन्तरणीयम् । तत्र चाय विधिः—नावथललेवहेट्टा, लेवो वा उवरिए व लेवस्स । दोष्णि य दिवडुमेग, अद्ध नावाइ परिहाणी ॥४॥ तत्र पूर्वार्द्धपश्चार्द्धपदाना यथासङ्ख्येन योजना—नावुत्तरणस्थाना घदि द्वे योजने वक्र स्थलेन गम्यते तर्हि तेन गन्तव्यम्, न च नौरारोढव्या । 'लेवहिट्ट' त्ति लेपस्याधस्तादकसङ्घट्टेन यदि सार्द्धयोजनपरिरयेण गम्यते ततस्तत्र गम्यतां न नावमधिरोहेत्, एव योजनपरिहारेण लेपेन गच्छतु न च नावमधिरोहेत्, अर्द्ध-योननपरिहारेण लेपोपरिणा गच्छतु, न च नावमधिरोहेत् । एव नावुत्तरणस्थानात्स्थलादिपु योजनद्वयादिक परिधीयते, एवमेव लेपोपर्युत्तरणस्थानात्सार्द्धयोजनपरिहारेण स्थलेन, एकयोजनपरिहारेण सङ्घट्टेन, अर्द्धयोजनपरिहारेण वा लेपेन गम्यतां,

न च लेपोपरिणा । लेपोत्तरणस्थानादेकयोजनपरिहारेण वा सङ्घट्टेन गन्तव्यं न लेपेन । सङ्घट्टो-
त्तरस्थानादद्वेयोजनपरिहारेण स्थलेन गम्यतां, न च सङ्घट्टेन । एतेषां परिहारपरिमाणानामभावे नावा १ लेपोपरिणा २
लेपेन ३ सङ्घट्टेन वा गम्यते न कश्चिदोष इत्यादि । एतत्सूत्रद्वयार्थः प्रायः सर्वोऽपि श्रीनिशीथचूण्णिद्वादशोद्देशकप्रान्तेऽप्यस्ति ।
इति श्रीगच्छाचारप्रकीर्णके दंसणियारं कुण्डे, चरितनासं जणेइ भिच्छत्तं । दुण्हवि वग्गाणञ्जा, विहारभेयं करेमाणी १३२
गाथावृत्तौ १२० पत्रे ॥ १० ॥ अनयैव च गाथया ये आर्थिकायाः पृथग्विहारं मन्यन्ते तेऽपि परस्ता द्रष्टव्याः ।

गामे एगराइयं नगरे पंचराइयं' अयं व्यवहारस्तु प्रतिमाप्रतिपन्नानां साधूनां, जिनकल्पिकानां परिहारविशुद्धिकानां च
नियमत एव नवकल्पव्यवहारः, स्थविरकल्पिकानां तु कारणेऽष्टावपि मासकल्पा एकत्र कर्तुं मासान्तरेऽपि विहर्तुं कल्पन्ते ।
यथा—

पडिमापडिचस्साणं, एगाहं पंचाहं तहा लंदे । जिणसुद्धाणं मासो, निक्कारणओ अ थेराणं ॥४॥ 'जिण'त्ति जिणकप्पियाणं
'सुद्ध'त्ति सुद्धपारिहारियाणं सुद्धगहणं पच्छितावन्नपरिहारियनिसेहत्यं ' थेराणं ' च एतेसि मासकप्पविहारो णिव्वाधाए-
कारणाभावे वाघाए पुण थेरकप्पिया ऊणं अतिरित्तं वा मासं अच्छंति ॥ ऊणअतिरित्तमासा, एवं थेराण अट्ट नायव्वा । इयरे
अट्ट विहरित्तं नियमा चत्तारि अच्छंति ॥५॥ इत्यपि गच्छाचारप्रकीर्णके 'दंसणियारं कुण्डे' इत्येतद्वाथा १३२ वृत्तौ ॥११॥

अथ साधूनां चतुर्मासकं विना पीठफलकोपभोगः कर्तुं न कल्पते, इत्यभिप्रायो लिख्यते—

सच्छंदयारिं दुस्सालं, आरंभे सुपवत्तयं । पीढयाइ पडिचद्धं, आउक्कायविहिंसगं ॥ १० ॥ व्याख्या—सचच्छन्देन

स्वाभिप्रायेण, न तु जिनाज्ञया चरतीति स्वच्छन्दचारी तम्, तथा दुष्ट शील आचारो यस्य स दु शीलस्तम्, तथाऽऽरम्भाः पृथिव्याद्युद्भवणानि, उपलक्षणत्वात्सरमसारम्भावपि, तत्र सरम्मः—सङ्कल्पः, समारम्भस्तु परितापकर । उक्तं च—“सकृप्पो सरमो, परितापकरो भवे समारमो । आरमो उद्भवो, सुद्धनयाण तु सन्वेसे ॥ १ ॥” तत्र स्वान्ययोः प्रवर्तकस्तम् । तथा पीठक-फलक, आदिशब्दात् पट्टिकादयस्त्वत्र प्रतिबद्ध कारण विनाऽपि ऋतुबद्धकाले तत्परिभोजीत्यर्थः त, ऋतुबद्धकाले पीठकादिग्रहणे महान् दोषः । उक्तं च—जे भिक्खू उडुबद्धिय सेज्जासथारय पर पज्जोसवणाओ उवाइथेइ उवाइयेत वा साति ज्जति, इति श्रीनिशीथस्रद्धितीयोदेशके । अर्थतच्चूर्णिः—उडुबद्धगहिय सेज्जासथारय पज्जोसवणरातीओ पर उवातिणवेइ तस्स मासलहु पच्छित्त । सेज्जासथारविशेषज्ञापनार्थमाह—सव्वगिया उ सेज्जा, दोहत्थद्ध च होइ सथारो । अह सथडा व सेज्जा, तत्पुरिसो वा समासो उ ॥ १॥ इत्यादि । इति श्रीगच्छाचारप्रकीर्णकवृत्तौ ॥ १२ ॥

अथोत्सर्गतस्तावद्गृहस्थाना सिद्धान्ताध्ययन न कल्पते, अपवादतस्तु दीक्षाभिष्णुखादिस्तस्य षट्जीवनीकायाध्ययन यावत् सूनार्थाभ्या, पिण्डैपणाध्ययन यावदर्थतश्च पाठयितु कल्पते, इत्यभिप्रायो लिख्यते—

पठतु साहूणो एय, असज्जाय विवज्जित ॥ १३६ ॥ इत्यादि । व्याख्या—पठतु—व्यक्तवाचा सूत्रतोऽर्थतश्च कठगत कुर्वतु साधवो—मोक्षसाधनतत्परा मुनयः उपलक्षणत्वात्साध्योऽपि, ननु यदुक्तं साधुसाध्य एव पठन्ति किं श्राद्धादयो न सिद्धान्तं पठन्ति ? उच्यते—न पठन्त्येव, यदुक्तं—श्रीनिशीथस्रद्धितीयोदेशकप्रान्ते—जे भिक्खू वा भिखूणी वा अस्सउत्थिय वा गारत्थिय वा नाएइ, वाएत वा सात्तिज्जति । अस्य चूर्णिः—गिहिअस्सत्तिथिया ण वाएयन्वा, इत्थ दस-

मउद्देश्यो जहा अखलतिथ्यं वा गारस्थियं वा ण वाएति, अखलतिथ्या अखलतिथ्याओ अहवा गिहत्या गिहत्थी-
ओ, ति तथाभावे कारणे वाएजावि 'पव्जाए' गाहा--गिहि अखपासंडियं पव्जाभिमुहं सावगं वा छजीवणियंति जाव
सुत्तथो, अत्थओ जाव पिडेसणा, एस गिहत्थाइसु अवाओ ति ॥ इति श्रीगच्छाचारप्रकीर्णकावचूर्णो ग्रान्ते ॥ १३ ॥

ननु प्रकीर्णकानां भगवत्स्वशिष्यप्रणीतत्वेन प्रत्येकबुद्धप्रणीतत्वेन वा सुतरां प्रमायत्वादिति । तथा चोक्तम्-अत्र शिष्यः
प्रश्रयति-प्रकीर्णकानामुत्पत्तिः किं तीर्थकरात्, गणधरात्, गणधरशिष्यात्, प्रत्येकबुद्धात् ? वा उच्यते-तीर्थकरहस्तदीक्षित-
मुनेः प्रकीर्णकानामुत्पत्तिरिति । यदुक्तं नन्दीश्वरे-

“ से किं तं अंगवाहिरं ? अंगवाहिरं दुविहं पषत्तं तं जहा-आवस्सयं च ? आवस्सयवहरित्तं च २ । से किं तं आव-
स्सयं ? आवस्सयं छव्विहं पन्नत्तं तं जहा-सामाइयं ? चउवीसत्थओ २ वंदणयं ३ पडिक्कमणं ४ काउसग्गो ५ पच्चक्खाणं ६
से तं आवस्सयं । से किं तं आवस्सयवहरित्तं ? आवस्सयवहरित्तं दुविहं पषत्तं तं जहा-कालियं च ? उक्कालियं च २ । से
किं तं उक्कालियं ? उक्कालिअं अणेगविहं पषत्तं तंजहा-दसवेयालियं ? कप्पियाकप्पियं २ चुल्लकप्पसुयं ३ महाकप्पसुयं
४ उवाइयं ५ रायपसेणियं ६ जीवाभिगमो ७ पन्नवणा ८ महापन्नवणा ९ पमायप्पमायं १० नंदी ११ अणुओगदाराहं १२
देविदत्थओ १३ तंदुलवेयालियं १४ चदाविज्झयं १५ ॥ सुत्तपत्ती १६ पोरिसिमंडलं १७ मंडलप्पवेसो १८ विजावरण-
विणिच्छओ १९ गणिविजा २० क्षायविमत्ती २१ मरणविमत्ती २२ आयविमत्ती २३ वीयरायसुयं २४ संलेहयासुयं २५

गिहारकृष्णो २६ चरणीही २७ आउरपबल्लाह २८ महापणवलाय २९ एवमाइ से त उक्कालिय । से किं त कालिय ।
 कालिय अयोगविह पणच त जहा-उत्तरअसय्याइ १ दसाओ २ कृष्णो ३ क्वहारो ४ निसीह ५ महानितीहं ६ इतिमासियाइ
 ७ जंभुहीरपणसी ८ दीवसागरणपणती ९ चदपणती १० खुडियाविमाणपविमत्ती ११ महोन्नियाविमाणपविमत्ती १२ अगचूलिया
 १३ वगगूलिया १४ विवाहूलिया १५ अरुणोववाए १६ गरुजोववाए १७ वरुणोववाए १८ धरणोववाए १९ वेसमणोववाए
 २० वेसपरोववाए २१ देविदोववाए २२ उद्धाणसुए २३ समुद्धाणसुए २४ नागपरियावलियाओ २५ निरयावलियाओ २६
 कप्पियाओ २७ कप्पवडिसियाओ २८ पुष्कियाओ २९ पुष्कचूलियाओ ३० वल्लीदसाओ ३१ एवमाइआइ चउरासीइ पइअगसह
 स्याइ भगवओ अरहओ उसइतामिस्स आइतित्थयरस्स तहा सखिआइ पइअगसहस्साइ मडिअगगाण जिणवराण चउइसपइअग
 सहस्साणि भगवओ वद्धमाणतामिस्स । अहवा जस्स जचिया सीसा उप्पचियाए वेणइयाए कम्मियाए पारियाामियाए चउब्बिहाए
 बुद्धीए उववेया तस्स तत्तियाइ पइअगसहस्साइ पचेयबुद्धाणि तचिया चं व से त कालिअ आवस्सपवइरित्त से त अणगपविट्ठं ॥
 अस्य धुत्ति — ' एवमाइयाइ ' इत्यादि, कियन्ति नामग्राहमाख्यातु शक्यन्ते प्रकीर्णकानि ? तत एवमादीनि चतुरशीतिप्र-
 कीर्णकसहस्राणि भगवतोऽर्हत श्रीअष्टपभस्नामिनस्तीर्थकृतः । तथा सङ्ख्येयानि प्रकीर्णकसहस्राणि मध्यमानाभजितादीनां
 जिनचरेन्द्राणा तीर्थकराणाम्, एतानि च यस्य यावन्ति भवन्ति तस्य तावन्ति प्रथमानुयोगतो वेदितव्यानि । तथा चतु-
 र्दशप्रकीर्णकसहस्राणि भगवतोऽर्हतो वर्द्धमानस्नामिनः । इयमत्र भावना—इह भगवत अष्टपभस्वाभिनश्चतुरशीतिसहस्रसङ्ख्याः
 अमणा आसीरन्, तत, प्रकीर्णकरूपाणि चाध्ययनानि कालिकोत्कालिकभेदभिन्नानि सर्वसङ्ख्यया चतुरशीतिसहस्रसङ्ख्यान्य-

भवन् कथम् ? इति चेत्, उच्यते इह यद्भगवदहदुपदिष्टं श्रुतमनुश्रित्य भगवन्तः श्रमणा विरचयन्ति तत्सर्वं प्रकीर्णकमुच्यते, अथवा श्रुतमनुसरन्तो यदात्मनो वचनकौशलेन धर्मदेशनादिषु ग्रन्थपद्धतिरूपतया भाषन्ते तदपि सर्वं प्रकीर्णकम्, भगवताश्च ऋषभस्वामिन उल्कृष्टा श्रमणसम्पदासीत् चतुरशीतिसहस्रप्रमाणा, ततो घटन्ते प्रकीर्णकान्यपि भगवतश्चतुरशीतिसहस्रसङ्ख्यानि, एवं मध्यमतीर्थकृतामपि सङ्ख्येयानि प्रकीर्णकसहस्राणि भावनीयानि । अत्र द्वे मते—एके खरय एवं प्रज्ञापयन्ति—इदं किल चतुरशीतिसहस्रादिकमृषभा-दीनां तीर्थकृतां श्रमणपरिमाणं प्रधानमत्रविरचनसमर्थान् श्रमणानधिकृत्य वेदितव्यं, इतरथा पुनः सामान्यश्रमणा प्रभूतरा अपि तस्मिन् तस्मिन् ऋषभादिकाले आसीरन्, अपरे पुनरेवं प्रज्ञापयन्ति—ऋषभादितीर्थकृतां जीवतामिदं चतुरशीति-सहस्रादिकं श्रमणपरिमाणं प्रवाहतः पुनरेकैकस्मिन् तीर्थे भूयांसः श्रमणा वेदितव्याः, तत्र ये प्रधानमत्रविरचनशक्तिसमन्विताः सुप्रसिद्धास्तद्ग्रन्था अतीतकालिका अपि तीर्थे वर्त्तमानास्तेऽत्राधिकृता द्रष्टव्याः । एतदेव मतान्तरमृषपदर्शयन्नाह—‘अहवा-इत्यादि, अथवेति प्रकारान्तरोपदर्शने यस्य ऋषभादेस्तीर्थकृतो यावन्तः शिष्या औत्पत्तिक्या १ वैनयिक्या २ कर्मजया ३ पारिणामिक्या ४ चतुर्विधया बुद्धयोपेताः समन्विता आसीरन्, तस्य ऋषभादेस्तावन्ति प्रकीर्णकसहस्राणि, प्रत्येकबुद्धा अपि तावन्त एव । अत्रैके व्याचक्षते—इहैकैकस्य तीर्थकृतस्तीर्थेऽपरिमाणानि प्रकीर्णकानि भवन्ति, प्रकीर्णकपरिमाणेन प्रत्येकबुद्धपरिमाणप्रतिपादनात्, स्यादेतत् प्रत्येक-केवलमिह प्रत्येकबुद्धरचितान्येवं प्रकीर्णकानि द्रष्टव्यानि, प्रकीर्णकपरिमाणेन प्रत्येकबुद्धपरिमाणप्रतिपादनात्, स्यादेतत् प्रत्येक-बुद्धानां शिष्यभावो विरुध्यते, तदेतदसमीचीनम् । यतः प्रब्राजकाचार्यमेवाधिकृत्य शिष्यभावो निषिध्यते, न तु तीर्थकरो-

पदिष्टशासनप्रतिपन्नत्वेनापि, ततो न कश्चिदोषः । तथा च तेषां ग्रन्थ -इह तित्ये अपरिमाणा पदभगा पदभगासाभिअपरि-
 माणत्तणओ, किं तु इह सुत्ते पत्तेयबुद्धपरिणय पदभग भाणियव्व । कम्हा जम्हा पदभगपरिमाणेण चैव पत्तेयबुद्धपरिमाण
 गीरइ इति, मणिय ' पत्तेयबुद्धावि तत्तिया चैव ' ति । चोयग आह-नणु पत्तेयबुद्धा सिस्सभावो य विरुत्तए । आयरिओ
 आह-तित्यगरपणीयसासणपडिबत्तणओ तस्स सीसा हवति ॥ अन्ये पुनरेवमाहु -सामान्येन प्रकीर्णकैस्तुल्यत्वात्प्रत्येक-
 बुद्धानामभिधान, न तु नियोगतः प्रत्येकबुद्धरचितान्येव प्रकीर्णकानीति । ' से त ' इत्यादि, तदेतत्कालिकम्, तदेतदाव-
 श्यकव्यतिरिक्तमिति ॥ १३५ ॥ इति श्रीगच्छाचारप्रकीर्णकावचूर्णा । ३४ । पत्रे ॥ १४ ॥

उत्कृष्टा चैत्यवन्दना ऐर्यापथिकीप्रतिक्रमणपूर्विकैव भवति । जघन्यमध्यमे तु चैत्यवन्दने ऐर्यापथिकीप्रतिक्रमणमन्तरे-
 णाऽपि भवतः । इति प्रवचनसारोद्धारे चैत्यवन्दनद्वारवृत्तौ ॥ १५ ॥

अथ साधर्मिकवात्सल्यप्रभावनाऽचाराणि लिख्यन्ते—

निस्सकिय १, निष्कलिय २, निव्वित्तिगिच्छा ३, अमूढदिट्ठी य ४ । उववूह ५ थिरीकरणे ६, वच्छन्न ७, पभावणे ८,
 अट्ट ॥ ३२ ॥ शङ्कित-देशसर्वतमक, तदभावो निःशङ्कितम् १, काङ्कित-अन्यान्यदर्शनप्रहात्मकं, तदभावो निष्काङ्कितम् २,
 विचिकित्सा-फल प्रतिसन्देहस्तदभावो विदो-विज्ञास्ते च तत्त्वत साधव एव तज्जुगुप्सा वा तदभावो निर्विचिक्रित्सत,
 निर्विजुगुप्सा वा ३, आर्षत्वात्खत्र एव पाठः, अमूढा-अद्विमत्कृतीर्थिकदर्शनेऽप्यवगीतमस्मदर्शनमिति मोहरहिता चासौ
 दृष्टिय-बुद्धिरूपा अमूढदृष्टिः ४, स च चतुर्विधोऽप्ययमान्तर आचार. । बाह्य त्वाह-उपबृहणा-गुणवता स्तुतिः ५,

स्थिरीकरणं—चाङ्गीकृतधर्मानुष्ठानं प्रति सीदतां स्थिरीकरणम् ६, वात्सल्यं—साधर्मिकजनस्य भक्तपानादिनोचितप्रतिपत्तिकरणम् ७, प्रभावना च—स्वतीर्थोन्नतिहेतुचेष्टा सुप्रवर्चनान्त्मिका ८, वात्सल्यप्रभावने अष्टौ एते दर्शनाचाराः स्युरिति शेषः । इति श्रीअष्टाविंशोत्तराध्ययने एकत्रिंशत्तमगाथायाम् ॥ १६ ॥

एतेन प्रतिमापूजनादिकं सजन्तुविराधनं कर्म भगवान्न समादिशतीति यत्केचन प्रलपन्ति तेऽपि परास्ता द्रष्टव्याः, सदारम्भस्य भगवद्भिः प्रतिपादितत्वात्, इतरथा उक्तस्यापि साधर्मिकवात्सल्यस्य निषिद्धत्वापत्तेर्विराधनायास्तुल्यत्वादिति ।
 केचिच्च देवगुर्वादिपुरतः स्वस्तिकादिरचनां न स्वीकुर्वते तेऽज्ञानिनो वेदितव्याः । यतः साधुस्तान्यर्चनवन्दनादीनि मनसाऽपि न प्रार्थयेत् । गृहस्थैस्तु गुरुभक्त्या तानि कर्तव्यान्येव अन्यथा तत्रैवोक्तानां क्रियमाणानां च वन्दनादीनामप्यकर्त्तव्यतापत्तेः । अक्षराणि चेमानि—अर्चणं सेवणं चैव, वंदणं पूयणं तथा । इष्टीसकारसम्भारं, मणसावि न पत्थए ॥ १८ ॥
 इति पञ्चत्रिंशोत्तराध्ययने ॥ १७ ॥

अथ देवपूजाविधिविचारा यथा—

शुचिरिति—मलोत्सर्गदन्तधावनजिह्वालेखनगङ्गपकरणसर्वदेशस्नानादिना पवित्रः सन्, इति श्राद्धविधौ । १८ ।
 ततः पवित्रमृदुगन्धकाषाधिकार्घ्यशुकेनाङ्गूरुचरणपौतिकमोचनपवित्रवस्त्रान्तरपरिधानादियुक्त्या क्लिन्नाङ्घ्रिभ्यां भूमिमस्पृशन्

पवित्रस्थानमागत्योत्तरामुखः संव्ययते नव्यमव्यङ्गमकीलितं पृथुलं श्वेतांशुकद्रयम् । “ विशुद्धिर्वपुषः कार्या, यथायोगं

जलादिभिः । घौते सिते वसीत द्वे, विशुद्धे धूपधूपिते ॥ १ ॥” लोकेऽप्युक्तम्—“न कुर्यात्सन्धित वस्त्र, देवकर्माणि भूमिप ! । न दग्धं न तु वैच्छिन्न, परस्य तु न धारयेत् ॥ २ ॥ कटिस्पृष्ट तु यद्वस्त्र, पुरीष येन कारितम् । समूत्र मैथुन चाऽपि, तद्वस्त्र परितर्जयेत् ॥ ३ ॥ एकवस्त्रो न भुञ्जीत, न कुर्याद्विवर्तार्चनम् । न कञ्चुक विना कार्या, देवार्चा स्त्रीजनेन तु ॥ ४ ॥” एव हि पुतां यदादय स्त्रीणां च वस्त्रय विना न कल्पते देवार्चादि । इति श्राद्धविधौ ॥ १८ ॥

न च दुर्लभ भोजनादितरयोऽपि सर्वदा पवित्रमेवेति लोकोक्तिरत्र प्रमाणयितव्या, किं त्वन्यघौतिकवदुकूलमपि भोजन-मलगुणाद्युचिस्पर्शवर्जनादिना सत्यापनीयम् व्यापारखानुसारेण पुन पुनर्धोवनधूपनादिना पावनीयम्, घौतिकं च स्वल्पवे-लमेव व्यापार्य, प्रसवेदंश्रेष्मादि च घौतिकेन न स्फोटनीयम्, अपावित्र्यप्रसक्तेः, व्यापारितवस्त्रान्तरेभ्यश्च पृथग् मोच्यम् । इति श्राद्धविधौ ॥ १९ ॥

एवं द्रव्यभावाभ्यां शुक्तिर्गृहे गृहचैत्ये—“आश्रयन् दक्षिणां शालां, पुमान् योषिचन्द्रदक्षिणाम् । यत्नपूर्वं प्रविश्यान्त-र्दक्षिणेनार्द्रमिणा ततः ॥ १ ॥ सुगन्धिमधुरैर्द्रव्यैः, प्राङ्मुखो वाऽप्युदङ्मुख । वामनाड्या प्रशुतायां, मौनवान् देवमर्चयेत् ॥ २ ॥” इत्याद्युक्तेन नैषेधिकीत्यकरणप्रदक्षिणायचिन्तनादिकेन विधिना शुचिपट्टकादौ पद्मासनादिसुखासनासीनश्चन्द-नगाजनाद्यन्दन स्थानान्तरे हस्ततले वा प्रक्षिप्य कृतशालविलरुहस्तकङ्कथ. श्रीचन्दनचर्चितहस्तद्वयो जिनमर्हन्त पूजयित्वा चक्षयमाणाभिरङ्गाप्रभापूजाभिरभ्यर्च्य सवरथ प्रत्याख्यान प्राक्कृतमकृत वा यथाशक्ति करोति । इति श्राद्धविधौ ॥ २० ॥

अथोपोपणे पोरुष्यादिप्रत्याख्याने वा देवमर्चयतो न दन्तधावनानपेचेत्यचराणि लिख्यन्ते—

उपवासपौरुष्यादिप्रत्याख्यानिनस्तु दन्तधावनादि विनाऽपि शुद्धिरेव, तपसो महाफलत्वात् । लोकेऽपि उपवासादौ दन्तकाष्ठादि विनाऽपि देवार्चादिकरणात् । निषिद्धं च लौकिकशास्त्रेऽप्युपवासादौ दन्तकाष्ठादि । यदुक्तं विष्णुभक्तिचन्द्रोदये-
 “प्रतिपददर्शपष्टीषु, मध्यान्ते नवमीतिथौ । सङ्घातिदिवसे प्राप्ते, न कुर्याद्दन्तधावनम् ॥ १ ॥ उपवासे तथा श्राद्धे, न कुर्या-
 दन्तधावनम् । दन्तानां काष्ठसंयोगो, हन्ति ससकुलानि वै ॥ २ ॥ ” इति श्राद्धविधौ ॥ २१ ॥
 तथाऽन्यतीर्थिका हि पञ्चामृतमध्ये मधु गणयन्ति, श्रावकैस्तु तत्स्थाने इक्षुरसो ज्ञेय इति लिख्यते-ततो घृते १ क्षुरस
 २ दुग्ध ३ दधि ४ सुगन्धिजलैः ५ पञ्चामृतस्नात्रम् । इति श्राद्धविधौ ॥ २ ॥
 अथ भगवतोऽङ्गे विलककरणानुक्रमो लिख्यते—
 ततः सुयत्नवालककुञ्चिकां व्यापार्य प्रबान्याङ्गरुचणद्वयेन निर्जलतामापाद्याद्द्विजानुकरासेषु मूर्ध्नि पूजा यथाक्रममित्यु-

क्तपूजाविधौ तु—“ सरससुरहिचन्दणेण देवस्त दाहिणजाणु १ दाहिणखंध २ निडाल ३ वामखंध ६ वामजाणु ५ लवखण्डेसु
 पंचसु हिअएण वा सह छस्स वा अंगेसु पूयं ” । इति श्राद्धविधौ ॥ २३ ॥
 तथा स्वगृहचैत्यढौकितचोत्तपूगीफलनैवेद्यादिविक्रयोत्थं पुष्पभोगादि स्वगृहचैत्ये न व्यापार्यम्, नापि चैत्ये स्वयमारोप्यम्,
 किं तु सम्यक्स्वरूपमुक्त्वाऽर्चकादेः पार्श्वात् तद्योगाभावे सर्वेषां स्फुटं स्वरूपमुक्त्वा स्वयमारोपयेत्, अन्यथा मुधा जनप्रशंसा-

दिदोषः । गृहचैत्यनैवेद्यादि चाराभिकस्य प्रागुक्तमासदेयस्थाने नार्प्यम्, आदावेव नैवेद्यार्पणेन मासदेयोक्तौ तु न दोषः;

सुख्यदृष्ट्या मासदेयं पृथगेव कार्यम्, गृहचैत्यनैवेद्यचोक्षादि तु देवगृहे मोच्यम् । अन्यथा गृहचैत्यद्रव्येणैव गृहचैत्य पूजित स्यात् न तु स्वद्रव्येण, तथा चानादरावज्ञादिदोषः न चैव युक्तम्, स्वदेहगृहकुटुम्बाद्यर्थं भूयसोऽपि व्ययस्य गृहस्थेन करणात्, देवगृहे देवपूजाऽपि स्मद्रव्येणैव यथाशक्ति कार्या, न तु स्वगृहदौकितनैवेद्यादिविक्रयोत्थद्रव्येण देवसक्तपुष्पादिना वा प्रागुक्तदोषात् । तथा देवगृहागत नैवेद्याचतादि स्ववस्तुवत् सम्यग् रक्षणीयम्, सम्यग्मून्यादियुक्त्या च विक्रयम्, न तु यथा तथा मोच्यम्, देवद्रव्यविनाशादिदोषापत्तेः । सर्वप्रयत्नेन रक्षणादिचिन्ताकरणे जातु चौरान्याद्युपद्रवाद्देवद्रव्यादि विनश्यति तदा तु चिन्तारुर्त्तो निर्दोष एव, अवश्यमाविभावस्याप्रतिकार्यत्वात् । इति श्रीश्राद्धविधौ ॥ २४ ॥

ज्ञानद्रव्य हि देवद्रव्यवन्न कल्पते एव श्राद्धानां, साधारणमपि सह्यदत्तमेव कल्पते व्यापारयितु न त्वन्यथा, सङ्केनापि सप्तधेनीकार्ये एव व्यापार्यम्, न मार्गणादिभ्यो देयम्, साम्प्रतिकव्यवहारेण तु यद्गुरुन्युञ्जनादिसाधारण कृत स्यात्तस्य श्रावकश्राविकाणामर्पणे युक्तिरेव न दृश्यते, शालादिकार्ये तु तद्ग्रापार्यते श्राद्धैः । एव ज्ञानसक्त कागदपत्रादिसाध्वाधर्षित श्राद्धेन स्वकार्ये न व्यापार्यं स्वयुस्तिकायामपि न स्याप्य समधिकनिष्क्रय विना । साध्वादिसक्तमुखवस्त्रिकादेरपि व्यापारण न युज्यते गुरुद्रव्यत्वात्, स्थापनाचार्यजपमालादि तु प्राय श्राद्धार्पणार्थं गुरुभिर्विहिते तेन गुर्वर्षिततद्ग्रहणे व्यवहारो दृश्यते, इति श्राद्धविधौ ॥ २५ ॥

तस्माद्देवज्ञानादेर्देय क्षणमपि न स्याप्य, अन्यस्यापि देयस्य प्रदाने विवेकिभिः सर्वथा न विलम्ब्यते, किं पुनर्देवज्ञानादेः । यदा च यावता मालायपरिधानादि कृत तदा तावद्देवादिद्रव्य जात, तब कथमुपसृज्यते, कथ वा तद्भाभादि गृह्यते, पूर्वोक्त-

देवादिद्रव्योपभोगदोषप्रसङ्गात्, तस्मात्सद्य एव तदर्पणीयम् । यस्तु सद्योऽर्पयितुमशक्तस्तेनादोवेव पचाद्धैपद्याद्यवधिः स्फुटं कार्यम् । अवधिमध्ये च स्वयमर्थम्, मार्गणादिविनाऽपि अवध्युल्लङ्घने देवद्रव्योपभोगदोषः । उद्गाहणिकापि शीघ्रमभनतया तच्चिन्ताकारकैः स्वद्रव्यवद्देवादिद्रव्येऽपि कार्या । अन्यथा बहुविलम्बे दुर्मिचदेशभङ्गदौस्थ्यपापातस्यापि सम्भवात्, बहुपक्मेऽपि तदसिद्धेः, तथाऽपि च महादोषः इति श्राद्धविधौ ॥ २६ ॥

तथा देवादिदेयं सम्यगेवार्प्यं, न तु घृष्टकृटनाणकादिना यथा कथञ्चिद्देवद्रव्योपभोगदोषोपापत्तेः, तथा देवज्ञानसाधारणसम्बन्धिगृहाहृत्तेत्रवाटिकापाषाणेष्टकाकाष्टवशकवेल्बुकमृत्सुधादिकं श्रीखण्डकेसरभोगुष्पादिकं पिङ्गानिकाचङ्गरीधूपपात्रकलशवासकुम्पिकादिकं श्रीकरीचमरचन्द्रेदयज्ञल्लरीभैर्योदिवाद्यसावाणसिरावकजवनिकाकम्वलकपाटपट्टपट्टिकाकुम्भभञ्जोरसकञ्जलजलप्रदीपादिकं चैत्यशालाप्रणालाद्यागतजलाद्यपि च स्वकार्ये किमपि न व्यापार्यम्, देवद्रव्यवत्तदुपभोगस्यापि दुष्टत्वात् । चमरसावाणादीनां मलिनीभवनतृटनपाटनादिसम्भवे त्वधिकदोषोऽपि । इति श्राद्धविधौ ॥ २७ ॥

तथा अन्त्यावस्थायां पित्रादीनां यन्मान्यते तत्सावधानत्वे गुरुश्राद्धादिवहुसमक्षमेन वाच्यं यद्भवन्निमित्तमित्यहिनमध्ये इयद्ग्रथिष्यामि तदनुमोदना भवद्भिः कार्यति, तदपि सद्यः सर्वज्ञातं व्यथितव्यम् । स्वनाम्ना व्यये स्तैत्यादिदोषः पुण्यस्थानेऽपि स च महर्षेरपि हीनताहेतुः । यदार्प्यम्—“ तवतेये वयतेये, रूवतेये अ जे नरे । आयारभावतेये अ, कुव्वई देवकिव्विसं ॥ १ ॥ ” धर्मव्ययश्च मुख्यवृत्त्या साधारण एव क्रियते । यथा यथा विशेषविलोक्यमानं धर्मस्थानं तत्र तदुपयोगः स्यात् । सप्तचेत्र्यां हि यत्सीदत् चेवं स्यात्तदुपष्टम्भे भूयान् लाभो हस्यते । इति श्राद्धविधौ ॥ २८ ॥

सर्वेष्वपि नियमेषु च सहसाऽनाभोगाधाकारचतुष्क चिन्त्यम्, तेनानाभोगादिनाऽनियमितबहुस्तुग्रहणेऽपि नियमभङ्गो न स्यात्, किन्त्वतिचारमात्रम् । ज्ञात्वा त्वशमात्रग्रहणेऽपि नियमभङ्ग एव जातु दुःकर्मपारवश्येन ज्ञात्वाऽपि भङ्गेऽग्रतो नियमः पाण्य एव धर्मार्थिना । प्रतिपन्नपञ्चमीचतुर्दश्यादितपोदिनेऽपि तिव्यन्तरान्त्यादिना सच्चित्तजलपानताम्बूलभक्ष्यणकियद्भो-जनादौ यदा तपोदिनं ज्ञात तदनु मुखान्त-स्थमपि न गिलति, किं तु तस्यक्त्वा प्रासुक्चारिणा मुखशुद्धिं कृत्वा तपोरीत्यैव तिष्ठति । तद्दिने च यदि आन्त्या पूर्णं भुक्तस्तदा द्वितीयदिने दण्डनिमित्तं तत्तप कार्यम् । समाप्तौ च तत्तपो वर्द्धमानं कार्यम् । एव चातिचार एव स्यान्न तु भङ्गः । तपोदिनज्ञानादनुसिक्त्यादिमात्रगिलने तु भङ्ग एव नरकादिहेतुः । दिनसशये कल्प्याकल्प्यसशये वा कल्प्यग्रहणेऽपि भङ्गादिदोषः । गढमान्धे भूतादिदोषपारवश्ये सर्पदशाधसमाधौ च यदि तत्तप, कर्तुं न शक्नोति तथाऽपि चतुर्थारोचारात्न भङ्गः । एव सर्वनियमेष्वपि भाव्यम् । इति श्राद्धविधौ ॥ २९ ॥

तयणु हरिसुल्लसतो, कयसुहकोसो जिण्णिदपडिमाण । अवरणेइ रयणिवसिय, निम्मल्ल लोमहत्थेण ॥ १ ॥ सुखकोशश्चा-
दुपुटः प्रान्तनासानिश्वासानिरोधार्यं कार्यः । इति श्राद्धविधौ ॥ ३० ॥

नित्यं पर्वसु वा वर्षमाभ्ये कियद्द्वारं वा खाद्यस्नाद्यादिसर्ववस्तूनां देवस्य गुरोश्च प्रदानपूर्वं भोजनम् । इति श्राद्धविधौ ॥ ३१ ॥
तथा श्रृणुसम्बन्धे हि प्रायः कलहानिदृत्तैर्वष्टुद्धाद्यपि प्रतीतं तस्माद्दणसम्बन्धस्तद्भव एव यथा कथञ्चिन्निर्वाण्य ।
अन्यत्राऽपि व्यवहारे निजस्वस्यात्तने धर्मार्थेभिदमिति चिन्त्यं धर्मार्थिना । अतः साधर्मिकैरेव सह मुख्यवृत्त्या व्यवहारो
न्याय्यः । तत्पार्थे स्थितस्य निजस्वस्य धर्मोपयोगित्वसम्भवात् । म्लेच्छादिपार्थार्थे तु यत्र कोऽपि पुण्योपयोगो न स्यात् ।

तस्य प्राप्त्यसम्भवे व्युत्सर्जनमेव युक्तम् । व्युत्सर्गादनु प्राप्तं तु तत्सङ्घस्यैव धर्मार्थमर्थम् । एवं स्वकीयं गतमपि वस्तु शास्त्रादिप्राप्त्यसम्भवे व्युत्सृज्यम् । यथा तदुत्थं पापं न लगेत् । इत्थं युक्त्याऽनन्तभवसक्तं देहगेहकुटुम्बवित्तशास्त्रादि सर्वं पापहेतु विवेकिना व्युत्सर्जनीयम् । अन्यथा तदुत्थदुरितस्थानन्तैरपि भवैरनिवृत्तेः । इति श्राद्धविधौ ॥ ३२ ॥

तथा यथा तथा शपथादिकं न विदध्यात् । विशिष्य च देवयुर्वादिविषयं तदभिहितम्—“ अलिण्य व सञ्चैण व, चेइ-यसम्मं करेइ जो मूहो । सो वमइ वोहिबीअं, अणंतंससारिओ होइ । इति श्राद्धविधौ ॥ ३३ ॥

अथ निर्मान्यविचारः—

यदि च प्राक्केनापि पूजा कृता स्यात्तदा विशिष्टान्यपूजासामग्र्यभावे तां नोत्सारयेत्, भव्यानां तद्दर्शनजन्यपुण्यानुबन्धिपुण्यानुबन्धस्यान्तरायप्रसङ्गात् । किंतु तामेव विशेषयेत् । यद्दृष्टहस्त्याभ्यम्—“ अह पुत्रं चिय केणह, हविज्ज पूया कया सुविहएण । तंपि सविसेससोहं, जह जह होइ तथा तथा कुआ ॥ १ ॥ निम्मन्नंपि न एवं, भन्नइ निम्मन्नलक्खणाभावा जुगलिअकुंडलिअमाईणं ॥ ३ ॥ इतो चैव जिणाणं, पुणरवि आरोवणं कुणंति जहा । वत्थाभरणार्हणं, ॥ ४ ॥ ” यजिनविचारोपितं सत् विच्छायीभूतं विगंधं जातं दृश्यमानं च निःश्रीकं न भव्यजनमनःप्रमोदेहेतु तन्निर्मान्यं भुवन्ति स्म बहुश्रुताः । इति सङ्घाचारवृत्तौ । प्रद्युम्नस्मरिक्कृतविचारसारप्रकरणे त्वेवमुक्तम्—“ चेइयद्वं दुविहं, पूयानिम्मन्न-भेयओ इत्थ । आयाणार्हं दव्वं, पूयारित्थं सुणेयव्वं ॥ १ ॥ अक्खयफलमलिवत्थाइ, संतिअं जं पुणो दविणजायं । तं निम्मन्नं

जायह, जिष्णुम्ममि उवओगो य ॥ २ ॥” अत्र ढौकितावतादेर्निर्मान्यत्वमुक्त, परमन्यत्रागमे प्रकरणचरित्रादौ वा क्त्रापि न दृश्यते, इद्धसम्प्रदायादिना क्त्रापि गच्छेऽपि नोपलभ्यते यत्र च ग्रामादावादानादिद्रव्यागमोपायो नास्ति तत्राद्यतवन्यादिद्रव्येष्वैव प्रतिमाः पूज्यमानाः सन्ति । अब्रतादेर्निर्मान्यत्वे तु तत्र प्रतिमापूजाऽपि कथं स्यात्तस्माद्भोगविनष्टस्यैव निर्मान्यत्वमुक्तम् । “ भोगविणष्टं द्रव्यं, निम्मल्लं विंति गीअत्था । ” इत्यागमोक्तेरपि । तच्च तु केवलिगम्यम् । इति श्राद्धविधौ । एते सर्वेऽपि विचाराः श्राद्धविधौ दिनकृत्याधिकारे ॥ ३४ ॥ एतेषामादौ अभिप्रायास्तु स्पष्टतमत्वादेव नोद्धेखिता इति ।

अथ केचित् सुविहितपरंपरावन्तोऽपि गृहस्थाः सदारम्भमप्यारम्भमिव गणयन्ति परं तेऽनवबुद्धा, ज्ञेयाः, यतोऽसदारम्भवत् सदारम्भस्य सुतमां विहितत्वात् । अयमेवाभिप्रायो लिख्यते—

राजादेस्तु विधापयितुः प्रचुरतरभाण्डागारनगरमण्डलगोकुलादिप्रदानं जिनमवनचेत्रे वपनम् । तथा जीर्णशीर्णानां चैत्यानां समारचनं, नष्टप्रधानां समुद्धरणं चेति । ननु निरवद्यजिनधर्मसमाचरणचतुराणां जिनमवनचिम्बपूजादिकरणमनुचितमिव प्रतिमासते, पद्जीवनिकायविराधनाहेतुत्वात्तस्य भूमिलवनदलपाटकानयनगर्तापुरोष्टकाचयनजलसावनवनस्पतिप्रसकायविराधनामन्वरेण न हि तद्भवति । उच्यते—य आरम्भपरिग्रहप्रसक्तः कुटुम्भपरिपालननिमित्तं धनोपार्जनं करोति, तस्य धनोपार्जनं विफलं माभूदिति जिनमवनादौ धनव्ययः श्रेयानेव, न च धर्मार्थं धनोपार्जनं युक्तम् । यतः—“ धर्मार्थं यस्य विचेहा, तस्यानीहा गरीयसी । प्रचालनाद्धि पङ्कस्य, दूरादस्पर्शनं वरम्” ॥ इत्युक्तमेव, न च वायीक्षुपतढागादिखननवदशुभोदकं जिनमवनादिकरणम् । अपि तु सङ्घसमागमधर्मदेशनाकरणव्रतप्रतिपत्त्यादिकरणेन शुभोदकमेव । पद्जीव-

निकायविराधना च यतनाकारिणामगारिणां कृपापरवशत्वेन सूक्ष्मानपि जन्तून् रक्षयतामविराधनैव । यदाहुः—“जा जयमाणस्स भवे, विराहणा सुत्तविहिमग्गस्स । सा होइ निजरफला, अञ्जत्थविसोहिजुत्तस्स ॥ १ ॥ परमरहस्समिसीणि, समग्गगणिपिडगधरियसाराणं । परिणामिअं पमाणं, निच्छयमवलंबमाणं ॥ २ ॥” यस्तु निजकुटुम्बार्थमपि नारम्भं करोति प्रतिमाप्रतिपन्नादिस्तस्य माभूज्जिनबिम्भादिविधानमपि । यदाह—“देहाइनिमित्तंपि हु, जे कायवहंमि इह पयइंति । जिणपूआ कायवहंमि, तेसिमपवत्तणं मोहो” ॥ इत्यलं प्रसङ्गेन । इति श्रीयोगशास्त्रवृतीयप्रकाशकवृत्तौ ॥ ३५ ॥

अथ केचिदनिषेवितसुविहितगीतार्थचरणाः, अनवगतपरम्परागतागमत्त्वाः प्रलपन्ति अहोरात्रिक एव पौषधः कर्त्तव्यः, तत्सामर्थ्यभावे न कर्त्तव्य एव, न तु केवलरात्रिकः केवलदैवसिको वेति । तदनुरूपा एवान्ये च । ‘एगराइं न हावए’ इत्याद्युत्तराध्ययनोक्तवचनबलादहोरात्रिककेवलरात्रिकौ कर्त्तव्यौ, न तु केवलदैवसिक इति । ततस्तदुपकाराय श्राद्धविधि-
लिखितावरयकचूर्णोद्यागभोक्तः पौषधविधिपाठो लिख्यते—

पौषधं च त्रेधा—अहोरात्र १ दिवस २ रात्रिपौषध ३ भेदात् । तत्रायमहोरात्रपौषधविधिः—“इह जम्मि दिणे सावओ पोसहं लेइ तंमि दिणे घरवावारं वज्जिय पोसहसालाए गहियपोसहजुगोवगरणो पोसहसालं साहुसमीवे वा गच्छइ । तओ अंगपडिलेहणं करिअ उच्चारपासवणथंडिले पडिलेहिय गुरुसमीवे नवकारपुवं ठवणायरियं ठावित्ता ईरिअं पडिक्कमिअ खमासणे वंदिअ पोसहमुहपत्तिं पडिलेहेइ । ततो खमासणं दाउं उद्धट्ठिओ भणइ-इच्छाकारेण संदिसह भगवन् ! पोसहं संदिसावेमि । बीएण पोसहं ठावेमिति भणिय नमुक्कारपुवं पोसहमुच्चारेइ-करेमि भंते ! पोसहं आहारपोसहं सव्वओ देसओ

सालाए गंतुं ईरिअं पडिकमिअ देवे वंदिअ वंदणं दाउं तिहाहारस्स चउहाहारस्स वा पच्चक्खाइ, जइ सरीरविताए अट्ठो तो आवस्सिअं करिअ साहुव्व उवउत्तो निज्जीवे थंडिले गंतुं विहिया उचारपासवणं वोसिरिअ सोअं करिअ पोसहसालाए आंगंतुं ईरिअं पडिकमिअ खमासणपुव्वं भणइ-इच्छाकारेण संदिसह भगवन् ! गमयागमणं आलोउं इच्छं वसतिहंता आवसीकरी अवरदक्खिणदिसि जाइअ दिसालोअं करिअ अणुजाणह जस्सुगगहुत्ति भणिअ संडासए थंडिलं च पमज्जिय उचारपासवणे वोसिरिय निसीहियं करिअ पोसहसालाए पविट्ठा आवंतंजेतेहिं जं खंडिअं जं विराहिअं तस्स मिच्छामि दुक्कडं। तओ सज्जायं करेइ ।” एवं सन्ध्याप्रतिलेखनप्रतिक्रमणपौरुषीपाठनशयन पुनः प्राभातिकप्रतिक्रमणदेववन्दनस्वाध्यायकरण-पौषधपारणादिकसर्वोऽपि विधिः क्रियमाणत्वेन हर्यमान एव पाठवद्धो ज्ञेयः । यावत् “ एवं दिवसपोसहंपि । नवरं-जाव-दिवसं पज्जुवासाभित्ति भणइ । देवसियाइपडिकमणे कए पारेउं कण्णइ । रत्तिपोसहंपि एवं । नवरं मज्झन्हाओ परओ जाव-दिवसस्स अंतोमुहुत्तो ताव धिप्पइ तथा दिवससेसं रत्ते पज्जुवासाभित्ति भन्नइ पोसहपारणए साहुसंभवे नियमा अतिहिसं-विभागवयं फासिअ पारेयव्वं । इति श्राद्धविधौ पर्वकृत्याधिकारे ॥ ३६ ॥

कोचिदविदितपरमार्थाः समर्थयन्ति, श्रावकाणां दशैकालिकादिसिद्धान्तः पठनीय एवेति । यतः समवायांगे श्रावकवर्गके उवासगदसासु णं उवासगणं णगराहं उज्जाणाहं चेइयाहं यावत् सुअपरिगहा तवोवहाणाहं । अत्र ‘ सुअपरिगहा ’ इति शब्देन सिद्धान्ताध्ययनस्य विहितत्वादिति । अत्रोच्यते अहो द्रष्टव्यं खलु खलस्य तव कैतवकलाविलसितम् यदत्रैव ‘ चेइयाहं तवोवहाणाहं ’ इति प्रदर्शनं, परमिदमपि तव तात्पर्यानिवबोधसूचकमेव, यतोऽत्र

श्रुतशब्देन श्रुतार्थस्य गृहीतत्वात् । यदुक्तमर्थस्यापि श्रुतत्व स्थानाङ्गे-“दुविहे धम्मे पणत्ते तज्जहा-सुअधम्मे चेव चरित्त धम्मे चेव । सुअधम्मे दुविहे पणत्ते तज्जहा-सुतसुअधम्मे अ अत्थसुअधम्मे य” इति । न च वाच्य सूत्रमर्थसुभयमपि गृह्यतामिति । राजप्रश्नीये-“लद्धट्टे गहियट्टे पुच्छियट्टे अहियट्टे विण्णिच्छियट्टे” । अर्थश्रवणतः १ अर्थविधारणतः २ सशये सति ३ सम्यगुत्तरश्रवणतो विमलावबोधत् ४ ऐन्दपर्योपलम्भात् ५ इत्यादिनाऽर्थग्रहणस्यैवोक्तत्वात्, न सूत्रस्य । निशीथसूत्राद्युक्तः स्पष्टनिषेधश्च प्रागुक्त एव ॥ ३७ ॥

ग्लानस्य प्रतिचरणे महापुण्यमित्यभिप्रायो लिख्यते—

ग्लानस्य प्रतिचरणे महत्फलम् । यदागमः-गोयमा ! जो गिलाण पडिअरइ से म दसणेण पडियरइ, ले म दसणेण पडिवज्जइ सो गिलाण पडियरइ आणाकरणसार खु अरहताण दसण । इत्यादि भगवत्प्याम् । इति श्रीश्राद्धविधौ ॥ ३८ ॥

अथ पुनरपि पौषधे भोजनाचाराणि लिख्यन्ते—

तत्थ जइ देसओ आहारपोसहिओ तो मत्तपाणस्स गुरुसविखअ पारावित्ता, आवस्सिअ करित्ता, ईरियासमिओ गतु ईरियावहिअ पडिक्कमइ, आगमणअलोअण करइ, चेइए वदइ, तओ सडासय पमज्जित्ता पाउअणे निसीयइ, मायण पमज्जइ, जइअण भोअणे परिवेसिए पचमगलमुचारेइ, पचखण सारित्ता तओ, वयण पमज्जित्ता असुरसुर अचवचव अरहुमवि-लविअ अपरिसाडि मणवयणकायगुत्तो भुजइ साहुन्व उवउत्तो, जायमायाए वा भुत्ता फासुअजलेण मुहसुद्धिं काउ नउकार-सरणेण उट्टाइ देवे वदइ, वदणय दाउ सवरण काऊण पुणेवि पोसहसालाए गतूण सज्जायतो चिट्ठइ । इति प्रतिक्रमणा-

वचूषीं ॥ ३६ ॥

अथ ये केचन पौषधे भोजनं न स्वीकुर्वन्ते, तेषामेव पूर्वजानां वाक्यं यथा—

“ जो पुण्य आहारपोसहो देसओ पुसे पचवखाणे तीरीए खमासमणदुगेण मुहपत्तिं पडिलेहिय खमासमणेण वंदिअ भणइ इच्छाकारेण संदिसह भचपाणं पारावेह पोरिसिं पुरिमड्डं चलनिहारं एकासणं निव्वियं आयंबिलं वा जा कावि काल-वेला तीए पडिलेहियनमुक्कारपुव्वगं अरत्तडुहो सुंजइ । इति श्रीजिनवल्लभधरिक्तपौषधविधिप्रकरणे ॥ ४० ॥

उपधानपौषधेयं विधिः, अयमिति चेद्दालचेष्टितं त्यज्यतां पौषधत्वस्य तत्राऽपि तुन्यत्वात् ।

अथोत्सर्गतस्तावत्साधूनां यत्र चतुर्मासकस्थितास्तत्र मासद्वयं यावदुपकरणं ग्रहीतुं न कल्पतेऽपि तथा हि—अथ चतुर्मासकानन्तरं कारणमपेक्ष्य न निर्गच्छन्ति ततो मासद्वयमध्ये गृह्णीयात्, तदेव दर्शयति—

गच्छे सचालबुद्धे, असई परिहर दिवडुमासं तु । पणतीसा पणवीसा, पन्नरस दसेव इकं च ॥ १ ॥ सवालबुद्धे गच्छे वस्त्राभावे शीतं सोडुमसमर्थे सार्द्धमासं परिहर परिवर्जय, परिहृत्य च तत ऊर्ध्वं गृह्णीयात् । अथ सार्द्धमासमपि परिहर्तुमशक्त-स्ततः पञ्चत्रिंशतं दिनानि परिहर अथैवमपि गच्छो न संस्तरति ततः पञ्चविंशतिदिनानि, तथाऽप्यशक्तौ पञ्चदशदिनानि, तथाऽप्यशक्तौ दशदिनानि, तत्राऽप्यशक्तौ पञ्चदशदिनानि, तत्राऽप्यशक्तौ तृतीयखंडे वृतीयोद्देशके ॥ ४१ ॥

चउद्दस दस य अभिजे, नियमा सम्मं तु सेसए भयणा । यस्य चतुर्दशपूर्वाणि दशपूर्वाणि अभिमानि परिपूर्णाणि सन्ति,

तस्मिन्नियमात्सम्यक्त्वम् । शेषे च किञ्चिद्दूनदशपूर्ववरादौ सम्यक्त्व वा स्थान्मिथ्यात्व वेत्यर्थः । इति बृहत्कल्पे १५ पत्रे ॥४२॥

अथ साधूनां चित्रिते उपाश्रये वस्तु न कल्पत इत्यचराणि लिखन्ते—

नो कल्पद् निगथाण वा निगधीण वा सचित्तकम्मए उवस्सए वत्तु । कप्पद् निगथाण वा निगधीण वा अचित्त-
कम्मए उवस्सए वत्तु इति । वृत्तिर्यथा—नो कल्पते निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्थीना वा सचित्तकर्मणि उपाश्रये वस्तुम् । कल्पते पुनर
चित्तकर्मणि उपाश्रये निर्ग्रन्थाना निर्ग्रन्थीनां वा वस्तुमिति सूत्रार्थः । अथ भाष्यविस्तरः—निदोस सदोसे वा, सचित्तकम्मे उ
आणमादीणि । सहकरण विकहा वा, बीञ्च अत्तई य वसहीए ॥ १ ॥ निर्दोषे वा सदोषे वा सचित्तकर्मणि प्रतिश्रये तिष्ठता-
माज्ञादयो दोषा ये च तादृशे वा चित्तकर्मखचिते वेरमनि पूर्वभोगान् बुञ्जिरे तेषा स्मृतिकरणम्, उपलक्षणत्वादितरेषां
कौतुकमुपजायते, विकथा वा तत्त वच्च्यमाणलक्षणा भवेत् । द्वितीयपद चात्र वसतावसत्या तत्रापि वसेत् । अर्थेनामेव
निर्युक्तिगार्था व्याख्याति—तरुगिरिनदीसमुहा, भवथा च्छी लया वियाणा य । निदोसचित्तकम्मे, पुञ्जकलससोत्थियादी य
॥ १ ॥ तरवः सहकारादयो, गिरयो हिमवदादयो, नद्यादयो गङ्गासिन्धुप्रभृतयः, समुद्रा लवणोदादिकाः, भवनानि गृहाणि,
वज्रयो नागवन्न्यादय, लता माषवीचम्पकलतादय, तासां वितान निकुरव, तथा पूर्णकलशः स्वस्तिकादयश्च ये माङ्गलिकाः
पदार्थाः, एतेषां रूपाणि यत्रालिखितानि तच्चित्रकर्म निर्दोष ज्ञातव्यम् । इति बृहत्कल्पप्रथमोद्देशे १६५ पत्रे ॥ ४३ ॥

अथ गच्छपरिमाण लिख्यते—

विगमाईया गच्छा, सहस्तवतीसई उसभसेणे । थडिच्चपि य पढम, वयति सेसेनि आगाटे ॥ १ ॥ त्रिकादयस्त्रिचतुःप्रभृ-

तिपुरुषपरिमाणा गच्छा भवेयुः । किमुक्तं भवति ? एकास्मिन् गच्छे जघन्यतस्त्रयो जना भवन्ति, गच्छस्य समुदायरूपत्वात्, त्रिपुरुषपरिमाणा गच्छा भवेयुः । किमुक्तं भवति ? एकास्मिन् गच्छे जघन्यतस्त्रयो जना भवन्ति, गच्छस्य समुदायरूपत्वात्, तस्य त्रयाणामथस्तादभावादिति । तत ऊर्ध्वं ये चतुःपञ्चप्रभृतिपुरुषसत्त्वाका गच्छास्ते मध्यमपरिमाणतः प्रतिपत्तव्यास्ताव-
 धावदुत्कृष्टपरिमाणं न प्राप्नोति । किं पुनस्तत् ? इतिचेदत आह 'सहस्रसप्ततीसई उसभसेणे ति । द्वालंशत्सहस्राण्येक-
 स्मिन् गच्छे उत्कृष्टं साधूनां परिमाणं यथा श्रीऋषभस्वामिप्रथमगणधरस्य भगवत ऋषभसेनस्य । इति श्रीवृहत्कल्पप्रथम-
 खंडे १६५ पत्रे ॥ ४४ ॥

अथ साधूनां तरोरधो विदुत्सर्गः कर्तुं न कल्पते, इत्यक्षराणि लिख्यन्ते—

सच्चित्तरुक्खमूले, उच्चारदि आचरेउ जो भिक्खू । सो आणा अणवत्थं, विराहणं अट्टिमादीहि ॥ १ ॥ थंडिल्लअसति
 अद्वाण, रोधते संबभमे भयासणे । दुब्बलगहणगिलाणे, वोसिरणं होइ जयणाए ॥२॥ इति निशीथभाव्ये पञ्चमोद्देशके ॥४५॥

पञ्चपर्व्या आराध्यत्वे हेतुलिख्यते—
 भयं ! त्रीयपमुहासु पंचसु तिहीसु विहियं धम्मणुद्धाणं किं फलं होइ ? गोयमा ! चहुफलं होइ, जह्वा एयासु पाएणं

जीवो परभवाउयं समल्लिणइ । इति श्रीमहानिशीथे ॥ ४६ ॥

अथ दिनसेऽपि प्रथमचरमचतुर्घटिकयोर्विहिः पात्रादि न स्थाप्यं, वहिर्न गन्तव्यं यतस्तदा सूक्ष्मः स्नेहकायः प्रपतति

इति लिख्यते—
 अत्थि णं भंते ! सदा समितं सुहुमे सिणोहणाए पवडति ? हंता अत्थि । से भंते ! किं उहुं पवडति ? अहे पवडइ तिरिण

पवडति ? गोयमा ! उष्टुवि पवडति अहेवि पवडति तिरिण्वि पवडति । 'अत्थि' इत्यादि, सदा-सर्वदा 'समिय' ति सपरिमाण न वादराक्कायवदपरिमितमपि, अथवा 'सदा' ति सर्वत्तुपु 'समित' ति रात्रौ दिवसस्य च पूर्वोपरयोः प्रहरयो तत्रापि कालस्य स्निग्धेतरभावमपेक्ष्य बहुत्वमल्पत्व चावसेयमिति । यदाह—“पढमचरिमाउ सिंसिरे, गिम्हे अद्ध तु तासि वज्जित्ता । पाय ठेये सिण्हेहाइ, रक्खण्डुा पवेसे वा ॥ १ ॥” लेपितपात्र चहिने स्थापयेत्, स्नेहादिरचणार्थयेति । सूत्रमस्नेहकाय इति-अष्कायविशेष इत्यर्थः । इति श्रीमगवतीप्रथमशतकपद्योदेशके ॥ ४७ ॥

निविधाहारे जलमेव कल्पते, तत्रापि फुकानीर सीकरीकर्पूरएलाकतथकखदिरचूर्णकसेन्नकपाटलादिजल च नीतरित गालित वा नान्यथा । शास्त्रेषु मधुगुडशर्कराखडादिस्वाद्यतया द्राचशर्करादिजल तक्रादि च पानकतया उक्त, पर द्विविधा-हारादौ न कल्पते, उक्त च नागपुरीयगच्छप्रत्याख्यानभाष्ये—दक्खापाणाईय, पाण तह साइम गुडाईय । पढिय सुअमि तहवि हु, तिच्चीजणग तु नायरिय । इति श्राद्धविधौ ॥ ४८ ॥

वासामु सगदियोवरि, पन्नरसदियोवरि च हेमते । जायइ य सच्चि से, गिम्हे मासोवरि लोण ॥ इति व्यवहारानिर्णुक्तौ ॥ ४९ ॥

ननु इत्थ तावत्सर्वत्र भव्यस्यैव सम्यक्त्वलाभ उक्त, अभव्यस्य तु का वात्तेत्याह—तित्थकराइयपूअ, दहुण्णेषेण वावि कजेण । सुअसामाइयलभो, होइ अभव्वस्त गठिमि ॥” इति विशेषावश्यकं ॥ ५० ॥

अभिप्रायस्तुभयत्रापि सुगम एव । अथ केचित्साध्वीना पृथग्विहारमुचित मन्यन्ते, अपरे तु गृहस्थे. सह साध्वीनां

विहारमुचितं मन्यन्ते ते उभयेऽपि सिद्धान्तबाह्या ज्ञेयाः । यथा—
 यद्यद्योनैः साधुभिरपि सह साध्वीनां गमनं नाबुझातं तर्हि कथं गृहस्थैः सह एकाकिनीनां वा विहर्तुं कल्पते ? इति बोध्यम् ।
 इति श्रीमहानिशीथपञ्चमाध्ययने ॥ ५१ ॥

अथायं लोकः कीदृशाकारः ? कथं च व्यवस्थित इति विचारो लिख्यते—
 वेत्रासनसमोऽधस्तान्मध्यतो झञ्जरीनिभः । अग्रे मुरजसङ्काशो, लोकः सादेवमाकृतिः ॥ १०५ ॥ वृत्तिर्यथा—अधस्ता-
 दधोभागे वेत्रासनमधस्ताद्विस्तीर्णमुपर्युपरि सङ्कोचवत्समस्तदाकारः । मध्यतो—मध्ये झञ्जरीवाद्यविशेषस्तत्सदृशः । अग्रे
 मध्यलोकादुपरि मुरज ऊर्ध्वमधश्च सङ्कुचितो मध्यभागे विस्तृतो वाद्यविशेषस्तत्सदृशः । एवमधोमध्येर्ध्वेषु आकारत्रययोगी
 लोकः । यदाहुः—तत्राधोमुखमङ्गकसंस्थानं वर्णयन्त्यधोलोकम्, स्थालमिव तिर्यग्लोकम्, ऊर्ध्वमथमङ्गकसमुद्रम् । इह
 चाधस्तिर्यग्ूर्ध्वलोका रुचकापेक्षया । रुचकश्च मेरुमध्ये गोस्तनाकारचतुराकाशप्रदेशप्रमाणोऽधः, तादृश एवोर्ध्व, एवमष्टप्रदेशः ।
 यदाहुः—“अहं पएसो रुद्रगो, तिरियलंगस्स मञ्जयारंभि । एस पहवो दिसायं, एसेव भवे मणुदिसायं ॥ १ ॥” तत्र
 रुचकादध उपरि च नवयोजनशतानि तिर्यग्लोक इत्युत्सेधेऽष्टादशयोजनशतप्रमाणः । तिर्यग्लोकादधो नवयोजनशतानसप्त-
 रज्जुप्रमाणोऽधोलोकः । तत्र सप्तप्रथिव्य उक्तरूपाः ॥ ४ ॥ इति योगशास्त्रचतुर्थप्रकाशे १०५ श्लोकवृत्तौ १८१ पत्रे ॥
 अथ का भूमिः ? कियदधः सचिन्ता ? इति विचारो लिख्यते—

कठिना पृथ्वी शीतातपादिशस्त्रयोगे उपर्यशुलेमेक प्रासुका, अन्यकठिना त्वजुलचतुष्क प्रासुका, अकठिनाऽहुलाष्टकम्, वासोर्वी चाऽधिकाऽपि प्रासुका, चतुष्पदादिस्थाने च्चात्रस्थाने च मुडहस्त प्रासुका, मलमूत्रातपोष्णांश्चादिना च यावती भाविता वह्निस्थाने च वह्निना यावती भाविता सा प्रासुका, महानगरस्थाने च हस्तमेक प्रासुका, महानगरादिस्थानेऽपि द्वादशवर्षरून्ये मलाद्यभावात्सर्वा सचिचा चीरदृष्ट्वाषत्र यत्र जन्तूनामसञ्चार सदा छाया तल मिश्रा, चीरदृष्ट्वाणां मधुर त्वेनाप्यायकत्वात्, चीरदृष्ट्वातशीतादिभिः शस्त्रत्वाच्च । अन्यत्र तु जनासञ्चारे छायाबहुले स्निग्धसजले उपरितन रूच रजो- मुक्त्वा सर्वा सचिचा, क्वापि मिश्राऽपि, क्वापि रजोऽपि सचित्तम्, यद्यतयश्चैत्ये शालायां (च) प्रवेशे पादौ रजो- हरथेन प्रमार्जयन्ति तत्क्वापि प्रदेशे सचित्त मिश्र वा रजो भविष्यतीति हेतोः । तथा सचिचा वा भूमिः सचित्तांबुयोगे जाते कियत्काल मिश्रा स्यात्ततो या सचिचा सा सचिचा, या चाचिचा साऽचिचैवेति । इयत्स्वप्येव यथाह वाच्यम् । इति श्रीमेरुतुङ्गसूरिकृतपिंडविशुद्धिवृत्तौ ।

तथा, जस्त सचित्तरुक्तरस्त हतिथपयपमाणो पिडुलो खधो तस्त सव्वञ्चो जाव रयणिप्पमाणा ताव सचिचा भूमी एय आणासिद्ध ॥ इति श्रीनिशीथचूर्णौ ॥ ५२ ॥

अथ षण्णारकादौ विपाग्निमेधैर्निर्बीजायां पृथिव्या कृतायां पुनरप्याम्रादीनां यथोत्पत्तिर्भवति तथा लिख्यते—

खारम्माई पुक्खलसवट्टता, जहा बहू मेहा । इय धम्मबीयहरणा, करणा य गुरूणधुवएसा ॥ १ ॥ व्याख्या—यथा चाराम्लादयः पुष्करसवत्तादयश्च मेघा बीजहरणा बीजकरणाश्च स्युः । तत्र चारमेघाम्लमेघाग्निमेघविषमेघाशनिमेघा युगा-

न्तसमयप्रवर्षिणो यथोत्तरं सकलबीजज्जलोपाय प्रवर्तन्ते । पुष्करावर्त्तमेघक्षीरमेघघृतमेघामृतमेघरसमेघाः पुनः कल्पस्यादौ सकलबीजाद्युत्पत्तये यथोत्तरं सम्भवन्ति । तदुक्तम्—“ तदा च विरसा मेघाः, चारमेघाम्लमेघकाः । विषाग्न्यशनिमेघाश्च, वर्षिष्यन्त्यात्मसन्निभम् ॥ १ ॥ येन भावी कासः श्वासः, शूलं कुण्डं जलोदरम् । ज्वरः शिरोऽर्चिरन्त्येऽपि, मनुष्याणां महा-मयाः ॥ २ ॥ दुःखं स्थास्यन्ति तिर्यञ्चो, जलस्थलखचारिणः । भावी क्षेत्रवनारामलतातरुवृक्षयः ॥ ३ ॥ ” अपि च—“ तत्राद्यः पुष्करो मेघो, महीं निर्वापयिष्यति । द्वितीयः क्षीरमेघाख्यो, धान्यमुत्पादयिष्यति ॥ ४ ॥ तृतीयो घृतमेघाख्यः, स्नेहं सञ्जनयिष्यति । तुर्यस्त्वमृतमेघाख्यः, औषध्यादि करिष्यति ॥ ५ ॥ पृष्ठ्यादीनां रसकर्त्ता, रसमेघश्च पञ्चमः । पञ्चत्रिं-शदिना वृष्टिर्भाविनी सौम्य ! दुर्दिना ॥ ६ ॥ ” इत्यादि श्रीउपदेशरत्नाकरे नवमतरङ्गे ॥ ५२ ॥

अथ प्रतिक्रमणे कस्मिन् समये कर्त्तव्ये तद्विख्यते—
एषां कालस्तूत्सर्गैवमुक्तः । अद्धनिबुद्धे ह्यरे, सुचं कर्हति गीञ्जस्था । इय वयणपमाणेणं, देवसियावस्सए कालो

॥ १ ॥ रात्रिकस्य चैवम्—आवस्सयस्स समए, निहासुहं चयंति आयरिया । तह तं कुणंति जह दस, पडिलेहाणंतरं ह्यरो
॥ १ ॥ अपवादतस्तु देवसिकं दिवसवृतीयप्रहराद्धरात्रं यावत् । योगशास्त्रवृत्तौ तु मध्याह्नादारभ्याद्धरात्रं यावदित्युक्तम् ।
रात्रिकमर्द्धरात्रादारभ्य मध्याह्नं यावत् । उक्तमपि—“उग्घाडपोरिसि जा राइयमावस्सयस्स तुन्नीए ववहाराभिप्पाया भयंति
पुण जाव पुरिमहं ” । इति आद्धविधौ द्वितीयप्रकाशे ७६पत्रे ॥ ५४ ॥
अथ केचित् पाक्षिकोपवासादिकं पूरिणमायां कुर्वते तच्च सिद्धान्तविरुद्धं यथा—

पाचिकचातुर्मासिकसायत्सरिकाणि पद्याद्यन्ते च स्यु । आह-पाचिक चतुर्दश्या वा चतुर्दश्याभिति ब्रूमः ।
 यदि पुन. पञ्चदश्यां स्यात्तदा चतुर्दश्यां पाचिके चोपवासस्योक्तत्वात्पाचिकमपि पठेन स्यात् । तथा च-“अट्टमच्छुचउत्थ,
 सवत्सरचाउमासपक्वसु ।” इत्याद्यागमविरोधः । यत्र चतुर्दशीं गृहीता न तत्र पाचिक यत्र पाचिक न तत्र चतुर्दशी ।
 तथा हि-“अट्टमी चउद्दसीसु उववासकरण ” इति पाचिकचूर्णौ । ‘सो अ अट्टमीचउद्दसीसु उववास करेह ’ इत्यावश्य-
 कचूर्णौ । ‘चउत्थच्छुचउमकरण अट्टमीपक्वचउमासवरिसे य ’ ति व्यवहारभाष्यपीठे । अट्टमी चउद्दसी नाणपचमी चउ-
 मास ’ इत्यादि महानिशीथे । व्यवहारपट्टोद्देशके च-“पक्वस अट्टमी सलु, मासस य पक्विय शुणेयव्य, इत्यादि
 व्याख्यायां दृचौ चूर्णौ पाचिकशब्देन चतुर्दश्येव व्याख्याता । तदेव निश्चितुम पाचिक चतुर्दश्यामेव । चातुर्मासिकसाव-
 त्सरिके तु पूर्वं पूर्णिमापञ्चम्यो. क्रियमाणे अपि श्रीकालिकाचार्याचरणत. चतुर्दशीचतुर्थ्योः क्रियेते । प्रामाणिक चैतत्,
 सर्वसम्भवत्वात् । उक्तं च कल्पभाष्यादौ-“असदृश समाइन्न, ज कत्थइ केणई असावज्ज । न निवारिअमन्नेहि, वडुमणुमयभेय-
 मायरिय ॥ १ ॥ ” तीर्थोद्गारादावपि-“सालाहणेण रत्ना, सघाएसेण कारिश्रो भयव ? । पज्जोसवणचउत्थी, चाउम्मास च
 चोद्दसिए ॥ १ ॥ चउमासपडिक्कमण, पक्वअदिवसमि चउविहो सघो । नवसयतेणउएहिं, आयरण त पमाणति ॥ २ ॥ ”
 अत्र चाधिकविशेषार्थिना पूज्यश्रीकुलमण्डनस्ररिप्रणीतविचारामृतसद्बोधज्वगाहनीयः । इति श्राद्धविधौ पूर्वकृत्याधिकारे
 ७६ पत्रे ॥ ५५ ॥

एतेनैव च ये पञ्चम्या पर्युपण्यां कुर्वन्ति तेऽपि परास्ता द्रष्टव्याः । “नक्षत्रेषु समप्रेषु, अष्टतेजस्तु भास्वत । यावदर्थो

दयस्तावत्, प्रातःसन्ध्या प्रजायते ॥ १ ॥ अर्केऽर्द्धास्तिमिते यावन्नचत्राणि नभस्तले । द्वित्राणि नैव वीचन्ते, तावत्सायं विदुर्बुधाः ॥ २ ॥ ” इति श्राद्धविधौ ॥ ५६ ॥

नागवह्नीदलेषु च निरन्तरं जलक्लेदादिना नीलीकुन्धण्डकादिविराधना भूयसी ततस्तानि पापभीरवो रात्रौ न व्यापारयन्ति येऽपि व्यापारयन्ति तेऽपि सम्यग्दिवा संशोध्यैव । ब्रह्मचारिणा तु विशिष्य तानि त्याज्यानि, कामाङ्गत्वात्तेषाम् । प्रत्येकसचित्तेऽप्येकस्मिन् फलादावसङ्ख्यजीविविराधनासम्भवः । बादरैकेन्द्रियेष्वेवमुक्तम् सूक्ष्मे तु यत्रैकोऽपर्याप्तस्तत्र तन्निश्रया नियमादसङ्ख्येयाः जत्येगो पञ्जतो तत्थ असंखा अपञ्जता ” । बादरैकेन्द्रियेष्वेवमुक्तम् सूक्ष्मे तु यत्रैकोऽपर्याप्तस्तत्र तन्निश्रया नियमादसङ्ख्येयाः पर्याप्ताः स्युरित्याचाराङ्गवृत्त्यादाबुक्तम् । इति श्राद्धविधौ ॥ ५७ ॥ अभिप्रायस्तु स्पष्ट एव । अधिकोपधिधारी साधुर्न भवतीति ये वदन्ति तदवबोधाय लिख्यते—

तत्र स्थविरकल्पे जघन्यतोऽपि चतुर्दशोपकरणान्येव । उत्कृष्टपदिकोपकरणचिन्तायां तु शीताद्यसहिष्यन् तपस्वी बालानान् प्रतीत्य यावत्संयमहेतुर्द्विगुणोऽप्यधिको वा उपधिरवगन्तव्यः । इति श्री निशीथचूर्णाद्यागमे ॥ ५८ ॥

तथा—“ सुब्रह्मं पुण तिविहं, जहन्नयं मज्झिमं च उक्कोसं । जहन्नं अट्टारसगं, सयसाहस्सं च उक्कोसं ॥ १ ॥ ” एतद्वाथोक्तं त्रिविधप्रमाणमपि वस्त्रं साधूनां ग्रहीतुं न कल्पते, किं त्वष्टादशरूपकमानान्पूनुमूल्यं कल्पते साधूनाम् । इति स्थानाङ्गवृत्तौ ॥ ५९ ॥

रूपकमानमेकार्थविचूर्णौ त्वेवमुक्तमस्ति—चतुर्भिराटकैर्गडकः, तेषां पञ्चविंशत्या पणः, तच्चतुर्थोऽशः काकिणिः, इति

तासामशीत्यारूपक विशत्या वराटकै. काकिणित्थर्थ । तथा विरलिका नाम द्विसरस्रपटी सा साधूनां न कल्पते, दु.प्रेत्य
त्वात् । इति कल्पवृक्षौ द्वितीयखंडे १२३ पत्रे ॥ ६० ॥

जो भणइ नतिय धम्मो, न य सामइय न चैव य वयाइ । सो समणसघबज्जो, कायव्वो समणसघेण ॥ २ ॥ इति
श्रीतीर्थोद्दालिकप्रकीर्णके ॥ ६१ ॥ अभिप्रायस्तु स्पष्ट एव ।

छत्रस्थेनापि सह केवली विहरीतीत्यचराणि लिख्यन्ते—

निट्टविअअट्टमयट्टाणे, सोसियकसाए जिइदिए । विहरिजा तेण सद्धि तु, छउमत्थेणवि केवली ॥ ४२ ॥ इति गञ्जा-
चारप्रकीर्णके ॥ ६२ ॥

द्वाविंशतेः परीपहायां मध्ये उभ्याः के ? शीतलाश्च के ? इत्यभिप्रायो लिख्यते—

“ इत्थीसकारपरीसहा य, दो भावसीयला एए । सेसा वीसं उण्हा, परीसहा होंति नायव्वा ॥ १ ॥ ” इत्याचाराङ्ग
निर्धुक्तौ ॥ ६३ ॥

समन्त्वादिस्त्वत्पुष्पप्रकरे समवसरणे साधूनां विष्टतां कथं न सचिचे सङ्घट्टदोष इति शङ्कानिरासो लिख्यते—

पुष्पवृष्टिरत्राहु. परे—कथमम्लानपुष्पप्रकरोपरि सर्वथा सच्चित्तसङ्घट्टनादिविरतानां यतीनामवस्थानादि युज्यते । अत्र
केचित् प्रेरयन्ति—साध्वस्थानस्थाने देवा न किरन्तीति । अन्ये त्वाहुः—नैतदेवम्, प्रयोजनेऽन्यत्रापि साधूनां गमनादिरपि
सम्भवात् । केवल विकुर्वित्त्वाच्चानि सचित्तानि न सम्भवन्ति । अन्ये त्वाहुः—न विकुर्वित्तान्येव तानि, जलजस्थलजानामपि

पुष्पाणां तत्र प्रकीर्णत्वात् । यदागमः—“ विट्टुड्हाई सुरहिं, जलथलयं दिव्वकुसुमनीहारी । पयंरति समंतेणं, दसद्धवन्नं कुसुम-
वासं ॥ ” परमत्र बहुश्रुता एवं समादधते—यथा निरुपमाऽचिन्त्याहृत्यभावादेव योजनमात्रे चेत्त्रेऽपरिमितामर्थ्यादिसस्त्वसम्भ-
वेऽपि न परस्परमावाधा काचित् तथा पुष्पाणामपि तेषामुपरि सञ्चरिण्यौ स्थाण्यौ च मुन्यादिलोके । तत्त्वं तु केवलिनो
विदन्ति । इति श्रीप्रवचनसारोद्धरैकोनचत्वारिंशद्द्वारे ॥ ६४ ॥

स्त्रियाः संभोगे चतुर्विधाहारो न भज्यते, बालादीनामोष्ठादिचर्वणे तु भज्यते, द्विविधाहारे तु तदपि कल्पते । प्रत्याख्यानं
हि कावलिकाहारविषयमेव, न तु लोमाद्याहारविषयमपि । अन्यथोपवासाचाम्लादेर्वपुरभ्यङ्गगङ्गकरम्बन्धनादिनाऽपि भङ्ग-
प्रसङ्गात् । न चैवं व्यवहारो, लोमाहारस्य निरन्तरसम्भवेन प्रत्याख्यानाभावस्यैव प्रसङ्गात् । इति श्राद्धविधौ ॥ ६५ ॥

अशुद्धैः शुद्धैर्वाशनपानभेषजादिभिर्गलनस्य प्रतिचरणं कर्तव्यम् । विशिष्य चाचार्योपाध्यायादीनामित्यभिप्रायो लिख्यते—
सम्प्रति ‘ गुरुपमुहाणं कीरह असुद्धसुद्धेहिं जचियं कालं ’ इति त्रिशदुत्तरशततमं द्वारमाह—“ जावजीवं गुरुणो, असुद्ध-
सुद्धेहिं वावि कायव्वं । वसहे बारसवासा, अड्ढारस भिक्खुणो मासा ॥ ६६ ॥ ” यावज्जीविमाजन्माऽपीत्यर्थः । गुरोराचार्यस्य

अयमर्थः—शुद्धैरशुद्धैश्च तैर्यावज्जीवं ते प्रतिजागरणीयाः साधुश्रावकलोकेनेति । सर्वस्यापि गच्छस्य तदधीनत्वाद्यथाशक्ति
निरन्तरस्वार्थनिरर्थयप्रवृत्तेश्च, तथा वृषभे—उपाध्यायादिके द्वादशवर्षाणि यावत्प्रतिजागरणा शुद्धैरशुद्धैश्च वस्तुभिर्विधेया ।
ततः परं शक्तौ भक्तविवेकः । एतावता कालेनान्यस्यापि गच्छभारोद्बहनसमर्थस्य वृषभस्योत्थानात् । तथाऽष्टादशमासान्

यावत्सामान्यभिदो—सामान्यसाधो शुद्धैशुद्धैश्च प्रतिजागरणा विधेया । ततः परमसाध्यतया शक्तौ सत्यां भक्तविवेकस्यैव कर्तुमुचितत्वात्, इदं शुद्धाशुद्धादिभिराचार्यादीनां परिपालनं रोगाद्यभिभूतवपुषां चेतनकालादिपरिहाणिवशात् । भक्ताधलाभवतां च विधेया, न पुनरेवमेव सुस्थावस्थायामिति । व्यवहारभाष्ये तु सर्वसामान्यग्लानप्रतिक्रिया व्यवस्थार्थमिह गद्या लिखिताऽस्ति । यथा—छम्भासे आयरिश्रो, कुलं च सवत्सराइ तिभिर्भवे । सवत्सरं गणो खलु, जावज्जीव भवे सधो ॥ १ ॥ अस्या व्याख्या—प्रथमत आचार्यः पण्मासान् यावच्चिकित्सां ग्लानस्य कारयति, तथाऽप्यप्रगुणीभूतं कुलस्य समर्पयति । ततः कुलं त्रीन् वत्सरान् यावच्चिकित्सकं भवति, तथाऽप्यप्रगुणीभवने कुलं गणस्य तु समर्पयति यावद्गणः खलु चिकित्सां कारयति, तथाऽप्यनियत्तिते रोगे तु गणः सङ्घस्य समर्पयति । ततः सङ्घो यावज्जीव प्रासुकप्रत्यवतारेण, तदभावे चाऽप्रासुकैनापि जावज्जीव चिकित्सको भवति । एतच्चोक्तं भक्तविवेकं कर्तुमशक्नुवत् । यः पुनर्भक्तविवेकं कर्तुं शक्नोति तेन प्रथमतोऽष्टादशमासान् चिकित्सां कारयितव्या । विरतिसहितस्य पुनः सप्तारं दुःप्रापत्वात् । तदनन्तरं चेत्यगुणीभवति ततः सुन्दरम् । अथ न भवति तर्हि भक्तविवेकः कर्तव्यः । इति श्रीप्रवचनसारोद्धारः ॥ १६६ पत्रे ॥ ६६ ॥

अथ तथाविधगीतार्थानां ग्लानादीनां पुनः पुनर्वत्त्रचालनमप्यनुज्ञातमेवेत्यदराणि लिख्यन्ते—

आयरियगिलायाथ, मलियामलिणा पुण्योवि धोविजा । मां दु गुरुण अवन्नो, लोगभि अजीरण इयेरे ॥ ६८ ॥
 धृत्तिर्यथा—आह—सर्वेषामपि वत्साणि वर्षाकालादवर्षागेव प्रघ्वाण्यन्ते, किं वाऽस्ति केषाञ्चिद्विशेषः ? अस्तीति ब्रूमः । केषाम् ? इति मेदत आह—आचार्याः—प्रवचनार्थव्याख्याधिकारिणः सद्धर्मदेशनादिगुणग्रामभूरयः स्वरयः । आचार्यग्रहणमुपलक्षण,

तेनोपाध्यायादीनां प्रभूणां परिग्रहस्तेषाम् । तथा ग्लानाः—मन्दास्तेषाम् च पुनः पुनर्मलिनानि वस्त्राणि प्रचालयेत् । प्राकृतत्वाच्च मलिनानीत्यत्र पुंस्त्वनिर्देशः । प्रस्तुतेऽर्थे कारणमाह—‘ मा ह्रु ’ इत्यादि मा भवतु, ह्रु निश्चितम्, गुरूणां मलिनवस्त्रपरिधाने लोकेऽवर्णो—ऽऽक्षया । यथा निराकृतयोऽभी मलदुरभिरगन्धोपलिसदेहास्ततः किमेतेषामुपकंठगतैरस्माभिरिति, तथा इतरस्मिन् ग्लाने मा भवत्वजीर्णमिति । मलक्लिन्नवस्त्रधारणे हि शीतलमारुतादिसम्पर्कतः शैत्यसम्भवेन भुक्ताऽऽहारस्यापरिणतौ ग्लानस्य विशेषतो मान्द्यमुज्जृम्भते । इति श्रीप्रवचनसारोद्धारे एकत्रिंशदुत्तरशततमद्वारे ॥ ६७ ॥

म्बूलादिव्यापारणमुखशुद्धिकरणादिविधिना ग्रन्थिसहितप्रत्याख्यानपालने एकरारभोजिनः प्रतिमासमेकोनत्रिंशत्, द्विचारभोजिनस्त्वष्टाविंशतिर्निर्जला उपवासाः स्युरिति वृद्धाः । भोजनताम्बूलजलव्यापारणादौ प्रत्यहं घटीद्वयघटीद्वयसम्भवे मासे एकोनत्रिंशत्, घटीचतुष्टयसम्भवे त्वष्टाविंशतिरुपवासाः । यदुक्तं पद्मचरित्रे—“ भुञ्जइ अयंतरेणं, दुनि य वेला उ जो निओगेणं । सो पावइ उववासा, अट्टावीसं तु मासेणं ॥ १ ॥ ” इति श्राद्धविधौ प्रथमाधिकारे ॥ ६८ ॥

असणईया चउरो ४, वत्थं ५ पायं ६ च कंचलं ७ चैव । पाउंछणगं ८ च तथा अट्टविहो रायपिंडो सो ॥१॥ असणा-
ईया चउरो ४, पाउंछण ५ वत्थ ६ पत्त ७ कंचलयं ८ । खई ९ छुरी १० कन्नसोहणी ११, नहरणिया १२ सागारिपिंडो सो ॥२॥” इति श्रीबृहत्कल्पभाष्ये ॥ ६९ ॥

इदानीं साधु स्थडिलादस्थडिल सद्कामन् कस्मिन् काले केन प्रमार्जनं करोतीति लिख्यते—

उड्डवदे रयहरण, वासावासासु पायलेहणिआ । वडउवरे पिलक्ख, तस्स अलममि विचिणिया ॥ ६० ॥ ऋतुबद्धे शीतोष्णकाले ' रयहरण ' ति रजोहरणेन प्रमार्जनं कृत्वा प्रयाति । वासासु पायलेहणिय ' ति वर्षासु वर्षाकाले वर्षति सति पादलेखनीकया प्रमार्जनं कर्तव्यम्, सा च किमयी भवति ? इत्यत आह— ' वडे ' त्ति वटमयी उटुवरमयी प्लवमयी, तस्यात्ताभे—प्लवाप्राप्तौ चिञ्चिकामयी—अम्बलिकामयीति । सा च कियत्प्रमाणा भवति ? इत्याह—वाससअगुलदीहा, अगुलमेग तु होइ पिळ्ळिआ । घणमसिणणिव्वयाविय, पुरिसे पुरिसे य पत्तेय ॥ ६१ ॥ द्वादशशुलानि दीर्घा भवति, येन मध्ये हस्तग्रहे भवति, विस्वारस्वेकमगुल स्यात् । सा च घना—निचिडा कार्यो, ममृथा निर्मृथा च निर्ग्रन्थिर्भवति । सा च किमेकैव भवति ? न इत्याह—पुरूपे पुरूपे च प्रत्येक एकैकस्य पृथगसौ भवति । इति श्रीओघनिर्धुक्तिवृत्तौ ३१ पत्रे ॥ ७० ॥

केचिदज्ञानिनो विद्ध सुक्ताफलमचित्तसविद्ध तु सचित्तमिति वदन्ति पर तदनागमिकम्, आगमे हि विशेषानभिधानेन मौक्तिकानामचित्तेपूक्तत्वात् । तथा हि—

से किं त अचित्ते अचित्ते सुवण्णरयमणिमोत्तिअसखसिलप्पवालरयणाण आये सेत्त अचित्ते " इति श्रीअनुयोग द्वारघट्टे ५१ पत्रे ॥ ७१ ॥

अथ कश्चित् पण्डितमन्यो ब्रूते—यो मांसमश्नाति तस्य सम्यक्त्व न भवत्येवेति, पर तदसङ्गतमेव प्रतिभासते, यत केवल-सम्यक्त्वधारिणो विरतेरमावात् । बुन्ताकाद्यभक्षमिव पिशितमपि नियमित नास्ति, यदि नाश्नाति तदा तु भव्यमेव । अथ

यदि कर्मगतैर्वैचित्र्येण रसनास्वादरसस्य दुरपोहत्वेन भुङ्क्ते तर्हि श्रद्धानरूपे सम्यक्त्वे का नाम क्षतिः । अथ तादृग् सद्यः संमुखिमानन्तजन्तुसन्तानदूषितं तद् ज्ञात्वाऽपि भुञ्जानस्य कथं दयापरिणामः ? तदभावाच्च किं सम्यक्त्वं ? इति चेन्मैवम्, अनन्तजन्तुमयं ज्ञात्वाऽपि मूलकमक्षरणं कुर्वतोऽपि सम्यक्त्वक्षतिप्रसक्तेः, न्यायस्योभयत्रापि तुल्यत्वात् । अथ तल्लोकेऽतिनिन्द्यमिति यदि तत्प्रवृत्तिमत्कुले तस्य निन्द्यत्वाभावात्, मूलकादेरिव । तथैव च ज्ञातायां द्रुपदद्रुपतिगृहे क्षायिकसम्यक्त्वधारी केशवोऽपि अशनपानखादिमस्वादिमयावतिपशितमद्यादिभुञ्जानः सुखेन व्यहरदिति श्रूयते । अपरं च यद्यनन्तकायादिमांसादिभक्षणे सम्यक्त्वध्वंस एव दृष्टः स्यात्तर्हि तद्भक्षणस्य प्रायश्चित्तं नोक्तं स्यात् । श्रावक एव प्रायश्चित्ताधिकारी, न तु मिथ्यात्वी । अत्र श्राद्धजीते तु ज्ञात्वाऽपि मांसभक्षणे माध्वीकादिभक्षणे इव प्रायश्चित्तमेवोक्तं, न तु सम्यक्त्वध्वंसोऽश्रावकत्वं वा । सम्यक्त्वाभावे तु प्रायश्चित्तानधिकार एव पुनः सम्यक्त्वोच्चारो वेत्यपि बोध्यम् । तथा पिशितादिविरतिस्तु चारित्रावरणक्षयोपशमोद्भवा । सम्यक्त्वं तु मोहनीयक्षयक्षयोपशमोद्भवमिति, नानयोरपि कश्चित्सहावस्थाननियमोऽस्तीत्याद्यत्र बहु वाच्यं अलं प्रसङ्गेनेति । तत्प्रायश्चित्ताधिकारस्त्वयम्, अथ भोगोपभोगगुणत्रतेऽभक्षनियमविषयं प्रायश्चित्तमाह—“महुपंचुंवरिफलपुष्फमाह्वयभंगे गुरुग अन्नाए । नाए छगुरुनिअमे, पिसियासवमक्खणे दसगं ॥” व्याख्या—मधुप्रतीतं पञ्चोदंबरी उदुंबर १ वट २ प्लक्ष ३ काकोदुंबरि ४ शाखिनां पिष्पलस्य च नाश्रीयात् फलं कृमिकुलाकुलमित्याद्युक्तरूपं, फलम्-दृन्ताकादि, पुष्पम्-मधूकादि, आदिशब्दात्पयुषितद्विदलहिमविषादिपरिश्रहः । एतेषां त्रतस्य नियमस्य भङ्गे ‘अन्नाए’ चि अज्ञातेऽनाभोगत इत्यर्थः । अज्ञाते सति ‘गुरुग’ गुरुकाः-चतुर्गुरवः प्रायश्चित्तं भवतीति । ‘नाए छगुरुग’ चि ज्ञाते आभोगे सति मधुप्रभृतीनां

नियमभङ्गे पद्गुरुप्रायश्चित्त भवति । अन्ये तु सामान्येन पञ्चोदुम्बरीफलपुष्पादिनतभङ्गे लघु नमस्काराष्टशत त्वेके । अपरे तु
 नियम चिनाऽपि पञ्चोदुम्बर्यादिषु निषिद्धेषु भक्षितेषु चतुर्गुरु, नियमभङ्गे तु पद्गुरुरुक्ताहुः । अनियमे इत्यादि यस्य ब्राह्मणव-
 शिजादेर्जातिस्वभावादेव पिशितादीनि न भक्ष्यन्ते, तस्य निर्विषयत्वात् । कदाचिदकृतनियमस्यापि पिशितासवप्रक्षयानाम् ।
 तत्र पिशित-मांस, आसवो-मद्य, प्रक्षय-नवनीत, एतेषां भक्षणे दशक क्षपणानामिति गायार्थः ॥८९॥ अथ भोगोपभोग-
 गुणव्रत एतानन्तकायप्रत्येकवनस्पतिनियमविषय किञ्चिन्मांसासवविषय विशेषप्रायश्चित्त चाह-चउगुरुण्यते चउलङ्घ, परित्त-
 भोगे सचिचवञ्जिस्त । मसासववयभगे, अगुरु चउगुरु अथाभोगे ॥ व्याख्या-सचिचवर्जकस्य-श्रावकादेः 'अनते' ति
 अनन्तकायाना मूलकाद्रकादीनां भक्षणे चतुर्गुरु धीप्रायश्चित्त भवति । यदागम - "साऊ जिणपडिक्खो, अणतजीवाणगायनि-
 प्फत्तो । गेही पमगदोसा, अणतकाए अओ गुरुगा ॥ १ ॥" तथा सचिचवर्जकस्यैव श्राद्धादेः 'परित्त' प्रत्येकपरिभोगे
 प्रत्येकानादिपुष्पफलादिभोगे चतुर्लघुप्रायश्चित्त भवति । तथा मांसासवयोरुपलक्ष्यत्वान्मधुनवननीतयोश्च 'वयभगे' ति अना-
 भोगतः पृथग्वच्यमायत्वादानभोगतो ज्ञेयम्, तत्राभोगे सति व्रतस्य नियमस्य भङ्गे पद्गुरु 'चउगुरु' ति अनाभोगे
 मांसासवमधुनवननीतानां व्रतभङ्गे चतुर्गुरु प्रायश्चित्त भवतीति गाथाचरार्थः ॥९०॥ इति श्रीश्राद्धजीतद्वयवृत्तौ ३० पत्रे ॥७२॥

केचिद्रात्रौ अन्धकार्योनिकास्तद्रूपा सर्वत्र जलादौ जीवा उत्पद्यन्ते दिवा विलीयन्त इत्यादि वदन्ति पर तदनवबोध
 द्यकम् । एव सति दीपप्रभास्पर्शे तज्जीवानामिवान्धकार्योनिक्कीवधिराधनापन्या प्रतिक्रमणाद्यभाज एव सम्पनीपद्यते ।
 प्रकाशान्धकार्योरुभयोरपि बाधितत्वात् । अन्धकारस्य पुद्गलमयत्व चागमप्रसिद्धमेव- 'तहा तज्जीवियाण य' इत्यत्र तु

आन्तिर्न विधेया । तद्योनिकाः-तद्वस्तुयोनिकाः निगोदोरणिकप्रभृतय इत्यर्थत्वात् । सा गाथा चयं सार्थो-तज्जोषियाण जीवाण
 तथा संपाद्माण य निसिभते वहो दिङ्गो, सव्वदंसीहिं सव्वहा ॥२२७॥ तस्मिन्-संसक्तान्नसक्तादौ भक्ते निगोदोरणिकादीनां
 योनिरूपत्तियेषां ते तद्योनिकास्तेषाम् । तथा सम्पातिमादीनां-आगन्तुककुन्थुपिपीलिकादीनां, चशब्दादात्मनश्च कीटिकादि-
 भिर्भेधादिघातात्, निशि भक्ते वधो विनाशो दृष्टः सर्वदशोभिः सर्वथा । इति श्रीश्रावकदिनकृत्यवृत्तौ २२७ पत्रे ॥ ७३ ॥

अथ पञ्चविधदानस्वरूपं लिख्यते—

अभयं सुपत्तदाणं, अणुकंपा उचिञ्चकित्तिदाणाहं । दुच्चिहि सुक्खो भण्णिओ, तिञ्चिहि भोगाइअं दिति ॥ १ ॥
 जगति दानं पञ्चविधं प्रसिद्धम्, तत्र प्रथममभयदानं इह लोकेऽभयदानात् श्रेयः, दयालुः, कृपापारावार इत्यादिकीर्तिः ।
 परलोके तु राज्यञ्चद्धिभोगपरिवारादिफलं भवति । सव्वेसिं जीवाणं, अणारियज्जणेष हम्मसाणाणं । जहसत्तीए
 वारण-मभयं तं विति सुणिवसहा ॥ १ ॥ पंचमहव्वयपरिपालयाण पंचसमिईह समियाण । सव्वविरइजुत्ताणं,
 साइणं-मभयं तं विति सुणिवसहा ॥ २ ॥ मंदाणं दुंटाणं, दीणअण्णाहाण अंधधिराणं । अणुकंपादाणं पुण, जिणेहिं न
 कयावि पडिसिद्धं ॥ ३ ॥ उचियं दाणं एयं, वेलमवेलाइ दारपत्ताणं । तं दाणं दित्तेणं, जिणवयणपभावणा भणिया
 ॥ ४ ॥ जिणसाहुसाहुणीण य, सुकित्तिपरयाण भट्टवडुयाणं । तं दाणं जं भणियं, सुकित्तिदाणं सुणिवरेण ॥ ५ ॥
 अथ चतुर्थं उचितदानं अवसरेषु योग्यमभीष्टप्राप्त्यर्थं कदेवगुरुसमागमनप्रासादप्रतिमानिष्पत्तिवद्दर्पापनिकादानृषां काव्य-

श्लोकसुभाषितविनोदकथादिकथकानां रञ्जितचेतसां यद्दीयते तदुचितदानम्, यथा चक्रवर्तिना प्रतिदिन प्रभातसमये विहरमान-
तीर्थङ्करस्थितिशुद्धिज्ञापकाय घृत्तिर्दीयते, यथा ' विचीञ्चो सुवर्णास्स उ ' इत्यादि । अथ पञ्चमकीर्तिदान कीर्त्तयो-निजकुल-
रूपवशाविधागुणवर्णनरूपया भट्टचारणमल्लगन्धर्वमार्गणादीनां यद्दीयते तत्कीर्तिदानम् । यथा सोनाजलहरकूटसागरकडाहि-
समुद्रारिद्रयमुद्राविहङ्गहार इत्यादिभिविधगुणवर्णनोत्साहिताः कीर्त्त्यभिलाषिणो दानव्यसनवासितचेतसः समस्तमपि ददति
पुरुषास्त्वदुपरि चिक्रमादित्यकीर्तिदानप्रबन्धा । इति तपागच्छे श्रीसोमसुन्दरधरिश्रीरत्नशेखरधरिशिष्यपण्डितनन्दिरत्नगणि-
शिष्यरत्नमन्दिरगुम्फितायामुपदेशतरङ्गिण्यां धर्मोपदेशतरङ्गे ॥ ७४ ॥

अहो प्रतिमारिणो ! ' वदणवचियाए पूअणवचियाए ' इत्याद्यावस्यकधत्रादौ प्रतिमापूजनाचराणि पर्यत्रपि किं मुह्यसे ।
ननु ' वदणवचियाए ' इत्यादि तु साधुरपि पठति, साधोस्तु द्रव्यार्चन भवतामप्यनभिमत तत कथमयमर्थः समर्थः साध-
यितु भवत्समीहितम् । मैव चीरकठ ! त्वदुत्पत्ते पूर्वमेव पूर्वाचार्येरिय शङ्का समुद्भङ्ग्य निराकृताऽस्तीति सकर्णो भूत्वा शृणु
तथा ' पूअणवचियाए ' ति पूजनप्रत्यय-पूजानिमित्त पूजन-गन्धमान्यादिभिः समभ्यर्चन, तथा ' सक्कारवचियाए ' ति
सत्कारप्रत्यय-सत्कारनिमित्त प्रवरखन्नादिभिः समभ्यर्चन सत्कार । आह-क एवमाह साधुः श्रावको वा । तत्र साधोस्तावत्पू-
जनसत्कारावनुचितवैव, द्रव्यस्तवत्वात्, तस्य तत्प्रतिषेधात् ' तो कसिणसजमविज पुण्फार्हय न इच्छति ' इति वचनात्,
श्रावकस्तु सम्पादयत्येवैतौ, यथाविभव तस्य तत्प्रधानत्वात्, तत्र तत्र दर्शितत्वात्, ' जिणपूया विभववुड्ढि ' ति वचनात् ।
तत्कोऽनयोर्विषय' ? इति । उच्यते—सामान्येन द्वावपि साधुभावकौ, साधोः स्वकरणमधिकृत्य द्रव्यस्तवप्रतिषेधः, न पुन

सामान्येन, तदनुमतिभावात् । भवति च भगवतां पूजासत्काराद्युपलभ्य साधोः अमोदः । साधु-शोभनमिदमेतावज्जन्मफलम-
 विरतानामिति वचनलिङ्गगम्यः । तदनुमतिरियं, उपदेशदानतः, कारणापत्तेश्च, ददाति च भगवतां पूजासत्कारविषयमुपदेशम्
 कर्त्तव्या जिनपूजा, न खलु वित्तस्थान्यच्छुभतरं स्थानमिति वचनसन्दर्भेण तत्कारणम्, एतदनवधं च । तहोपान्तरनिवृत्ति-
 द्वाराणायमत्र प्रयोजकौऽशः । तथा भावतः अष्टत्तेरुणयान्तराभावात् । नागदत्तसुतगर्त्तार्कषण्यज्ञातेन भावनीयमेतत् । तदेवं
 साधुरित्थमैवैतत्सम्पादनाय कुर्वाणो नाविषयः । वचनप्रामाण्यादित्थमेवेष्टसिद्धिः, अन्यथाऽयोगादिति । श्रावकस्तुसम्पादयन्न-
 प्येतौ भावातिशयादधिकसम्पादनार्थमाह—न तस्यैतयोः सन्तोषः, तद्धर्मस्य तथा स्वभावत्वात्, जिनपूजासत्कारयोः करण-
 लालसः खल्वाद्यो देशविरतिपरिणामः, औचित्यप्रवृत्तिसारत्वेनोचितारम्भिण्य एतौ सदारम्भरूपत्वात्, औचित्याज्ञाऽमृतयो-
 गादसदारम्भनिवृत्तेः, अन्यथा तदयोगादतिप्रसङ्गादिति । तथा हि—द्रव्यस्तत्र एवैतौ, स च भावस्तवाङ्गमिष्टः, तदन्यस्या-
 प्रधानत्वात्, तस्याभवेऽप्यपि भावात् । अत आज्ञयाऽसदारम्भनिवृत्तिरूप एवायं स्यात् । औचित्यप्रवृत्तिरूपेऽप्यल्पभावत्वात्
 द्रव्यस्त्ववः गुणाय चायं, कूपोदाहरणेन । न चैतदप्यनीदृशं इष्टफलसिद्धये । किं तु आज्ञामृतयुक्तमेव । स्थाने विधिप्रवृत्तेरिति
 सम्यगालोचनीयमेतत् । तदेवमेतयोः साधुश्रावकावेव विषय इत्यलं प्रसङ्गेन । इति श्रीहरिभद्ररिक्ततायां ललितविस्त-
 रायाम् ॥ ७५ ॥

तथा जिनपूजा यदि मोक्षसाधनं तर्हि साधुभिः कुतो न क्रियत इत्यादि ये प्रलपन्ति तेषामपीदमेव मुखमुद्रणमिति ।
 अथ लोकोत्तरमिथ्यात्वस्वरूपं लिख्यते—

लोकोत्तरद्वगत-परतीर्थिकसमृद्धीतजिनध्व्याचिनादिसप्रत्ययश्रीशान्तिनाथपार्थनाथादिप्रतिभाषामिह लोकार्थं यात्रो-
 पचितमाननादि च, लोकोत्तरगुरुगत च-लोकोत्तरलिङ्गेषु पार्थस्यादिषु गुरुत्वबुद्ध्या चन्दनादि । गुरुस्त्रूपादौविहिकफलार्थं
 यात्रोपयाचितादि च । ननु यथा वैद्यादयो व्याधिप्रतीकारार्थं धनमोजनवसनादिना बहु मन्यन्ते तथा सप्रभावय-
 क्षयचिण्यादीनामप्यहलौकिकफलार्थं पूजोपयाचितादौ को दोषः । मिथ्यात्व हि तदा स्याद्यदि मोक्षप्रदोऽयमिति
 बुद्ध्याऽऽराधयेत । यदाहुः—“ अदेवे देवबुद्धीर्यो, गुरुधीर्युरो च या । अर्थमे धर्मबुद्धिश्च, मिथ्यात्व तद्विपर्ययात् ॥ १ ॥ ”
 धूपते च-विशुद्धहृदसम्यक्त्वा रावणकृष्णश्रेणिकामयकुमारादयोऽपि शत्रुञ्जयपुत्रप्राप्त्यादौविहिककार्योर्थं विद्यादेवताधाराधन
 कृतवन्त इति । तत्रैह लोकार्थं यन्नाधाराधनेऽपि किं नाम मिथ्यात्वम् ? सत्यम् । तस्यबुद्ध्याऽदेवस्य देवत्वबुद्ध्याऽऽराधन
 एव मिथ्यात्व तथाऽपि यन्नाधाराधनमिह लोकार्थमपि श्रावकेण वर्जनीयमेव, प्रसङ्गाद्यनेकदोषसम्भवात् । प्रायो हि जीवा
 मन्दगुणवक्रबुद्धयः । सम्प्रति च विशिष्य ते ह्येव विमृशन्ति । यद्यनेन विशुद्धसम्यक्त्वेन महात्मना यन्नाधाराधन
 विधीयते तदा नूनमयमपि देवो मोक्षप्रदतया सम्यगाराध्य इत्यादिपरम्परया मिथ्यात्वबुद्धिस्थिरीकरणादिप्रसङ्गः । तथा
 वैहिकफलार्थमपि यन्नाधाराधकस्यापि प्रेत्य बोधिर्दु प्रापः स्यात् । उक्तं च—“ अक्षेमि सत्तारु मिच्छत्त जो जणेइ मूढप्पा ।
 सो तेण निमित्तेण, न लहइ बोहिं जिण्णाभिहिय ॥ रावणकृष्णादिभिश्च तत्समयेऽहंभूमस्येतरधर्मभ्योऽतिशायितया
 सर्वप्रतीवत्तेनापचादपदे यदि विद्याराधनादिकृत तदाऽपि तदालम्बनग्रहण नोचितम् । यतः—“ जाणिञ्ज मिच्छदिट्ठी, जे य
 परालवणाइ विप्पति । जे य पुण सम्मदिट्ठी, तेसि पुणो चउइ पयडीए ॥ १ ॥ ” इति श्रीश्राद्धप्रतिक्रमणध्वत्रयुक्तौ

‘संकांकखविच्छा’ इति गाथायाम् २३ पत्रे ॥ ७६ ॥
अत्र ये स्तूपं प्रति सन्दिहन्ते तेषामपि लौकिकगुरुमिथ्यात्वाच्चरैर्निरासः स्पष्ट एव—

सुण पंचविहं मिच्छतं थूलभावेणं परमत्थाउ विवज्जासो, सो पुण एवं न मए मम पुव्वपुरिसेहिं वा कारियं जिणाययणं विहं वा, कारियं मम पुरिसेहिं वा, ता इत्थ पूयाइयं पवत्तेमि, किं परकीएसु अचायरेणं, एवं च न तस्स सव्वसुपच्चया पवित्ती, अन्नहा सव्वेसु विव्वेसु अरिहं चैव ववसिज्जा सो अरहा जइ परकीओ ता पत्थरलेप्पपित्ताइयं अप्पणियज्जयं, न पुण पत्थराइसु वंदिज्जाणेसु कम्मक्खओ किं तु तित्थयरगुणपक्खवाएणं, अन्नहा संकराहविंवे पहाणइं सन्भावओ तेसु वंदि-ज्जाणेसु कम्मक्खओ हुज्जा, मच्छरेण वा परकारियचेइयालए विग्घमायरंतस्स महामिच्छतं न तस्स गंठिभेओवि संभावज्जइ, जे पासत्था जे कुदंसणाए विमोहिया सुविहियाणं बाहाकरा हवंति, जे वा जाइनाहपक्खवाएणं साहणं दाणाइसु पयइति न गुणचित्ताए तेवि तहेव, एयंमि विवज्जासरुवे मिच्छते सह सुबहुपढंतो अन्नाणी चैव, एएसु अ हुंतेसु अइदुकरावि किरिया न सुक्खसाहगा जम्हा सो अविरओ कहिज्जइ, पंचमगुणट्ठाणे देसविरइ छट्टगुणठाणे सव्वविरइ न पटमगुणट्ठाणे, तस्स य अणंताणुबंधिप्पमुहा सोलसवि कसाया बज्झंति उइज्जांति अ, तन्निमित्ताउ असुहाओ दीहट्ठि-इओ तिच्चाणुभागाओ पयडीओ बज्झंति, तासिं च उदएण नरयतिरियकुमाणुसत्तकुदेवत्तरुवो संसारो ॥ इति श्रीउपमिति-भवप्रपञ्चग्रन्थे ॥ ७७ ॥

इमानि चाक्षराणि दर्शं दर्शमियं गरीयसी चिन्ताऽस्मच्चित्तमाचामति यत् यः श्रीजिनपूजाप्रतिमाया रजःपर्वराजत्व-

मुक्तवान्, तस्य का गतिर्माविनी ? इति । अथवा पर्याप्त चिन्तयाऽवश्यभाविनोऽप्रतीकार्थत्वम् । नतिं तु तस्योपभित्ति-
 मप्रपञ्चैव उक्तमती । ननु भवद्भिरपि द्रव्यलिङ्गिबोदिककण्डुकचैत्यानामवन्धत्वमङ्गीकृतमेव, ततश्चोभयोः समौ दोषपरिहारो,
 मैव जान्मत्त्व त्यज्यताम् । तेषां हि साध्यादिव्यवहारबाह्यत्वेन सर्ववित्तवादित्वेन साधुत्वस्कन्धोत्थापकत्वेन च सङ्घादिव्यवहार-
 रहितत्व ततस्तत्तन्वन्धचैत्यानां प्रणतिनिषेधो न्याय्य एव । यथाऽन्यतीर्थीयपरिगृहीतानां पूर्वोक्त वचन च सङ्घादिव्यवहार-
 बाह्यान् निहायान्यत्रैव प्रवर्त्तते । अन्यथाऽन्यतीर्थीयपरिगृहीताहैतैत्यानामपि वन्धत्वापत्तेः, तच्चागमविरुद्धम् । न च
 वाच्यमन्ये यदि साधुव्यवहारयुक्तास्तर्हि ते वन्धाः सन्तु इति । ते हि व्यवहारतो द्रव्यसाधवोऽपि उत्सन्नभाषित्वाश्रैव
 वन्धाः, प्रसङ्गवातनासम्भवाधनेकदोषसम्भवात् । प्रतिमा तु नोत्सन्नभाषिणीति, व्यवहारसाध्यादिप्रतिष्ठितेति च पुरातनै-
 र्महापुराणैः प्रणतेति च प्रणम्यत एव व्यवहारसाधुत्व चामीषा भवताऽप्यङ्गीकर्तव्यमेव । इतरथा कापालिकाद्यर्थमा-
 धाकर्मोक्तमशनादि भवता कल्पते । एतदर्थं कुत च भवता न कल्पते तत्कथमित्यल व्यासेन । कदाग्रहत्यागे सर्वं
 सुस्थमैवेति दिक् ॥

यदि निविधाहार उपवासः प्रत्याख्यातस्तदा परिष्ठापनक भक्तादि कल्पते । यदि चतुर्विधाहारः प्रत्याख्यातः पानक च
 नास्ति ततो न कल्पते । यदि पानीयमप्यधिक ततो कल्पते । इति श्रीभाष्यावचूर्णो ॥ ७८ ॥

उरतराः श्रीश्रमयदेवस्वरिरस्मत्पूर्वजः, इति वदन्ति पर तदसत्, श्रीभगवत्यादिदृश्यन्ते चन्द्रकुलस्यैवानितत्वात् ।
 सुविहिता महापुरुषाः सम्भाव्यन्ते । यदि च उरतरगन्ध्रीया स्युस्तर्हि कल्याणकानि पञ्चेति कथं व्याख्यातवन्त ।

व्याख्यातानि च तानि तैस्तथा यथा—पंच महाकलाणां, सव्वेसिं जिज्ञाण होह नियमेण । सुवणच्छेरयभूया, कल्लाण फला य जीवाणं ॥ १ ॥ गव्भे २ जम्भे २ य तथा, निखलमणे ३ चेष णाण ४ निव्वणोप ५ । सुवणगुरुण जिज्ञाणं, कल्लाया हौंति णायव्वा ॥ २ ॥ इति श्रीहरिभद्रखरिंकृतयात्रापञ्चाशके ॥ १० ॥ श्रीअभयदेवखरिंकृता वृत्तिर्यथा—पञ्चैव कल्याणकानि परमश्रेयांसीति ॥ ७६ ॥

अथास्थापिताचार्यपदे भट्टारके परासौ सति यत्कर्त्तव्यं तल्लिख्यते—
आशुकारेण शूलादिनोपरतः कालगतः आशुकारोपरतस्तस्मिन्

माणमर्यादा । तामेवाह—‘चिलिमिलि’ इत्यादि, आशुकारोपरत आचार्यो जत्रनिकान्तरितः प्रच्छन्नः कार्यः । वक्तव्यं चाचार्याणामतीवाशुभं शरीरं, वाचाऽपि वक्तुं न शक्नुवन्तीति । ततो यो मतिमान् गणधराभिमुखस्तं दर्शयन्ति । गणत्वमेतस्यानुज्ञातं, परं वाचा वक्तुं न शक्नुवन्तीति । एषा हस्तानुज्ञातस्योपरि वासा निबिष्यन्ते एष गणधर इति पश्चात्कालगता आचार्या इति प्रकाश्यन्ते । इति श्रीव्यवहारचतुर्थोद्देशके ॥ ८० ॥

अथ मृत्युगलिकशरीराणां का गतिः ? इति शङ्कानिरासो लिख्यते—
अत्र कश्चिदाह—अग्नेरग्रादुर्भूतत्वेन मृतकशरीराणां का गतिः ? उच्यते—भारण्डप्रभृतिपक्षिणस्त्वानि तथा जगत्स्वाभाव्या-

नीडकाष्ठमिवोत्पाद्य मध्ये समुद्रं विपन्तीति । यदुक्तं श्रीहेमाचार्यकृतऋषभचरित्रे—पुरा हि मृतमिथुनशरीराणि महाखगाः । अत्र कश्चिदाह—अग्नेरग्रादुर्भूतत्वेन मृतकशरीराणां का गतिः ? इति शङ्कानिरासो लिख्यते—
नीडकाष्ठमिवोत्पाद्य, सद्यश्चिचिपुर्बुधौ ॥ १ ॥ किं चात्र श्लोकैः बुधावित्युपलक्षणं, तेन यथायोगं गङ्गाप्रभृतिनदीष्वपि ते

तानि विपन्ति । इति जबुद्धीपप्रज्ञीष्टुतौ श्रीशान्तिचन्द्रगणिकृतायाम् ॥ ८१ ॥

मो ! मो ! अपारपर्यं “ पिप्पलिं वा पिप्पलितुन्नं वा मिरियं वा मिरियं वा मिरियं वा ” इत्यादिनिषेधाच्चरसद्भावेऽपि कथं मरीचिपिष्पन्थादिकं त्वया श्रुयते, भवतामप्येतदुच्यते चेन्मैवम् । अस्माकं तु अवस्थान्तरसूचकापराक्षरसद्भावात् । त्वत्वन्यगतिकस्यानाचीर्णाचरणमेव शरणम् । अस्मदक्षराणि चेमानि—जलमग्ने सयजोअण, थलमग्ने सद्विजोयणा उवरी । हरडिं पिप्पलिं मरियं, समये भणिय अचित्ताणि ॥१॥ तथाऽन्यत्र क्षेत्रे योजनशतात्परतो यदा नीयते तदा सर्वोऽपि पृथिवीकायः सर्वसादपि क्षेत्रात् योजनशतादूर्ध्वं भिन्नाहारत्वेन शीतादिसपर्कतश्चायमचिचीभवति । इत्थं च क्षेत्रातिक्रमणेनाचिची मवनमष्कायादीनामपि यावद्भनस्पतिकायः । तथा च हरीतक्याद्यपि अचिचीभूतत्वादौषघाद्यर्थं साधुभिर्गृह्यते । इत्याचाराङ्गप्रथमाध्ययनवृत्तीयोद्देशके ॥ ८२ ॥

हरियाल मणोसिल पिप्पली अ, खजूर मुदिया अमया । आइस्रमणाइष्ठा, तेवि हु एमेव नायव्वा ॥ १ ॥ हरितालमनःशिला पिष्पली खजूरः, एते प्रतीताः मुद्रिका-द्राक्षा, अमया-हरीतकी, एतेऽपि एवमेव लवणवत् । योजनशतागमनादिभिः कारयैरचिचीभाव मजन्तो ज्ञातव्याः, परमेके आचीर्णा अपरेऽनाचीर्णा, तत्रापि पिष्पलीहरीतकीप्रभृतय आचीर्णा इति कृत्वा गृह्यन्ते । खजूरमुद्रिकादयः पुनरनाचीर्णा इति न गृह्यन्ते । इति श्रीबृहत्कल्पवृत्तौ प्रथमखण्डे ॥ ८३ ॥

अथैकेन्द्रियाथामपि कथञ्चिद्भावश्चुत काश्चित्सज्ञाश्च वर्तन्ते, इत्यचराणि लिख्यन्ते—

“ जह सुहुम भाविदिय-नाण दब्बिदियावरोहेवि । तह दब्बसुयाभात्ते, भावसुअ पत्थिवाइण ॥ १ ॥ ” वृत्तिर्यथा—

इह केवलिनो विहाय शेषसंसारिजीवानां सर्वेषामप्यतिस्तोकबहुबहुतरबहुतमादितारतम्यभावेन द्रव्येन्द्रियेष्वसत्स्वपि लब्धीन्द्रियपञ्चकावरणक्षयोपशमः समस्येव, ततश्च यथा पृथिव्यादीनामेकेन्द्रियाणां श्रोत्रचक्षुर्घ्राणरसनस्पर्शनलक्षणानां प्रत्येकं निर्द्व्युपकरणरूपाणां द्रव्येन्द्रियाणां तत्प्रतिबन्धककर्मावृत्तत्वादवरोधेऽप्यभावेऽपि सूक्ष्मव्यक्तं लब्धुपयोगरूपश्रोत्रादिभावेन्द्रियज्ञानं भवति । लब्धीन्द्रियावरणक्षयोपशमोद्भूताणीयसी ज्ञानशक्तिर्भवतीत्यर्थः । तथा तेनैव प्रकारेण द्रव्यभ्रुतस्य द्रव्येन्द्रियस्थानीयस्याभावेऽपि भावश्रुतं भावेन्द्रियज्ञानकलं पृथिव्यादीनां भवतीति प्रतिपत्तव्यमेव । इदमुक्तं भवति—एकेन्द्रियाणां तावच्छ्रोत्रादिद्रव्येन्द्रियाभावेऽपि भावेन्द्रियज्ञानं किञ्चिद् दृश्यते एव वनस्पत्यादिषु स्पष्टं तल्लङ्घोपलम्भात् । तथा हि—कलकंठोद्गीर्णमधुरपञ्चमोद्गारश्रवणात्सद्यः कुसुमपल्लवादिसम्भवो विरहकवृत्तादिषु श्रवणस्येन्द्रियस्य व्यक्तमेव लिङ्गमवलोक्यते । तिलकादिषु तरुषु पुनः कमनीयकामिनीकमलदलदीर्घशरदिन्दुधवललोचनकटाचविक्षेपात्कुसुमाद्याविर्भावश्चक्षुरिन्द्रियज्ञानस्य । चंपकादीधिपेषु तु विविधसुगन्धगन्धवस्तुनिकुरम्बोन्मिश्रविलसलिलसेकात्प्रकटनं घ्राणेन्द्रियज्ञानस्य । बकुलादिभूरुहेषु तु रम्भातिशायिस्पर्शप्रवरतररूपवरतरुणभामिनीमुखप्रदत्तस्त्रञ्जसुस्वादुसुराभिवारुणीगंङ्गास्वादनात्तदाविकरणं रसनेन्द्रियज्ञानस्य । कुरुवकादिविटापिषु अशोकादिद्रुमेषु च घनपीनोन्नतकठिनकूचकुम्भविभ्रमापभ्राजितकुम्भीनकुम्भरणन्मणिवलयकणत्क्लृणाभरणभूषितभव्यभामिनीभूजलतावगूहनसुखाग्निःपिष्टपद्मः । गचूर्णशोणतलपादकमलपाष्णिग्रहाराच्च झटिति प्रसूनपल्लवादिप्रभवः स्पर्शनेन्द्रियज्ञानस्य स्पष्टं लिङ्गमाभिवीक्ष्यते । ततश्च यथैतेषु द्रव्येन्द्रियासत्त्वेऽपि एतद्भावेन्द्रियज्ञानं सकलजनप्रसिद्धमस्ति तथा द्रव्यभ्रुताभावे भावश्रुतमपि भविष्यति । दृश्यते हि जलाद्याहारोपजीवद्वनस्पतीनामाहारसंज्ञा । सङ्कोचव-

न्यादीनां तु हस्तस्पर्शादिभीत्याञ्जयवसङ्कोचनादिभ्यो भयसज्ञा । विरहकचपककेसराशोकादीनां तु मैथुनसज्ञा दर्शितैव । विन्वपलाशादीनां तु निथानीकृतद्रव्योपरि पादमोचनादिभ्यः परिग्रहसज्ञा । न चैताः सज्ञा भावश्रुतमन्तरेणोपपद्यन्ते तस्माद्भावेन्द्रियपञ्चकावरणत्रयोपशमाद्भावेन्द्रियपञ्चकज्ञानवद्भावश्रुतावरणत्रयोपशमसद्भावाद्द्रव्यश्रुताभावेऽपि यच्च यावच्च भावश्रुतमस्त्यैवैकेन्द्रियाणामित्यल विस्तरेण । तर्हि ज विनाय सुआणुसारेणैति श्रुतलक्षण व्यभिचारि प्राप्नोति श्रुतानुसारित्वमन्तरेणाप्येकेन्द्रियाणां भावश्रुताभ्युपगमादिति चेन्नैवमभिप्रायापरिज्ञानात्, शब्दोल्लेखसहित विशिष्टमेव भावश्रुतमाश्रित्य तल्लक्षणमुक्तम्, यच्चैकेन्द्रियाणामोधिकविशिष्ट भावश्रुतमात्र तदावरणत्रयोपशमस्वरूप तत् श्रुतानुसारित्वमन्तरेणापि यदि भवति तथाऽपि न कश्चिद्व्यभिचार इति गायार्थ ॥ १ २ ॥ इति श्रीविशेषावश्यकनिर्युक्तिवृत्तौ ॥ ८४ ॥

शालि १ व्रीहि २ गोधूम ३ यव ४ यवयवानां ५ त्रीणि वर्षाणि जीवत्वम् । तिलसुद्धादीनां द्विदलानां पञ्चवर्षाणि । अतसी १ कुसुम २ कोद्रव ३ कहु ४ चरट ५ रालग ६ कोइसग ७ शण ८ सर्पमूलबीजादीनां सप्तवर्षाणि । इति श्रीभगवतीपष्ठशतकसप्तमोद्देशके वृत्तौ ॥ ८५ ॥

अथ साधुभिर्नखा न रक्षणीयाः । 'केसरोमनखसमारथा' इत्याद्यालोचन तु भ्रूषानिमित्त सुन्दरताकरणविषय बोध्यम् । नखवृद्धौ च दोषा यथा-पादनखा दीर्घाश्चद्रमणे उपलादिषु आस्फिटन्ति भज्यन्ते वा । हस्तनखा दीर्घां भाजने लेप विनाशयन्ति, देहे वा घत कुर्वन्ति । तथा लोको भयेदेप कामी, कामिनीकृतघतत्वादिति । लोकश्च भणति दीर्घनखान्तरे सज्ञा-

१ श्री अभयदेवसूरीश्वरकृतवृत्तौ अय पाठो नास्ति, ततो मूलवृत्तौ भविष्यतीति सम्भाव्यते

स्तिष्ठन्त्यतोऽशुचय एवैते । पादनखेषु च दीर्घेष्वन्तरे रेणुस्तिष्ठति यावच्चक्षुरुपहन्यते, एतदोपपरिहरणार्थं नखकर्तनकुर्वन्नपि शुद्धः स्यात् । इति श्रीयतिजीतवृत्तौ ॥ ८६ ॥

ननु च जानन्नपि केवली यदि जन्तुसङ्घातघातमाचरति तर्हि पापद्विकृतेकेवलिनोः कः प्रतिविशेषः ? कथं वा तस्याष्टादशदोषरहितत्वम् ? किं वा तस्य केवलित्वमित्येवं वादिनस्तमाशातयन्तीति । इं हो त्रिभुवनदंभस्तंभायितश्रीतपागण-
 तर्हि तव किम्, परं वयं त्वेवं ब्रूमः—अवश्यंभावितया यदि केवलिकायाञ्जीवविराधना स्यात्तदा नियधो नास्ति, केवलं केवले समुत्पन्ने ज्ञान एव विशेषो, न तु शरीरे कश्चिद्विशेषो भवति । तथा (नव) वर्षजस्य केवलिनो नूनपादोत्पत्तिप्रसक्तेः । किंच यदि कलहकोलाहलं विहाय क्षणं स्वस्थो भवसि तर्हि त्वमेव प्रष्टव्योऽसि देशोनपूर्वकोटिं यावद्विहरमाणः केवली एजनव्यजनकम्पनस्पन्दनादिधर्मोपेतसयोगिजीवपद्मान्तःपाती चा निरेजननिर्व्यजनायोगिजीवपद्मान्तःपाती वा ? अयोगिजीव-
 पद्मान्तःपातीति तु त्वयाऽपि न वाच्यमेव अपसिद्धान्तात्, त्वामपि पंडितं वदन्तो जनाः श्रूयन्ते इति । यदि च सैजनसव्य-
 जनादिधर्मोपेतसयोगिपद्मान्तःपाती स तर्हि तस्य तु आरम्भसारम्भसमारम्भादिकमुक्तमेव स्फुटाचरैर्भगवता, मा मा च केवलिन-
 आरम्भकः कृषिवाणिज्यादिकोऽज्यो वेत्यादि वदन् स्वर्पांडित्यस्वरूपमद्याप्यज्ञातचरं प्रकटीकुर्वीथाः । यदाह—“कोकिलकदम्ब-
 कस्थः, कूजति काको न यावदातिकदुकम् । तावन्न हि निर्गोतुं, शक्यो वर्णादिसाधर्म्यात् ॥१॥” अनन्तरोक्तदूषणं तु तीर्थङ्कर-
 गणधरयोर्वाक्ये वक्तुं तवैव धार्ष्ट्यं नास्माकम्, अदुष्टश्चायमर्थो यथासम्भवं योजनात् । केवलिनो हि अवश्यंभावभाविनी चल-

शरीरजन्यजनजाता सर्वसर्वचारित्राविरोधिनी जीवविराधनैव । आरम्भादिक जानन्नपि सर्ववित् कथं तान् हिनस्तीत्यादिक यत्नव ग्राहिल्य तच्चु अत्रैवाऽऽच्चारान्नभगवतीप्रज्ञापनाविचारतरङ्गेषु सम्यग् निराकृतमेव । तथा च इत्थपञ्चाचरोच्चारमात्रकालायां शैलेरथवस्थायां जन्तुविराधना भवति, देशोनपूर्वकोटिकालायां सयोगितायां तु न भवतीत्यादिका या तव वाग्मिता सा तवैवानुरूपेति त्वयैव विष्टु, नान्यत्र प्रसरतु । अल प्रसङ्गेन । यदि धर्मबुद्धिस्तर्हि 'जीवेण भते ? सया समिय एयइ' इत्यादि-सूत्रं कचिदारामादौ गत्वा चिरमालोचनीय यथा कदाचित्कर्मलाघवाद्भवत्यपि सुमतिः । सूत्रं च तदिदमुपकाराय लिख्यते—

“ जीवेण भते ! सया समिय एयति वेयति चलति वदति खुम्भइ उदीरइ त त भाव परिणमइ ? हता मडियपुत्ता ! जीवेण सया समिय एयइ जाव त त भाव परिणमइ । जाव च ण से जीवे सया समिय जाव परिणमइ ताव च ण तस्स जी-नस्स अते अतकिरिया भवइ ? नो तिण्ठे सम्ठे, से केण्ठेण भते ! एव बुच्चइ जाव च ण से जीवे सया समित जाव अते अतकिरिया न भवति ? मडियपुत्ता ! जाव च ण से जीवे सया समिय जाव परिणमति ताव च ण से जीवे सया आरमइ सार-मइ समारमइ आरमे वट्टइ सारमे वट्टइ समारमे वट्टइ आरममाणे समारममाणे आरमे वट्टमाणे सारमे वट्टमाणे समारमे वट्टमाणे वहुण पाणण वहुण भूयाणं वहुण जीवाण वहुण सत्ताण दुक्खावणयाए सोयावणयाए जूरावणयाए विप्पावणयाए पिट्ठावणयाए परियावणयाए वट्टइ, से तेण्ठेण मडियपुत्ता ! एव बुच्चइ जाव च ण से जीवे सया समिय एयति जाव परिणमति ताव च ण तस्स जीवस्स अते अतकिरिया न भवति । जीवेण भते ! सया समिय णो एयइ जाव नो त त भाव परिणमइ ? हता मडियपुत्ता ! जीवेण सया समिय जाव नो परिणमति । जाव च ण भते ! से जीवे नो एयति जाव नो

समानाधिकरणतः सूत्रमुक्तम् । अथ तयोः कथञ्चिद्भेदोऽप्यस्तीति दर्शयितुं पूर्वोक्तमेवार्थं व्यधिकरणत आह—‘ आरम्भे’ इत्यादि, आरम्भे अधिकरणभूते वर्त्तते जीवः, एव सारम्भे समारम्भे च । अनन्तरोक्तवाक्यार्थद्वयानुवादेन प्रकृतयोजनासाह-आरम्भमाणः सारम्भमाणो जीवः, इत्यनेन प्रथमो वाक्यार्थोऽनूदितः । आरम्भे वर्त्तमाने, इत्यादिना तु द्वितीय, ‘ दुःखखावणयाए’ इत्यादौ ताशब्दस्य प्राकृतप्रभवत्वात् दुःखापनायां-अखलचण्डुःखप्रापणायाम्, अथवा इष्टवियोगादि-दुःखहेतुप्रापणायाम् वर्त्तते, इति योगः । तथा शोकापनायां-दैन्यप्रापणायाम् ‘ जूरावणयाए’ चि शोकातिरेकाच्छरीरजीर्णता-प्रापणायाम् ‘ तिप्पावणयाए’ चि तेषापनायां ‘ तेषु प्रेषु चरणार्थे’ इति वचनात्, शोकातिरेकादेवाश्रुलालादिचरणप्रापणायाम्, ‘ पिड्ढावणयाए’ चि पिट्टनप्रापणायाम् ततश्च परितापनायां शरीरसन्तापे वर्त्तते, क्वचित्पठ्यते ‘ दुःखखावणयाए’ इत्यादि तच्च व्यक्तमेव, यच्च तत्र ‘ किलामणयाए उदावणयाए’ । इत्यधिकमभिधीयते । तत्र ‘ किलामणयाए’ ति ग्लानिनयने, ‘ उदावणयाए’ चि उन्नासने, उक्तार्थविपर्ययमाह—‘ जीवेण’ इत्यादि, ‘ णो एयइ’ चि शैलेशीरुण्ये योगनिरोधाभो एजते, इति । एजना-दिरहितस्तु नारम्भादिषु वर्त्तते । तथा च न प्राणादीनां दुःखापनादिषु तथा च योगनिरोधाभिधानशुल्कध्यानेन सकलकर्म-ऽसत्सुपास्तक्रिया भवति । इति श्रीमगवतीसूत्रश्रुतौ तृतीयशतके तृतीयचमराख्योद्देशके ४८७ प्रती १०२ । १०३ पत्रे ॥८७॥

इत्थं च केवलशरीराञ्जीवविराघनाऽङ्गीकारे कथं तस्याष्टादशदोषरहितत्वमित्यादिका या तवोक्तिः सा तु अत्यन्तमस-मीचीना । एव चोभयमतसम्भ्रंते सुसाधुशरीराञ्जीवविराघनास्वीकारे तस्य साधोश्चतुर्महात्रतित्वं वदतोऽपि ते मुखरस्य किम-युक्तं स्यात्, इति त्यज्यतामय कठिनो हठः, इति ।

ननु प्रकरणाद्युक्तत्वात् योगोद्धहनं नास्माकमनुमतम् । यदि काऽप्याचाराङ्गादौ श्रुते स्पष्टाचरैर्योगोद्धहनं स्यात्तर्हि मन्यत एव । एवं वयस्य ! अतिचमत्कृता स्मः, तव युवादेव्येतादृशाचरोद्गमैर्विषकुण्डादिव पीयूषबुद्धैः श्रुणु तावत्सकर्णो भूत्वा साक्षा-
 वित्तीवएजा तंजहा-अग्निदायताए दिष्टिसंपन्नयाए जोगं वाहिताए ॥ वृत्तिर्यथा-‘तिहि’ इत्यादि, कंठ्यम् । नवरं-अनादिकं-
 आदिरहितं, अनवदग्रं-अनन्तं, । दीर्घाध्वं-दीर्घमार्ग, चत्वारोऽन्ता-विभागा नरकगत्यादयो यस्य तच्चतुरन्तदीर्घत्वं प्राकृ-
 तत्वात्, संसारं एव कान्तारं तद्व्यतिव्रजेत्-व्यतिक्रामेदिति, अनादिकत्वादीनि विशेषणानि कान्तारपक्षेऽपि विवक्षया
 योजनीयानि, तथा ह्यनन्तमरण्यमतिमहत्वात्, तच्चतुरन्तं दिग्भेदादिति निदानं भोगद्धिमार्थनास्मावमार्त्तध्यानं तद्वर्जितता
 अनिदानता तथा दृष्टिसम्पन्नता सम्यग्दृष्टिता तथा, योगवाहिता श्रुतोपधानकारित्वं समाधिस्थायिता वा तथा । इति श्रीस्था-
 नाङ्गवृत्तीयस्थानकप्रथमोद्देशके ३१० प्रतौ ७४ पत्रे ॥ ८८ ॥

न च वाच्यमत्र योगस्य समाधिस्थायितेत्यर्थेऽपीकार्या व्याख्यात एव, सत्यं भवतटीका यदि प्रमाणं तर्हि श्रुतोपधानका-
 रित्वमित्यनेनार्थेन किमपराद्धम् ? न च श्रुतान्तरासङ्गतोऽयमर्थ इति भुवीथाः, ‘जोगवं उवहाखवं’ इत्याद्युत्तराध्ययनोक्ता-
 नामन्येषामपि शास्त्राक्षराणां प्राग्दर्शितत्वादिति ।

अथ केचिच्छ्रमणोपासकाः साधर्मिकत्वात्सन्त्यादावाद्देशाकादिसंस्कृतौ पापं शक्नुते परं तदयुक्तम्, सदारम्भे पुण्यभूय-
 स्त्वात्, पापस्याल्पत्वात् । इत्थमेव च तदारूढं समर्थं वा माहाखं वा अफायुएणं अण्येसणियजेणं असणं पाणं स्वाहं

साहस्र जाव पडिलाभेमाणस्म किं कज्जति ? गोयमा ! षड्युरा से निजरा कज्जइ ” । इत्यादि भगवतीसूत्र सङ्गच्छते । अस्या च शङ्कार्या विचार्यमाण्यायां विशेष(जिन)प्रासादाद्यपि अकर्तव्यमापद्येत । अल वा युक्तिविस्तरेण । उक्तमपि पूर्वधरिभिः फल-पुष्पपत्रादिविशिष्टसामग्र्या साधर्मिकवात्सल्यम् । यथा-“ त अत्थ त च सामत्थ, त विभाण सुउत्तमं । साहम्मियाण कज्जमि, ज वच्चति सुसावया ॥ १ ॥ अन्नभदेसाउ समागयाण, अन्नज्जईउ समुग्गवाण । साहम्मियाण गुणसुद्धियाण, तित्थकराण वयणे ठियाण ॥ २ ॥ वत्थअपायासाणखाइमेहिं, पुप्फेहिं पत्तेहिं य सप्फलेहिं । सुसावयाण करणिज्जमेय, कय तु जम्हा भरहा-द्विणेण ॥ ३ ॥ वज्जाउइस्स रामेण, जहा वच्छल्लय कय । ससत्तिअणुरुव तु, तहा वच्छल्लय करे ॥ ४ ॥ साहम्मियाण वच्छल्लय, एय अन्न वियाहिय । घम्मट्टाणेषु सीयत्त, सव्वभावेण चोयए ॥ २०६ ॥ इति श्रीश्रावकदिनकृत्ये ॥ ८६ ॥

॥ इति श्रीमदकञ्चरभूपालविशालविशालविवद्वितदृष्टपरसालसालाविशालिशीलजगद्गुरुभट्टारकश्रीहीरविजयसूरि-
शिष्योपाध्यायश्रीकीर्त्तिविजयगणिसमुच्चिते श्रीविचाररत्नाकरे सङ्कीर्णविचारसमुच्चयनाम्नी वेला समाप्ता ॥
अनेकसिद्धान्तविचाररत्न-रम्ये गुरुपासनमार्गलभ्ये । विचाररत्नाकरनामशास्त्रे, प्राप्ता समाप्तिं रत्सरम्यवेला ॥ १ ॥

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

अथ प्रशस्तिः—

यस्योदग्रसमग्रसम्पदुदधेरूप्यरत्नोद्भवाः, आकाराः कपिशिर्षमण्डलमिषादङ्गीकृतोद्भाविकाः ।
निर्यद्दीधिविदीपिकाभिरभितः परयन्ति मोहाधरीन्, गर्जन्तः सुरदुन्दुभिध्वनिमिषाच्चत्पताकाकरा ॥ १ ॥

उद्यत्कोकनदच्छदाकृतिपदाद्गुष्ठे यदालिङ्गितो, मेरुः कुञ्जरकर्णपर्णचपलो येनार्भकत्वे कृतः ।
 सोढं तेन च पामरामृतकृतं कष्टं यदेतद्ग्रथं, स्मारं स्मारमपारमुददद्भुरमणो, नाद्यापि किं मोदते ॥ २ ॥
 सार्वः पूर्वमपूर्वपूर्वरचनाबीजं तु पर्वावली, मौलिखञ्जितरत्नकान्तिलहरीनिर्यत्नरस्यक्रमः ।
 कल्याणाङ्कुरकन्दलोऽमलमनःसङ्कल्पकल्पद्रुमः, सः श्रीवीरजिनेश्वरः समभवद्भद्रद्रुमांभोधरः ॥ ३ ॥ त्रिभिविशेषकम्—
 तत्पदप्रश्नरभूदथ जेता, श्रीसुधर्मजिनशासननेता । आयुगान्तमपि सन्ततिशाखा, भाविनी भगवती भुवि यस्य ॥ ४ ॥
 तस्य पद्मसरयाः चरणाग्र्याः, द्वयः समभवन् बहवोऽपि । येषु वाच्यमपि वर्षसहस्रैर्नैव सञ्चरितमन्यतमस्य ॥ ५ ॥

श्रीमदानन्दविमलाभिधः समभवद्भुवनभानुस्ततोऽनुक्रमान्शुनिपतिः ।
 येन शैथिल्यनिर्मूलनाग्निर्मगे, निर्ममेशेन जिनशासनस्योक्ततिः ॥ ६ ॥
 तस्य संवियचूडामयोर्गुणगणान्, गणयितुं कः क्षमः श्रमणधरणीपतेः ।
 यद्विहारेण सद्भासना जङ्घिरे, भुवि जना मलयपवनेन फलदा इव ॥ ७ ॥
 तदनु विजयदानः स्वरिरासीदसीमोज्ज्वलमहिमनिधानं सर्वसाधुप्रधानम् ।
 त्रिदश इह यदंघ्रिद्वन्द्वभक्तां पयोधे-र्वहनविलयमग्रां श्राविकाग्रुद्धार ॥ ८ ॥
 अपरमपि कियतं वर्णयामस्तदीयं, निरुपममहिमानं भासमानं युगेऽस्मिन् ।
 अधिरजनिनिकायो हिंसकव्यन्तरो यो, निजविशदचरित्रैः श्रावकं तं चकार ॥ ९ ॥

तत्पट्टवित्तिपालभालतिलकश्चन्द्रान्वयालङ्कृति-विद्वन्मडनहारहीरविजयः सूरीश्वरः सोऽभवत् ।
 सद्द्वाराग्यविवेकिता विनयिता सौभाग्यभाग्यादिजं, जाग्रदस्य यशो दिशो धवलयन्नाद्यापि किं माद्यति ॥ १० ॥
 हेमाचार्यमवार्यवर्यशस सम्यग्विचार्याऽपि नो, काचिच्चिसचमत्कृतिः स हि गुरुर्देवीगणोपासितः ।
 चित्र किं त्विवदमद्य तेन गुरुया काले कलौ जाग्रति, म्लेच्छ स्वच्छमतिः कृतः कृतधिया भूमीश्वरोऽकम्बरः ॥ ११ ॥
 य विश्वैकगुरु ननाम सुमतिर्लुङ्कापतिर्मघजी-सङ्गो विज्ञज्ञेन सम समयविषयक्त्वाऽधिपत्य महत् ।
 हस केनचिदहसा निपतितश्चेत्पन्नले पङ्किले, स्वच्छ किं तत एति नातिरयत सन्मानसो मानसम् ॥ १२ ॥
 यस्योद्गायति डन्बराभिधसरो नित्य निजाङ्केशुय-प्राणित्रायभय यशो नवमिव व्यालोलवीचिस्वनैः ।
 क्रोडक्रीडदनेकविधिकरगरुपातारवोन्मर्दल, शिल्लीझङ्कृतितालमन्तिकर्तैः पारापतैर्दुङ्कृतम् ॥ १३-॥
 यो शत्रुञ्जयरैवताचलगिरी सङ्कोचमाप्तौ पुरा, म्लेच्छोत्सर्पितचउदडभयतः शीर्षस्थदेवालयौ ।
 येनैतावभयापुभौ तु विहितौ दीप्तौपर्धदीपिकौ, रात्रावप्युरुलोकवक्रकलितौ नित्योत्सवौ तिष्ठतः ॥ १४ ॥
 विद्वद्भोचनसोमविजयो यस्यान्तिपत्कुञ्जरो, मन्त्री सौकृतकृत्यमन्त्रविषये मित्र मनःप्रीयने ।
 मञ्जूपा समयार्थसार्थनिकरे भूपा स्वकीयान्त्रये, मान्यो मानविमानिमानवतुत श्रीवाचक, सोऽभवत् ॥ १५ ॥
 यच्चारिन्मसिभक्तिभ्रगणादाकर्ण्य कर्णामृत, सभ्यानीधितुमचमः समभवद्भ्रजानिन्प्राननः ।
 सर्वत्रोद्गतेनपत्रपटलस्तत्रापि लज्जाकुल, स्व धर्तुं न शशाक पाकमथनो ध्यायन्नहिल्याननम् ॥ १६ ॥

श्रीमद्गीरपरंपरासुरलतां सन्तापितां सागरैः, चारोभिप्रकरानुकारिवचनैव्यालोक्य येनायुना ।
 कृत्वा वैजयपद्ममंडपमिमां तत्राधिरोप्यादरात्, प्रौढाकारि तथा यथा जगदिमां तुष्टं फलैः सेवते ॥ १७ ॥
 अष्टभिरर्थतः कुलकम्—

तदनु मनुजमान्योऽनन्यसामान्यभाग्यस्त्रिखवनगुरुपद्मे द्दरिशको बभूव ।

विजयिविजयसेनः फेनपिंडावदातः, प्रसूमरवरकीर्त्तिर्मूर्त्तिमान् पुण्यराशिः ॥ १८ ॥
 येनात्युन्मदवादिष्टुन्दहृदयकृमापीठजन्मा महान्, गर्वबोणिरुहः ब्रह्मादपि तथा निर्मूलमुन्मूलितः ।

भूपाकन्वरसंसादि स्ववचनैर्युक्तिप्रथापेशलैर्—मोद्यन्न्युरसिन्युरोधुरकरैरम्भोजमाला यथा ॥ १९ ॥
 तत्पद्माश्रुकात्सुन्दरशिरःशृङ्गारवास्तोष्पतिः, पद्मकोदधिमन्दरः स्मरजयी चारित्रिचूडामणिः ।

चञ्चबन्द्रकुलान्धिवचन्द्रसहशश्वन्द्रोऽज्ज्वलश्रीयशाः, स श्रीमान् विजयप्रयुक्ततिलकः द्दरीश्वरः सोऽभवत् ॥ २० ॥
 यः श्रीद्वरिवरः समत्वमदषड्भ्राजिष्णुना जिष्णुना, लक्ष्मीदक्षकटाक्षपात्रमतनुप्रद्युम्नसम्पादकः ।

दधे येन जिनाधिराजवचनश्रेणीधरित्री ध्रुवम्, दर्पान्धोरगघोरसागरजलैरासाध्यमाना बलात् ॥ २१ ॥
 तत्पद्माधिपतिः सितीशततिभिः स्तुत्यक्रमाम्भोरुहः, द्दरिश्रेणिशिरोमणिः स विजयानन्दः समाशुद्धिभूः ।

स्वच्छभीस्तपगञ्ज्वरज्यमखिलं शास्ति प्रशस्ताभिध—स्तीर्याधीशपदारविन्दविलसकृत्किविष्णुक्तिप्रियः ॥ २२ ॥

आजन्माऽपि रजःप्रसङ्गरहिते रत्नप्रदीपोज्ज्वले, विश्वामोदिसुवासने भुतघने चातुर्यचन्द्रोदये ।
 यच्चैत.सदने निरस्त्रमर्दने"स्वाध्यायदौवारिके, श्रीधर्मः क्षितिपः चमादिगृहिणीवर्गेः सह क्रीडति ॥ २३ ॥
 यत्कीर्त्याद्भुतमेतदय चिहितं शुभ्रं सुजन्त्या जगद्; कृष्णश्चेतरुचिः श्रितः श्रियमिय प्रोवाच शङ्काकुला ।
 कस्त्वं त्वरयितो न सोऽसिर्वतनुर्नूनं.स एव प्रिये, दम्पत्योरिषेतरं सशपथ कृतः कलिनेकशः ॥ २४ ॥
 कठे सारसरस्वती'हृदि कृपानीविषमाशुद्धयो; ब्रह्मराजे'दुखवलिका सुमगताः कायेः करे पुस्तिका- ।
 भूपालप्रवृत्तिः पदे'दिशि'दिशि'स्वाघाडभितः सम्पदः; इत्थं भूरिवधूद्वतोऽपि विदितो योः ब्रह्मचारीश्वरः ॥ २५ ॥
 लक्ष्मीभीश्वरतां च यः परिचितासुत्सुज्य बान्यादपि, आमण्य श्रितवानगण्यगुणभृत्पुण्यप्रवीणाश्रयः ।
 तत्रौज्ज्वलपरान्तिके'तदितरा त्वरणाऽपि नाङ्गीकृताऽऽज्येतत्पादपवित्रमेहिसवने.विद्वत्सहो रागिता ॥ २६ ॥
 शीलं यस्य परे स्तुजन्ति अतिनोज्यन्तर्मनोऽभीष्टेदं, कालेऽस्मिन्नपि जाग्रदुग्रमहिमा श्रोत्रमन्त्रोद्भुतः ।
 निःशेषागमवारिषेऽपि सुखं दत्तावकाशे हृदि, स्वात्तु न अश्रुज्जम्बिरमिद.यस्य त्रयः चित्रकृत् ॥ २७ ॥
 एतेषामुदेशात्संश्रुतः प्रवचनावचं प्रण्यः । श्रीहीरविजयगणपतिशिशुपाठककीर्तिविजयेन ॥ २८ ॥
 सशोषितश्च सुविहितचूडामणिरामविजयबुधशिष्यैः । श्रीदेवविजयवाचकदृष्टमै कोविदकुलोत्तमैः ॥ २९ ॥
 किं प्राप्तं लेखनशोचनविषये यत्न चकार मञ्जिष्ण्यः । विनयविजयाभिधातः, प्रथमादर्शः च स लिलेख ॥ ३० ॥
 यथापि मया तुःकिञ्चिन्न लिखितमत्रास्ति.नूतन.तदपि.। कृत्किमिः शोष्य, धर्मप्रणयादविचारित,यदिहः ॥ ३१ ॥

इयदागमोक्तयुक्तिप्रचयाद्यदुपाजितं मया सुकृतम् । तेन ममास्तु विशिष्टा, निरन्तरं बोधिबीजासिः ॥ ३२ ॥
 आस्मिन्नक्षविषयपक्षतिभिक्रासाप्रहप्रस्फुरत्-सत्पक्षौघतिभिङ्गले क्लजयश्रीमन्दिरे सुन्दरे ।
 उधद्भरिविचारचारुलहरीप्रव्यक्तयुक्तावली-युक्ताः स्रष्टुजले चिरं मणिगणैः क्रीडन्तु ते धीवराः ॥ ३३ ॥
 यावदिव्यवधूविलासरसिकः स्वर्गोर्मङ्गलसुखं, जंभारातिरसौ भुनक्ति भगवानुद्धृतभाष्याद्भुतः ।
 तावत्सर्गनिरगलान्तरतमःस्तोमप्रणाशचर्म, शस्तं शास्त्रमिदं निरस्तदुरितं पृथ्वीतले नन्दतात् ॥ ३४ ॥
 यावद्भ्योमतरङ्गिणीजलमिलत्कमलमालालस-हिरदन्ताबलकीर्णवर्ण्यसलिला सेकप्रणष्ट्रमम् ।
 ज्योतिश्चक्रमनुक्रमेण नभसि आमत्यजसं चित्तौ, तावन्नन्दतु शास्त्रमेतदनघं विद्वज्जनानन्दनम् ॥ ३५ ॥
 दर्शनहिमकरैर्गंगनप्रैवैयकस्तङ्कथवत्सरे जातः । आश्विनसिति तुर्यायां, यत्नः सफलो गुरुमहिम्ना ॥ ३६ ॥
 ॥ इति भीमदक्कन्नश्रुपालविशालविचालवालविवर्द्धितवृषसालसालातिशालिशीलजगद्गुरुभङ्गारकश्रीहीरविजयहरिशिष्यो-

पाष्यापश्रीश्रीकीर्तिविजयगणिसमुच्चिते श्रीविचाररत्नाकरे संकीर्णविचारसमुच्चयनाम्नीविला समाप्ता ॥

॥ इति भीविचाररत्नाकरः समाप्तः ॥

गच्छीत मोन "मदि"
इति

श्री अक्षरगच्छाय ज्ञान आन्द ७ ७५५

श्रीगुरुश्रीहीरविजयसूरीश्वरशिष्योपाध्याय-
श्रीकीर्तिविजयविरचितो विचाररत्नाकरः समाप्तः ।

इति श्रेष्ठि देवचन्द्र लालभाई जैन पुस्तकोद्धारं ग्रन्थांकः-७२.

